

Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

ΙΕΡΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΥ

Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

(DE CIVITATE DEI)

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ - ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΑΝΔΡΕΟΥ ΔΑΛΕΖΙΟΥ
ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ XIX—XXII

ΑΘΗΝΑΙ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μὲ τὰ ἐν τῷ τετάρτῳ τόμῳ διαλαμβανόμενα τέσσαρα βιβλία (XIX—XXII) τερματίζεται τὸ μνημειῶδες ἔργον τοῦ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου «**Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ**» (De Civitate Dei) .

Τὸ δέκατον ἕνατον βιβλίον πραγματεύεται περὶ τῆς τύχης τῶν δύο Πολιτειῶν. Ὁ συγγραφεὺς ποιεῖται ἐν τῷ θέματι τούτῳ μνείαν τῶν διαφόρων περὶ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν ἀντιλήψεων τῶν διαφόρων φιλοσόφων, οἵτινες εἰς μάτην ἐπεζήτησαν τὴν μακαριότητα καὶ τὴν ἀπόλυτον εὐδαιμονίαν εἰς τὴν κοιλάδα ταύτην τῶν δακρύων καὶ τῶν στεναγμῶν. Ἀνασκευάζων διὰ μυρίων σοφῶν ἐπιχειρημάτων τὰς περὶ εὐδαιμονίας καὶ μακαριότητος γνώμας τῶν φιλοσόφων τῶν Ἑθνικῶν, δεικνύει ποῖα τις εἶναι ἡ πραγματικὴ εὐτυχία, ἣτις δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ μόνον ἐν ἀπολύτῳ ἡρεμίᾳ καὶ εἰρήνῃ εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ, δηλαδή εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ἣτις περιλαμβάνει ὅλοκληρον τὴν χριστιανικὴν κοινωνίαν. Ὁ Συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τῆς εὐδαιμονίας, τὴν ὅποιαν οἱ χριστιανοὶ δύνανται ν' ἀπολαύσουν εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν καὶ περὶ ἐκείνης, τὴν ὅποιαν δικαιούνται νὰ ἐλπίζουν εἰς τὸν ἐκεῖθεν τοῦ τάφου κόσμον ἐν τῷ μέλλοντι.

Ἐν τῷ εἰκοστῷ βιβλίῳ γίνεται λόγος περὶ τῆς τελευταίας κρίσεως καὶ τῶν τεκμηρίων τόσον τῆς Παλαιᾶς ὅσον καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, μαρτυρούντων, ὅτι ἡ κρίσις αὕτη θὰ συντελεσθῇ.

Τὸ εἰκοστὸν πρῶτον ὁμιλεῖ περὶ τοῦ τέλους, ὃπερ ἐπιφυλάσσεται εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Διαβόλου ἢ περὶ τοῦ μαρτυρίου τῶν καταδίκων, ὡς καὶ περὶ τῶν κατὰ τῆς ἀληθείας ταύτης ἐπιχειρημάτων τῶν ἀπίστων.

Εἰς τὸ εἰκοστὸν δεύτερον καὶ τελευταῖον βιβλίον ὁ Ἱερὸς Αὐγουστῖνος θέτει ἐπὶ τάπητος τὸ ζήτημα περὶ τοῦ τέλους, ὅπερ ἐπιφυλάσσεται εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ, ἥτοι περὶ τῆς αἰωνίου εὐδαιμονίας τῶν Ἀγίων, ἀσφαλοῦς ἐρείσματος τῆς πίστεως εἰς τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκός. Ὁ Συγγραφεὺς περιγράφει ποῖα τις θὰ εἶναι ἡ ἀνάστασις αὕτη, καὶ τὸ βιβλίον τερματίζεται μὲ παρατηρήσεις, ἀφορώσας τὴν δρᾶσιν τῶν Ἀγίων εἰς τ' ἀθάνατα καὶ πνευματικὰ αὐτῶν σώματα.

Εἰς τὸν πρόλογον τοῦτον θεωρῶ καθήκόν μου νὰ εὐχαριστήσω θερμῶς ὅλους ἐκείνους, οἵτινες συνέβαλον εἰς τὰς διορθώσεις τῶν δοκιμίων, ὅλως ὅμως ἰδιαιτέρως τὸν κ. Γ. Μουρίκη, τὸν Σ. Π. Πολύκαρπον Ξανθάκη καὶ τὸνσχόντα τὴν γενικὴν ἐπιμέλειαν τῆς ὅλης ἐκδόσεως Ὑάκινθον Δημητρίου.

Ἀθῆναι 1956

ΑΝΔΡΕΑΣ ΔΑΛΕΖΙΟΣ

Διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας

BIBLION ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

**Ὁ Οὐάρρων φρονεῖ, ὅτι δυνατόν νὰ εὕρωμεν παρὰ τοῖς φιλο-
σόφοις διακοσίας ὀγδοήκοντα ὀκτὼ διαφόρους γνώμας περὶ τοῦ
ὑπερτάτου ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ.**

Μοῦ ἀπομένει τώρα νὰ πραγματευθῶ περὶ τῶν σκοπῶν τῶν
δύο Πολιτειῶν : γηϊνῆς τῆς μιᾶς, οὐρανίου τῆς ἑτέρας, ὥστε,
χωρὶς νὰ ἐπιβραδύνω τὸ προσεχὲς συμπέρασμα τοῦ ἔργου μου,
ὀφείλω ἐν πρώτοις νὰ ἐκθέσω τὰς σκέψεις τῶν φιλοσόφων, οἵ-
τινες ἐπίστευσαν, ὅτι εὕρον τὸ ὑπέρτατον εἰς τὴν ζωὴν αὐτὴν ἀγα-
θόν. Θὰ ἴδωμεν λοιπὸν καθαρά, πόσον μάταιοι εἶναι οἱ ἰσχυρι-
σμοὶ τῶν, παραβαλλόμενοι μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀληθινῆς εὐδαιμο-
νίας, πού μᾶς ἔδωσεν αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Θεός, καὶ μὲ τὴν πραγμα-
τικότητα, πού θὰ μᾶς δώσῃ μίαν ἡμέραν : Θ' ἀρυσθῶμεν τὰς
ἀποδείξεις μας ὅχι μόνον ἐκ τοῦ κύρους τῶν θεϊκῶν τεκμηρίων,
ἀλλ' ἐπίσης, ἐξ αἰτίας τῶν Ἑθνικῶν, θὰ προσφύγωμεν εἰς τὰ
ἐπιχειρήματα τὰ εἰλημμένα ἐκ τῆς νοήσεως. Πράγματι οἱ φιλό-
σοφοι προέβησαν εἰς μακρὰς καὶ πολυαρίθμους συζητήσεις περὶ
τοῦ σκοποῦ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν.

Μετ' ἀδιαπτώτου αὐτόχρημα προσοχῆς πραγματευθέντες τὸ
θέμα τοῦτο ἀπεπειράθησαν ν' ἀνακαλύψουν ποία τις τυγχάνει ἡ
πηγὴ τῆς εὐδαιμονίας διὰ τὸν ἄνθρωπον. Διότι δι' ἡμᾶς σκο-
πὸς τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι ἐκεῖνος, χάριν τοῦ ὁποίου ἐπιζητοῦμεν τὰ
ἄλλα πράγματα, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ ἀγα-
θόν. Ἐξ ἄλλου σκοπὸς τοῦ κακοῦ εἶναι ἐκεῖνο, διὰ τὸ ὁποῖον
ἀποφεύγομεν ὅλα τὰ λοιπά, ὥς καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ κακὸν
ἐπίσης. Κατὰ ταῦτα δὲν ὀνομάζομεν σκοπὸν τοῦ ἀγαθοῦ ἐκεῖνο,
πού τὸ κάμνει νὰ μὴ ὑφίσταται πλέον, ἀλλ' ἐκεῖνο, πού παρέχει
τὴν τελειότητα καὶ τὸ φέρει εἰς τὴν πληρότητα. Σκοπὸς δὲ τοῦ
κακοῦ δὲν εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον τὸ ἐξαφανίζει, ἀλλ' ὅ,τι τὸ
φέρει εἰς τὴν ὑψηλὴν βαθμίδα του καὶ τὸ καθιστᾷ ὀλεθριώτερον
ἀκόμη. Οἱ σκοποὶ λοιπὸν τοῦτε ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ εἶναι τὸ
ὑπέρτατον ἀγαθὸν καὶ τὸ ὑπέρτατον κακόν. Λοιπὸν οἱ ἀφιερω-

θέντες, ὡς εἶπον, εἰς τὴν μελέτην τῆς σοφίας, συμφώνως πρὸς τὴν ματαιοδοξίαν τοῦ αἰῶνος, τόσον διὰ ν' ἀνακαλύψουν, ὅσον καὶ διὰ ν' ἀποκτήσουν τὸ ὑπέρτατον ἀγαθόν, καὶ ν' ἀποφύγουν τὸ ὑπέρτατον κακὸν κατέβαλον τεραστίαν προσπάθειαν πρὸς τοῦτο, μολονότι δὲ περιέπεσαν εἰς πολλὰ σφάλματα, ἐν τούτοις, συγκρατούμενοι ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ ἐνστίκτου, δὲν παρεξέκλιναν ἀπὸ τῆς ἀληθείας τὴν ὁδόν, ἐφ' ὅσον ἄλλοι μὲν ἀπέδωσαν τὸν σκοπὸν τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν εἰς τὸ πνεῦμα, ἄλλοι εἰς τὸ σῶμα καὶ ἄλλοι πάλιν εἰς ἀμφοτέρω.

Ἐκ τῆς τοιαύτης διαιρέσεως προκύπτουν τρεῖς, οὕτως εἰπεῖν, γενικαὶ αἱρέσεις. Ἀλλά, ὁ Μάρκος Οὐάρρων, ὅστις εἰς τὸ «περὶ φιλοσοφίας» ἔργον του ἐμελέτησε μὲ τὴν ἐμβρίθειαν ὅσον καὶ ὀξύνοϊαν τὰς τόσον διαφόρους αὐτὰς διδασκαλίας, λέγει ὅτι δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν διακοσίας ὀγδοήκοντα ὀκτὼ αἱρέσεις. Μολονότι ὁ ἀριθμὸς οὗτος δὲν ὑφίσταται πραγματικῶς, θὰ ἐφθάναμεν εἰς αὐτὸν εὐκόλως, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν, παραλλαγὰς τινὰς, τὰς ὁποίας ὑποδεικνύει ὁ Οὐάρρων.

Ἐπιθυμῶν νὰ δείξω διὰ βραχέων πόθεν συνάγει τὸ ἐν λόγῳ συμπέρασμα, δέον ἐν πρώτοις νὰ προβῶ εἰς τὴν ἀκόλουθον παρατήρησιν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ ἴδιος διατυπώνει εἰς τὸ μνημονευθὲν ἀνωτέρω σύγγραμμά του. Ὑπάρχουν τέσσαρα πράγματα, τὰ ὁποῖα οἱ ἄνθρωποι ποθοῦν, ὡς ἔκ τινος φυσικοῦ ἐνστίκτου, χωρὶς νὰ ὀδηγοῦνται πρὸς αὐτὰ ὑπὸ τινος διδασκάλου, ἢ ὑπὸ τινος ἀγωγῆς, ἥτις καλεῖται ἐπιστήμη ἢ ἀρετὴ, ἀλλ' ἥτις εἶναι ἀσφαλῶς ἀποτέλεσμα μελέτης. Εἶναι ἡ ἡ φιληδονία, ἥτις ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὰς αἰσθήσεις κατὰ τρόπον τόσον εὐάρεστον, ἢ ἡ ἀνάπαυσις, ἢ ἀπαλλάσσουσα πάσης δυσφορίας τὸ σῶμα, ἢ αἱ δύο αὐταὶ συνηνωμέναι, τὰς ὁποίας ὁ Ἐπίκουρος καλεῖ μὲ ἓνα κοινὸν ὄνομα ἡδονή, ἢ, ἐν γένει, τὰ πρωταρχικὰ ἀγαθὰ τῆς φύσεως, εἰς τὰ ὁποῖα δέον νὰ συγκαταλέξωμεν τὰ προλεχθέντα καὶ ἄλλα ἀκόμη διὰ τὸ σῶμα, τὴν ἀκεραιότητα τῶν ὀργάνων καὶ τὴν ὑγείαν, διὰ δὲ τὴν ψυχὴν τὰς ιδιότητας, ποὺ εὐρίσκονται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐξελιγμέναι εἰς ὅλας τὰς διανοίας.

Αἱ τέσσαρες αὗται καταστάσεις : ἡ ἡδονή, ἡ ἀνάπαυσις, ἡ ἔνωσις τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἑτέρας, τὰ πρωταρχικὰ δῶρα τῆς φύσεως, εἶναι ἐγκεχαραγμένα εἰς ἡμᾶς κατὰ τρόπον, ὥστε πρέπει ν' ἀναζητήσωμεν, ὡς πρὸς αὐτά, τὴν ἀρετὴν, ποὺ παρέχει ἡ ἀγωγή, ἢ νὰ τ' ἀναζητήσωμεν δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ἀρετὴν ἢ δι' αὐτὰ τὰ ἴδια. Ἐντεῦθεν προκύπτουν δώδεκα αἱρέσεις, ἑκάστη τῶν τεσσάρων πρώτων πολλαπλασιαζομένων ἐπὶ τρία. Ἐὰν ἀποδείξω τοῦτο διὰ τὴν μίαν, θὰ εἶναι εὐκόλον νὰ τὸ ἀποδείξω ἐπίσης διὰ τὰς λοιπὰς. Ἐὰν πρόκειται περὶ τῆς ἡδονῆς τῶν αἰσθήσεων, ἢ ἐὰν θέτουν ταύτην ὑπὸ τὴν ἀρετὴν, ἢ ἐὰν προκρίνουν τὴν ἡδονὴν ἀπὸ τὴν

ἀρετήν, ἢ ἂν θέλουν νὰ συναρμονίσουν τὰς δύο αὐτὰς καταστάσεις, θὰ ἔχωμεν τρεῖς διαφόρους αἱρέσεις. Θέτουν τὴν ἡδονὴν ὑπὸ τὴν ἀρετήν, ὅταν θέλουν, ὅπως αὕτη ἐξυπηρετῇ τὴν ἀρετήν. Κατὰ ταῦτα τὸ νὰ ζῇ τις διὰ τὴν πατρίδα, τὸ νὰ γεννᾷ τέκνα δι' αὐτήν, εἶναι καθήκοντα ἀρετῆς, ἅτινα δὲν ἐκπληροῦνται ἄνευ ποιᾶς πινος αἰσθησιακῆς ἡδονῆς, διότι ἡ ἀπόλαυσις αὕτη εὐρίσκεται πάντοτε εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ πίνειν καὶ τοῦ τρώγειν, ἐνέργειαν ἀναγκαίαν διὰ τὴν ζωὴν, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν προᾶξιν τὴν κατατείνουσαν εἰς τὴν διαιώνισιν τῶν ὄντων.

Ἐὰν ὅμως ἡ ἡδονὴ προτιμᾶται ἀπὸ τὴν ἀρετήν, τότε τὴν ἐπιζητοῦν δι' αὐτὴν τὴν ἰδίαν, ἡ δὲ ἀρετὴ συνδέεται πρὸς τὴν ἡδονὴν, ὡς ἐὰν δὲν εἶχεν ἄλλον σκοπὸν παρὰ νὰ προξενῇ καὶ νὰ διατηρῇ τὴν αἰσθησιακὴν ἀπόλαυσιν. Ἀναίσχυντος ζωῆς, ὅπου ἡ ἀρετὴ εἶναι αἰχμάλωτος τῆς ἡδονῆς, ἡ ὅπου οὐδεμία ἀρετὴ ὑφίσταται. Καὶ ὅμως ἡ φρικαλέα αὕτη βδελυρότης εὗρε φιλοσόφους οἱ ὅποιοι τὴν υἱοθέτησαν καὶ τὴν ὑπεστήριξαν. Τέλος ἡ ἡδονὴ συνενοῦται μὲ τὴν ἀρετήν, ὅταν δὲν ἐπιθυμοῦν τὴν μίαν χάριν τῆς ἄλλης, ἀλλ' ὅταν ἐπιζητοῦν τὴν μὲν καὶ τὴν δὲ δι' αὐτὰς τὰς ἰδίας. Τοίουτοτρόπως, καθὼς ἀκριβῶς ἡ ἡδονὴ δημιουργεῖ τρεῖς διαφόρους αἱρέσεις, ἐφ' ὅσον τὴν θέτουν ὑπεράνω τῆς ἀρετῆς, ἢ ὑπὸ τὴν ἀρετήν ἢ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην συνηνωμένας, οὕτω ἡ ἀνάπαυσις, οὕτω ἡ ἡδονή, οὕτω ἡ ἀνάπαυσις καὶ ἡ ἡδονὴ συνδεδεμένα, οὕτω τὰ πρωταρχικὰ δῶρα τῆς φύσεως συναποτελοῦν ἐπίσης τὴν τριπλὴν διαίρεσίν των.

Πράγματι, συμφώνως πρὸς τὰς διαφόρους γνώμας, εἴτε τὰς ἀνάγουν εἰς τὴν ἀρετήν, εἴτε τὰς προτιμοῦν ἀπὸ τὴν ἀρετήν, εἴτε τὰς συνδυάζουν, καὶ οὕτω κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον φθάνουν εἰς τὸν ἀριθμὸν δώδεκα αἱρέσεων. Ὁ ἀριθμὸς ὅμως οὗτος διπλασιάζεται λόγῳ μιᾶς διαφορᾶς, τὴν ὁποίαν ἡ κοινωνικὴ ζωὴ παρουσιάζει. Διότι ὁ εἰς μίαν τῶν αἱρέσεων τούτων προσκολλημένος δὲν καθορίζει τὴν στάσιν του παρὰ ὠθούμενος ὑπὸ τινος καθαρῶς προσωπικοῦ ἐλατηρίου ἢ ἔχει ὑπ' ὄψει του κάποιον συνάνθρωπόν του, διὰ τὸν ὁποῖον ἐπιθυμεῖ τὸ αὐτὸ ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον ποθεῖ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος. Κατὰ ταῦτα αἱ δώδεκα πρῶται αἱρέσεις περιλαμβάνουν ἐκείνους, οἵτινες δὲν προσκολλῶνται εἰς οὐδεμίαν ἐξ αὐτῶν παρὰ μόνον δι' ἑαυτοὺς τοὺς ἰδίους. Αἱ δώδεκα ἄλλαι ἀποτελοῦνται ἐξ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι υἱοθετοῦν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ δόγμα ὅχι μόνον δι' ἑαυτοὺς, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἄλλους, οἵτινες ἐπιδιώκουν τὸ ἀγαθὸν τῶν συνανθρώπων των, ὡς ἐὰν ἦτο ἰδικόν των. Οἱ νέοι Ἀκαδημαῖκοι προσθέτουν εἰς τὰς ἐν λόγῳ εἴκοσι τέσσαρας αἱρέσεις κάποιαν ἄλλην παραλλαγήν, ἥτις διπλασιάζει ἀκόμη τὸν ἀριθμὸν των καὶ ἔτσι ἔχομεν τεσσαρά-

κοντα ὀκτὼ αἰρέσεις. Πράγματι ἑκάστη τῶν εἴκοσι τεσσάρων τούτων αἰρέσεων δύναται νὰ γίνῃ ἀσπαστὴ καὶ νὰ ὑποστηριχθῇ ὡς διατυποῦσα ἓν ὠρισμένον δόγμα. Τοιουτοτρόπως οἱ Στωϊκοὶ ⁽¹⁾ πρεσβεύουν, ὅτι τὸ ἀγαθὸν τοῦ ἀνθρώπου ἔγκειται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀρετὴν τῆς ψυχῆς, ἄλλοι δὲν εὐρίσκουν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παρὰ κάτι ἀμφίβολον, ὅπως οἱ Νεοακαδημαῖκοι, οἱ ὅποιοι δέχονται τὸ δόγμα τοῦτο, ὅχι ὡς ἀπολύτως βέβαιον, ἀλλὰ τοῦλάχιστον ὡς ἀληθοφανές. Ἐντεῦθεν προκύπτουν εἴκοσι τέσσαρες αἰρέσεις, συναποτελούμεναι ἐξ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι προσκολλῶνται εἰς αὐτάς, φρονοῦντες ὅτι αὗται ἐκπροσωποῦν τὴν πραγματικὴν ἀλήθειαν, καὶ εἴκοσι τέσσαρες ἄλλαι συνιστάμεναι ἐξ ἐκείνων, οἵτινες πιστεύουν, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ πραγματικῆς ἐν τῷ θέματι τούτῳ ἀληθείας, ἀλλὰ περὶ φαινομενικῆς τοιαύτης. Προσθέσατε ὅτι ἕκαστος ἐξ αὐτῶν δυνατὸν ν' ἀκολουθῇ τὴν μίαν ἐκ τῶν τεσσαράκοντα ὀκτὼ αἰρέσεων τούτων, εἴτε διάγων τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ὅπως οἱ ἄλλοι φιλόσοφοι, εἴτε μιμούμενος τοὺς Κυνικοὺς ⁽²⁾ καὶ ἰδοὺ ὅτι φθάνομεν εἰς τὸν ἀριθμὸν ἐνενήκοντα ἑξ. Τέλος δύναται τις ν' ἀσπασθῇ ἑκάστην τῶν αἰρέσεων τούτων καὶ νὰ τὴν ὑπερασπισθῇ εἴτε ἐπιθυμῶν νὰ διατηρήσῃ τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς, καθὼς ἀκριβῶς ἐκείνοι, οἵτινες δύνανται καὶ θέλουν ν' ὀφιερώσουν τὴν ζωὴν αὐτῶν ἀποκλει-

---

(1) Παρὰ τοῖς Στωϊκοῖς φιλοσοφία, ἠθικὴ καὶ θρησκεία διετέλουν ἐν ἀδισπάστῳ συνδυασμῷ, ἀκριβῶς δὲ δι' ἐκείνους, διὰ τοὺς ὁποίους εἶχε πλεόν ἢ θρησκεία τῶν πατέρων των καταντήσῃ ἓνα περίεργον παρὰ μύθῳ, ἢ κοσμοθεωρίᾳ τῶν Στωϊκῶν παρείχεν ἐδραῖον στήριγμα καὶ ἐσωτερικὴν ἀσφάλειαν ἔναντι τῶν αἰνιγμάτων καὶ τῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ καὶ κάτι πολυτιμότερον : τὴν εἰρήνην τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀταραξίαν πρὸ τῶν φρικαλεοτήτων τοῦ θανάτου.

(Πβλ. ἡμετέραν Εἰσαγωγὴν εἰς τὸ Ἑπικτετοῦ Ἐγχειρίδιον» (Πάπυρος, ἐν Ἀθήναις, 1955).

(2) Ἡ κοσμοθεωρία τῶν Κυνικῶν συνίσταται εἰς μίαν παχυλὴν ἀτομιστικὴν ἠθικὴν. Τὸ ἄτομον, κατὰ τὴν ἠθικὴν ταύτην διδασκαλίαν, ἐγκαταλείπεται εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ἀπομονοῦται ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν καὶ ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν, τὰ ὅποια τελείως ἀγνοεῖ καὶ μάλιστα κατειρωνεύεται ὡς ἐδραζόμενα ὅχι ἐπὶ τῆς «φύσεως», ἀλλ' ἐπὶ τοῦ «νόμου», λόγῳ δὲ τῆς ἀπαθείας του, ἀπαλλάσσεται ἀπὸ κάθε συναίσθημα, ἐπιθυμίαν καὶ πάθος. Πρὸς τὴν τοιαύτην θεώρησιν τῶν πραγμάτων ἀνταποκρίνεται καὶ ἡ διδασκαλία περὶ τῶν Ἀγαθῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ, οἷον ὁ πλοῦτος, ἡ σωματικὴ δύναμις, ἡ εὐγενὴς καταγωγὴ κ.τ.λ. εἶναι διὰ τὴν πραγματικὴν εὐδαιμονίαν ἀδιάφορα.

στικῶς εἰς τὴν μελέτην, ἢ ἀσχολούμενοι μὲ τὰς δημοσίας ὑποθέσεις. Τοιοῦτοι δὲ εἶναι ἐκεῖνοι, οἵτινες, καίτοι ἀφιερούμενοι εἰς φιλοσοφικὰς σπουδὰς, ἀφοσιοῦνται ἐπιμελέστατα καὶ εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν κρατικῶν πραγμάτων, ὥς καὶ εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ Κοινοῦ, ἢ ἐκεῖνοι, οἵτινες, συνδυάζουν τὰς ἀπολαύσεις τοῦ κατ' ἰδίαν βίου μὲ τὴν μέριμναν τῶν ὑποθέσεων, ἢ ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι μοιράζονται τὸν καιρὸν των μεταξὺ τῶν ἀναπαύσεων διὰ τῆς μελέτης καὶ τῆς διαχειρίσεως τῶν ὑποθέσεων τοῦ Κράτους. Ὅθεν, μὲ τὰς διαφόρους παραλλαγὰς ταύτας ὁ ἀριθμὸς τῶν αἱρέσεων τριπλασιάζεται, τοῦ ὀλικοῦ ἀριθμοῦ ἀνερχομένου εἰς διακοσίας ὀγδοήκοντα ὀκτὼ αἱρέσεις.

Τὰ ἀνωτέρω διατυπωθέντα εἶναι περίληψις ὅσον τὸ δυνατόν βραχυτέρα καὶ ὅσον τὸ δυνατόν σαφεστέρα τοῦ συγγράμματος τοῦ Οὐάρρωνος. Δὲν ἔκαμα τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ ἐπενδύσω τὴν σκέψιν του μὲ ἰδικὰς μου ἐκφράσεις. Πλὴν ὅμως, κατὰ ποῖον τρόπον ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἀφοῦ ἀπέρριψεν ὅλας τὰς λοιπὰς αἱρέσεις, ἐνεστερνίσθη τὴν αἴρεσιν τῶν Παλαιῶν Ἀκαδημαϊκῶν, οἵτινες, καθὼς λέγει, ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος, ἰδρυτοῦ τῆς Σχολῆς ταύτης, καλουμένης Παλαιᾶς Ἀκαδημίας, μέχρι τοῦ Πολέμωνος, ⁽¹⁾, τετάρτου διαδόχου του, διετύπωσαν δόγματα (ἀκριβῶς) καθωρισμένα, ἐκ τῶν ὁποίων διακρίνονται ἀπὸ τοὺς Νεοακαδημαϊκοὺς, οἵτινες διατείνονται, ὅτι εἶναι ἀμφίβολα τὰ πάντα, καὶ χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ Ἀρχεσιλάου, διαδόχου τοῦ Πολέμωνος· κατὰ ποῖον τρόπον, λέγομεν, ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ αἴρεσις ἐκείνη τῶν παλαιῶν Ἀκαδημαϊκῶν εἶναι ἀπηλλαγμένη ἀπὸ κάθε ἀμβολίαν καὶ πλάνην; Διὰ ν' ἀποδείξωμεν τοῦτο, πρέπει νὰ ἐκταθῶμεν πάρα πολύ, ἐν τούτοις θὰ εἴπωμεν σχετικῶς ὀλίγας τινὰς λέξεις. Ἐν πρώτοις ὁ Οὐάρρων παραμερίζει ὅλας τὰς διακρίσεις, αἵτινες πολλαπλασιάζουν τὰς αἱρέσεις, ὁ λόγος δὲ τοῦ παραμερισμοῦ τούτου ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι δὲν διαβλέπει ποσῶς εἰς τὰς διακρίσεις ταύτας τὸν σκοπὸν τοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ Ρωμαῖος συγγρα-

---

(1) Ὑπὸ τὸ ὄνομα Πολέμων εἶναι γνωστοὶ α) φιλόσοφος ἐξ Ἀθηνῶν, μαθητὴς καὶ διάδοχος τοῦ Ξενοκράτους, διδάσκαλος τοῦ Ζήνωνος τοῦ Ἀρχεσιλάου, τοῦ Κράτητος καὶ ἄλλων, συγγράψας πολλά, πολλοὺς τίτλους τῶν ὁποίων διέσωσεν ὁ Λαέρτιος. β) Στωϊκὸς φιλόσοφος, μαθητὴς τοῦ Παναιτίου, ζήσας ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Ἐπιφανοῦς καὶ συγγράψας «Περὶ ἡγήσεων» καὶ τινὰ ἐπιγράμματα. γ) Λαοδικεὺς, υἱὸς Ζήνωνος τινος ῥήτορος, διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου βασιλεὺς τοῦ Πόντου καὶ Βοσπόρου, δ) ἑτερος, ποιητὴς καὶ ῥήτωρ ἐκ Λαοδικείας, διδάξας ἐν Σμύρνῃ καὶ μεγάλως τιμηθεὶς ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων Τραϊανοῦ, Ἀδριανοῦ καὶ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς.

φεὺς ἰσχυρίζεται, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς φιλοσοφικὴν αἵρεσιν ἐκείνην, ἣτις δὲν διαφέρει τῶν λοιπῶν ὡς πρὸς τὸ σημεῖον, τὸ καθορίζον τοὺς σκοποὺς τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν.

Τῷ ὄντι ἡ σπουδὴ τῆς φιλοσοφίας δὲν ἐπιδιώκει ἄλλον σκοπὸν παρὰ νὰ καταστήσῃ τοὺς ἀνθρώπους εὐδαίμονας, ἢ εὐδαιμονία δὲ εἶναι διὰ τὸν ἀνθρώπον ὁ σκοπὸς τοῦ ἀγαθοῦ. Ὅθεν δὲν δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν ἕτερον σκοπὸν εἰς τὴν φιλοσοφίαν παρὰ ἐκεῖνον τῆς ἐπιδιώξεως τοῦ ἀγαθοῦ.

Κατὰ ταῦτα εἶναι ἀδύνατον νὰ καλέσωμεν φιλοσοφικὴν αἵρεσιν ἐκείνην, ἣτις δὲν ἐπιδιώκει τὸν σκοπὸν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐάν, ἐπὶ παραδείγματι, προκειμένου περὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, προβάλλεται τὸ ἐρώτημα, ἂν πρέπει νὰ συνδεθῇ τις μεθ' ἐνὸς φίλου, ὅπως προσπαθήσῃ νὰ τῷ παράσχῃ τὸ ὑπέρτατον ἀγαθόν, καθὼς ἀκριβῶς εἰς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του, ἢ ἐὰν ὁ καθεὶς πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ ἀποκλειστικῶς τὸ ἰδικόν του ἀγαθόν, τὸ ἐρώτημα τοῦτο δὲν ἀφορᾷ τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸν αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ τὸν φίλον, ἐὰν δηλαδὴ πρέπει ἢ δὲν πρέπει νὰ συμμετέχῃ τις εἰς τὸ ἀγαθὸν μαζί του, τοῦτο δὲ ὄχι διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ἀλλὰ διὰ τὸν φίλον, τὸ ἀγαθὸν τοῦ ὁποίου θ' ἀπολαύσῃ τις, ὡς ἐὰν ἦτο ἰδικόν του ἀγαθόν.

Ὡσαύτως, προκειμένου περὶ τῶν Νεοακαδημαϊκῶν, διὰ τοὺς ὁποίους τὸ πᾶν εἶναι ἀβέβαιον, ἐάν τις ἐρωτήσῃ, ἂν ὀφείλῃ νὰ σκέπτεται, ὅπως αὐτοὶ ἐν σχέσει πρὸς τὰ φιλοσοφικὰ ζητήματα, ἢ ἂν πρέπει νὰ παραδέχεται τὴν βεβαιότητα μετὰ τῶν λοιπῶν φιλοσόφων, δὲν πρόκειται ἐν τῷ θέματι τούτῳ νὰ καθορίσωμεν τὸν σκοπὸν τοῦ ἐπιδιωκτέου ἀγαθοῦ, ἀλλὰ νὰ μάθωμεν, ἐὰν πρέπει ἢ δὲν πρέπει ν' ἀμφιβάλλωμεν περὶ τῆς πραγματικῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀγαθοῦ, αὐτοῦ τούτου, αὐτὸ δὲ θὰ εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεῦνης μας. Δηλαδή, διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν καθαρώτερα, τὸ ζήτημα εἶναι νὰ μάθωμεν, ἐὰν πρέπει νὰ κατατείνωμεν πρὸς τὸ ἀγαθὸν κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ κατατείνωμεν πρὸς αὐτὸ μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι εἶναι πραγματικόν, ἢ μὲ τὴν σκέψιν, ὅτι φαίνεται τοιοῦτον, μολονότι εἶναι πιθανῶς ἐσφαλμένη ἢ τοιαύτη ἐκδοχή. Πάντως καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἑτέραν περίπτωσιν ὁ ἀνθρώπος ἐπιδιώκει ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἀγαθόν. Τέλος εἶδαμεν ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι, καίτοι ἐπιζητοῦντες ἀγαθὰ διάφορα, τὴν ἀρετὴν, παραδείγματος χάριν, ἢ τὴν ἡδονήν, διηγόν ἐν τούτοις τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς ζωῆς, διὰ τὸ ὁποῖον ὠνομάσθησαν Κυνικοὶ φιλόσοφοι.

Κατὰ ταῦτα, ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν διακρίνῃ τοὺς Κυνικοὺς ἀπὸ τοὺς λοιποὺς φιλοσόφους, τοῦτο οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν

φύσιν τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ ὁποῖον οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ ἐκλέξουν καὶ ν' ἀσκήσουν διὰ νὰ εἶναι εὐτυχεῖς, διότι, ἂν εἶχεν ἄλλως τὸ πρᾶγμα, ὁ αὐτὸς τρόπος τοῦ ζῆν θὰ μᾶς ἠνάγκαζε νὰ ἐπιδιώκω-
μεν τὸν αὐτὸν σκοπὸν, ἕτερος δὲ τρόπος τοῦ ζῆν ⁽¹⁾ δὲν θὰ ἦτο
δυνατὸν νὰ τὸ ἐπιτρέψη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

**Κατὰ ποῖον τρόπον ὁ Οὐάρρων, ἀνεξαρτήτως πασῶν τῶν πα-
ραλλαγῶν, προβαίνει εἰς τριπλοῦν ὅρισμὸν τοῦ ὑπερτάτου ἀγα-
θοῦ, ἐμμένει ὁμῶς σταθερῶς εἰς ἓνα καὶ μόνον.**

Ἐν σχέσει πρὸς τοὺς τρεῖς τούτους τρόπους τοῦ ζῆν, ἐκ
τῶν ὁποίων ὁ εἷς συνίσταται εἰς τὴν θεώρησιν καὶ ἀκαταπόνη-
τον ἔρευναν τῆς ἀληθείας ἐν τῇ ἀπραγμοσύνῃ μιᾶς ἡρέμου ζωῆς·
ὁ δεύτερος ἐν τῇ συντόνῳ διαχειρίζει τῶν δημοσίων πραγμάτων,
ὁ δὲ τρίτος ἐν τῷ συνδυασμῷ ἀμφοτέρων· ἐὰν ἐρωτήσωμεν ποῖος
ἐκ τῶν τριῶν τούτων τρόπων δεδὼν νὰ προτιμηθῇ, τὸ ζήτημα
τοῦτο δὲν ἔγκεται εἰς τὸ νὰ μάθωμεν ποῖός τις εἶναι ὁ σκοπὸς
τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ ποῖος ἐκ τῶν τριῶν τούτων τρόπων παρουσιάζει
δυσκολίαν ἢ εὐκολίαν διὰ ν' ἀποκτήσωμεν ἢ νὰ διατηρήσωμεν
τὸν σκοπὸν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἀλλά, οὔτε αἱ ἐν ἀνέσει σπουδαί, οὔτε
ἡ μέριμνα περὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων οὔτε ὁ συνδυασμὸς
τῶν δύο τούτων τρόπων τοῦ ζῆν δύναται νὰ μᾶς ἐξασφαλίσῃ τα-
χέως τὴν εὐδαιμονίαν. Διότι πολλοὶ δύνανται ν' ἀκολουθήσουν
ἕκαστον τῶν τριῶν τούτων τρόπων τοῦ ζῆν καὶ ὁμῶς ν' ἀπατη-
θοῦν ἐν τῇ ἐρεύνῃ τοῦ ἀγαθοῦ σκοποῦ, τοῦ καθιστῶντος τοὺς
ἄνθρώπους εὐδαιμόνας.

Ὡστε ἄλλο εἶναι τὸ ζήτημα τὸ ἀφορῶν τοὺς σκοποὺς τῶν
ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν, συμφώνως πρὸς τὸ ὁποῖον διακρίνεται
ἐκάστη φιλοσοφικὴ αἵρεσις, καὶ ἄλλα τὰ ζητήματα τῆς κοινωνι-
κῆς ζωῆς, τοῦ σκεπτικισμοῦ τῶν Ἀκαδημαϊκῶν, τῆς περιβολῆς
καὶ τῆς τροφῆς τῶν Κυνικῶν, τῶν τριῶν τρόπων τοῦ ζῆν τοῦ
ἐνὸς ἡρέμου, τοῦ ἐτέρου πολυπράγμονος καὶ τοῦ τρίτου μικτοῦ.
Πράγματι, ὥς πρὸς τοὺς τρεῖς τελευταίους τούτους, δὲν πρόκειται
διόλου περὶ τοῦ σκοποῦ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν. Διὰ τὸν λό-
γον τοῦτον ὁ Μᾶρκος (Οὐάρρων) ἀφοῦ διὰ τῆς ἐν λόγῳ τετραπλῆς
διαιρέσεως: τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, τῶν Νεοακαδημαϊκῶν, τῶν
Κυνικῶν καὶ τῶν τριῶν τρόπων τοῦ ζῆν, φθάσει εἰς τὸν ἀριθμὸν

---

(1) Δηλαδή ἓνας διαφορετικὸς τρόπος νὰ διάγῃμεν τὸν βίον μας.

τῶν διακοσίων ὀγδοήκοντα ὀκτὼ αἱρέσεων, χωρὶς νὰ ὑπολογίσῃ ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι ἐνδεχομένως θὰ ἠδύναντο νὰ προστεθοῦν εἰς αὐτάς, παραμερίζει ὅλας ὁμοῦ, ὥς μὴ συνδεομένας πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ, ὥς μὴ ἀνηκούσας εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν (ἐν τῷ θέματι τούτῳ) πραγματικῶν αἱρέσεων καὶ ὥς μὴ φερούσας τὸ ὄνομά των. Κατόπιν ἐπανέρχεται εἰς τὰς δύο πρώτας, ὅπου πρόκειται περὶ τῆς ἐρεῦνης τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ δυναμένου νὰ καταστήσῃ τοὺς ἀνθρώπους εὐδαίμονας, καὶ δημιουργεῖ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον μίαν καὶ μόνον αἴρεσιν, δεικνύων τὴν πλάνην ὅλων τῶν λοιπῶν. Παραμεριζομένων ἐν πρώτοις τῶν τριῶν τρόπων τοῦ ζῆν, ὁ ἀριθμὸς ἐλαττοῦται κατὰ δύο τρίτα καὶ μένουν ἐνενήκοντα ἕξ αἱρέσεις.

Ἐν συνεχείᾳ, ἀφαιρουμένης τῆς παραλλαγῆς τῶν Κυνικῶν, προκύπτει μείωσις κατὰ τὸ ἥμισυ, καὶ δὲν παραμένουν πλέον παρὰ τεσσαράκοντα ὀκτὼ αἱρέσεις. Ἀφαιρουμένου ἐπίσης ἐκεῖνου, πὺν ἀφορᾷ τοὺς Νεοακαδημαϊκοὺς, ἐπέρχεται νέα ἐλάττωσις τοῦ ἡμίσεως, καὶ ἔτσι παραμένουν μόνον εἴκοσι τέσσαρες αἱρέσεις. Ἐὰν ἀφαιρέσωμεν ἀκόμη τὴν παραλλαγὴν, τὴν προκύπτουσαν ἐκ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἣτις παραλλαγὴ ἐδιπλασίαζε τὸν ἀριθμὸν τῶν αἱρέσεων, δὲν παραμένουν παρὰ δώδεκα τοιαῦται. Πλὴν ὅμως, δὲν δυνάμεθα νὰ εὗρωμεν τὸν λόγον τῶν δώδεκα τούτων αἱρέσεων, διότι εἰς ὅλας αὐτάς τὰς αἱρέσεις δὲν ἐπιδιώκεται ἄλλος σκοπὸς παρὰ ἡ διακρίβωσις τοῦ σκοποῦ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν, καὶ μόνον ὅταν ἀνακαλυφθοῦν τὰ ἀγαθὰ, εὐρίσκονται ἕξ ἀντιθέσεως καὶ τὰ κακά. Ἀλλὰ διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν ἀριθμὸν δώδεκα, ἐπολλαπλασιάσθησαν τέσσαρα πράγματα ἐπὶ τρία: ἡ ἀπόλαυσις, ἡ ἀπραγμοσύνη (*otium*), ἀμφότεραι συνδεδυασμέναι, καὶ τὰ πρῶτα δῶρα τῆς φύσεως, τὰ καλούμενα ὑπὸ τοῦ Οὐάρωνος ἀρχέγονα (*primigenia*) δῶρα. Τῷ ὄντι, ἐφ' ὅσον ἕκαστον τῶν πραγμάτων τούτων διερευνᾶται χωριστά, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀρετὴν ἢ ὥς κάτι κατώτερον, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ἐπιδιώκεται δι' αὐτὸ τὸ ἴδιον, ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἢ ὥς κάτι ἀνώτερον, οὕτως ὥστε ἡ ἀπόκτησις καὶ ἡ ἄσκησις τῆς ἀρετῆς ν' ἀνάγεται εἰς αὐτὸ ὡς τελικὸν σκοπὸν του, ἢ ὥς συνεταριζόμενον, εἰς τρόπον ὥστε τὸ ὑπὸ κρίσιν ἀντικείμενον καὶ ἡ ἀρετὴ νὰ θεωρῶνται ἕξ ἴσου ὡς ὁ ἐπιδιωκτέος σκοπός, προκύπτει, ὅτι, τοῦ ἀριθμοῦ τέσσαρα, τρεῖς ἐπαναλαμβανομένου, φθάνομεν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν δώδεκα αἱρέσεων.

Πλὴν ὅμως ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων ἀντικειμένων ὁ Οὐάρων παραμερίζει τὰ τρία, ἥτοι τὴν ἀπόλαυσιν, τὴν ἀπραγμοσύνην, τὴν μίαν καὶ τὴν ἑτέραν συνηνωμένας, ὅχι διότι τὰς καταδι-

κάζει, ἀλλὰ διότι τὰ ἀρχέγονα (primigenia) δῶρα τῆς φύσεως περιλαμβάνουν τὴν τε ἀπόλαυσιν καὶ τὴν ἀπραγμοσύνην. Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη νὰ καταρτίσωμεν τρεῖς κατηγορίας ἐκ τῶν δύο τούτων ἀντικειμένων, τουτέστι δύο κατηγορίας, λαμβάνοντες τὰ ἐν λόγῳ ἀντικείμενα χωριστά, καὶ τρίτην κατηγορίαν θεωροῦντες ταῦτα συνηνωμένα. Δὲν εἶναι ἀρκετὸν νὰ γνωρίζωμεν, ὅτι τὰ ἀρχέγονα (primigenia) δῶρα τῆς φύσεως τὰ συμπεριλαμβάνουν μαζί μὲ πολλὰ ἄλλα πράγματα ; Ἀπομένουν λοιπὸν τρεῖς αἰρέσεις, περὶ τῶν ὁποίων ὁ Οὐάρρων πραγματεύεται λεπτομερῶς, ὅπως καθορίσῃ, ποία ἐξ αὐτῶν δέον νὰ προτιμᾶται. Διότι ὁ ὑγιῆς νοῦς δὲν ἐπιτρέπει νὰ δεχώμεθα περισσοτέρας τῆς μιᾶς, περιλαμβανομένης εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν τριῶν, περὶ τῶν ὁποίων πρόκειται, ἢ ὅτι εὐρίσκεται κάπου ἄλλοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἐξετάσωμεν ἐν συνεχείᾳ.

Ἀλλά, πρὸ παντὸς ἄλλου, ἃς ἐκθέσωμεν, ὅσον εἶναι δυνατόν καθαρώτερα, τὸν λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Οὐάρρων σταματᾷ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ εἰς μίαν τῶν τριῶν τούτων αἰρέσεων. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον τὰς διακρίνει, εἶναι τὸ ὅτι διερευνῶνται τὰ ἀρχέγονα δῶρα τῆς φύσεως λόγῳ τῆς ἀρετῆς ἢ ἡ ἀρετὴ λόγῳ τῶν ἀρχεγόνων δώρων τῆς φύσεως, ἢ τὰ δύο πράγματα ταῦτα, ἡ ἀρετὴ καὶ τὰ ἀρχέγονα δῶρα τῆς φύσεως δι' αὐτὰ τὰ ἴδια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἐκ τῶν τριῶν αἰρέσεων, τῶν ἐπιδιωκουσῶν τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸν τοῦ ἀνθρώπου, ποία δέον νὰ προκρίνεται κατὰ τὸν Οὐάρρων καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς παλαιᾶς Ἀκαδημίας συμφώνως πρὸς τὸν Ἀντίοχον (¹).

Ἴδου πῶς ὁ Οὐάρρων πειρᾶται ν' ἀποδείξῃ ποία ἐκ τῶν

(¹) Ἀντίοχος ὁ Ἀσκαλωνίτης μαθητὴς τοῦ στωϊκοῦ Μνησιάρχου καὶ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Φίλωνος τοῦ Λαρισαίου, τοῦ ὁποίου ἀποθανόντος, κατέστη ἀρχηγέτης τῆς Νέας Ἀκαδημίας. Ὑπῆρξε διδάσκαλος τοῦ Κικέρωνος καὶ τοῦ Ἀττικοῦ. Ὁ Ἀντίοχος ἐπανῆλθεν ὀριστικῶς εἰς τὸν ἀπόλυτον δογματισμόν. Δι' αὐτὸν ἡ Ἀκαδημία, ἀκολουθοῦσα πρότερον σκεπτικιστικὴν κατεύθυνσιν, ἔλαβεν ἐκλεκτικὸν χαρακτῆρα. Κατ' αὐτὸν ἡθικὸς βίος δύναται νὰ ὑπάρξῃ μόνον ἐπὶ τῇ βάσει σταθεραῆς καὶ στερεᾶς πεποιθήσεως, πᾶσα δὲ ἡθικὴ πρᾶξις προϋποθέτει στερεὰν καὶ ἀδιάσειστον πίστιν, ἐνῶ, ὥς γνωστὸν οἱ Σκεπτικισταὶ διὰ τῆς θέσεώς

τριῶν γνωμῶν τούτων τυγχάνει ἡ μόνη ὀρθὴ καὶ ἡ μόνη ἀξία νὰ υἱοθετηθῇ. Ἐν πρώτοις, δεδομένου ὅτι ἡ φιλοσοφία προσπαθεῖ νὰ εὕρῃ τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸν ὅχι τοῦ δένδρου ἢ τοῦ ζώου ἢ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου, πρέπει νὰ μελετηθῇ τὸ τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς καθ' ἑαυτόν. Ὁ Οὐάρρων βλέπει εἰς τὸν ἄνθρωπον δύο οὐσίας, τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν. Ἀλλά, οὐδεμία ἀμφιβολία ὑφίσταται περὶ τοῦ ὅτι ἐκ τῶν δύο οὐσιῶν τούτων ἡ καλυτέρα καὶ ἀσυγκρίτως ἐξοχωτέρα εἶναι ἡ ψυχὴ. Πλὴν ὅμως τίθεται τὸ ἐρώτημα: εἶναι ἄρα γε ἡ ψυχὴ ὁλόκληρος ὁ ἄνθρωπος, εἰς τρόπον ὥστε τὸ σῶμα δὲν εἶναι παρὰ μόνον ὅπως ὁ ἵππος διὰ τὸν ἵππεα; Ἀλλὰ ὁ ἵππεὺς δὲν εἶναι ἄνθρωπος καὶ ἵππος, ἀλλὰ μόνον ἄνθρωπος, πάντως δὲν καλεῖται ἵππεὺς παρὰ μόνον διότι σχετίζεται πρὸς τὸν ἵππον. Ἀφ' ἑτέρου, μήπως ὁλόκληρος ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ σῶμα, εὕρισκόμενον εἰς σχέσιν πρὸς τὴν ψυχὴν, ὅπως τὸ ποτὸν πρὸς τὸ ποτήριον; Διότι δὲν ὀνομάζομεν ποτήριον αὐτὸ τοῦτο τὸ δοχεῖον μὲ τὸ ὑγρὸν, τὸ ὁποῖον ἐμπεριέχει ἀλλὰ μόνον τὸ δοχεῖον, πάντως ὅμως ἐδόθη εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνομα λόγῳ τοῦ ὑγροῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι προωρισμένον νὰ περιέχῃ.

Τέλος δὲν εἶναι ἀληθὲς τὸ ὅτι ὁλόκληρος ὁ ἄνθρωπος εἶναι μόνον ἡ ψυχὴ ἢ μόνον τὸ σῶμα, ἀλλ' ὅτι συνίσταται ἐξ ἀμφοτέρων, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα εἶναι δύο διακεκριμένα μέρη, συναποτελοῦντα τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐν τῇ ὁλοκληρώσει της; Κατὰ ταῦτα δίδομεν τὸ ὄνομα «ξυνωρίς» εἰς δύο συνευγμένους ἵππους, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς, ὁ δεξιός, καὶ ὁ ἕτερος, ὁ ἀριστερός, δὲν εἶναι παρὰ ἓν μέρος τῆς ξυνωρίδος. Τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν ἀρμόζει εἰς τὸν ἓνα ἐκ τῶν δύο ἵππων, ὅστις δῆποτε καὶ ἂν εἶναι, ἐν σχέσει πρὸς τὸν σύντροφόν του, ἀλλὰ δίδεται καὶ εἰς τοὺς δύο ἵππους ὁμοῦ. Συνεπῆς πρὸς τὴν γνώμην ταύτην ὁ Οὐάρρων, θεωρεῖ τὸν ἄνθρωπον ὡς μὴ ὄντα οὔτε ψυχὴ οὔτε σῶμα χωριστά. Ἐντεῦθεν προκύπτει, ὅτι τὸ ὑπέρτατον ἀγαθόν, τὸ διασφαλίζον τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου δέον νὰ εἶναι ἡ συνένωσις τῶν ἀγαθῶν ἑκατέρας τῶν οὐσιῶν, δηλαδὴ τῶν ἀγαθῶν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Ὅθεν συνάγει τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὰ ἀρχέγονα δῶρα τῆς φύσεως πρέπει νὰ ἐπιδιώκωνται δι' ἑαυτὰ ὅσον καὶ ἡ ἀρετὴ, ὁ τρόπος οὗτος τοῦ ζῆν—τὴν ὁποῖαν ἀρετὴν ἡ ὁγωγὴ ἐνοφθαλμίζει, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὴν φύσιν, καὶ ἡ ὁποία εἶναι τὸ ὑπεροχώτερον ἀγαθὸν τῆς ψυχῆς. Διὰ τοῦτο ἡ ἀρετὴ ἢ ἡ τέχνη τοῦ κατευθύνειν καλῶς τὴν

των περὶ μὴ διακρίσεως ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, καταργοῦν πάντα κανόνα καὶ ματαιώνουν τὸν καθορισμὸν ὑψίστου τινὸς ἀγαθοῦ.

ζωήν, τοῦ ἐπιζητεῖν τὰ πρῶτα ἐκεῖνα δῶρα τῆς φύσεως, ἅτινα ὑφίσταντο πρὸ αὐτῆς καὶ πρὸ τοῦ ἔργου τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐπιδιώκει τὰ ἀγαθὰ ταῦτα δι' αὐτὰ τὰ ἴδια καὶ μεθ' ἑαυτῆς, τὰ χρησιμοποιοεῖ καθὼς ἀκριβῶς καὶ τὸν ἑαυτὸν τῆς μὲ τὸν σκοπὸν νὰ εὕρῃ εἰς πάντα ταῦτα ἀπόλαυσιν καὶ ἱκανοποίησιν. Τ' ἀπολαμβάνει περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον ἀναλόγως τῆς ἀξίας ἐκάστου, ὅπως δὴποτε τὰ ἀπολαμβάνει ἐν τῷ συνόλῳ των, ἐν ἀνάγκῃ ὅμως ἐγκαταλείπει τινὰ ἐξ αὐτῶν μικροτέρας σπουδαιότητος, ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὴν ἀπόκτησιν ἢ τὴν διατήρησιν τῶν ἐχόντων μεγαλυτέραν σημασίαν.

Πάντως ἐκ τῶν ἀγαθῶν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἡ ἀρετὴ οὐδὲν ἀπολύτως θεωρεῖ ἀνώτερόν της, διότι γνωρίζει νὰ μεταχειρίζεται ἑαυτὴν μὲ σοφίαν, ὥς καὶ πάντα τὰ λοιπὰ πλεονεκτήματα, τὰ συνιστῶντα τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ὅθεν, ὅταν ἡ ἀρετὴ ἀπουσιάζῃ, ὅσα δὴποτε καὶ ἂν εἶναι τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ, οὐδόλως θὰ συντελέσουν εἰς τὴν εὐτυχίαν ἐκείνου, ὅστις τὰ κατέχει, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ ὀνομάζωνται ἀγαθὰ, ἐφ' ὅσον ἡ κακὴ χρησιμοποίησις των τὰ ἐμποδίζει νὰ εἶναι ὠφέλιμα. Κατὰ ταῦτα θὰ καλέσωμεν εὐδαίμονα τὴν ζωὴν ἐκείνην, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκονται συνδεδεμένα, καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι ἀδύνατον νὰ χωρισθῇ ἡ ἀρετή. Δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι αὕτη εἶναι εὐτυχესτέρα, ὅταν κατέχῃ τινὰ ἢ πολλὰ ἐκ τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων, ἄνευ τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατος ἡ ὑπαρξίς τῆς ἀρετῆς, θὰ εἶναι δὲ πανευδαίμων, ὅταν κοσμήται μὲ ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ ἀγαθὰ τῆς τε ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Διότι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀρετὴ εἶναι δύο διαφορετικὰ πράγματα, ἡ ζωὴ ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς δὲν εἶναι ἐνάρετος, ἐνάρετος μόνον εἶναι ἡ σὺνθεσις αὐτῆς, μία δὲ οἷα δὴποτε ζωὴ δυνατόν νὰ εἶναι ἀπογυμνωμένη ἀπὸ κάθε ἀρετῆς, ἀλλὰ ἡ ἀρετὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ νοηθῇ χωρὶς κάποιαν ζωὴν ὅποιανδὴποτε.

Τοῦτο δύναται ἐπίσης νὰ λεχθῇ περὶ τῆς μνήμης καὶ τῆς νοήσεως καὶ περὶ ὅλων τῶν ὁμοίων πρὸς αὐτὰς δυνάμεων. Πράγματι αἱ δυνάμεις αὗται εὐρίσκονται εἰς τὸν ἄνθρωπον πρὸ πάσης ἀγωγῆς, ἀλλ' ἡ ἀγωγή τὰς προϋποθέτει ἀναγκαίως. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἥτις εἶναι ἀναμφιβόλως ὁ καρπὸς τῆς ἀγωγῆς. Ἀλλὰ ἡ ὠκυποδία, (*bene autem curere*), τὸ κάλλος τοῦ σώματος, ἡ ἑκτακτος σωματικὴ ῥώμη, ὥς καὶ ἄλλα τοιοῦτον εἶδους πλεονεκτήματα, εἶναι πλεονεκτήματα, τὰ ὁποῖα, ὥς ἐκ τῆς φύσεώς των, δυνατόν νὰ ὑφίστανται ἄνευ τῆς ἀρετῆς καὶ ἡ ἀρετὴ ἄνευ αὐτῶν. Πάντως ὅμως εἶναι πλεονεκτήματα, συμφώνως δὲ πρὸς τοὺς φιλοσόφους, ἡ ἀρετὴ τὰ ἐπιζητεῖ δι' ἑαυτήν, τὰ χρησιμοποιοεῖ καὶ τ' ἀπολαμβάνει, ὅπως ἐμπρέπει εἰς τὸν χαρακτήρα της.

Προσέτι θεωροῦν εὐδαίμονα τὴν ζωὴν ἐκείνην, ἥτις κάμνει νὰ ἀγαπῶμεν τὰ ἀγαθὰ τῶν φίλων μας, ὥς ἂν ἦσαν ἰδικά μας, εὐχόμενοι εἰς τοὺς λοιποὺς συνανθρώπους μας τὸ αὐτὸ ἀγαθόν, ὥς εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους, ὥς φίλους δὲ ἐννοοῦμεν εἴτε τοὺς συνοικοῦντας μεθ' ἡμῶν, τοὺς συζύγους, τὰ τέκνα καὶ πάντας ἐν γένει τοὺς οἰκείους μας, εἴτε τοὺς κατοικοῦντας εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν, ἐπὶ παραδείγματι, τοὺς συμπολίτας μας, εἴτε, ἐπεκτείνοντες τὴν ὄψιν μας εἰς ὁλόκληρον τὸ Σύμπαν, τὰ ἔθνη τὰ συνιστῶντα τὴν ἀνθρωπίνην οἰκογένειαν, εἴτε ἀκόμη, λέγοντες κόσμον, ἐννοοῦμεν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὰ πνεύματα, ποὺ ὀνομάζουν θεοὺς καὶ περὶ τῶν ὁποίων λέγουν, ὅτι εἶναι οἱ φίλοι τῶν φρονίμων ἀνθρώπων, τουτέστι τὰ πνεύματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα καλοῦμεν μὲ ἓνα ὄνομα συνηθέστερον ἀγγέλους. Οἱ αὐτοὶ φιλόσοφοι δὲν ἀμφιβάλλουν ποσῶς περὶ τοῦ σκοποῦ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν, εἰς τὸ σημεῖον δὲ τοῦτο διακρίνονται ἀπὸ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς Νέας Ἀκαδημίας. Ὀλίγον δὲ ἐνδιαφέρονται, ἂν ὁ δεῖνα καὶ ὁ τάδε πραγματεύονται τὸ ζήτημα, τὸ ἀφορῶν τοὺς σκοποὺς, τοὺς ὁποίους θεωροῦν ἀληθινούς, μιμούμενοι τοὺς Κυνικούς, ὥς πρὸς τε τὸ ζῆν καὶ τὴν ἀμφίεσιν, ἢ υἱοθετοῦντες ἓνα ὅλως διάφορον τρόπον ζωῆς.

Ἀλλά, ἐκ τῶν τριῶν τρόπων τοῦ ζῆν, τοῦ εἰρηνικοῦ, τοῦ πολυασχόλου καὶ τοῦ μικτοῦ, δηλοῦν ὅτι προτιμοῦν τὸν τρίτον. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ σκέψις καὶ ἡ διδασκαλία τῶν παλαιῶν Ἀκαδημαϊκῶν, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Οὐάρρων, μετὰ τὸν Ἀντίστοχον, διδάσκαλον τοῦ Κικέρωνος καὶ ἰδικόν του, τὸν ὁποῖον ὅμως ὁ Κικέρων παρουσιάζει εἰς πολλὰ χωρία μᾶλλον ὥς Στωϊκὸν παρὰ ὥς μαθητὴν τῆς Παλαιᾶς Ἀκαδημίας. Ἀλλὰ τί μᾶς ἐνδιαφέρει αὐτὸ τὸ ζήτημα; Πρέπει μᾶλλον νὰ ἐξετάσωμεν τὸ βάθος τῶν πραγμάτων παρὰ νὰ μάθωμεν εἰς ποῖον βαθμὸν ἐκτιμῆσεως εὐρίσκονται οἱ διδάσκαλοι ἐν τῇ συνειδήσει τῶν μαθητῶν των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ὑπερτάτου κακοῦ ἐναντίον τῆς διδασκαλίας τῶν φιλοσόφων, ἰσχυριζομένων, ὅτι δύνανται νὰ εὗρουν εἰς ἑαυτοὺς τοὺς ἰδίους τὸ ὑπέρτατον ἀγαθόν.

Ἐὰν ἐρωτήσουν ποία τις εἶναι ἡ ἀπάντησις τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ εἰς πάντα τὰ θέματα ταῦτα, ἰδίως δὲ εἰς τ' ἀφορῶντα τοὺς σκοποὺς τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν, θ' ἀπαντήσωμεν, ὅτι τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸν εἶναι ἡ αἰωνία ζωὴ, τὸ ὑπέρτατον δὲ κακὸν

ὁ αἰώνιος θάνατος, καὶ ὅτι ὀφείλομεν νὰ θυθίσωμεν τὸν βίον ἡμῶν κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ πολεύσωμεν τὸ ἓν καὶ ν' ἀποφύγωμεν τὸ ἕτερον. Ἴδου διατί εἶναι γεγραμμένον «ὅτι ὁ δίκαιος ζῇ ἐκ τῆς πίστεως» ⁽¹⁾ διότι δὲν βλέπομεν ἀκόμη τὸ ἀγαθὸν μας, δέον νὰ τὸ ἐπιζητήσωμεν διὰ τῆς πίστεως· καὶ αὕτη ἀκόμη ἢ καλὴ ζωὴ δὲν ἐξαρτᾶται ἀφ' ἡμῶν, ἐὰν ἡ πίστις μας καὶ ἡ προσευχή μας δὲν βοηθοῦνται παρ' Ἐκείνου, ὅστις μᾶς ἐδώρησεν αὐτὴν ταύτην τὴν πίστιν, δυνάμει τῆς ὁποίας προσδοκῶμεν παρ' αὐτοῦ βοήθειαν. Ὅθεν οἱ ἐπιζητοῦντες εἰς τὴν ζωὴν ταύτην τοὺς σκοποὺς τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν, τοποθετοῦντες τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸν εἴτε εἰς τὸ σῶμα, εἴτε εἰς τὴν ψυχὴν, εἴτε εἰς τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ὁμοῦ, ἢ, διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν καθαρῶτερα, εἴτε εἰς τὴν ἀρετὴν, εἴτε εἰς τε τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἡδονὴν συνδεδυσμένας, εἴτε εἰς τὴν ἀνάπαυσιν, εἴτε εἰς τὴν ἀρετὴν, εἴτε εἰς τὴν μίαν καὶ τὴν ἑτέραν συνηνωμένας, εἴτε εἰς τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν ἀνάπαυσιν, εἴτε εἰς τὴν ἀρετὴν, εἴτε εἰς τὰς τρεῖς ταύτας καταστάσεις συνδεδυσμένας, εἴτε εἰς τὰ πρῶτα δῶρα τῆς φύσεως ὁμοῦ μετὰ τῆς ἀρετῆς, ὅλοι αὐτοί, λέγω, διατελοῦν ὑπὸ τὸ κράτος καταπληκτικῆς τυφλώσεως, πιστεύοντες, ὅτι θὰ εὔρουν τὴν εὐδαιμονίαν ἐδῶ κάτω καὶ ὅτι θὰ τὴν εὔρουν εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν τους.

Εἰς αὐτοὺς ἐφαρμόζεται ἡ χλευαστικὴ ἐκείνη φράσις τὴν ὁποίαν ἡ ὑπεριάτη ἀλήθεια θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ προφήτου: «Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων» ⁽²⁾ φράσις, τὴν ὁποίαν ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀποδίδει μὲ τὰς λέξεις: «Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσὶ μάταιοι» ⁽³⁾.

Πράγματι, τίς ἐξ αὐτῶν, παρ' ὅλας τὰς πηγὰς τῆς πλουσιωτέρας εὐφραδείας, θὰ ἦτο ἱκανὸς νὰ ἐκθέσῃ τὰ δεινὰ τῆς ἐπιγείου ζωῆς; Ποίας κραυγὰς πόνου δὲν ἀφίνει ν' ἀκουσθοῦν ὁ Κικέρων, διὰ νὰ παρηγορηθῇ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ, καὶ ὅμως ποῖος ὑπῆρξεν ὁ καρπὸς τῶν κραυγῶν τούτων; Τῷ ὄντι, πότε καὶ ποῦ τὰ ἀγαθὰ ταῦτα, τὰ καλούμενα πρῶτα δῶρα τῆς φύσεως, δύνανται νὰ εὔρεθοῦν ὑπὸ τὴν σκέπην ὅλων τῶν μεταβολῶν τῆς μοίρας; Τὸ σῶμα τοῦ σοφοῦ δὲν εἶναι ἐκτεθειμένον εἰς ὅλους τοὺς πόνους, ποὺ ἀντίκεινται εἰς τὴν ἡδονήν, εἰς ὅλας τὰς διαταραχάς, ποὺ ἀντίκεινται εἰς τὴν ἀνάπαυσιν; Ὁ ἀκρωτηριασμὸς τῶν μελῶν καὶ ἡ ἐξασθένησις ἀπειλοῦν τὴν φυσιολογικὴν ἀκε-

(1) Ὅτι δὲ ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιούται παρὰ τῷ Θεῷ δῆλον· ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται. Γαλάτ. γ', 11.

(2) Ψαλμ. 43' (92) 11.

(3) Κορίνθ. γ'. 20.

ραιότητα, τὸ κάλλος καταστρέφεται ἀπὸ τὴν ἐπερχομένην δυσμορφίαν, ἢ ὑγεία ἀπὸ τὴν νόσον, αἱ δυνάμεις ἀπὸ τὴν κόπωσιν, ἢ εὐστροφία ἀπὸ τὴν κατάπτωσιν καὶ τὸν μαρασμόν. Ὁ σοφὸς δὲν εἶναι εἰς τὸ σαρκίον τοῦ ἐκτεθειμένου εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς ἀθλιότητας; Τὸ παράστημα καὶ αἱ κινήσεις τοῦ σώματος, ὅταν εἶναι ἁρμονικὰ καὶ φυσιολογικά, συγκαταλέγονται εἰς τὰ πρῶτα δῶρα τῆς φύσεως, ἀλλὰ τί γίνεται, ὅταν ἀσθενεία τις ἐπιφέρῃ τρόμον ⁽¹⁾ εἰς ὅλα τὰ μέλη τοῦ σώματος; Τί γίνεται, ὅταν ἡ ῥάχιν κυρτωθῇ, εἰς τρόπον ὥστε αἱ χεῖρες νὰ ἐγγίξουν τὸ ἔδαφος, ὃ δὲ ἄνθρωπος μεταμορφώνεται εἰς ἓν εἶδος τετραπόδου; Δὲν ἐξαφανίζεται τότε τὸ ὥραϊον παράστημα, ἡ χάρις καὶ ἡ ἁρμονία τῶν κινήσεων; Ἐὰν δὲ ἀναφέρωμεν ὅ,τι καλοῦμεν πρωταρχικὰ ἀγαθὰ τῆς ψυχῆς, τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν νόησιν, τὴν μίαν διὰ τὴν κατανόησιν (*comprehensionem*), τὴν ἄλλην διὰ τὴν ἀντίληψιν (*perceptionem*) τῆς ἀληθείας, τί δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν σχετικῶς; Τί ἀπομένει ἀπὸ τὴν αἴσθησιν, ὅταν ὁ ἄνθρωπος, διὰ νὰ μὴ ἀναφέρωμεν παρὰ μόνον τὸ παράδειγμα τοῦτο, γίνεται κωφὸς καὶ τυφλός; Ἡ δὲ νόησις καὶ ἡ εὐφυΐα, ποῦ θὰ εὗρουν τὸ καταφύγιόν των, ποῦ θὰ τὰς εὗρωμεν ναρκωμένας, ἐὰν, συνεπεία νόσου τινός, ὁ ἄνθρωπος καθίσταται παρὰφρων; Οἱ πάσχοντες τὰς φρένας λέγουν καὶ κάμνουν πολλὰ ἐξωφρενικὰ πράγματα κατὰ τὸ πλεῖστον ξένα καὶ μάλιστα ἀντίθετα πρὸς τὰς συνηθείας των καὶ τὰς ἀγαθὰς των διαθέσεις. Λοιπὸν ἡ ὄψις ἑνὸς τοιούτου θεάματος ἢ μιᾶς τοιαύτης δυστυχίας, ἐὰν τὴν σκεφθῇ κανεὶς σοβαρῶς, μετὰ κόπου θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ συγκρατήσωμεν τὰ δάκρυα, ἐὰν εἶναι πράγματι δυνατὸν νὰ συγκρατηθοῦν.

Τί δὲ νὰ εἰπῶ περὶ ἐκείνων, ποὺ ὑφίστανται τὴν ἐπίθεσιν τῶν δαιμόνων; Ποῦ κορύπεται ἢ ποῦ θάπτεται ἡ νόησις των, ὅταν τὸ πονηρὸν πνεῦμα ἐνεργῇ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἢ ἐπὶ τοῦ σώματός των; Ὑπάρχει δὲ κάποιος, δυνάμενος νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ὁ σοφὸς δὲν εἶναι ἐκτεθειμένος ἐδῶ κάτω εἰς τοιαύτην τινὰ συμφορὰν; Ἐξ ἄλλου, πῶς καὶ μέχρι ποίου βαθμοῦ δυνατὸν νὰ εὗρεθῇ ἡ ἀντίληψις τῆς ἀληθείας ἐντὸς τοῦ σαρκικοῦ τούτου σώματος ἐφ' ὅσον, συμφώνως πρὸς τὴν προφητείαν τῆς ἀληθείας, εἰς τὸ βιβλίον τῆς Σοφίας «φθαρτὸν γὰρ σῶμα βαρύνει ψυχὴν, καὶ βρίθῃ τὸ γεῶδες σκῆνος νοῦν πολυφρόντιδα» ⁽²⁾. Ἀλλὰ ἡ ὁρμὴ αὕτη (*impetus*), ἡ τοιαύτη ἀνάγκη τῆς δράσεως, τὴν ὁποίαν, ἐὰν εἶναι δυνατὸν νὰ καλέσωμεν εἰς τὴν γλῶσσάν μας ⁽³⁾

(1) Τρεμοῦλα.

(2) Σοφ. Σαλ. Θ', 15.

(3) Ἐννοεῖ, φυσικά, εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν.

ὅ,τι οἱ Ἕλληνες ἐκφράζουν μὲ τὴν λέξιν ὁρμή, ἡ ὁρμή αὕτη, τὴν ὁποίαν ἐπίσης συγκαταλέγουν εἰς τὴν ὁμάδα τῶν πρώτων ἀγαθῶν τῆς φύσεως δὲν εἶναι ἀκόμη ἐκείνη, ἣτις προΐσταται τῶν ἀτάκτων κινήσεων τῶν παραφρόνων, ὡς καὶ τῶν κινήσεων ἐκείνων, ποὺ προκαλοῦν τὴν φρίκην μας καὶ ποὺ εἶναι ἀποτέλεσμα διεστραμμένης αἰσθήσεως καὶ ναρκωμένης διανοίας ;

Καὶ αὕτη ἀκόμη ἡ ἀρετή, ἣτις δὲν εἶναι ἓνα τῶν ἀρχηγόνων δώρων τῆς φύσεως, δεδομένου ὅτι δὲν προστίθεται εἰς αὐτὰ παρὰ μόνον ὡς καρπὸς τῆς ἀγωγῆς, ἡ ἀρετή, ἡ ὁποία κατέχει μετὰ τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν τὴν πρώτην θέσιν, τί κάμνει εἰς ταύτην τὴν γῆν; Δὲν εὐρίσκεται εἰς ἀγῶνα διηνεκῇ ἐναντίον τῶν κακῶν, ὅχι ἐναντίον τῶν ἐξωτερικῶν, ἀλλὰ τῶν ἐσωτερικῶν, ὅχι μόνον κατ' ἐκείνων, ποὺ εἶναι ξένα πρὸς ἡμᾶς; ἀλλὰ κατ' ἐκείνων, τὰ ὁποῖα εἶναι τὰ μᾶλλον προσωπικώτερά μας; Δὲν εἶναι ἰδίως ἡ ἀρετή ἐκείνη, τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες καλοῦν «σωφροσύνην» καὶ οἱ Λατῖνοι «*prudentia*», ἣτις δαμάζει τὰς ὀρέξεις τῆς σαρκός, ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν ψυχὴν νὰ παρασυρθῇ εἰς πᾶσαν ἀναισχυντίαν ; Διότι δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι ἡ κακία ἐμφιλοχωρεῖ εἰς ἡμᾶς : «ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ Πνεύματος» ⁽¹⁾, ὥστε ἡ ἀρετή εἶναι ἐχθρὸς τῆς κακίας κατὰ τὴν ἄλλην ἐκείνην φράσιν τοῦ Ἀποστόλου : «τὸ δὲ Πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός». Διότι προσθέτει : «ταῦτα δὲ ἀλλήλοις ἀντίκειται, ἵνα μὴ ἂ ἐάν θέλητε, ταῦτα ποιεῖτε» ⁽²⁾.

Ὅταν λοιπὸν κατατείνωμεν πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν βαθμίδα τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ, τί ἄλλο ἐπιδιώκομεν, ἐὰν μὴ νὰ ἐξαφανίσωμεν τὴν κακίαν ἐν ἡμῖν καὶ νὰ ἐκμηδενίσωμεν τὸν ἀνταγωνισμόν μετὰ τῶν ἐπιθυμιῶν τῆς σαρκός καὶ τῶν ἐπιδιώξεων τοῦ πνεύματος ; Ἀλλά, παρὰ τὴν ἀγαθὴν θέλησίν μας, ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐπιτύχωμεν τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο εἰς τὴν παρούσαν ζωὴν. Τοῦλάχιστον ἃς προσπαθήσωμεν μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, ὥστε τὸ πνεῦμα νὰ μὴ ὑποκύπτῃ εἰς τὰς ἐπιθυμίας τῆς σαρκός καὶ ἃς προσέξωμεν, ὥστε νὰ μὴ συναινῶμεν εἰς τὴν ἁμαρτίαν. Κατὰ ταῦτα, ἐφ' ὅσον διεξάγομεν τὸν ἐσωτερικὸν τοῦτον ἀγῶνα, ἃς προφυλαχθῶμεν πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ἀπεκτήσαμεν τὴν εὐτυχίαν, τὴν ὁποίαν ἐπιδιώκομεν ὡς καρπὸν τῆς νίκης μας. Καὶ ποῖος εἶναι ὁ ἐνάρετος ἐκεῖνος καὶ ὁ σοφός, ὅστις δὲν ἀγωνίζεται ἐναντίον τῶν παθῶν του ;

Τί κάμνει ἐκείνη ἡ ἀρετή, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν σωφροσύνην; Δὲν ἀσκεῖ ὑστάτην τινὰ ἐποπτείαν, ὅπως διακρίνῃ τὰ ἀγα-

(1) Γαλάτ. ε', 17.

(2) Αὐτόθι.

θὰ ἀπὸ τὰ κακά, ἵν' ἀποφευχθῇ πᾶσα πλάνη ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῶν μὲν καὶ τῇ ἀποσοβῇ τῶν δέ; Ἀλλὰ, ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ γεγονότος ἡ σωφροσύνη μαρτυρεῖ, ὅτι εὗρισκόμεθα ἐν μέσῳ τῶν κακῶν ἢ ὅτι ὑπάρχουν κακὰ εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους. Ἡ ἐν λόγῳ ἀρετὴ μᾶς διδάσκει, ὅτι εἶναι κακὸν τὸ νὰ συγκατανεύῃ τις εἰς τὴν ὁρμὴν πάθους τινός, παρασύροντος εἰς τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ὅτι εἶναι καλὸν νὰ ἀνθίσταται εἰς αὐτό. Πάντως τὸ κακὸν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἡ σωφροσύνη μᾶς διδάσκει ν' ἀπορρίπτωμεν καὶ ἡ ἐγκράτεια ν' ἀποκρούωμεν, οὔτε ἡ σωφροσύνη οὔτε ἡ ἐγκράτεια δύναται νὰ ἐκμηδενίσῃ εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν. Τί κάμνει ἡ δικαιοσύνη, ἀποστολὴ τῆς ὁποίας τυγχάνει νὰ δίδῃ εἰς τὸν καθένα ὅ,τι ἀνήκει εἰς αὐτόν; Συμφώνως πρὸς τὴν γνῶσιν ταύτην καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον, ἡ ἐν τῇ τάξει τῆς φύσεως δικαιοσύνη καθυποτάσσει τὸ πνεῦμα εἰς τὸν Θεόν, τὴν σάρκα εἰς τὸ πνεῦμα καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὸ πνεῦμα καὶ τὴν σάρκα εἰς τὸν Θεόν. Δὲν εἶναι λοιπὸν φανερόν, ὅτι ὁλόκληρον τὸ ἔργον τῆς δικαιοσύνης συνίσταται εἰς τὸ νὰ καθιδρύῃ τὴν τάξιν ταύτην, καὶ ὅτι δὲν δύναται ἀκόμη ν' ἀναπαυθῇ ὡς ἐκπληρώσασα τὸν σκοπὸν της; Ὁντως, τὸ πνεῦμα εἶναι τόσον ὀλιγώτερον ὑποτεταγμένον εἰς τὸν Θεόν, ὅσον ὀλιγώτερον ὁ Θεὸς πραγματοποιεῖ τὰς σκέψεις του, ἡ δὲ σὰρξ τόσον ὀλιγώτερον ὑποτεταγμένη εἰς τὸ πνεῦμα, ὅσον ἐπαναστατεῖ ἐναντίον του. Ὡστε, ἐφ' ὅσον εἴμεθα θύματα τῆς τοιαύτης ἀδυναμίας, τῆς τοιαύτης νόσου, τῆς τοιαύτης χαυνότητος, πῶς θὰ ἔχωμεν τὸ θάρρος νὰ λέγωμεν, ὅτι ἀπεκτήσαμεν τὴν λύτρωσιν, ἄνευ δὲ τῆς λυτρώσεως, πῶς εἶναι δυνατόν ν' ἀποκτήσωμεν τὴν τελικὴν εὐδαιμονίαν; Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρετὴ ⁽¹⁾ ἐκεῖνη, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν δύναμιν (*fortitudo*), ὅσονδῆποτε καὶ ἂν συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ὑψίστην σοφίαν, δὲν παρέχει ὀλιγώτερον τὴν λίαν καταφανῇ ἀπόδειξιν περὶ ὅλων τῶν κακῶν, τῶν ἀσκούντων τὴν ὑπομονὴν μας.

Δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω, πῶς οἱ Στωϊκοὶ τολμοῦν νὰ μὴ παραδέχωνται, ὅτι τὰ κακὰ ταῦτα εἶναι κακὰ εἰς τὴν πραγματικότητα, ἐφ' ὅσον ὁμολογοῦν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, ὅτι καθίστανται τοιαῦτα ὥστε καὶ αὐτοὺς ἀκόμη ὁ σοφὸς νὰ μὴ δύναται νὰ τὰ ὑπο-

---

(1) Ἐν προκειμένῳ σημειωτέον, ὅτι ἡ λέξις *virtus*, καθὼς ἀκριβῶς καὶ ἡ λέξις ἀρετὴ, δὲν ἔχει ἀρχικῶς τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν τῆς ἀποδίδομεν σήμερον εἰς τὰς νεωτέρας γλώσσας : «ἡ ἀρετὴ μιᾶς κόρης» (*la vertu d'une jeune fille*). *Virtus* εἰς τὴν Λατινικὴν (ἐκ τοῦ *vir*) σημαίνει τὴν ἀνδρείαν, τὸ θάρρος : *Virtus militaris*, στρατιωτικὴ ἀξία. *Virtus equi, arboris, soli, navis*, ἡ ἀξία ἵππου, δένδρου, ἀγροῦ, νεώς. *Oratoriae virtutes* αἱ ῥητορικαὶ ἀρεταί. Κατ' ἐπέκτασιν ἡ ἠθικὴ, ἡ ψυχικὴ ἀρετὴ. *Virtus* ἡ Ἀρετὴ θεὰ παρὰ Ρωμαίοις.

φέρη καὶ νὰ αὐτοκτονῇ ⁽¹⁾ ἐγκαταλείπων τὴν παροῦσαν ζωὴν. Τοιαύτη εἶναι τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν ἢ βλακώδης ὑπεροψία, ὥστε νὰ ἰσχυρίζονται, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ εὔρουν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον τὸν σκοπὸν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ νὰ γίνουν εὐτυχεῖς ἀφ' ἑαυτῶν. Διατείνονται δὲ σχετικῶς, ὅτι ὁ σοφός των, τοῦλάχιστον ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον περιγράφουν εἰς τὴν καταπληκτικὴν πλάνην των, ἀκόμη καὶ ἂν ἔχανε τὴν ὄρασιν, τὴν ἀκοήν, τὴν φωνήν, καὶ τὴν χρῆσιν τῶν μελῶν του, ἀκόμη καὶ ἂν ἐβασανίζετο ἀπὸ σωματικούς πόνους ἢ ἂν κατειρύχετο ὑπὸ τινος κακοῦ, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατό τις νὰ φαντασθῇ, μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε ν' ἀναγκασθῇ νὰ τερματίσῃ τὴν ζωὴν του δι' αὐτοκτονίας, καὶ πάλιν θὰ ἐτόλμων νὰ τὸν καλέσουν ἐν μέσῳ τόσων κακῶν εὐδαίμονα! Εὐδαίμων πράγματι ζωὴ εἶναι ἐκείνη, ἢ ὁποία καλεῖ πρὸς βοήθειάν της τὸν θάνατον! Ἐὰν εἶναι εὐδαίμων, νὰ τὴν διατηρήσετε· ἔαν ὁμως θέλετε ν' ἀπαλλαγῇτε ἀπ' αὐτήν, συνεπεία τῶν δεινῶν, τῶν ὁποίων εἶναι πλήρης, πῶς εἶναι εὐδαίμων; Ἡ, πῶς δὲν θὰ ὀνομάζωμεν κακὰ τοὺς πόνους ἐκείνους, τοὺς καθυποτάσσοντας τὰ ἀγαθὰ τῆς δυνάμεως, τὰ ἐξαναγκάζοντα τὴν ἀρετὴν ταύτην ὅχι μόνον νὰ ὑποκύπτῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ περιπίπτῃ εἰς παραλήρημα μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ διακηρύσσῃ εὐδαίμονα μίαν ζωὴν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ποθεῖ τις ν' ἀπαλλαγῇ; Ἡμπορεῖ νὰ εἶναί τις τόσον ἄφρων, ὥστε νὰ μὴ ἐννοῇ, ὅτι, ἔαν εἶναι εὐτυχὴς ἢ ζωὴ, δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ τὴν ἐκμηδενίσῃ; Ἐὰν δὲ οἱ φιλόσοφοι οὗτοι φρονοῦν, ὅτι πρέπει ν' ἀπαλλάσσεται κανεὶς ἀπὸ τὴν ζωὴν, ὅπως ἀποφύγῃ τὰ κακά, τὰ παρομαρτοῦντα εἰς ταύτην, διατί δὲν ἀποβάλλουν τὴν ἀλαζονείαν των, ἥτις τοὺς ἐμποδίζει νὰ τὴν ἐκλαμβάνουν ἀθλίαν; Σᾶς ἀπευθύνω τὴν ἐρώτησιν: Ὁ Κάτων ⁽²⁾ ἠὺτοκτόνησε λόγῳ ὑπομονῆς ἢ ἀνυπομο-

(1) Τόσον ἢ Χριστιανικὴ θρησκεία, ὅσον καὶ ὁ Βουδδισμὸς καὶ οἱ δύο μεγάλοι φιλόσοφοι, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, καταδικάζουν τὴν αὐτοκτονίαν. Ἀντιθέτως οἱ Στωϊκοὶ τὴν δικαιολογοῦν εἰς ὠρισμένας περιστάσεις. «Ἐὰν λέγουν, νόσος ἢ πόνος σωματικὸς ἀπειλεῖ τὸν σοφόν, εἶναι προτιμότερον νὰ χάσῃ τὴν ζωὴν του παρὰ τὴν ἡρεμίαν καὶ τὴν ἀταραξίαν του».

(2) Κάτων : 1) Μᾶρκος Πόρκιος, ὁ Κηνσωρίνος καὶ Πρεσβύτερος, γεννηθεὶς εἰς Τούσκουλον, ὑπάτευσας καὶ στρατηγήσας ἐνδόξως, θαυμασθεὶς δὲ διὰ τὸν φιλοσοφικόν του βίον, καὶ διαπρέψας καὶ ὡς ῥήτωρ καὶ ἱστορικός, ἀποθανὼν δὲ εἰς ἡλικίαν 85 ἐτῶν. 2) Ὁ Οὐτικὸς Νεώτερος Κάτων, δισέγγονος τοῦ προτέρου διάσημος διὰ τὴν στωϊκὴν

νησίας; Δὲν θὰ ἐλάμβανε τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἐὰν θὰ ἦτο εἰς θέσιν ν' ἀνεχθῇ καρτερικῶς τὴν νίκην τοῦ Καίσαρος. Ποῦ ἔγκειται λοιπὸν ἡ δύναμις; Αὕτη ὑπέκυψεν, ἐξεμηδενίσθη, ἠττήθη μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἐγκαταλείψῃ, ν' ἀποφύγῃ, νὰ λιποτακτῇ ἀπὸ μίαν ζωὴν εὐδαίμονα! Μήπως ἡ ζωὴ αὕτη εἶχε παύσει νὰ εἶναι εὐδαίμων; Ἄρα ἦτο δυστυχής. Πράγματι, πῶς δὲν θὰ ἦτο κακὸν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον καθίστα τὴν ζωὴν ἀθλίαν καὶ ἠνάγκαζε νὰ τὴν ἀποφύγῃ κανεῖς;

Διὰ τοῦτο οἱ συμφωνοῦντες, ὅτι ὑφίσταται ἐν προκειμένῳ ἓνα πραγματικὸν κακόν, ὅπως οἱ Περιπατητικοὶ καὶ οἱ παλαιοὶ Ἀκαδημαῖκοί, τὴν διδασκαλίαν τῶν ὁποίων ὑποστηρίζει ὁ Οὐάρον, ὁμιλοῦν κατὰ τρόπον σωφρονέστερον. Πάντως διαπραττουν ἓνα περίεργον σφάλμα, ἰσχυριζόμενοι, ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι εὐδαίμων ἀκόμη καὶ ὅταν τὰ κακὰ εἶναι τοιαῦτα, ὥστε, κατ' αὐτούς, ἐκεῖνος ὅστις τὰ ὑφίσταται, ζητεῖ νὰ τ' ἀποφύγῃ δι' ἐκουσίας τελευτῆς. «Εἶναι, λέγουν, κακὰ τὰ βάσανα καὶ τὰ μαρτύρια τῆς ὁδύνης, εἶναι δὲ ἄξια τοῦ ὀνόματος τούτου τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ τὰ βάσανα εἶναι μεγαλύτερα, διὰ νὰ τ' ἀποφύγῃ δὲ κανεῖς, πρέπει νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ζωὴν. Ἀλλὰ ποίαν ζωὴν, παρακαλῶ;—Ἐκείνην τὴν ζωὴν, προσθέτουν, ἣτις φέρει τὸ φορτίον τόσῳ σκληρῶν κακῶν». Ἐἶναι λοιπὸν πράγματι εὐτυχής ἡ ζωὴ ἐκείνη ἐν μέσῳ ὅλων αὐτῶν τῶν κακῶν ἡ ζωὴ ἐκείνη, τὴν ὁποίαν σᾶς ἀναγκάζουν νὰ ἐγκαταλείπετε, καθὼς λέγετε; Μήπως τὴν ὀνομάζετε εὐδαίμονα, διότι ὁ θάνατος σᾶς προσφέρει ἓνα μέσον ν' ἀπαλλαγῇτε ἀπὸ τὰ κακὰ ταῦτα; Ἀλλὰ τί θὰ ἐλέγετε, ἂν ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ σᾶς ἠνάγκαζε νὰ παραμένετε ὑπὸ τὸ βάρος τῶν κακῶν τούτων, ἐὰν δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀποθνήσκετε, καὶ ἂν δὲν ἤμπορούσατε ν' ἀπαλλαγῇτε, ἔστω καὶ μίαν στιγμὴν τῆς ὁδύνης; Ἀναμφιβόλως, τότε τοῦλάχιστον θὰ ἐλέγετε, ὅτι ἡ τοιαύτη ζωὴ εἶναι δυστυχής.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ὀλιγώτερον δυστυχής, ἐπειδὴ δὲν τὴν ἐγκαταλείπετε ταχέως, διότι ὡς τοιαύτην θὰ τὴν ἐκρίνετε καὶ ἂν ἀκόμη διήρκει αἰωνίως. Ὅθεν δὲν δύναται τις ν' ἀρνηθῇ τὴν ὑπαρξιν τῆς δυστυχίας, ἐπειδὴ ὀλίγον μόνον διαρκεῖ, θὰ ἦτο ὅμως ἀκόμη μωρία μεγαλύτερα τὸ νὰ καλῇ τις εὐδαιμονίαν τὴν τοιαύτην ἀθλιότητα, ἐπειδὴ εἶναι διαρκείας μικρᾶς. Ὡστε μεγάλην ἔχουν δύναμιν τὰ κακὰ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα, κατὰ τοὺς φιλο-

---

ἀκρίβειαν καὶ ἐμβρίθειάν του, τερματίσας τὸν βίον αὐτοῦ δι' αὐτοκτονίας ἐν Ἰτύκῃ τῆς Ἀφρικῆς, ὅπου εἶχε καταφύγει διωκόμενος ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, ὡς ἐνωθεῖς κατ' αὐτοῦ μὲ τὸν Πομπήϊον.

σόφους, πὺν ἀνεφέρουμεν, ἐξαναγκάζουν καὶ αὐτὸν εἰσέτι τὸν σοφὸν νὰ ἐκμηδενίῃ ἐν ἑαυτῷ πᾶν ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον ἀφ' ἐτέρου διατείνονται, καὶ τοῦτο συμφῶνως τῇ ἀληθείᾳ, ὅτι ἡ φωνὴ τῆς φύσεως ἐπιτάσσει, οὕτως εἰπεῖν, πρὸ παντὸς ἄλλου τὸν ἄνθρωπον νὰ μεριμνᾷ διὰ τὰ συμφέροντά του καί, κατ' ἀναγκαίαν συνάρτησιν, ν' ἀποφεύγῃ τὸν θάνατον, λόγῳ τῆς ἐπιτακτικῆς ἐκείνης ἀνάγκης ν' ἀγαπᾷ ἑαυτὸν καὶ νὰ παραμένῃ πάντοτε ἓνα ὃν ἐμψυχούμενον ἀπὸ τὴν ἔνωσιν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς του. Εἶναι προφανῶς μεγάλη ἡ δύναμις τῶν κακῶν τούτων, διὰ ν' ἀποπνίγουν ἓνα φυσικὸν συναίσθημα, τὸ ὁποῖον μᾶς κάμνει ν' ἀποφεύγωμεν τὸν θάνατον, ὅσον μᾶς εἶναι δυνατόν καὶ διὰ παντὸς μέσου, νὰ ὑπερνικῶμεν δὲ τὸ συναίσθημα τοῦτο κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ θέλωμεν νὰ ἐπιζητῶμεν τὸν θάνατον, πὺν μᾶς ἐμπνέει ἀπέχθειαν ἐξ ἐνστίκτου, ἐὰν οὗτος δὲν ἤμπορῇ νὰ ἐπέλθῃ διὰ φυσικῆς ὁδοῦ.

Προφανῶς εἶναι μεγάλη ἡ δύναμις αὐτῇ τῶν κακῶν, διὰ νὰ δύνανται νὰ τὴν καθιστοῦν ἀνθρωποκτόνον, ἐὰν εἶναι δυνατόν νὰ ὀνομάζωμεν δύναμιν τὴν κατάστασιν ἐκείνην, τὴν ὑποκύπτουσαν ὑπὸ τὸ βάρος τῶν κακῶν καὶ ἡ ὁποία, καίτοι ὀφείλει νὰ καθοδηγῇ καὶ νὰ προασπίζῃ τὸν ἄνθρωπον, δὲν δύναται ὅχι μόνον νὰ τὸν προστατεύῃ διὰ τῆς ὑπομονῆς, ἀλλὰ καὶ ν' ἀναγκάζεται νὰ τοῦ ἀφαιρῇ τὴν ζωὴν του. Τῇ ἀληθείᾳ, καὶ αὐτὸς ὁ σοφὸς ὀφείλει νὰ ὑφίσταται τὸν θάνατον καρτερικῶς, ἀλλ' ὅταν ἐπέρχεται ἐκ ξένης αἰτίας. Ἐὰν ὅμως, συμφῶνως πρὸς τοὺς φιλοσόφους τούτους, ἐξαναγκάζεται νὰ θανατώσῃ αὐτὸς ἑαυτόν, δέον νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι εἶναι κακὰ καὶ μάλιστα ἀφόρητα κακὰ ἐκεῖνα πὺν παρασύρουν τὸν σοφὸν εἰς τοιαύτην μοιραίαν ἀπόφασιν. Κατὰ ταῦτα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καλέσωμεν εὐδαίμονα τὴν ζωὴν ἐκείνην, τὴν καταπιεζομένην ἀπὸ τόσα μεγάλα δεινὰ καὶ ὑποκειμένην εἰς πολλαπλᾶ δυστυχήματα, ἐὰν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ὁμιλοῦν, ἀκολουθοῦντες τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ ὑποτασσόμενοι τόσον εἰς τὴν ἀλήθειαν, ὅσον ἡττῶνται ὑπὸ τῆς ἰσχύος τῶν συμφορῶν καὶ ὑποκύπτουν εἰς τὴν κακοτυχίαν αὐτοκτονοῦντες, θελήσουν νὰ πεισθοῦν, ὅτι εἰς τὴν θνητὴν ταύτην ζωὴν ὀφείλει τις ν' ἀπολαύσῃ τὸν σκοπὸν τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ. Εἰς τὴν ζωὴν ταύτην, ὅπου, αὐταὶ αὗται αἱ ἄρεταί, τὸ πολυτιμότερον καὶ λυσιτελέστερον ἀγαθὸν τοῦ ἀνθρώπου, μαρτυροῦν μετὰ τόσον μείζονος ἀληθείας περὶ τῆς πραγματικότητος τῶν κακῶν, ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ βοήθεια αὐτῶν κατὰ τῶν κινδύνων, τῶν μόχθων καὶ τῶν ὀδυνῶν.

Διότι αἱ πραγματικαὶ ἄρεταί, αἱ μὴ ὑφιστάμεναι παρὰ μόνον ἐκεῖ, ὅπου ἐνοικεῖ ἡ εὐσπλαγχνία, δὲν ἔχουν τὴν ἀξίωσιν ν'

ἀπαλλάσσουν, τοὺς ἀσκοῦντας ταύτας ἀνθρώπους ἀπὸ ὅλα τὰ δεινά. Αἱ πραγματικαὶ ἀρεταὶ ἀπεχθάνονται τόσον τὸ ψεῦδος, ὥστε δὲν ἔχουν αὐτὴν τὴν ἀξίωσιν, κατατείνουν ὅμως εἰς τὸ νὰ παρέχουν τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν λύτρωσιν μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς μελλούσης ζωῆς εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον, ὅστις ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶναι οἰκτρῶς καταδικασμένος εἰς τόσον μεγάλα καὶ πολυὰριθμα κακά : Διότι πῶς ὁ βίος αὐτὸς θὰ ἦτο εὐτυχισμένος, ἐὰν δὲν ἐτύγχανεν τῆς λυτρώσεως.

Ἴδου διατί, ὅχι περὶ ἐκείνων, ποὺ δὲν γνωρίζουν οὔτε τὴν σωφροσύνην, οὔτε τὴν δύναμιν, οὔτε τὴν ἐγκράτειαν, οὔτε τὴν δικαιοσύνην, ἀλλὰ περὶ τῶν ἀσκούντων τὴν πραγματικὴν εὐσπλαγχνίαν καὶ προικισμένων μὲ πραγματικὰς ἀρετὰς ὁμιλεῖ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὅταν λέγῃ : «Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν· ἐλπίς δὲ βλεπομένη οὐκ ἔστιν ἐλπίς, ὃ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; Εἰ δὲ ὃ οὐ βλέπομεν, ἐλπίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα» ⁽¹⁾. Ὅπως λοιπὸν «ἐλπίδι ἐσώθημεν», οὕτως εἴμεθα εὐδαίμονες ἐπ' ἐλπίδι, δὲν κατέχομεν δὲ εἰς τὸ παρὸν οὔτε τὴν εὐδαιμονίαν οὔτε τὴν λύτρωσιν, ἀλλ' ἀναμένομεν αὐτὰς ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ ἀναμένομεν «μεθ' ὑπομονῆς», διότι περιστοιχούμεθα ὑπὸ κακῶν, τὰ ὅποια δέον καρτερικῶς νὰ ὑπομένωμεν μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν θὰ φθάσωμεν εἰς τὸν σκοπὸν ἐκεῖνον, ὅστις συνενώνει πάντα τὰ ἀγαθὰ καὶ ὅστις διὰ τῶν ἀγαθῶν τούτων θὰ μᾶς παράσχῃ ἀνεκφράστους ἀπολαύσεις. Καὶ τότε οὐδὲν πλέον θ' ἀναγκαζώμεθα νὰ ὑπομένωμεν.

Τοιαύτη εἶναι ἡ σωτηρία, ἥτις μᾶς ἐπιφυλάσσεται διὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν, καὶ θὰ εἶναι ταυτοχρόνως ἡ ἀπόκτησις τῆς μακαριότητος. Οἱ φιλόσοφοι, μὴ θέλοντες νὰ πιστεύσουν εἰς τὴν μακαριότητα ταύτην, ἥτις ἐκφεύγει τῆς ὀπτικῆς ἀκτῖνός των, πειρῶνται νὰ διαμορφώσουν ἑτέραν πεπλανημένην τοιαύτην διὰ μέσου τόσον ψευδῶν ὅσον καὶ ὑπερφιάλων ἀρετῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ἡ κοινωνικὴ ζωὴ, ἀσφαλῶς λίαν περιπόδητος, εἶναι συχνὰ ἐκτεθειμένη εἰς πολλὰς παραλλαγὰς.

Ὅταν ὅμως λέγουν, ὅτι ἡ κοινωνικὴ ζωὴ δέον νὰ εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ σοφοῦ, δίδομεν εἰς αὐτοὺς μετὰ μεγαλυτέρας εὐχαριστήσεως τὴν ἐγκρισίν μας. Πράγματι ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ, ἥτις

---

(1) Ρωμ. η'. 24 καὶ 25.

μᾶς προσφέρει ἤδη τὸ δέκατον ἑνατον βιβλίον τοῦ ἔργου τούτου, πῶς θὰ διεπλάσσετο, πῶς θὰ ἐξειλίσσετο, πῶς θὰ ἐπετύγγανε τοὺς νομίμους σκοπούς της, ἐὰν οἱ ἅγιοι δὲν ἔζων κοινωνικὴν ζωὴν ; Ἄλλὰ τίς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκθέσῃ τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος τῶν κακῶν τῶν πληρουντῶν τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν ἐν τῇ ἀθλίᾳ καταστάσει τῆς ἡμετέρας θνητότητος; Τίς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκτιμήσῃ δεόντως τὴν τοιαύτην κατάστασιν; Ἀκούσατε λέξεις τινὰς παρ' ἑνὸς προσώπου τῶν κωμωδιογράφων των ⁽¹⁾· λέξεις, τὰς ὁποίας ὁλόκληρος ὁ κόσμος δέχεται ὡς πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀνταποκρινομένας : «Παντρεύθηκα μιὰ γυναῖκα, τί συμφορὰ! Γεννηθήκανε παιδιά, ἄλλα βάρσана».

Καὶ πόσαι δὲν εἶναι, κατὰ τὸν Τερέντιον, αἱ δοκιμασίαι τοῦ ἔρωτος; Αἱ προσβολαί, αἱ ὑποψίαι, αἱ ἐχθραὶ, ὁ πόλεμος καὶ πάλιν ἡ εἰρήνη. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν ἐμφιλοχωρεῖ πᾶν ὅ,τι εὐρίσκεται πανταχοῦ εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα; Μήπως δὲν ἐνοικῇ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ σχεδὸν πάντοτε ὅ,τι ἀπαντῶμεν μεταξὺ φίλων συνδεομένων διὰ νομίμων ἀφοσιώσεων ; Ὁ κόσμος δὲν εἶναι κατάμεστος τοιαύτης φύσεως διαταραχῶν ; Ἀφ' ἑνὸς αἱ προσβολαί, αἱ ὑποψίαι, αἱ ἐχθρότητες, οἱ πόλεμοι εἶναι βέβαια κακά, τὰ ὁποῖα συναισθανόμεθα, ἐνῶ ἡ εἰρήνη εἶναι ἀβέβαιον ἀγαθόν, διότι ἀγνοοῦμεν τὰς καρδίας ἐκείνων, μετὰ τῶν ὁποίων θὰ ἐποθοῦμεν νὰ τὴν διατηρήσωμεν, ἀλλ' ἀκόμη καὶ ἂν ἐγνωρίζαμεν ποῖοι εἶναι σήμερον, δὲν γνωρίζομεν ποῖοι θὰ εἶναι αὔριον.

Ποῦ εὐρίσκεται κατὰ κανόνα καὶ ποῦ πρόπει νὰ εὐρίσκεται ἡ στενωτέρα φιλία, ἐὰν μὴ μεταξὺ τῶν οἰκούντων ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην; Καὶ ὅμως ποῖοι δύνανται νὰ στηριχθοῦν εἰλικρινῶς ἐπὶ τῶν τοιούτων στενῶν φιλικῶν δεσμῶν; Συχνὰ μυστικαὶ σκευωρίαι ἀντιτίθενται κατὰ τρόπον ὁλέθριον! Ἐντεῦθεν δὲ γεννᾶται μία θλίψις τοσούτῳ μᾶλλον πικροτέρα, ὅσον ἀπελαμβάνομεν εἰρήνην γλυκυτέραν, εἰρήνην, τὴν ὁποίαν ἐθεωρούσαμεν ἀσφαλῆ, ἐνῶ αὕτη δὲν ἐστηρίζετο παρὰ εἰς τὴν μᾶλλον δολίαν κρυψίνοιαν, ὅθεν μία φράσις τοῦ Κικέρωνος δέον νὰ διεισδύσῃ εἰς τὴν καρδίαν ὅλων τῶν ἀνθρώπων διὰ ν' ἀποσπάσῃ στεναγμούς : «Δὲν ὑπάρχουν παγίδες μυστικώτεραι ἐκείνων, αἵτινες κρύπτονται ὑπὸ τὴν προσποίησιν τοῦ καθήκοντος ἢ δανείζονται τὸ ὄνομα ἐξ ἄλλου τινὸς δεσμοῦ. Πράγματι εἶναι εὐκόλον, μὲ ὀλίγην προφύλαξιν, ν' ἀποφεύγωμεν τὴν ἐνέδραν ἑνὸς κεκηρυγμένου ἀντιπάλου, ἀλλὰ ὁ κίνδυνος, ὁ κρυψίνους, ὁ ἐσωτερικός, ὁ οἰκιακὸς ὅχι μόνον

---

(1) Πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ Ρωμαίου θεατρικοῦ συγγραφέως Τερεντίου.

υφίσταται, ἀλλὰ καὶ σᾶς συντρίβει, πρὶν ἢ δυνηθῆτε νὰ τὸν ἀντιληφθῆτε καὶ νὰ τὸν διαγνώσετε» ⁽¹⁾).

Ἴδου διατὶ ἡ θεία προφητεία πλήττει ὀδυνηρῶς τὴν καρδίαν μας: «καὶ ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ οἰκιακοὶ αὐτοῦ» ⁽²⁾, διότι καὶ ἂν ἀκόμη ὁ ἄνθρωπος εἶχεν ἀρκετὸν ψυχικὸν σθένος διὰ ν' ἀνέχεται καὶ ἀρκετὴν σοφίαν καὶ ἐπαγρύπνησιν, διὰ ν' ἀποσοβῇ τὴν ἐνέδραν μιᾶς ψευδοῦς φιλίας, ἐὰν εἶναι ἀγαθὸς καὶ τίμιος, θὰ αἰσθανθῇ μοιραίως εἶδος σκληρᾶς βασιάνου, ἀνακαλύπτων τὴν πανουργίαν καὶ τὴν κακίαν τῶν δολίων φίλων του, εἴτε ἐὰν οὗτοι ὑπῆρξαν κακοὶ πάντοτε, καίτοι προσποιούμενοι ἀγαθότητα, εἴτε, ἐὰν τὴν ἀγαθότητα ἀντικατέστησε ἡ κακία.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἡ συμβίωσις ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην δὲν δύναται ν' ἀπομακρύνῃ ὅλας αὐτὰς τὰς ἀθλιότητας, τί θὰ ἡδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν περὶ τῆς Πολιτείας; Ὅσον εἶναι εὐρυτέρα τόσον εἶναι πολυαριθμότεραι ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων αἱ ὑποθέσεις ἀστικῆς καὶ ἐγκληματικῆς φύσεως, καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν λαμβάνῃ χώραν ἐπανάστασις, ὅχι μόνον θορυβώδης, ἀλλὰ καὶ αἱματηρά, καὶ ὅταν δὲν διεξάγεται ἐμφύλιος πόλεμος, τὸν ὅποιον αἱ ἐλεύθεραι πόλεις δύνανται ἐνίοτε νὰ διαφύγουν, ἀλλ' οὐδέποτε ν' ἀποσοβήσουν τὸν ἐξ αὐτοῦ κίνδυνον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

**Πόσον ὁ ἄνθρωπος ἀπατάται εἰς τὰς κρίσεις του,
ὅταν ἡ ἀλήθεια εἶναι κρυμμένη.**

Τί δύναμαι νὰ εἴπω περὶ τῶν ἀνθρωπίνων στοχασμῶν, τοὺς ὁποίους εἶναι ἀδύνατον ν' ἀποφύγουν οἱ πολῖται, οἱ ζῶντες καὶ εἰς τὰς εἰρηνικωτέρας ἀκόμη πόλεις; Πόσον οἱ στοχασμοὶ οὗτοι δύνανται νὰ εἶναι λυπηροὶ καὶ ἀξιοθρήνητοι δεδομένου ὅτι οἱ δικασταὶ ἀδυνατοῦν νὰ διεισδύσουν εἰς τὴν συνείδησιν ἐκείνων, περὶ τῆς τύχης τῶν ὁποίων ὀφείλουν ν' ἀποφανθοῦν! Τοιούτοτρόπως, διὰ ν' ἀνακαλύψουν τὴν ἀλήθειαν, ἀναγκάζονται

---

(1) Nullae sunt occultiores insidiae, quam hae quae latent in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis nomine. Nam eum qui palam est adversarius, facile cavendo vitare possis; hoc vero occultum, intestinum ac domesticum malum non solum existit, verum etiam opprimit, antequam prospicere atque explorare parueris, Cicero contr. Verr. libr. 1.

(2) Ματθ. ι', 36.

νὰ προσφεύγουν εἰς τὸ νὰ βασανίζουν ⁽¹⁾ ἀθώους μάρτυρας διὰ ξένην τινὰ ὑπόθεσιν.

Τί γίνεται ὅμως, ὅταν ἄνθρωπός τις ὑποβάλλεται εἰς βασανιστήρια διὰ προσωπικὴν ὑπόθεσίν του; Θέλουν νὰ μάθουν ἔαν εἶναι ἔνοχος καὶ δι' αὐτὸ τὸν βασανίζουν. Καίτοι δὲ ἀθῶος, ὑφίσταται ποινὴν βεβαίαν δι' ἀβέβαιον κακούργημα, ὅχι διότι ἀνακαλύπτουν, ὅτι εἶναι ἔνοχος, ἀλλὰ διότι ἀγνοοῦν, ἔαν εἶναι τοιοῦτος. Τοιουτοτρόπως ἡ ἄγνοια τοῦ δικαστοῦ δημιουργεῖ συχνὰ τὴν δυστυχίαν τοῦ ἀθῶου. Ἄλλ' ἰδοὺ κάτι περισσότερον ἀφόρητον καὶ περισσότερον οἰκτρὸν, πὺν προκαλεῖ χειμάρρους δακρύων: ὅταν ὁ δικαστὴς βασανίζῃ ἓνα κατηγορούμενον ἐκ φόβου, μήπως ἐκ πλάνης, καταδικάσῃ ἓνα ἀθῶον. Ὡστε, συνεπεία τῆς ὀλεθρίας ἀγνοίας του, θανατώνει καὶ βασανίζει ἐκεῖνον, τὸν ὅποιον ἐβασάνισε διὰ νὰ μὴ τὸν θανατώσῃ ἀθῶον. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, ὅταν ὁ κατηγορούμενος οὗτος, προτιμῶν, συμφώνως πρὸς τοὺς φιλοσόφους μας, ν' ἀπαρνηθῇ τὴν ζωὴν παρὰ νὰ ὑποστῇ τοιαῦτα βασανιστήρια ἐπὶ μακρότερον χρόνον, κηρύσσει ἑαυτὸν ἔνοχον, καίτοι δὲν εἶναι τοιοῦτος. Ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἐτυμηγορίαν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ποινῆς ὁ δικαστὴς δὲν γνωρίζει, ἂν ἐξωλόθρευσεν ἓνα ἔνοχον ἢ ἓνα ἀθῶον ἐν τῷ προσώπῳ ἐκείνου, τὸν ὅποιον ὑπέβαλεν εἰς βασανιστήρια ἐκ φόβου, μήπως θανατώσῃ ἓνα ἀθῶον. Ὡστε, διὰ νὰ μάθῃ τὴν ἀλήθειαν, ἐβασάνισεν ἓνα ἀθῶον καὶ τὸν ἐθανάτωσεν, χωρὶς νὰ εἶναι περὶ τῆς ἐνοχῆς αὐτοῦ βέβαιος. Ἐν μέσῳ τῶν σκοτεινοτήτων τούτων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς (in his tenebris vitae socialis) θὰ ἔπρεπε νὰ ἐδρεύῃ ἢ νὰ μὴ ἐδρεύῃ σοφός τις δικαστής; Ἀσφαλῶς θὰ ἐδρεύῃ. Εἶναι καθήκον, πὺν τοῦ ἐπιβάλλει ἡ κοινωνία ἐπιτακτικῶς, καὶ γνωρίζει, ὅτι δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην.

Γνωρίζει, ὅτι τίποτε δὲν ἡμπορεῖ νὰ τοῦ τὸ ἀπαγορεύσῃ, οὔτε διότι ἀθῶοι μάρτυρες πρόκειται νὰ βασανισθοῦν δι' ὑπόθεσιν πρὸς αὐτοὺς ξένην, οὔτε διότι κατηγορούμενοι, ἡττώμενοι ἀπὸ τοὺς σωματικοὺς πόνους, προβαίνουν εἰς μαρτυρικὰς καταθέσεις ψευδεῖς καὶ θανατώνονται, ἀθῶοι ὄντες, ἀφοῦ προηγουμένως ἐβασανίσθησαν, οὔτε διότι, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἐπεβλήθῃ εἰς αὐτοὺς ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου, θὰ ὑποκύψουν εἰς τὰ βασανιστήρια ἢ συνεπεία τῶν βασανιστηρίων, οὔτε, διότι οἱ κατήγοροι, αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, θέλοντες νὰ ἐξυπηρετήσουν τὰ συμφέροντα τῆς

---

(1) Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς μέσους αἰῶνας ὅχι μόνον οἱ κατηγορούμενοι, ἀλλὰ καὶ οἱ μάρτυρες ὑπεβάλλοντο εἰς βασανιστήρια, ἀποσκοποῦντα τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀληθείας.

κοινωνίας, καταδιώκοντες τὸ ἔγκλημα, καταδικάζονται καὶ αὐτοὶ παρ' ἑνὸς ἀπατηθέντος δικαστοῦ εἰς περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀδυνατοῦν ν' ἀποδείξουν ὅ,τι ἰσχυρίζονται, ἐφ' ὅσον οἱ μάρτυρες ψεύδονται ἐπιμόνως, ὃ δὲ κατηγορούμενος, ὑφιστάμενος μὲ ἀκλόνητον εὐστάθειαν τὰ βασανιστήρια, δὲν προβαίνει εἰς ὁμολογίας ψευδεῖς. Δι' ὅλα τὰ μεγάλα καὶ πολυάριθμα ταῦτα ἄτοπα δὲν εἶναι ὑπεύθυνος ὁ δικαστής.

Πράγματι, ὁ σῶφρων λειτουργὸς τῆς δικαιοσύνης δὲν παρὰσύρεται ποσῶς ἀπὸ τὴν θέλησιν νὰ βλάβῃ τοὺς συνανθρώπους του, ἀλλ' ἀπὸ μίαν μοιραίαν συνέπειαν ἀγνοίας, ἀφοῦ ἄλλωστε ἡ κοινωνία ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν τὸ καθήκον τοῦ ν' ἀποδίδῃ δικαιοσύνην. Τοῦτο καλοῦμεν ἀνθρωπίνην ἀθλιότητα, ἀλλὰ δὲν δικαιούμεθα νὰ τὸ ἐπιρρίψωμεν, ὥς κακίαν, εἰς τὸν σῶφρονα δικαστήν. Ἀλλὰ μήπως δὲν εἶναι ἀρετὸν τὸ ὅτι ἡ ἀναπόφευκτος ἀγνοιά του τὸν συγχωρεῖ διὰ τὸ ὅτι δικάζει καὶ βασανίζει ἀθῶους; Καὶ μήπως δύναται νὰ εἶναι εὐτυχής; Πόσον εὐγενέστερον καὶ ἀξιοπρεπέστερον θὰ ᾔτο δι' αὐτὸν νὰ διακρίνῃ ἐν προκειμένῳ ἀνθρωπίνην τινὰ ἀθλιότητα, τὴν ὁποίαν θὰ ἐμίσει εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του, καὶ ἡ ὁποία θὰ τὸν ἔκαμνε ν' ἀπευθύνη πρὸς τὸν Θεὸν τὴν κραυγὴν ταύτην ἐμπνευσμένην ὑπὸ τῆς Σοφίας «ἐκ τῶν ἀναγκῶν μου ἐξάγαγέ με» ⁽¹⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν γλωσσῶν, τῆς διαδραυούσης τὴν ἐνότητα τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας καὶ τοῦ κακοῦ ποῦ ἐμφιλοχωρεῖ εἰς τοὺς πολέμους καὶ ὅταν ἀκόμη αὐτοὶ εἶναι δίκαιοι.

Μετὰ τὴν Πολιτείαν ἢ τὴν πόλιν ἔρχεται τὸ Σύμπαν, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν τρίτον τινὰ βαθμόν. Ἐν πρώτοις ἡ οἰκιακὴ ἐστία, κατόπιν ἡ πόλις καὶ τέλος ὁλόκληρος ἡ γῆ. Πλὴν ὅμως, ὅσον μεγαλύτερον εἶναι τὸ πλῆθος τῶν συσσωρευομένων ὑδάτων, τόσον μεγαλύτεροι εἶναι οἱ κίνδυνοι. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει ὡς πρὸς τὸ Σύμπαν. Ἐν πρώτοις ἡ διαφορὰ τῶν γλωσσῶν, ἡ καθιστῶσα τὸν ἄνθρωπον ξένον πρὸς τὸν συνάνθρωπόν του. Πράγματι, ἐὰν δύο ἄνθρωποι, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς ἀγνοεῖ τὴν γλῶσσαν τοῦ ἑτέρου, συναντηθοῦν καὶ εὗρεθοῦν ἀναποφεύκτως συνδεδεμένοι ὑπὸ τινος ἀνάγκης, οἱ δύο αὐτοὶ ἄνθρωποι

⁽¹⁾ Ψαλμ. ΚΔ, 17.

καίτοι ἔχοντες τὴν αὐτὴν φύσιν, θὰ ἐπικοινωνήσουν μεταξύ των δυσκολώτερον παρὰ τὰ ἄφωνα ζῶα, καὶ τὰ εἰς διάφορον ἀκόμη εἶδος ἀνήκοντα. Διότι, ἐφ' ὅσον ἡ διαφορὰ τῆς γλώσσης ἐμποδίζει τὴν μετάδοσιν τῶν συναισθημάτων, καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ τελεία φυσικὴ ὁμοιότης, δὲν δύναται νὰ συγκροτήσῃ κοινωνίαν τινὰ μεταξύ τῶν ἀνθρώπων. Τοιουτοτρόπως ἓνας ἄνθρωπος θὰ προτιμήσῃ τὴν συντροφίαν τοῦ σκύλου τοῦ παρὰ ἐκείνην ἑνὸς ξένου ἀνθρώπου.

Ἀλλὰ θὰ εἶπουν: μία κυρίαρχος Πολιτεία κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως ἐπιβάλλῃ εἰς τοὺς ἡττημένους λαοὺς ὅχι μόνον τὸν ζυγὸν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν εἰρηνικὴν κυριαρχίαν τῆς γλώσσης της. Τοιουτοτρόπως οἱ διερμηνεῖς ὅχι μόνον δὲν λείπουν, ἀλλ' ἀφθονοῦν. Ἔστω. Ἀλλὰ μὲ ποίαν τιμὴν δὲν ἐξηγοράσθη τὸ ἐν λόγῳ εὐεργέτημα; Πόσοι πολεμικοὶ ἀγῶνες μακροχρόνιοι καὶ σκληροὶ δὲν διεξήχθησαν; Πόσοι ἄνθρωποι δὲν ἐθανατώθησαν; Πόσον ἀνθρώπινον αἷμα δὲν ἐχύθη; Ὑστερα δὲ ἀπὸ τόσα δεινὰ δὲν ἔχει ἀκόμη φθάσει τὸ τέλος. Διότι, ἀναμφιβόλως, ὑπῆρξαν πάντοτε καὶ θὰ ὑπάρχουν ἐχθροί, ξένα ἔθνη, τὰ ὁποῖα κατεπολεμήθησαν καὶ διαρκῶς καταπολεμοῦνται. Ὅπως δὲ ποτε καὶ αὐτὴ ἡ ἑκτασις τῆς αὐτοκρατορίας ἐδημιούργησε πολέμους, ἀκόμη ὀλεθριωτέρους, τοὺς ἐμφυλίους καὶ κοινωνικοὺς πολέμους, θλιβεράν μάλιστα, συγκλονοῦσαν τὸ ἀνθρώπινον γένος, εἴτε διότι ἡ ὑπερβολὴ ἐπιφέρει εἰς τὸ τέλος τὴν κατεύνασιν, εἴτε διότι φοβοῦνται μήπως τοὺς ἴδουν ἐπαναλαμβανομένους. Πρόκειται περὶ ἀπειραρίθμων κακῶν πάσης φύσεως, περὶ σκληρῶν, ἀπηνῶν ἀναγκῶν.

Ἐὰν θελήσω νὰ ὁμιλήσω περὶ αὐτῶν, ὅπως ἀπαιτεῖ τὸ θέμα τοῦτο, παρὰ τὴν ἀδυναμίαν νὰ τὸ πραγματευθῶ, ὅπως ἀξιοῖ ἡ φύσις του, πότε θὰ ἔθετον τέρμα εἰς τὸν λόγον μου; Ἀλλά, λέγουν, ὁ σῶφρων διεξάγει δικαίους πολεμικοὺς ἀγῶνας. Λησμονοῦν λοιπόν, ὅτι, ἐὰν ἐνθυμῆται, ὅτι εἶναι ἄνθρωπος, θὰ εἶναι ἀκόμη περισσότερο περίλυπος, εὐρισκόμενος ἐνώπιον τῆς ἀνάγκης, ἣτις τοῦ ἐπιβάλλει τοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνας· διότι, ἐὰν δὲν ἦσαν δίκαιοι, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς ἐπιχειρῇ καὶ ἔτσι ὁ σῶφρων οὐδέποτε θὰ διεξῆγε πολέμους. Διότι τὴν ἀφορμὴν ἑνὸς δικαίου πολέμου τὴν δημιουργεῖ ἡ ἀδικία τοῦ ἀντιπάλου, ὅλοι δὲ οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουν νὰ θρηνοῦν τὴν ἀδικίαν ταύτην, ὥς γεγονὸς τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἐγέννα τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ πολέμου. Κατὰ ταῦτα, ὅστις βλέπει μὲ πόνον τὰ κακὰ ταῦτα, τὰ τόσον μεγάλα καὶ ἀξιοθρήνητα, τὰ τόσον σκληρά, ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι πρόκειται περὶ ἀθλίας τινὸς καταστάσεως ἐν τῷ σημεῖῳ τούτῳ.

“Οστις ὅμως τὰ ὑφίσταται ἢ τὰ περιεργάζεται, χωρὶς νὰ συγκινηθῇ, θὰ εἶναι ἀσφαλῶς ἀξιολύπητος, ἐὰν πιστεύῃ εἰς τὴν ἰδικήν του εὐτυχίαν, διότι θὰ ἔχῃ χάσει κάθε ἀνθρώπινον συναίσθημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Ἡ φιλία τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπων δὲν δύναται νὰ διασφαλισθῇ, διότι οἱ κίνδυνοι τῆς παρούσης ζωῆς εἶναι ἀντικείμενον διαρκoῦς φόβου.

Ἐὰν δὲν ἀφήσωμεν τὸν ἑαυτὸν μας νὰ παρασυρθῇ ἀπὸ μίαν ἄγνοιαν, ἣτις ἐγγίζει τὰ ὅρια τῆς παραφροσύνης, ἀλλ’ ἡ ὁποία εἶναι κοινὴ εἰς τὴν ἀθλίαν ταύτην ζωὴν καὶ συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἐκλαμβάνωμεν ἓνα ἐχθρὸν ὡς φίλον καὶ ἓνα φίλον ὡς ἐχθρὸν, ποῖον προᾶγμα εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν, πλήρη πλανῶν καὶ θλίψεων, δύναται νὰ μᾶς παρηγορήσῃ περισσότερον παρὰ μία ἀληθινὴ πίστις καὶ ἀμοιβαία ἀγάπη τῶν πραγματικῶν καὶ πιστῶν φίλων μας; Ἀλλά, ὅσον εἶναι πολυπληθέστεροι οἱ φίλοι μας καὶ ὅσον πολυπληθέστεροι εἶναι οἱ τόποι εἰς τοὺς ὁποίους τοὺς κατέχομεν, τόσον περισσότερον οἱ φόβοι μας ἐπεκτείνονται καὶ πολλαπλασιάζονται μὲ τὴν σκέψιν, ὅτι δυνατόν νὰ ὑποστῶμεν ἐν τῶν κακῶν ἐκείνων, τὰ ὁποία συσσωρεύονται ἐδῶ κάτω εἰς τόσον μεγάλον ἀριθμόν. Δὲν φοβούμεθα διὰ τοὺς φίλους μας μόνον τὴν πείναν, τοὺς πολέμους, τὴν ἀσθένειαν, ὡς καὶ τὰ κακὰ ἐκεῖνα τῆς αἰχμαλωσίας, τὰ ὑπερβαίνοντα τὴν φαντασίαν μας, ἀλλὰ καὶ μᾶς πολιορκεῖ ἓνας φόβος ἀκόμη ὀδυνηρότερος, δηλαδὴ τὸ ὅτι ἡ ἀπιστία, ἡ πανουργία, ἡ διαστροφή θὰ διεδέχοντο τὴν φιλίαν. Ἐὰν τοῦτο συμβῇ— εἴμεθα δὲ εἰς αὐτὸ τοσοῦτω μᾶλλον ἐκτεθειμένοι, ὅσῳ εἶναι πολυαριθμότεροι οἱ φίλοι μας καὶ εἰς διαφόρους τόπους — καὶ περιέλθῃ εἰς γνῶσίν μας, ποῖον σπαραγμὸν δὲν δοκιμάζει ἡ καρδιά μας; Διὰ νὰ τὸ ἐκφράσῃ κανεὶς, πρέπει νὰ τὸ ἔχῃ ὑποστῇ αὐτὸς ὁ ἴδιος.

Καλύτερον θὰ ἦτο (ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ) νὰ ἐμανθάνομεν τὸν θάνατον τῶν φίλων μας, παρὰ τὸν πόνον, τὸν ὁποῖον θὰ ἐδοκιμάζομεν διὰ τὴν τελευτὴν των. Διότι πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ μὴ αἰσθανθῶμεν θλίψιν διὰ τὸν θάνατον ἐκείνων, οἵτινες, ὅταν εὗρισκοντο εἰς τὴν ζωὴν ταύτην, μᾶς ἔκαμναν ν’ ἀπολαμβάνωμεν τὰ θέλγητρα τῆς φιλίας των; Ἐκεῖνος, ὅστις εἰς τὴν περιπτώσειν ταύτην θὰ ἤθελε νὰ μᾶς καταστήσῃ ἀναισθητοὺς, ὡς ἀπαγορεύσῃ, ἐὰν δύναται, τοὺς δεσμοὺς τῆς φιλίας, ὡς ἐμποδίσῃ ἢ ὡς διαθράύσῃ τὰ νήματα, ποὺ ἐξυφαίνουσιν τὴν ἀγάπην, ὡς συντρίψῃ μὲ ἀνοικτίρμονα ἡλιθιότητα, ὅλους τοὺς δεσμούς, τοὺς

δημιουργοῦντας τὰς κοινωνικὰς σχέσεις, ἣ ἄς μᾶς εἶπη, ὅτι πρέπει νὰ τὰς χρησιμοποιοῦμεν, χωρὶς καμμίαν ἀπόλαυσιν. Ἐὰν τὸ τοιοῦτον ἐγχείρημα δὲν εἶναι πραγματοποιήσιμον, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ συμβῇ, ὥστε ὁ θάνατος ἐκείνου, ὅστις μᾶς παρέσχε γλυκείας ἀπολαύσεις εἰς τὴν ζωὴν, νὰ μὴ μᾶς προξενῇ πικρίαν; Ἐντεῦθεν τὸ πένθος, εἶδος τραύματος, ἢ ἔλκος (vulnus aut ulcus), ποὺ προσβάλλει τὶς τρυφερὰς καρδιὰς καὶ θεραπεύεται μὲ γλυκὲς παρηγοριὰς μόνο.

Ἀλλὰ τὸ ὅτι τὸ τραῦμα τοῦτο θεραπεύεται εὐκολώτερα καὶ γρηγορώτερα εἰς μίαν καλύτερα στομωμένην καρδίαν, δὲν εἶναι λόγος ν' ἀρνηθῶμεν τὴν πραγματικὴν ὑπόστασιν του. Κατὰ ταῦτα, μολονότι ὁ θάνατος τῶν στενωτέρων φίλων μας, ἰδίως ἐκείνων, αἱ καλαὶ ὑπηρεσίαι τῶν ὁποίων μᾶς εἶναι ἀναγκαιότεραι, μᾶς προξενεῖ ἄλλοτε μὲν ὀξύτεραν, ἄλλοτε δὲ ὀλιγώτερον ὀξεῖαν ὀδύνην, ἐν τούτοις θὰ προεκρίναμεν νὰ ἴδωμεν ἐκείνους ποὺ ἀγαπῶμεν νεκροὺς παρὰ δολίους καὶ (ἠθικῶς) ἐλαττωματικούς, ἥτοι νεκροὺς τὴν ψυχὴν. Ἐδῶ εὐρίσκεται ἄφθονος πηγὴ κακῶν, τῶν ὁποίων ἡ γῆ εἶναι πλήρης, ὁπόθεν ἡ φράσις ἐκείνη τῶν Γραφῶν: «Πότερον οὐχὶ πειρατήριόν ἐστὶν ὁ βίος ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὥσπερ μισθίου αὐθημερινοῦ ἢ ζωὴ αὐτοῦ;» ⁽¹⁾ καὶ ὁπόθεν ἡ λέξις ἐκείνη αὐτοῦ τούτου τοῦ Κυρίου: «οὐαὶ τῷ κόσμῳ ἀπὸ τῶν σκανδάλων» ⁽²⁾, καὶ ἡ ἄλλη: «καὶ διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν ψυγῆσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν» ⁽³⁾.

Ὅθεν συγχαίρομεν τοὺς νεκροὺς πιστοὺς φίλους μας, ὁ δὲ θάνατός των, ποὺ μᾶς καταθλίβει, μᾶς παρηγορεῖ ἀκόμη περισσότερο, διότι δὲν ἐγνώρισαν τὰ κακά, τὰ ὁποῖα πλήττουν καὶ διαφθείρουν ἐδῶ κάτω καὶ τοὺς ἀγαθωτέρους ἀνθρώπους ἢ τουλάχιστον τοὺς ἐκθέτουν εἰς τὸν τοιοῦτον διπλοῦν κίνδυνον.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'. ✓

Περὶ τῆς φιλίας τῶν Ἀγγέλων, ἥτις δὲν δύναται νὰ εἶναι εἰς τὴν ζωὴν ταύτην καταφανής, λόγῳ τῶν ἀπατηλῶν ἐνεργειῶν τῶν δαιμόνων, οἱ ὅποιοι ἐσαγῆνευσαν πολλοὺς ἀνθρώπους, πείθοντες αὐτοὺς νὰ λατρεύουν πολλὰς θεότητας.

Μεταβαίνοντες ἀπὸ τὴν γῆν εἰς τὸν κόσμον, λέξιν μὲ τὴν ὁ-

⁽¹⁾ Δηλαδή ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς δὲν εἶναι συνεχὴς πειρασμός; (Ἰώβ, Ζ', 1).

⁽²⁾ Ματθ. ιη', 7.

⁽³⁾ Αὐτόθι κδ'. 12.

ποίαν ἐννοῦν τὴν γῆν καὶ τὸν οὐρανόν, οἱ φιλόσοφοι θέτουν εἰς τετάρτην μοῖραν τὴν κοινωνίαν τῶν Ἀγγέλων, τοὺς ὁποίους μᾶς ἐπιβάλλουν τὸ καθῆκον νὰ λατρεύωμεν ὡς θεότητας φιλικάς. Ὁθεν οὐδεὶς φόβος ὑπάρχει, ὅτι τοιοῦτοι φίλοι εἶναι ποτὲ δυνατόν νὰ μᾶς πικράνουν μὲ τὸν θάνατον ἢ μὲ τὴν διαστροφὴν των. Ἀλλὰ μιὰ ἄλλη συμφορὰ ὑφέρπει εἰς τὴν κατάστασίν μας : ἡ μεθ' ἡμῶν ἐπικοινωνία των δὲν εἶναι ὅπως ἡ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων σχέσις. Ὁ Σατανᾶς, κατὰ τὴν φράσιν ἐκείνην τῆς Γραφῆς (Κορίνθ. ια'. 14) μεταμορφώνεται ἐνίοτε εἰς ἄγγελον τοῦ φωτός, διὰ νὰ ἐμβάλη εἰς πειρασμὸν ἐκείνους, πού ἔχουν ἀνάγκην κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον νὰ διδαχθοῦν ἢ πού εἶναι ἄξιοι ν' ἀπατῶνται. Ἐντεῦθεν ἡ ἀνάγκη ἰδιαιτέρας τινὸς χάριτος τοῦ θεοῦ οἴκτου, πρὸς ἀποφυγὴν ψευδαισθήσεως, ἡ ὁποία θὰ ἔκαμνεν, ὥστε νὰ ἐκλαμβάνωμεν τὴν ἐπίβουλον φιλίαν τῶν δαιμόνων ὡς εἰλικρινῇ στοργὴν τῶν ἀγαθῶν Ἀγγέλων, ἡ πλάνη δὲ αὕτη θὰ ἦτο τοσούτῳ μᾶλλον ὀλεθρία, ὅσον οἱ δαίμονες εἶναι ἐχθροὶ πονηρότεροι καὶ δολιώτεροι. Καὶ ποῖος θὰ ἔχη ἀνάγκην τῆς χάριτος ταύτης τῆς θεϊκῆς εὐσπλαγχνίας, ἐὰν μὴ τὸ πτωχὸν πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, περιστοιχούμενον ὑπὸ τοσαύτης ἀγνοίας, ὥστε νὰ πίπτῃ εὐκόλως θῦμα τῶν ἀπατηλῶν τεχνασμάτων τῶν δαιμόνων; Ἐκεῖνοι δὲ οἱ φιλόσοφοι τῆς ἀσεβοῦς Πολιτείας, οἱ πιστεύσαντες εἰς τὴν ὑπαρξιν δυνάμεων, ἔπεσαν ἀναμφιβόλως εἰς τὴν παγίδα, τὴν στηθεῖσαν ἀπὸ τὴν πανουργίαν τῶν δαιμόνων, κυρίων ὀλοκλήρου τῆς Πολιτείας ταύτης, διὰ νὰ συμμεθέξουν εἰς τὸ τελευταῖόν των μαρτύριον. Τῷ ὄντι ὅλαι αἱ ἱεροτελεστίαι ἢ μᾶλλον αἱ ἱεροσυλῖαι, διὰ τῶν ὁποίων δοξάζουν τὰς ἐν λόγῳ θεότητας οἱ ἄγῳνες ἐκεῖνοι, οἱ ἀναίσχυντοι, τοὺς ὁποίους αὐταὶ ἐπενόησαν καὶ τοὺς ὁποίους ἀπαιτοῦν ὡς μέσον διὰ νὰ κερδίσουν τὴν εὐνοίαν τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴν ἀναπαράστασιν τῶν ἰδικῶν των βδελυρῶν ἀνεργειῶν, ὅλα αὐτὰ δεικνύουν σαφῶς ποῖοι θεοὶ ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας ταύτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Ποίους καρποὺς περισυλλέγουν οἱ Ἅγιοι ἀπὸ τὴν νίκην των ἐναντίον τῶν πειρασμῶν.

Ἀλλά, οἱ ἅγιοι καὶ πιστοὶ λάτρεῖς τοῦ Θεοῦ, τοῦ μόνου ἀληθινοῦ, τοῦ μόνου κυριάρχου, δὲν δύνανται ν' ἀποφύγουν τὰς ἐνέδρας καὶ τὰς συχνὰς ἐπιθέσεις τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων. Διότι ὁ κίνδυνος οὗτος δὲν εἶναι οὐδόλως ἀνωφελὴς εἰς τὸν τόπον αὐτὸν τῆς ἀτελείας (*in hoc loco infirmitatis*) καὶ

κατὰ τὰς μοιραίας ἡμέρας τῆς ἀθλιότητός μας. Ὁ κίνδυνος οὗτος προκαλεῖ βαθυτέρους στεναγμούς, κατόπιν τῆς ἀσφαλείας, ἣ ὅποια μᾶς ἐπιφυλάσσεται εἰς τὴν χώραν τῆς τελείας καὶ ἀναλλοιώτου εἰρήνης. Ἐκεῖ θὰ εὐρίσκωνται ὅλα τὰ δῶρα τῆς φύσεως, τὰ δῶρα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια πασῶν τῶν φύσεων ὁ Δημιουργὸς ἐπεδαψίλευσεν εἰς τὴν ἰδικήν μας φύσιν. Θὰ εἶναι δὲ ταῦτα ὄχι μόνον ὑπέροχα, ἀλλὰ καὶ αἰώνια· θὰ εἶναι δὲ τοιαῦτα ὄχι μόνον διὰ τὴν ψυχὴν, ἥτις εὐρίσκει θεραπείαν τινὰ τῶν κακῶν ἐν τῇ σοφίᾳ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ σῶμα ἀνακαινιζόμενον διὰ τῆς ἀναστάσεως. Ἐκεῖ αἱ ἀρεταὶ δὲν ἔχουν πλέον ἀνάγκην νὰ προπονηθοῦν οὔτε ἐναντίον κακίας τινὸς οὔτε κατὰ τινος κακοῦ οἰουδήποτε, ἀλλ' ὥς ἀμοιβὴν τῆς νίκης θ' ἀπολαμβάνουν μίαν εἰρήνην αἰωνίαν, τὴν ὅποιαν οὐδεὶς πλέον θὰ δυνηθῇ νὰ διαταράξῃ ἐχθρός⁽¹⁾. Τοιαύτη εἶναι ἡ τελικὴ μακαριότης, τοιοῦτο εἶναι τὸ τέλος τῆς τελειότητος, τὸ τέλος τοῦτο, τὸ ὅποιον, αὐτὸ καθ' ἑαυτό, δὲν ἔχει τέλος, (*qui consummentem non habet finem*). Ἐδῶ, μᾶς ὀνομάζουν εὐτυχεῖς, ὅταν ἔχωμεν τὴν εἰρήνην ὅσον ἐλαφρὰν καὶ ἂν δύναται τις νὰ τὴν ἀπολαύσῃ εἰς μίαν δικαίαν ζωὴν (*quantula cumque hoc haberi potest in vita bona*). Ἀλλὰ, τοιαύτη τις εὐτυχία δὲν εἶναι παρὰ δυστυχία, συγκρινομένη μὲ τὴν εὐτυχίαν ἐκείνην, τὴν ὅποιαν καλοῦμεν τελικὴν μακαριότητα.

Οὕτω, κατὰ τὴν θνησιμότητά μας, ὅταν κατέχωμεν τὴν εἰρήνην ταύτην, ὅσον ἐπιτρέπει τοῦτο ἡ παροῦσα ζωὴ, ἡ ἀρετὴ

---

(1) Αἱ φράσεις αὗται ὑπενθυμίζουν θαυμασίους τινὰς στοίχους εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Πορφυρίου γραφεῖσαν βιογραφίαν τοῦ Πλωτίνου. Τοὺς παραθέτομεν ἐν μεταφράσει : «Ἐκεῖ λάμπει τοῦ Θεοῦ τὸ φῶς. Σ' αὐτὸν τὸν τόπο κυβερνοῦν δίκαιοι νόμοι μακρὰ ἀπὸ τὴν ἀδικία καὶ τὸ ἔγκλημα... Ἐκεῖ φωλεύει, ἡ φιλία, ὁ χαριτωμένος πόθος γεμᾶτος ἀπὸ μίαν ἄγνὴν χαρὰ, πάντα θρεμμένος ἀπὸ ἀμβροσία, πού ἔρχεται ἀπὸ τοὺς θεοὺς. Ἐκεῖ τὴν πίστην τὴν δημιουργεῖ ἡ ἀγάπη· ἐκεῖ φυσάει ἕνας ζέφυρος γλυκὸς καὶ εἶναι ἀνέφελος ὁ αἰθέρας. Ἐκεῖ κατοικοῦνε, βγαλμένοι ἀπὸ τοῦ μεγάλου Δία τῇ χρυσῇ γενιά, ὁ Μίνως, ὁ ἀδελφός του ὁ Ραδάμανθυς καὶ ὁ δίκαιος Αἰακός. Ἐκεῖ ὁ Πλάτων, ἡ ἄγια αὐτὴ ψυχὴ, ὁ ὠραῖος Πυθαγόρας, ὅσοι ἔστησαν χωρὺς στὴν ἀθάνατη ἀγάπη, ὅσοι συγγενεύουν μὲ τοὺς μακαριωτάτους δαίμονας (θεοὺς) καὶ ὅσοι ἔχουν τὴν καρδιὰ γεμᾶτη ἀπὸ αἰώνιες χαρὲς καὶ ἡδονές. Ὡ μακάριε! Πόσους ἀγῶνες ἀγωνίστηκες βαδίζοντας πρὸς τοὺς δαίμονας (τοὺς θεοὺς) τοὺς ἄγνοους μὲ ὄπλο τὴν ἀκαταμάχητη ὁρμὴ τῆς ζωῆς σου. Ἄς σταματήσωμε, παιδρὲς Μοῦσες, τοὺς χαριτωμένους μαιάνδρους τῶν χορῶν. Ἄς σταματήσωμε τὸ τραγούδι γιὰ τὴν δόξα τοῦ Πλωτίνου. (Πλωτ. Αἰν. ὑπὸ Ἀνδρ. Δαλεξίου Τόμ. Α' καὶ Β'. Ἔκδοσ. «Παπύρου»).

μᾶς διδάσκει νὰ κάμνωμεν καλὴν χρῆσιν αὐτῆς, ἐφ' ὅσον εἶναι εὐάρεστος ἡ ζωὴ μας, ἐλλείψει ὅμως τῆς εἰρήνης ταύτης, ἡ ἀρετὴ γνωρίζει νὰ κάμνη ἐπίσης καλὴν χρῆσιν καὶ τῶν κακῶν, τὰ ὅποια ὑφίσταται ὁ ἄνθρωπος. Πλὴν ὅμως, τότε ὑφίσταται «ἀληθινὴ ἀρετὴ», ὅταν καὶ ὅλα τὰ ἀγαθὰ, τὰ ὅποια καλῶς χρησιμοποιεῖ καὶ πάντα τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακά, τῶν ὁποίων ποιεῖται καλὴν χρῆσιν, καὶ ἑαυτὴν τὴν ἰδίαν, ἐπανάγει εἰς τὸν σκοπὸν νὰ μᾶς καταστήσῃ κατόχους μιᾶς εἰρήνης τόσον μεγαλειώδους καὶ τελείας, ὅσον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ τοιαύτη περισσότερον ⁽¹⁾.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'. ✓

Περὶ τῆς εὐδαιμονίας τῆς αἰωνίου εἰρήνης, ὅπου οἱ Ἅγιοι πραγματοποιοῦν τὸν σκοπὸν τῶν δηλαδὴ τὴν πραγματικὴν τελειότητά των.

Ὡς συμπέρασμα τῶν προηγηθέντων, δυνάμεθα νὰ παρατησωμεν ὅτι δι' ἡμᾶς οἱ σκοποὶ τῶν ἀγαθῶν εἶναι ἡ εἰρήνη, καθὼς εἵπομεν, προκειμένου περὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς τοσούτῳ μᾶλλον, καθόσον πρὸς τὴν Πολιτείαν ταύτην τοῦ Θεοῦ, ἀντικείμενον τῆς ἐπιπόνου ταύτης μελέτης, ἀπευθύνεται ἡ φράσις αὕτη τοῦ ψαλμοδοῦ: «Ἐπαίνει Ἱερουσαλὴμ τὸν Κύριον αἶνει τὸν Θεόν σου, Σιών, ὅτι ὅτι ἐνίσχυσε τοὺς μοχλοὺς τῶν πυλῶν σου, εὐλόγησε τοὺς υἱοὺς σου ἐν σοὶ ὁ τιθεὶς τὰ ὅριά σου εἰρήνην» ⁽²⁾. Πράγματι, ὅταν οἱ μοχλοὶ τῶν πυλῶν στερεωθοῦν, οὐδεὶς θὰ εἰσέλθῃ οὐδεὶς θὰ ἐξέλθῃ. Συνεπῶς οἱ σκοποὶ τῆς Πολιτείας ταύτης πρέπει νὰ νοηθοῦν ὡς ἀποσκοποῦντες τὴν εἰρήνην ἐκείνην, ὡς πρὸς τὴν ὁποίαν θέλομεν ν' ἀποδείξωμεν, ὅτι

(1) Τὴν κατὰ τι περίπλοκον φράσιν: «Sed tunc est vera virtus quando et omnia bona quibus utitur, et quicquid in bono usu bonorum et malorum facit, et se ipsam ad eum finem refert, ubi nobis talis et tanta pax erit, qua melior et major esse non possit, μετεφράσαμεν σχεδὸν κατὰ λέξιν. Ἡ Γαλλικὴ μετάφρασις τῆς περικοπῆς ταύτης ἔχει ὡς ἀκολούθως: «Mais la vraie vertu est celle qui rapporte tous les avantages dont elle fait bon usage des biens et des maux, qui se rapporte elle-même à cette fin qui nous mettra en possession d'une paix si grande et si parfaite, qu'elle ne pourrait d'être davantage.

(2) Ψαλμ. PMZ', 1 καὶ ἐπέκεινα.

εἶναι ἡ τελικὴ εἰρήνη. Ἄλλως τε τὸ μυστηριακὸν ὄνομα αὐτῆς ταύτης τῆς πόλεως Ἱερουσαλὴμ σημαίνει «ὄραματισμὸν τῆς εἰρήνης». Ἀλλά, ὁ ὅρος αὐτὸς τῆς εἰρήνης χρησιμοποιεῖται ἐπίσης διὰ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου αὐτοῦ, ὅπου ἡ αἰώνιος ζωὴ δὲν ὑφίσταται. Διὰ τοῦτο, ὁμιλοῦντες περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἡμετέρας Πολιτείας, ὅστις ἀποτελεῖ τὸν ὑπέρτατον αὐτῆς σκοπὸν, προτιμῶμεν νὰ τὴν ὑποδεικνύωμεν ὑπὸ τὸ ὄνομα αἰωνία εἰρήνη μᾶλλον παρὰ (μὲ τὸ ἀπλοῦν) ὄνομα εἰρήνη. Περὶ τοῦ σκοποῦ τούτου ὁμιλεῖ ὁ Ἀπόστολος, ὅταν λίγη «Νυνὶ δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμόν, τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰώνιον» (1).

Πλὴν ὅμως, ἀφ' ἑτέρου, οἱ μὴ ἐξοικειωμένοι μὲ τὴν γλῶσσαν τῶν Ἱερῶν Γραφῶν δύνανται νὰ ἐκλάβουν τὸν ὅρον αἰώνιον ζωὴν τόσον διὰ τὴν ζωὴν τῶν κακῶν, ὅσον κατὰ τινες φιλοσόφους ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, εἴτε, συμφώνως πρὸς τὴν ἡμετέραν πίστιν, ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῶν αἰωνίων ποινῶν τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς κακοὺς ἐκείνους, οἵτινες δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑφίστανται αἰώνια μαρτύρια, εἰὰ δὲν εὑρίσκοντο εἰς τὴν ζωὴν αἰωνίως. Ἐντεῦθεν προκύπτει, ὅτι, διὰ νὰ ἐννοηθῶμεν καλύτερα ὑπὸ πάντων, ὁμιλοῦντες περὶ τοῦ σκοποῦ, καθ' ὃ ἡ Πολιτεία μας δέον νὰ τύχη τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ, θὰ εἴπωμεν, ὅτι τοῦτο εἶναι ἡ εἰρήνη ἐν τῇ αἰωνίᾳ ζωῇ καὶ ἡ αἰωνία ζωὴ ἐν τῇ εἰρήνῃ. Πράγματι καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ γήινα καὶ ἐφήμερα πράγματα ἡ εἰρήνη εἶναι ἓνα τόσο μεγάλο ἀγαθόν, ὥστε νὰ μὴ δύναται τις ν' ἀκούῃ κάτι περισσότερον εὐχάριστον, νὰ μὴ ποθῇ κάτι περισσότερον περιπόθητον, νὰ μὴ εὑρίσκη κάτι περισσότερον ὑπέρροχον. Ἐὰν δὲ ἐπιμείνωμεν ὀλίγον ἀκόμη εἰς τὸ θέμα τοῦτο, πιστεύομεν ὅτι δὲν θὰ εἶναι ἀνιὰρὰ ἡ μακρογορία μας εἰς τοὺς ἀναγνώστας, τόσον λόγῳ τοῦ σκοποῦ τῆς Πολιτείας, ἀντικειμένου τῆς ὁμιλίας μας ὅσον καὶ διὰ αὐτὴν ταύτην τὴν γλυκύτητα τῆς εἰρήνης περιποθήτου θέματος δι' ὅλους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ἡ μανία τῶν μαχομένων καὶ ὅλαι αἱ μέριμναι καὶ αἱ ἀνησυχίαι τῶν ἀνθρώπων κατατείνουν πρὸς τὴν εἰρήνην ὡς τελικὸν σκοπόν, οὐδεμία δὲ φύσις ὑφίσταται μὴ ποδοῦσα τὴν κατάστασιν ταύτην.

Παρατηροῦντες ἀφ' οἵασδήποτε ἀπόψεως τὰ ἀνθρώπινα πρά-

(1) Ρωμ. στ' 22.

γματα, καὶ τὴν κοινὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, πάντες θὰ ὁμολογή-
σουν μετ' ἐμοῦ, ὅτι οὐδεὶς ὑπάρχει, ὅστις νὰ μὴ θέλῃ ν' ἀπο-
λαύσῃ (εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν), ἐπίσης ὅτι οὐδεὶς ὑφίσταται μὴ ἐπι-
θυμῶν νὰ ζῇ ἐν εἰρήνῃ. Πράγματι ἀκόμη καὶ ἐκεῖνοι, ποὺ ἐπι-
ζητοῦν τὸν πόλεμον, τί ἄλλο ποθοῦν παρὰ νὰ νικήσουν; Θέλουν
λοιπὸν νὰ φθάσουν εἰς μίαν ἔνδοξον εἰρήνην. Διότι τί ἄλλο ἐπι-
ποθεῖ ἢ πραγματικὴ εἰρήνη ἐὰν μὴ τὸ ὑποκύπτειν εἰς πᾶσαν ἀντί-
στασιν; Τὸ ὑποκύπτειν δὲ τοῦτο εἶναι ἡ εἰρήνη. Ὅθεν ὁ πόλεμος
διεξάγεται ἐν ὄψει τῆς εἰρήνης ἀκόμη καὶ δι' ἐκείνους, οἵτινες ἐπι-
ζητοῦν νὰ ἐξασκήσουν τὴν μαχητικὴν τῶν ἱκανότητά κατὰ τε τὴν
ἡγεσίαν καὶ τὴν δρᾶσιν. Εἶναι λοιπὸν ἀναμφισβήτητον τὸ ὅτι ἡ
εἰρήνη τυγχάνει ὁ περιπόθητος σκοπός, διότι ὅλοι ἐπιζητοῦν ἀκό-
μη καὶ διὰ τοῦ πολέμου τὴν εἰρήνην, οὐδεὶς δὲ διὰ τῆς εἰρήνης τὸν
πόλεμον. Διότι ἀκόμη καὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐπιθυμοῦν, ὅπως διατα-
ραχθῇ ἡ εἰρήνη, τὴν ὁποῖαν ἀπολαμβάνουν, δὲν εἶναι τῆς εἰρήνης
ἐχθροί, ἀλλὰ θέλουν νὰ τὴν μεταβάλουν κατὰ βούλησιν. Ὡστε
δὲν ἐπιθυμοῦν, ὅπως μὴ ὑφίσταται ἡ εἰρήνη, ἀλλὰ νὰ ὑπάρχῃ
συμφώνως πρὸς τὴν ἰδικὴν τῶν θέλησιν.

Τέλος ὅσοι χωρίζονται ἀπὸ τοὺς ἄλλους διὰ μιᾶς στάσεως,
ἀδυνατοῦν νὰ πραγματοποιήσουν τὸν σκοπὸν, τὸν ὁποῖον ἐπι-
διώκουν, ἐκτὸς ἐὰν διατηρήσουν κάποιαν εἰρήνην μετὰ τῶν συνε-
νόχων τῆς στάσεώς των. Κατὰ ταῦτα οἱ κλέπται, διὰ νὰ διατα-
ράξουν κατὰ τρόπον φοβερώτερον καὶ μετὰ μείζονος ἀσφαλείας
τὴν εἰρήνην τῶν λοιπῶν, θέλουν νὰ εὐρίσκωνται μετὰ τῶν συν-
τρόφων των ἐν εἰρήνῃ. Καὶ ἂν ἀκόμη κάποιος μὲ ἐξαιρετικὴν
δύναμιν, ὅστις, λόγῳ δυσπιστίας, δὲν δέχεται κανένα συνένοχον,
καὶ ὅστις μόνος στήνει ἐνέδρας καὶ νικᾷ, ὅταν, ἀφοῦ ἀνέτρεψε
καὶ ἔσφαξεν ὅσους ἠδυνήθη, συνωθεῖ ἐνώπιόν του τὴν λείαν του,
ἀκόμη καὶ τότε συνάπτει κάποιαν ἐπιφανειακὴν εἰρήνην μὲ ἐκεί-
νους, τοὺς ὁποίους δὲν ἠδυνήθη νὰ θανατώσῃ καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποί-
ους θέλει ν' ἀποκρύψῃ τὰς ἐγκληματικὰς ἐνεργείας του. Εἰς τὸν
οἶκόν του θέλει τὴν εἰρήνην μὲ τὴν σύζυγόν του, μὲ τὰ τέκνα του
καὶ μὲ ὅλους ἐκείνους, ποὺ δύναται νὰ προφυλάξῃ ὑπὸ τὴν στέ-
γην του. Πράγματι ἐπιθυμεῖ, ὅπως ὅλοι τὸν ὑπακούουν εἰς ἐν
καὶ μόνον νεῦμά του, ἄλλως ἀγανακτεῖ, καταστέλλει, τιμωρεῖ καὶ
ἐν ἀνάγκῃ μεταχειρίζεται βίαν διὰ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰρήνην
εἰς τὴν οἰκογενειακὴν ἐστίαν του. Γνωρίζει, ὅτι αὕτη δὲν δύνα-
ται νὰ ὑπάρξῃ, ἐὰν εἰς μίαν οἰκογένειαν δὲν ὑφίσταται κάποια ἐ-
ξουσία κυριαρχοῦσα τὰ πάντα, κυρίαρχος δὲ εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος εἰς
τὸν οἶκόν του. Ἐὰν λοιπὸν τοῦ προσφέρουν εὐρυτέραν τινὰ ἐξου-
σίαν, ἐπὶ παραδείγματι, ἐπὶ μιᾶς πόλεως, ἐφ' ἐνὸς ἔθνους, εἰς
τρόπον ὥστε πάντες νὰ τὸν ὑπακούουν, ὅπως θέλει νὰ ὑπακούε-

ται εἰς τὴν οἰκίαν του, δὲν θὰ εἶναι πλέον ληστής, κρυπτόμενος εἰς τὸν τόπον τῆς ἐνέδρας, ἀλλὰ θὰ εἶναι ὑπερήφανος νὰ ἐπιδεικνύεται ὡς βασιλεύς, χωρὶς ν' ἀποβάλλῃ οὐδὲ κατὰ κεραίαν τὴν πλεονεξίαν του καὶ τὴν ἠθικὴν διαστροφὴν του. Ὡστε ὁ καθεὶς ἐπιθυμεῖ νὰ ἔχῃ εἰρήνην μὲ τοὺς ἰδικοὺς του καὶ θέλει νὰ διάγουν κατὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ τὴν ζωὴν των. Ἐὰν διεξάγουν πόλεμον, τοῦτο γίνεται διὰ νὰ καθυποτάξουν ἐκείνους, κατὰ τῶν ὁποίων πολεμοῦν καὶ νὰ ἐπιβάλουν κατόπιν εἰς αὐτοὺς τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης.

Ἄλλ' ὥς φαντασθῶμεν ἓνα ἄνθρωπον, ὅπως ἐκεῖνον, ποὺ μᾶς ἀπεικονίζουν οἱ ποιηταὶ εἰς τὰς διαφόρους ἐπινοήσεις των καὶ ὅστις ἴσως, λόγῳ τοῦ ἀγρίου καὶ δυστρόπου χαρακτήρος του ὀνομάζεται ἡμιάνθρωπος μᾶλλον παρὰ ἄνθρωπος. Εἶχεν ὡς βασίλειον τὴν ἐρημίαν ἐνὸς ἀπαισίου ἄντρον, ἥτο δὲ τόσον κακός, ὥστε ἥτο ἀντάξιός τοῦ ὀνόματός του, διότι ὠνομάζετο Κάκους, λέξις σημαίνουσα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τὸν κακόν. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος δὲν ἔχει σύζυγον, διὰ νὰ κάμνῃ μετ' αὐτῆς γλυκὰς συνδιαλέξεις, δὲν ἔχει τέκνα, μὲ τὰ ὁποῖα θὰ ἤμποροῦσε νὰ παίζῃ, ἐφ' ὅσον ἦσαν μικρά, καὶ τὰ ὁποῖα νὰ διατάσῃ, ἐφ' ὅσον ἐνηλικιῶντο, ἀγνοεῖ τὰς φιλικὰς στιχομυθίας οὔτε ἐκείνας τοῦ πατρὸς του Ἡφαίστου, ἢ εὐτυχία τοῦ ὁποίου δὲν ἦτο ἴση πρὸς τὴν ἰδικήν του δι' αὐτὸ καὶ μόνον, καὶ δὲν εἶναι ἀσήμαντον τὸ ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος δὲν θὰ ἔχῃ γεννήσει παρόμοιον τέρας.

Δὲν δίδει τίποτε εἰς κανένα, ἀλλὰ λεηλατεῖ ὅσους δύναται, διαρπάζων ἀπ' αὐτοὺς ὅ,τι θέλει, ὅσον θέλει καὶ ὅσον δύναται. Πάντως, ἐντὸς τοῦ ἄντρον του, τοῦ μεμονωμένου, τὸ ἔδαφος τοῦ ὁποίου, κατὰ τὴν περιγραφὴν τῶν ποιητῶν, ἀχνίζει πάντοτε ἀπὸ αἶμα, τὸ ὁποῖον ἐκ νέου ἔχει ἐκχυθῇ, αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν ἄλλο ἤθελε παρὰ τὴν εἰρήνην, δὲν θέλει νὰ τὸν ἐνοχλῇ κανεὶς οὔτε ἡ βία ἢ ὁ φόβος νὰ διαταράσῃ τὴν ἡσυχίαν του. Τέλος ποθεῖ νὰ ἔχῃ τὴν εἰρήνην, μὲ τὸ σῶμά του, αἰσθάνεται δὲ τόσον καλύτερα τὸν ἑαυτὸν του, ὅσον πληρεστέρα τυγχάνει ἡ εἰρήνη του.

Πράγματι ἐπιβάλλει τὰς διαταγὰς του εἰς τὰ εἰς αὐτὸν ὑποταγμένα μέλη του καί, διὰ νὰ καταπραῦνῃ τὰς ἀξιώσεις τῆς φύσεως, ἥτις ἐπαναστατεῖ ἐναντίον του κατ' ἀνάγκην, ὡς καὶ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ πόθου τῆς ψυχῆς του, ὅπως χωρισθῇ ἀπὸ τὸ σῶμά του, συλλαμβάνει, φονεύει, καταβροχθίζει μὲ ὅλην τὴν ζέσιν καὶ τὴν εὐστροφίαν, τὴν ὁποίαν εἶναι ἱκανὸς ν' ἀναπτύσῃ ⁽¹⁾. Ὅθεν, παρὰ τὴν θηριωδίαν του καὶ τὴν σκληρότητά

---

(1) Πρόκειται περὶ τοῦ διαβοήτου Πολυφήμου. Ὁ Πολύφημος, υἱὸς

του, κατωχύρωνε καὶ αὐτὸς ἀκόμη διὰ τῆς εἰρήνης τὴν αὐτοσυντήρησίν του κατὰ τὸν τοιοῦτον θηριώδη τρόπον. Ὡστε, ἐφ' ὅσον ἐπεζήτει νὰ διατηρῇ τὴν εἰρήνην μετὰ τῶν συνανθρώπων του, δεδομένου δὲ ὅτι τὴν διετήρει μὲ τὸν ἑαυτὸν του ἀκόμη καὶ ἐντὸς τοῦ σπηλαίου του, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ τὸν ὀνομάζωμεν οὔτε κακόν, οὔτε τέρας, οὔτε ἡμιάνθρωπον. Ὡ ναί! Ἡ ἀποκρουστικὴ μορφὴ τοῦ σώματός του καὶ ὁ μαῦρος καπνός, ποὺ ἀπεπνέετο ἐκ τῶν πνευμόνων του, ἀπεμάκρυνον ἀπ' αὐτὸν πᾶσαν μετὰ τῶν συνανθρώπων του ἐπικοινωνίαν, ἴσως ὅμως διέπραττε τόσας σκληρὰς πράξεις, ὅχι τόσον ἐλαυνόμενος ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ βλάβῃ, ὅσον ὑπὸ τῆς ἀνάγκης νὰ ζήσῃ. Ἀλλὰ τοιοῦτός τις ἄνθρωπος δὲν ὑπῆρξε ποτέ, ἢ τοῦλάχιστον, πρᾶγμα πιθανώτερον, δὲν ἦτο ὅπως αἱ ἐπινόησεις τῶν ποιητῶν μᾶς τὸν περιγράφουν. Διότι, ἄνευ τῶν τοιούτων κατηγοριῶν, τῶν ἐπιρριφθεῖσων ἐναντίον τοῦ Κάκου, εἰς τὸν Ἡρακλῆ θὰ ἐπλέκοντο ὀλιγώτερα ἐγκώμια. Ὅπως εἶπα, πρέπει μᾶλλον νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι τοιοῦτος ἄνθρωπος ἢ ἡμιάνθρωπος δὲν ὑπῆρξε ποτέ, καὶ ὅτι πρόκειται μᾶλλον καὶ ἐδῶ περὶ ἐνὸς ἐκ τῶν πολλῶν ποιητικῶν μυθολογημάτων. Διότι καὶ τὰ ἀγριώτερα ἀκόμη ζῶα, τῶν ὁποίων συνεμερίζετο τὴν ἀγριότητα, καὶ αὐτὰ ἀκόμη διατηροῦν τὸ εἶδος αὐτῶν διὰ τινος εἶδους εἰρήνης, ὅταν γεννοῦν καὶ διαιωνίζονται, ὅταν ἐπωράζουν καὶ τρέφουν τοὺς νεογνοὺς των, μολονότι πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀκοινωνήτητα καὶ μονήρη.

Δὲν ὁμιλῶ περὶ τῶν προβάτων, τῶν ἐλάφων, τῶν περιστέρων, τῶν ψαρωνιῶν ἢ τῶν μελισσῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν λεόντων, τῶν ἄλωπεκῶν, τῶν ἄετῶν καὶ τῶν γλαυκῶν. Πράγματι ποία εἶναι ἢ τίγρις ἐκείνη, ἢ ὁποία, ἀποβάλλουσα τὴν θηριωδίαν της, δὲν ἀναπτύσσει ὅλην τὴν γλυκύτητά της, διὰ νὰ θωπεύσῃ τὰ παιδιὰ

τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς νύμφης Θεώνης ἢ τῆς Εὐρώπης, θυγατρὸς τοῦ Τιτυοῦ, ἦτο εἰς των Κυκλώπων, διάγων τὸν βίον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς νήσου Σικελίας, ὅπου ἠράσθη τῆς νύμφης Γαλατείας. Ὑπ' αὐτοῦ συλληφθεὶς ὁ Ὀδυσσεύς, μετὰ τῶν συντρόφων του, κατῴρθησε νὰ τὸν τυφλώσῃ καὶ κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ν' ἀποφύγῃ τὴν καννιβαλιστικὴν μανίαν του. Πλὴν τοῦ Κύκλωπος τούτου, ἡ μυθολογία ποιεῖται μνεῖαν καὶ ἄλλου τινὸς Πολυφήμου. Οὗτος ἦτο Λαπίθης τὸ γένος ἐκ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Λαρίσης, παρευρεθεὶς καὶ αὐτὸς εἰς τὴν πολυθρόνητον Κενταυρομαχίαν καὶ συμπλεύσας μετὰ τῶν Ἀργοναυτῶν εἰς τὴν Κολχίδα, ὅπου ἐγκαταλειφθεὶς εἰς τὴν Μυσίαν ὑπὸ τῶν συντρόφων του, ἐνθα ἐξηλθε πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ Ὑλλου, ἔκτισε τὴν πόλιν Κίον καὶ ἐφρονεύθη πολεμῶν κατὰ τῶν Χαλύβων.

της; Καὶ ὁ ἰκτῖνος ⁽¹⁾ (milvus), παρὰ τὴν συνήθειάν του ν' ἀναζητῇ μόνος τὴν λείαν του, δὲν λαμβάνει καὶ αὐτὸς μίαν σύντροφον, δὲν τὴν βοηθεῖ νὰ κατασκευάζῃ τὴν φωλεάν της, νὰ ἐπιδάξῃ τὰ ὠὰ της, νὰ τρέφῃ τοὺς νεοσσούς της, καὶ δὲν διάγει τὸν βίον αὐτοῦ εἰρηνικῶς ὁμοῦ μὲ τὴν μητέρα τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας του; Πόσον περισσότερον ὁ ἄνθρωπος δὲν παρασύρεται ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς φύσεώς του νὰ συνδέεται καὶ ν' ἀπολαμβάνῃ τὴν εἰρήνην μὲ ὅλους τοὺς συνανθρώπους του, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατὸν τοῦτο, δεδομένου, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ κακοὶ δὲν διεξάγουσιν ἀγῶνας πολεμικοὺς παρὰ μόνον χάριν τῆς εἰρήνης τῶν ἰδικῶν των, καὶ ὅτι ποθοῦν, ἐὰν ἡδύναντο, νὰ εἶναι οἱ πάντες ἰδικοὶ των, ὅπως κυριαρχοῦν ἐπὶ πάντων, ἐξαναγκάζοντες τοὺς ἀνθρώπους νὰ συνάπτουν εἰρήνην μετ' αὐτῶν διὰ τῆς ἀγάπης ἢ διὰ τῆς τρομοκρατήσεως; Ὅθεν ἡ ἀλαζονεία ἐν τῇ διαστροφῇ της ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ μιμῆται τὸν Θεόν. Δὲν ἡμπορεῖ ν' ἀνεχθῇ τὴν ἰσότητα ὑπὸ τὴν θεϊκὴν κυριαρχίαν, ἀλλ' ἀντὶ τῆς τοιαύτης κυριαρχίας, θέλει νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἰδικήν της ἐξουσίαν. Ὅθεν μισεῖ τὴν εἰρήνην, τὴν δικαίαν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ, καὶ ποθεῖ τὴν ἰδικήν της, κατάρμεστον ἀδικίας. Πάντως δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, χωρὶς ν' ἀγαπᾷ κάποιαν εἰρήνην οἰανδήποτε, διότι οὐδὲν ἐλάττωμα εὐρίσκεται εἰς τὴν φύσιν, δυνάμενον νὰ τὴν ἐκμηδενίσῃ μέχρι τοῦ τελευταίου ἵχνους της.

Διὰ τοῦτο ἐκεῖνος, ὅστις θέτει τὸ δίκαιον ὑπεράνω τῆς ἀδικίας, τὴν τάξιν ὑπεράνω τῆς ἀταξίας, θεωρεῖ ὡς ἀναξίαν τοῦ ὀνόματός της τὴν δῆθεν εἰρήνην τῶν κακῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν εἰρήνην τῶν ἀγαθῶν. Ἀλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι κακόν, ἐπιδιώκει ἀναγκαίως τὴν εἰρήνην κάπου ἢ ἀπὸ κάπου ἢ μὲ κάποιον μέρος τῶν πραγμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα εὐρίσκεται ἢ τὰ ὁποῖα τὸ συναποτελοῦν, ἄλλως δὲν θὰ ὑφίστατο ⁽²⁾. Ἐάν τις, ἐπὶ πα-

---

(1) Ἰκτῖνος (Ictinia) γένος πτηνῶν σαρκοβόρων τῆς ὁμοιογενείας τῶν ἱερακιδῶν. Εἶναι πτηνὰ δειλά, προσβάλλοντα μόνον μικρὰ τετράποδα καὶ πτηνά, κατασκευάζουν δὲ τὴν φωλεάν αὐτῶν ἐπὶ τῶν δένδρων. Τὸ μῆκος τοῦ σώματός των εἶναι περὶ τὰ 40 ἑκατ. τὸ δὲ τῆς οὐρᾶς των περὶ τὰ 13. Ἐκ τῶν κυριωτέρων ἰκτίνων εἶναι ὁ λεγόμενος β α σ ι λ ι κ ό ς, διωδεδομένος εἰς τὴν Εὐρώπην, τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἀσίαν· ὁ ἰ κ τ ῖ ν ο ς τ ο ῦ Μ ι σ ι σ σ ι π ῆ εἶναι κάπως μεγαλύτερος καὶ ἀπαντᾷται εἰς τὸ Μεξικὸν καὶ εἰς Τέξας.

(2) Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι κατὰ τι δυσνόητον: quod autem perversum erit, hoc etiam necesse est eu in aliqua et cum aliqua reum parti pacatum sit in quibus est, vel ex quibus constat. Ἡ Γαλλικὴ μετάφρασις: Mais ce qui mauvais doit encore nécessairement

ραδείγματι, κρέμαται με τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ κάτω, ἢ θέσις αὕτη τοῦ σώματος εἶναι τάξις ἀνεστραμμένη, διότι ὅ,τι ἡ φύσις ἔπλασε νὰ κεῖται πρὸς τὰ ἄνω κεῖται πρὸς τὰ κάτω, καὶ ὅ,τι ἐδημιούργησε νὰ εὐρίσκεται πρὸς τὰ κάτω, εὐρίσκεται πρὸς τὰ ἄνω. Ἡ τοιαύτη ἀταξία διαταράσσει τὴν εἰρήνην τῆς σαρκὸς καὶ εἶναι ὀδυνηρά. Ἡ ψυχὴ ὅμως διατελεῖ ἐν εἰρήνῃ μετὰ τοῦ σώματος, ἐνεργοῦσα διὰ τὴν εὐημερίαν του. Ἐντεῦθεν πηγάζει ἡ ὁδύνη. Πλὴν ὅμως, ὅταν ὁ πόνος ἀναγκάζῃ τὴν ψυχὴν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ σῶμα, ἔφ' ὅσον ἡ ἐνότης τῶν μελῶν ὑφίσταται, ἡ εἰρήνη ὑπάρχει ἀκόμη μετὰ τῶν ὑπολοίπων μερῶν, καὶ διὰ τοῦτο ὑφίσταται εἰσέτι κάτι κρεμάμενον, τὸ δὲ γήϊνον τοῦτο σῶμα ἀποκλῖνον πρὸς τὴν γῆν καὶ ἀνθιστάμενον πρὸς τὸν δεσμόν, ὅστις τὸ κρατεῖ κρεμάμενον, ἐπιποθεῖ καὶ αὐτὸ τὴν εἰρήνην, τὴν ἀνήκουσαν εἰς αὐτό, καὶ ζητεῖ, κατὰ τινα τρόπον, τὸν τόπον τῆς ἀναπαύσεώς του διὰ τῆς φωνῆς τοῦ βάρους του. Ἦδη ἀναίσθητον καὶ ἄνευ ζωῆς ἀδυνατεῖ ν' ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὸν φυσικὸν νόμον τῆς εἰρήνης του, εἴτε ὁπότεν τὴν κατέχῃ εἴτε ὁπότεν τὴν ἐπιζητῇ. Ὅταν διὰ τινων οὐσιῶν καὶ τινων μέσων ἐμποδίζουν τὸ πτώμα ν' ἀλλοιωθῇ καὶ ν' ἀποσυντεθῇ, κάποια εἰρήνη συγκρατεῖ ἀκόμη τὰ μέρη συνηνωμένα μετὰ τῶν ἄλλων μερῶν καὶ κάμνει, ὥστε ὁλόκληρος ἡ μᾶζα ν' ἀναπαύεται εἰς ἓνα τάφον κατὰλληλον καὶ συνεπῶς εἰρηνικόν. Ἐὰν παραμεληθῇ ἡ ταρίχευσις, καὶ τὸ πτώμα ἀφεθῇ εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεώς του, τότε δημιουργεῖται ποιά τις ἄτακτος κίνησις ἀντιθέτων ἀναθυμιάσεων, αἱ ὁποῖαι προσβάλλουν τὴν αἴσθησίν μας.

Αἱ ἀναθυμιάσεις αὗται, αἱ ὀφειλόμεναι εἰς τὴν σῆψιν τῆς σοροῦ, διαρκοῦν μέχρις ὅτου ἕκαστον μέρος τοῦ πτώματος ἐνωθῇ μετὰ τῶν στοιχείων, τῶν συναρμονιζομένων πρὸς αὐτό, καὶ μέχρις ὅτου χωριστὰ καὶ μικρὸν κατὰ μικρὸν εὖρη τὸν τόπον τῆς εἰρήνης του. Ἐν τούτοις οὐδεὶς δύναται ν' ἀποφύγῃ τοὺς νόμους, τοὺς θεσπισθέντας ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ καὶ ὑπερτάτου Ὁργανωτοῦ, ὅστις προΐσταται τῆς παγκοσμίου εἰρήνης. Διότι, ἐὰν ἐκ τοῦ πτώματος ἐνὸς μεγαλυτέρου ζώου γεννῶνται μικρότερα ὄντα, ὅλα αὐτὰ τὰ μικρὰ σωματίδια ὑποτάσσονται καὶ ταῦτα εἰς τὸν νόμον τοῦ Δημιουργοῦ, ἔφ' ὅσον ἀξιοῖ τοῦτο ἡ εἰρήνη καὶ ἡ σωτηρία τῶν μικρῶν τούτων ὄντων, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνήκουσιν. Καὶ ὅταν ἀκόμη αἱ σάρκες τῶν πτωμάτων καταβροχθίζονται ὑπὸ ἄλλων ζώων, ὅπουδῆποτε καὶ ἂν ἔχουν διακομισθῇ, με ὁποια-

---

avoir la paix dans quelque partie, ou de quelque partie des choses dans lesquelles il existe, ou qui le constituent; autrement il ne serait pas.

δήποτε στοιχεῖα καὶ ἂν συνηνώθησαν, εἰς ὃ,τι δήποτε καὶ ἂν μετετρέπησαν καὶ μετεμορφώθησαν, αἱ σάρκες αὗται θὰ εὕρουν ἀκόμη τοὺς αὐτοὺς νόμους, οἵτινες ἀπαντῶνται πανταχοῦ πρὸς σωτηρίαν παντὸς ἐμβίου ὄντος καὶ συνένωσιν τῶν ἀμοιβαίως συναρμονιζομένων οὐσιῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Περὶ τῆς παγκοσμίου εἰρήνης, ἥτις καὶ ἐν μέσῳ οἰωνδήποτε διαταραχῶν, δὲν δύναται ν' ἀπολέσῃ τὸ εὐεργέτημα τοῦ φυσικοῦ νόμου. Διότι ὑπὸ τινὰ δίκαιον κριτὴν, τοιαύτη εἶναι ἡ κρατοῦσα τάξις, ὥστε ὁ καθεὶς ν' ἀποκτᾷ ὃ,τι τοῦ ἀξίζει κατ' ἐκλογὴν τῆς θελήσεώς του.

Κατὰ ταῦτα, ἡ εἰρήνη τοῦ σώματος εἶναι ἡ καλῶς ὀργανωμένη σύνθεσις τῶν μελῶν του. Ἡ εἰρήνη τῆς ἀλόγου ψυχῆς εἶναι ἡ καλῶς ὀυθμισμένη ἡρεμία τῶν ὀρέξεών της. Ἡ εἰρήνη τῆς λογικῆς ψυχῆς ἡ καλῶς ἐννοουμένη συμφωνία τῶν τε ἰδεῶν καὶ τῶν πράξεών της. Ἡ εἰρήνη τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ καλῶς διατεταγμένη ζωὴ καὶ ὑγεία τοῦ ἐμψύχου ὄντος. Ἡ εἰρήνη τοῦ θνητοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ καλῶς ὀργανωμένη ὑπακοὴ ἐν τῇ πίστει ὑπὸ τὸν αἰώνιον νόμον. Ἡ εἰρήνη τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἡ συναρμονιζομένη ἔνωσις τῶν καρδιῶν.

Ἡ εἰρήνη τῆς οἰκιακῆς ἐστίας εἶναι ἡ ὁμόνοια μεταξὺ τῶν οἰκούντων ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν στέγην καὶ ἡ ὁποία (ὁμόνοια) τοὺς κάμνει νὰ διατάσσουν καὶ νὰ ὑπακούουν ὁ καθεὶς ἀναλόγως τῆς θέσεώς του. Ἡ εἰρήνη τῆς πολιτείας εἶναι ἡ ὁμόνοια τῶν πολιτῶν τῶν τε διατασσόντων καὶ ὑπακουόντων.

Ἡ εἰρήνη τῆς οὐρανίου Πολιτείας εἶναι ἡ συμμετοχὴ ἐκείνῃ ἀπάντων εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν ἀμοιβαίαν ἀπόλαυσιν ἀπάντων ἐν τῷ Θεῷ, εἰς τὴν τελειοτέραν τάξιν καὶ στενωτέραν ἔνωσιν τῶν καρδιῶν. Ἡ παγκόσμιος εἰρήνη εἶναι ἡ ἡρεμία τῆς τάξεως. (*Pax omnium rerum tranquillitas ordinis*). Τάξις εἶναι ἡ διάταξις ἐκείνη, ἡ ὑποδεικνύουσα τὴν θέσιν εἰς ἕκαστον τῶν ὑφισταμένων πραγμάτων ἀναλόγως τῆς μεταξὺ αὐτῶν ὑπαρχούσης ὁμοιότητος ἢ διαφορᾶς. Τοιουτοτρόπως λοιπόν, ὅπως δὲν εὐρίσκονται ἐν εἰρήνῃ, λόγῳ τοῦ ὅτι εἶναι βυθισμένα εἰς τὴν ἀθλιότητα, τὰ δυστυχισμένα ὄντα εἶναι ἀναμφιβόλως ἐστερημένα τῆς ἡρεμίας τῆς τάξεως ἐκείνης, τῆς ἀποκλειούσης πᾶν εἶδος ταραχῆς. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ εἶναι δικαίω-
τατον τὸ ὅτι εἶναι δυστυχῇ καὶ ἄξια τῆς δυστυχίας των, ἀκόμη

καὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν δυστυχίαν των, δὲν δύναται νὰ εὕρῃσκωνται ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τάξιν. Ἀναμφιβόλως δὲν συνεννοῦνται μὲ τοὺς εὐδαίμονας, ἀλλὰ χωρίζονται ἀπ' αὐτῶν, τοῦτο ὅμως συμβαίνει δυνάμει τοῦ νόμου τῆς τάξεως. Εὕρισκόμενοι εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην ἄνευ οὐδεμιᾶς διαταραχῆς, τίθενται εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ στοιχείου ἐκείνου, ὅπου εὕρισκονται εἰς μίαν ὅσον τὸ δυνατόν δικαιότεραν ἀναλογίαν, εἰς τρόπον ὥστε ἐνοικεῖ εἰς αὐτοὺς ποιά τις ἡρεμία τῆς τάξεως καὶ συνεπῶς ποιά τις εἰρήνη.

Εἶναι ὅμως δυστυχεῖς, διότι, καίτοι οὐδὲν ἔχοντες νὰ φοβῶνται ἐν μέσῳ τοῦ εἶδους τούτου τῆς βεβαιότητος, ἥτις τοὺς καθιλώνει, δὲν εὕρισκονται ὅμως ἐκεῖ, ὅπου θὰ ἠδύναντο νὰ εἶναι ἡρεμοὶ καὶ νὰ μὴ πάσχουν, εἶναι δὲ ἀκόμη δυστυχέστεροι, ἐφ' ὅσον δὲν εὕρισκονται ἐν εἰρήνῃ μὲ τὸν νόμον ἐκείνου, τὸν κυβερνῶντα τὴν οἰκονομίαν τῆς φύσεως. Ὅθεν τὸ ὅτι πάσχουν ὀφείλεται εἰς τὴν πλευρὰν ἐκείνην, ἥτις εἶναι ἡ ἐστία τοῦ πόνου των, δηλαδή ἐκεῖ, ὅπου ἔχει διαταραχθῇ ἡ εἰρήνη. Τοῖναντίον ἡ εἰρήνη ἐνοικεῖ εἰς τὴν πλευρὰν ἐκείνην, ὅπου δὲν ὑφίσταται ἡ ὁδὺνη καὶ ὅπου ἡ οἰκονομία τοῦ συνόλου δὲν ἀποσυντίθεται. Λοιπόν, ὅπως ὑπάρχει ζωὴ ἄνευ ὁδύνης, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑφίσταται ὁδὺνη ἄνευ ζωῆς τινος, οὕτως ὑφίσταται μὲν εἰρήνη τις ἄνευ πολέμου, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ πόλεμος ἄνευ εἶδους τινὸς εἰρήνης, ὅχι ἐφ' ὅσον ὁ πόλεμος εἶναι πόλεμος, ἀλλ' ἐφόσον διεξάγεται μετὰ πλάσμάτων τινῶν καὶ ἐν μέσῳ ἄλλων τοιούτων, τὰ ὅποια οὐδόλως θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξωσι, ἐὰν εἰρήνη τις δὲν διησφάλιζε τὴν ζωὴν των.

Κατὰ ταῦτα, ὑφίσταται μία φύσις, εἰς τὴν ὁποίαν οὐδὲν κακὸν ἐμφιλοχωρεῖ, οὐδὲ εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ.

Ἀλλὰ μία φύσις, εἰς τὴν ὁποίαν οὐδὲν ὑφίσταται ἀγαθόν, εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ. Κατὰ συνέπειαν καὶ ἡ φύσις αὐτοῦ τούτου τοῦ διαβόλου, ἐφ' ὅσον εἶναι φύσις, δὲν εἶναι κακόν τι, ἀλλ' ἡ διαστροφή τὴν καθιστᾷ νοσηράν. Ὅθεν «καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν» ⁽¹⁾ ἀλλὰ δὲν ἀπέφυγε τὴν κρίσιν τῆς ἀληθείας. Δὲν παρέμεινεν εἰς τὴν ἡρεμίαν τῆς τάξεως, πάντως δὲν ἀπέφυγε τὴν δύναμιν τοῦ θείου Ὁργανωτοῦ. Τὸ ἀγαθόν, τὸ ὅποιον ἐναπέθεσεν ἐπ' αὐτοῦ ὁ Θεός, δηλαδή ἡ φύσις του, δὲν τὸν ἀπαλλάσσει τῆς θείας δικαιοσύνης, δυνάμει

---

(1) Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς θέλετε ποιεῖν. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ, Ἰωάννη, γ' 44.

τῆς ὁποίας σημειοῦται διὰ τὴν ποινὴν μετὰ τῆς κοινωνικῆς θέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει, δὲν καταδιώκει δὲ ἐν αὐτῷ ὁ Θεὸς τὸ ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησεν, ἀλλὰ τὸ κακὸν τὸ διαπραχθὲν ὑπὸ τοῦ δαίμονος. Πράγματι ὁ Θεὸς δὲν τοῦ ἀφαιρεῖ πᾶν ὅ,τι ἐδώρησεν εἰς τὴν φύσιν του, ἀλλὰ ἀποσπᾷ κάτι καὶ ἀφήνει εἰς αὐτὸν κάτι μὲ τὸν σκοπὸν, ὅπως ὁ ἔνοχος μένη καὶ παραμένη διὰ νὰ θρηνηῇ ὅ,τι τοῦ ἀφηρέθη. Αὕτῃ δὲ αὕτῃ ἡ ὁδὺν του καταδεικνύει τὸ ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον τοῦ ἀφηρέθη καὶ ἐκείνο, ποὺ τοῦ παρέμεινε, διότι, ἐὰν δὲν ἀφίνετο εἰς αὐτὸν κάτι, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ θρηνηῇ τὴν ἀπώλειαν ἐκείνου, τὸ ὁποῖον τοῦ ἔχει ἀφαιρεθῇ.

Τῷ ὄντι ὁ ἁμαρτάνων εἶναι περισσότερον διεστραμμένος, ἐὰν χαίρη διὰ τὸ ὅτι ἀπώλεσε τὴν δικαιοσύνην. Ἀλλὰ καὶ ἂν δὲν καρποῦται ἀγαθοῦ τινος ἐκ τῶν βασάνων του, ὁ βασανιζόμενος θρηνεῖ τοῦλάχιστον τὴν ἀπώλειαν τῆς λυτρώσεώς του. Ἐπειδὴ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ λύτρωσις εἶναι καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἑτέρα ἀγαθόν, πρέπει δὲ μᾶλλον νὰ λυπῇται τις παρὰ νὰ χαίρη διὰ τὴν ἀπώλειαν ἑνὸς ἀγαθοῦ (πάντως, ἐὰν δὲν δύναται τις ν' ἀνταλλάσσει τὸ ὀλιγώτερον διὰ ν' ἀποκτᾷ τὸ περισσότερον, ὅπως οἷον ποτε ὅμως ἡ δικαιοσύνη τῆς ψυχῆς εἶναι καλυτέρα ἀπὸ τὴν υἱεῖαν τοῦ σώματος) ἀσφαλῶς ὁ ἀδικῶν πάσχει διὰ τὸ μαρτύριόν του εὐλογώτερον παρ' ὅσον χαίρει διὰ τὰ σφάλματά του.

Ἀκριβῶς δὲ ὅπως ἡ χαρὰ τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἐκμηδενιζομένου διὰ τῆς ἁμαρτίας, τεκμηριοῖ τὴν ὁδύνῃν τῆς βουλήσεως, οὕτως ἡ ὁδὺν τοῦ ἀπολεσθέντος ἀγαθοῦ, ἡ διαχεομένη εἰς τὸ μαρτύριον, καταδεικνύει τὸ ἀγαθὸν τῆς φύσεως. Διότι, ὁ θρηνῶν τὴν ἀπώλειαν τῆς εἰρήνης τῆς φύσεως, τὸ κάμνει λόγῳ λειψάνων τινῶν τῆς εἰρήνης ταύτης, ἥτις καθιστᾷ τὴν φύσιν αὐτοῦ προσφιλεῖ. Ὅθεν οἱ ἄδικοι καὶ οἱ ἀσεβεῖς, κατὰ τὸ ἔσχατον μαρτύριόν των, εὐλόγως θρηνοῦν τὴν ἀπώλειαν τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν ἐν μέσῳ τῶν μαρτυρίων των. Οὗτοι κατανοοῦν τὴν ἀκριβοδικαίαν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, ἥτις τ' ἀφῆρεσεν ἀπ' αὐτῶν, δηλαδή τὴν δικαιοσύνην Ἐκείνου, τοῦ ὁποίου τὴν ἄπειρον γενναioφροσύνην περιεφρόνησαν, ὅτε ἀπένειμεν εἰς αὐτοὺς τ' ἀγαθὰ ταῦτα.

Ὅθεν ὁ Θεός, σοφώτατος Δημιουργὸς καὶ Ὁργανωτὴς δικαιοτάτος, ὅστις ἔπλασε τὸ ὠραιότερον ἐγκαλλώπισμα τῶν γηίνων ὄντων, τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἀπένειμεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀγαθὰ τινα σχετικὰ πρὸς τὴν ζωὴν ταύτην, δηλαδή πρόσκαιρον εἰρήνην, ὁυθμιζομένην συμφώνως πρὸς τὴν θνητὴν ταύτην ζωὴν καὶ συνισταμένην εἰς τὴν αὐτοσυντήρησιν, τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ εἶδους, ὥς καὶ πᾶν ὅ,τι εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὴν κατοχύρωσιν ἢ τὴν ἀνάκτησιν τῆς εἰρήνης ταύτης, ἐπὶ παραδείγ-

ματι, τὰ στοιχεῖα, τὰ ἐπιτηδεῖως καὶ ὁμολογουμένως προσκείμενα εἰς τὰς αἰσθησεις μας. Τοιαῦτα εἶναι τὸ ὁρατὸν φῶς, ὁ ἀναπνεύσιμος ἀήρ, τὰ ὕδατα, τὰ κατάλληλα πρὸς πόσιν, καὶ πᾶν ὅ,τι συνδέεται πρὸς τὴν τροφήν, τὴν ἀμφίεσιν, τὴν μεταχείρισιν καὶ τὸν στολισμὸν τοῦ σώματος. Καὶ τὰ ἀγαθὰ ταῦτα, τὰ τόσον κατάλληλα διὰ τὴν εἰρήνην τῶν θνητῶν, ὁ Θεὸς τὰ ἀπένειμεν ὑπὸ τὸν αὐτόχρημα δίκαιον ὅρον, ὅπως ὁ ἄνθρωπος, ὅστις κάμνει χρῆσιν τούτων, λαμβάνει ἐξ αὐτῶν τὰ μεγαλύτερα καὶ τὰ καλύτερα: θ' ἀπολαύσῃ καὶ αὐτῆς τῆς ἐν ἀθανασίᾳ εἰρήνης, θὰ ἐξαρθῇ εἰς τὴν δόξαν καὶ τὰς τιμὰς, τὰς πρὸς τὴν εἰρήνην ταύτην συνδεομένης, καὶ θ' ἀπολαύσῃ ἐν τῇ αἰωνίᾳ ζωῇ τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἐν τῷ Θεῷ συνάνθρωπόν του. Ἐκεῖνος δὲ ὅστις ἔκαμε κακὴν τῶν ἀγαθῶν τούτων χρῆσιν, θὰ τ' ἀπολέσῃ, χωρὶς ν' ἀποκτήσῃ τὰ ἀγαθὰ τῆς αἰωνίου ζωῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Περὶ τῆς τάξεως καὶ τοῦ νόμου εἴτε τοῦ οὐρανοῦ εἴτε τῆς γῆς, δυνάμει τῶν ὁποίων ἐργαζόμεθα διὰ τὰ συμφέροντα τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἀκόμη καὶ κυβερνῶντες, καὶ τὴν ἐξυπηρετοῦμεν ἐξ Ἰσοῦ ἐπαγρυπνοῦντες ἐπὶ τῶν συμφερόντων τῆς.

Κατὰ ταῦτα, πᾶσα χρῆσις τῶν προσκαίρων πραγμάτων ἀποβλέπει ἐν τῇ γηίνῃ Πολιτείᾳ εἰς τὸ ν' ἀπολαμβάνωμεν τὴν γηϊνὴν εἰρήνην, ἐν δὲ τῇ οὐρανίᾳ πολιτείᾳ εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῆς αἰωνίου τοιαύτης. Ἐὰν ἡμεῖς κτήνῃ, ἐστερημένα νοήσεως, δὲν θὰ ἐπεθυμοῦμεν τίποτε ἄλλο παρὰ τὴν καλῶς ὠργανωμένην διάταξιν τῶν μερῶν τοῦ σώματός μας καὶ τὴν καταστολὴν τῶν ὀρέξεων, δηλαδὴ τίποτε περισσότερον ἀπὸ τὴν ἡρεμίαν τοῦ σώματος καὶ τὸ μέτρον τῶν ἀπολαύσεων, αἵτινες τοῦ ἀναγκαιοῦν, εἰς τρόπον ὥστε ἡ εἰρήνη τοῦ σώματος νὰ ἐξυπηρετῇ τὴν εἰρήνην τῆς ψυχῆς. Διότι, ὅταν ἡ εἰρήνη τοῦ σώματος ἐκλείπῃ, ἡ εἰρήνη τῆς ψυχῆς, τῆς ἐστερημένης νοήσεως, διατελεῖ δεσμευμένη, διότι ἀδυνατεῖ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν καταστολὴν τῶν ὀρέξεων. Ἀλλὰ τὰ δύο ταῦτα πράγματα συμβάλλουν ὁμοῦ εἰς τὴν εἰρήνην ἐκείνην, τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, τουτέστι εἰς τὸν συναρμονισμὸν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑγείας. Διότι, καθὼς ἀκριβῶς τὰ ζῶα δεικνύουν τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν πρὸς τὴν εἰρήνην τοῦ σώματος, ἀποφεύγοντα τὴν ὀδύνην, ἀποκαλύπτουν δὲ ἐξ Ἰσοῦ τὴν ἀγάπην των πρὸς τὴν εἰρήνην τῆς ψυχῆς, ὅταν, πρὸς καταστολὴν τῶν ὀρέξεών των, ἀκολουθοῦν τὴν γοητείαν τῆς ἡδονῆς, οὕτω, ἀποφεύγοντα τὸν θάνατον, δεικνύουν πόσον ἀγαποῦν τὴν εἰρήνην, ἥτις ἐνώνει τὸ σῶμα μετὰ τῆς ψυχῆς.

Ἀλλά, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι προικισμένος μὲ λογικὴν ψυχὴν, πᾶν ὅ,τι ἔχει κοινὸν μετὰ τῶν ζώων τὸ καθυποτάσσει εἰς τὴν εἰρήνην τῆς λογικῆς ψυχῆς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ προβάλλῃ εἰς ἑαυτὸν καὶ νὰ θεᾶται κάτι εἰς τὸ πνεῦμά του, καὶ νὰ ἐνεργῇ συμφώνως πρὸς ὅ,τι εἶδεν εἰς τὸν ἑαυτὸν του, οὕτως ὥστε νὰ εὕρῃσκειται εἰς ὁλόκληρον τὴν προσωπικότητά του συμφωνία ἐδραζομένη ἐπὶ τῆς τάξεως, τῆς μεταξὺ τῆς γνώσεως καὶ τῆς δράσεως ὑφισταμένης, κατάστασις, τὴν ὁποίαν ἐκαλέσαμεν εἰρήνην τῆς ψυχῆς. Διότι, τούτου ἕνεκεν, ὁ ἄνθρωπος δὲν θέλει, φυσικά, οὔτε νὰ βασανίζεται ὑπὸ τῆς ὀδύνης, οὔτε νὰ ταράσσεται ὑπὸ τῶν ἀψικαρδιῶν, οὔτε νὰ διαλύεται ὑπὸ τοῦ θανάτου, ὅπως φθίασῃ εἰς γνῶσιν τινα λυσιτελῆ, καὶ ρυθμίση συμφώνως πρὸς τὴν γνῶσιν αὐτὴν τὴν ζωὴν καὶ τὰ ἥθη του.

Πλὴν ὅμως, ἐκ φόβου μήπως ὁ τοιοῦτος ζῆλος νὰ μάθῃ καὶ νὰ γνωρίσῃ τὸν παρασύρη, λόγῳ τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, εἰς κάποιαν ὀλεθρίαν πλάνην, ἔχει ἀνάγκην τῆς θείας ἐπιστασίας, εἰς τὴν ὁποίαν μὲ βεβαιότητα νὰ στηριχθῇ καὶ τῆς θείας βοηθείας, ὅπως ὑποταχθῇ εἰς αὐτὴν ἐλευθέρως, ἐπειδὴ δὲ ἔφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος εὕρῃσκειται ἐντὸς τοῦ θνητοῦ τούτου σώματος, ταξιδεύει μακρὰν τοῦ Κυρίου (Β'. Κορ. ε', 6 καὶ 7), βαδίζει καθοδηγούμενος ὑπὸ τῆς πίστεως καὶ ὄχι ὑπὸ τοῦ εἶδους (*per fidem non per speciem*), οὕτως ὥστε ὅλη ἡ εἰρήνη εἴτε τοῦ σώματος εἴτε τῆς ψυχῆς εἴτε συγχρόνως τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, τὸν ἀνάγει εἰς τὴν εἰρήνην ἐκείνην, ἣτις δέον νὰ ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ θνητοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἀθανάτου Θεοῦ, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ὑπακοή του νὰ ρυθμίζεται ἐν τῇ πίστει ὑπὸ νόμον αἰώνιον.

Ὅθεν, ἐπειδὴ ὁ Θεός, ὁ διδάσκαλός μας, μᾶς διδάσκει δύο μεγάλας ἀρχάς, τὰς πρώτας ἐξ ὅλων, δηλαδὴ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, καὶ ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εὕρῃσκει εἰς τὰς δύο ἀρχάς ταύτας τρία ἀντικείμενα τῆς ἀγάπης του : τὸν Θεόν, τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὸν πλησίον, καὶ ἐπειδὴ, ἂφ' ἑτέρου, ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν δὲν ἀπατᾶται ὡς πρὸς τὴν ἀγάπην, τὴν ὁποίαν στρέφει πρὸς ἑαυτὸν τὸν ἴδιον, προκύπτει, ὅτι ὀφείλει νὰ ἐνδιαφέρεται ἐξ ἴσου διὰ τὸν πλησίον πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ τὸν κάμῃ καὶ αὐτὸν ν' ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, δεδομένου ὅτι λαμβάνει τὴν ἐντολὴν ν' ἀγαπᾷ τὸν πλησίον, καθὼς καὶ τὸν ἑαυτὸν του. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ἐννοῇ τὸ ἐνδιαφέρον του ἑναντι τῆς συζύγου του, τῶν τέκνων του, τῶν οἰκείων του ὡς καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Συγχρόνως δὲ πρέπει νὰ ἐπιθυμῇ, ὅπως καὶ ὁ συνάνθρωπός του ἀντιλαμβάνεται τ' ἀνωτέρω, ὅπως καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔφ' ὅσον ὁ εἰς ἔχει ἀνάγκην τῆς βοηθείας τοῦ ἄλλου. Κατὰ τὸν τρόπον

τοῦτον θὰ εἶναι ἥσυχος ὥς πρὸς πάντα ἄνθρωπον, ἐφ' ὅσον ἐξαορτᾶται ἐξ αὐτοῦ καὶ θ' ἀπολαμβάνη τὴν ἀνθρωπίνην ἐκείνην εἰρήνην, ἣτις συνίσταται, ὥς εἴπωμεν, εἰς τὴν ἔνωσιν τῶν καρδιῶν ἐδραζομένην ἐπὶ τῆς τάξεως, ἣτις ἀνήκει εἰς αὐτάς. Ἐγκεῖται δὲ ἡ τάξις αὕτη ἐν πρώτοις εἰς τὸ νὰ μὴ βλάβῃ τις οὐδένα ἄνθρωπον, καὶ δεύτερον εἰς τὸ ν' ἀποβαίνει τις χρήσιμος εἰς ἐκεῖνον εἰς τὸν ὅποιον δύναται νὰ εἶναι τοιοῦτος. Λοιπὸν, πρῶτον πάντων δεόν νὰ μεριμνᾷ δι' ἐκείνους, οἵτινες τοῦ ἀνέχουν, διότι χάριν αὐτῶν διαθέτει τὰ καταλληλότερα καὶ εὐκολώτερα μέσα διὰ νὰ εἶναι χρήσιμος συμφώνως πρὸς τὰ κελεύσματα τῆς φύσεως καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Ἐντεῦθεν αἱ λέξεις ἐκεῖναι τοῦ Ἀποστόλου: «Εἰ δέ τις τῶν ἰδίων καὶ μάλιστα τῶν οἰκείων οὐ προνοεῖ τὴν, πίστιν ἥρνηται καὶ ἔστιν ἀπίστου χεῖρων» (1).

Ἐντεῦθεν λοιπὸν προκύπτει ἐπίσης καὶ ἡ οἰκιακὴ εἰρήνη, δηλαδή ἡ ὁμόνοια μεταξὺ πάντων τῶν συμβιούντων, διὰ τῆς ὁποίας (ὁμονοίας) ὁ καθεὶς διατάσσει ἢ ὑπακούει συμφώνως πρὸς τὴν τάξιν του. Διότι διατάσσουν ἐκεῖνοι οἵτινες ἐπαγρυπνοῦν ἐπὶ τῶν συμφερόντων τῶν λοιπῶν, ὅπως ὁ σύζυγος διὰ τὴν σύζυγόν του, οἱ γονεῖς διὰ τὰ τέκνα των καὶ οἱ κύριοι διὰ τὸ ὑπηρετικὸν προσωπικόν των. Ὑπακούουν δὲ εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι φροντίζουν, ὅπως αἱ γυναῖκες εἰς τοὺς συζύγους, τὰ τέκνα εἰς τοὺς γονεῖς, οἱ ὑπηρέται εἰς τοὺς κυρίους. Ἀλλὰ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ δικαίου, ὅστις ζῇ ἐκ τῆς πίστεως καὶ εἶναι ἀκόμη ὁδοιπὸρος μακρὰν τῆς οὐρανίου Πολιτείας ἀκόμη καὶ ἐκεῖνοι οἵτινες διατάσσουν εἶναι ὑπηρεταὶ ἐκείνων εἰς τοὺς ὁποίους φαίνονται διατάσσοντες. Διότι ἐὰν διατάσσουν δὲν πράττουν τοῦτο ἀπὸ τὸ πάθος νὰ κυριαρχοῦν, ἀλλὰ λόγῳ τοῦ καθήκοντός των νὰ προστατεύουν τὰ συμφέροντα τῶν ἄλλων, δηλαδή ὅχι ἀπὸ ματαιόδοξον τινὰ ζῆλον νὰ κυριαρχοῦν, ἀλλ' ἀπὸ τρυφερὰν μέριμναν προνοίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Περὶ τῆς φυσικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δουλείας, πρώτη αἰτία τῆς ὁποίας εἶναι ἡ ἁμαρτία. Συνεπεία τῆς αἰτίας ταύτης, ὁ κακῆς δελήσεως ἄνθρωπος, καίτοι δὲν εἶναι δοῦλος ἄλλου ἀνθρώπου, καθίσταται διὰ τῶν παθῶν τοιοῦτος.

Ἴδου τὶ προδιαγράφει ἡ φυσικὴ τάξις. Οὕτως ὁ Θεὸς ἔπλα-

(1) Α'. Τιμόθ. ε', 8.

σε τὸν ἄνθρωπον. Διότι εἶπε: «καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ πάντων τῶν ἑρπετῶν τῶν ἑρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς» (¹).

Ὁ Θεὸς ἠθέλησεν, ὥπως τὸ πλάσμα, τὸ ὁποῖον ἐπλασε κατ' εἰκόνα του, κυριαρχῇ ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν ἐστερημένων νοήσεως ὄντων. Δὲν ἠθέλησεν, ὥπως ὁ ἄνθρωπος ἐξουσιάζῃ τοὺς συνανθρώπους του, ἀλλὰ τὰ ζῶα. Διὸ καὶ οἱ πρῶτοι δίκαιοι ἐγένοντο ποιμένες προβάτων μᾶλλον παρὰ Βασιλεῖς τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸν τρόπον δὲ τοῦτον ἐδίδαξεν ἡμᾶς, ὁ Θεὸς τὴν ἐπιζητεῖ ἢ τὰξις τῆς Δημιουργίας καὶ τί ἀξιοῖ ἢ εἰς τὸ ἁμάρτημα ὀφειλομένη ποινή. Πράγματι ἐννοεῖται τὸ ὅτι ἡ ποινή τῆς δουλείας ἐπεβλήθη δικαίως εἰς τὸν ἁμαρτωλόν. Κατὰ ταῦτα, εἰς οὐδὲν χωρίον τῶν Γραφῶν γίνεται λόγος περὶ δούλου μέχρις οὗτου ὁ δίκαιος Νῶε ἐστιγματίσεν μὲ τὴν λέξιν ταύτην τὴν κακὴν προᾶξιν τοῦ υἱοῦ του (²). Τὸ σφάλμα λοιπὸν καὶ ὅχι ἡ φύσις, ἔφερε αὐτὸ τὸ ὄνομα. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως *servus* (δοῦλος), ὥπως ἀπαντᾶται εἰς τὴν Λατινικὴν, φρονοῦν ὅτι αὕτη προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι οἱ ἡττημένοι, καταδικαζόμενοι εἰς θάνατον, συμφώνως πρὸς τὸν νόμον τοῦ πολέμου, καθίσταντο *servi* (δοῦλοι), ἐὰν διεφυλάσσοντο ὑπὸ τῶν νικητῶν, ἐκαλοῦντο δὲ *servi* ἐκ τοῦ λατινικοῦ ῥήματος *servare* = διαφυλάττω (³). Ἀλλὰ οὔτε καὶ τοῦτο δὲν εἶναι χωρὶς ἁμαρτία. Πράγματι ὅταν διεξάγεται δίκαιος πόλεμος, ἡ μάχη γίνεται μεταξύ τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ ἀντιθέτου της καὶ κάθε νίκη, τὴν ὁποίαν καὶ οἱ κακοὶ ἐπιτυγχάνουν, ἐκ θείας κρίσεως, ταπεινώνει τοὺς ἡττημένους διορθοῦσα ἢ τιμωροῦσα τὰ σφάλματα (⁴). Μάρτυς ὁ

(¹) Γέν. Α', 26.

(²) Γέν. Θ', 25.

(³) *Servo* φυλάττω, σώζω, διατηρῶ: *servo amicitiam* διασώζω τὴν φιλίαν, *servo rempublicam* σώζω, διαφυλάττω, διατηρῶ τὴν πολιτείαν.

(⁴) Τὸ χωρίον: *nam et cum justum geritur bellum, pro peccato et a contrario dimicatur; et omnis victoria, cum etiam malis provenit, divino judicio victos humiliat, nel emendans peccata, vel puniens, εἶναι σκοτεινόν. Ἡ γαλλικὴ μετάφρασις: Car même lorsque d' un côté la guerre qui se fait est juste, de l' autre côté elle ne l' est pas, et c' est en faveur de l' injustice que l' on y combat. Alors même quand elle est donnée au mauvais parti, toute victoire humilie les vaincus et cela par un juste jugement de Dieu; elle arrête les crimes ou elle les chatie.*

Δανιήλ ⁽¹⁾. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, αἰχμαλωτισθεὶς, ὁμολογεῖ εἰς τὸν Θεὸν τὰς ἁμαρτίας του καὶ τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ του καὶ μετ' ὁδύνης θρησκευτικῆς βεβαιοῖ ὅτι αὐτὰ ὑπῆρξαν ἡ αἰτία τῆς αἰχμαλωσίας των. Ὅθεν ἡ πρωταρχικὴ αἰτία τῆς δουλείας εἶναι ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ὁποίας, ὁ ἄνθρωπος καθίσταται δοῦλος ἄλλου ἀνθρώπου.

Ἡ ἁμαρτία εἶναι ἡ ὑποδουλώσασα τὸν ἄνθρωπον εἰς τοὺς συνανθρώπους του καὶ τὸν κατεδίκασεν εἰς τὴν τύχην ἀλυσοδέτου αἰχμαλώτου, τοῦτο δὲ δὲν συμβαίνει παρὰ δυνάμει τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ παρὰ τῷ ὁποίῳ οὐδεμία ὑφίσταται ἀδικία καὶ ὅστις ἔγνω νὰ ῥυθμίξῃ τὰς ποινὰς ἀναλόγως τῶν ἐγκληματικῶν πράξεων τῶν ἐνόχων. Ὡστε, ὅπως λέγει ὁ Παντοδύναμος Κύριος ἡμῶν: «ἀμὴν λέγω ὑμῖν πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν δοῦλος ἐστὶ τῆς ἁμαρτίας» ⁽²⁾. Τοιουτοτρόπως, ἀναμφιβόλως μέγας ἀριθμὸς ἀτόμων θρησκευτικῶν εἶναι δοῦλοι ἀδίκων κυρίων, ἀλλὰ εἶναι ἐλεύθεροι, διότι: «ἐλευθερίαν αὐτοῖς ἐπαγγελλόμενοι αὐτοὶ δοῦλοι ὑπάρχοντες τῆς φθορᾶς» ⁽³⁾, ἀσφαλῶς δὲ εἶναι καλύτερον νὰ εἶναί τις αἰχμάλωτος τῶν ἀνθρώπων, παρὰ αἰχμάλωτος τῶν παθῶν αὐτοῦ, δεδομένου ὅτι ἡ ἀγριωτέρα κυριαρχία, ἡ καταδυναστεύουσα τὰς καρδίας, εἶναι ἡ παροξύνουσα, πλὴν ἄλλων, τὸ πάθος τοῦ κυριαρχεῖν, διὰ νὰ μὴ ἀναφέρωμεν παρὰ μόνον τοῦτο. Ὅθεν, δυνάμει τῆς τοιαύτης τάξεως τῆς εἰρήνης, τῆς διεπούσης τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἥτις κάμνει, ὥστε οἱ μὲν νὰ ὑπακούουν ἐκ καθήκοντος εἰς τοὺς δέ· οὕτω ἡ ταπείνωσις εἶναι διὰ τοὺς δούλους λυσιτελής, ἡ δὲ ἀλαζονεία εἶναι διὰ τοὺς κυρίους ὀλεθρία.

Ἐν τούτοις, συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' ἀρχὰς οὐδεὶς εἶναι δοῦλος τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῆς ἁμαρτίας. Πλὴν ὅμως ἡ ποινὴ τῆς δουλείας ἐθεσπίσθη ὑπὸ τοῦ νόμου, τοῦ ἐπιτάσσοντος τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν τάξιν τῆς φύσεως καὶ ἀπαγορεύοντος τὴν διαταραχὴν της, εἰς τρόπον ὥστε, ἐὰν ὁ γόμος οὗτος δὲν παρεβιάζετο, ἡ καθυπόταξις, ἣν συνεπάγεται ἡ ποινὴ τῆς δουλείας δὲν θὰ ὑπῆρχε ποτέ. Ἰδοὺ διατὶ ὁ Ἀπόστολος (Ἐφεσ. στ', 5) παρορμᾷ τοὺς δούλους νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τοὺς κυρίους των ἀπὸ καρδίας καὶ μὲ καλὴν θέλησιν, καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἐπιτύχουν ν' ἀποκτήσουν ἐκ μέρους τῶν κυρίων αὐτῶν τὴν ἐλευθερίαν των. Οὗτοι καθιστῶσι τοῦλάχιστον τὴν δουλείαν

⁽¹⁾ Δανιήλ Θ, 3.

⁽²⁾ Ἰωάνν. η'. 34.

⁽³⁾ Β' Πέτρ. β', 19.

των ἐλευθέραν, ἐφ' ὅσον θὰ ἐκτελοῦν τὴν ἀποστολὴν των οὐχὶ μετὰ φόβου ἀπατηλοῦ, ἀλλὰ μετ' εἰλικρινδοῦς ἀγάπης, μέχρι τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀδικία θὰ παρέλθῃ καὶ καθ' ἣν πᾶσα κυριαρχία ἀνθρωπίνη θὰ ἐξαφανισθῇ, καὶ ὁ Θεὸς θὰ εἶναι τὸ πᾶν εἰς πάντα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

Περὶ τοῦ νομίμου δικαιώματος τοῦ κυριαρχεῖν.

Κατὰ συνέπειαν, μολονότι οἱ δίκαιοι πατέρες ἡμῶν εἶχον δούλους, οὗτοι εἰργάζοντο διὰ τὴν οἰκιακὴν εἰρήνην κατὰ τρόπον, ὥστε, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ πρόσκαιρα ἀγαθὰ, ἔκαμναν κάποιαν διάκρισιν μεταξὺ τῆς καταστάσεως τῶν τέκνων των καὶ ἐκείνης τῶν δούλων των. Προκειμένου ὅμως περὶ τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνέθετον τὰς ἐλπίδας των διὰ τὴν ἀπόκτησιν ἀγαθῶν αἰωνίων, ἐπαγρύπνουν μὲ τὴν αὐτὴν ἀφοσίωσιν ἐπὶ πάντων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας των. Εἶναι ὅ,τι προδιαγράφει ἡ οἰκονομία τῆς φύσεως μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ προέρχεται καὶ τὸ ὄνομα πατὴρ τῆς οἰκογενείας, ὄνομα υἱοθετηθὲν τόσον πολὺ καὶ εἰς τὰς μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένας χώρας, ὥστε καὶ οἱ ἀδικώτεροι ἀκόμη αὐθένται ἀγαποῦν νὰ καλοῦνται μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα. Ἀλλά, οἱ πραγματικοὶ οἰκογενειάρχαι περιβάλλουν μὲ τὴν ἀγάπην αὐτῶν ὅλους ἐκείνους, οἵτινες ἀποκτελοῦν τὴν οἰκογενειακὴν ἐστίαν των, μεταχειριζόμενοι τούτους, ὡς ἐὰν ἦσαν τέκνα των, προκειμένου νὰ κάμνουν, ὥστε νὰ τιμᾶται εἰς τὸν οἶκόν των ὁ Θεὸς καὶ ν' ἀποκτοῦν τὴν εὐνοίαν Του. Διότι εὐχονται καὶ ποθοῦν νὰ φθάσουν εἰς τὰ θεϊκὰ ἐνδικοιτήματα, ὅπου δὲν θὰ παρίσταται πλέον ἀνάγκη ν' ἀσκῆται δημοσία ἐξουσία ἐπὶ τῶν θνητῶν, διότι δὲν θὰ εἶναι ἀναγκαία ἡ ἐπαγρύπνησις ἐπ' ἐκείνων, οἵτινες θὰ εἶναι ἀπὸ τότε ἐν τῇ ἀθανασίᾳ εὐδαίμονες.

Ἀλλὰ μέχρις ὅτου φθάσουν ἐκεῖ, οἱ πατέρες τῆς οἰκογενείας (Patres familias) ὀφείλουν νὰ καταβάλλουν μεγαλυτέρας μερίμνας ὥς διατάσσοντες παρ' ὅσας οἱ δοῦλοι ὥς ὑπακούοντες. Ἐὰν δὲ εἰς τὸν οἶκόν των κάποιος ἀντάρτης διαταράσῃ τυχὸν τὴν οἰκογενειακὴν εἰρήνην, κολάζεται εἴτε διὰ μομφῆς εἴτε διὰ σωματικῶν ποινῶν, εἴτε δι' ἄλλης τινὸς τιμωρίας δικαίας καὶ νομίμου συμφώνως πρὸς τὰ δικαιώματα, ἅτινα παρέχει αὐτὴ αὕτη ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία, ἀκόμη καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἐνόχου, ὅπως τὸν ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν εἰρήνην, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔχει ἀπομακρυνθῇ. Διότι, ὅπως δὲν εἶναι εὐεργεσία νὰ προσφέρωμεν τὴν συμπαράστασίν μας διὰ νὰ κάμωμεν, ὥστε ν' ἀπολέσῃ τις ἓνα

μεγαλύτερον ἀγαθόν, οὕτω δὲν εἶναι προᾶξίς συγκαταβάσεως νὰ συντελέσωμεν διὰ τινος ὀλεθρίας ἐπιεικείας νὰ τὸν κάμωμεν νὰ πέσῃ εἰς ἓνα μεγαλύτερον κακόν.

Ὅθεν καθήκον ἐκείνου, ὅστις δὲν θέλει νὰ βλάπτῃ τοὺς συνανθρώπους του, δὲν εἶναι μόνον νὰ μὴ θέλῃ νὰ προξενῇ κακὸν εἰς κανένα, ἀλλὰ καὶ ν' ἀντιστρατεύεται πρὸς τὴν ἀμαρτίαν καὶ νὰ τὴν τιμωρῇ, πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅπως ἐκεῖνος, εἰς ὃν ἐπεβλήθη ἡ τιμωρία, βελτιοῦται διὰ τῆς δοκιμασίας, τὴν ὁποίαν ὑφίσταται ἢ τοῦλάχιστον, ὅπως οἱ ἄλλοι φοβηθοῦν ἀπὸ τὸ παρὰδειγμά του. Ἐκ δὲ τοῦ ὅτι ἡ οἰκογένεια εἶναι ἀρχὴ καὶ μέρος τῆς Πολιτείας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι πᾶσα ἀρχὴ ἐξελίσσεται πρὸς τινὰ οἰονδήποτε σκοπὸν τῆς τάξεώς της, ὥς καὶ ἐκ τοῦ ὅτι πᾶν μέρος ἀνάγεται εἰς τὴν ἀκεραιότητα τοῦ συνόλου, εἰς ὃ ἀνήκει, ἔπεται ἀρκούντως σαφῶς, ὅτι ἡ οἰκογενειακὴ εἰρήνη ἀνάγεται ἢ ὁδηγεῖ εἰς τὴν εἰρήνην τῆς Πολιτείας, οὕτω ὁ μεταξὺ τῶν συνοικούντων δεσμός, λόγῳ τοῦ ὁποίου διατάσσουν καὶ ὑπακούουν, ὁ καθεὶς ἀναλόγως τῆς θέσεώς του, ἀνάγεται ἢ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἑνωσιν τῶν πολιτῶν, συνεπεία τῆς ὁποίας καὶ αὐτοὶ διατάσσουν ἢ ὑπακούουν συμφώνως πρὸς τὴν κοινωνικὴν θέσιν των. Ἐντεῦθεν προκύπτει, ὅτι ὁ πατὴρ τῆς οἰκογενείας ὀφείλει νὰ ῥυθμίζῃ συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς Πολιτείας τὰς διαταγὰς αὐτοῦ, κατὰ τὰς ὁποίας θέλει νὰ κανονίζῃ τὰ τοῦ οἴκου του, εἰς τρόπον ὥστε οὗτος νὰ συναρμονίζε-ται πρὸς τὴν εἰρήνην τῆς πόλεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Πόθεν ἡ οὐράνιος Πολιτεία δύναται νὰ ἔχῃ τὴν εἰρήνην μὲ τὴν γῆϊνην τοιαύτην καὶ πόθεν προέρχονται ἐνδεχομένως αἱ διαφωνίαι μεταξὺ τῶν δύο Πολιτειῶν.

Ἀλλὰ, ἡ οἰκογένεια τῶν ἀνθρώπων, ἡ μὴ προερχομένη ἐκ τῆς πίστεως ἐπιζητεῖ τὴν εἰρήνην τῆς γῆς, καὶ προσπαθεῖ νὰ τὴν εὕρῃ εἰς τ' ἀγαθὰ καὶ τὰ πλεονεκτήματα τῆς προσκαίρου ταύτης ζωῆς, ἐνῶ ὁ οἶκος τῶν ἐν τῇ πίστει διαβιούντων ἀναμένει τὰ αἰώνια ἐκεῖνα ἀγαθὰ, τὰ διὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν ὑπεσχημένα, δὲν χρησιμοποιεῖ γῆϊνα πράγματα καὶ ἐφήμερα ἀγαθὰ παρὰ ὥς ἐὰν ἦτο ξένος. Δὲν θέλει νὰ παρασύρεται ὑπ' αὐτῶν, οὔτε ν' ἀποτρέπεται τοῦ σκοποῦ του, ὅστις εἶναι ὁ Θεός. Χρησιμοποιεῖ τὰ πράγματα καὶ τ' ἀγαθὰ ταῦτα ὥς μέσα, δυνάμενα νὰ τὸν βοηθήσουν διὰ νὰ ἡμπορῇ ν' ἀνέχεται ὅ,τι δήποτε, χωρὶς νὰ τὸ χειροτερεύσῃ, εὐκολώτερον τὸ βᾶρος τοῦ φθαρτοῦ τούτου σώ-

ματος, τὸ ὁποῖον ὑπερφορτώνει καὶ βαρύνει τὴν ψυχὴν, (Σοφ. Θ', 15).

Κατὰ ταῦτα, ἡ χρῆσις τῶν ἀναγκαίων πραγμάτων κατὰ τὴν θνητὴν ταύτην ζωὴν εἶναι κοινὴ εἰς τὰς δύο αὐτὰς μορφὰς τοῦ κόσμου, εἰς τοὺς δύο τούτους οἴκους, ἀλλ' ἑκάτερος τῶν οἴκων τούτων ἐπιδιώκει ἴδιον σκοπόν, ὅστις πολὺ διαφέρει. Ὡστε ἡ γηῖνη Πολιτεία, ἡ μὴ διαβιοῦσα ἐν τῇ πίστει, ἐπιζητεῖ τὴν εἰρήνην τῆς γῆς, τοιοῦτος δὲ τυγχάνει ὁ σκοπός, τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκει ἐν τῇ συνενώσει τῶν πολιτῶν, καθ' ἣν οἱ μὲν διατάσσουν καὶ οἱ δὲ ὑπακούουν. Αὕτη θέλει, ὅπως, ὥς πρὸς πᾶν ὅ,τι ἐνδιαφέρει τὴν θνητὴν ταύτην ζωὴν, ὑφίσταται συναρμονισμός τις μεταξὺ τῶν ἀνθρωπίνων βουλήσεων. Ἡ οὐράνιος ὁμῶς Πολιτεία ἡ μᾶλλον τὸ μέρος τῆς Πολιτείας ταύτης, ὅπερ διανύει εἰσέτι τὴν πορείαν τῆς θνητῆς ζωῆς καὶ ζῇ ἐκ τῆς πίστεως, ἔχει ἀκόμη ἀνάγκην τῆς εἰρήνης ταύτης, μέχρις ὅτου παρέλθουν αἱ ἡμέραι τῆς θνητότητος, εἰς τὴν ὁποίαν ἐμπρέπει τοιαύτη τις εἰρήνη.

Κατὰ ταῦτα, ἐφ' ὅσον εὐρίσκεται εἰς τοὺς κόλπους τῆς γηῖνης Πολιτείας καὶ παρέρχεται ὁ χρόνος τῆς ἑξορίας της, δὲν διστάζει, ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῆς ἐπαγγελίας τῆς λυτρώσεώς της καὶ τῶν πνευματικῶν δώρων, τὰ ὁποῖα ἤδη ἔλαβεν ὥς ἐνέχυρα τῆς ἐπαγγελίας ταύτης, νὰ ὑπακούῃ εἰς τοὺς νόμους τῆς γηῖνης Πολιτείας, συμφώνως πρὸς τοὺς ὁποίους κανονίζεται πᾶν ὅ,τι εἶναι κατάλληλον πρὸς συντήρησιν τῆς θνητῆς ταύτης ζωῆς. Δεδομένου δὲ ὅτι ἡ θνητότης εἶναι κοινὴ καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἑτέραν πολιτείαν, θέλει ὥς πρὸς πᾶν ὅ,τι ἔχει σχέσιν πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς παρούσης ζωῆς, νὰ διατηρῇ μεταξὺ τῶν δύο Πολιτειῶν ἁρμονικὰς σχέσεις. Ἡ γηῖνη ὁμῶς Πολιτεία ἔσχε σοφούς τινας, οἵτινες κατεδικάσθησαν ὑπὸ τῆς διδασκαλίας, τὴν ὁποίαν παρελάβομεν παρ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου Θεοῦ.

Εἴτε διὰ τὸ ὅτι οἱ σοφοὶ οὗτοι παρεσύρθησαν ὑπὸ τῶν συμπερασμάτων των, εἴτε διότι ἐξηπατήθησαν ὑπὸ τῶν δαιμόνων ἔφθασαν μέχρι τοῦ σημείου νὰ πιστεύουν, ὅτι πολυάριθμοι θεοὶ ἔδει νὰ μεσολαβοῦν εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν ἀνθρώπων. Οὗτοι ὑπέθετον, ὅτι τὰ διάφορα πλάσματα τῆς γῆς ἦσαν ὑποτελῆ εἰς τὰς διαφόρους δικαιοδοσίας των. Εἰς τὸν α θεὸν καθυπέτασσον τὸ σῶμά των, εἰς τὸν β τὸ πνεῦμά των, ἀκόμη δὲ καὶ ὥς πρὸς τὸ σῶμα ὁ α θεὸς ἐφρόντιζε διὰ τὴν κεφαλὴν, ὁ β διὰ τὸν λαιμόν, εἰς τρόπον ὥστε κάθε μέρος τοῦ σώματος εἶχε καὶ τὸν ἀντίστοιχον θεόν του. Ὡσαύτως, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ψυχὴν, ὁ εἰς προήδρευε τοῦ πνεύματος, ὁ ἕτερος τῆς ἐπιστήμης, ὁ τρίτος τῆς ὁργῆς, ὁ τέταρτος τῶν σαρκικῶν ὁρέξεων. Ἀλλὰ καὶ ὥς πρὸς τὰ πράγματα ἀκόμη ἐκεῖνα, τ' ἀφορῶντα τὴν ὑλικὴν ζωὴν, ὁ εἰς εἶχε

τὴν μέριμναν τῶν ποιμνίων, ὁ ἕτερος τοῦ σίτου, ὁ τρίτος τοῦ οἴνου, ὁ τέταρτος τοῦ ἐλαίου. Ὑπῆρχον θεοί, διαχειριζόμενοι τὰ δάση, ἄλλοι ἐπαγρυπνοῦντες ἐπὶ τοῦ χρήματος. Δὲν ὑπῆρχον μήπως θεοὶ διὰ τὴν ναυτιλίαν, τὸν πόλεμον, τὴν νίκην, διὰ τὸν γάμον, τὸν τοκετόν, τὴν καρποφορίαν καὶ τόσοι ἄλλοι, τοὺς ὁποίους δύνатаί τις ν' ἀπαριθμήσῃ συμφώνως πρὸς τὰ ἐν τῷ κόσμῳ ὑφιστάμενα ἀντικείμενα;

Τοῦναντίον ἡ οὐράνιος Πολιτεία δὲν γνωρίζει παρὰ ἓνα μόνον Θεὸν ὅστις εἶναι ἄξιος λατρείας. Μὲ σταθερὸν σεβασμὸν δὲν θέλει παρὰ νὰ τιμᾶται αὐτὸς καὶ μόνον μὲ τὴν θρησκευτικὴν ἐκείνην κατάνυξιν, ἣτις εἰς τὴν ἑλληνικὴν καλεῖται λατρεία καὶ δὲν ὀφείλεται παρὰ μόνον εἰς τὸν Θεόν. Ὡς ἐκ τούτου συνέβη, ὥστε, ὅσον ἀφορᾷ τοὺς θρησκευτικοὺς κανόνας, δὲν ἦδυνήθη νὰ ἔλθῃ μετὰ τῆς γηϊνῆς Πολιτείας εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν. Ὅθεν ἐδέησε νὰ διαφωνήσῃ πρὸς ταύτην ὅσον ἀφορᾷ εἰς αὐτὰ τὰ ζητήματα, καὶ νὰ καταστῇ ἀσήκωτον βάρος δι' ὅσους σκέπτονται κατὰ τρόπον διάφορον.

Ἡ οὐράνιος Πολιτεία θὰ εὐρίσκετο εἰς καθημερινούς ἀγῶνας πρὸς τὰς ἐξάψεις τῆς ὁργῆς των, πρὸς τὰ μίσση των καὶ πρὸς τὴν ὁρμὴν τῶν καταδιώξεώς των, ἐὰν ἐνίοτε ὁ φόβος τοῦ πλήθους, τὸ ὅποιον τὴν συγκροτεῖ, καὶ ἂν ἡ θεία συμπαράστασις δὲν παρείχεν εἰς αὐτὴν τὴν βοήθειάν της ἐναντίον τῶν παθῶν τῶν ἐχθρῶν της. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς διαμονῆς της ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ οὐράνιος Πολιτεία κάμνει ἐκκλησίαν πρὸς πάντα τὰ ἔθνη, ὅπως εὖρη ἐκεῖ πολίτας ἰδικούς της. Δὲν ἐνδιαφέρεται ποσῶς δι' ὅ,τι ἐνδεχομένως εἶναι διάφορον εἰς τὰ ἔθνη, τοὺς νόμους καὶ τοὺς ποικίλους θεσμοὺς διὰ τῶν ὁποίων ἀποκτᾶται ἢ διατηρεῖται ἡ εἰρήνη. Δὲν παραβιάζει καὶ δὲν ἐκμηδενίζει τίποτε, πολλῶ μᾶλλον παρατηρεῖ ταῦτα καὶ συμμορφοῦται. Μολονότι δὲ οἱ θεσμοὶ οὗτοι διαφέρουν ἀναλόγως τῶν διαφορῶν ἔθνων, κατατείνουν ὅμως πρὸς ἓνα μοναδικὸν σκοπόν: τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῆς γῆς, ἀρκεῖ νὰ μὴ παρεμβάλλουν ἐμπόδια εἰς τὴν θρησκείαν, ἣτις διδάσκει, ὅτι ὀφείλομεν νὰ λατρεύωμεν τὸν μόνον ὑπέρτατον καὶ ἀληθινὸν Θεόν.

Κατὰ τὴν παρεπιδημίαν της ἐπὶ ταύτης τῆς γῆς, ἡ οὐράνιος Πολιτεία χρησιμοποιεῖ τὴν γηϊνὴν εἰρήνην, ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς ὅ,τι εἶναι ἀναγκαῖον εἰς τὴν θνητὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, προστατεύει καὶ ἐπιποθεῖ τὴν ἔνωσιν τῶν ἀνθρωπίνων βουλήσεων, ἐφ' ὅσον ἡ ἔνωσις αὕτη ἐπιτρέπει εἰς τὴν εὐλάβειαν καὶ τὴν θρησκείαν νὰ διατηρηθῇ, ἀνάγει δὲ τὴν τοιαύτην γηϊνὴν εἰρήνην εἰς τὴν οὐρανίαν τοιαύτην. Τὴν οὐρανίαν εἰρήνην! Ἐκεῖ εὐρίσκεται ἡ ἀληθινὴ εἰρήνη, εἶναι δὲ αὕτη τόσον ἀληθινή, ὥστε δέον, ὡς πρὸς

τὸ λογικὸν πλάσμα νὰ θεωρηθῇ καὶ νὰ κληθῇ ἡ μόνη εἰρήνη. Ἡ τοιαύτη εἰρήνη εἶναι ἡ μεγάλη ἐκείνη ἑνώσις ἡ μᾶλλον συνάδουσα πρὸς τὴν τάξιν καὶ ἡ μᾶλλον ἐνδόμυχος, διὰ τῆς ὁποίας ἀπολαμβάνομεν ἐν πρώτοις τὸν Θεὸν καὶ δεύτερον οἱ μὲν τοὺς δὲ ἐν τῷ Θεῷ.

Ὅταν φθάσωμεν ἕως ἐκεῖ, δὲν θὰ ὑπάρχῃ πλέον θνητὴ ζωὴ, ἀλλὰ τελείως καὶ ἀσφαλέστατα ζωὴ ἀξία τοῦ ὀνόματος τούτου. Τότε δὲν θὰ ὑπάρχῃ πλέον τὸ ζωῶδες τοῦτο σῶμα, τὸ ὁποῖον κατεδυνάστευε τὴν ψυχὴν λόγῳ τῆς διαφθορᾶς του (Σοφ. Θ'. 15), ἀλλ' ἐν σῶμα πνευματικόν, ἀπηλλαγμένον πάσης ἀθλιότητος καὶ ὑποτασσόμενον ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν βούλησιν ⁽¹⁾.

Τὴν εἰρήνην ταύτην ἀπολαμβάνει ἡ οὐράνιος Πολιτεία, ἐν τῇ πίστει διαβιοῦσα. Μὲ τὴν πίστιν ταύτην ζῇ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ, ἔφ' ὅσον ἀνάγει εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς εἰρήνης τοῦ οὐρανοῦ πᾶν ὅ,τι ἀγαθὸν πράττει ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸς χάριν τοῦ πλησίον, διότι ὁ βίος αὐτῆς εἶναι βίος κοινωνικός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Πόσον ὁ σκεπτικισμὸς τῆς Νέας Ἀκαδημίας διαφέρει ἀπὸ τὴν ἀκλόνητον πίστιν τῶν Χριστιανῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διαφορὰν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ὁ Οὐάρρων συμμερίζεται μὲ τοὺς Νεοακαδημαϊκοὺς, διὰ τοὺς ὁποίους τὰ πάντα εἶναι ἀβέβαια, ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ ἀποκρούει ἀπολύτως καὶ μετὰ φρίκης τὸν τοιοῦτον σκεπτικισμὸν ὥς μίαν παραφροσύνην. Διότι, μολονότι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀντιλαμβάνεται τὸ πνεῦμα καὶ ἡ νόησις ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀλήθειαν, εἶναι περιορισμένη γνῶσις, λόγῳ τοῦ φθαρτοῦ τούτου σώματος, τὸ ὁποῖον βαρύνει τὴν ψυχὴν: «ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν», ἐν τούτοις ἡ γνῶσις αὕτη εἶναι βεβαιότατη. Ἐφ' ὅσον δὲ ὑφίσταται καταφανὴς ἀπόδειξις περὶ τῆς (πραγματικῆς ὑπάρξεως) τοῦ α ἢ τοῦ β ἀντικειμένου, ἡ ἐπιστήμη πιστεύει εἰς τὰς αἰσθήσεις, τὰς ὁποίας τὸ σῶμα θέτει εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ψυχῆς, διότι πλανᾶται κατὰ τρόπον οἰκτρότερον ἐκεῖνος, ὅστις ἰσχυρίζεται, ὅτι δὲν

---

(1) Περὶ τῶν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως, δηλαδή τοῦ αὐτεξουσίου, σχετικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου βλ. «Εἰσαγωγὴν» εἰς τὴν ἡμετέραν μετάφρασιν τῶν «Ἐξομολογήσεων» (Confessiones).

πρέπει νὰ πιστεύωμεν εἰς τὴν μαρτυρίαν τῶν αἰσθήσεων. Ἡ ἐπιστήμη αὕτη πιστεύει ὡσαύτως τὰς Ἱερὰς Γραφάς, τὰς παλαιὰς καὶ τὰς νέας τὰς ὁποίας καλοῦμεν κανονικάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἐγεννήθη ἡ πίστις ἐκείνη, ἥτις εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ δικαίου, (Ἀβακ. Β', 4) καὶ ἥτις μᾶς κάμνει νὰ πορευώμεθα ἄνευ δισταγμοῦ εἰς τὸν τόπον αὐτὸν τῆς ἐξορίας, ὅπου εὕρισκόμεθα μακρὰν τοῦ Κυρίου ἡμῶν (Β' Κορινθ. ε', 6). Χωρὶς ἡ πίστις αὕτη νὰ διασύρεται ἢ νὰ χάνη ὅπωςδήποτε τὴν βεβαιότητά της, ὑπάρχουν πράγματα, τὰ ὁποῖα οὔτε ἡ αἴσθησις οὔτε ἡ νόησις μᾶς ἀποκαλύπτουν καὶ ὡς πρὸς τὰ ὁποῖα αἱ «κανονικαὶ» Γραφαὶ δὲν μᾶς ἐφώτισαν ποσῶς. Τὰ πράγματα δὲ ταῦτα δὲν περιῆλθον εἰς τὴν γνῶσιν μας παρ' οὐδενὸς τῶν τεκμηρίων ἐκείνων, τὰς διαπιστώσεις τῶν ὁποίων θὰ ἦτο μωρία ν' ἀπορρίψωμεν. Ὡς πρὸς τὰ πράγματα ταῦτα ἡ ἀμφιβολία μας δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀντικείμενον δικαίας μομφῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Περὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἡθῶν τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ.

Προφανῶς ἡ Πολιτεία αὕτη, ἐφ' ὅσον δὲν εὕρισκει ἐν ἑαυτῇ κάτι ἀντιστρατευόμενον πρὸς τὰ παραγγέλματα τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἀπολύτως ἀδιάφορος πρὸς τὰς ἕξεις καὶ τοὺς τρόπους ἐκείνους τοῦ ζῆν, συμφώνως πρὸς τοὺς ὁποίους ὁ καθεὶς προσκολλᾶται εἰς τὴν πίστιν ἐκείνην, τὴν ὁδηγοῦσαν πρὸς τὸν Θεόν. Κατὰ ταῦτα δὲν ἀναγκάζει ποσῶς οὔτε τοὺς φιλοσόφους ἐκείνους οἵτινες προσέρχονται εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν νὰ μεταβάλλουν τὰς συνηθείας τῆς ζωῆς των, οὔτε τὸν τρόπον τῆς καθόλου διαβιώσεώς των, ἐφ' ὅσον ταῦτα δὲν φέρουν πρόσκομμα εἰς τὴν θρησκείαν των. Τοὺς ἀναγκάζει μόνον νὰ μεταβάλλουν τὰ ψευδῆ δόγματά των. Ὅθεν ἡ παραδοξότης ἐκείνη, περὶ τῆς ὁποίας ὁ Οὐάρρον ὁμιλεῖ προκειμένου περὶ τῶν Κυνικῶν, ἐφ' ὅσον δὲν ἐκφυλίζεται εἰς ἀναισχύντους ἐνεργείας ἢ εἰς ὑπερβολὰς ἀντιστρατευόμενας πρὸς τὴν ἐγκράτειαν, δὲν στενοχωρεῖ οὐδόλως τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ.

Πλὴν ὅμως, ἐκ τῶν τριῶν τούτων τρόπων τοῦ διάγειν τὴν ζωὴν, ἥτοι τὴν ἀπραξίαν, τὴν δρασιν καὶ ἀμφοτέρας συγκερασμένας, παρ' ὅλον ὅτι ἕκαστος δύναται, χωρὶς νὰ προσβάλλῃ τὴν θρησκευτικὴν πίστιν του, νὰ υἱοθετῇ οἷονδήποτε τῶν τριῶν τούτων τρόπων τοῦ ζῆν καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῶν αἰωνίων ἐπάθλων, ἐν τούτοις ὀφείλει ν' ἀντιληφθῇ, ποῖον πρέπει ἐξ αὐτῶν νὰ ἐνστερνισθῇ, διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸν ἕρωτά του πρὸς

τὴν ἀλήθειαν καὶ τί πρέπει νὰ πράττῃ πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς φιλανθρωπίας. Οὐδεὶς πρέπει νὰ ἐνασχολῇται μὲ τὰς ἀνέσεις του, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὀφείλει νὰ εἶναι ὠφέλιμος εἰς τὸν πλησίον. Ἐξ ἄλλου δὲν πρέπει ν' ἀφοσιοῦται τόσον εἰς τὴν δρᾶσιν, ὥστε νὰ λησμονῇ τὴν ἐνατένισιν (τῆς ψυχῆς του) πρὸς τὸν Θεόν. Κατὰ τὰς ἀνέσεις του, ἡ ἐλευθερία, τὴν ὁποίαν ἀπολαμβάνει, δὲν πρέπει νὰ παραμείνῃ στεῖρα, ἀλλὰ νὰ ἐπωφελεῖται τῆς εὐκαιρίας, ὅπως ἐρευνᾷ ἢ ἀνακαλύπτει τὴν ἀλήθειαν, πρὸς τὸν σκοπόν, ὅπως πάντες βαδίζουν πρὸς τὴν πρόοδον, ὅπως ὁ καθεὶς ἀπολαμβάνῃ ὅ,τι ἀνακαλύπτῃ καὶ ὅπως οὐδεὶς φθονῇ δι' αὐτὸ τοῦς συνανθρώπους του. Ἐξ ἄλλου ὅμως, κατὰ τὴν δρᾶσιν δὲν πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ τις οὔτε τὰ ἀξιώματα, οὔτε τὴν ἰσχὺν ἐδῶ κάτω, διότι τὰ πάντα εἶναι ματαιότης ὑπὸ τὸν ἥλιον, ἀλλὰ πρέπει νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν τὸ ἔργον, τὸ ὑπὸ τῶν ἀξιωμάτων καὶ τῆς ἰσχύος συντελούμενον, αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔργον, ἀρκεῖ νὰ συντελῇται ἐν τάξει καὶ πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν, δηλαδὴ νὰ συμβάλλῃ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν ἐκείνων, οἵτινες εἶναι ὑποτεταγμένοι εἰς τὴν ἰσχύν, τὴν μὴ ἀντιτιθεμένην εἰς τὸν Θεόν, πράγμα τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν ἀνωτέρω τὸ ἀντικείμενον τῆς συζητήσεώς μας ⁽¹⁾. Διὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος δηλοῖ: «εἴ τις ἐπισκοπῆς ὀρέγεται καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ» ⁽²⁾. Οὗτος ἠθέλησε νὰ ἐξηγήσῃ τί εἶναι «ἐπισκοπῆ» καὶ νὰ δείξῃ ὅτι εἶναι τὸ ὄνομα ἑνὸς συντελεσθησομένου ἔργου καὶ οὐχὶ μιᾶς τιμῆς πρὸς ἀπόλαυσιν. Διότι ἡ ἑλληνικὴ λέξις, ἐκ τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα παράγεται, δεικνύει ὅτι ὁ προτεινόμενος ὡς ἐπίσκοπος «ἐπισκοπεῖ» ἐπ' ἐκείνων, διὰ τοὺς ὁποίους προτείνεται, δηλαδὴ ὅτι μεριμνᾷ δι' αὐτούς. Πράγματι ἐπὶ σημαίνει *super* καὶ σκοπὸς προσοχήν, ἐπομένως ἐπισκοπεῖν δηλοῖ εἰς τὴν Λατινικὴν *superintendere* = ἐπισκοπεῖν, ἐποπτεύειν.

Κατὰ ταῦτα δὲν πρέπει νὰ θεωρῇται ἐπίσκοπος ἐκεῖνος, ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ εὐρίσκαται ὑπεράνω τῶν πιστῶν καὶ ὅχι νὰ εἶναι διὰ τοὺς πιστούς. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀφοσίωσις εἰς τὴν σπουδὴν ἐπὶ τῷ τέλει διαγνώσεως τῆς ἀληθείας εἰς οὐδένα ἀπαγορεύεται, ἡ τοιαύτη δὲ ἀφοσίωσις τυγχάνει ἀξιέπαινος προσπάθειας διὰ τοὺς ἐν ἀνέσει διαβιοῦντας.

Πλὴν ὅμως τὸ ἀνώτερον ἀξίωμα, ἄνευ τοῦ ὁποίου ὁ λαὸς εἶναι ἀδύνατον νὰ κυβερνᾷται, παρ' ὅλον ὅτι τὸ κατέχει τις καὶ ἀνταποκρίνεται πρὸς αὐτὸ καθὼς πρέπει, δὲν πρέπει ἀπρεπῶς νὰ ἐπιδιώκεται διὰ μηχανορραφιῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπιζητεῖ ἀγίας ἀνέσεις, δεδομένου ὅτι

(1) Ἰδὲ ἀνωτέρω κεφάλ. ἑβδομον.

(2) Α' Τιμόθ. γ'. 1.

ἡ ἀνάγκη τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης κάμνει, ὥστε νὰ ἐπιβάλλεται ἓνα ἄξιωμα, πὺν ἀπαιτεῖ ἡ δικαιοσύνη. Ἐὰν δὲ οὐδεὶς ἐπιβάλληῃ εἰς ἡμᾶς τὸ φορτίον τοῦτο, ἃς προσπαθήσωμεν νὰ διαγινώσκωμεν καὶ νὰ θεώμεθα τὴν ἀλήθειαν, ὅταν ὅμως μᾶς ἐπιβάλλεται, ἃς τὸ δεχθῶμεν ἐκ καθήκοντος ἀγάπης. Ὁπωσδήποτε ἃς μὴ ἀρνούμεθα ἐξ ὀλοκλήρου τὴν γοητείαν τῆς ἐνατενίσεως τῆς ἀληθείας (*veritatis delectatio*), ἐκ φόβου μήπως στερηθῶμεν τῶν ἀπολαύσεών της καὶ καταβληθῶμεν ὑπὸ τοῦ ἄξιωματος, τὸ ὁποῖον ἐδέησε νὰ κατέχωμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς ταύτης οἱ συμπολίται τῶν ἁγίων εἶναι ἐπ' ἐλπίδι εὐδαιμόνες.

Ἐφ' ὅσον τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸν τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ αἰωνία καὶ τελεία εἰρήνη, ὅχι ἐκείνη, τὴν ὁποίαν οἱ θνητοὶ δυνατόν νὰ εὔρουν κατὰ τὴν πορείαν των ἀπὸ τῆς γεννήσεως εἰς τὸν θάνατον, ἀλλ' ἐκείνη, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναπαύονται εἰς τὴν ἀθανασίαν, χωρὶς νὰ ὑφίστανται πλεον κακοδαιμονίαν οἶανδήποτε, ποῖος θὰ ἐτόλμα νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ἡ τοιαύτη ζωὴ δὲν εἶναι τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς εὐδαιμονίας; Ποῖος, συγκρίνων μὲ τὴν πανευδαίμονα ταύτην ζωὴν, ἐκείνην πὺν διερχόμεθα ἐδῶ κάτω, ὅσον καὶ ἂν ἦτο ὑπερπλήρης τῶν μεγαλυτέρων ἀγαθῶν καὶ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος καὶ τῆς ἐξωτερικῆς εὐδαιμονίας, ποῖος, λέγω, δὲν θὰ ἔκρινε τὴν ζωὴν ταύτην κατάμεστον συμφορῶν; Καὶ ὅμως ὑπάρχουν τινὲς κατευθύνοντες τὴν ζωὴν αὐτῶν ἐδῶ κάτω πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀποκτήσεως τῆς ἄλλης ἐκείνης ζωῆς, τὴν ὁποίαν ἀγαποῦν τόσον περιπαθῶς καὶ τόσον σταθερῶς ἐλπίζουν. Τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν εὐδαιμόνας, εὐδαιμόνας μᾶλλον διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἄλλης ἐκείνης ζωῆς, παρὰ διὰ τὴν διακατοχὴν τῆς παρούσης.

Πράγματι ἡ ζωὴ, τὴν ὁποίαν ἔχουν ἄνευ τῆς ἐλπίδος τῆς ἄλλης ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ποθοῦν, εἶναι ψευδὴς εὐδαιμονία καὶ μία μεγάλη συμφορὰ, διότι στερεῖται τῶν πραγματικῶν τῆς ψυχῆς ἀγαθῶν. Τῷ ὄντι, δὲν εἶναι ἀληθινὴ σοφία ἐκείνη, ἣτις εἰς τὰς συνετὰς κρίσεις της, εἰς τὰς θαρραλέας δράσεις της, εἰς τὰς μετριοπαθεῖς καταστολὰς καὶ τοὺς δικαίους καταμερισμούς της, δὲν κατευθύνει τὴν πρόθεσίν της πρὸς τὸν σκοπὸν ἐκείνον, ὅπου ὁ Θεὸς θὰ εἶναι εἰς πάντας τὸ πᾶν ⁽¹⁾, ἐν τῇ διασφαλίσει τῆς αἰωνιότητος καὶ τῇ τελείᾳ εἰρήνῃ.

(1) Α' Κορινθ. ιε', 28.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄

Ἐπῆρξε ποτὲ μία Ρωμαϊκὴ δημοκρατία κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ Σκιπίωνος ἀναφερομένους εἰς σχετικὸν διάλογον τοῦ Κικέρωνος ;

Ἦδη ἔχει ἐπιστῇ ἡ στιγμή νὰ ἐρμηνεύσω, ὅσον δύναμαι συντομώτερον καὶ σαφέστερον ὅ,τι ὑπεσχέθην εἰς τὸ δεύτερον τοῦ ἔργου τούτου βιβλίον ⁽¹⁾. Τοῦτο εἶναι τὸ ὅτι κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς, τοὺς διατυπωθέντας ὑπὸ τοῦ Σκιπίωνος εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Κικέρωνος, οὐδέποτε ὑπῆρξε μία Ρωμαϊκὴ Δημοκρατία. Πράγματι ὁ Σκιπίων δίδει τὸν ὁρισμὸν τῆς δημοκρατίας διὰ δύο λέξεων : εἶναι λέγει πρᾶγμα τοῦ λαοῦ (*res publica*). Ἐὰν εἶναι ὁρθὸς ὁ ὁρισμὸς οὗτος, οὐδέποτε ὑπῆρξε Δημοκρατία Ρωμαϊκὴ, διότι οὐδέποτε ὑπῆρξε πρᾶγμα τοῦ λαοῦ (*res publica*) ἢ διακυβέρνησις τῆς Ρώμης. Καὶ ὅμως αὐτὸς εἶναι κατὰ τὸν Σκιπίωνα ὁ ὁρισμὸς τῆς δημοκρατίας. Ἀλλ' ἄς ἐξετάσωμεν.

Ὁ Σκιπίων ὁρίζει τὸν λαόν, τὸν πληθυσμὸν ὡς μίαν καὶ μόνην μονάδα, συγκροτουμένην ἐκ τοῦ συναρμονισμοῦ τῶν συναισθημάτων τῶν σχετικῶν πρὸς τὸ δίκαιον καὶ ἐκ τῆς κοινότητος τῶν συμφερόντων. Τὸ τί δὲ ἐννοεῖ, ὁμιλῶν περὶ συναρμονισμοῦ συναισθημάτων ὡς πρὸς τὸ Δίκαιον, τὸ ἐρμηνεύει κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς συζητήσεως. Ὁ Σκιπίων ἀποδεικνύει, ὅτι ἄνευ δικαιοσύνης εἶναι ἀδύνατον νὰ κυβερνήσῃ τις μίαν Δημοκρατίαν καί, κατ' ἀκολουθίαν, ὅτι, ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχει ἀληθινὴ δικαιοσύνη, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ δίκαιον· διότι πᾶν ὅ,τι γίνεται κατὰ τὸ δίκαιον, γίνεται προφανῶς συμφώνως πρὸς τὴν δικαιοσύνην, ὅ,τι δὲ γίνεται μὲ ἀδικίαν, δὲν δύναται νὰ γίνῃ κατὰ τὸ δίκαιον.

Διότι δὲν ἤμπορεῖ τις νὰ καλέσῃ δίκαιον οὔτε νὰ θεωρήσῃ ὡς τοιοῦτον τοὺς ἀδίκους τῶν ἀνθρώπων θεσμούς, ἔφ' ὅσον καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι λέγουν, ὅτι δίκαιον εἶναι ὅ,τι πηγάζει ἀπὸ τὴν πηγὴν τῆς δικαιοσύνης· καλοῦν δὲ ψευδὲς ὅ,τι λέγεται παρ' ἀνθρώπων διεστραμμένων ἰδεῶν, δηλαδὴ ὅτι δίκαιον εἶναι τὸ συμφέρον τοῦ ἰσχυροτέρου ⁽²⁾.

---

(1) Κεφ. ΚΑ΄.

(2) Τοῦτο ὑπενθυμίζει τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο ἀξίωμα τό, ἴσως ἐσφαλμένως, ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Μπίσμαρκ κατὰ τὸν Γαλλογερμανικὸν τοῦ 1870 πόλεμον, *la force prime le droit* !

Κατὰ ταῦτα, ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑφίσταται πραγματικὴ δικαιοσύνη, εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ ὁμὰς ἀνθρώπων, συναποτελούντων συγκεκροτημένον σύνολον ἐκ συναρμονισμοῦ τῶν περὶ δικαίου συναισθημάτων. Ἐπομένως, συμφώνως πρὸς τὸν ὁρισμὸν τοῦτον τοῦ Σκιπίωνος ἢ τοῦ Κικέρωνος, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ οὔτε λαός, μὴ ὑφισταμένου δὲ λαοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ *præγμα λαοῦ* (*res populi*), ἀλλὰ *præγμα* ἐνὸς πλήθους, τὸ ὁποῖον δὲν ἀξίζει νὰ ὀνομάζεται λαός. Τοιουτοτρόπως, ἐὰν ἡ Δημοκρατία εἶναι *præγμα* τοῦ λαοῦ, ἐὰν δὲν δύναται τις νὰ καλέσῃ λαὸν τὴν μάζαν ἐκείνην, ἣτις δὲν ἀποτελεῖ (*ἀρτιμελὲς*) σῶμα καὶ τὰ περὶ δικαίου συναισθήματα τῆς ὁποίας δὲν συναρμονίζονται πρὸς ἄλληλα, τέλος, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει δίκαιον, ὅπου ἐλλείπει παντελῶς ἡ δικαιοσύνη, δύναται τις νὰ συναγάγῃ, χωρὶς καμμίαν ἀμφιβολίαν, τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑφίσταται δικαιοσύνη, δὲν ὑπάρχει οὔτε δημοκρατία. Ὅθεν ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἡ ἀρετὴ, ἡ παρέχουσα εἰς ἕκαστον ὅ,τι εἰς αὐτὸν ὀφείλεται. Ποία εἶναι λοιπὸν παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ ἡ δικαιοσύνη ἐκείνη, ἣτις τὸν ἀποσπᾷ ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ τὸν ὑπουδουλώνει εἰς τὰ κακὰ πνεύματα ;

Μήπως τοῦτο σημαίνει τὸ χορηγεῖν εἰς ἕκαστον ὅ,τι ὀφείλεται εἰς αὐτόν; Ἐκεῖνος, ὅστις ἀρπάζει ἓνα κτῆμα ἀπὸ ἐκείνου, ὅστις τὸ ἠγόρασε καὶ τὸ δίδει εἰς ἓνα ἄλλον, μὴ ἔχοντα οὐδὲν ἐπὶ τοῦ κτήματος τούτου δικαίωμα, εἶναι ἄδικος, ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὁ ἀποσπώμενος ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Θεοῦ, δημιουργοῦ του, καὶ ἐξυπηρετῶν πνεύματα πονηρά, εἶναι δίκαιος ;

Ἀσφαλῶς εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ περὶ Δημοκρατίας βιβλία γίνεται λίαν ζωηρὰ καὶ λίαν ἐξονυχιστικὴ συζήτησις περὶ τῆς δικαιοσύνης ἐναντίον τῆς ἀδικίας. Ἐπειδὴ δὲ προηγουμένως συνηγόρουν ὑπὲρ τῆς ἀδικίας ἐναντίον τῆς δικαιοσύνης, ἰσχυριζόμενοι ὅτι μία Δημοκρατία δὲν δύναται νὰ διατηρηθῇ καὶ ν' αὐξηθῇ παρὰ διὰ τῆς ἀδικίας, ἔθεσαν ὡς ἀδιαφιλονίκητον ἀρχήν, τὸ ὅτι εἶναι ἄδικον ἄνθρωποι νὰ καθυποτάσσωνται εἰς τὴν ἐξουσίαν ἄλλων ἀνθρώπων, προσέθεσαν δὲ (οἱ συζητηταὶ) ὅτι, ἐὰν ἐν τούτοις ἡ τοιαύτη ἀδικία δὲν ἦσκεῖτο ὑπὸ τῆς μητροπόλεως, ἡ διακυβέρνησις τῆς ὁποίας εἶναι σπουδαία, δὲν θὰ ἦτο αὕτη ἱκανὴ νὰ κυβερνᾷ τὰς ἐπαρχίας. Ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν δικαιοσύνην ἐπιμένουν, ὅτι τοῦτο εἶναι δίκαιον, διότι εἶναι διὰ τοιούτους ἀνθρώπους ἡ δουλεία λυσιτελής, ἡ περίπτωσις δὲ καθ' ἣν εἶναι πράγματι τοιαύτη, εἶναι, ὅταν ἀσκῇται ὑπὸ συνθήκας προσηκούσας, τουτέστιν, ὅταν ἀφαιροῦν ἀπὸ τοὺς κακοὺς τὴν ἐλευθερίαν νὰ διαπράττουν ἀδικήματα. Κατὰ ταῦτα, χαλιναγωγημένοι, θὰ εἶναι εὐτυχέστεροι, παρὰ ὅταν ἦσαν ἐλεύθεροι, ἐγκαταλειπό-

μενοι δὲ εἰς τὴν τύχην των, ἦσαν δυστυχέστεροι. Πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου, ἐπικολοῦνται παράδειγμα ὑψίστης σημασίας, παρειλημμένον ἐκ τῆς φύσεως, καὶ λέγουν: διατί προώρισται, ὅπως ὁ Θεὸς ἐξουσιάζῃ τὸν ἄνθρωπον, ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα, ὁ λόγος τὰ πάθη καὶ τὰ ἐλαττωματικά μέρη τῆς ψυχῆς; Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἀποδεικνύει ἀρκούντως σαφῶς, ὅτι ἡ δουλεία εἶναι εἰς τινὰς ὠφέλιμος, ἀλλὰ τὸ ὑπηρετεῖν τὸν Θεὸν εἶναι λυσιτελὲς εἰς πάντας. Ἡ τὸν Θεὸν ὑπηρετοῦσα ψυχὴ ἐξουσιάζει δικαίως τὸ σῶμα, ὃ δὲ λόγος ἐν τῇ ψυχῇ, εἰς τὸν Θεὸν καθυποτασσόμενος, κυριαρχεῖ δικαίως ἐπὶ τῶν παθῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἐλαττωμάτων.

Τοιοιτοτρόπως, καθ' ἣν στιγμήν ὁ ἄνθρωπος δὲν ὑπηρετεῖ τὸν Δημιουργὸν τί δέον νὰ λογισθῇ εἰς αὐτόν, ὡς ἐνυπάρχουσα δικαιοσύνη; Τότε ἡ ψυχὴ οὐδόλως δύναται νὰ ἐξουσιάζῃ τὸ σῶμα, οὔτε τὰ πάθη καὶ τὰς κακίας ἡ ἀνθρωπίνη νόησις. Ἐὰν λοιπὸν εἰς τοιοῦτόν τινα ἄνθρωπον δὲν ἐνοικῇ καμμία δικαιοσύνη, οὐδεμία ὑφίσταται ἀμφιβολία, ὅτι δὲν θὰ ὑπάρχῃ οὔτε εἰς ἓν ἐξ ὁμοίων ἀνθρώπων ἀποτελούμενον σύνολον. Δὲν ὑφίσταται, ὡς πρὸς τὰς περὶ τοῦ δικαίου ἀντιλήψεις, ὁ συναρμονισμὸς ἐκεῖνος, ὅστις ἐκ πλήθους τινὸς ἀνθρώπων δημιουργεῖ ἓνα λαόν, τὸ ἐξαγόμενον τῶν ὁποίων καλεῖται Δημοκρατία (*cuius res dicitur esse respublica*). Τί δὲ νὰ εἶπω περὶ τῆς κοινότητος συμφερόντων, ἣτις συνδέει, συμφώνως πρὸς τὸν ἀνωτέρω μνημονευθέντα ὁρισμόν, τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἐπιδίωξιν τῶν αὐτῶν σκοπῶν, καὶ δίδει εἰς αὐτὸ τὸ ὄνομα λαός; Διότι ἐὰν ἐπιστήσῃ τις τὴν προσοχὴν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, θὰ ἴδῃ, ὅτι οὐδὲν συμφέρον ὑφίσταται εἰς τὴν καρδίαν ἐκείνων, οἵτινες διαβιοῦν εἰς τὴν ἀσέβειαν, ὅπως πράττουν πάντες οἱ μὴ ὑπηρετοῦντες τὸν Θεόν, ἀλλὰ καθιστάμενοι δοῦλοι τῶν δαιμόνων, τοσούτῳ μᾶλλον σκληρῶν, καθόσον θέλουν νὰ προσφέρωνται πρὸς αὐτούς, ἀκάθαρτα πνεύματα, θυσίαι ὡς πρὸς θεούς, ἐν τούτοις πιστεύω ἀρκετὰ ὅσα εἶπαμεν περὶ τοῦ συναρμονισμοῦ τῶν περὶ δικαίου ἀντιλήψεων, διὰ νὰ δείξωμεν, συμφώνως πρὸς τὸν μνησθέντα ὁρισμόν, ὅτι δὲν ὑφίσταται λαός, δυνάμενος νὰ ὀνομασθῇ Δημοκρατία ἐκεῖ, ὅπου δικαιοσύνη δὲν ὑφίσταται.

Ἐὰν δὲ μᾶς εἵπουν, ὅτι οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἐλάτρευον ἀκάθαρτα πνεύματα, ἀλλὰ θεοὺς ἀγαθοὺς καὶ ἁγίους εἰς τὴν καλούμενην Δημοκρατίαν των, ὀφείλομεν μήπως νὰ ἐπαναλάβωμεν, ὅτι εἶπαμεν ἀρκετὰ καὶ πάρα πολὺ μάλιστα; Λοιπὸν ποῖος μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν προηγουμένων τοῦ ἔργου τούτου βιβλίων, ἡδυνήθη νὰ προχωρήσῃ ἕως ἐδῶ καὶ ν' ἀμφιβάλῃ περὶ τοῦ τόσον σαφοῦς σημείου τούτου, ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἀφιέρωσαν τὴν

λατρείαν των εἰς δαίμονας πανούργους καὶ ἀκαθάρτους, ἐκτὸς ἔαν εἶναι πράγματι βλακωδέστατος ἢ πείσμων μέχρι τελευταίου βαθμοῦ ἀναισχυντίας ; Λοιπὸν, διὰ νὰ τελειώσωμεν καὶ διὰ νὰ μὴ ὁμιλήσωμεν πλέον περὶ τῆς ἀξίας τῶν θεῶν, τοὺς ὁποίους ἐλάτρευον διὰ προσφορᾶς θυσιῶν οἱ Ρωμαῖοι, ἀναφέρομεν ὅ,τι εἶναι γεγραμμένον εἰς τὸν νόμον τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ: «ὁ θυσιάζων θεοῖς θανάτῳ ἐξολοθρευθήσεται πλὴν Κυρίῳ ἡμῶν» ⁽¹⁾. Ἡθέλησε λοιπὸν ὁ Θεός, οὐδείς νὰ θυσιάζῃ οὔτε εἰς τοὺς ἀγαθοὺς οὔτε εἰς τοὺς κακοὺς θεοὺς, Αὐτός, ὁ διατυπώσας μετὰ φρικταλέων ἀπειλῶν τὴν ἐντολὴν ταύτην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

Ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν εἶναι ὁ ἀληθινὸς Θεός ; Δέον νὰ θυσιάζωμεν εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ;

Ἀλλά, δυνατόν νὰ μᾶς ἀπαντήσουν : Ποῖος ὁ Θεὸς οὗτος καὶ ποία ἡ ἀπόδειξις, ὅτι ἦτο ἄξιος τῆς εἰς αὐτὸν ὑποταγῆς τῶν Ρωμαίων, εἰς τρόπον ὥστε οὗτοι δὲν ὤφειλον νὰ τιμῶσι διὰ θυσιῶν οὐδένα ἕτερον θεὸν πλὴν αὐτοῦ ; Εἶναι τεκμήριον μεγάλης ἀποτυφλώσεως τὸ ν' ἀναζητήσωμεν ἐκ νέου ποῖος εἶναι ὁ ὑπὸ κρίσιν Θεός. Ὁ ἐν λόγῳ Θεός εἶναι ἐκεῖνος, περὶ τοῦ ὁποίου προεῖπον εἰς προφηταί, ὅ,τι βλέπομεν. Εἶναι ὁ Θεός, παρὰ τοῦ ὁποίου ὁ Ἀβραὰμ ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν : «καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς» ⁽²⁾. Τὴν πραγματοποιήσιν δὲ τῆς προφητείας ταύτης ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ, προελθόντος ἐκ τῆς φυλῆς ταύτης κατὰ σάρκα, ἐκόντες ἄκοντες, τὴν ἀναγνωρίζουν ἀκόμη καὶ ὅσοι παρέμειναν ἐχθροὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἶναι ὁ Θεός, τὸ Θεῖον Πνεῦμα τοῦ ὁποίου ἐλάλησε διὰ τοῦ στόματος τῶν Προφητῶν, περὶ τῶν προρρησέων τοῦ ὁποίου, πραγματοποιηθεῖσων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, διαδεδομένην ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, ὁμιλήσαμεν εἰς τὰ προηγούμενα βιβλία. Εἶναι ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ὁ Οὐάρρων ὁ σοφώτερος ἀνὴρ τῶν Ρωμαίων, φαντάζεται, ὅτι εἶναι ὁ Ζεὺς, καίτοι ἀγνοῶν ἐκεῖνο, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ. Ἐν τούτοις πιστεύω, ὅτι ἔπρεπε νὰ κάμνω μνείαν τῶν ἀντιλήψεων τοῦ ἐπὶ τοῦ θέματος. Πράγματι ἓνας τόσο σοφὸς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πιστεύσῃ, οὔτε ὅτι δὲν ὑπάρχει τοιοῦτος Θεός, οὔτε ὅτι ὑπῆρξε θεὸς τοῦ ὄχλου (*nec nullum istum Deum potuit existimare*

⁽¹⁾ Ἐξοδ. ΚΒ', 20.

⁽²⁾ Γέν. ΚΒ'. 18.

nes vilem). Διότι ὁ Οὐάρων εἰς τὴν σκέψιν του τὸν Θεὸν τοῦτον ἐθεώρησεν ὑπέρτατον Θεὸν. Τέλος τὸν Θεὸν τοῦτον διεκήρυξε μέγαν Θεόν, συμφώνως ἀκόμη καὶ πρὸς τοὺς χρησμοὺς τῶν λατρευνόντων πολλοὺς θεοὺς, ὁ σοφώτερος τῶν φιλοσόφων ὁ Πορφύριος, ἃν καὶ ἦτο ὁ ἀσπονδότερος ἐχθρὸς τῶν Χριστιανῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Χρησμοὶ τῶν θεῶν ἀναφερόμενοι εἰς τὸν Χριστόν, περὶ τῶν ὁποίων ποιεῖται μνείαν ὁ Πορφύριος.

Ὁ Πορφύριος εἰς τὰ βιβλία του «ἐκ λογίων φιλοσοφίας», ὅπου ἀπαριθμεῖ καὶ καταγράφει τὰς δῆθεν ἀπαντήσεις τῶν θεῶν ἐπὶ φιλοσοφικῶν θεμάτων, ἀφηγεῖται τὰ κάτωθι :

Ἀναφέρω ἐπὶ λέξει τὰς φράσεις του, ὅπως αὗται μετεγλωττίσθησαν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν Λατινικὴν : «εἰς κάποιον, ὁ ὁποῖος τὸν ἠρώτησε ποῖον θεὸν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπικαλεσθῇ, διὰ ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸν τὴν σύζυγόν του, ὁ Ἀπόλλων ἀπήντησε μὲ τοὺς ἑξῆς στίχους :

«Μπορεῖς πιὸ εὐκόλα νὰ χαράξῃς γράμματα πάνω στὸ νερὸ καὶ μὲ φτεροῦγες ἀνάλαφρες, σὰν πουλί, νὰ πετάξῃς στὸν ἀέρα, παρὰ νὰ ξαναφέρῃς στὸ λογικὸ δρόμο τὴ γυναικὰ σου ποὺ ἡ ἀσέβεια ἔχει ξεμυολίσει. Ἀφῆσέ την λοιπὸν νὰ κυλιέται μέσα σὲ πλάνες ματαιόδοξες καὶ νὰ δοξάζῃ μέσα στοῦ πόνου τοὺς ψαλμοὺς, ποὺ δασκαλεύει ἡ μεγαλύτερη ἀπάτη, ἐκεῖνο τὸ Θεό, ποὺ ἔχουν δίκαιοι δικασταὶ καταδικάσει, καὶ τὸ θάνατό του, πιὸ βδελυρὸ ἀπ' ὅλους τοὺς θανάτους, ποὺ σπείρουν τὰ σιδερένια ὄργανα».

Κατόπιν, μετὰ τοὺς στίχους τούτους τοῦ Ἀπόλλωνος, μεταφρασθέντας εἰς τὴν Λατινικὴν εἰς πεζὸν λόγον, ὁ Πορφύριος προσθέτει : «Μ' αὐτοὺς τοὺς στίχους ὁ χρησμὸς ἀπεκάλυψε τὴν ἀθεράπευτον κακοπιστίαν των λέγων, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι δοξάζουν τὸν Θεὸν μᾶλλον παρὰ οἱ Χριστιανοί». Ἰδοὺ λοιπόν, ὅτι ὁ Πορφύριος, ἀφοῦ ἐστιγμάτισε τὸν Χριστόν, λέγει ὅτι προτιμᾷ τοὺς Ἰουδαίους ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς καὶ διακηρύσσει, ὅτι τὸν Θεὸν δοξάζουν οἱ Ἰουδαῖοι. Διότι κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ἐρμηνεύει τοὺς στίχους τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅπου ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐθανατώθη ὑπὸ δικαίων δικαστῶν, ἀποφανθέντων δικαίως, ὅτι ἀξίως ὑπέστη τὸ μαρτύριόν του. Δὲν θ' ἀσχοληθῶ μὲ ὅ,τι εἶπεν ὁ ψευδὴς χρησμὸς τοῦ Ἀπόλλωνος περὶ τοῦ Χριστοῦ· μὲ ὅ,τι ἐπίστευσε περὶ αὐτοῦ ὁ Πορφύριος

ἢ μὲ ἐκεῖνο, πὺ ἐπενόησεν αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἀποδίδων εἰς τὸν χρησμὸν ὅτι αὐτὸς πράγματι δὲν εἶπεν. Ὁ Πορφύριος δύναιται νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τοῦτο. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον συμφωνεῖ μὲ τὸν ἑαυτὸν τοῦ καὶ κάμνει ὥστε νὰ συμφωνοῦν μεταξύ των καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ χρησμοί, αὐτὸ θὰ τὸ ἴδωμεν κατωτέρω. Ὁ Πορφύριος ἰσχυρίζεται, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι, ἀληθινοὶ πρωταθληταὶ τοῦ Θεοῦ, ἀπήγγειλαν δικαίαν ἐτυμηγορίαν περὶ τοῦ Χριστοῦ, καταδικάσαντες αὐτὸν νὰ ὑποστῇ τὸν φρικωδέστερον τῶν θανάτων.

Θὰ ἔπρεπεν ὅμως ν' ἀκούσῃ τὸν Θεὸν τῶν Ἰουδαίων, τὸν ὁποῖον ἐπικαλεῖται καὶ νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τοῦ τὰς λέξεις αὐτὰς πὺ εἶπε: «ὁ θυσιάζων θεοῖς θανάτῳ ἐξολοθρευθήσεται πλὴν Κυρίῳ μόνῳ» ⁽¹⁾. Ἀλλ' ὡς ἀκούσωμεν σαφεστεράς ὁμολογίας τοῦ Πορφυρίου, ἀναφερομένας εἰς τὸ μεγαλεῖον, πὺ ἀποδίδει εἰς τὸν Θεὸν τῶν Ἰουδαίων. Εἰς τὰς ἐρωτήσεις, πὺ ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα, περὶ τοῦ τί εἶναι καλύτερον ὁ Λόγος, δηλαδὴ ἡ νόησις, ἢ ὁ Νόμος, ὁ Ἀπόλλων, καθὼς λέγει, τοῦ ἀπῆντησε διὰ στίχων. Κατόπιν, ἀναφέρει τοὺς στίχους τούτους τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποσπῶ ὅσους ἀρκοῦν διὰ τὸ θέμα μου: «...εἰς τὸν γεννήτορα Θεόν, καὶ πρὸ παντὸς βασιλέα, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου τρέμουν ὁ οὐρανός, ἡ ξηρὰ καὶ ἡ θάλασσά καὶ τὰ βάθη τοῦ Ἄδου, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου καὶ αὐτοὶ οἱ θεοὶ καταλαμβάνονται ἀπὸ φρικιασμὸν καὶ τρόμον τοῦ ὁποίου νόμος εἶναι ὁ Πατὴρ ὁ μετὰ μεγίστης λατρείας δοξαζόμενος ὑπὸ τῶν ἁγίων Ἑβραίων». Ὁ Πορφύριος, συμφώνως πρὸς τὸν χρησμὸν τοῦ θεοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁμολογεῖ, ὅτι ὁ Θεὸς τῶν Ἑβραίων εἶναι τόσον μέγας, ὥστε καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ θεοὶ ῥιγοῦν ἐνώπιόν του. Δεδομένου ὅμως, ὅτι ὁ Θεὸς οὗτος εἶπεν: «ὁ θυσιάζων θεοῖς θανάτῳ ἐξολοθρευθήσεται, πλὴν Κυρίῳ μόνῳ» ἀπορῶ πῶς ὁ Πορφύριος δὲν ἐρρίγησεν αὐτὸς ὁ ἴδιος καὶ πῶς, θυσιάζων εἰς τοὺς θεοὺς του, δὲν ἐφοβήθη, μήπως ἐξολοθρευθῇ.

Ἀλλ' ὁ φιλόσοφος οὗτος ὁμιλεῖ ἐξ ἄλλου εὐμενῶς περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Φαίνεται λησμονήσας τὴν ὕβριν, τὴν ὁποίαν ἐξετόξευσε κατ' αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλήσαμεν ἄνωτέρω, ἢ ἴσως ὅτι οἱ θεοὶ του ὀνειρεύονται, ὁσάκις κακολογοῦν τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ ὅτι, ἅπαξ ἐγερθέντες ἐκ τοῦ ὕπνου των, τὸν ἀναγνωρίζουν ὡς πλάσμα ἀγαθὸν καὶ τὸν ἐπαινοῦν συμφώνως

---

(1) Ἑξοδ. ΚΒ'. 20

πρὸς τὰς ἀρετάς του. Τέλος, ὥς ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ διακηρύξῃ κάτι καταπληκτικὸν καὶ ἀπίστευτον λέγει : «Ὅτι πρόκειται νὰ δηλώσω, θὰ φανῇ ἀναμφιβόλως εἰς τινὰς ἀναγνώστας μου, ὅτι ὑπερπηδᾷ πᾶν ὄριον πιστευτόν. Τοῦτο εἶναι τὸ ὅτι οἱ θεοὶ ἀπεκάλυψαν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο ἄνθρωπος εὐσεβέστατος, καταταχθεὶς εἰς τὴν χορείαν τῶν ἀθανάτων καὶ διετήρησαν τὴν εὐνοϊκωτέραν καὶ κολακευτικωτέραν περὶ αὐτοῦ ἀνάμνησιν. Ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς Χριστιανούς, τὸ πρᾶγμα διαφέρει. Οἱ θεοὶ τοὺς χαρακτηρίζουν βδελυρούς, αἰσχροὺς καὶ βυθισμένους εἰς τὴν πλάνην, ἐκτοξεύουν δὲ πολλὰς παρομοίας ἀρὰς ἐναντίον των». Ἐν συνεχείᾳ ὁ φιλόσοφος οὗτος ἀναφέρει τοὺς ἰσχυρισμούς του σχετικῶς πρὸς τὰς ἀρὰς τῶν θεῶν, διατυπώνων κατὰ τῶν Χριστιανῶν τοὺς χρησμούς των, καὶ προσθέτει : Ἡ Ἑκάτη ⁽¹⁾ εἰς τοὺς ἐρωτήσαντας ταύτην, διὰ νὰ μάθουν, ἐὰν ὁ Χριστὸς ἦτο Θεός, ἀπήντησε : «τὴν ὁδόν, τὴν ὁποίαν πορεύεται ἡ ἀθάνατος ψυχὴ, ἐξερχομένη τοῦ σώματος, τὴν γνωρίζετε. Ἐὰν ἀντεστρατεύθῃ πρὸς τὴν σοφίαν, περιπλανᾶται διηνεκῶς. Ἡ ψυχὴ, περὶ τῆς ὁποίας λαλεῖς, εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ ὑπεροχωτέρου ἀνθρώπου, αὕτη δὲ τιμᾶται ὑπὸ τινος φυλῆς ἀντιτιθεμένης πρὸς τὴν ἀλήθειαν». Ἐν συνεχείᾳ ὁ Πορφύριος, μετὰ τὸν δῆθεν χρησμὸν τοῦτον, ἐξωραΐζων τὸ σύνολον, ἀποφαίνεται ὥς ἀκολούθως : «Λοιπὸν ἡ Ἑκάτη τὸν ἐκάλεσε τὸν δικαιοτάτον πάντων τῶν ἀνθρώπων καὶ διεκήρυξεν, ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, ὅπως καὶ ἡ ψυχὴ τῶν λοιπῶν δικαίων, ἀπέκτησε τὴν ἀθανασίαν. Οἱ Χριστιανοὶ ὁμῶς, λατρεύοντες αὐτόν, δεικνύουν τὴν ἀμάθειάν των. Ὡς πρὸς ἐκείνους ποὺ ἀπευθύνουν ἐρώτησιν, διατί κατεδικάσθη ; ἡ θεὰ ἀποκρίνεται διὰ τοῦ ἐπομένου χρησμοῦ : «εἶναι ἀλήθεια, ὅτι τὸ σῶμα εἶναι πάντοτε ἐκτεθειμένον εἰς τὰ βασανιστήρια, ποὺ τὸ συντρίβουν, ἀλλ' ἡ ψυχὴ τῶν δικαίων ἐνοικεῖ εἰς τὰ οὐράνια ἐνδιαίτηματα. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς αὐτὴν τὴν ψυχὴν, αὕτη ὑπῆρξεν ὀλεθρία εἰς τὰς λοιπὰς ψυχάς, εἰς τὰς ὁποίας ἡ μοῖρα δὲν ἐπέτρεψε ν' ἀποκτήσουν τὴν εὐνοίαν τῶν θεῶν, καὶ νὰ γνωρίσουν τὸν ἀθάνατον Δία. Ἡ ψυχὴ αὕτη ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῶν πλανῶν, εἰς τὰς ὁποίας περιέπεσαν. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον ἐπισύρουν τὸ μῖσος τῶν θεῶν διότι διὰ τὰς ψυχὰς ταύτας, ἡ μοῖρα τῶν ὁποίων δὲν ἦτο νὰ γνωρίσουν τὸν Θεόν, οὔτε ν' ἀποκτήσουν τὴν

---

(1) Ἑκάτη, θυγάτηρ τοῦ Πέρσου καὶ τῆς Ἀσερίας ἢ τῆς Νυκτός, μία τῶν Τιτανίδων, τιμωμένη ὥς θεὰ ὑποχθόνιος, ἀλληγορουμένη εἰς τὴν Σελήνην καὶ συγχεομένη μὲ τὴν Ἄρτεμιν.

θείαν εϋνοιαν, ὃ Ἰησοῦς αὐτὸς ἦτο ἡ αἰτία ὀλεθρίας πλάνης. Καθόσον ὁμῶς ἀφορᾷ εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον, οὗτος εἶναι δίκαιος καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὸν οὐρανὸν μετὰ τῶν λοιπῶν δικαίων. Δὲν θὰ τὸν βλασφημήσης λοιπὸν ποσῶς, ἀλλὰ θὰ οἰκτείρης τὴν παραφροσύνην τῶν ἀνθρώπων, διότι ὁ ἐξ αὐτοῦ προερχόμενος κίνδυνος δύναται εὐκόλως νὰ τοὺς κατακρημνίσῃ».

Ποῖος ἄνθρωπος θὰ εἶναι τόσον ἀνόητος, ὥστε νὰ μὴ ἐννοήσῃ, ὅτι οἱ χρησμοὶ οὗτοι εἶναι εἴτε προῖδὸν τῆς φαντασίας τοῦ ἀνδρὸς τούτου, πανούργου καὶ ἀσπόνδου ἐχθροῦ τῶν Χριστιανῶν, εἴτε ὅτι εἶναι ἀπαντήσεις γενόμεναι παρ' ἀσεβῶν δαιμόνων ἐξ ἴσου ἐχθρευομένων τοὺς Χριστιανούς; Οἱ χρησμοὶ οὗτοι ἐπιδιώκουν τὸν σκοπὸν, ἐπαινοῦντες τὸν Χριστὸν, νὰ γίνουν πιστευτοὶ δι' αὐτοῦ καὶ μόνον, ἢ νὰ θεωρηθοῦν ἀληθεῖς, ὅταν κατηγοροῦν τοὺς Χριστιανούς, καὶ ἀποπειρῶνται ν' ἀποφράξουν τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν αἰώνιον σωτηρίαν, διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς ὁποίας πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς Χριστιανός. Ἡ τέχνη των εἰς τὸ νὰ βλάπτουν, διὰ τῆς ὁποίας γνωρίζουν νὰ διαπλάσσωνται εἰς μυρίας μορφάς, δὲν φαίνεται εἰς αὐτοὺς οὐδόλως καταπολεμουμένη ὑπὸ τῆς πίστεως τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι θὰ στηρίξουν ἐπὶ τῶν πρὸς τὸν Χριστὸν ἐγκωμίων των, ἀρκεῖ νὰ τοὺς πιστεύουν καὶ ὅταν ἀκόμη ἐξευτελίσουν τοὺς Χριστιανούς. Ὁ σκοπὸς των ἔναντι ἐκείνου, ὅστις θὰ πιστεύσῃ τοὺς πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐπαίνους των συγχρόνως δὲ τὰς ἑναντίον τῶν Χριστιανῶν μομφάς των συνίσταται εἰς τὸ ὅτι, καίτοι θαυμάζοντες τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, δὲν θέλουν ὁμῶς νὰ εἶναι Χριστιανοί, κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον ὁ Χριστός, καίτοι ἐπαινούμενος παρ' αὐτῶν, δὲν δύναται νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν τυραννίαν τῶν δαιμόνων. Δέον νὰ προσθέσωμεν σχετικῶς, ὅτι, πλέκοντες πρὸς τὸν Χριστὸν ἐγκώμια, τὸ κάμνουν κατὰ τρόπον, ὥστε ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν, ὅπως αὐτοὶ τὸν ἀπεικονίζουν, δὲν θὰ εἶναι ἀληθινὸς Χριστιανός, ἀλλ' αἰρετικὸς, ὅπως ὁ Φωτεινός, ἐπὶ παραδείγματι, ὅστις βλέπει ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ τὸν ἄνθρωπον καὶ οὐχὶ τὸν Θεόν, καὶ συνεπῶς ὅτι δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ σωθῇ παρ' αὐτοῦ, οὔτε νὰ διασπάσῃ τὰ δίκτυα τῶν πνευμάτων τοῦ ψεύδους. Ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν οὔτε τὰς εἰς τὸν Χριστὸν ἀναφερομένας κατηγορίας τοῦ Ἀπόλλωνος, οὔτε τοὺς αἵνους τῆς Ἑκάτης. Διότι ὁ Ἀπόλλων θέλει νὰ κάμῃ νὰ πιστεύσουν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο ἄδικος, καταδικασθεὶς εἰς θάνατον ὑπὸ δικαίων δικαστῶν, ἡ δὲ Ἑκάτη διακηρύσσει, ὅτι ὁ Χριστὸς ὑπῆρξε θρησκευτικώτατος ἀνὴρ, ἀλλ' ἐν τῷ προσώπῳ του βλέπει μόνον τὸν ἄνθρωπον. Πάντως τὸν ἕνα καὶ τὸν ἄλλον ἐμπνέει μία καὶ ἡ αὐτὴ πρόθεσις. Δὲν θέλουν νὰ εἶναι οἱ ἄν-

θρωποι Χριστιανοί, διότι δὲν εἶναι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τοιοῦτοι καὶ διότι δὲν δύνανται ν' ἀποφύγουν τὴν δυναμικὴν των ἐπίδρασιν.

Ἄλλ' ὁ φιλόσοφος οὗτος ἢ μᾶλλον οἱ πιστεύοντες εἰς τοιούτους χρησμούς, εἰς πρᾶγματι ὑφίστανται τοιοῦτοι, ἃς ἐπιτύχουν, ἐφ' ὅσον δύνανται, νὰ συναρμονίζουσιν τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἑκάτης, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐμφανίζουσιν ὅτι καὶ ὁ Ἀπόλλων καὶ ἡ Ἑκάτη ἐπαινοῦν καὶ κατηγοροῦν ἀπὸ συμφώνου τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἀλλὰ καὶ ἂν δύνανται νὰ τὸ πράττουν, ἡμεῖς δὲν θὰ θέσωμεν ὀλιγώτερον ἐκποδὼν τοὺς κατηγοροὺς ἢ τοὺς πανηγυριστὰς τούτους τοῦ Χριστοῦ ὡς ἐπιβούλους δαίμονας. Πλὴν ὅμως, δεδομένου ὅτι ὁ θεὸς καὶ ἡ θεὰ των δὲν συμφωνοῦν μεταξύ των, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν Χριστόν, ἐφ' ὅσον δηλαδὴ ὁ μὲν εἰς τὸν κατηγορεῖ, ἡ δὲ ἄλλη τὸν ἐπαινεῖ, ὅσον ὀλίγην καὶ ἂν ἔχη τις φρόνησιν, δὲν θὰ πιστεύσῃ τὰς ἐπιρριπτομένας ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν συκοφαντίας των.

Ἀναμφιβόλως ὁ Πορφύριος—ἢ ἡ Ἑκάτη—ἐν μέσῳ τῶν ἐγκωμίων πρὸς τὸν Χριστόν, φρονῶν, ὅτι οὗτος ὑπῆρξε διὰ τοὺς Χριστιανοὺς ὀλεθρία πηγὴ πλάνων, ἀπαριθμεῖ κατ' ἴδιον τρόπον τοὺς λόγους αὐτῆς τῆς ἰδίας πλάνης. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐκθέσω τοὺς λόγους τούτους, θὰ ἐρωτήσω, ἐν πρώτοις, ἂν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὑπῆρξεν ὀλεθρία πηγὴ πλάνης διὰ τοὺς Χριστιανούς, ὑπῆρξεν ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως τοιοῦτος. Ἐὰν ὑπῆρξεν ἐκουσίως τοιοῦτος, πῶς ἦτο δίκαιος; Ἐὰν δὲ ἐνήργησεν ἀκουσίως, πῶς ἦτο εὐδαίμων; Ἀλλ' ἃς ἐξετάσωμεν τὴν αἰτίαν τῆς πλάνης αὐτῆς καθ' ἑαυτήν: «Υπάρχουν, λέγει, γῆϊνα πνεύματα τελείως μικρά. Ταῦτα κατέχουν κάποιον χῶρον καὶ ὑποτάσσονται εἰς τὴν δύναμιν τῶν πνευμάτων τῆς ἐπιβουλῆς. Οἱ σοφοὶ Ἑβραῖοι, μεταξὺ δὲ αὐτῶν δέον νὰ κατατάξωμεν τὸν Ἰησοῦν, συμφώνως πρὸς τοὺς ἄνωτέρω μνημονευθέντας χρησμούς τοῦ Ἀπόλλωνος, ἄρα οἱ Ἑβραῖοι ἐφείλκυον τὴν προσοχὴν τῶν δικαίων ἐναντίον τῶν δαιμόνων, τῶν τόσον διεστραμμένων, καὶ ἐναντίον τῶν κατωτέρων πνευμάτων καὶ ἀπηγόρευον πᾶσαν μετ' αὐτῶν ἐπαφήν. Ἀλλὰ τοὺς προέτρεπον νὰ προσφέρουν τὴν ἀφοσίωσίν των μᾶλλον πρὸς τοὺς οὐρανίους θεούς, ἰδίως δὲ πρὸς τὸν Θεόν, Πατέρα. Τοιαύτη, λέγει, τυγχάνει καὶ ἡ ἐντολὴ τῶν θεῶν, ἐδειξάμεν δὲ ἄνωτέρω, πῶς μᾶς ἐδίδασκον νὰ στρέφωμεν τὴν καρδίαν μας πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πῶς διέτασσον πανταχοῦ νὰ τὸν λατρεύωμεν. Πλὴν ὅμως οἱ ἁμαθεῖς καὶ οἱ ἐκ φύσεως ἄσεβεῖς, ἡ μοῖρα τῶν ὁποίων δὲν τοὺς ἐπέτρεψε ν' ἀποκτήσουν τὴν εὐνοίαν τῶν θεῶν, οὔτε τὴν γνῶσιν τοῦ ἀθανάτου Διός, ὅλοι αὐτοί, μὴ ἀκούοντες οὔτε τοὺς θεοὺς οὔτε τοὺς θεϊκοὺς ἀνθρώπους, οὐδένα θεὸν ἠθέλησαν.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τοὺς δαίμονας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τοὺς ἀ-

πέτρεπον, καὶ τοὺς θεϊκοὺς ἀνθρώπους, ὅχι μόνον δὲν τοὺς ἐμίσησαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐλάτρευσαν. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὸν Θεόν, προσποιοῦνται, ὅτι τὸν λατρεύουν, χωρὶς νὰ πράττουν ἐκεῖνα ἀκριβῶς μὲ τὰ ὅποια λατρεύεται ὁ Θεός. Τῷ ὄντι ὁ Θεός, ὅστις εἶναι πάντων ὁ Πατήρ, δὲν ἔχει οὐδενὸς ἀνάγκην, ἀλλ' εἶναι δι' ἡμᾶς ἀγαθὸν νὰ Τὸν λατρεύωμεν διὰ τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀγνότητος καὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν, ὡς ἅκις ἀπευθύνομεν πρὸς Αὐτὸν εἰλικρινῇ τινα δέησιν μιμούμενοι τὴν τελειότητά του καὶ διερευνῶντες τὴν ἀλήθειαν. Διότι λέγει (ὁ Πορφύριος) ἡ ἀναζήτησις τῆς ἀληθείας ἐξαγνίζει, ἡ δὲ μίμησις ἀποθεώνει, γεννῶσα εἰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν τὸν ἔρωτα ἐκεῖνον, τὸν ἐξυψοῦντα ἡμᾶς πρὸς Αὐτόν». Ἀσφαλῶς ὁρθῶς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὀφείλομεν νὰ τὸν λατρεύωμεν. Τὰ προφητικὰ βιβλία τῶν Ἑβραίων εἶναι πλήρη τοιούτων ἐντολῶν, ὡς ἅκις μέμφονται ἢ ἐπαινοῦν τὴν ζωὴν τῶν ἁγίων. Ὅσον ὅμως ἀφορᾷ εἰς τοὺς Χριστιανούς, ὁ Πορφύριος πλανᾶται ἢ συκοφαντεῖ, ὅσον ἡ πλάνη του ἢ αἱ συκοφανταίαι του εὐχαριστοῦν τοὺς δαίμονας, τοὺς ὁποίους ἐκλαμβάνει ὡς θεούς.

Πράγματι εἶναι τόσον δύσκολον εἰς τὸν καθένα νὰ ἐνθυμηταὶ ποῖαι βδελυρότητες καὶ ποῖαι ἀτιμίας ἐν ὀνόματι τῶν θεῶν συνέβαινον καὶ εἰς τὰ θέατρα καὶ εἰς τοὺς ναοὺς, συγχρόνως δὲ νὰ ἔχη πρὸ ὀφθαλμῶν ὅ,τι ἀναγινώσκεται, ὅ,τι λέγεται, ὅ,τι ἀκούεται εἰς τὰς Ἐκκλησίας ἢ ὅ,τι προσφέρεται πρὸς τὸν ἀληθινὸν Θεόν, διὰ νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν του καὶ νὰ ἐννοήσῃ ποῦ εὐρίσκεται ἡ ἐποικοδόμησις καὶ ποῦ ἡ διαφθορὰ τῶν ἡθῶν ! Ἀλλὰ ποῖος ἐνέπνευσε τὸν Πορφύριον, ἐὰν μὴ τὸ πνεῦμα τῶν δαιμόνων;

Ποῖος ἄλλος λοιπόν, ἐὰν μὴ τὸ ἐν λόγῳ πνεῦμα, τοῦ ὑπηγόρευσε τὸ ψεῦδος τοῦτο τὸ τόσον ἀδικαιολόγητον καὶ τόσον χονδροειδές, δηλαδή τὸ ὅτι οἱ δαίμονες, τῶν ὁποίων ἡ λατρεία ἀπηγορεύετο παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, μᾶλλον λατρεύονται παρὰ μισοῦνται ἐκ μέρους τῶν Χριστιανῶν; Ἀλλά, ὁ Θεὸς ἐκεῖνος, ποῦ λατρεύουν οἱ Ἑβραῖοι σοφοί, ἀπαγορεύει τὴν προσφορὰν θυσιῶν καὶ εἰς αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ἁγίους Ἀγγέλους τοῦ οὐρανοῦ καὶ εἰς τὰς Δυνάμεις τοῦ Θεοῦ, ἀπαγορεύει δὲ τοῦτο εἰς ἡμᾶς ὡς μακαρίους πολίτας τῆς ἁγίας Πολιτείας, τὴν ὁποίαν σεβόμεθα καὶ ἀγαπῶμεν εἰς τὸν τόπον αὐτὸν τῆς θνητότητος καὶ τῆς παραμονῆς μας. Διότι εἰς τὸν Νόμον, τὸν ὁποῖον ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἑβραίους, λαὸν Αὐτοῦ, ἐκφράζει τὴν ἀπειλὴν ταύτην τὴν ὁποίαν ἐκτοξεύει ὡς κεραυνόν : «Ὁ θυσιάζων θεοῖς θανάτῳ ἐξολοθρευθήσεται».

Ἐκ φόβου δὲ μήπως φαντασθοῦν, ὅτι ἐδῶ πρόκειται ἀποκλειστικῶς περὶ τῶν κακοποιῶν δαιμόνων καὶ τῶν κατωτέρων γηϊνῶν πνευμάτων, δεδομένου ὅτι ἡ Γραφὴ ὀνομάζει αὐτοὺς θε-

οὐς οὐχὶ διὰ τοὺς Ἑβραίους, ἀλλὰ διὰ τοὺς Ἑθνικούς, ὅ,τι εἶναι κατάδηλον ἐκ τῆς μεταφράσεως τῶν Ἑβδομήκοντα, ὅπου ἀναφέρεται, ὅτι : ὅλοι οἱ θεοὶ τῶν Ἑθνῶν εἶναι δαίμονες· ἐκ φόβου λοιπόν μήπως ἡ ἀπειλὴ αὕτη ἀφορᾷ εἰς τοὺς δαίμονας, ἀλλ' ὅτι ἐπιτρέπεται νὰ θυσιάζωμεν εἰς τὰ πνεύματα τοῦ οὐρανοῦ, εἴτε εἰς πάντα ἢ εἰς τινα ἐξ αὐτῶν, ἡ Γραφὴ προσθέτει «π λ ἡ ν Κυρίῳ μόνῳ». (Nisi Domino soli) διότι δὲν πρέπει μὲ τὴν λέξιν soli νὰ ἐννοήσωμεν τὸν ἥλιον, ὥς ἐὰν ὁ ἥλιος (sol) ἦτο ὁ Κύριος, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐπρεπε νὰ προσφέρονται θυσίαι. Δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἐν προκειμένῳ, δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τοῦτο εὐκολώτατα ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου.

Ὁ Θεὸς λοιπόν, εἰς τὸν ὁποῖον πλέκει τοιοῦτος φιλόσοφος ἐγκώμιον, ὁ Θεὸς τῶν Ἑβραίων ἔδωκεν εἰς τὸν λαόν του Νόμον συντεταγμένον εἰς τὴν γλῶσσάν του, δηλαδή εἰς τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν. Ὁ Νόμος οὗτος δὲν εἶναι σκοτεινός, δὲν εἶναι ἄγνωστος, ἀλλ' ἤδη εἰς πάντα τὰ ἔθνη διαδεδομένος, τὰ ὁποῖα ἀναγινώσκουν ἐν αὐτῷ : «Ὁ θυσιάζων θεοῖς θανάτῳ ἐξολοθρευθήσεται, πλὴν Κυρίῳ μόνῳ». Τίς ἡ ἀνάγκη ν' ἀναζητῶμεν τόσα τεκμήρια (ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου) εἰς τὸν Νόμον αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τοὺς προφήτας, τοὺς ὁποίους ἐνέπνευσεν ; Ἀλλὰ τί λέγω ; Δὲν παρίσταται ἀνάγκη νὰ τ' ἀναζητήσωμεν, διότι δὲν εἶναι οὔτε ὀλιγάριθμα, ἀλλὰ φαινὰ καὶ πολυάριθμα. Δὲν πρέπει παρὰ μόνον νὰ τὰ περισυλλέξωμεν καὶ νὰ τ' ἀναφέρωμεν εἰς τὴν συζήτησιν, εἰς τὴν ὁποίαν προσέβην. Ἐκ τῶν τεκμηρίων τούτων θὰ φανῇ φαινότερον ἀπὸ τὴν ἡμέραν τὸ ὅτι ὁ ἀληθινὸς καὶ ὑπέρτατος Θεὸς δὲν ἠθέλησε νὰ προσφέρονται παρὰ μόνον εἰς Αὐτὸν θυσίαι. Ἴδου ἐν τῶν τεκμηρίων τούτων· εἶναι σύντομον καὶ συγχρόνως μεγαλειῶδες· ἀπειλητικόν, ἀλλ' ἀληθινόν, διότι διευτυπώθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκείνου, τὸν ὁποῖον τόσον οἱ σοφώτεροι τῶν Ἑθνικῶν ἐπαινοῦν. Ἄς τὸν ἀκούσουν, ἅς τὸν φοβηθοῦν, ἅς σεβασθοῦν τὴν ἐν αὐτῷ ἀπαγορευτικὴν ἐντολὴν ἐκ φόβου μήπως ἡ ἀνταρσία ὀδηγήσῃ εἰς τὸν ἐξαφανισμόν. «Ὁ θυσιάζων θεοῖς θανάτῳ ἐξολοθρευθήσεται, πλὴν Κυρίῳ μόνον». Ὅχι, ὅτι ἔχει οὗτος ἀνάγκην οἰουδήποτε, ἀλλὰ διότι εἶναι πλεονεκτικὸν εἰς ἡμᾶς νὰ τοῦ ἀνήκωμεν. Διὸ καὶ ψάλλεται εἰς τὰ ἱερὰ βιβλία τῶν Ἑβραίων : «Εἶπα τῷ Κυρίῳ· Κύριός μου εἶ, ὅτι τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις» (1).

Ἀλλὰ δι' Αὐτὸν ἡ πλουσιωτέρα καὶ πολυτιμωτέρα θυσία εἴμεθα ἡμεῖς, δηλαδή ἡ Πολιτεία Του, τὸ μυστήριον τῆς ὁποίας πανηγυρίζομεν (cuius rei mysterium celebramus) διὰ τῶν

(1) Ψαλμ. ΙΕ', 2,

προσφορῶν ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν, τὰς ὁποίας κάλλιστα γνωρίζουν οἱ πιστοί, ὡς ἐξεθέσαμεν εἰς τὰ προηγούμενα βιβλία. Καὶ τῶν προφητῶν ὁ Θεὸς ἀνήγγειλεν ὅτι ἔπρεπε νὰ διακοποῦν αἱ θυσίαι τῶν Ἑβραίων, ὡς οὖσαι σύμβολα τῆς μελλοντικῆς θυσίας, ἥτοι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν ἔδει νὰ προσφέρεται παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, ὡς ἡμεῖς βλέπομεν πραγματοποιούμενον καθ' ἑκάστην. Περισυνελέξαμεν τινὰς τῶν προφητειῶν τούτων κατὰ τὸ μέτρον, καθ' ὃ μᾶς ἐφάνη ἀρκετόν, καὶ διηγηθίσαμεν δι' αὐτῶν τὸ ἔργον τοῦτο

Κατὰ ταῦτα, ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχει τοιαύτη δικαιοσύνη, τὴν ὁποίαν ὁ Θεός, ὁ μόνος καὶ ὑπέρτατος, διὰ τῆς χάριτός του, ἐπιτάσσει εἰς πόλιν εὐπειθῆ, ὥστε νὰ μὴ θυσιάσῃ παρὰ μόνον εἰς Αὐτόν, καὶ ὅπου, κατ' ἀκολουθίαν, εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν αὐτὴν Πολιτείαν καὶ ὑπακούοντας εἰς τὸν Θεόν, τὸ πνεῦμα διατάσσει σταθερῶς τὸ σῶμα καὶ ὁ Λόγος τὰ πάθη κατὰ τὴν εὐνομον τάξιν, εἰς τρόπον ὥστε ἐν πληθὺς καὶ ἕνας λαὸς δικαίων, ὡς εἷς καὶ μόνος δίκαιος, διάγουν τὸν βίον αὐτῶν ἐκ τῆς πίστεως ἐκείνης, ἥ δρᾶσις τῆς ὁποίας κατευθύνεται ὑπὸ τῆς ἀγάπης, δυνάμει τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, ὅπως πρέπει ν' ἀγαπᾶται καὶ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν· παντοῦ, λέγω, ὅπου δὲν ὑφίσταται τοιαύτη δικαιοσύνη, δὲν πρέπει νὰ ζητῇ τις κοινωνίαν ἀνθρώπων, συνδεδεμένων διὰ τινος συμφώνου, ἐδραζομένου ἐπὶ δικαίου ἀνεγνωρισμένου καὶ βάσει συμφερόντων κοινῶν. Τούτου μὴ ὑφισταμένου, δὲν ὑπάρχει οὔτε λαός, ὑποτιθεμένου, ὅτι τοιοῦτος εἶναι ὁ ὅρισμός τοῦ λαοῦ ὁ διατυπωθεὶς ὑπὸ τοῦ Σκιπίωνος. Κατ' ἀκολουθίαν δὲν ὑφίσταται οὔτε δημοκρατία, διότι δὲν ὑπάρχει πρᾶγμα τι τοῦ λαοῦ, ἐκεῖ ὅπου λαὸς δὲν ὑφίσταται.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'. ✓

Συμφώνως πρὸς ποῖον ὅρισμόν συμφωνοῦν εἰς τὸ ὅτι ὄχι μόνον οἱ Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη δύνανται νὰ ἰσχυρισθοῦν εὐλόγως ὅτι ἀποτελοῦν ἕνα λαὸν καὶ μίαν δημοκρατίαν.

Ἀλλά, ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ἀποκρούουν τὸν τοιοῦτον ὅρισμόν καὶ διατυπώνουν ἕτερον τοιοῦτον πρὸς καθορισμόν τῆς ἐννοίας τοῦ λαοῦ· ἐὰν εἵπουν, ἐπὶ παραδείγματι, «λαὸς εἶναι ὁ συνεταιρισμὸς σώφρονος πληθυσμοῦ, ὅπως οὗτος ἀπολαμβάνῃ ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἐκ συμφώνου τὰ προσφιλῆ εἰς αὐτὸν ἀγαθὰ», δέον νὰ ἐξετάσωμεν ποῖα εἶναι τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα, πὺν ἀγαπᾷ. Πάντως, οἷαδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὰ ἀγαθὰ ταῦτα, συνεταιρισμὸς

εἶναι ἢ ἔνωσις πλήθους ὄχι κτηνῶν, ἀλλὰ λογικῶν πλασμάτων, ἔαν δὲ αὕτη ἀποσκοπῇ τὴν ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἐκ συμφώνου ἀπόκτησιν τῶν ἀγαθῶν, τὰ ὅποια ποθεῖ τὸ πλῆθος τοῦτο, τότε δύναται τις νὰ τὸ καλῇ, χωρὶς ν' ἀνοηταίνει, λαόν, λαὸν τοσοῦτ' ἄλλον ἀγαθόν, καθόσον περὶ πολλοῦ ποιεῖται τ' ἀγαθὰ πράγματα, καὶ λαὸν τοσοῦτ' ἄλλον κακόν, καθόσον ἐπιζητεῖ τὴν ἀπόκτησιν κακῶν πραγμάτων. Συμφώνως πρὸς τὸν τελευταῖον τοῦτον ὁρισμόν, ὁ λαὸς τῶν Ῥωμαίων εἶναι λαὸς καὶ ἡ πολιτεία του ἢ ἡ διακυβέρνησις του εἶναι ἀναμφιβόλως δημοκρατία. Ἀλλὰ τί ἡγάπησεν ὁ λαὸς οὗτος κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς προελεύσεως αὐτοῦ καὶ κατὰ τοὺς ἐπακολουθήσαντας, καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ποίων ἡθῶν ἔκαμε τόσα αἵματηρὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα καὶ διεξήγαγε τόσους πολέμους ἐμφυλίου καὶ κοινωνικοῦς, εἰς τρόπον ὥστε καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἢ ὁμόνοια, ἣτις εἶναι κατὰ τινὰ τρόπον ἢ σωτηρία ἑνὸς λαοῦ, διεσπάρσθη καὶ ἀπολύτως συνετρίβη; Ἡ ἱστορία παρέσχεν ἱκανὰ τεκμήρια σχετικῶς, ἡμεῖς δὲ ἀνεφέραμεν πολυάριθμα ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου γεγονότα εἰς τὰ προηγούμενα βιβλία μας. Πάντως δὲν δύναμαι νὰ εἶπω, ὅτι ὁ λαὸς τῶν Ῥωμαίων δὲν ἦτο λαὸς καὶ ὅτι ἡ πολιτεία ἢ ἡ διακυβέρνησις αὐτοῦ δὲν ἦτο δημοκρατία, ἐφ' ὅσον ὑπῆρξεν εἰς συνεταιρισμὸς οἰοσδήποτε τοῦ πλήθους συνισταμένου, ἐκ πλασμάτων λογικῶν, συνδεδεμένων εἰς κοινὴν ἀπόκτησιν τῶν ἀγαθῶν, τὰ ὅποια ἐπόθουν. Ἀλλά, ὅ,τι εἶπον περὶ τοῦ λαοῦ τούτου καὶ περὶ τῆς δημοκρατίας ταύτης, τὸ λέγω καὶ τὸ σκέπτομαι φυσικὰ περὶ τῶν Ἀθηναίων καὶ περὶ ὅλων ἐν γένει τῶν Ἑλλήνων, ὅποιοιδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξαν οὗτοι. Τὸ λέγω ἐπίσης καὶ τὸ σκέπτομαι περὶ τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης Βαβυλώνος τῶν Ἀσσυρίων, ἐφ' ὅσον οἱ λαοὶ οὗτοι ἢ αἱ δημοκρατίαι αὗται ἔσχον μίαν κυβέρνησιν ἢ κυριαρχίαν τινὰ οἰανδήποτε μεγάλην ἢ μικράν.

Διότι γενικῶς ἡ Πολιτεία τῶν ἀσεβῶν, ἢ μὴ εἰς τὸν Θεὸν ὑποτασσομένη, ὅστις ἐπιτάσσει νὰ μὴ θυσιάζουν παρὰ μόνον εἰς Αὐτόν, καὶ ἐννοεῖ μὲ τὴν ἐντολὴν ταύτην τῆς ὑποταγῆς τοῦ σώματος εἰς τὴν ψυχὴν, τῶν παθῶν εἰς τὸν λόγον, συμφώνως πρὸς τοὺς κανόνας τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς πίστεως, στερεῖται τῆς ἀληθινῆς δικαιοσύνης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

Εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρχουν ἀληθινὰ ἄρετὰ ἐκεῖ, ὅπου δὲν ὑφίσταται ἀληθινὴ θρησκεία.

Πράγματι ὅσονδήποτε ἀξιέπαινος καὶ ἂν εἶναι ἡ κυριαρχία,

τὴν ὁποίαν ἡ ψυχὴ φαίνεται ἐξασκοῦσα ἐπὶ τοῦ σώματος, καθὼς ἐπίσης ἡ νόησις ἐπὶ τῶν παθῶν, ἐὰν ἡ ψυχὴ καὶ ἡ νόησις δὲν εὐρίσκονται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Θεοῦ, καθ' ὃν τρόπον τὸ ἡθέλησεν ὁ Θεός, αὐτὸς ὁ ἴδιος, καὶ τὸ διέταξε, δὲν ἐξουσιάζουν διόλου τὸ σῶμα καὶ τὰ πάθη συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς δικαιοσύνης. Διότι, σὰς ἐρωτῶ, ποῖον εἶδος κυριάρχου δύναται νὰ εἶναι ἡ ψυχὴ ἔναντι τοῦ σώματος καὶ τῶν παθῶν, ὅταν ἀγνοῇ τὸν ἀληθινὸν Θεόν, ὅταν δὲν ὑποτάσσεται εἰς τὴν ἐξουσίαν του, ἀλλὰ παραδίδεται εἰς τὴν διαφθορὰν τῶν δαιμόνων, ἡ διαστροφὴ τῶν ὁποίων δὲν ἔχει ὅρια; ⁽¹⁾ Ὅθεν αἱ ἀρεταί, τὰς ὁποίας φαντάζεται ἡ ψυχὴ, ὅτι κατέχει καὶ διὰ τῶν ὁποίων κυριαρχεῖ ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ τῶν παθῶν, ὅπως ἀποκτήσῃ ἀγαθόν τι, αὐταὶ αὐταί, λέγω, αἱ ἀρεταί, ἐφ' ὅσον δὲν τὰς ἀνάγει ἡ ψυχὴ εἰς τὸν Θεόν, εἶναι μᾶλλον ἐλαττώματα παρὰ ἀρεταί. Τοῦτο δὲ ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι, καίτοι ἐμφανίζονται εἰς τὰ ὅμματα τινων αἱ ἀρεταὶ ἀληθινὰ καὶ ὥραϊα, ἐπειδὴ ἀνάγονται εἰς ἑαυτὰς καὶ δὲν ἐπιζητοῦνται δι' ἄλλον τινὰ σκοπόν, εἶναι ὅμως φυσίωσις καὶ ἀλαζονεία. Συνεπῶς δὲν πρέπει νὰ ἐκτιμῶνται ὥς ἀρεταί, ἀλλὰ μᾶλλον ὥς ἐλαττώματα.

Διότι, ὅπως ἐκεῖνο, πού ζωοποιεῖ τὴν σάρκα, δὲν προέρχεται ἐκ τῆς σαρκός, ἀλλ' εὐρίσκεται ὑπεράνω ταύτης, οὕτως ὅ,τι ζωοποιεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν μακαριότητά του, δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' εὐρίσκεται ὑπεράνω αὐτοῦ. Αὐτὸ δὲ τὸ ὁποῖον λέγω, δὲν ἰσχύει ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ διὰ πᾶσαν οἰανδήποτε Δύναμιν καὶ οὐράνιον Ἀρετήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣΤ'.

Περὶ τῆς εἰρήνης τοῦ λαοῦ, τοῦ ἀποταχθέντος ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ἐξαγιάζει τὴν χρῆσιν τῆς εἰρήνης ταύτης, εἰς τρόπον ὥστε αὕτη νὰ συμβάλλῃ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ὑψίστου κατὰ τὸν χρόνον τῆς παραμονῆς του εἰς τὸν κόσμον τοῦτον.

Κατὰ ταῦτα, ὅπως ζωὴ τοῦ σώματος εἶναι ἡ ψυχὴ, οὕτω μακαρία ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ Θεός. Περὶ Αὐτοῦ ὁμιλοῦν

(¹) Βλ. Βιβλ. ΙΓ', περὶ τῆς Τριάδος, κεφαλ. Κ', καὶ βιβλ. ΙΔ' κεφάλ. Α'.

αἱ Ἱεραὶ Γραφαὶ τῶν Ἑβραίων εἰς τὸ χωρίον: «μακάριος ὁ λαός, οὗ Κύριος ὁ Θεὸς αὐτοῦ» ⁽¹⁾. Δυστυχῆς λοιπὸν ὁ λαὸς ὁ ἀποταχθεὶς ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν Του. Ἐν τούτοις ὁ λαὸς αὐτὸς ἀρέσκειται εἰς κάποιαν ἰδικήν του εἰρήνην, τὴν ὁποίαν δὲν πρέπει ν' ἀποκρούσωμεν. Ἀναμφιβόλως δὲν θ' ἀπολαύσῃ τὴν εἰρήνην αὐτὴν μέχρι τέλους, διότι τὴν καταχρᾶται πρὶν ἢ τερματισθῇ. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ, τὸ νὰ τὴν κατέχῃ κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς τῆς ζωῆς, εἶναι καὶ δι' ἡμᾶς συμφέρον, διότι, ἐφ' ὅσον αἱ δύο Πολιτεῖαι εἶναι συμμεμιγμέναι, μεταχειριζόμεθα καὶ ἡμεῖς τὴν εἰρήνην τῆς Βαβυλῶνος, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ἀπηλευθερώθη κατὰ τρόπον, ὥστε ἐν τῷ μεταξύ διέρχεται ἐκεῖ τὰς ἡμέρας τῆς παραμονῆς του ἐπὶ τῆς γῆς. Ἴδου διατὶ ὁ Ἀπόστολος ⁽²⁾ παραινεῖ τὴν Ἐκκλησίαν ν' ἀπευθύνῃ δέησιν ὑπὲρ τῶν βασιλέων τῆς καὶ τῶν ἀνελθόντων εἰς ὑψηλὰ ἀξιώματα ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, δὲν ἀρκεῖται δὲ μόνον εἰς αὐτό, ἀλλὰ καὶ τὸ δικαιολογεῖ: «ἵνα ἡρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι». Ὅταν δὲ ὁ προφήτης προανήγγελλεν εἰς τὸν ἀρχαῖον λαὸν τοῦ Θεοῦ τὴν μελλοντικὴν αἰχμαλωσίαν του καὶ τοῦ παρήγγελλεν, ὅπως ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου πορευθῇ εἰς τὴν Βαβυλῶνα μεθ' ὑποταγῆς, καὶ ὅπως προσφέρῃ τιμὰς εἰς τὸν Θεὸν διὰ τὴν καρτερίαν ταύτην, τὴν ὁποίαν τοῦ ἐζήτησε, τὸν παρώτρυνε ν' ἀπευθύνῃ αὐτὸς ὁ ἴδιος δεήσεις εἰς τὸν Κύριον δι' αὐτὴν λέγων: «ἐν τῇ εἰρήνῃ αὐτοῦ θὰ εἶναι ἡ ἰδική σας εἰρήνη» ⁽³⁾. Ἀσφαλῶς δὲν πρόκειται περὶ τῆς προσκαίρου εἰρήνης, μὴ δυναμένης νὰ διαρκέσῃ παρὰ μέχρι τῆς ἄλλης ζωῆς καὶ ἥτις εἶναι κοινὴ καὶ εἰς τοὺς ἀγαθοὺς καὶ εἰς τοὺς κακοὺς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Εἰρήνη εἰς τοὺς ὑπηρετοῦντας τὸν Θεόν. Κατὰ τὴν πορείαν τῆς προσκαίρου ταύτης ζωῆς δὲν δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν τελείαν ἐκείνην εἰρήνην, οὔτε νὰ τὴν ἀπολαύσωμεν ἄνευ διαταραχῆς.

Κατὰ ταῦτα, τὴν εἰρήνην, ἥτις ἀνήκει εἰς ἡμᾶς, τὴν ἔχομεν

---

(1) Ψαλμ. ΡΜΓ (ΡΜΔ) 15.

(2) Α'. Τιμόθ. β', 2.

(3) Πρβλ. «Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἰδους· θαρροῦμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον». Β' Κορίνθ. ε' 7.

μετὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς πίστεως καὶ θὰ τὴν ἔχωμεν μετ' Αὐτοῦ εἰς τὴν αἰωνιότητα δι' ἐνατενίσεως, (per speciem). Πλήν ὅμως ἡ εἰρήνη ἐδῶ κάτω, εἴτε ἐκείνη, ἡ ὁποία τυγχάνει μετὰ τοῦ κόσμου κοινὴ εἰς ἡμᾶς, εἴτε ἡ προσωπικὴ μας εἰρήνη, εἶναι εἰρήνη, ἥτις παρηγορεῖ μᾶλλον τὴν ἀθλιότητά μας παρὰ πού μᾶς παρέχει τὴν χαρὰν τῆς εὐδαιμονίας. Τοῦτ' αὐτὸ ἰσχύει καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὴν δικαιοσύνην μας : μολονότι αὕτη εἶναι πραγματικὴ λόγῳ τοῦ σκοποῦ τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκει καὶ ὅστις εἶναι τὸ ἀληθὲς ἀγαθόν, ἐν τούτοις εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἔγκειται μᾶλλον εἰς τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν παρὰ εἰς τὴν τελειότητα τῶν ἀρετῶν. Τεκμήριον τούτου εἶναι ἡ δέησις ὀλοκλήρου τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν διάγει τὰς ἡμέρας τῆς παραμονῆς της ἐπὶ τῆς γῆς. Διότι μὲ τὴν φωνὴν ὅλων τῶν μελῶν της ἀπευθύνει τὴν κραυγὴν ταύτην πρὸς τὸν Θεόν: «καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὥς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν» (1).

Ἡ δραστικότητα δὲ τῆς δεήσεως ταύτης δὲν εἶναι δι' ἐκείνους, πού ἔχουν πίστιν νεκράν, πίστιν ἄνευ ἔργων, (Ἰάκ. β' 17 καὶ 26), ἀλλὰ δι' ἐκείνους ἡ πίστις τῶν ὁποίων ἐνεργεῖ διὰ τῆς ἀγάπης (Γαλάτ. ε', 6), καὶ διότι, καίτοι εἰς τὸν Θεὸν καθυποτασσόμενοι, ἐφ' ὅσον εὐρισκόμεθα εἰς τὴν θνητότητα τοῦ φθαρτοῦ τούτου σώματος, τὸ ὁποῖον βαρύνει τὴν ψυχὴν, (Σοφ. Θ', 15), ἡ νόησις δὲν ἐξασκεῖ καθοριστικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν παθῶν, οἱ δὲ δίκαιοι ἔχουν ἀνάγκην ν' ἀπευθύνουν πρὸς τὸν Θεὸν τοιαύτην δέησιν. Διότι, παρ' ὅλον ὅτι γινόμεθα κύριοι τῶν παθῶν, δὲν τὸ ἐπιτυγχάνομεν ἄνευ ἀγῶνος.

Ἄλλως τε εἰς τὸ ἐνδιαίτημα τοῦτο τῆς ἀδυναμίας, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν μετὰ θάρρους ἀγωνιζόμενον ἢ τὸν ἐπὶ τῶν παθῶν αὐτοῦ, ὥς ἐπὶ τῶν ἐχθρῶν του, κυριαρχοῦντα δὲν διολισθαίνει μήπως κάποια κακὴ ἀρχή, ἥτις τὸν κάμνει ν' ἁμαρτάνῃ, ἐὰν μὴ διὰ τῆς δράσεως, τὴν ὁποίαν εἶναι πάντοτε εὐκόλον νὰ σταματήσῃ κανεῖς, τοῦλάχιστον διὰ τοῦ (προφορικοῦ) λόγου, ὅστις μᾶς διαφεύγει, καὶ τῆς σκέψεως, ἡ ὁποία ἔχει πτερά; Κατὰ ταῦτα, ἐφ' ὅσον ἡ εἰρήνη βασιλεύει ἐπάνω εἰς ἐλαττώματα, δὲν εἶναι πλήρης, διότι οἱ ἀνθιστάμενοι δὲν ὑποκύπτουν παρὰ κατόπιν ἀγῶνων οὐχὶ ἀπηλλαγμένων κινδύνου, οἱ δὲ ὑποκύπτοντες δὲν ἀφίουν τὴν χαρὰν τοῦ θριάμβου εἰς τὸν νικητὴν, ὅταν οὗτος κατόπιν ἀποκτᾷ τὴν ἡρεμίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν, ἀλλ' ἀναγκάζεται νὰ τὰς διατηρῇ μὲ ὅλην τὴν δύναμίν του καὶ μὲ τὴν ἀδιάπτωτον ἐπαγρύπνησιν, πού ἀπαιτεῖ ὁ φόβος ἐνδεχομένης ἐπανόδου. Ἐν

(1) Ματθ. στ', 12.

μέσφ ὅλων αὐτῶν τῶν πειρασμῶν, περὶ τῶν ὁποίων αἱ Ἱεραὶ Γραφαὶ λέγουν αὐτὰς τὰς ὀλίγας λέξεις : «Πότερον οὐχὶ πειρατήριόν ἐστι ὁ βίος ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς» ⁽¹⁾, ποῖος θὰ εἶναι τόσον ἱταμός, ὥστε νὰ κολακεύεται πιστεύων, ὅτι διάγει τὸν βίον αὐτοῦ, χωρὶς νὰ ἔχη ἀνάγκην νὰ εἴπῃ εἰς τὸν Θεὸν «καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν;». Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ ἦτο τυφλὸς ἐξ ὑπεροψίας ; Πράγματι δὲν εἶναι μεγαλόσωμος, ἀλλ' ἢ φυσιώσις καὶ ὁ ἄνεμος τῆς ἀλαζονείας τὸν κάμνουν νὰ ἐξέρχεται τῶν (φυσιολογικῶν) ἀναλογιῶν του.

Δικαίως ἀνθίσταται πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός, ὅστις προσφέρει εἰς τοὺς ταπεινοὺς τὴν χάριν Του. Ὅθεν εἶναι γεγραμμένον : «ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν» ⁽²⁾.

Κατὰ ταῦτα ἡ δικαιοσύνη ἐδῶ κάτω συνίσταται δι' ἕκαστον ἐξ ἡμῶν εἰς ὃ,τι διατάσσει ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους, πὺν ὑπακούουν, εἰς τὴν ὑπὸ τῆς ψυχῆς καθυπόταξιν τοῦ σώματος καὶ τὴν κυριαρχίαν τοῦ λόγου ἐπὶ τῶν παθῶν, ἔστω καὶ ἐπαναστατημένων, εἰς τὴν καθυπόταξιν ἢ τὴν καταπολέμησίν των. Ἡ δικαιοσύνη συνίσταται ἐπίσης εἰς τὸ νὰ ἐπιζητῶμεν ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Θεὸν καὶ τὴν χάριν διὰ τὸ ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον κάμνομεν, καὶ τὴν συγγνώμην διὰ τὸ κακόν, πὺν ἔχομεν διαπράξει ὡς καὶ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος τῆς εὐγνωμοσύνης διὰ τὰ ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα ἐλάβαμεν. Ἀλλά, εἰς τὴν τελικὴν ἐκείνην εἰρήνην σκοπὸν καὶ ἀντικείμενον τῆς δικαιοσύνης ἡμῶν ἐδῶ κάτω, ἡ φύσις μας θεραπευμένη ἀπὸ τὴν ἀθανασία καὶ τὴν ἀφθαρσίαν, θ' ἀπαλλαγῇ τῶν κακῶν καὶ τῶν ἐλαττωμάτων της, δὲν θὰ παρασυρθῇ εἰς τὸ ν' ἀντιδράσῃ πρὸς ἡμᾶς ὑπὸ οὐδεμιᾶς αἰτίας, εἴτε ξένης εἴτε δημιουργουμένης ἀφ' ἑαυτῆς, ὁ δὲ λόγος (ratio) δὲν θὰ ἔχη πλέον ἀνάγκην νὰ ἐξασκῇ ἐπίδρασίν τινα ἐπὶ τῶν κακῶν καὶ τῶν ἐλαττωμάτων, διότι δὲν θὰ ὑπάρχουν πλέον κακίαι καὶ ἐλαττώματα : ὁ Θεὸς θὰ διατάσῃ τὸν ἄνθρωπον, ἢ ψυχὴν τὸ σῶμα. Θὰ δοκιμάζωμεν δὲ τόσῃν γλυκύτητι καὶ εὐτυχίαν νὰ ὑπακούωμεν, ὅσῃν εὐδαιμονίαν αἰσθανόμεθα νὰ ζῶμεν καὶ νὰ βασιλεύωμεν. Καὶ τοῦτο θὰ διαρκέσῃ διὰ πάντας καὶ δι' ἕκαστον χωριστὰ αἰωνίως, θὰ εἶναι δὲ βέβαιον ὅτι θὰ διαρκέσῃ αἰωνίως, τοιουτοτρόπως δὲ ἡ εἰρήνη τῆς τοιαύτης μακαριότητος ἢ ἡ μακαριότης τῆς εἰρήνης ταύτης θὰ εἶναι τὸ ὑπέρτατον ἀγαθόν.

---

(1) Ἰώβ, Ζ', 1.

(2) Α' Πέτρος, ε', 5.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'. ✓

Ποῖός τις δὲ εἶναι ὁ θάνατος τῶν ἀσεβῶν ;

Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς μὴ ἀνήκοντας εἰς τὴν Πολιτείαν ταύτην τοῦ Θεοῦ, οὗτοι θὰ εὗρουν ἀπ' ἐναντίας μίαν αἰώνιον ἀθλιότητα, τὴν ὁποίαν ὀνομάζουν δεύτερον θάνατον. Καὶ τοῦτο εὐλόγως, (Ἀποκ. Β' κ' καὶ κα') διότι δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ οὔτε ὅτι θὰ ὑφίσταται ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς, ἐφ' ὅσον ἡ ψυχὴ θὰ ἐκτοπισθῇ ἐκ τῆς συμμετοχῆς της εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Θεοῦ, οὔτε θὰ ὑπάρχῃ ἡ ζωὴ τοῦ σώματος, ἐφ' ὅσον τὸ σῶμα κατατρύχεται ὑπὸ παντὸς εἴδους πόνων. Διὸ καὶ ὁ δεύτερος οὗτος θάνατος εἶναι σκληρότερος. ὥς μὴ δυνάμενος νὰ τερματισθῇ διὰ τοῦ θανάτου ⁽¹⁾. Ἀλλ' ὅπως ἡ ἀθλιότης ἀντίκειται πρὸς τὴν εὐτυχίαν, ὁ θάνατος πρὸς τὴν ζωὴν, οὕτω καὶ ὁ πόλεμος ἀντίκειται πρὸς τὴν εἰρήνην, ἀκριβῶς δὲ ὅπως ἐγκωμιάσαμεν καὶ ἐξυμνήσαμεν τὴν εἰρήνην, ἥτις εὐφραίνει τὸ ἐνδιαίτημα τῶν ἀγαθῶν, οὕτω διερωτώμεθα εὐλόγως ποῖον εἶδος πολέμου δέον ἀντιθέτως νὰ φαντασθῶμεν εἰς τὸ ἐνδιαίτημα τῶν κακῶν. Ἀλλά, ὁ ἀπευθύνων τὴν ἐρώτησιν ταύτην βλέπει καθαρὰ ὅ,τι βλαβερόν καὶ ὀλέθριον ἐμφιλοχωρεῖ εἰς τοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνας καὶ θ' ἀντιληφθῇ, ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο κατ' αὐτοὺς παρὰ ἡ μάχη καὶ ἡ πάλη τῶν πραγμάτων μεταξύ των. Ποῖον λοιπὸν ἀγῶνα πολεμικὸν δύναται τις νὰ φαντασθῇ σκληρότερον καὶ ὀδυνηρότερον, ἐὰν μὴ ἐκεῖνον, καθ' ὃν ἡ βούλησις ἀντιτίθεται τόσον πολὺ πρὸς τὴν ὀδύνην καὶ ἡ ὀδύνη πρὸς τὴν βούλησιν, ὥστε οὐδεμία ἐκ τῶν δύο αὐτῶν κατάγει τὴν νίκην, ὅπως θέσῃ τέρμα εἰς τοιαύτας ἐχθρότητας; Ποῖος πόλεμος εἶναι

(1) Τὸ χωρίον τοῦτο ὑπενθυμίζει τοὺς κλασσικοὺς ἐκεῖνους στίχους τοῦ Δάντου :

Questi non hanno speranza di morte
E la lor cieca vita è tanto bassa
Che invidiosi son d'ogni altra sorte
Fama di lor il mondo esser non lassa
Misericordia e giustizia gli sdegna
Non ragioniam di lor ma guarda e passa

(Αὐτοὶ δὲν ἔχουν τὴν ἐλπίδα τοῦ θανάτου καὶ εἶναι τόσο ταπεινὴ ἡ τυφλὴ ζωὴ τους, ὥστε φθονοῦν κάθε ἄλλη τύχη. Ὁ κόσμος δὲν κουράζεται νὰ διαλαλῇ τὴ φήμην τους. Ἡ εὐσπλαχνία καὶ ἡ δικαιοσύνη τοὺς περιφρονεῖ. Ἀς μὴ μιλοῦμε γι' αὐτούς, κοίταξέ τους καὶ τράβα). (Dante Canto terzo στίχ. 46 καὶ ἐφεξῆς).

σκληρότερος καὶ ὀδυνηρότερος ἐκείνου, καθ' ὃν ἡ βία τοῦ πόνου διεξάγει μίαν τόσον λυσσωδή μάχην μετὰ τὴν φύσιν τοῦ σώματος, οὕτως ὥστε οὔτε ὁ πόνος οὔτε ἡ φύσις ὑποχωρεῖ, ἀλλ' ἀνθίστανται ἀμοιβαίως ; Πράγματι, ὅταν εἰς τοιοῦτος ἀγὼν διεξάγεται ἐδῶ κάτω, εἴτε θριαμβεύει ὁ πόνος, ὅποτε ὁ θάνατος ἀφαιρεῖ κάθε αἴσθησιν, εἴτε κατάγει τὴν νίκην ἡ φύσις, καὶ ἡ ὑγεία θέτει τὸν πόνον ἐκποδών. Ἐκεῖ ὅμως εἰς τὸ ἐνδιαίτημα τῶν κακῶν παρὰ τὸ ἄλγος, διὰ τὴν βασανίστην, καὶ ἡ φύσις διὰ τὴν πάσχη, οὔτε τὸ ἄλγος οὔτε ἡ φύσις ὑποχωρεῖ, ἵνα μὴ ὑποχωρήσῃ καὶ ὁ κολασμός καὶ ὅπως μὴ ὑπάρξῃ τέρμα.

Δεδομένου ὅτι ὡς πρὸς τὰς δύο αὐτὰς καταστάσεις, τῆς μιᾶς οὔσης περιποθήτου, τῆς ἐτέρας φοβεραῆς, εἰς τὰς ὁποίας θὰ καταλήξουν οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ κακοί, ἡ κρίσις εἶναι ὁ ἀναγκαῖος μεταβατικὸς σταθμός, θὰ ὁμιλήσω, ἐφ' ὅσον μοῦ ἐπιτρέπη τοῦτο ὁ Θεός, περὶ τῆς κρίσεως εἰς τὸ ἀκόλουθον βιβλίον.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Μολονότι ὁ Θεὸς ἀσκεῖ ἐν παντὶ χρόνῳ τὰς κρίσεις του, εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο δὲν θὰ πραγματευθῶμεν παρὰ περὶ τῆς τελευταίας κρίσεως μόνον.

Δεδομένου ὅτι μᾶς ἀπομένει νὰ ὁμιλήσωμεν μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ περὶ τῆς ἡμέρας τῆς τελευταίας κρίσεως καὶ νὰ διαπιστώσωμεν σχετικῶς τὴν ἀλήθειαν ἐναντίον τῶν ἀσεβῶν καὶ τῶν ἀπίστων, θὰ θέσωμεν ἐν πρώτοις, ὡς στήριγμα τοῦ οἰκοδομήματος, τὸν θεμέλιον λίθον τῶν θεϊκῶν μαρτυριῶν. Οἱ ἀποκρούοντες ταύτας, ἀντιτάσσοντες, παρὰ πάσας τὰς προσπάθειάς των, εἰς αὐτὰς μόνον πενιχροὺς ἀνθρωπίνους συλλογισμούς, ψευδεῖς καὶ πεπλανημένους, διατείνονται, ὅτι αἱ μαρτυρίαι, αἱ εἰλημμέναι ἐκ τῶν Ἱερῶν Γραφῶν, ἔχουν ἄλλην τινὰ ἔννοιαν ἢ ὅτι στεροῦνται ὁλοτελῶς τοῦ θεϊκοῦ κύρους, ποὺ ἀποδίδεται εἰς αὐτάς. Διότι, φρονῶ ὅτι οὐδεὶς ἀκούων τὰς μαρτυρίας ταύτας συμφώνως πρὸς τὴν κυριολεκτικὴν σημασίαν των, καὶ πιστεύων εἰς τὴν θείαν ἔμπνευσιν τῶν ἱερῶν συγγραφέων των, θὰ τὰς ἀποκρούσῃ. Θὰ τὰς παραδεχθῇ εἴτε ὁμολογῶν τοῦτο διὰ τοῦ στόματος, εἴτε ἐλαττώματά τινα τὸν κάμνουν νὰ ἐρυθριάσῃ εἴτε νὰ φοβηθῇ νὰ τὸ ὁμολογήσῃ, εἴτε τέλος μὲ ἓνα πεῖσμα, ὅμοιον πρὸς παραλήρημα, προσπάθει νὰ ὑπερασπίσῃ, καὶ μάλιστα μὲ λυσσώδη ὁρμήν, ἐκεῖνο, ποὺ γνωρίζει καὶ πιστεύει πεπλανημένον ἐναντίον ἐκείνου ποὺ γνωρίζει καὶ πιστεύει, ὅτι εἶναι ὀρθόν.

Ὁλόκληρος λοιπὸν ἡ Ἐκκλησία τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ πιστεύει, ὅτι ἡμέραν τινὰ ὁ Χριστὸς θὰ κατέλθῃ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα κρίνῃ ζῶντας καὶ νεκρούς, τοῦτο δὲ ὀνομάζομεν τελευταίαν ἡμέραν τῆς θείας κρίσεως, δηλαδὴ τέρμα τῶν αἰώνων. Διότι δὲν γνωρίζομεν πόσας ἡμέρας θὰ διαρκέσῃ ἡ κρίσις αὕτη, ἀλλ' ἡ Γραφή μεταχειρίζεται συνήθως τὴν λέξιν ἡμέρα ἀντὶ τῆς λέξεως χρόνος, ἀκόμη δὲ καὶ ἐκεῖνος, ὅστις ἀναγινώσκει ἐπιπολαίως τὰς Γραφάς, δὲν ἀγνοεῖ τοῦτο. Ὅταν λοιπὸν ὁμιλῶμεν περὶ τῆς

ἡμέρας τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ, προσθέτομεν μίαν λέξιν : τὴν τελευταίαν ἡμέραν (*addimus ultimum*) ἢ τὴν ἐσχάτην ἡμέραν, (*vel novissimum*), διότι ἤδη ἀπὸ τοῦδε κρίνει καὶ ἔκρινεν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὅτε ἐδίωξε καὶ ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὸ δένδρον τῆς ζωῆς τοὺς πρῶτους γονεῖς μας ἐνόχους δεινοῦ σφάλματος. Ἐπίσης ἔκρινεν, ὅτε κατεδίκασε τοὺς ἀποστατήσαντας ἀγγέλους, ὁ ἀρχηγὸς τῶν ὁποίων, ἀφοῦ πρῶτον ἔγινε διαφθορεὺς τοῦ ἑαυτοῦ του, διέφθειρε τοὺς ἀνθρώπους ζηλοτυπῶν ⁽¹⁾. Εἶναι δὲ δικαία καὶ βαθεῖα ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν ἡ ζωὴ τῶν δαιμόνων καὶ τῶν ἀνθρώπων εἰς τὰς περιοχὰς τοῦ αἵματος ἢ ἐπὶ τῆς γῆς, εἶναι κατάμεστος πλανῶν καὶ ὀδυνῶν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη οὐδεὶς περιέπιπτεν εἰς ἁμαρτίαν, τὰ λογικὰ πλάσματα θὰ συνεδέοντο μετὰ τοῦ Θεοῦ αὐτῶν εἰς τὴν αἰωνίαν μακαριότητα βάσει ἀγαθῆς τινος καὶ δικαίας κρίσεως. Πλὴν τούτου, ἐκτὸς τῆς τοιαύτης γενικῆς κρίσεως, τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς ἀσκεῖ ἐπὶ τε τῶν δαιμόνων καὶ τῶν ἀνθρώπων, καταδικάζων τούτους εἰς τὴν ἀθλιότητα, συνεπεία τῶν πρωταρχικῶν ἁμαρτιῶν, κρίνει ἐπίσης τὸν καθένα χωριστὰ διὰ τὰς ἰδίας του πράξεις ἑξαρτωμένας ἐκ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεώς του. Διότι οἱ δαίμονες τὸν ἱκετεύουν νὰ μὴ τοὺς βασανίζῃ ⁽²⁾, φείδεται δὲ αὐτῶν μὲ δικαιοσύνην ἢ ὑφίστανται τὴν ποινὴν, τὴν εἰς τὴν διαστροφὴν αὐτῶν ὀφειλομένην.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οὗτοι ἀποπλύνουν τ' ἁμαρτήματά των συχνάκις δημοσίᾳ, πάντοτε δὲ τοῦλάχιστον ἐν τῷ κρυπτῷ, διὰ τῶν ποινῶν, τὰς ὁποίας ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἐπιβάλλει εἰς αὐτοὺς εἴτε κατὰ τὴν ζωὴν ταύτην εἴτε μετὰ θάνατον. Ἐν τούτοις οὐδεὶς ἄνθρωπος πράττει τὸ ἀγαθόν, εἰ μὴ δὲν βοηθῇται ὑπὸ τῆς θείας χάριτος. Οὐδεὶς δὲ δαίμων, οὐδεὶς ἄνθρωπος δύναται νὰ διαπράττῃ τὸ κακόν, εἰ μὴ ὁ Θεὸς βάσει δικαίας τινὸς κρίσεως, δὲν τὸ ἐπιτρέπῃ. Διότι λέγει ὁ Ἀπόστολος: «Τί οὖν ἐροῦμεν; μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; μὴ γένοιτο» ⁽³⁾. Καὶ ἄλλαχοῦ: «Ὡς βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ, ὡς ἀνεξερεῦνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ» ⁽⁴⁾. Δὲν θὰ πραγματευθῶ λοιπὸν ἐνταῦθα περὶ τῶν κρίσεων τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν πορείαν τῶν αἰώνων, ἀλλὰ μόνον, καὶ μὲ τὴν συμπαραστάσιν Του, περὶ τῆς τελευταίας κρίσεως, ὅποταν ὁ Χριστὸς θὰ καταβῇ ἐκ τοῦ οὐρα-

(1) Β' Πέτρ. β'. 4.

(2) Ματθ. η', 29.

(3) Ρωμ. θ', 14.

(4) Αὐτόθι ια' 33.

νοῦ, ἵνα κρίνῃ ζῶντας καὶ νεκρούς. Αὕτῃ δὲ ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἡμέρα, τὴν ὁποίαν καλοῦμεν ἡμέραν τῆς κρίσεως κατὰ τὴν κυριολεκτικὴν τῆς λέξεως ἐκδοχήν. Διότι τότε τὰ παράπονα ἐκεῖνα διὰ τὴν ἄγνοιαν τῆς αἰτίας τῆς εὐημερίας τῶν κακῶν καὶ τῆς δυστυχίας τῶν δικαίων δὲν θὰ ὑφίστανται πλέον. Τότε θὰ καταστῇ φανερώτατον, ὅτι τὴν ἀληθινὴν καὶ τελείαν εὐδαιμονίαν θὰ εὗρουν οἱ ἀγαθοί, οἱ δὲ κακοὶ θὰ βυθισθοῦν εἰς τὴν ὑστάτην ἀθλιότητα συμφώνως πρὸς τὰς πράξεις καὶ τὰς ἐνεργείας των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ, καίτοι ἀδυνατοῦμεν νὰ τὴν ἐννοήσωμεν, ἀσκεῖται ἀκόμη καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἀντινομίων, ποὺ παρουσιάζει ἡ ἀνθρωπότης.

Ἐδῶ κάτω μανθάνομεν νὰ ὑποφέρωμεν καρτερικῶς τὰ κακά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι οἱ ἀγαθοὶ ἀπηλλαγμένοι καὶ νὰ μὴ λαμβάνωμεν πάρα πολὺ ὑπ' ὄψιν τὰ ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα οἱ κακοὶ ἀπολαμβάνουν. Τοιουτοτρόπως καὶ εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ μυστήρια τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ ἐμφιλοχωροῦν εὐεργετικὰ διδάγματα. Πράγματι ἀγνοοῦμεν ἐπὶ τῇ βάσει τίνος κρίσεως τοῦ Θεοῦ ὁ ἀγαθὸς οὗτος ἄνθρωπος εἶναι πτωχὸς καὶ ὁ κακὸς ἐκεῖνος εἶναι πλούσιος· διὰ ποῖον λόγον ὁ δεύτερος διάγει ἐν μέσῳ ἀπολαύσεων τὴν ζωὴν του, ἐνῶ μᾶς φαίνεται, ὅτι θὰ ἔπρεπε, λόγῳ τῶν διεφθαρμένων ἡθῶν του, ὅτι εἶναι ἄξιος κακοδαιμονίας, ἐνῶ ὁ πρῶτος ζῇ ἐν μέσῳ θλίψεων, παρ' ὅλον ὅτι ἡ χρηστὴ ζωὴ του μᾶς κάμνει νὰ πιστεύωμεν, ὅτι εἶναι ἄξιος νὰ διάγῃ τὸν βίον αὐτοῦ εὐδαιμονῶν. Ὁ ἀθῶος ἐξέρχεται τοῦ δικαστηρίου ὄχι μόνον ἀνεκδίκητος, ἀλλὰ καὶ συντετριμμένος ἐκ τῆς ἐναντίον του ἀπαγγελθείσης καταδικαστικῆς ἐτυμηγορίας. Οὗτος ὑποκύπτει εἴτε λόγῳ τῆς ἀδικίας τοῦ δικαστοῦ εἴτε ὑπὸ τὸ βάρος ψευδῶν μαρτυρικῶν καταθέσεων. Ἀπ' ἐναντίας ὁ ἐγκληματίας ἀποσύρεται ἀτιμώρητος καὶ μάλιστα ὑβριστὴς τοῦ θύματός του. Ὁ ἀσεβὴς ἀπολαύει καλῆς ὑγείας, ὁ δίκαιος κατατῆκεται ἐκ μαρασμοῦ. Νεαροὶ ῥωμαλέοι ζοῦν ἐκ τῆς ἀρπαγῆς, ἄλλοι, ἀνίκανοι νὰ προφέρουν ἔστω καὶ μίαν λέξιν προσβλητικὴν, προσβάλλονται ἐξ ὀδυνηρῶν νοσημάτων πάσης φύσεως. Παῖδες, πλούσιοι ἐλπίδων ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἀνθρωπότητος, θερίζονται ἀπὸ τὸ δρέπανον προώρου θανάτου. Ἄλλοι, ἀνίκανοι νὰ βλέπουν καὶ αὐτὸ ἀκόμη τῆς ἡμέρας τὸ φῶς, εἶναι μακρόβιοι. Ἄνθρωποι, διαπράττοντες παντὸς εἶδους

ἐγκλήματα, ἀνέρχονται εἰς τὸ ἀποκορύφωμα τῶν τιμῶν ⁽¹⁾, ἄλλοι δὲ ἄμεπτον ζωὴν διάγοντες παραμένουν ἄγνωστοι εἰς τὸ σκότος, καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά.

Ποῖος θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τὰ περισυλλέξῃ καὶ νὰ τ' ἀπαριθμήσῃ; Ἀκόμη, καὶ ἂν εἰς τὴν κατ' ἐπίφασιν ἀνόητον ταύτην κατάστασιν τῶν πραγμάτων, ὑφίστατο ποιά τις κανονικὴ ὁμοιομορφία· ἐὰν εἰς τὴν ζωὴν ταύτην, ὅπου ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ ψαλμοδοῦ «ματαιότητι ὡμοιώθη, αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὥσει σκιά παράγουσι» ⁽²⁾, τὰ ἐφήμερα ἀγαθὰ του ἦσαν ἀποκλειστικῶς ὁ κλῆρος τῶν κακῶν· ἐὰν οἱ ἀγαθοί, καὶ μόνον οὗτοι, ἔδει νὰ εἶναι δυστυχεῖς, θὰ ἠδύνατό τις ν' ἀποδώσῃ τὴν διάταξιν ταύτην εἰς τὴν δικαιοκρισίαν τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀκριβῶς θ' ἀπεκαλύπτετο ἡ γενναιοφροσύνη Του, ἐφ' ὅσον εἰς ἀνθρώπους ἀποκεκλεισμένους ἀπὸ τὰ αἰώνια ἀγαθὰ διὰ παντός, ἀπὸ τὰ αἰώνια ἀγαθὰ πηγὴν πραγματικῆς εὐδαιμονίας, θὰ ἔδιδε, λόγῳ τῆς κακίας των, τὴν ψευδαίσθησιν, ἥ, ὥς ἐκ τῆς εὐσπλαγχνίας Του, τὴν παρηγορίαν τῶν ἐφημέρων ἀγαθῶν, ἐνῶ οἱ ἀγαθοί, ἀπηλλαγμένοι τῶν αἰωνίων βασάνων, θὰ ἔζων ἐν μέσῳ τῆς θλίψεως ἐδῶ κάτω, διὰ ν' ἀποπλύνουν τὰς ἁμαρτίας των, ὅσονδῆποτε ἐλαφραὶ καὶ ἂν ἦσαν, ἢ διὰ νὰ τελειοποιήσουν τὰς ἀρετὰς αὐτῶν δοκιμαζόμενοι. Τώρα ὅμως, ὅχι μόνον εἶναι κλῆρος τῶν ἀγαθῶν τὸ κακὸν καὶ τῶν κακῶν τὸ ἀγαθόν, ὅπερ φαίνεται ἀδικία, ἀλλὰ συχνὰ γίνεται κακὸν εἰς τοὺς κακοὺς καὶ καλὸν εἰς τοὺς ἀγαθοὺς, εἰς τρόπον ὥστε αἱ κρίσεις τοῦ Θεοῦ εἶναι περισσότερον ἀνεξερεύνητοι καὶ αἱ ὁδοὶ Αὐτοῦ περισσότερον ἀνεξιχνίαστοι ⁽³⁾. Ὡστε, παρ' ὅλον ὅτι ἀγνοοῦμεν βάσει ὁποίας κρίσεως ὁ Θεὸς θέλει καὶ ἐπιτρέπει ταῦτα, Αὐτός, ὅστις εἶναι ἡ ὑπερτάτη ἀρετὴ, ἡ ὑπερτάτη σοφία καὶ ἡ ὑπερτάτη δικαιοσύνη, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀδυναμίας, οὔτε αὐθαιρεσίας, οὔτε ἀδικίας, πάντως εἶναι εὐεργετικὸν δι' ἡμᾶς νὰ μάθωμεν νὰ μὴ λαμβάνωμεν πάρα πολὺ ὑπ' ὅψιν μας τὰ ἀγαθὰ ἢ τὰ κακά, τὰ ὁποῖα εἶναι, ὅπως βλέπομεν κοινά, καὶ εἰς τοὺς ἀγαθοὺς καὶ εἰς τοὺς κακοὺς· νὰ μὴ ἐπιζητῶμεν παρὰ μόνον τὰ ἀγαθὰ τὰ εἰς τοὺς ἀγαθοὺς ἀνήκοντα καὶ ν' ἀποφεύγωμεν τὰ κακά τὰ εἰς τοὺς κακοὺς ἐπιβαλλόμενα. Ὅταν δὲ φθάσωμεν εἰς τὴν κρίσιν ἐκείνην τοῦ Θεοῦ, ὁ χρόνος τῆς ὁποίας ὀρθῶς καλεῖται ἡμέρα τῆς κρίσεως, ἐνίστε δὲ ὁ χρόνος τοῦ Κυρίου, τότε ὅχι μόνον αἱ κρίσεις τῆς τελευ-

(1) Εἶναι γεγονὸς ὅτι εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὑψηλῶν ὁρέων δὲν ἀνέρχονται μόνον οἱ ἀετοί, ἀλλὰ πολὺ συχνότερα τὰ ἐρπετά.

(2) Ψαλμ. ΡΜΓ (ΡΜΔ), 4.

(3) Ρωμ. ια'. 33.

ταίας αὐτῆς ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖναι τῆς ἀρχῆς καὶ αἱ μελλοντικαὶ κατὰ τὴν πορείαν τῶν αἰώνων μέχρι τῆς συντελείας αὐτῶν, θ' ἀπαστράψουν ἐν μέσῳ τῆς ἀπολύτου δικαιοσύνης των. Ἐπίσης τότε θὰ διαδηλωθῇ ἡ ὑπερτάτη δικαιοσύνη τῆς κρίσεως ἐκείνης τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀποκρύπτουσα σχεδὸν πάντοτε εἰς τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν νόησιν τῶν θνητῶν τὴν δικαιοσύνην τῶν κρίσεων τοῦ παρόντος. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἐκεῖνο, ὅπερ δὲν ἄγνωστον οἱ πιστοί, εἶναι τὸ ὅτι τὰ τοιαῦτα μυστηριώδη ἀπόρρητα δὲν παραβιάζουν ποσῶς τὴν δικαιοσύνην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Κατὰ τίνα τρόπον ὁ Σολομῶν ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ πραγματεύεται περὶ παντὸς ὅ,τι εἶναι κοινὸν καὶ εἰς τοὺς ἀγαθοὺς καὶ εἰς τοὺς κακοὺς.

Ὁ Σολομῶν, ὁ σοφώτερος τῶν βασιλέων τοῦ Ἰσραήλ, βασιλεύσας εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀρχίζει τὸ βιβλίον τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ, περιλαμβανόμενον εἰς τὸν «κανόνα» τῶν Ἱερῶν Γραφῶν ὡς ἀκολουθῶς : «Ματαιότης ματαιοτήτων, εἶπεν ὁ Ἐκκλησιαστής, ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης. Τίς περισσεΐα τῷ ἀνθρώπῳ ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ, ᾧ μοχθεῖ ὑπὸ τὸν ἥλιον;» ⁽¹⁾. Καί, εἰς τὸ ἀπόφθεγμα τοῦτο ἀνάγων τὰ πάντα, ἀπαριθμεῖ τὰς θλίψεις καὶ τὰς πλάνας τῆς ζωῆς αὐτῆς· δεικνύει τὸν χρόνον, ὅστις ἱλιγγιωδῶς διαρρέει καὶ ὑπεκφεύγει διηνεκῶς, οὐδὲν τὸ σταθερόν, οὐδὲν τὸ μόνιμον καταλείπων. Πλὴν ὅμως, ἐξ ὅλων τῶν ματαιοτήτων τούτων ὑπὸ τὸν ἥλιον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θρηνεῖ πρὸ παντὸς ἄλλου, εἶναι τὸ ὅτι ἡ σοφία νικᾷ τὴν παραφροσύνην, ὅπως τὴν σκοτίαν τὸ φῶς. Ἄλλ' ἐνῷ οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ σοφοῦ εὐρίσκονται εἰς τὸ πρόσωπόν του, ὁ δὲ ἄφρων βαδίζει ὡς τυφλός, μία ὅμως μοῖρα κοινὴ καταδιώκει ἀμφοτέρους εἰς τὴν ζωὴν ταύτην ὑπὸ τὸν ἥλιον. (Ἐκκλ. Β'. 13), Ὁ Ἐκκλησιαστής ἀναμφιβόλως ὑπαινίσσεται τὰ κακὰ ἐκεῖνα, τὰ κοινὰ καὶ εἰς τοὺς ἀγαθοὺς καὶ εἰς τοὺς κακοὺς. Προσθέτει μάλιστα σχετικῶς, ὅτι οἱ ἀγαθοὶ πάσχουν, ὡς ἔαν ἦσαν κακοί, οἱ δὲ κακοί, ὡς ἔαν ἦσαν ἀγαθοί, εὐδαιμονοῦν, «ἔστι, λέγει ματαιότης, ἡ πεποίηται ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι εἰσὶ δίκαιοι ὅτι φθάνει ἐπ' αὐτῶν, ὡς ποῖημα τῶν ἀσεβῶν, καὶ εἰσὶν ἀσεβεῖς ὅτι φθάνει πρὸς αὐτοὺς ὡς ποῖημα τῶν δικαίων·

(1) Ἐκκλ. Α, 2 καὶ 3.

εἶπα ὅτι καὶ γε τοῦτο ματαιότης» (¹). Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὁ τόσον σοφός, ἀφιερώνει ὁλόκληρον τὸ βιβλίον του εἰς τὸ νὰ μᾶς καταστήσῃ γνωστὴν τὴν ματαιότητα ταύτην, ἀναμφιβόλως μὲ τὸν σκοπόν, ὅπως μᾶς ἐμπνεύσῃ τὸν πόθον αὐτῆς τῆς ζωῆς, ὅπου ἡ ματαιότης δὲν εἶναι ὑπὸ τὸν ἥλιον, ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ὑπὸ τὸν δημιουργὸν τοῦ ἡλίου. Μήπως, ἄνευ δικαίας τινὸς κρίσεως τοῦ Θεοῦ, ὁ ἄνθρωπος, γενόμενος ὅμοιος πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν ματαιότητα, θὰ ἐχάνετο ἐν μέσῳ τῆς ματαιότητος ταύτης; Ἐν τούτοις, κατὰ τὸν χρόνον τῆς ματαιότητός του, προέχει πρῶτον πάντων τὸ νὰ ἀνθίσταται ἢ νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὴν ἀλήθειαν, τὸ νὰ εἶναι ἐχθρὸς ἢ φίλος τῆς πραγματικῆς εὐσεβείας, οὐχὶ ὅπως ἀπολαμβάνῃ τὰ ἀγαθὰ τῆς παρούσης ζωῆς ἢ, ὅπως ἀποφεύγῃ τὰ πρόσκαιρα κακά, ἀλλὰ λόγῳ τῆς μελλούσης κρίσεως, διότι τότε θ' ἀπονεμηθοῦν τὰ ἀγαθὰ εἰς τοὺς ἀγαθοὺς, καὶ θὰ δοθοῦν τὰ κακὰ εἰς τοὺς κακοὺς, τὰ ὅποια οὐδέποτε θὰ ἔχουν τέλος. Τέλος ὁ σοφός, τερματίζει ὡς ἑξῆς τὸ βιβλίον του : «τὸν Θεὸν φοβοῦ καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φύλασσε, ὅτι τοῦτο πᾶς ὁ ἄνθρωπος. Ὅτι σύμπαν τὸ ποίημα ὁ Θεὸς ἄξει ἐν κρίσει, ἐν παντὶ παρεωραμένῳ, ἐὰν ἀγαθὸν καὶ ἐὰν πονηρόν» (²). Τί θὰ ἡδύνατο νὰ λεχθῇ συντομώτερον, ἀληθέστερον, εὐεργετικώτερον; Φοβοῦ, λέγει, τὸν Θεὸν καὶ τὰς ἐντολὰς Αὐτοῦ φύλασσε, ὅτι τοῦτο πᾶς ὁ ἄνθρωπος. Πράγματι, ὁ ἄνθρωπος, αὐτὸς καθ' ἑαυτόν, εἶναι τοῦτο : ὁ τηρητὴς τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, ἐὰν δὲ δὲν εἶναι τοιοῦτος, δὲν εἶναι τίποτε. Ὁ παραμένων ὅμοιος πρὸς τὴν ματαιότητα δὲν ἔχει ἀναμορφωθῇ συμφώνως πρὸς τὴν εἰκόνα τῆς ἀληθείας. Διότι πᾶν ἔργον, δηλαδὴ πᾶν ὅ,τι πράττει ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ζωὴν ταύτην, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε κακόν, ὁ Θεὸς θὰ τὸ ἐμφανίσῃ εἰς τὴν κρίσιν Του, ἀκόμη δὲ καὶ τὰς πράξεις τοῦ ἀθλιεστέρου, τουτέστιν ἐκείνου, ὅστις, θεωρεῖται ἀθλιέστερος καί, κατὰ συνέπειαν, δὲν ἐμφανίζεται, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὰ ὅμματα τῶν ἀνθρώπων, διότι αὐτὸν τὸν βλέπει ὁ Θεὸς καὶ δὲν ἀποστρέφει ἀπ' αὐτοῦ οὔτε τὰ βλέμματά Του οὔτε τὴν κρίσιν Του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Διὰ νὰ πραγματευθῶμεν περὶ τῆς τελευταίας κρίσεως, πρέπει πρῶτον ν' ἀναφέρωμεν τὰς μαρτυρίας τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ κατόπιν τὰς μαρτυρίας τῆς Παλαιᾶς.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς εἰς τὴν τελευταίαν κρίσιν ἀναφερομένας

(¹) Ἐκκλ. Η', 14.

(²) Ἐκκλ. ΙΒ' 13 καὶ 14.

μαρτυρίας, τὰς ὁποίας θὰ ἀρυσθῶ ἐκ τῶν Ἱερῶν Γραφῶν, πρέπει πρῶτον νὰ τὰς ἐκλέξω εἰς τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διακήκης καὶ κατόπιν εἰς ἐκεῖνα τῆς Παλαιᾶς. Διότι, καίτοι ἡ Παλαιὰ ἔχει τὴν προτεραιότητα τοῦ χρόνου, ἡ Καινὴ κέκτηται τὴν προτεραιότητα τῆς ἀνωτερότητος, τῆς πρώτης μὴ χρησιμευούσης παρὰ διὰ τὴν ἀναγγελίαν τῆς ἐτέρας. Θ' ἀναφέρωμεν λοιπὸν ἐν πρώτοις τὰς νέας μαρτυρίας καὶ διὰ νὰ καταστήσωμεν ἀκόμη ἐδραιωτέρας τὰς ἀποδείξεις μας, θὰ τὰς στηρίξωμεν ἐπὶ τῶν παλαιῶν βιβλίων. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη διαλαμβάνει τὸν Νόμον καὶ τοὺς Προφήτας, ἡ Καινὴ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰς ἐπιστολὰς τῶν ἀποστόλων. Λέγει λοιπὸν ὁ Ἀπόστολος : «Διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας. Νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται, μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας» (¹). Ἀλλὰ, ἡ δικαιοσύνη αὕτη τοῦ Θεοῦ ἀνήκει εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, παραλαμβάνει δὲ τὰς ἀποδείξεις τῆς ἐκ τῶν παλαιῶν βιβλίων, δηλαδὴ ἐκ τοῦ Νόμου καὶ τῶν Προφητῶν. Πρέπει λοιπὸν ἐν πρώτοις νὰ καθορίσωμεν τὸ θέμα καὶ κατόπιν νὰ προσαγάγωμεν τοὺς μάρτυρας. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς μᾶς διδάσκει νὰ τηρῶμεν τὴν αὐτὴν τάξιν, λέγων : «Πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιὰ» (²). Δὲν εἶπε ὅ,τι εἶναι παλαιὸν καὶ ὅ,τι εἶναι νέον, ὅπερ θὰ ἔλεγεν ἀσφαλῶς, ἂν δὲν προέκρινε τὴν ἀξίαν ἀπὸ τὸν χρόνον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Αἱ λέξεις τοῦ Σωτῆρος, αἱ ἐξαγγέλλουσαι τὴν κατὰ τὸ τέρμα τοῦ αἰῶνος κρίσιν.

Αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Σωτὴρ, μεμφόμενος πόλεις τινάς, ὅπου εἵχε τελέσει μεγάλα θαύματα διὰ τὴν ἀπιστίαν των, καὶ προκρίνων αὐτὰς ἀπὸ τὰς ξένας πόλεις, ἔλεγε : «πλὴν λέγω ὑμῖν, Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἀνεκτότερον ἔσται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ἢ ὑμῖν» (³). Ὀλίγον δὲ κατωτέρω, πρὸς ἄλλην τινὰ πόλιν ἀπευθυ-

---

(¹) Ρωμ. γ'. 20 καὶ ἐφεξῆς.

(²) Ματθ. ιγ'. 52.

(³) Αὐτόθι, ια' 22.

νόμενος : «πλὴν λέγω ὑμῖν, προσθέτει, ὅτι γῇ Σοδόμων ἀνεκτότερον ἔσται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ἢ σοί» ⁽¹⁾. Μὲ τὰς λέξεις ταύτας ἀναγγέλλει προφανῶς τὴν μέλλουσαν κρίσιν. Ἀλλαχοῦ δὲ λέγει : «ἄνδρες Νινευῖται ἀναστήσονται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης καὶ κατακρινουσιν αὐτήν, ὅτι μετενόησαν εἰς τὸ κήρυγμα Ἰωνᾶ, καὶ ἰδοὺ πλεῖον Ἰωνᾶ ὧδε. Βασίλισσα νότου ἐγερθήσεται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης καὶ κατακρινεῖ αὐτήν, ὅτι ἦλθεν ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκοῦσαι τὴν σοφίαν Σολομῶντος καὶ ἰδοὺ πλεῖον Σολομῶντος ὧδε». Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ εὐρίσκομεν δίδαγμα δύο ἀληθειῶν : τὴν κρίσιν ἐν τῷ μέλλοντι καί, κατὰ τὴν ἰδίαν στιγμὴν, τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν, διότι οἱ Νινευῖται καὶ ἡ βασίλισσα τοῦ Νότου, δὲν εὐρίσκοντο, ὅτε ὠμίλησεν ὁ Χριστὸς οὕτω, εἰς τὴν ζωὴν, ἀναγγέλλει λοιπόν, ὅτι θ' ἀναστηθοῦν διὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως. Δὲν λέγει ὅτι θὰ ἐγερθοῦν διὰ τὰ νὰ τοὺς καταδικάσουν, ὥς ἐὰν ἦσαν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι δικασταί, ἀλλὰ διότι ἡ παρουσία των, αὐτὴ καὶ μόνη, θ' ἀποκαλύψῃ τὴν δικαίαν καταδίκην τῶν λοιπῶν.

Εἰς ἄλλο χωρίον, ὁμιλῶν περὶ τοῦ σημερινοῦ συμφυρμού τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν, εἵτα δὲ περὶ τοῦ χωρισμοῦ αὐτῶν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, ὁ Σωτὴρ ἀναφέρει τὴν παραβολὴν τοῦ ἀγροῦ ἐσπαρμένου μὲ καλῆς ποιότητος σῖτον, εἰς τὸν ὅποιον ἔσπειραν κατόπιν ζιζάνια. Ἐρμηνεύων δὲ εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ τὴν παραβολὴν ταύτην, λέγει : «ὁ σπείρων τὸ καλὸν σπέρμα ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· ὁ δὲ ἀγρός ἐστὶν ὁ κόσμος· τὸ δὲ καλὸν σπέρμα οὗτοί εἰσιν οἱ υἱοὶ τῆς βασιλείας· τὰ δὲ ζιζάνιά εἰσιν οἱ υἱοὶ τοῦ πονηροῦ· ὁ δὲ ἐχθρὸς ὁ σπείρας αὐτὰ ἐστὶν ὁ διάβολος· ὁ δὲ θερισμὸς συντέλεια τοῦ αἰῶνός ἐστιν· οἱ δὲ θερισταὶ ἄγγελοι εἰσιν. Ὡς περ οὖν συλλέγεται τὰ ζιζάνια καὶ πυρὶ κατακαίεται, οὕτως ἔσται ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἀποστελεῖ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συλλέξουσιν αὐτοὺς ἐκ τῆς βασιλείας αὐτοῦ πάντα τὰ σκάνδαλα καὶ τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν, καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κἀμινον τοῦ πυρός· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. Τότε οἱ δίκαιοι ἐκλάμπουσιν ὥς ὁ ἥλιος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν. Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω» ⁽²⁾. Εἶναι ἀληθές, ὅτι δὲν ἀναφέρει ἐδῶ τὴν κρίσιν ἢ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, ἀλλὰ διατυπώνει ταῦτα πολὺ καθαρώ-

(1) Ματθ. ια' 24.

(2) Ματθ. ιβ', 41.

(3) Ματθ. ιγ'. 37 καὶ ἐπέκεινα.

τερα δι' αὐτῶν τούτων τῶν πραγμάτων καὶ ἀναγγέλλει, ὅτι ταῦτα θὰ συμβοῦν κατὰ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος.

Λέγει ἐπίσης εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ : «ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι, ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, ὅταν καθίσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθήσεσθε καὶ αὐτοὶ ἐπὶ δώδεκα θρόνους κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ» ⁽¹⁾. Μανθάνομεν ἔδῳ, ὅτι ὁ Ἰησοῦς θὰ κρίνῃ τὸν κόσμον μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ὅθεν λέγει ἀλλαχοῦ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους : «εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοῦλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβαλοῦσι; διὰ τοῦτο αὐτοὶ κριταὶ ἔσονται ὑμῶν» ⁽²⁾. Καὶ τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι θὰ εἶναι μόνον δώδεκα ἄνδρες διὰ νὰ κρίνουν μετ' αὐτοῦ, διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν ὁμιλεῖ παρὰ περὶ δώδεκα μόνον θρόνων, διότι ὁ ἀριθμὸς δώδεκα δηλοῖ, κατὰ τινὰ τρόπον, τὸ πλῆθος τῶν δικαστῶν, λόγῳ τῶν δύο μερῶν τοῦ ἕξ ἐπὶ δύο συγκειμένου ἀριθμοῦ, ὁ ὁποῖος παριστᾷ συνήθως τὴν παγκοσμιότητα, τὰ δύο δὲ ταῦτα μέρη, τρία καὶ τέσσαρα, πολλαπλασιαζόμενα τὸ ἓν ἐπὶ τοῦ ἄλλου ἰσοῦνται μὲ τὸν ἀριθμὸν δώδεκα, διότι τρία ἐπὶ τέσσαρα καὶ τέσσαρα ἐπὶ τρία=δώδεκα, χωρὶς νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ παντὸς ἄλλου λόγου, δυναμένου νὰ δώσῃ τὸν ἀριθμὸν δώδεκα, πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ὅσων εἶπα. Ἀλλωστε, δεδομένου ὅτι ὁ ἅγιος ἀπόστολος Ματθίας ἀντικατέστησε τὸν Ἰούδαν τὸν προδότην ⁽³⁾ θὰ συνέβαινεν, ὥστε ὁ ἅγιος ἀπόστολος Παῦλος, αὐτὸς ὅστις ὑπερέβη τοὺς ἄλλους διὰ τῶν ἔργων του, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχη θρόνον, ὅπως διαδραματίσῃ ῥόλον κριτοῦ. Ἐν τούτοις δηλοῖ, ὅτι ἔχει τὴν θέσιν του, εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν κριτῶν ὁμοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν ἁγίων, λέγων : «οὐκ οἶδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν;» ⁽⁴⁾.

Ὁ ἀριθμὸς δώδεκα χρησιμοποιεῖται κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἔναντι ἐκείνων, οἵτινες δέον νὰ κριθῶσι. Διότι δὲν πρέπει νὰ πιστεύωμεν, ὅτι δυνάμει τῶν λέξεων: κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ, ἡ δεκάτη τρίτη φυλὴ ἢ τοῦ Λευΐ, δὲν θὰ ἐκρίνετο, ἢ ὅτι τὴν κρίσιν θὰ ὑφίσταντο οἱ Ἰουδαῖοι μόνον καὶ ὄχι οἱ ἄλλοι λαοί. Λέγων δέ : κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς παλιγγενεσίας, ὁ Σωτὴρ χωρὶς ἀμφιβολίαν ἠθέλησε νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν. Διότι ἡ σὰρξ ἡμῶν θ' ἀναγεννηθῇ διὰ τῆς ἀφθαρσίας, καθὼς ἀκριβῶς ἡ ψυχὴ μας διὰ τῆς πίστεως.

⁽¹⁾ Ματθ. ιθ', 28.

⁽²⁾ Αὐτόθι ιβ', 27.

⁽³⁾ Πρβλ. Πράξ. α, 26.

⁽⁴⁾ Α' Κορινθ. ιε', 10.

Παραλείπω πολλά ἄλλα χωρία, τὰ ὅποια φαίνονται ἀναφερόμενα εἰς τὸ θέμα τῆς τελευταίας κρίσεως, καὶ τὰ ὅποια ἐξετάζομενα μετὰ μεγαλυτέρας προσοχῆς, φαίνονται διαφορούμενα ἢ πρὸς τὴν εἰς ἄλλην τινὰ ἐρμηνείαν. Τοιουτοτρόπως θὰ ἠδύναντο ν' ἀναχθοῦν εἴτε εἰς τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Σωτῆρος, συντελουμένην καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν του, δηλαδή εἰς τὰ μέλη της ἰδιαζόντως καὶ βαθμηδόν, δεδομένου ὅτι ὁλόκληρος ἡ Ἐκκλησία εἶναι σῶμά του, εἴτε εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς γῆϊνης Ἱερουσαλήμ, διότι συχνὰ ὁ Κύριός μας ὁμιλεῖ περὶ τῆς καταστροφῆς ταύτης, ὥς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἡμέρας τῆς τελευταίας κρίσεως, θὰ ἤμεθα δὲ ἐκτεθειμένοι ἀναμφιβόλως νὰ συγχύσωμεν, ἐὰν δὲν παραβάλωμεν ὁμοῦ ὅ,τι ἐλέχθη ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ θέματος ὑπὸ τῶν τριῶν Εὐαγγελιστῶν, τοῦ ἁγίου Ματθαίου, τοῦ ἁγίου Μάρκου καὶ τοῦ ἁγίου Λουκᾶ. Διότι ἐκεῖ, ὅπου ὁ λόγος τοῦ ἐνὸς εἶναι σκοτεινότερος, ὁ λόγος τοῦ ἄλλου εἶναι σαφέστερος καὶ τὸν ἐρμηνεύει. Τοιουτοτρόπως βλέπομεν καλύτερα τί ἀναφέρεται εἰς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ζήτημα. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἔκαμα εἰς τὴν ἐπιστολήν μου, ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν, πρὸς τὸν μακαρίας μνήμης ἐπίσκοπον τῶν Σαλωνῶν ⁽¹⁾ Ἡσύχιον. Ἡ ἐν λόγῳ ἐπιστολὴ φέρει τὸν τίτλον : «Περὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος».

Ὑπολείπεται νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τοῦ χωρίου ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἀναγινώσκομεν εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον περὶ τοῦ χωρισμοῦ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν, εἰς τὸν ὁποῖον αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς θὰ προβῇ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως : «ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ. Καὶ συναχθήσεται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἀφοριεῖ αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ὥσπερ ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων, καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ εὐωνύμων. Τότε ἐρεῖ ὁ Βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ· δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ἐπείνασα γὰρ καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψησα καὶ ἐποτίσατέ με, ξένος ἤμην καὶ συνηγάγετέ με, γυμνὸς καὶ περιεβάλετέ με, ἡσθένησα καὶ ἐπεσκέψασθέ με, ἐν φυλακῇ ἤμην καὶ ἦλθατε πρὸς με. Τότε ἀποκριθήσονται αὐτῷ οἱ δίκαιοι λέγοντες· Κύριε, πότε σε εἶδομεν πεινῶντα καὶ ἐθρέψαμεν, ἢ

---

(1) Αἱ Σαλωναὶ ἢ ἡ Σαλὼν πόλις τῆς Δαλματίας.

διψῶντα καὶ ἐποτίσαμεν ; Πότε δέ σε εἶδομεν ξένον καὶ συνηγάγομεν ἢ γυμνὸν καὶ περιεβάλομεν ; Πότε δέ σε εἶδομεν ἀσθενῆ ἢ ἐν φυλακῇ καὶ ἤλθομεν πρὸς σε ; Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Βασιλεὺς ἐρεῖ αὐτοῖς· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. Τότε ἐρεῖ καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων· πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ» (¹).

Ἐν συνεχείᾳ τοὺς μέμφεται διὰ τὸ ὅτι δὲν ἐξετέλεσαν ὅλας τὰς πράξεις ἐκείνας, διὰ τὰς ὁποίας ἐπήνεσε τοὺς καθημένους δεξιὰ του. Ὅτε δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ δυστυχισμένοι τὸν ἠρώτησαν, πότε τὸν εἶδον περιερχόμενον εἰς τοιαύτην ἀθλιότητα, ἀπεκρίθη, ὅτι «ἐφ' ὅσον δὲν τὸ ἐκάματε εἰς ἓνα τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, δὲν τὸ ἐκάματε οὐδὲ εἰς ἕμένα» καὶ ἐπάγεται «καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον» (²).

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς δηλοῖ κατηγορηματικῶς, ὅτι ὁ Σωτὴρ ἀνήγγειλε τὴν μέλλουσαν κρίσιν διὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν. Διότι, ἀφοῦ εἶπεν : «οὐδὲ γὰρ ὁ Πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ, ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱὸν καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτὸν» προσθέτει ἀμέσως : «ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με ἔχει ζωὴν αἰώνιον καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν» (³). Ἐδῶ βεβαιοῖ, ὅτι οἱ πιστοὶ του εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχονται. Πῶς λοιπὸν θὰ χωρισθοῦν ἀπὸ τοὺς κακοὺς καὶ θὰ τεθοῦν εἰς τὴν δεξιάν του, εἰ μὴ ἡ λέξις κρίσις δὲν σημαίνει ἐν προκειμένῳ καταδίκην; Διότι πράγματι δὲν θὰ ὑποβληθοῦν εἰς καμμίαν κρίσιν ἐκεῖνοι, οἵτινες ἀκούουν τοὺς λόγους του καὶ πιστεύουν εἰς Ἐκεῖνον, ὅστις τὸν ἔχει ἀποστείλει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Τί πρέπει κανεῖς νὰ ἐννοήσῃ μὲ τὰς λέξεις πρώτη καὶ δεύτερα ἀνάστασις.

Ἐν συνεχείᾳ προσθέτει : «ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἔρ-

(¹) Ματθ. κε', 31 καὶ ἐπέκεινα.

(²) Αὐτόθι 46.

(³) Ἰωάννου ε' 22 καὶ ἐφεξῆς.

χεται ὥρα καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. Ὡς περ γὰρ ὁ Πατήρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ Υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ» (¹). Δὲν ὁμιλεῖ ἀκόμη περὶ τῆς δευτέρας ἀναστάσεως, δηλαδή τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων, ἣτις δέον νὰ πραγματοποιηθῇ κατὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου, ἀλλὰ περὶ τῆς πρώτης, ἣτις γίνεται τώρα. Διὰ νὰ διακρίνη δὲ τὴν ἀνάστασιν ταύτην λέγει : «ὅτι ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστίν». Ὅθεν ἡ τωρινὴ ἀνάστασις δὲν εἶναι ἐκείνῃ τῶν σωμάτων, ἀλλὰ τῶν ψυχῶν, διότι καὶ αἱ ψυχαὶ ὑπόκεινται καὶ αὐταὶ εἰς τὸν θάνατον, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀσεβεῖς ἢ διαπράττουν ἐγκλήματα. Τὰ σώματα ταῦτα εἶναι νεκρὰ ἐκ τοῦ θανάτου ἐκείνου, περὶ τοῦ ὁποίου λέγει ὁ Κύριος : «ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς» (²), δηλαδή : οἱ νεκροὶ τὴν ψυχὴν νὰ θάψουν τοὺς νεκροὺς τὸ σῶμα. Ὅθεν περὶ αὐτῶν τῶν νεκρῶν τὴν ψυχὴν συνεπέα ἐγκληματικῆς δράσεως ἢ ἀσεβείας λέγει : «ὅτι ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται». Λέγων οἱ ἀκούσαντες, ἐννοεῖ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ὑπήκουσαν, οἱ ὁποῖοι ἐπίστευσαν καὶ ὑπῆρξαν μέχρι τέλους σταθεροὶ εἰς τὴν πίστιν. Δὲν κάμνει ἐν προκειμένῳ καμμίαν διάκρισιν τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν, διότι εἶναι καλὸν διὰ πάντας νὰ ἐνωτίζωνται τῆς φωνῆς του καὶ νὰ ζοῦν, μεθιστάμενοι ἐκ τοῦ θανάτου τῆς ἀσεβείας εἰς τῆς εὐσεβείας τὴν ζωὴν. Περὶ τοιούτου δὲ θανάτου τῆς ψυχῆς ὁμιλεῖ ὁ Ἀπόστολος λέγων : «καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγεγερθέντι» (³).

Ὅθεν πάντες, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξαιρέσεως, ἀπέθανον ἐκ τῆς ἁμαρτίας, εἴτε τῆς προπατορικῆς, εἴτε ἐξ ἁμαρτιῶν ἐθελουσίων, τὰς ὁποίας ἡ ἀμάθεια, ἡ κακεντρέχεια καὶ ἡ ἀδικία προσθέτουν εἰς τὸ πρωταρχικὸν ἁμάρτημα, καὶ δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς νεκροὺς νεκρὸς εἶναι εἰς μόνος ζῶν, δηλαδή εἰς ὅστις οὐδεμίαν διέπραξεν ἁμαρτίαν, ἐπὶ τῷ τέλει ὅπως οἱ ζῶντες ἐξ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, μὴ ζῶσιν ἑαυτοῖς, ἀλλὰ δι' ἐκεῖνον, ὅστις ἀπέθανε δι' ὅλους, λόγῳ τῶν ἁμαρτιῶν μας καὶ ἀνέστη ἐκ κεκρῶν διὰ τὴν δικαίωσίν μας (⁴) ὥς καὶ μὲ τὸν σκοπὸν, ἵνα, πιστεύοντες εἰς Ἐκεῖνον, ὅστις δικαιοῖ τὸν ἀσεβῆ καὶ μεθι-

---

(¹) Ἰωαν. ε' 25, 26.

(²) Ματθ. η' 22.

(³) Β' Κορίνθ. ε' 15.

στάμενοι ἀπὸ τῆς ἀσεβείας εἰς τὴν δικαιοσύνην, ὡς ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, δυνηθώμεν νὰ συμμεθέξωμεν εἰς τὴν πρώτην ἀνάστασιν, ἣτις εἶναι ἡ σημερινὴ τοιαύτη. Εἰς τὴν πρώτην δὲ ταύτην ἀνάστασιν συμμετέχουν ἀποκλειστικῶς ἐκεῖνοι, οἵτινες θὰ τύχουν τῆς αἰωνίου μακαριότητος. Διότι ὁ Κύριος θὰ μᾶς εἴπῃ εὐθὺς ἀμέσως, ὅτι τῆς δευτέρας ἀναστάσεως συμμετέχουν τόσον οἱ μακάριοι, ὅσον καὶ οἱ κολασμένοι. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ ἀνάστασις ἐξ εὐσπλαγχνίας, ἡ δευτέρα ἐπὶ τῇ βράσει τῆς δικαιοσύνης. Τοιουτοτρόπως ὁ Ψαλμωδὸς ἀναφωνεῖ : « Ἐλεος καὶ κρίσιν ἔσομαί σοι, Κύριε » (¹).

Εἰς τὰς ἀκολουθοῦσας λέξεις πρόκειται περὶ τῆς τελευταίας κρίσεως : « καὶ ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ καὶ κρίσιν ποιεῖν, ὅτι Υἱὸς ἀνθρώπου ἐστίν » (²). Ὁ Κύριος δηλοῖ ἐνταῦθα, ὅτι θὰ ἦλθε νὰ κρίνῃ μὲ αὐτὴν ταύτην τὴν σάρκα, μὲ τὴν ὁποίαν Οὗτος ἔλαβε διὰ νὰ κριθῇ. Κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην δεόν νὰ ἐννοηθῶσιν αἱ λέξεις « ὅτι Υἱὸς ἀνθρώπου ἐστίν ». Κατόπιν προσθέτει ἐπὶ τοῦ θέματός μας : « μὴ θαυμάζετε ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἐν ᾗ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως » (³). Πρόκειται ἀκόμη ἐνταῦθα περὶ τῆς κρίσεως ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς καταδίκης, ὅπως εἶδαμεν ἀνωτέρω, ὅπου λέγει : « ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με ἔχει ζωὴν αἰώνιον, καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν » (⁴). Τοῦτο σημαίνει, ὅτι συμμετέχων τῆς πρώτης ἀναστάσεως, διὰ τῆς ὁποίας μεθίσταται τώρα ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, δὲν θὰ ὑποστῇ τὴν καταδίκην, τὴν ὁποίαν δηλοῖ διὰ τῆς λέξεως « κρίσις », καθὼς ἀκριβῶς ἐνταῦθα διὰ τῶν λέξεων : « οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως », ἐννοεῖ τὴν καταδίκην. Ὡστε ὁ μὴ βουλόμενος νὰ καταδικασθῇ κατὰ τὴν δευτέραν ἀνάστασιν, ἅς ἀναστηθῇ εἰς τὴν πρώτην. Διότι : « ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται », δηλαδή δὲν θὰ ὑποστοῦν τὴν καταδίκην, ἣτις καλεῖται δεύτερος θάνατος, ὅπου, με-

---

(¹) Δηλαδή θὰ δοξάσω διὰ τῶν ἁσμάτων μου, Κύριε, τὴν εὐσπλαγχνίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην σου Ψαλμ. Ρ. 1.

(²) Ἰωάνν. ε', 27.

(³) Ἰωάν. ε', 28, 29.

(⁴) Αὐτόθι.

τὰ τὴν δευτέραν ἀνάστασιν, νὰ ῥιφθῶσιν ἐκεῖνοι, οἵτινες δὲν θ' ἀναστηθοῦν εἰς τὴν πρώτην, ἤτοι εἰς τὴν ἀνάστασιν τῶν ψυχῶν. Καὶ προσθέτει : «ὅτι ἔρχεται ὥρα— ἀλλὰ δὲν λέγει, ὅτι ἔχει ἤδη ἐπιστῇ, διότι δὲν πρόκειται παρὰ περὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, τουτέστι κατὰ τὴν μεγάλην καὶ ἐσχάτην κρίσιν τοῦ Θεοῦ — ἐν ᾗ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ καὶ ἐκπορεύονται». Δὲν λέγει, ὅπως, προκειμένου περὶ τῆς πρώτης ἀναστάσεως : «καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται» διότι τότε δὲν θὰ εὐρίσκονται εἰς τὴν ζωὴν πάντες, τοῦλάχιστον εἰς τὴν ζωὴν ἐκείνην, ἣτις αὐτὴ καὶ μόνη εἶναι ἀξία τοῦ ὀνόματος τούτου, διότι εἶναι μακαρία ζωὴ. Πάντως, χωρὶς κάποιαν ζωὴν, δὲν θὰ δυνηθοῦν ν' ἀκούσουν, οὔτε νὰ ἐξέλθουν ἐκ τῶν μνημείων των κατὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκὸς των. Ὅθεν μᾶς πληροφορεῖ, διατι δὲν θὰ εὐρίσκονται εἰς τὴν ζωὴν πάντες : «οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες θὰ ἐγερθοῦν εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως», αὐτοὶ δὲ δὲν θὰ εὐρίσκονται εἰς τὴν ζωὴν, διότι θ' ἀποθάνουν ἐκ τοῦ δευτέρου θανάτου· διέπραξαν τὸ κακόν, διότι κακῶς ἔζησαν, ἔζησαν δὲ κακῶς, διότι δὲν ἔχουν ἀναστηθῇ εἰς τὴν πρώτην ἀνάστασιν, δηλαδή εἰς τὴν ἀνάστασιν τῶν ψυχῶν, ἣτις γίνεται ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἢ, καὶ ἂν ἔχουν ἀναστηθῇ, δὲν ὑπῆρξαν (εἰς τὴν πίστιν αὐτῶν) σταθεροὶ μέχρι τέλους.

Κατὰ ταῦτα, δεδομένου ὅτι ὑφίστανται δύο ἀναγεννήσεις, περὶ τῶν ὁποίων ἀνωτέρω ἐπραγματεύθημεν : μία κατὰ τὴν πίστιν, ἣτις λαμβάνει χώραν τώρα εἰς τὸ βάπτισμα, ἢ ἑτέρα κατὰ σάρκα, ἣτις θὰ συμβῇ κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν, ὡς ἐκ τῆς ἀφθαρσίας καὶ τῆς ἀθανασίας, ἔτσι ὑπάρχουν καὶ δύο ἀναστάσεις : μία τῶν ψυχῶν, ἣτις γίνεται ἀρχικῶς καὶ εἰς τὸν παρόντα χρόνον, διὰ νὰ προφυλάξῃ τὰς ψυχὰς ἀπὸ τὸν δεύτερον θάνατον, καὶ μία ἄλλη ἀνάστασις, ἣ τῶν σωμάτων, οὐχὶ τῶν ψυχῶν, ἣτις θὰ συντελεσθῇ βραδύτερον, ὅχι κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς, ἀλλ' εἰς τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος, κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν, ἣ ἐτυμηγορία τῆς ὁποίας θὰ πέμψῃ τούτους μὲν εἰς τὸν δεύτερον θάνατον, ἐκείνους δὲ εἰς τὴν ζωὴν, τὴν ἀγνοοῦσαν τὸν θάνατον ὀλοτελῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ ἐκείνου, ποὺ γράφει ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου ἐν σχέσει πρὸς τὰς δύο ἀναστάσεις καὶ τὰ χίλια ἔτη. Πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὸ χωρίον τοῦτο.

Ὁ ἴδιος Εὐαγγελιστής, ὁ ἅγιος Ἰωάννης, ὁμιλεῖ ἐν τῇ «Ἀ-

ποκαλύψει» αὐτοῦ περὶ τῶν δύο ἀναστάσεων. Πλὴν ὅμως πολλοὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐννοήσουν τὴν μυστηριώδη γλῶσσάν της, τὴν μετέφρασαν διὰ γελοίων μύθων.

Ἴδου τί λέγει ὁ ἀπόστολος ἅγιος Ἰωάννης εἰς τὸ βιβλίον του : «Καὶ εἶδον ἄγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἔχοντα τὴν κλεῖν τῆς ἀβύσσου καὶ ἄλυσιν μεγάλην ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ. Καὶ ἐκράτησε τὸν δράκοντα, τὸν ὄφιν, τὸν ἀρχαῖον, ὃς ἐστὶ Διάβολος καὶ ὁ Σατανᾶς, καὶ ἔδησεν αὐτὸν χίλια ἔτη, καὶ ἔβαλεν αὐτὸν εἰς τὴν ἄβυσσον, καὶ ἔκλεισε καὶ ἐσφράγισεν ἐπάνω αὐτοῦ, ἵνα μὴ πλανήσῃ ἔτι τὰ ἔθνη, ἄχρι τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη· μετὰ ταῦτα δεῖ αὐτὸν λυθῆναι μικρὸν χρόνον. Καὶ εἶδον θρόνους καὶ ἐκάθισαν ἐπ' αὐτούς, καὶ κρίμα ἐδόθη αὐτοῖς, καὶ τὰς ψυχὰς τῶν πεπελεκισμένων διὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ οἵτινες οὐ προσεκύνησαν τὸ θηρίον, οὔτε τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔλαβον τὸ χάραγμα ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῶν καὶ ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτῶν· καὶ ἔζησαν καὶ ἐβασίλευσαν μετὰ τοῦ Χριστοῦ χίλια ἔτη οἱ λοιποὶ τῶν νεκρῶν οὐκ ἔζησαν ἕως τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη. Αὕτη ἡ ἀνάστασις ἡ πρώτη. Μακάριος καὶ ἅγιος ὁ ἔχων μέρος ἐν τῇ ἀναστάσει τῇ πρώτῃ· ἐπὶ τούτων ὁ δεῦτερος θάνατος οὐκ ἔχει ἐξουσίαν, ἀλλ' ἔσονται ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ βασιλεύσουσι μετ' αὐτοῦ τὰ χίλια ἔτη» ⁽¹⁾.

Ὅσοι, λόγῳ τῶν φράσεων τούτων, ἐπίστευσαν ὅτι ἡ πρώτη ἀνάστασις θὰ ἦτο σωματική, ἐξεπλάγησαν ἰδίως ἐξ αἰτίας τοῦ ἀριθμοῦ τῶν χιλίων ἐτῶν, ὥς ἐὰν τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα θὰ ἦτο διὰ τοὺς ἁγίους τὸ νέον Σάββατον· ποιά τις ἁγία ἀνάπαυσις μετὰ τοὺς μόχθους ἐξ χιλιάδων ἐτῶν, διαρρευσάντων ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐξουρίας του ἀπὸ τὸν παρὰδεισον, τὰς ἀπολαύσεις τοῦ ὁποίου θὰ μεταβάλλῃ, λόγῳ τοῦ μεγάλου ἁμαρτήματος, εἰς τὰς θλίψεις τῆς ἀθλίας αὐτῆς ζωῆς, ἐνῶ, καθὼς εἶναι γεγραμμένον : «μία ἡμέρα παρὰ Κυρίῳ ὥς χίλια ἔτη, καὶ χίλια ἔτη ὥς ἡμέρα μία» ⁽²⁾. Ἐφ' ὅσον ἐξ χιλιάδες ἔτη διέρρευσαν ὥς ἡμέρα μία, τὰ τελευταῖα χίλια ἔτη θὰ εἶναι ὥς ἡ ἐβδόμη ἡμέρα, ἡμέρα τοῦ Σαββάτου ἢ Σάββατον τῶν Ἀγίων, οἱ ὅποιοι θ' ἀναστηθοῦν, διὰ νὰ τὸ λιτανεύσουν. Ἡ γνώμη αὕτη θὰ ἦτο ἀνεκτὴ ὁπωσδήποτε, ἐὰν ἡ παρουσία τοῦ Κυρίου θὰ παρεῖχεν εἰς τὸ Σάββατον τοῦτο τῶν Ἀγίων πνευματικὰς τινὰς ἡδο-

---

⁽¹⁾ Ἀποκ. κ', 1 καὶ ἐφεξῆς.

⁽²⁾ Β' Πέτρ. γ'. 8.

νάς. Κάποτε εἶχομεν μάλιστα παραδεχθῆ τὴν γνώμην ταύτην. Ἀλλά, ἐπειδὴ ἰσχυρίζονται, ὅτι αἱ ἀτελεύτητοι ἀνέσεις τῶν ἀναστάντων θὰ λάβουν χώραν εἰς σαρκικὰ συμπόσια, ὅπου ὄχι μόνον δὲν θὰ τηρηθῇ κανένα μέτρον, ἀλλὰ καὶ τὰ ὄργια θὰ ὑπερβοῦν ἐκεῖνα τῶν Ἑθνικῶν, ἡ γνώμη αὕτη δὲν θὰ εἶναι ἀρμόζουσα παρὰ διὰ σαρκικοὺς μόνον ἀνθρώπους. Οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι ὀνομάζουν τοὺς συμεριζομένους τὴν γνώμην ταύτην χιλιαστάς, λέξις Ἑλληνική, ἥτις δύναται νὰ μεταφρασθῇ *Milliarios*. Θὰ ἦτο μακρηγορία τὸ νὰ τοὺς ἀνασκευάσωμεν λεπτομερῶς, προτιμότερον εἶναι νὰ δεῖξωμεν ποίαν ἔννοιαν ἔχει τὸ χωρίον τοῦτο τῆς Γραφῆς.

Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, αὐτὸς ὁ ἴδιος λέγει : «οὐ δύναται οὐδεὶς τὰ σκεύη τοῦ ἰσχυροῦ εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον τὸν ἰσχυρὸν δῇσῃ, καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσαι».⁽¹⁾ Μὲ τὴν λέξιν ἰσχυρὸς ἐννοεῖ τὸν διάβολον, ὅστις κρατεῖ αἰχμάλωτον τὸ ἀνθρώπινον γένος· σκεύη, τὰ ὅποια θὰ τοῦ διήρπαζεν, εἶναι οἱ μέλλοντες πιστοί, τοὺς ὁποίους ὁ ἐχθρὸς ἐκράτει δεσμίους τοῦ ἐγκλήματος καὶ τῆς ἀσεβείας. Διὰ νὰ δεθῇ λοιπὸν ὁ ἰσχυρός, ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ Ἀποκαλύψει βλέπει ἄγγελον, κατερχόμενον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, κρατοῦντα τὴν κλεῖδα τῆς ἀβύσσου καὶ εἰς τὰς χεῖρας ἄλυσιν. Καὶ ἀρπάζει τὸν δράκοντα τὸν παλαιὸν αὐτὸν ὄφιν, ὅστις καλεῖται ἐπίσης διάβολος καὶ Σατανᾶς, καὶ τὸν δεσμεύει διὰ χίλια ἔτη, (Ἀποκ. κ', 1—2), δηλαδὴ τὸν ἐμποδίζει νὰ σαγηνεύῃ καὶ νὰ ἐξουσιάζῃ τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἀλυσσοδένων τὴν δύναμίν των.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰ χίλια ἔτη, πιστεύω ὅτι δεόν νὰ νοηθοῦν κατὰ δύο τρόπους : ἢ τοῦτο θὰ συμβῇ κατὰ τὰ τελευταῖα χίλια ἔτη, δηλαδὴ κατὰ τὴν ἑκτὴν χιλιετηρίδα, ὥς κατὰ τὴν ἑκτὴν ἡμέραν, ὁ κύκλος τῆς ὁποίας πραγματοποιεῖται νῦν, ὅπως ἀκολουθηθῇ ὑπὸ τοῦ Σαββάτου, ὅπερ θὰ εἶναι ἀνέσπερον, πρόκειται δηλαδὴ περὶ τῆς αἰωνίας ἀναπαύσεως τῶν ἁγίων, ἥτις δὲν θὰ ἔχῃ τέλος ὅποτε τὸ τελευταῖον μέρος τῆς χιλιοστῆς ἡμέρας, ἥτις θὰ διαρκέσῃ μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, ὀνομάζει χίλια ἔτη ἢ Γραφή, λαμβάνουσα, κατὰ τινὰ συνήθη συμβολισμόν, τὸ μέρος ἀντὶ τοῦ ὅλου· ἢ μὲ τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ἐννοεῖ χίλια πραγματικά ἔτη τοῦ αἰῶνος τούτου, ἵνα, συμπληρωθέντος τοῦ ἀριθμοῦ, παραστήσῃ τὴν πληρότητα τοῦ χρόνου. Διότι ὁ ἀριθμὸς 1000 εἶναι τὸ τετράγωνον τοῦ 10, τοῦ 10 πολλαπλασιαζομένου δεκάκις ἐπὶ ἑκατόν· σχῆμα τετράγωνον, ἀλλ' ἐπίπεδον. Διὰ νὰ τὸ ὑψώσωμεν δὲ εἰς δύναμιν καὶ τὸ καταστήσωμεν στερεόν, (*ut autem in altitudinem surgat, et solida fiat*), πρέπει ἀκόμη νὰ πολλαπλα-

(1) Μαρκ. 3, 27.

σιάσωμεν τὸ $100 \times 10 = 1000$. Ἐὰν δὲ τὸ ἑκατὸ σημαίνει ἐνίστε τὴν παγκοσμιότητα τῶν ἀριθμῶν, δεδομένου ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἐγκαταλείποντα τὰ πάντα, ὅπως τὸν ἀκολουθήσῃ, ἵνα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν ἀποκτήσῃ τὸ ἑκατονταπλάσιον (Ματθ. ιθ', 29, Μάρκ. ι', 30), φράσιν, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀπόστολος φαίνεται ἐρμηνεύων ὡς ἀκολουθίως : «οὐδὲν ἔχοντες καὶ τὰ πάντα κατέχοντες» (Β'. Κορίνθ. στ' 10) διότι εἶχε λεχθῇ προηγουμένως : «ὁλόκληρος ὁ κόσμος εἶναι ὁ θησαυρὸς τοῦ πιστοῦ», (Παροιμ. ΙΖ'), πόσον περισσότερον ἢ τοιαύτη παγκοσμιότης τῶν ἀριθμῶν θὰ συμβολίζεται διὰ τοῦ ἀριθμοῦ 1000, ὅστις εἶναι τὸ τετράγωνον τοῦ 10 ! Κατὰ ταῦτα δὲν θὰ ἡδύνατό τις ν' ἀποδώσῃ καλυτέραν σημασίαν εἰς τὰς λέξεις τοῦ ψαλμοῦ : «ἐμνήσθη εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκης, λόγου, οὗ ἐνετείλατο εἰς χιλίας γενεάς», δηλαδὴ εἰς τὰς γενεὰς ἀπάσας.

«Καὶ ἔβαλεν αὐτὸν εἰς τὴν ἄβυσσον». Ἡ ἄβυσσος αὕτη, εἰς τὴν ὁποίαν ἐρρίφθη ὁ διάβολος, συμβολίζει τὸ πλῆθος τῶν ἄσεβῶν, αἱ καρδίαι τῶν ὁποίων εἶναι κατάμεστοι βανθεὸς μίσους ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, ὅχι ὅτι ὁ διάβολος δὲν εὕρεται ἤδη εἰς τὴν ἄβυσσον ταύτην, ἀλλ' ὅτι τότε, ἐκτοπιζόμενος ἀπὸ τὸ περιβάλλον τῶν πιστῶν, ἡδυνήθη νὰ κατακτᾷ τοὺς ἄσεβεῖς περισσότερον. Διότι εὕρεται ἀκόμη περισσότερον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ δαίμονος ἐκεῖνος, ὅστις, ἀπομακρυνόμενος ἀπὸ τὸν Θεόν, καταδιώκει τοὺς ὑπηρετοῦντας Αὐτὸν μὲ ἀσπονδὸν μῖσο. «Καὶ ἔκλεισε καὶ ἐσφράγισεν ἐπάνω αὐτοῦ ἵνα μὴ πλανήσῃ ἔτι τὰ ἔθνη, ἄχρι τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη». «Ἐκλείσει», τουτέστιν ἀπέσπασεν ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν δυνατότητα νὰ ἐξέλθῃ, δηλαδὴ νὰ παραβῇ τὴν κατ' αὐτοῦ ἀπαγορευτικὴν διάταξιν. Ἡ προστιθεμένη λέξις : «ἐσφράγισεν» μοῦ φαίνεται ὡς δήλωσις τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ ν' ἀποκρύψῃ εἰς ἡμᾶς ἐκείνους, οἵτινες ἀνῆκουν ἢ δὲν ἀνῆκουν εἰς τοὺς δαίμονας. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐμφιλοχωρεῖ ἓν ἀνεξιχνίαστον μυστήριον εἰς τὴν ζωὴν ταύτην. Δὲν γνωρίζομεν, ἂν ἐκεῖνος, ὅστις ἴσταται ὄρθιος δὲν θὰ καταπέσῃ καὶ ἐκεῖνος, ὅστις φαίνεται καταπεσὼν δὲν θὰ ἐγερθῇ. Ἀλλὰ, ὁ διάβολος εἶναι εἰς τὸν εἰρκτὴν αὐτοῦ ἀλυσόδετος, ὅπως ἐμποδισθῇ ν' ἀσκήσῃ τὴν σαγηνευτικὴν δρᾶσίν του μεταξὺ τῶν ἐθνῶν ἐκείνων, τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸν Χριστὸν καὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων ἄλλοτε ποτε ἐκυριαρχεῖ. Διότι, κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ Ἀποστόλου, ὁ Θεὸς ἐξέλεξε τὰ ἔθνη αὐτὰ πρὸ τῆς ἀρχῆς (τῆς δημιουργίας) τοῦ κόσμου, ὅπως τ' ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὰς δυνάμεις τοῦ σκότους καὶ τὰ ὀδηγήσῃ, διὰ τῆς ἀγάπης Του, εἰς τὸ τοῦ Υἱοῦ Αὐτοῦ Βασιλεῖον. (Ἐφεσ. α, 4, Κορασ. α, 13).

Καὶ ποῖος πιστὸς δύναται ν' ἀγνοῇ, ὅτι ἀκόμη καὶ σήμερον

σαγηνεύει τὰ ἔθνη ἐκεῖνα, τὰ μὴ προωρισμένα διὰ τὴν αἰωνίαν ζωὴν, καὶ ὅτι παρασύρει αὐτὰ εἰς τὰ αἰώνια βασανιστήρια ; Ὡστε δὲν πρέπει νὰ ἐκπλαγῇ τις, ἐὰν (ὁ διάβολος) διαφθείρῃ ἀκόμη καὶ ἐκείνους, οἵτινες, ἀναγεννηθέντες ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ, βαδίζουν τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ. Διότι ὁ Κύριος γνωρίζει τοὺς ἀνήκοντας εἰς αὐτόν, (Β. Τιμ. β. 19), ἐκ τούτων δὲ οὐδένα ἀποπλανᾷ μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε οὗτος νὰ ὑποστῇ τὴν αἰώνιον καταδίκην. Ὁ Κύριος τοὺς γνωρίζει, καθὼς ἀκριβῶς καὶ ὁ Θεός, δι' αὐτόν δὲν ἔχει μυστικὰ τὸ μέλλον. Δὲν εἶναι ὅπως ὁ ἄνθρωπος, πού δὲν βλέπει παρὰ μόνον τὸν συνάνθρωπον τοῦ παρόντος —ἐὰν ἀκόμη βλέπει ἐκείνον, τοῦ ὁποίου δὲν βλέπει τὴν καρδίαν— χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τί θὰ εἶναι βραδύτερον καὶ χωρὶς νὰ βλέπῃ αὐτὸς ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτόν του. Τοιουτοτρόπως ὁ διάβολος εἶναι ἄλυσόδετος καὶ ἐγκαθειρκτος ἐντὸς τῆς ἁβύσσου, ἵνα μὴ ἀποπλανᾷ πλέον τὰ ἔθνη ἐκεῖνα, ἐξ ὧν συνίσταται ἡ Ἐκκλησία, ἔθνη, τὰ ὁποῖα ἐξουσίαζε διὰ τῶν ἀποπλανητικῶν θελγήτρων του πρὸ τῆς γενέσεως τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν λέγεται δέ : ἵνα οὐδένα ἀποπλανᾷ, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀποπλανᾷ τὰ ἔθνη, ἐν ὀνόματι τῶν ὁποίων ἠθέλησε νὰ ἐννοῇται ἡ Ἐκκλησία, ἕως ὅτου τὰ χίλια ἔτη παρέλθωσι, δηλαδὴ εἴτε μέχρι διαρρεύσεως τῆς ἑκτης ἡμέρας τῆς χιλιετηρίδος, ἢ μέχρι τέλους ἀπάντων τῶν ἔτων, τὰ ὁποῖα ὁ αἰὼν οὗτος δέον νὰ διατρέξῃ.

Ἐπίσης δὲν πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὰς λέξεις : «ἵνα μὴ ἀποπλανᾷ πλέον τὰ ἔθνη, μέχρις οὗ τὰ χίλια ἔτη διαρρεύσωσι» ὡς ἐὰν ἔδει νὰ ἐξαπατήσῃ κατόπιν τὰ ἔθνη, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ἡ προωρισμένη Ἐκκλησία, ὁπότε, διὰ νὰ ἐμποδισθῇ ἀπὸ τὴν ἀποπλανητικὴν σαγήνην του, ὁ διάβολος ἐδέθη δι' ἀλύσεων καὶ ἐγκαθειρχθῇ. Πλὴν ὅμως, εἴτε ἡ ἀκόλουθος φράσις, ἀρκούντως συνήθης ἐν τῇ Γραφῇ, ἔχει τὴν αὐτὴν σημασίαν ὁποίαν ἐν τῷ ψαλμῷ : «οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, ἕως οὗ οἴκτειρήσῃ ἡμᾶς», διότι, ὅταν ὁ Κύριος ἀσκήσῃ τὴν εὐσπλαγχνίαν του, οἱ θεράποντες αὐτοῦ δὲν θὰ παύσουν νὰ στρέφουν πρὸς αὐτόν τὰ ὄμματά των, εἴτε τοιαύτη εἶναι ἡ σειρὰ τῶν λέξεων : «Καὶ ἐκλείσε καὶ ἐσφράγισε τὴν ἄβυσσον ἐπ' αὐτοῦ, ἕως οὗ παρέλθωσι τὰ χίλια ἔτη». Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν παρεμπόπτουσαν φράσιν : «ἵνα μὴ ἀποπλανᾷ πλέον νὰ ἔθνη» πρέπει νὰ τὴν ἀποσπᾶσωμεν ἐκ τοῦ συνόλου καὶ νὰ τὴν ἐννοήσωμεν χωριστά, ὡς ἐὰν ἤρχετο ἐν συνεχείᾳ τῆς φράσεως, ἥτις τότε θὰ εἶχεν ὡς ἀκολουθῶς : «καὶ ἐκλείσε καὶ ἐσφράγισε τὴν ἄβυσσον ἐπ' αὐτοῦ, ἕως θὰ ἔχουν διαρρεύσει τὰ χίλια ἔτη, ἵνα μὴ ἀποπλανᾷ πλέον τὰ ἔθνη» ἢ ἀκόμη : «ἵνα μὴ ἀποπλανᾷ πλέον τὰ ἔθνη, ἢ ἄβυσσος ἔχει κλεισθῇ μέχρις ὅτου τὰ χίλια ἔτη παρέλθωσιν».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Περὶ τῆς αἰχμαλωσίας καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ διαβόλου.

«Μετὰ ταῦτα δεῖ αὐτὸν λυθῆναι μικρὸν χρόνον», λέγει ὁ Ἀπόστολος, (Ἀποκ. κ', 3). Ἐὰν ὁ διάβολος, διὰ νὰ μὴ ἀποπλανῇ τὴν Ἐκκλησίαν, πρέπει νὰ εἶναι ἀλυσόδετος καὶ ἐγκαθειργμένος, θὰ δυνηθῇ ἄρά γε νὰ πράξῃ τοῦτο ἀπαλλασσόμενος τῶν δεσμῶν του; Μακρὰν ἡμῶν ἡ σκέψις αὕτη! Οὐδέποτε θ' ἀποπλανήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν ἐκλελεγμένην καὶ προωρισμένην πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου· τὴν Ἐκκλησίαν, περὶ τῆς ὁποίας λέγεται: «Ἔγνω Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ» ⁽¹⁾, καὶ ὅμως καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἀκόμη τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ διαβόλου, ἡ Ἐκκλησία θὰ εἶναι ἀκριβῶς ὅπως ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς καθιδρύσεώς της, ὅπως ὑπῆρξε καὶ ὅπως θὰ εἶναι πάντοτε ἐδῶ κάτω εἰς τὰ τέκνα της, τὰ ὁποῖα γεννῶνται εἰς αὐτὴν ἀδιακόπως, διαδεχόμενα τ' ἀποθνήσκοντα τέκνα της. Διότι ὀλίγον κατωτέρω ὁ Ἀπόστολος λέγει, ὅτι ὁ διάβολος, ἀπαλλασσόμενος τῆς εἰρκτῆς του, θ' ἀποπλανήσῃ τὰ ἔθνη τῆς γῆς καὶ θὰ τὰ παρασύρῃ εἰς πόλεμον ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας, ἐπίσης δὲ καὶ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς θὰ εἶναι ἴσος μὲ τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης: «καὶ ἐξελεύσεται πλανῆσαι τὰ ἔθνη τὰ ἐν ταῖς τεσσαρσι γωνίαις τῆς γῆς, τὸν Γῶγ καὶ τὸν Μαγῶγ, συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς τὸν πόλεμον, ὧν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης. Καὶ ἀνέβησαν ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς γῆς καὶ ἐκύκλευσαν τὴν παρεμβολὴν τῶν ἁγίων καὶ τὴν πόλιν τὴν ἡγαπημένην· καὶ κατέβη πῦρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ κατέφαγεν αὐτούς· καὶ ὁ διάβολος ὁ πλανῶν αὐτοὺς ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς καὶ θείου, ὅπου καὶ τὸ θηρίον καὶ ὁ ψευδοπροφήτης, καὶ βασανισθήσονται ἡμέρας καὶ νυκτὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων» ⁽²⁾.

Τὸ χωρίον ὅμως τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὴν τελευταίαν κρίσιν, ἐὰν δὲ τὸ μνημονεύω, τὸ κάμνω, διὰ νὰ μὴ φαντασθῇ κανεὶς, ὅτι κατὰ τὸ μικρὸν διάστημα, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ διάβολος θὰ εἶναι ἐλεύθερος, δὲν θὰ ὑπάρχει πλέον Ἐκκλησία εἰς τὸν κόσμον, εἴτε διότι δὲν θὰ τὴν εὔρῃ πλέον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀπελευθερώσεώς του, εἴτε διότι θὰ τὴν ἐξολοθρεύσῃ διὰ μυρίων διωγμῶν. Τοιοῦτοτρόπως λοιπόν, διὰ νὰ συνοψίσωμεν ὁλόκληρον τὸ χρονικὸν διάστημα, τὸ περιλαμβανόμενον εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο, ἥτοι ἀπὸ

⁽¹⁾ Β'. Τιμοθ. β', 19,

⁽²⁾ Ἀποκ. κ', 8 καὶ ἐπέκεινα.

τῆς πρώτης ἀναρρήσεως τοῦ Χριστοῦ μέχρι τοῦ τέρατος τοῦ αἰ-
 ῶνος, ἐποχῆς τῆς δευτέρας ἀναρρήσεως, ἡ αἰχμαλωσία τοῦ διαβό-
 λου κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, τὴν ὁποίαν εἰς χίλια ἔτη ἀνάγει
 ὁ Ἀπόστολος, δὲν ἔγκειται εἰς τὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ ν' ἀποπλα-
 νᾷ τὴν Ἐκκλησίαν, διότι θὰ ἠδύνατο νὰ πράττῃ τοῦτο καὶ ἀδέ-
 σμευτος ὢν. Καὶ ὅμως, ἀφοῦ δὲν ἔχει τὴν δύναμιν ἢ τὴν ἄδειαν
 νὰ τὴν ἀποπλανᾷ διὰ τὸ ὅτι εἶναι δέσμιος, δὲν θ' ἀνακτήσῃ τὴν
 δύναμιν ταύτην ἢ τὴν ἄδειαν, ἅπαξ ἀπαλλαγείς τῶν δεσμῶν του ;
 Θεὸς φυλάξοι! Ἡ αἰχμαλωσία τοῦ διαβόλου συνίσταται εἰς τὸ
 νὰ μὴ εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἐμβάλλῃ εἰς πειρασμὸν διὰ τῆς βίας ἢ
 τῆς πανουργίας, ὅπως ἀποπλανᾷ τοὺς ἀνθρώπους, εἴτε παρασύ-
 ρων αὐτοὺς βιαίως εἰς τὴν μερίδα του εἴτε παγιδεύων αὐτοὺς
 ἀπατηλῶς. Ἐὰν τοῦ παρείχετο αὕτῃ ἡ ἄδεια κατὰ τόσον μακρὸν
 χρονικὸν διάστημα, δεδομένου μάλιστα ὅτι πλεῖστοι ἔχουν στα-
 θερὸν χαρακτῆρα, πολλοὶ θὰ ἦσαν ἐκτεθειμένοι εἰς δοκιμασίας,
 τὰς ὁποίας δὲν ἐπεφύλαξε δι' αὐτοὺς ὁ Θεός. Πλὴν τούτου θὰ
 ἀφήρῃ ἀπὸ τοὺς πιστοὺς τὴν πίστιν καὶ θὰ ἡμπόδιζε τοὺς λοι-
 ποὺς νὰ τὴν δεχθῶν. Τέλος ὁ διάβολος δεσμεύεται, ἔν' ἀποσοβη-
 θῶν ὅλα ταῦτα.

«Μετὰ ταῦτα δεῖ αὐτὸν λυθῆναι μικρὸν χρόνον». Διότι ἡ
 Γραφή δὲν δίδει παρὰ τρία ἔτη καὶ ἕξ μῆνας εἰς τὸν δαίμονα καὶ
 τοὺς συνεργούς του, διὰ ν' ἀσκήσουν τὰς βιαιότητάς των, ἀλλ'
 ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους πρόκειται νὰ πολεμήσῃ, δὲν θὰ ὑποκύβουν
 οὔτε εἰς τὴν λυσσαλέαν μανίαν του, οὔτε εἰς τὴν δολιότητά του.
 Ἐὰν λοιπὸν δὲν ἀπελευθεροῦτο ποτέ, ἡ κακόβουλος δύναμις του
 θὰ ἦτο ὀλιγώτερον ἐκδηλός, πιστὴ καρτερία τῆς ἁγίας Πολιτείας
 ἁγίας ὀλιγώτερον δεδοκιμασμένης, ὀλόκληρον δὲ τὸ ἀγαθόν, τὸ ὁ-
 ποῖον ὁ Θεὸς ἔγνω διὰ τῆς δυνάμεώς Του ν' ἀποσπᾷ ἐξ ἑνὸς τό-
 σον μεγάλου κακοῦ, ὀλιγώτερον αἰσθητόν. Διότι, καίτοι ἐξεδιώ-
 χθη (ὁ διάβολος) ἐκ τῆς αὐλείου θύρας ⁽¹⁾ ἥτις πιστεύει εἰς τὸν
 Θεόν, δὲν ἀπώλεσεν ὀλόκληρον τὴν δύναμίν του νὰ ἐμβάλλῃ τοὺς
 ἁγίους εἰς πειρασμὸν ἐπὶ τῷ τέλει, ὅπως αἱ ἕξωθεν ἐπιδρομαὶ
 του πολλαπλασιάζουν τὰς προόδους αὐτῶν εἰς τὴν ἀρετὴν. Πάν-
 τως εἶναι δέσμιος ἐν τῷ προσώπῳ τῶν ὁπαδῶν του ἐκ φόβου,
 μήπως ἡ ἐλευθέρα ἀσκήσις ὀλοκλήρου τῆς κακίας του ἐπὶ τοῦ
 πλήθους τῶν ἐχόντων χαρακτῆρα ἀσθενῆ, οἱ ὁποῖοι πληροῦν τὴν
 Ἐκκλησίαν, ὑπονομεύῃ ὀλεθριῶς τὴν πίστιν τῶν πιστῶν, καὶ ἐκ
 φόβου μήπως ἐκτρέψῃ ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς εὐσεβείας ἐκείνους, οἵτι-

(1) Foras missum, foris συνήθως fores, — ium θύρα, θύραι, ιδί-
 ως ἡ αὐλεις θύρα, μεταφορικῶς θύρα, εἴσοδος, ὁπή. Ἐνταῦθα σημαί-
 νει ὅτι ὁ διάβολος ἐξεδιώχθη ἐκ τῆς καρδίας τῶν πιστευόντων.

νες δὲν πιστεύουν ἀκόμη. Θ' ἀπελευθερωθῇ δὲ κατὰ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος, ὅπως ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ ἀναγνωρίσῃ ἐν μέσῳ τῆς δόξης τοῦ Λυτρωτοῦ αὐτῆς, γενομένου εἰσέτι προστάτου καὶ ἐλευθερωτοῦ της, ἐναντίον ὁπόσης κακοδαιμονίας κατήγαγε θριαμβευτικὴν νίκην. Ἡμεῖς δὲ τί θὰ εἴμεθα ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς ἁγίους καὶ τοὺς πιστοὺς τοῦ χρόνου ἐκείνου, ὁπότε ἡ ἐλευθερία τοιοῦτου ἐχθροῦ θὰ εἶναι ἀναγκαία διὰ τὴν δοκιμασίαν των, ἐνῷ ἡμεῖς κατεβάλαμεν τόσον μεγάλας προσπάθειας νὰ τὸν καταπολεμήσωμεν, καίτοι ὄντα ἐγκαθειργμένον; Πάντως καὶ κατὰ τὴν ἰδικὴν μας ἀκόμη ἐποχὴν, — τοῦτο δὲ δὲν εἶναι ἀμφίβολον, — ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουν πολλοὶ στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ, τόσον ἰσχυροὶ καὶ τόσον σώφρονες, ὥστε, καὶ ἂν ἀκόμη εὕρισκωνται εἰς τὴν ζωὴν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ διαβόλου, ἡ βαθυτάτη σοφία των θὰ ματαιώσῃ ὅλας τὰς δολιότητάς του ἢ δὲ ἀήττητος καρτερία των θ' ἀντιμετωπίσῃ ἀπάσας τὰς ἐπιθέσεις αὐτοῦ νικηφόρως.

Κατὰ ταῦτα ἡ τοιαύτη αἰχμαλωσία τοῦ διαβόλου δὲν ἀνάγεται μόνον εἰς τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἐκκλησία, ἐξερχομένη τῆς Ἰουδαίας, ἤρξατο ἐξαπλουμένη ἀπὸ ἔθλους εἰς ἔθνος, ἀλλ' ὑφίσταται ἀκόμη καὶ σήμερον καὶ θὰ ὑπάρχῃ μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος, δηλαδή μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν θ' ἀπελευθερωθῇ. Διότι ἀκόμη καὶ σήμερον οἱ ἄνθρωποι ἐξομνύουν τὴν ἀπιστίαν, εἰς τὴν ὁποίαν τοὺς ἐκράτει ὁ διάβολος, διὰ νὰ ἐναγκαλισθῶσι τὴν πίστιν καὶ θὰ μεταστρέφονται κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος, ὁ δὲ ἰσχυρὸς εἶναι ἐγκάθειρκτος εἰς κάθε νεοσύλλεκτον, ὅστις ἀποσπᾶται ἀπ' αὐτοῦ, ὡς ἐν τῶν δοχείων του, καὶ ὅμως ἡ ἄβυσσος, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶναι φυλακισμένος, δὲν ἔχει ὑπερπληρωθῇ ἐκ τοῦ θανάτου τῶν διωκτῶν, οἵτινες ἔζων κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς αἰχμαλωσίας του, ἀλλὰ τοὺς διεδέχθησαν ἄλλοι καὶ θὰ τοὺς διαδεχθοῦν ἄλλοι μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος. Οὗτοι μισοῦν τοὺς χριστιανούς, ἐκάστη δὲ ἡμέρα εἰς τὰς ἐκτυφλωμένας καρδίας των εἶναι ὡς εἰς μίαν βαθεῖαν ἄβυσσον, ἣτις κρατεῖ αὐτὰς ἐγκαθειρκοὺς. Εἰς τὰ τρία λοιπὸν τελευταῖα ταῦτα ἔτη καὶ ἕξ μῆνας, ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ διάβολος, ἀνακτῶν τὴν ἐλευθερίαν του, θὰ ἐξαπολύσῃ ὁλόκληρον τὴν λυσσαλέαν ὁργὴν του, ποῖοι ἄπιστοι θὰ μεταστραφοῦν ἀκόμη εἰς τὴν πίστιν; Αὐτὸ εἶναι ζήτημα. Πράγματι πῶς θὰ δικαιολογηθῇ ἡ φράσις: «ἢ πῶς δύναται τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ ἀρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον δῇσῃ τὸν ἰσχυρόν; (1)» Τὸ κείμενον τοῦτο φαίνεται ὅτι μᾶς ἀ-

(1) Ματθ. ιβ', 29.

ναγκάζει νὰ πιστεύωμεν ὅτι, κατὰ τὸ διάστημα τόσον βραχέος χρόνου, οὐδεὶς θὰ προσέλθῃ εἰς τὸν χριστιανικὸν λαόν, ἀλλ' ὅτι ὁ διάβολος θὰ διεξαγάγῃ ἀγῶνα πολεμικὸν κατ' ἐκείνων, οἵτινες εἶναι ἤδη χριστιανοί· ἐὰν δέ τινες ἐξ αὐτῶν ἡττηθοῦν καὶ τὸν ἀκολουθήσουν, οὗτοι δὲν θ' ἀνήκουν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν προωρισμένων τέκνων τοῦ Θεοῦ. Διότι ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης, ὁ γράψας τὴν «Ἀποκάλυψιν» δὲν λέγει ἄνευ λόγου εἰς τὰς ἐπιστολάς αὐτοῦ : «ἐξ ἡμῶν ἐξηλθον, ἀλλ' οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν· εἰ γὰρ ἐξ ἡμῶν ἦσαν, μεμενήκεισαν ἂν μεθ' ἡμῶν» ⁽¹⁾. Ἀλλὰ τί θὰ γίνῃ μὲ τὰ βρέφη ; Διότι θὰ ἦτο πάρα πολὺ περίεργον, ἐὰν δὲν θὰ ὑπῆρχον τότε τέκνα χριστιανῶν μὴ βαπτισθέντα ἢ, ἐὰν δὲν ἐγεννᾶτο κανένα παιδί κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, ἢ τέλος, ἐὰν οἱ γονεῖς δὲν θὰ ἔσπευδον νὰ παράσχουν εἰς τὰ τέκνα τῶν τὴν χάριν τῆς ἀναγεννήσεως. Ἐν τῇ περιπτώσει δὲ ταύτῃ πῶς θ' ἀπεσπῶντο τὰ σκεύη ἀπὸ τὸν ἀπελευθερωθέντα διάβολον, ἐὰν δὲν ἐδένετο δι' ἀλύσεων προηγουμένως ;

Πρέπει λοιπὸν μᾶλλον νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἀκόμη καὶ τότε οὔτε αἱ ἀποστασίαι οὔτε αἱ μεταστροφαὶ θὰ λείψουν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ πατέρες, διὰ τὴν βάπτισιν τῶν τέκνων τῶν καὶ οἱ πρὸ μικροῦ χρόνου μεταστραφέντες, θὰ εἶναι ἐφωδιασμένοι μὲ τόσῃν δύναμιν, ὥστε νὰ καταγάγουν νίκην συντριπτικὴν ἐναντίου τοῦ ἰσχυροῦ καὶ μὴ ἀλυσοδέτου ὄντος, δηλαδή καὶ αἱ δολιώτεραι πανουργίαι τοῦ καὶ αἱ δριμύτεραι προσπάθειαι τοῦ θὰ συντριβοῦν προσκρούουσαι πρὸς τὴν σοφίαν καὶ πανίσχυρον καρτερίαν τῶν. Ὅθεν, παρ' ὅλην τὴν ἐλευθερίαν του, τὰ σκεύη τοῦ θὰ διαρπαγοῦν. Καὶ ὅμως τὸ ἀπόφθεγμα τοῦτο τοῦ Εὐαγγελίου : «ἢ πῶς δύναται τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ ἀρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον δῇ τὸν ἰσχυρόν»; δὲν ἔχει διατυπωθῇ εἰς μάτην. Πράγματι ἡ τάξις αὐτὴ ἐτηρήθη, ὥς σεβασμὸς πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ θείου λόγου. Ὁ ἰσχυρὸς ἀπηλλάγη τῶν δεσμῶν τοῦ ἐν πρώτοις, ἡ δὲ Ἐκκλησία, ἀφοῦ ἀπέσπασε τὰ σκεύη του, ἐξαπλουμένη μακρὰν καὶ συνδέουσα εἰς πάντα τὰ ἔθνη καὶ τοὺς ἰσχυροὺς καὶ τοὺς ἀνισχύρους, ἐπολλαπλασιάσθη τόσον πολὺ, ὥστε ἡ πίστις αὐτῆς σταθεροποιηθεῖσα διὰ τῆς πραγματοποιήσεως τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ, δικαιоῦται νὰ ἐλπίζῃ ὅτι θὰ ἔχῃ ἐφεξῆς ἰκανὴν δύναμιν, ὅπως ἀποσπάσῃ τὰ σκεύη ἀπὸ τὸν διάβολον καὶ μὴ ἐγκάθειρκτον ὄντα, διότι πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ ἀγάπη ἀριθμοῦ προσώπων ἐξασθενεῖ ἐνώπιον τῆς θριαμβευούσης ἀδικίας. (Ματθ. κδ'. 12), πολλοὶ δέ, οἵτινες δὲν εἴ-

---

(1) Α'. Ἰωάνν. β', 19.

ναι ἐγγεγραμμένοι εἰς τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς, ὑποκύπτουν ὑπὸ τὸ κράτος τῶν βιαίων διωγμῶν καὶ τῶν ἀγνώστων πανουργιῶν μέ-
χρι τῆς στιγμῆς τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ διαβόλου. Πρέπει νὰ
πιστεύσωμεν ἐπίσης, ὅτι θὰ εὑρεθοῦν κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον
πιστοὶ χριστιανοί, καὶ ὅτι πολλοί, ἔξωθεν προσερχόμενοι, βοη-
θούμενοι ὑπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν Γραφῶν, αἵτινες
προεῖπον τὸ τέλος τοῦ κόσμου, τοῦ ὁποίου προησθάνθησαν ἤδη
τὴν προσέγγισιν, θὰ εἶναι περισσότερον διατεθειμένοι νὰ πιστεύ-
σουν καὶ ἰσχυρότεροι, ὥπως νικήσουν τὸν διάβολον, ἀπαλλαγέντα
τῶν δεσμῶν του. Κατὰ ταῦτα δὲν θὰ εἶχεν ἀλυσοδευθῇ, παρὰ διὰ
ν' ἀπογυμνωθῇ εἴτε δέσμιος εἴτε ἐλεύθερος, διότι ὑπὸ τὸ πνεῦμα
τοῦτο ἐλέγχθη: «πῶς δύναται τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν
τοῦ ἰσχυροῦ καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ ἄρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶ-
τον δῇσῃ τὸν ἰσχυρόν;».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

**Πῶς οἱ ἅγιοι θὰ συμβασιλεύσουν μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ χίλια
ἔτη καὶ κατὰ τί διαφέρει ἡ βασιλεία αὕτη ἀπὸ τὴν αἰώνιον
βασιλείαν.**

Κατὰ τὰ χίλια ἔτη τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ διαβόλου, οἱ ἅγιοι
ἀσφαλῶς θὰ συμβασιλεύσουν μετὰ τοῦ Χριστοῦ, πρέπει δὲ νὰ ὑπο-
λογισθοῦν τὰ ἔτη ταῦτα ἀπὸ τοῦ χρόνου, τοῦ μέλλοντος νὰ διαρ-
ρεύσῃ μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας ἀναρρήσεως αὐτοῦ.
Πράγματι, ἐὰν, ἐκτὸς τῆς βασιλείας ταύτης, διὰ τὴν ὁποίαν θὰ
εἴπῃ ὁ Χριστὸς εἰς τὸ τέλος τοῦ κόσμου: «δεῦτε οἱ εὐλογημέ-
νοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην
ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου» ⁽¹⁾, οἱ ἅγιοι, πρὸς
τοὺς ὁποίους εἶπεν: «ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας
ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος» ⁽²⁾, δὲν συνεβασίλευον ἤδη
μετὰ τοῦ Χριστοῦ, καίτοι κατ' ὀλιγώτερον τέλειον τρόπον, ἢ
Ἐκκλησία δὲν θὰ ὠνομάζετο βασιλείον του, τὸ βασίλειον τῶν
οὐρανῶν. Μήπως ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν δὲν ἐμαθητεύθη κατὰ
τὸν παρόντα χρόνον εἰς τὸν διδάσκαλον, περὶ τοῦ ὁποίου ὡμί-
λησα ἄνωτέρω, καὶ ὅστις ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ
καὶ παλαιά; ⁽³⁾ Δὲν πρέπει νὰ χωρισθοῦν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν

⁽¹⁾ Ματθ. κε', 34.

⁽²⁾ Αὐτόθι κη', 20.

⁽³⁾ Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς διὰ τοῦτο πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς

ὑπὸ τῶν θεριστῶν τὰ ζιζάνια ἐκείνα, τὰ ὅποια ὁ πατὴρ τῆς οἰκογενείας ἀφῆκε νὰ βλαστήσουν μετὰ τῶν σιτηρῶν μέχρι τῆς σιγμῆς τοῦ θερισμοῦ; Εἶναι ὅ,τι ἐρμηνεύει ὁ Σωτὴρ λέγων: «ὁ δὲ θερισμὸς συντέλεια τοῦ αἰῶνός ἐστιν· οἱ δὲ θερισταὶ ἄγγελοι εἰσιν. Ὡς περ οὖν συλλέγεται τὰ ζιζάνια καὶ πυρὶ κατακαίεται, οὕτως ἔσται ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἀποστελεῖ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἄγγελους αὐτοῦ καὶ συλλέξουσιν ἐκ τῆς βασιλείας αὐτοῦ πάντα τὰ σκάνδαλα καὶ τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν» ⁽¹⁾. Πρόκειται μήπως περὶ τοῦ βασιλείου ἐκείνου, ὅπου δὲν ὑπάρχουν σκάνδαλα; Οὐδαμῶς! Ὅθεν τὰ ζιζάνια θὰ ἐκτοπισθοῦν ἐκ τοῦ βασιλείου ἐκείνου, ὅπερ εἶναι ἐδῶ ἡ Ἐκκλησία του. Λέγει πρὸς τούτους: «ὅς ἐάν οὖν λύσῃ μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων καὶ διδάξῃ οὕτω τοὺς ἀνθρώπους ἐλάχιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· ὅς δ' ἂν ποιήσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν» ⁽²⁾. Βλέπομεν εἰς τὰς λέξεις ταύτας, ὅτι ὁ Χριστὸς θέτει εἰς τὸ βασίλειον τῶν οὐρανῶν καὶ ἐκείνους, οἵτινες παραβιάζουν τὰς ἐντολάς, τὰς ὁποίας διδάσκουν, διότι τὸ νὰ τὰς παραβιάζουν σημαίνει, ὅτι δὲν τὰς τηροῦν, καὶ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι καὶ τὰς τηροῦν καὶ τὰς διδάσκουν, μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν «κληθήσονται ἐλάχιστοι», «οὗτοι δὲ μεγάλοι ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν».

Προσθέτει δὲ εὐθύς ἀμέσως: «λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι ἐάν μὴ περισσεύσῃ, ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεῖον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν» ⁽³⁾, δηλαδή ἡ δικαιοσύνη ἐκείνων, οἱ ὅποιοι δὲν τηροῦν ὅ,τι διδάσκουν, διότι περὶ τῶν ἀνθρώπων τούτων λέγει ἄλλαχοῦ: «λέγουσι γὰρ καὶ οὐ ποιοῦσι». Ἐὰν λοιπὸν ἡ δικαιοσύνη σας δὲν ὑπερβαίνει τὴν ἰδικήν των δικαιοσύνην, δηλαδή, διὰ νὰ ἐμποδίσετε, ὅπως μὴ παραβιάζεται ὁ νόμος, δὲν πράττετε ὅ,τι διδάσκετε «δὲν θὰ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν». Πρέπει λοιπὸν νὰ καθορισθῇ κάποια διάκρισις μετὰ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ὅπου εὐρίσκονται ταῦτοχρόνως καὶ ὁ παραβαίνων ὅ,τι διδάσκει καὶ ὁ τηρῶν αὐτό, μολονότι ὁ εἰς θὰ εἶναι ἐλάχιστος καὶ ὁ ἕτερος μέγας, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ὅπου δὲν γίνεται δεκτὸς παρὰ ὁ τηρῶν τὰς ἐντο-

---

τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ὁμοίος ἐστὶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά. Ματθ. ιγ'. 52.

(1) Ματθ. ιγ'. 39 καὶ ἐφεξῆς.

(2) Ματθ. ε' 19.

(3) Αὐτόθι 20.

λὰς μόνον. Ἐπομένως ἡ βασιλεία, τῆς ὁποίας συμμετέχουν οἱ δύο οὗτοι ἄνθρωποι, εἶναι ἡ Ἐκκλησία, ὁποία εἶναι σήμερον, ἡ δὲ βασιλεία, ὅπου γίνεται δεκτὸς εἰς καὶ μόνος, εἶναι ἡ Ἐκκλησία, ὅπως θὰ εἶναι ἡμέραν τινά, ὅταν θὰ τεθῶσιν ἐκποδὼν οἱ ἄσεβεῖς. Ὅθεν ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἀπὸ τοῦδε καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν οὐρανῶν ἡ βασιλεία.

Ἴδου διατί οἱ ἅγιοί του βασιλεύουν μετ' αὐτῶν ἀκόμη καὶ σήμερον κατὰ τρόπον μὲν πράγματι διάφορον ἐκείνου, καθ' ὃν θὰ βασιλεύσουν μίαν ἡμέραν, τὸ ζιζάνια ὅμως δὲν βασιλεύουν μετὰ τοῦ Χριστοῦ, καίτοι βλαστάνουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μετὰ τοῦ σίτου. Διότι οὗτοι, συμβασιλεύοντες μετὰ τοῦ Χριστοῦ, πράττουν ὅ,τι λέγει ὁ Ἀπόστολος: «Εἰ οὖν συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ τὰ ἄνω ζητεῖτε, οὗ ὁ Χριστός ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθήμενος, τὰ ἄνω φρονεῖτε μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς» ⁽¹⁾. Περὶ τῶν Χριστιανῶν τούτων εἶπεν ἐπίσης, ὅτι «τὸ πολίτευμα αὐτῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὑπάρχει» ⁽²⁾. Ὅντως συμβασιλεύουν μετ' αὐτοῦ ἐκεῖνοι, οἵτινες ζῶσιν ἐν τῷ βασιλείῳ του κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ εἶναι αὐτοὶ ἴδιοι τὸ βασίλειόν του. Ἀλλὰ πῶς εἶναι τὸ βασίλειον τοῦ Χριστοῦ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι, διὰ νὰ μὴ εἴπωμεν τίποτε περισσότερον, ἐπιζητοῦν ἐδῶ κάτω τὰ συμφέροντά των καὶ ὅχι τὰ συμφέροντα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ;

Ἴδου τί λέγει τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ στρατευομένου τούτου βασιλείου, ὅπου ἀγωνιζόμεθα ἀκόμη ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, ἄλλοτε μὲν ἠττώμενοι ὑπὸ τῶν κακιῶν μας, ἄλλοτε δὲ θριαμβεύοντες κατὰ τῶν ἀποπλανήσεών του μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν θὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ εἰρηνικώτατον ἐκεῖνο βασίλειον, κυβερνώμενον ἄνευ ἐχθροῦ. Καὶ πῶς ὁμιλεῖ περὶ τῆς τοιαύτης πρώτης ἀναστάσεως, σήμερον πραγματοποιουμένης; Ἀφοῦ εἶπη, ὁ διάβολος θὰ εἶναι ἐγκάθειρκτος ἐπὶ χίλια ἔτη καὶ ὅτι διὰ βραχὺν μόνον χρόνον θ' ἀπαλλαγῇ τῶν δεσμῶν αὐτοῦ, ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης, συνοψίζων ὅ,τι πράττει ἡ Ἐκκλησία ἢ ὅ,τι τελεῖται εἰς τοὺς κόλπους τῆς κατὰ τὴν περίοδον τῶν χιλίων τούτων ἐτῶν, λέγει: «καὶ εἶδον θρόνους καὶ ἐκάθισαν ἐπ' αὐτοὺς καὶ κρίμα ἐδόθη αὐτοῖς» ⁽³⁾.

Δὲν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι αἱ λέξεις αὗται ἀναφέρονται εἰς τὴν τελευταίαν κρίσιν, ἀλλ' ὅτι ὑπαινίσσονται τοὺς θρόνους τῶν ἐπισκόπων καὶ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους τοὺς ἐπισκόπους, ἐντεταλμένους τὴν διακυβέρνησιν τῆς Ἐκκλησίας. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸ

⁽¹⁾ Κολοσ. γ'. 1 καὶ 2.

⁽²⁾ Φιλιπ. γ'. 20.

⁽³⁾ Ἀποκ. κ', 4.

εἰς αὐτοὺς ἀπονεμηθὲν δικαίωμα τοῦ κρίνειν, φαίνεται ὅτι δὲν δύναται τις νὰ τὸ ἐννοήσῃ καλύτερον παρὰ ἐκ τοῦ χωρίου τούτου: «ὅσα ἐὰν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὅσα ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ» ⁽¹⁾, διὸ καὶ λέγει ὁ Ἀπόστολος: «τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν; Οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε;» ⁽²⁾. Βλέπω ἀκόμη, λέγει ὁ ἅγιος Ἰωάννης, «καὶ τὰς ψυχὰς τῶν πεπελεκισμένων διὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ» ⁽³⁾. Πρέπει ἐδῶ νὰ ὑπονοηθῇ ὅ,τι λέγει κατωτέρω: «καὶ ἐβασίλευσαν μετὰ τοῦ Χριστοῦ χίλια ἔτη» ⁽⁴⁾, δηλαδὴ αἱ ψυχαὶ τῶν μαρτύρων, αἵτινες δὲν ἔχουν ἀκόμη μετὰ τῶν σωμάτων αὐτῶν ἐνωθῇ. Διότι αἱ ψυχαὶ τῶν θανόντων δικαίων δὲν ἐχωρίσθησαν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις, ἀκόμη καὶ τώρα, εἶναι τὸ βασίλειον τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλως δὲν θὰ ἐγένετο μνεία αὐτῶν εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ κοινωνίᾳ τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου, καὶ δὲν θὰ ἐχρησίμευεν εἰς τίποτε ἐν τῷ κινδύνῳ τοῦ θανάτου ἢ προσφυγῇ εἰς τὴν βάπτισίν των ἐκ φόβου, μήπως θὰ ἐγκατέλειπέ τις αὐτὴν τὴν ζωὴν, χωρὶς νὰ βαπτισθῇ, ἢ εἰς τὴν συμφιλίωσιν, ἐὰν συνέβαιnen, ὥστε νὰ χωρισθῇ τις ἀπὸ τὸ σῶμα διὰ τῆς ἀποφάσεως, ἥτις καταδικάζει εἰς μετάνοιαν ἢ διὰ τινος συνειδήσεως ἐγκληματικῆς. Πράγματι, διατί ἐνεργοῦν κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, ἐὰν μὴ διότι οἱ πιστοὶ καὶ μετὰ τὸν θάνατόν των δὲν παύουν νὰ εἶναι μέλη του; Αἱ ψυχαὶ δὲ αὗται, καίτοι χωρισμένοι ἀπὸ τὸ σῶμά των, συμβασιλεύουν οὐδὲν ἥττον μετὰ τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ διάστημα ἐτῶν χιλίων. Διὸ καὶ λέγεται ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ καὶ ἄλλαχού: «μακάριοι οἱ νεκροὶ οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπ' ἄρτι. Ναί, λέγει τὸ Πνεῦμα, ἵνα ἀναπαύσωνται ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν· τὰ δὲ ἔργα αὐτῶν ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν» ⁽⁵⁾. Ὅθεν ἡ Ἐκκλησία βασιλεύει ἀπὸ τοῦδε μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ προσώπῳ ἐκείνων οἵτινες ζῶσι καὶ οἵτινες εἶναι νεκροί, διότι, καθὼς λέγει ὁ Ἀπόστολος: «εἰς τοῦτο γὰρ Χριστὸς καὶ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη

---

(1) Ματθ. ιη'. 18.

(2) Α', Κορ. ε', 12.

(3) Δηλαδὴ τὰς ψυχὰς ἐκείνων, οἵτινες ἔχυσαν τὸ αἷμά των διὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἀποκ. κ', 4.

(4) Ἀποκ. κ', 4.

(5) Ἀποκ. ιδ' 13.

καὶ ἔζησεν, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ» ⁽¹⁾. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ ἅγιος Ἰωάννης δὲν κάμνει μνείαν παρὰ τῶν ψυχῶν τῶν μαρτύρων, διότι οὗτοι, βασιλεύουν κυρίως μετὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τὸν θάνατόν των· οἱ μάρτυρες, οἱ ὅποιοι ἠγωνίσθησαν μέχρι τέλους τῆς ζωῆς των διὰ τὴν ἀλήθειαν. Ἐν τούτοις, λαμβάνοντες τὸ μέρος ἀντὶ τοῦ ὅλου, δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι καὶ οἱ λοιποὶ νεκροὶ ἀνήκουν καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις εἶναι τὸ βασίλειον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὅσον ἀφορᾷ ἐκεῖνο ποὺ ἀκολουθεῖ: «καὶ οἵτινες οὐ προσεκύνησαν τὸ θηρίον οὔτε τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔλαβον τὸ χάραγμα ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῶν καὶ ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτῶν» ⁽²⁾, τοῦτο πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ἀναφερόμενον καὶ εἰς τοὺς ζῶντας καὶ εἰς τοὺς νεκρούς. Παρ' ὅλον δὲ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐξετάσωμεν τί ἦτο αὐτὸ τὸ θηρίον, δὲν θ' ἀπομακρυνθῶμεν ὅμως ἀπὸ τὴν βεβαιότητα τῆς πίστεως, ἐὰν σκεφθῶμεν, ὅτι τοῦτο εἶναι ἡ ἀσεβὴς Πολιτεία καὶ ὁ ἀσεβὴς λαός, ὁ ἀντιστρατεύμενος πρὸς τὸν πιστὸν λαὸν τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' ἡ εἰκὼν τοῦ μοῦ φαίνεται, ὅτι εἶναι ἡ ὑποκρισία ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐπιφανειακῶς κάμνουν ὁμολογίαν τῆς πίστεως, ἀλλ' οἵτινες ζοῦν εἰς τὴν ἀπιστίαν, προσποιούμενοι πράγματι ὅτι εἶναι χριστιανοί, χωρὶς νὰ εἶναι τοιοῦτοι. Μολονότι δὲ φέρουν τὸ ὄνομα τῶν χριστιανῶν, δὲν τὸ φέρουν διὰ τὸ ὅτι διαχαράσσουν τὴν ἀληθινὴν εἰκόνα του, ἀλλὰ τὴν ἀπατηλὴν τοιαύτην. Τὸ ἐν λόγῳ θηρίον δὲν ἀπεικονίζει μόνον τοὺς κεκηρυγμένους ἐχθροὺς τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐνδόξου Πολιτείας του, ἀλλὰ καὶ τὰ ζιζάνια τὰ ὅποια εἰς τὸ τέλος τοῦ κόσμου θὰ ἐκριζωθοῦν ἐκ τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ βασιλείου του. Ποῖοι δὲ εἶναι οἱ μὴ λατρεύοντες οὔτε τὸ θηρίον οὔτε τὴν εἰκόνα του, ἐὰν μὴ οἱ ἀκολουθοῦντες τὰς ἐντολὰς τοῦ ἁγίου Παύλου: «μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις» ⁽³⁾; Δὲν τὸ λατρεύουν, δηλαδὴ δὲν τὸ ὑπακούουν, δὲν ὑποκύπτουν εἰς αὐτό, δὲν προσέλαβον τὸ «χάραγμα» του, τουτέστι τὴν σφραγίδα τοῦ ἐγκλήματος οὔτε ἐπὶ τοῦ μετώπου των, λόγῳ τῆς ὁμολογίας (τῆς πίστεώς των), οὔτε ἐπὶ τῶν χειρῶν των λόγῳ τῶν ἔργων των. Ὅθεν, ξένοι πρὸς τὰ κακὰ ταῦτα, εἴτε εὕρισκόμενοι ἀκόμη εἰς τὴν θνητὴν ταύτην σάρκα, εἴτε ἐγκαταλείψαντες αὐτὴν τὴν ζωὴν, βασιλεύουν ἀπὸ τοῦδε μετὰ τοῦ Χριστοῦ, κατὰ

⁽¹⁾ Ρωμ. ιδ', 9.

⁽²⁾ Ἀποκ. κ', 4.

⁽³⁾ Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις δηλαδὴ μὴ συνδέεσθε εἰς τὸν αὐτὸν ζυγὸν μετὰ τῶν ἀπίστων. Β'. Κορίνθου, στ'. 14.

τρόπον συνάδοντα πρὸς τὴν σημερινὴν κατάστασιν των κατὰ τὸ χρονικὸν ἐκεῖνο διάστημα τὸ ἀπεικονιζόμενον ὑπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν χιλίων ἑτῶν.

Λέγει ἀκόμη ὁ ἅγιος Ἰωάννης: «καὶ οἱ λοιποὶ τῶν νεκρῶν οὐκ ἔζησαν» ⁽¹⁾. «Διότι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστὶν ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται» ⁽²⁾, ἀλλ' οἱ λοιποὶ νεκροὶ δὲν θὰ ζήσουν. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ ἐκεῖνο, ποὺ προσθέτει: «ἄχρι τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη» ⁽³⁾ δέον νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι δὲν ἔζησαν ὅτε ὤφειλον νὰ ζήσουν, ἦτοι ὅτι δὲν μετέστησαν ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν. Ὅθεν, ὅταν ἐπιστῇ ἡ ἡμέρα τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων, θὰ ἐξέλθουν τῶν μνημείων των οὐχὶ διὰ τὴν ζωὴν, ἀλλὰ διὰ τὴν κρίσιν, δηλαδή διὰ τὴν καταδίκην, τὴν ὁποίαν ὀνομάζουν δεύτερον θάνατον. Διότι, ἕως ὅτου συμπληρωθοῦν τὰ χίλια ἔτη, ὅστις δὲν ἔζησε, δηλαδή ὅστις κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τοῦτο, κατὰ τὸ ὅποιον προώρισται νὰ γίνῃ ἡ πρώτη ἀνάστασις, δὲν θ' ἀκούσῃ τὴν φωνὴν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν θὰ διέλθῃ ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς δευτέρας ἀναστάσεως, ἥτις θὰ εἶναι ἡ ἀνάστασις τῆς σαρκός, θὰ μεταβῇ μετὰ τοῦ σώματός του εἰς τὸν δεύτερον θάνατον. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης προσθέτει πράγματι: «αὕτη ἡ ἀνάστασις ἡ πρώτη. Μακάριος καὶ ἅγιος ὁ ἔχων μέρος ἐν τῇ ἀναστάσει τῇ πρώτῃ» ⁽⁴⁾ δηλαδή ὁ συμμετέχων εἰς αὐτήν. Ἀλλὰ θὰ συμμεθέξῃ εἰς αὐτὴν ἐκεῖνος, ὅστις ὄχι μόνον καταλείπει τὸν θάνατον τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ καὶ παραμένει σταθερὸς εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην τῆς ἀναστάσεως. «Ἐπὶ τούτων ὁ δεύτερος θάνατος οὐκ ἔχει ἐξουσίαν», ἀλλὰ θὰ ἔχῃ ἐπ' ἐκείνων, περὶ τῶν ὁποίων ἀνωτέρω ὡμίλησε: «καὶ οἱ λοιποὶ τῶν νεκρῶν οὐκ ἔζησαν ἕως τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη», διότι κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα, ὅσηνδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ διάρκεια τῆς ζωῆς των, δὲν θὰ ἔχουν ἀφήσει τὸν θάνατον, ὅπου τοὺς ἐκράτει δεσμίους ἢ ἀσέβειά των, ὅπως συμμετάσχουν εἰς τὴν πρώτην ἀνάστασιν, καὶ ἵνα μὴ ἔχῃ ἐπ' αὐτῶν ἐξουσίαν ὁ δεύτερος θάνατος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Ποία ἀπάντησις δέον νὰ δοθῇ εἰς ἐκείνους, οἵτινες φρονοῦν, ὅτι ἡ ἀνάστασις ἀφορᾷ μόνον τὰ σώματα καὶ οὐχὶ τὰς ψυχάς.

Τινὲς φρονοῦν, ὅτι μόνον τὰ σώματα θ' ἀναστηθοῦν, διὸ

⁽¹⁾ Ἀποκ. κ', 5.

⁽²⁾ Ἰωαν. ε', 25.

⁽³⁾ Ἀποκ. κ', 3.

⁽⁴⁾ Ἀποκ. κ', 5 καὶ 6.

καὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ πρώτη ἐκείνη ἀνάστασις, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ ὁ ἅγιος Ἰωάννης, δέον νὰ νοηθῇ ὡς ἀνάστασις τῶν σωμάτων. Πράγματι λέγουν, ὅτι τὸ ἐγείρεσθαι ἀρμόζει εἰς τὸν πίπτοντα. Λοιπὸν τὰ σώματα θνήσκοντα καταπίπτουν, διὸ καὶ τὰ καλοῦν «cadavera» (πτώματα) ἐκ τοῦ ῥήματος cadere (πίπτειν). Ὅθεν συνάγουν, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ἀνάστασις, παρὰ μόνον διὰ τὰ σώματα καὶ οὐχὶ διὰ τὰς ψυχὰς.

Ἀλλὰ τί ἀποκρίνονται εἰς τὸν Ἀπόστολον ὅστις, παραδέχεται ἐπίσης ἀνάστασιν τινὰ τῆς ψυχῆς ; Διότι ἀνεστήθησαν κατὰ τὸν ἐσωτερικὸν καὶ οὐχὶ κατὰ τὸν ἐξωτερικὸν ἄνθρωπον, πρὸς τὸν ὁποῖον λέγει : «εἰ οὖν συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε» ⁽¹⁾. Κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα λέγει ἄλλαχοῦ : «ἵνα ὥσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν» ⁽²⁾. Προσέτι δέ : «ἐγείρε ὁ καθεύδων καὶ ἀνάστα ἐκ νεκρῶν καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός» ⁽³⁾.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸ συμπέρασμα, ποὺ συνάγουν ἐκ τοῦ ἁξιώματος : «τὸ ἐγείρεσθαι δὲν εἶναι ἴδιον παρὰ μόνον τοῦ πίπτοντος καὶ ὅτι μόνον τὰ σώματα δύνανται νὰ ἐγείρωνται καὶ οὐχὶ αἱ ψυχαὶ διότι εἶναι ἴδιον τῶν σωμάτων τὸ καταπίπτειν» δὲν ἐννοοῦν τὰς λέξεις : μὴ ἀπομακρύνεσθε ἀπ' αὐτοῦ ἐκ φόβου μήπως καταπέσητε, καὶ «τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει ἢ πίπτει» ⁽⁴⁾, ὡς καὶ «ὁ δοκῶν ἐστάναι βλεπέτω μὴ πέσῃ» ⁽⁵⁾ ; Κατὰ τὴν γνώμην μου ὀφείλομεν νὰ προφυλάσσωμεν τὰς ψυχὰς καὶ ὅχι τὰ σώματά μας ἐκ τῆς πτώσεως. Ἀφοῦ λοιπὸν ὅ,τι πίπτει, δύναται νὰ ἐγείρεται, δέον νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι καταπίπτουν καὶ αἱ ψυχαὶ καὶ συνεπῶς, ὅτι ἐγείρονται. Μετὰ τὰς λέξεις : «ὁ δεῦτερος θάνατος δὲν ἔχει ἐξουσίαν ἐπ' αὐτῶν», ὁ ἅγιος Ἰωάννης προσθέτει : «ἀλλ' ἔσονται ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ βασιλεύσουσι μετ' αὐτοῦ χίλια ἔτη» ⁽⁶⁾.

Αἱ λέξεις αὗται δὲν ἀναφέρονται μόνον εἰς τοὺς ἐπισκόπους

⁽¹⁾ Κολοσ. γ'. 1—2.

⁽²⁾ Ρωμ. στ', 4.

⁽³⁾ Ἐγείρε ὁ καθεύδων καὶ ἀνάστα ἐκ νεκρῶν καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός = ἃς σηκωθῆς ἐσὺ ὁ κοιμώμενος καὶ ἃς ἀναστηθῆς ἀπὸ τοὺς νεκροὺς καὶ ὁ Χριστὸς θὰ σὲ φωτίσῃ. Ἐφεσ. ε', 14.

⁽⁴⁾ Ρωμ. ιδ', 4.

⁽⁵⁾ Α'. Κορίνθ.. ι'. 12.

⁽⁶⁾ Ἀποκ. κ', 6.

καὶ τοὺς ἱερεῖς, τοὺς περιβεβλημένους κυρίως τὸ ὑπόργημα τῆς ἱερωσύνης, ἀλλὰ, καθὼς ἀκριβῶς πάντες οἱ Χριστιανοὶ καλοῦνται οὕτω, διότι ἔλαβον τὸ μυστηριακὸν χρῖσμα, ἔτσι ὅλοι ὀνομάζονται ἱερεῖς, διότι εἶναι κατ' ἐξοχὴν τὰ μέλη ἐνὸς ἱερέως, ὃ δὲ ἀπόστολος ἅγιος Πέτρος καλεῖ τοὺς πιστοὺς «ἔθνος ἅγιον, βασιλειον ἱεράτευμα» ⁽¹⁾, Βλέπομεν ἐνταῦθα, ὅτι (ὁ ἅγιος Ἰωάννης) ὑπαινίσσεται, καίτοι συντόμως καὶ παρεμπιπτόντως, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι Θεός, ὅταν λέγῃ: «ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ» ⁽²⁾ τουτέστι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, παρ' ὅλον ὅτι ὁ Χριστός, ὡς υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, λόγῳ τῆς μορφῆς δούλου, τὴν ὁποίαν προσέλαβε, ὑπῆρξε συγχρόνως ἱερεὺς διὰ τὴν αἰωνιότητα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, ὅπως εἶπον πολλάκις κατὰ τὴν πορείαν τοῦ ἔργου τούτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Περὶ τοῦ Γὼγ καὶ τοῦ Μαγὼγ, τοὺς ὁποίους, ἀπελευθερωθεὶς ὁ Σατανᾶς, δὲ παρορμᾷ νὰ καταδιώκουν μέχρι τέλους τοῦ κόσμου τὴν Ἐκκλησίαν.

«Καὶ ὅταν τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη λυθήσεται ὁ Σατα-

---

(1) Οἱ μάρτυρες ὁμολόγουν ἀπεριφράστως, ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο ὁ Θεός, ὅτε, λαμβάνοντες διαταγὴν νὰ θυσιάσουν εἰς τὰς ψευδεῖς θεότητας, ἀπεκρίνοντο ὅτι δὲν προσέφερον θυσίαν παρὰ μόνον εἰς ἓνα καὶ μόνον Θεὸν καὶ εἰς τὸν Χριστόν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ μακαρία Κρισπίνα ἡ ὑποστᾶσα τὸ μαρτύριον εἰς τὴν Θεβέστην κατὰ τὰς «νόνας» τοῦ Δεκεμβρίου ὑπὸ τοὺς ὑπάτους Μαξιμιλιανὸν καὶ Διοκλητιανόν, ἀπεκρίθη, ὡς ἀναφέρει ἡ ἐκθεσις τοῦ μαρτυρίου της : «Οὐδέποτε ἐλάτρευσα εἰδῶλα· δὲν λατρεύω παρὰ ἓνα καὶ μόνον Θεὸν καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱόν του γεννηθέντα καὶ παθόντα». Ὁ μάρτυς Μαρμάριος, ὅστις ὑπέστη καὶ αὐτὸς τὸ μαρτύριον κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, ἀπεκρίθη ἐπίσης : «δὲν προσφέρω θυσίαν εἰς τοὺς δαίμονας, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸν Θεόν». Ὀλίγον δὲ βραδύτερον ἐπρόσθεσε : «θυσιάζομεν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, Κύριόν μας, ὅστις ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν μετὰ παντὸς ὅ,τι περιέχει. Πιστεύομεν εἰς αὐτὸν καὶ τὸν ὑπηρετοῦμεν, ἐφ' ὅσον εἶναι Θεός». Αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ Ἑθνικοὶ ἀπέδιδον εἰς τοὺς ἀποστόλους τὴν πίστιν ταύτην εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν καὶ τὴν ἀπονεμομένην εἰς αὐτὸν λατρείαν. Εἶναι δὲ ἄξιον παρατηρήσεως τὸ ὅτι ὁ Πόντιος εἰς τὸ ἔργον του περὶ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ καλεῖ τὸν ἅγιον μάρτυρα, Π ο ν τ ί φ η κ α τ ο Ὑ Θ ε ο Ὑ κ α ι τ ο Ὑ Χ ρ ι σ τ ο Ὑ. (Oeuvres Complètes de Saint Augustin » Tome vingt-quatrième, p. 560, Paris, 1873.

(2) Ἀποκ. κ', 6.

νᾶς ἐκ τῆς φυλακῆς αὐτοῦ, καὶ ἐξελεύσεται πλανῆσαι τὰ ἔθνη τὰ ἐν ταῖς τέσσαρσι γωνίαις τῆς γῆς, τὸν Γὼγ καὶ τὸν Μαγὼγ, συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς τὸν πόλεμον, ὧν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης» ⁽¹⁾. Θ' ἀποπλανήσῃ διὰ τὴν παρασύρῃ εἰς τὸν πόλεμον. Μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἐξηπάτα διὰ παντὸς μέσου, εὕρισκομένου εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ, ὅπως παρασύρῃ εἰς παντὸς εἰδους παρανομίας. Λέγει: «ἐξελεύσεται», θὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὰ καταφύγια ἐκεῖνα, ὅπου ἐξυφαινεν τὰ μίσση του, διὰ τὴν ὑποκινήσῃ ἓνα ἀπροκάλυπτον διωγμόν. Ὁ διωγμὸς δὲ οὗτος, ὅστις θὰ πραγματοποιηθῇ κατὰ τὴν προσέγγισιν τοῦ τέλους τοῦ κόσμου, θὰ εἶναι ὁ τελευταῖος. Θὰ ἐκσπάσῃ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰς ὁλόκληρον τὸ Σύμπαν, δηλαδὴ ὁλόκληρος ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ θὰ καταδιωχθῇ παρ' ὁλοκλήρου τῆς Πολιτείας τοῦ Διαβόλου πανταχοῦ, ὅπου αἱ δύο Πολιτεῖαι αὗται θὰ ἐξαπλωθοῦν. Διότι οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὑποδεικνυόμενοι ὑπὸ τὸ ὄνομα Γὼγ καὶ Μαγὼγ, δὲν δεικνύουν λαοὺς βαρβάρους, οἰκοῦντας εἰς ὠρισμένους τόπους, ἐπίσης δὲν εἶναι, ὅπως ὑπέθεσάν τινες Γέται καὶ Μασσαγέται, λόγῳ ὁμοιότητος τοῦ πρώτου γράμματος τῶν ὀνομάτων τούτων, ἢ ἄλλοι λαοὶ ξένοι καὶ μὴ ὑποτεταγμένοι εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Ρωμαίων. Πράγματι λέγεται εἰς ὁλόκληρον τὸ Σύμπαν, διότι ἀναγινώσκομεν: «τὰ ἔθνη ἐν ταῖς τέσσαρσι γωνίαις τῆς γῆς», ὁ δὲ Ἀπόστολος προσθέτει, ὅτι εἶναι «ὁ Γὼγ καὶ Μαγὼγ». Ἰδοὺ λοιπὸν ἡ ἐρμηνεία, ποὺ εὔρον ⁽¹⁾: Γὼγ σημαίνει τὴν στέγην καὶ Μαγὼγ ὅ,τι προέρχεται ἐκ τῆς στέγης, ὡς ἐὰν ἔλεγε τις: ὁ οἶκος καὶ ὁ ἐκ τοῦ οἴκου ἐξερχόμενος. Ὅθεν τὰ ἔθνη εἶναι ὅπως ἡ ἄβυσσος, ὅπου ὁ διάβολος παρέμενε φυλακισμένος, καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ ἐξερχόμενος: τὰ ἔθνη εἶναι ἡ στέγη καὶ ὁ διάβολος ὁ ἐκ τῆς στέγης ἐξερχόμενος. Ἀλλὰ τὸ ὅτι ἀποδίδομεν τὰς δύο λέξεις ταύτας ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ ἔθνη καὶ ὅχι τὴν μίαν εἰς τὰ ἔθνη καὶ τὴν ἑτέραν εἰς τὸν διάβολον, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ταῦτα ἐγκλείουν καὶ καλύπτουν, κατὰ τινὰ τρόπον, τὸν παλαιὸν ἐχθρόν.

Εἶναι ἐπίσης ὅ,τι προέρχεται ἐκ τῆς στέγης, ὅταν ἐξέλθουν ἐκ τοῦ καταφυγίου τούτου, διὰ τὴν ἀφήσουν ἐλεύθερον τὸ μῖσός των νὰ ἐξαπολυθῇ. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ ἐκεῖνο, ποὺ λέγει ὁ ἅγιος Ἰωάννης: «ὅτι θὰ διασπαροῦν ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑφήλιον, ὅτι ἐκύκλωσαν τὸ στρατόπεδον τῶν ἁγίων καὶ τὴν περιπόθητον πόλιν» δὲν πρέπει νὰ τὸ ἐρμηνεύσωμεν ὡς ἀκολουθῶν: τὰ ἔθνη ἦλθον

---

(1) Ἀποκ. κ', 7—8.

(2) Ὁ Αὐγουστίνος εὔρε τὴν ἐρμηνείαν ταύτην παρὰ τῷ Ἱερωνύμῳ περὶ τοῦ Ἱεζεκιήλ, κεφ. XXXVIII.

ἢ θὰ ἔλθουν εἰς τινὰ ὠρισμένον τόπον, ὥς ἐάν τὸ στρατόπεδον τῶν ἁγίων καὶ ἡ πολυαγαπημένη Πολιτεία τοῦ Θεοῦ ἔδει νὰ εἶναι κάποια προκαθορισμένη περιοχὴ, διότι ἡ Πολιτεία αὕτη εἶναι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἐξηπλωμένη ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑφήλιον, καὶ κατὰ συνέπειαν. πανταχοῦ, ὅπου θὰ εὐρίσκεται ἐκείνη, ἥτις πρέπει εἰς ὅλα τὰ ἔθνη νὰ κατασκηνοῖ, ὅπως δεινύουν αἱ λέξεις «ἀνὰ πᾶσαν τὴν ἔκτασιν τῆς γῆς» ἐκεῖ θὰ εἶναι τὸ στρατόπεδον τῶν ἁγίων, ἐκεῖ θὰ εἶναι ἡ πολυαγαπημένη Πολιτεία τοῦ Θεοῦ, ἐκεῖ θὰ περιστοιχίζεται ὑπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν της, διότι καὶ αὗται θὰ εὐρίσκονται εἰς ἅπαντα τὰ ἔθνη. Θὰ περισφίγγεται, θὰ συμπίεζεται, θὰ εἶναι ἐγκάθειρτος καὶ ἐκτεθειμένη εἰς σφοδροτάτας διαταραχάς, καὶ δὲν θὰ παύσῃ νὰ εἶναι στρατευομένη, διότι στρατόπεδον εἶναι τὸ ὄνομά της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ IB'.

**Ἄρά γε τὸ πῦρ, τὸ οὐρανόθεν κατελθὼν ἐπὶ τῶν ἀπίστων,
τοὺς ὁποίους κατέφαγε, δηλοῖ τὸν αἰώνιον κολασμόν, ὅ-
στις τοὺς ἐπιφυλάσσεται ;**

Ὅσον ἀφορᾷ ὅ,τι προσθέτει (ὁ ἅγιος Ἰωάννης): «καὶ κατέβη πῦρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ κατέφαγεν αὐτούς» ⁽¹⁾, δὲν πρέπει νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἔδω πρόκειται περὶ τοῦ αἰωνίου κολασμοῦ. ὅστις θ' ἀρχίσῃ ἐπιβαλλόμενος εἰς τοὺς ἀπίστους, ὅταν ὁ ὑπέρτατος Κριτὴς θὰ εἴπῃ πρὸς αὐτούς: «πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον» ⁽²⁾, διότι κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην θὰ σταλοῦν αὐτοὶ εἰς τὸ πῦρ, δὲν θὰ κατέλθῃ τὸ πῦρ οὐρανόθεν ἐναντίον των. Τὸ πῦρ τοῦτο, τὸ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατερχόμενον, δύναται κάλλιστα ν' ἀπεικονίζῃ τὴν σταθερότητα τῶν ἁγίων, σταθερότητα, τὴν ὁποίαν θ' ἀντιτάξουν ἐναντίον τῶν διωκτῶν, διὰ νὰ μὴ ὑποκύβουν εἰς τὴν θέλησιν των. Διότι στερέωμα (firmamentum) εἶναι ὁ οὐρανός, ἡ δὲ σταθερότης αὕτη, ἥτις θὰ κατέλθῃ ἐπ' αὐτῶν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, θ' ἀνάψῃ εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀπίστων ζῆλον πλήρη βιαιότητος, διότι δὲν θὰ δυνηθοῦν νὰ παρασύρουν τοὺς ἁγίους εἰς τὴν μερίδα τοῦ Ἀντιχρίστου. Ἴδου τὸ πῦρ, τὸ ὁποῖον θὰ τοὺς καταφάγῃ. Τὸ πῦρ δὲ τοῦτο προέρχεται «ἀπὸ τοῦ Θεοῦ» διότι ἡ χάρις Αὐτοῦ προσδίδει εἰς τοὺς ἁγίους τὴν δύναμιν, ἥτις

(1) Ἀποκ. κ', 9.

(2) Ματθ. κε', 41.

καθιστᾷ αὐτοὺς ἀητήτους καὶ ἥτις θὰ εἶναι τὸ μαρτύριον τῶν πολεμίων Του. Διότι, ὅπως ὑπάρχει ζῆλος ἀξιέπαινος : «ὅτι ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με» ⁽¹⁾, οὕτω ὑφίσταται καὶ ζῆλος ἀξιοκατάκριτος, διότι λέγεται παρὰ τῷ Ἡσαΐα : ζῆλος λήψεται λαὸν ἀπαίδευτον, καὶ νῦν πῦρ τοὺς ὑπεναντίους ἔδεται» ⁽²⁾ Λέγει «νῦν», δηλαδή χωρὶς νὰ ὁμιλῇ περὶ τοῦ πυρὸς τῆς τελευταίας κρίσεως. Ἡ ἀκόμη, ἐὰν ὁ Ἀπόστολος ἠθέλησε νὰ σημάνῃ διὰ τοῦ πυρὸς τούτου, τοῦ κατερχομένου οὐρανόθεν καὶ κατακαίοντος τοὺς ἀσεβεῖς, τὴν πληγὴν, διὰ τῆς ὁποίας θὰ τραυματισθοῦν οἱ διώκται τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς ὁποίους ὁ Χριστὸς θὰ εὕρῃ ἀκόμη ζῶντας ἐπὶ τῆς γῆς, ὅταν ὁ Κύριος θ' ἀνατρέψῃ τὸν Ἀντίχριστον διὰ τῆς πνοῆς τοῦ στόματός του ⁽³⁾. Τὸ μαρτύριον τοῦτο, ἡ βάσανος αὕτη δὲν θὰ εἶναι ἡ τελευταία, ἡ ἐπιφυλασσομένη εἰς τοὺς ἀσεβεῖς. Ἡ τελευταία βάσανος θὰ εἶναι μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Ὁ χρόνος τοῦ διωγμοῦ τοῦ Ἀντιχρίστου δέον νὰ ὑπολογισθῇ ἐντὸς τῶν χιλίων ἐτῶν ;

Ὁ τελευταῖος οὗτος διωγμός, ὅστις θὰ ὑποκινηθῇ ὑπὸ τοῦ Ἀντιχρίστου, θὰ διαρκέσῃ τρία ἔτη καὶ ἕξ μῆνας, ὅπως τὸ εἵπαμεν ἀνωτέρω εἰς τὸ βιβλίον αὐτό, καὶ ὅπως τίθεται ἀπὸ τὸν προφήτην Δανιήλ. Ἀρὰ γε τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα ἀνήκει εἰς τὰ χίλια ἔτη τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ διαβόλου καὶ τῆς βασιλείας τῶν ἁγίων μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἢ πρέπει νὰ προστεθῇ ὥς μὴ ἀποτελοῦν μέρος του ; Διστάζομεν νὰ λύσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο εὐλόγως. Πράγματι, ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα ἀποτελεῖ μέρος τῶν χιλίων ἐτῶν, θὰ ἴδωμεν, ὅτι ἡ βασιλεία τῶν ἁγίων ὑπερβαίνει τὴν διάρκειαν τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ διαβόλου, διότι ἀσφαλῶς οἱ ἅγιοι θὰ βασιλεύσουν μετὰ τοῦ Βασιλέως των ἰδίως κατὰ τὸν χρόνον τοῦ διωγμοῦ τούτου, θριαμβεύοντες ἐναντίον τῶν τόσων κακῶν, τὰ ὅποια πρόκειται νὰ ὑποστοῦν, ὅταν ὁ διάβολος, ἀπαλλασσόμενος τῶν δεσμῶν αὐτοῦ, θὰ τοὺς καταδιώξῃ κατὰ πάντα τρόπον. Πῶς λοιπὸν ἡ Γραφὴ σημειοῖ εἰς τὸ χωρίον τοῦτο τὴν διάρκειαν τῶν χιλίων ἐτῶν τόσον διὰ τὴν αἰχμαλωσίαν

(1) Ψαλμ. ΞΗ' (ΞΘ') 68, 10.

(2) Ἡσ. ΚΣΤ', 11.

(3) Β' Θεσσαλ. β', 8.

τοῦ διαβόλου, ὅσον· καὶ διὰ τὴν βασιλείαν τῶν ἁγίων, ἀφοῦ ἡ ἀπελευθέρωσις του δέον νὰ λήξῃ τρία καὶ ἥμισυ ἔτη, πρὶν ἢ παρέλθουν τὰ χίλια ἔτη τῆς βασιλείας τῶν ἁγίων μετὰ τοῦ Χριστοῦ ; Ἐὰν τοῦναντίον εἴπωμεν ὅτι τὸ βραχὺ τοῦτο διάστημα τοῦ διωγμοῦ δὲν συμπεριλαμβάνεται εἰς τὰ χίλια ἔτη, ἀλλ' ὅτι πρέπει νὰ τὸ προσθέσωμεν εἰς τὴν συμπλήρωσιν των, ὅπως ἐννοήσωμεν τὰς λέξεις (τοῦ ἁγίου Ἰωάννου): «καὶ ὅταν τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη, λυθήσεται ὁ Σατανᾶς ἐκ τῆς φυλακῆς αὐτοῦ», λέξεις ἀκολουθοῦσαι ἐν συνεχείᾳ τῆς φράσεως : «ἔσονται οἱ ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ βασιλεύσουσι μετ' αὐτοῦ χίλια ἔτη», θὰ συναγάγωμεν, ὅτι ἡ αἰχμαλωσία τοῦ διαβόλου καὶ ἡ βασιλεία τῶν ἁγίων δέον νὰ τερματισθοῦν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, καὶ ὅτι ἡ περίοδος τοῦ διωγμοῦ δὲν ἀνήκει εἰς τὰ χίλια ἔτη τῆς βασιλείας τῶν ἁγίων καὶ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Σατανᾶ, ἀλλ' ὅτι πρέπει νὰ ἐπιπροστεθῇ καὶ νὰ ὑπολογισθῇ ἔξωθι.

Πλὴν ὅμως ἡ ὑπόθεσις αὕτη μᾶς ἀναγκάζει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οἱ Ἅγιοι δὲν θὰ συμβασιλεύσουν μετὰ τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦτον. Ἀλλά, ποῖος θὰ τολμήσῃ νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι τὰ μέλη αὐτοῦ δὲν θὰ βασιλεύσουν μαζύ του, ὅταν ἐνωθοῦν μετ' αὐτοῦ κατὰ τὸν στενωτέρον τρόπον, καὶ καθ' ὃν χρόνον ἡ δόξα τῆς ἀντιστάσεώς των θὰ εἶναι τοσούτῳ μᾶλλον μεγαλύτερα καὶ ὁ στέφανος τοῦ μαρτυρίου των τοσούτῳ μᾶλλον λαμπρότερος, ὅσῳ θὰ εἶναι σφοδρότερος ὁ ἄγών, τὸν ὁποῖον θὰ πρέπει νὰ διεξαγάγουν. Ἡ, ἐὰν λόγῳ τῶν ἐνοχλήσεων, τὰς ὁποίας θὰ ὑποστοῦν, δὲν δύναται νὰ εἴπῃ τις, ὅτι θὰ βασιλεύσουν, θὰ συναγάγωμεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι πάντες οἱ ἅγιοι, οἵτινες, κατὰ προγενεστέρους χρόνους, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν χιλίων ἐτῶν, ὑπέστησαν στενοχωρίας δὲν συνεβασίλευσαν μετὰ τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν χρόνον τῆς δοκιμασίας των. Ἐπεται πρὸς τούτοις, ὅτι ἐκεῖνοι, τῶν ὁποίων ὁ γράψας τὴν Ἀποκάλυψιν εἶδε τὰς ψυχάς, καὶ οἱ ὁποῖοι ἐφονεύθησαν, διὰ τὴν δόξαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, δὲν ἐβασίλευον μετὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτε ὑφίσταντο τὸν διωγμὸν, καὶ ὅτι δὲν ἦσαν βασίλειον τοῦ Χριστοῦ ἐκεῖνοι, οἵτινες ἦσαν συνδεδεμένοι μετ' αὐτοῦ κατὰ τόσον θαυμάσιον τρόπον. Αὕτῃ εἶναι καταφανὲς μωρία, τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν παντὶ τρόπῳ ν' ἀποφύγωμεν. Εἶναι βέβαιον, ὅτι αἱ νικηφόροι ψυχαὶ τῶν ἐνδόξων τούτων μαρτύρων, τερματισθέντων τῶν καμάτων καὶ τῶν ὀδυνῶν των, λόγῳ τοῦ χωρισμοῦ ἀπὸ τοῦ σώματος, συνεβασίλευσαν καὶ θὰ συμβασιλεύσουν μὲ τὸν Χριστὸν μέχρι τέλους τῶν χιλίων ἐτῶν, ἀκόμη, ὅποτεν θὰ ἐνωθοῦν καὶ πάλιν μετὰ τῶν ἀθανάτων γενομένων σωμάτων των.

Κατὰ ταῦτα, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν τριῶν καὶ ἡμίσεως τούτων ἔτων, αἱ ψυχαὶ ἐκείνων, οἵτινες ἐφονεύθησαν διὰ τὴν δόξαν του· αἱ ψυχαὶ ἐκείναι, αἵτινες προηγουμένως ἐγκατέλιπον τὸ σῶμά των καὶ ἐκείναι, αἱ ὁποῖαι θὰ χωρισθῶσιν ἀπ' αὐτοῦ κατὰ τὸν ἔσχατον τοῦτον διωγμόν, θὰ συμβασιλεύσουν μετ' αὐτοῦ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ κόσμου καὶ μέχρι τῆς ἀναρρήσεως τοῦ βασιλείου ἐκείνου, ὅπου ὁ θάνατος δὲν ἀσκεῖ πλέον τὴν ἐξουσίαν του. Κατὰ συνέπειαν τὰ ἔτη τῆς βασιλείας τῶν Ἀγίων μετὰ τοῦ Χριστοῦ θὰ ὑπερβοῦν ἐκεῖνα τῆς ἐγκαρθεύξεως καὶ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ διαβόλου, διότι θὰ συμβασιλεύσουν μὲ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν βασιλέα των κατὰ τὰ τρία καὶ ἥμισυ ταῦτα ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα ὁ διάβολος θ' ἀπαλλαγῇ τῶν δεσμῶν του. Ἀπομένει λοιπόν, ἀναγινώσκοντες τὰς λέξεις : «ἀλλ' ἔσονται ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ βασιλεύσουσι μετ' αὐτοῦ χίλια ἔτη. Καὶ ὅταν τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη, λυθήσεται Σατανᾶς ἐκ τῆς φυλακῆς» νὰ ἐννοήσωμεν ἢ ὅτι σημαίνουν τὸ τέλος τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ διαβόλου καὶ οὐχὶ τῆς βασιλείας τῶν Ἀγίων, εἰς τρόπον ὥστε διὰ τε τοὺς Ἀγίους καὶ τὸν Σατανᾶν ἡ περίοδος τοῦ χρόνου δὲν θὰ ἔχῃ τὴν αὐτὴν διάρκειαν, τῆς βασιλείας τῶν Ἀγίων ἐπεκτεινομένης ἐκεῖθεν τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ διαβόλου, ἢ τοῦλάχιστον, ὅτι τὸ βραχὺ ἐκεῖνο διάστημα τῶν τριῶν ἔτων καὶ ἕξ μηνῶν δὲν ἀξίζει νὰ συνυπολογισθῇ εἴτε διότι ὁ χρόνος τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Σατανᾶ εἶναι μικρότερος εἴτε διότι ἡ βασιλεία τῶν Ἀγίων εἶναι μακροχρονιωτέρα. Ἐν τῷ δεκάτῳ ἔκτῳ βιβλίῳ τοῦ ἔργου τούτου ἔδειξα, ὅτι ἡ Γραφή εἰς ἄλλο χωρίον δὲν ἀριθμεῖ παρὰ τετρακόσια ἔτη καίτοι ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἔχει ὑπερβληθῇ. Συχνὰ εὐρίσκομεν εἰς τὰς Ἀγίας Γραφὰς παρόμοια παραδείγματα, ὅπως ὁ καθεὶς ἡμπορεῖ νὰ τὸ διαπιστώσῃ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Περὶ τῆς καταδίκης τοῦ διαβόλου, τῆς σωματικῆς ἀναστάσεως πάντων τῶν νεκρῶν καὶ τῆς τελευταίας κρίσεως.

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης, ἀφοῦ ὠμίλησε περὶ τοῦ τελευταίου διωγμοῦ, συνοψίζει δι' ὀλίγων λέξεων ὅ,τι ὁ διάβολος καὶ ἡ ἐχθρική Πολιτεία μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς θὰ ὑποστῇ κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν : «καὶ ὁ διάβολος, λέγει, ὁ πλανῶν αὐτοὺς ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς καὶ θείου, ὅπου καὶ τὸ θηρίον καὶ ὁ ψευδοπροφήτης, καὶ βασανισθήσονται ἡμέρας καὶ νυκτὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων» ⁽¹⁾.

⁽¹⁾ Ἀποκ. κ', 10.

Εἶπαμεν ἄνωτέρω, ὅτι τὸ θηρίον δύναται κάλλιστα νὰ σημαίνει αὐτὴν ταύτην τὴν Πολιτείαν τῶν ἄσεβων καὶ ὅτι ὁ ἐν λόγῳ ψευδοπροφήτης εἶναι εἴτε ὁ Ἀντίχριστος εἴτε τὸ ἀπεικόνισμά του, δηλαδή ἡ ὑποκρισία. Ὁ ἀπόστολος ἀφηγεῖται ἐν συνεχείᾳ πῶς ἀπεκαλύφθη εἰς αὐτὸν ἡ τελευταία κρίσις, ἣτις θὰ πραγματοποιηθῇ κατὰ τὴν δευτέραν ἀνάστασιν, τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων: «Καὶ εἶδον θρόνον μέγαν λευκὸν καὶ τὸν καθήμενον ἐπ' αὐτοῦ οὐ ἀπὸ τοῦ προσώπου ἔφυγεν ἡ γῆ καὶ ὁ οὐρανός, καὶ τόπος οὐχ εὗρέθη αὐτοῖς» ⁽¹⁾.

Δὲν λέγει: «εἶδον θρόνον λευκὸν μέγαν καὶ κάποιος ἐκάθητο ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἐνώπιον τοῦ προσώπου του ἐξηφανίσθησαν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ», διότι τοῦτο δὲν συνέβη κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην, δηλαδή πρὸ τῆς κρίσεως τῶν ζώντων καὶ τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ λέγει, ὅτι εἶδε καθήμενον ἐπὶ θρόνου κάποιον, πρὸ τῶν ὁμμάτων τοῦ ὁποίου ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ ἐξηφανίσθησαν, ὅπερ σημαίνει, ὅτι τοῦτο ἔλαβε χώραν βραδύτερον. Διότι μετὰ τὴν κρίσιν ὁ οὐρανὸς οὗτος καὶ ἡ γῆ αὕτη θὰ παύσουν νὰ ὑφίστανται, ὅταν ἐμφανισθοῦν νέος οὐρανὸς καὶ νέα γῆ. Ὁ κόσμος θὰ διέλθῃ διὰ τῆς μεταβολῆς καὶ οὐχὶ διὰ τῆς ἐκμηδενίσεως ὅλων τῶν πραγμάτων. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Ἀπόστολος λέγει: «παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου, θέλω δὲ ὑμᾶς ἀμερίμνους εἶναι» ⁽²⁾. Ὅθεν ὅ,τι παρέρχεται εἶναι ἡ μορφή καὶ ὄχι ἡ φύσις.

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης, ἀφοῦ εἶπεν ὅτι εἶδε κάποιον ἐπὶ θρόνου καθήμενον ἐνώπιον τοῦ προσώπου τοῦ ὁποίου ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ ἐξηφανίζοντο, προσθέτει: «καὶ εἶδον τοὺς νεκρούς, τοὺς μεγάλους καὶ τοὺς μικροὺς ἐστῶτας ἐνώπιον τοῦ θρόνου, καὶ βιβλία ἠνοίχθησαν· καὶ ἄλλο βιβλίον ἠνοίχθη, ὃ ἐστὶ τῆς ζωῆς· καὶ ἐκρίθησαν οἱ νεκροὶ ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐν τοῖς βιβλίοις κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν» ⁽³⁾. Λέγει, ὅτι ἠνοίχθησαν βιβλία καὶ κατόπιν ἓνα βιβλίον «τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς τοῦ καθενός». Τὰ βιβλία, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ, εἶναι ἐν πρώτοις, τὰ ἱερὰ βιβλία τὰ παλαιὰ καὶ τὰ νέα τὰ ὑπομιμνήσκοντα τὰς τηρητέας ἐντολάς, μὲ τὸ βιβλίον δὲ τῆς ζωῆς πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὸ σύνολον τῶν πράξεων αἱ ὁποῖαι θὰ ἔχουν ἐκτελεσθῇ συμφώνως ἢ ἀντιθέτως πρὸς τὰς θείας ταύτας ἐντολάς.

(1) Ἀποκ. κ', ικ.

(2) Δηλαδή ἡ μορφή τοῦ κόσμου τούτου παρέρχεται, ἐπιθυμῶ δὲ νὰ εἰσθε ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ κάθε φροντίδα καὶ ἀνησυχίαν. (Α'. Κορίνθ. ζ', 31, 32).

(3) Ἀποκ. κ', 12.

Ἐὰν λάβῃ κανεῖς κατὰ λέξιν καὶ μὲ τὴν ἐννοιολογικὴν σημασίαν τοῦ ὅ,τι λέγεται περὶ τοῦ βιβλίου τούτου, τίς θὰ δυνηθῇ νὰ ἐκτιμήσῃ τὸ μέγεθός του ἢ τὸ μῆκός του; Ἡ ἀκόμη πόσος καιρὸς θὰ χρειασθῇ διὰ νὰ διατρέξῃ τις τὸ βιβλίον τοῦτο, τὸ ὅποιον θὰ περιλαμβάνῃ ὁλόκληρον τὴν ζωὴν ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων; Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγγέλων θὰ ἐξισωθῇ μὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀνθρώπων, ἕκαστος δὲ ἄνθρωπος θὰ ἔχῃ τὸν ἀγγελὸν του, ὅστις θὰ κάμῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ζωῆς του; Ἀλλὰ δὲν θὰ ὑπάρχῃ μόνον ἓν βιβλίον δι' ὅλους, ἕκαστος θὰ ἔχῃ τὸ ἰδικόν του, τοῦτο δὲ ἐννοεῖ λέγουσα: «καὶ ἄλλο βιβλίον ἠνοίχθη». Θὰ εἶναι κάποια θεία δύναμις ἣτις θ' ἀνακαλῇ εἰς μνήμην τοῦ καθενὸς τὰ καλὰ ἢ τὰ κακά του ἔργα: θὰ τὰ καθιστᾷ ὁρατὰ διὰ τινος στιγμιαίας ἐνοράσεως, ἵνα ἡ γνῶσις αὕτη ἐνοχοποιῇ ἢ δικαιολογῇ τὴν συνείδησιν, κατὰ τὸν τρόπον δὲ αὐτὸν θὰ κριθοῦν πάντες. Λοιπὸν ἡ θεία δύναμις αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομα βιβλίον, διότι εἰς αὐτήν, τρόπον τινὰ ἀναγινώσκομεν, ὅ,τι ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην.

Διὰ νὰ δείξῃ ποῖοι νεκροί, μικροὶ ἢ μεγάλοι θὰ κριθοῦν, [ὁ ἅγιος Ἰωάννης], ἐπανερχόμενος εἰς ὅ,τι παρέλειπεν ἢ μᾶλλον εἰς ὅ,τι ἀνέβαλε, προσθέτει: «καὶ ἔδωκεν ἡ θάλασσα τοὺς νεκροὺς τοὺς ἐν αὐτῇ, καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ᾄδης ἔδωκαν τοὺς νεκροὺς τοὺς ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐκρίθησαν ἕκαστος κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν» ⁽¹⁾.

Τοῦτο ἀναμφιβόλως ἔλαβε χώραν πρὶν ἢ κριθοῦν οἱ νεκροί, μολονότι ἡ σχετικὴ ἀφήγησις ἐγένετο ἐν συνεχείᾳ, τοῦ ἀποστόλου ἐπανελθόντος, ὡς εἶπεν, εἰς ὅ,τι εἶχε παραλείψει. Τώρα ἀποκαθιστᾷ τὴν τάξιν καί, διὰ νὰ παράσχῃ σαφεστέραν ἐρμηνείαν, ἐπαναθέτει τὴν κρίσιν εἰς τὴν θέσιν της, περὶ τῆς ὁποίας ὠμίλησε προηγουμένως. Πράγματι, ἀφοῦ εἶπε «ἔδωκεν ἡ θάλασσα τοὺς νεκροὺς τοὺς ἐν αὐτῇ καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ᾄδης τοὺς νεκροὺς τοὺς ἐν αὐτοῖς», προσθέτει (ὅ,τι εἶχε διατυπώσει προηγουμένως): καὶ ἐκρίθη ἕκαστος κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. Τοῦτο εἶναι ὅ,τι εἶπεν ἄνωτέρω μὲ τὰς λέξεις: «καὶ οἱ νεκροὶ ἐκρίθησαν κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Τίνες εἶναι οἱ νεκροί, τοὺς ὁποίους ἀποδίδει ἡ θάλασσα διὰ νὰ κριθοῦν καὶ τίνες οἱ ὑπὸ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ Ἄδου ἀποδοθέντες.

Ἀλλά, τίνες εἶναι οἱ νεκροί, οἵτινες ἦσαν εἰς τὴν θάλασσαν,

⁽¹⁾ Ἀποκ. κ', 13.

καὶ τίνες οἱ ἐξεληθόντες ἐκ τῆς ἀβύσσου ; Μήπως οἱ ἀποθνήσκοντες εἰς τὴν θάλασσαν, δὲν εὐρίσκονται εἰς τὸν Ἄδην ; Εἴτε τὰ σώματά των διατηροῦνται εἰς τὴν θάλασσαν, εἴτε, πρᾶγμα μωρότερον, ἐκ τῶν νεκρῶν τούτων ἡ θάλασσα δὲν περικλείει παρὰ μόνον τοὺς ἀγαθοὺς καὶ ὁ Ἄδης τοὺς κακοὺς ; Ποῖος θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τοὺς πιστεύσῃ ; Πλὴν ὁμως συγγραφεῖς τινες πιστεύουν μετὰ μεγάλης πιθανότητος, ὅτι ἡ θάλασσα, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται ἐνταῦθα λόγος, σημαίνει τὸν αἰῶνα τοῦτον. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης δίδων νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους ὁ Χριστὸς θὰ εὕρῃ ἀκόμη ἐπὶ τῆς γῆς ἐν τῷ σώματί των, θὰ κριθοῦν μετ' ἐκείνων, οἵτινες δέον ν' ἀναστηθοῦν, καλεῖ δὲ ἐκ τῶν νεκρῶν τούτων τοὺς μὲν ἀγαθοὺς—εἶναι δὲ οὗτοι ἐκεῖνοι, πρὸς τοὺς ὁποίους λέγεται: «ἀπεθάνετε γάρ, καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ» (1),—τοὺς δὲ κακοὺς, εἶναι δὲ οὗτοι ἐκεῖνοι, πρὸς τοὺς ὁποίους λέγουν «ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς» (2). Δυνατὸν ἀκόμη νὰ ὀνομάζωνται νεκροί, διότι φέρουν θνητὰ σώματα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον παρακινεῖ τὸν Ἀπόστολον νὰ εἴπῃ: «τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην» (3). Δεικνύει, ὅτι εἰς κάθε ἄνθρωπον ζῶντα καὶ φέροντα τὸ σῶμά του ἐμφιλοχωροῦν καὶ τὰ δύο αὐτὰ πράγματα: σῶμα, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ θάνατος, καὶ πνεῦμα, πὺν εἶναι ἡ ζωὴ. Δὲν λέγει: «σῶμα θνητὸν» ἀλλὰ νεκρὸν, παρ' ὅλον ὅτι ὀλίγον κατωτέρω καλεῖ τὰ σώματα θνητὰ συμφώνως πρὸς τὴν συνήθη ἔκφρασιν (4). Ἡ θάλασσα ἀπέδωσε λοιπὸν τοὺς νεκροὺς τοὺς ὁποίους περιέκλειε, δηλαδὴ ὁ αἰὼν οὗτος ἀπέδωσε τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες εὐρίσκοντο ἐν αὐτῷ, διότι δὲν εἶχον ἀκόμη ἐγκαταλείψει τὴν ζωὴν. «Ἐδωκεν ἡ θάλασσα τοὺς νεκροὺς τοὺς ἐν αὐτῇ». διότι θὰ παρουσιασθοῦν ἀκριβῶς, ὅπως εἶναι, ὁ δὲ θάνατος καὶ ὁ Ἄδης τοὺς ἀπέδωκαν, διότι τοὺς ἀνεκάλεσαν εἰς τὴν ζωὴν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἤδη ἐγκαταλείψει, δὲν θὰ ἦτο δὲ ἴσως περιττὸν νὰ εἴπῃ: «ὁ θάνατος καὶ Ἄδης». Ὁ Ἀπόστολος μεταχειρίζεται τὰς δύο ταύτας λέξεις: τὴν λέξιν «θάνατος» «λόγω τῶν ἀγαθῶν, οἵτινες ὑπέστησαν τὸν θάνατον καὶ ὄχι τὸν Ἄδην, καὶ τὴν λέξιν «Ἄδης», λόγω τῶν κακῶν, οἵτινες ἐν αὐτῷ ἐτιμωρήθησαν. Τῷ ὄντι δὲν εἶναι μωρία νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι οἱ Ἅγιοι τοῦ παλαιοῦ καιροῦ, οἵτινες ἐπίστευον τὴν μέλλουσαν εἰς τὸν θρό-

---

(1) Κολοσ. γ', 3.

(2) Ματθ. η', 22.

(3) Ρωμ. η' 10.

(4) Αὐτόθι, 11.

νον ἀνάρρησιν τοῦ Χριστοῦ, ἐτέθησαν εἰς τὸν ᾠδην, μολονότι εἰς τόπον λίαν μεμακρυσμένον ἀπὸ τὸ μαρτύριον τῶν ἀσεβῶν, ἕως ὅτου ἀπεσπάρσθησαν ἀπ' αὐτοῦ διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου Χριστοῦ, ὅστις κατήλθεν εἰς τὸν ᾠδην. Ἀσφαλῶς, οἱ πιστοί, οἱ ἐξαγορασθέντες διὰ τοῦ αἵματος τούτου, δὲν θὰ εὐρίσκονται εἰς τὸν ᾠδην, παρὰ μέχρι τῆς ἡμέρας, κατὰ τὴν ὁποίαν, ἐνωθέντες μετὰ τῶν σωμάτων των, θὰ λάβουν τὴν ἀμοιβήν, τῆς ὁποίας εἶναι ἄξιοι.

Ἄφοῦ εἶπεν, ὅτι ἕκαστος θὰ κριθῇ ἀναλόγως τῶν ἔργων του», [ὁ ἅγιος Ἰωάννης] ἐκθέτει διὰ βραχέων ὁποία θὰ ἦτο ἡ κρίσις αὐτῇ: «καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ᾠδης ἐβλήθησαν εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός» (1). Θάνατος καὶ ᾠδης σημαίνουν τὸν διάβολον, δημιουργὸν τοῦ θανάτου καὶ τῶν βασάνων τοῦ ᾠδου, καθὼς καὶ ὁλόκληρον τὴν ὁμήγουριν τῶν δαιμόνων. Εἶναι ὅ,τι εἶπε προηγουμένως σαφέστερον: «καὶ ὁ διάβολος ὁ πλανῶν αὐτοὺς ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός καὶ θείου» (2). Τὸ λέγει κατὰ τρόπον ὀλιγώτερον σαφεῖ μὲ τὰς λέξεις: «καὶ εἴ τις οὐχ εὐρέθη ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς ζωῆς γεγραμμένος, ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός» (3). Τὸ βιβλίον δὲν ἔχει ὡς ἀντικείμενον νὰ καθορίζῃ τὰς ἀναμνήσεις τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ τὸν κάμνῃ νὰ μὴ λησμονῇ τίποτε, ἀλλὰ σημαίνει τὸν προορισμὸν ἐκείνων, ὡς πρὸς τοὺς ὁποίους θὰ δοθῇ ἡ αἰωνία ζωή. Πράγματι δὲν τοὺς ἀγνοεῖ ὁ Θεὸς καὶ δὲν ἀναγινώσκει τὸ βιβλίον αὐτό, διὰ νὰ μάθῃ, ἀλλ' ἡ πρόγνωσις Αὐτοῦ ἀπέναντί των, ἥτις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαπατηθῇ, εἶναι μᾶλλον τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς εἰς τὸ ὁποῖον εἶναι ἐγγεγραμμένοι, δηλαδὴ γνωστοὶ ἐκ τῶν προτέρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

Περὶ τοῦ νέου οὐρανοῦ καὶ τῆς νέας γῆς.

Ὁ ἀπόστολος ἅγιος Ἰωάννης ἀνήγγειλε τὴν κρίσιν τῶν κακῶν. Δὲν ἀπομένει παρὰ νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῆς κρίσεως τῶν ἀγαθῶν. Ἐξέθεσεν ἤδη ὅ,τι εἶπεν ὁ Κύριος μὲ τὰς ὀλίγας αὐτὰς λέξεις: «καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον» (4). Ἀπομένει νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ ἐπόμενον: «οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζω-

---

(1) Ἀποκ. κ', 14.

(2) Αὐτόθι 9.

(3) Αὐτόθι 15.

(4) Ματθ. κε', 46.

ἤν αἰώνιον» ⁽¹⁾. «Καὶ εἶδον, λέγει, οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινὴν· ὁ γὰρ πρῶτος οὐρανὸς καὶ ἡ πρώτη γῆ ἀπῆλθον, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι» ⁽²⁾. Τοῦτο θέλει συμβῆ κατὰ τὴν τάξιν, τὴν ὁποίαν ὑπέδειξεν ἄνωτέρω, ὅτε εἶδε καθήμενον ἐπὶ θρόνου ἐκεῖνον, πρὸ τῶν ὁμμάτων τοῦ ὁποίου ἐξηφανίσθησαν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ. Διότι, ἀφοῦ οἱ μὴ ἐγγεγραμμένοι εἰς τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς θὰ κριθοῦν καὶ θὰ ῥιφθοῦν εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον (ποία τις ἡ φύσις τοῦ πυρὸς τούτου καὶ εἰς ποῖον μέρος τοῦ κόσμου ἢ τοῦ διαστήματος θὰ εὑρίσκεται, οὐδεὶς τὸ γνωρίζει εἰμὴ ἐκεῖνος εἰς τὸν ὁποῖον θὰ τὸ ἀποκαλύψῃ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα) τότε ἡ ὄψις τοῦ κόσμου θὰ μεταβληθῇ εἰς λίμνην πυρός, ὅπως εἶχεν ἤδη μεταβληθῇ κατὰ τὸν κατακλυσμὸν εἰς ὕδωρ.

Αἱ ιδιότητες τῶν φθαρετῶν στοιχείων, ποὺ εὑρίσκονται συνδεδυασμένα εἰς τὰ σώματά μας, τὰ ὑποκείμενα εἰς φθοράν, θὰ ἐκμηδενισθοῦν ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ τῆς τοιαύτης ἀναφλέξεως τοῦ κόσμου, ἡ δὲ οὐσία των, διὰ τινος θαυμασίας μεταβολῆς, θὰ προσλάβῃ τὰς ιδιότητας ἐκεῖνας τὰς ἀνηκούσας εἰς ἀθάνατα σώματα. Τοιουτοτρόπως ὁ ἀνακαινισθεὶς καὶ βελτιωθεὶς κόσμος θὰ εὑρεθῇ εἰς τέλειον συναρμονισμόν μετὰ τῶν ἀνακαινισθέντων ἀκόμη καὶ ὡς πρὸς τὰ σώματά των. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον προσθέτει ὁ ἀπόστολος : «καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι», ἄρα γε αὕτη θ' ἀποξηρανθῇ ἐκ τῆς ἀναφλέξεως ἢ θ' ἀνακαινισθῇ καὶ αὕτη καὶ θὰ εὑρεθῇ εἰς κατάστασιν τελειότεραν ; Εἰς αὐτὸ ἀδυνατῶ ν' ἀπαντήσω. Διότι ἀναγινώσκομεν, ὅτι θὰ ὑπάρξῃ νέος οὐρανὸς καὶ νέα γῆ, ἀλλὰ δὲν ἐνθυμοῦμαι, ἂν ἀνέγνωσα, ὅτι θὰ ὑπάρξῃ καὶ νέα θάλασσα. Εἶναι ἀληθές, ὅτι εἰς τὸ αὐτὸ βιβλίον ἀναγινώσκομεν τὰς λέξεις : «ὡς θάλασσα ὑαλίνη, ὅμοια κρυστάλλῳ» ⁽³⁾, πλὴν ὅμως εἰς τὸ χωρίον τοῦτο δὲν πρόκειται περὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου, ὁ δὲ ἀπόστολος δὲν λέγει «θάλασσα», ἀλλ' «ὡς θάλασσα». Πάντως, δεδομένου ὅτι οἱ προφηταὶ εἴθισται νὰ ὁμιλοῦν ἀλληγορικῶς καὶ νὰ συγκαλύπτουν τρόπον τινὰ τοὺς λόγους των, ὁ ἀπόστολος δυνατὸν νὰ εἶπε : «καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι» κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, καθ' ἣν εἶχεν εἶπει : «καὶ ἔδωκεν ἡ θάλασσα τοὺς νεκροὺς τοὺς ἐν αὐτῇ», ἴσως δὲ ἠθέλησε νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ὁ αἰὼν οὗτος, ὁ ἀρκούντως ὅμοιος πρὸς θάλασσαν τεταραγμένην καὶ θυελλώδη, θὰ παύσῃ νὰ ὑφίσταται.

(1) Ματθ. κε'. 46.

(2) Ἀποκ. κα', 1.

(3) Ἀποκ. δ', 6.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Περὶ τοῦ αἰωνίου δοξασμοῦ τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου.

«Καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλὴμ, συνεχίζει ὁ ἀπόστολος, καινὴν εἶδον καταβαίνουσιν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἡτοιμασμένην ὡς νύμφην κεκοσμημένην τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς. Καὶ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ θρόνου λεγούσης· ἰδοὺ ἡ σκηνὴ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ σκηνώσει μετ' αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ λαοὶ αὐτοῦ ἔσονται, καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς μετ' αὐτῶν ἔσται· καὶ ἐξαλείψει ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν καὶ ὁ θάνατος οὐκ ἔσται ἔτι, οὔτε πένθος οὔτε κραυγὴ οὔτε πόνος οὐκ ἔσται ἔτι· ὅτι τὰ πρῶτα ἀπῆλθον. Καὶ εἶπεν ὁ καθήμενος ἐπὶ τῷ θρόνῳ· ἰδοὺ καινὰ ποιῶ πάντα» ⁽¹⁾. [Ὁ ἅγιος Ἰωάννης] λέγει ὅτι ἡ πόλις αὕτη κατέρχεται ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διότι τὴν ᾠκοδόμησεν ἡ θεία χάρις. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς λέγει διὰ τοῦ Ἡσαΐου : «ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ κτίσας σε» ⁽²⁾. Πράγματι κατήλθεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εὐθύς μετὰ τὴν πρωταρχικὴν οἰκοδόμησίν της, ἅφ' ὅτου, τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ἀνακοινωθείσης διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας ἐν τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, τὸ ὁποῖον ἐστάλη οὐρανόθεν, ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν αὐτῆς αὐξάνεται κατὰ τὴν πορείαν τῶν αἰώνων. Ἀλλά, κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν, γενησομένην ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἡ δόξα της θ' ἀπαστρέψει τόσον λαμπρὰ καὶ τόσον ζωηρά, ὥστε δὲν θὰ παραμείνῃ πλέον εἰς αὐτὴν οὐδὲν ἵχνος γήρατος, διότι αὐτὰ ταῦτα τὰ σώματα, φθαρτὰ ἀρχικῶς, θὰ γίνουν ἀφθαρτα καὶ θὰ διέλθουν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ἀθανασίαν. Θὰ ἦτο λίαν παράτολμον ν' ἀναγάγωμεν τὴν ἔνδοξον ταύτην κατάστασιν εἰς τὰ χίλια ἔτη τῆς βασιλείας της μετὰ τοῦ βασιλέως της, ἐφ' ὅσον ὁ ἀπόστολος λέγει μὲν τρόπον τόσον σαφῆ : «καὶ ἐξαλείψει ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν καὶ ὁ θάνατος οὐκ ἔσται ἔτι, οὔτε πένθος οὔτε κραυγὴ οὔτε πόνος οὐκ ἔσται ἔτι». Ποῖος λοιπὸν θὰ εἶναι τόσον μωρὸς καὶ τόσον τυφλὸς ἐξ ἰσχυρογνωμοσύνης, διὰ τὴν τολμήσῃ νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι, κατὰ τὰς δοκιμασίας τῆς παρούσης ζωῆς, ὅχι μόνον ὁ ἅγιος λαός, ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς τῶν ἁγίων, ὅστις ζῇ, ἔζησεν ἢ θὰ ζήσῃ εἰς

---

(1) Ἀποκ. κα', 2 καὶ ἐπέκεινα.

(2) Ἡσ. ΜΕ', 8.

ταύτην τὴν γῆν δὲν θὰ χύσῃ δάκρυα ἢ δὲν θὰ αἰσθανθῇ ὁδύνην, ἔφ' ὅσον, τοῦναντίον, ὁ ἄνθρωπος χύνει τόσον περισσότερα δάκρυα κατὰ τὴν προσευχὴν αὐτοῦ, ὅσον περισσότερον διακατέχεται ὑπὸ πόθων ἁγίων ; Μήπως δὲν εἶναι πολίτης τῆς Ἱερουσαλὴμ ὁ ἀνακράζων : «ἐγενήθη τὰ δάκρυά μου ἐμοὶ ἄρτος ἡμέρας καὶ νυκτός» ⁽¹⁾ «λούσω καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλίνην μου, ἐν δάκρυσί μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω» ⁽²⁾ καί, ἐν συνεχείᾳ : «καὶ ὁ στεναγμός μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύβη» ⁽³⁾ «καὶ τὸ ἄλγημά μου ἀνεκαινίσθη;» ⁽⁴⁾ Ἡ μήπως δὲν εἶναι τέκνα τοῦ οἱ στενάζοντες ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ σώματός των, χωρὶς νὰ θέλουν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπ' αὐτό, ἀλλὰ νὰ ἐπενδυθοῦν ἄνωθεν, εἰς τρόπον ὥστε ὅ,τι εἶναι θνητὸν εἰς αὐτοὺς ν' ἀπορροφηθῇ ὑπὸ τῆς ζωῆς ; ⁽⁵⁾ Μήπως δὲν συμμετέχουν ἐκεῖνοι, οἵτινες λαβόντες, τὰ πρωτόλεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, στενάζουν ἐνδομύχως, ἀναμένοντες τὴν θείαν υἱοθέτησιν, τὴν λύτρωσιν καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ σώματός των ⁽⁶⁾. Μήπως ὁ ἅγιος Παῦλος δὲν ἀνήκῃ εἰς τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλὴμ ἰδίως, ὅταν ἐδοκίμαζε διὰ τοὺς Ἰσραηλίτας ἀδελφοὺς αὐτοῦ βαθεῖαν θλίψιν, ἣ δὲ καρδία του ἐσπαράζετο ἀπὸ ὀξεῖαν ὁδύνην; Καὶ ὁ θάνατος πότε θ' ἀπελαθῇ ἐκ τῆς ἁγίας Πολιτείας, εἰς ὅχι, ὅταν λεχθῇ: «ποῦ σου θάνατε τὸ κέντρον, ποῦ σου Ἄδη τὸ νῆκος; Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου ἢ ἁμαρτία;» ⁽⁷⁾ Ἀσφαλῶς δὲν θὰ ὑφίσταται πλέον ἢ ἁμαρτία, ὅταν καταστῇ δυνατόν νὰ λεχθῇ: «Ποῦ εὐρίσκεται;» Ἡδὴ ὅμως δὲν εἶναι ὁ ἔσχατος τῶν πολιτῶν τῆς Πολιτείας ταύτης· εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος Ἰωάννης, ὁ ἀναφωνῶν εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτοῦ: «ἐὰν εἴπωμεν ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἔχομεν ἑαυτοὺς πλανῶμεν καὶ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν» ⁽⁸⁾. Εἶναι ἀληθές, ὅτι εἰς τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως ὑπάρχουν πολλὰ σκοτεινὰ χωρία, ὅπως ἀσκήσουν τὴν

(1) Ψαλμ. ΜΑ', 4.

(2) Ψαλμ. ΣΤ', 7.

(3) Ψαλμ. ΛΖ', 10.

(4) Ψαλμ. ΛΗ', 3.

(5) Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει στενάζομεν βαρούμενοι ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς. Β'. Κορίνθου ε', 4.

(6) Ρωμ. η'. 23.

(7) Α'. Κορίνθ. ιε', 55 καὶ 56.

(8) Α'. Ἰωάνν. α', 8.

διάνοιαν τοῦ ἀναγνώστου, εἶναι δὲ ὀλίγα ἐκεῖνα, ἡ σαφήνεια τῶν ὁποίων δύναται νὰ χρησιμεύσῃ καὶ μὲ μελέτην ἀκόμη ἱκανήν, πρὸς κατανόησιν τῶν λοιπῶν χωρίων. Διότι ὁ ἀπόστολος ἐπανέρχεται συχνὰ εἰς τὰ αὐτὰ πράγματα, ἐρμηνεύων ταῦτα κατὰ διαφόρους τρόπους καὶ προξενῶν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι πραγματεύεται ἄλλα θέματα, ὁπότεν, διαφοροποιῶν τὰς ἐρμηνείας του, διατυπώνει ἐξαντλητικῶς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν. Ἄλλ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς λέξεις: «καὶ ἐξαλείψει ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν καὶ ὁ θάνατος οὐκ ἔσται ἔτι, οὔτε πένθος οὔτε κραυγὴ οὔτε πόνος οὐκ ἔσται ἔτι», αὗται ἀναφέρονται ἀναμφιβόλως εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα, εἰς τὴν ἀθανασίαν καὶ τὴν αἰωνιότητα τῶν ἁγίων—διότι τότε καὶ μόνον ἐκεῖ δὲν θὰ συμβαίνουν πλέον αὐτὰ τὰ πράγματα—δὲν πρέπει δὲ νὰ ἐπιζητῶμεν οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ εἰς τὰς ἱερὰς Γραφὰς χωρία σαφῆ, ἐὰν μᾶς φαίνεται σκοτεινὸν τὸ ἐν λόγῳ χωρίον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Ἡ ἀναγγελία τοῦ ἁγίου Πέτρου ἡ ἀφορῶσα τὴν τελευταίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ.

Ἰδωμεν τώρα τί γράφει ὁ ἀπόστολος Πέτρος περὶ τῆς ἐν λόγῳ κρίσεως: «Τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, ὅτι ἐλεύσονται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐμπαῖκται, κατὰ τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας αὐτῶν πορευόμενοι καὶ λέγοντες· ποῦ ἡ ἐπαγγελία τῆς παρουσίας αὐτοῦ; Ἀφ' ἧς γὰρ οἱ πατέρες ἐκοιμήθησαν, πάντα οὕτω διαμένει ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως. Λανθάνει γὰρ αὐτοὺς τοῦτο θέλοντας ὅτι οὐρανοὶ ἦσαν ἑκπαλαι καὶ γῆ ἐξ ὕδατος καὶ δι' ὕδατος συνεστῶσα τῷ τοῦ Θεοῦ λόγῳ, δι' ὧν ὁ τότε κόσμος ὕδατι κατακλυσθεὶς ἀπώλετο· οἱ δὲ νῦν οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ τῷ αὐτῷ λόγῳ τεθησαυρισμένοι εἰσὶ πυρὶ τηρούμενοι εἰς ἡμέραν κρίσεως καὶ ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν ἀνθρώπων. Ἐν δὲ τούτῳ μὴ λανθανέτω ὑμᾶς, ἀγαπητοί, ὅτι μία ἡμέρα παρὰ Κυρίῳ ὥς χίλια ἔτη καὶ χίλια ἔτη ὥς ἡμέρα μία. Οὐ βραδύνει Κύριος τῆς ἐπαγγελίας ὥς τινες βραδύτητα ἡγοῦνται, ἀλλὰ μακροθυμεῖ εἰς ἡμᾶς, μὴ βουλόμενός τινος ἀπολέσθαι, ἀλλὰ πάντας εἰς μετάνοιαν χωρῆσαι. Ἦξει δὲ ἡ ἡμέρα Κυρίου ὥς κλέπτῃς ἐν νυκτί, ἐν ᾗ οἱ οὐρανοὶ ῥοιζηδὸν παρελεύσονται, στοιχεῖα δὲ καυσούμενα λυθήσονται καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαήσεται. Τούτων οὖν πάντων λυομένων ποταποὺς δεῖ ὑπάρχειν ὑμᾶς ἐν ἀγλαῖς ἀνα-

στροφαῖς καὶ εὐσεβείαις, προσδοκῶντας καὶ σπεύδοντας τὴν παρουσίαν τῆς τοῦ Θεοῦ ἡμέρας, δι' ἣν οὐρανοὶ πυρρῶμενοι λυθήσονται καὶ στοιχεῖα καυσούμενά τήκεται. Καινοὺς δὲ οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ» ⁽¹⁾, ὁ ἀπόστολος ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ οὐδὲν λέγει ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, ἀλλ' ἐπεκτείνεται ἀρκούντως μακρὰν ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς καταστροφῆς τοῦ κόσμου. Ἀναφερόμενος εἰς ὅ,τι συνέβη πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ, δὲν φαίνεται ὅτι μᾶς παρορμᾷ νὰ πιστεύσωμεν εἰς τὸ τέλος τοῦ κόσμου; Διότι λέγει, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ κόσμος, ὅστις ὑφίστατο τότε, εἶχε καταστροφῇ, δὲν εἶχε δὲ ἀπολεσθῇ ἡ γηῖνη σφαῖρα, ἀλλὰ καὶ οἱ οὐρανοί, τοῦτέστιν οἱ ἐναέριοι οὐρανοί, τὸ ὕδωρ τῶν ὁποίων διαχεόμενον κατέκλυσε τὸ διάστημα. Ὁθεν ὁλόκληρος ὁ αἴθρ, ὁ αἴθρ ἐκεῖνος, ὁλόκληρος ἡ περίπου ὁλόκληρος, ὅπου κυριαρχοῦν οἱ ἄνεμοι—χῶρος, τὸν ὁποῖον ὁ ἀπόστολος καλεῖ οὐρανὸν ἢ μᾶλλον οὐρανούς, ἀλλὰ κατωτέρους οὐρανούς, ὅχι ἐκείνους, ὅπου εὐρίσκονται ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες—μετεβλήθη εἰς ὕδατῶδη αἶμὸν καὶ ἀπωλέσθη μετὰ τῆς γῆς, ἡ πρωταρχικὴ μορφή τῆς ὁποίας ἐξηφανίσθη διὰ τοῦ κατακλυσμοῦ. Ἀλλά, λέγει ὁ ἀπόστολος: «οἱ δὲ νῦν οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ τῷ αὐτῷ λόγῳ τεθαιρισμένοι εἰσὶ πυρὶ τηρούμενοι εἰς ἡμέραν κρίσεως καὶ ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν ἀνθρώπων». Ἐπεται ἐντεῦθεν ὅτι ὁ οὐρανὸς οὗτος καὶ ἡ γῆ αὕτη, δηλαδή ὁ κόσμος ὁ ἀποκατασταθεὶς ἀντὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ καταστραφέντος, διετηρήθη διὰ τὸ πῦρ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως καὶ τῆς ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν. Διότι, λόγῳ τῆς μεγάλης μεταβολῆς, ἣτις θὰ ἐπέλθῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, δὲν τολμᾷ νὰ εἴπῃ, ὅτι θ' ἀπολεσθῶν, παρ' ὅλον ὅτι ἡ φύσις αὐτῶν δέον νὰ παραμείνῃ ἐντὸς αἰωνίων θλίψεων. Ἴσως ἔρωτήσῃ τις, εἰάν ὁ κόσμος πρόκειται νὰ γίνῃ παρανάλωμα τοῦ πυρὸς εὐθύς μετὰ τὴν κρίσιν καὶ πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ νέου οὐρανοῦ καὶ τῆς νέας γῆς, ποῦ θὰ εὐρίσκωνται οἱ ἅγιοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς πυρκαϊᾶς ταύτης, ἐφ' ὅσον, ἔχοντες σῶμα, θὰ πρέπει νὰ διημερεύουν εἰς τόπον σωματικόν;

Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι θὰ εὐρίσκωνται εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἡμποροῦν νὰ προσβάλουν αἱ φλόγες, ὅπως δὲν θὰ κατέκλυσαν τὰ ὕδατα τοῦ κατακλυσμοῦ. Διότι τὰ σώματα τῶν ἁγίων εἶναι προικισμένα μὲ ἰδιότητος, αἵτινες ἐπιτρέπουν εἰς αὐτὰ νὰ μεταφέρονται ὅπουδὴποτε θέλουν. Ἀλλως τε γενόμενα ἀθάνατα καὶ ἄφθαρτα, οὐδὲν θὰ εἶναι δυνατόν νὰ

(1) Β'. Πέτρ. γ'. 3 καὶ ἐφεξῆς.

φοβῶνται ἐκ τῆς τοιαύτης πυρκαϊᾶς, καθὼς ἀκριβῶς τὰ θνητὰ καὶ φθαρτὰ ἐκεῖνα σώματα τῶν τριῶν νέων ἠδυνήθησαν νὰ παραμείνουν ἄθικτα ἐντὸς τοῦ πεπυρακτωμένου κλιβάνου (¹).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Τὸ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου γραφέν πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς. Τὴν παρουσίαν τοῦ Ἀντιχρίστου θὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ ἐμφάνις τοῦ Χριστοῦ.

Ἀναγκάζομαι νὰ παραλείψω πολλὰ χωρία, παρελημμένα ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιον, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων μετὰ τὸν σκοπὸν, ὅπως περιορίσω τὸ ἔργον τοῦτο ἐντὸς τῶν προσηκόντων ὁρίων. Πάντως ἀδυνατῶ νὰ παρασιωπήσω ὅ,τι ὁ ἀπόστολος ἅγιος Παῦλος γράφει πρὸς τοὺς ἐν Θεσσαλονίκη πιστοὺς: «Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὑπὲρ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡμῶν ἐπισυναγωγῆς ἐπ' αὐτόν, εἰς τὸ μὴ ταχέως σαλευθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ νοῦς μήτε θροεῖσθαι, μήτε διὰ πνεύματος, μήτε διὰ λόγου, μήτε δι' ἐπιστολῆς ὡς δι' ἡμῶν, ὡς ὅτι ἐνέστηκεν ἡ ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ. Μή τις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον· ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα, ὥστε αὐτόν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καθίσαι ἀποδεικνύοντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶ Θεός. Οὐ μνημονεύετε ὅτι ἔτι ὦν πρὸς ὑμᾶς ταῦτα ἔλεγον ὑμῖν ;

Καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτόν ἐν τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ· τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας· μόνον ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται· καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, ὃν ὁ Κύριος ἀναλώσει τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ· οὗ ἐστὶν ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους καὶ ἐν πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀδικίας ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις, ἀνθ' ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς· καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει, ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ

(¹) Δανιήλ, κεφ. Γ'.

ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ» (¹).

Εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ Ἀπόστολος ὁμιλεῖ ἐδῶ περὶ τοῦ Ἀντι-
 χρίστου καὶ λέγει, ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς κρίσεως, τὴν ὁποίαν καλεῖ
 ἡμέραν τοῦ Κυρίου δὲν θὰ ἔλθῃ πρὸ τῆς ἀναρρήσεως ἐκείνου,
 τὸν ὁποῖον καλεῖ ἀποστάτην· ἐκείνου, ὅστις θ' ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ
 τὸν Θεόν. Ἐὰν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν τὸ ὄνομα τοῦτο εἰς πάν-
 τας τοὺς ἄσεβεῖς, πολὺ περισσότερον δέον νὰ τὸ φέρῃ ἐκεῖνος.
 Ἀλλ' εἰς ποῖον ναὸν πρέπει νὰ εὐρεθῇ; Δὲν γνωρίζομεν ἐὰν γίνῃ
 τοῦτο εἰς τὰ ἐρεῖπια τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος ἢ εἰς τὴν Ἐκ-
 κλησίαν, διότι, ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ τοῦ ναοῦ ἐνὸς εἰδώλου ἢ τοῦ
 ναοῦ τοῦ δαίμονος, ὁ Ἀπόστολος δὲν θὰ ἔλεγεν «ὁ ναὸς τοῦ
 Θεοῦ». Ἐνεκα τοῦ λόγου τούτου πολλοὶ ἐνόμισαν, ὅτι ὑπὸ τὸ
 ὄνομα τοῦ Ἀντιχρίστου θὰ ἔπρεπε νὰ ἐννοηθῇ ὅχι αὐτὸς ὁ ἴδιος
 ὁ ἀρχηγός, ἀλλ' ὁλόκληρον τὸ σῶμα, δηλαδὴ τὸ πλῆθος ἐκεῖνο
 τῶν ἀνθρώπων, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν μερίδα του καὶ τῶν ὁ-
 ποίων τυγχάνει ὁ ἀρχηγός, φρονοῦν δὲ ὅτι πρέπει ν' ἀκολουθή-
 σωμεν τὴν Ἑλληνικὴν μετάφρασιν: Θὰ καθίσῃ ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ
 Θεοῦ, οὐχὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, ὡς νὰ ᾔτο αὐτὸς ὁ ναὸς τοῦ
 Θεοῦ δηλαδὴ ἡ Ἐκκλησία. Διὸ καὶ λέγουν, ὅτι κάθεται κατὰ
 τρόπον φιλικόν, δηλαδὴ ὡς φίλος, μεταχειρίζονται δὲ καὶ ἄλλας
 ὁμοίας ἐκφράσεις.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ ἐκεῖνο, ποὺ λέγει: «τὸ κατέχον οἶδατε»,
 δηλαδὴ τὸ τί ἐπιβραδύνει τὴν ἔλευσίν του, «εἰς τὸ ἀποκαλυ-
 φθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ», τὸ γνωρίζετε, καὶ ἐπειδὴ
 τὸ ἐγνώριζαν, ὁ Ἀπόστολος δὲν ὁμιλεῖ διεξοδικώτερον. Ἀλλὰ
 ἡμεῖς οἱ ἀγνοοῦντες τί ᾔτο γνωστὸν εἰς αὐτούς, δὲν δυνά-
 μεθα νὰ συλλάβωμεν τὴν σκέψιν τοῦ Ἀποστόλου παρὰ τὴν ἐπι-
 θυμίαν καὶ τὰς προσπαθείας μας. Ἐκεῖνο δέ, τὸ ὁποῖον προ-
 σθέτει καθιστᾷ τὴν ἐννοιαν ἀκόμη σκοτεινότεραν. Πράγματι τί
 σημαίνουν αἱ λέξεις: «τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς
 ἀνομίας· μόνον ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται· καὶ
 τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος;» Ὁμολογῶ ὅτι τὸ ἀγνοῶ.
 Πάντως θὰ μνημονεύσω τὰς σχετικὰς ὑποθέσεις, τὰς ὁποίας ἡδυ-
 νήθην ν' ἀναγνώσω ἢ ν' ἀκούσω.

Υπάρχουν τινὲς φρονοῦντες, ὅτι αἱ λέξεις αὗται ἀναφέρον-
 ται εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν (²) καὶ ὅτι ὁ ἀπόστολος
 Παῦλος δὲν ἠθέλησε νὰ μεταχειρισθῇ σαφεστέρας ἐκφράσεις ἐκ
 φόβου, μήπως κατηγορηθῇ, ὅτι ἐκφράζει εὐχὰς ἐναντίον τοῦ Ρω-
 μαϊκοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον ἐθεώρουν αἰώνιον. Αἱ λέξεις: «τὸ

(¹) Β'. Θεσσαλ. β', 1 καὶ ἐπέκεινα.

(²) Ἴδε Ἀγίου Ἱερων. περὶ Δανιήλ, κεφάλ. XI καὶ Σεβήρου Σουλ-
 πικίου hist. liv. II.

γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας· μόνον ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται· καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος» θὰ ἔπρεπε ν' ἀναφέρονται εἰς τὸν Νέρωνα, τὰ ἔργα τοῦ ὁποίου ἐφαίνοντο ὅτι ἦσαν τὰ τοῦ Ἀντιχρίστου, τοῦτο δὲ παρέσχε στάδιον εἰς τινὰς νὰ ὑποθέσουν, ὅτι κάποτε θ' ἀνέστηνετο καὶ ὅτι αὐτὸς θὰ ἦτο ὁ Ἀντίχριστος. Τοῦναντίον ἄλλοι (1) πιστεύουν ὅτι ὁ Νέρων δὲν ἐφονεύθη, ἀλλ' ὅτι ἠρπάγη, διὰ νὰ πιστεύσουν ὅτι ἀπέθανε καὶ ὅτι εὐρίσκεται εἰς κάποιον μυστικὸν τηρούμενον τόπον, διατηρῶν τὸ σφριγὸς τῆς ἡλικίας, τὴν ὁποίαν εἶχε κατὰ τὸν χρόνον τοῦ ὑποτιθεμένου θανάτου του, ἕως ὅτου ἐπανεμφανισθῇ ἐν δέοντι χρόνῳ καὶ ἀνέλθῃ καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ θρόνου του.

Δὲν δύναμαι νὰ ἐπιδοκιμάσω τὴν ἐκπληκτικὴν ἀλαζονείαν τῶν διατυπούντων ὑποθέσεις τοιαύτης φύσεως. Πάντως ὅμως δὲν μοῦ φαίνεται μωρὸς ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι αἱ λέξεις: «ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται» δέον νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς ἀκολούθως: «μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι ὁ κατέχων νῦν θὰ ἐξουσιάζῃ ἕως οὐ ἐκμηδενισθῇ». «Καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος», ἀναμφιβόλως τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὸν Ἀντίχριστον. Ἄλλοι ὅμως πρεσβεύουν, ὅτι αἱ λέξεις: «καὶ νῦν τὸ κατέχον οἶδατε εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ», καὶ αἱ ἄλλαι: «τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας» ἀναφέρονται εἰς τοὺς κακοὺς καὶ τοὺς ὑποκριτάς, οἵτινες εὐρίσκονται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἕως ὅτου συγκεντρωθοῦν εἰς μεγάλον ἄριθμόν, διὰ ν' ἀποτελέσουν ἓνα λαὸν ἀρκούντως ἰσχυρὸν ὑπὲρ τοῦ Ἀντιχρίστου, ἐν τῷ σημείῳ δὲ τούτῳ ἐμφιλοχωρεῖ τὸ μυστήριον τῆς ἀσεβείας, ποὺ φαίνεται συγκεκαλυμμένον. Προσέτι φρονοῦν, ὅτι ὁ Ἀπόστολος ἐξορκίζει τοὺς πιστοὺς νὰ ἐμμένουν σταθερὰ ἐν τῇ πίστει λέγων πρὸς αὐτοὺς: «ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται», δηλαδὴ ἕως ὅτου τὸ μυστήριον τῆς ἀσεβείας, τὸ νῦν συγκαλυπτόμενον, ἐκτοπισθῇ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν.

Λιότι κατ' αὐτοὺς τὸ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου λεγόμενον εἰς τὴν ἐπιστολὴν του ἀναφέρεται εἰς τὸ ἐν λόγῳ μυστήριον: «Παιδία ἐσχάτη ὥρα ἐστὶ καὶ καθὼς ἠκούσατε ὅτι ὁ ἀντίχριστος ἔρχεται, καὶ νῦν ἀντίχριστοι πολλοὶ γεγόνασιν· ὅθεν γινώσκουμεν ὅτι ἐσχάτη ὥρα ἐστίν. Ἐξ ἡμῶν ἐξηλθον, ἀλλ' οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν· εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν μεμνήκεισαν ἂν μεθ' ἡμῶν» (2). Λέγουν, λοιπόν, ὅπως ἀκριβῶς

(1) Βλέπε Σουετών. περὶ Νέρωνος καὶ Τακίτου hist. liv. II.

(2) Α', Ἰωάνν. β', 18 καὶ 19.

πρὸ τοῦ τέλους, τὴν ὥραν, τὴν ὁποίαν ὁ ἅγιος Ἰωάννης καλεῖ τελευταίαν, πολλοὶ αἱρετικοί, τοὺς ὁποίους ὀνομάζει Ἀντιχρίστους, ἐγκατέλειψαν τὴν Ἐκκλησίαν, οὕτω κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην θὰ τὴν ἐγκαταλείψουν οἱ μὴ ἀνήκοντες εἰς τὸν Χριστόν, ἀλλ' εἰς τὸν τελευταῖον ἐκεῖνον Ἀντίχριστον, ὅστις θὰ ἐμφανισθῇ τότε.

Οὗτοι μὲν ἐρμηνεύουν τὰς σκοτεινὰς φράσεις τοῦ Ἀποστόλου κατὰ τὸν α, ἐκεῖνοι δὲ κατὰ τὸν β τρόπον, δὲν εἶναι ὅμως ἀμφίβολον τὸ ὅτι κατὰ τὸν ἅγιον Ἰωάννην ὁ Χριστὸς δὲν θὰ ἔλθῃ νὰ κρίνῃ τοὺς ζῶντας καὶ τοὺς νεκροὺς παρὰ μετὰ τὸν Ἀντίχριστον τὸν ἀντίπαλόν του, ὅστις θὰ ἔχῃ ἔλθει, ὅπως ἀποπλανήσῃ τοὺς πνευματικῶς νεκρούς, καίτοι οὗτοι θ' ἀποπλανηθοῦν διὰ τινος συγκεκαλυμμένης κρίσεως τοῦ Θεοῦ. Διότι, συμφώνως πρὸς τὸ λεχθέν, ὅτι θὰ ἔλθῃ «κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους καὶ ἐν πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀδικίας ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις». Καὶ τότε ὁ Σατανᾶς θ' ἀποδεσμευθῇ καὶ διὰ τοῦ Ἀντιχρίστου θὰ ἐκτελέσῃ ἔργα θαυμαστὰ ἀλλ' ἀπατηλά. Δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ, ἂν τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα ταῦτα καλοῦνται ἀπατηλά, διότι ὁ Σατανᾶς θὰ ἐξαπατήσῃ τὰς αἰσθήσεις τῶν ἀνθρώπων διὰ θαυμάτων, καὶ ὅτι κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον θὰ φανῇ ὅτι κάμνει ὅ,τι δὲν κάμνει πραγματικῶς ἢ ἐάν, δεδομένου ὅτι τὰ θαύματα ταῦτα, καίτοι πραγματικά, θὰ παρασύρουν εἰς τὸ ψεῦδος ἐκείνους, οἵτινες πιστεύοντες ὅτι ταῦτα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκτελεσθοῦν παρὰ μόνον διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, δὲν θὰ δυνηθοῦν νὰ μάθουν τί δύναται νὰ κατορθώσῃ ὁ διάβολος, ἰδίως κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν, ὅπου θὰ ἐφοδιασθῇ μὲ μίαν δύναμιν, τὴν ὁποίαν οὐδέποτε ἔσχεν. Τοιοῦτοτρόπως, ὅτε τὸ πῦρ, κατελθὼν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, κατεβρόχθισεν ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ τοὺς ὑπηρέτας καὶ τὰ ποίμνια τοῦ Ἰώβ, ἀγίου ἀνθρώπου, ὅτε ὀρμητικὸς κυκλῶν ἀνέτρεψε τὸν οἶκόν του καὶ ἔθλαψε τὰ τέκνα του ὑπὸ τὰ ἐρείπιά του, δὲν ὑπῆρξαν ἐκεῖ θαύματα, πάντως ὅμως ἦσαν ἔργον τοῦ Σατανᾶ, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε δώσει τὴν δύναμιν αὐτὴν ὁ Θεός. Τότε θὰ ἴδωμεν ὑπὸ ποίαν ἔννοιαν τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα ἐκεῖνα ὀνομάσθησαν ἀπατηλά.

Ἀλλά, οἵαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ φύσις τῶν σημείων περὶ τῶν ὁποίων ἐνταῦθα πρόκειται, θὰ πλανηθῶσιν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι θὰ εἶναι ἄξιοι ν' ἀποπλανηθοῦν, διότι, λέγει ὁ ἀπόστολος: «τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς», δὲν διστάζει δὲ διόλου νὰ προσθέσῃ: «καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει». Πράγματι ὁ Θεὸς «θὰ πέμψῃ»,

διότι θὰ ἐπιτρέψη εἰς τὸν διάβολον νὰ ἐκτελέσῃ ὅλα αὐτὰ τὰ πράγματα, θὰ τὸ ἐπιτρέψη δὲ βάσει ποιᾶς τινος δικαιοκρισίας, παρ' ὅλον ὅτι ὁ Ἀντίχριστος ἐνεργεῖ ἐπὶ σχεδίου ἀδίκου καὶ διεστραμμένου : «ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ».

Κατὰ συνέπειαν, οἱ κρινόμενοι θ' ἀποπλανηθοῦν καὶ θὰ κριθοῦν, ἐπειδὴ ἄφησαν ἑαυτοὺς ν' ἀποπλανηθοῦν. Πλὴν ὅμως, οἱ κρινόμενοι, θὰ σαγηνευθοῦν ὑπὸ τινος κρίσεως τοῦ Θεοῦ μυστηριωδῶς δικαίας καὶ δικαίως συγκεκαλυμμένης, τὴν ὁποίαν ἤσκησεν ἐκάστοτε (ὁ Θεὸς) ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς ἁμαρτίας τοῦ λογικοῦ ὄντος, ἐκεῖνοι δέ, οἵτινες θὰ ἔχουν κριθῇ τελευταίως καὶ δημοσίᾳ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις θὰ κρίνῃ ἐν πάσῃ δικαιοσύνῃ, αὐτός, ὅστις ἐκρίθη μὲ τὴν ἐσχάτην ἀδικίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Ὅτι ὁ ἅγιος Παῦλος διδάσκει εἰς τὴν πρώτην ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν.

Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ὁ Ἀπόστολος δὲν ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, εἰς τὴν πρώτην πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολὴν του λέγει πρὸς αὐτοὺς : «οὐ θέλομεν δὲ ὑμᾶς ἄγνοεῖν, ἀδελφοί, περὶ τῶν κεκοιμημένων, ἵνα μὴ λυπησθε καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα. Εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἄξει σὺν αὐτῷ. Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ Κυρίῳ ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου οὐ μὴ φθᾶσωμεν τοὺς κοιμηθέντας· ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτον, ἔπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι ἅμα σὺν αὐτοῖς ἄρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα» (¹). Αἱ λέξεις αὗται τοῦ Ἀποστόλου μᾶς διδάσκουν σαφῶς, ὅτι ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν θὰ λάβῃ χώραν, ὅταν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς θὰ ἔλθῃ νὰ κρίνῃ τοὺς ζῶντας καὶ τοὺς νεκρούς.

(¹) Α' Θεσσ. δ, 13 καὶ ἐπέκεινα.

Ἐνίστε ὁμως ἐρωτοῦν : «ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους ὁ Χριστὸς θὰ εὕρῃ ζῶντας καὶ τοὺς ὁποίους ὁ Ἀπόστολος προσωποποιεῖ εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τοὺς μετ' αὐτοῦ συμβιοῦντας, θ' ἀπαλλαγοῦν τοῦ θανάτου ; Ἡ μήπως, καθ' ἣν στιγμὴν διακομισθοῦν εἰς τὰς νεφέλας μετὰ τῶν ἀναστάντων πρὸς συνάντησιν τοῦ Χριστοῦ, ὅστις θὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὸν αἴερα, θὰ διέλθουν μετ' ἐκκληκτικῆς ταχύτητος διὰ τοῦ θανάτου εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν ; Διότι δὲν ἡμπορεῖ νὰ εἴπῃ τις, ὅτι εἶναι ἀδύνατον, καθ' ἣν στιγμὴν ἀνέρχονται εἰς τὸν αἴερα, νὰ συμβῇ, ὥστε καὶ ν' ἀποθάνουν καὶ ν' ἀναζήσουν ἐκεῖ. Τῷ ὄντι δὲν πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὰς λέξεις : «καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα» κατὰ τὴν ἔννοιαν, ὅτι θὰ εὕρισκώμεθα πάντοτε μετὰ τοῦ Κυρίου εἰς τὸν αἴερα, διότι οὔτε ἐκεῖνος βεβαίως θὰ παραμείνῃ ἐκεῖ, ἐφ' ὅσον ἐρχόμενος θὰ διέλθῃ μόνον ἐκεῖθεν. Θὰ ὑπάγωμεν εἰς προϋπάντησίν του ὅταν ἔλθῃ, ἀλλ' ὅχι εἰς τὸν τόπον, ὅπου οὗτος θὰ παραμείνῃ· αἱ λέξεις αὗται δέον νὰ νοηθοῦν κατὰ τὴν ἔννοιαν, ὅτι ὅπουδῆποτε εὕρεθῶμεν μετ' αὐτοῦ, θὰ εἴμεθα μετὰ τῶν ἀθανάτων σωμάτων μας.

Τὸ ὅτι ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους θὰ εὕρῃ ζῶντας ὁ Χριστὸς θ' ἀποθάνουν καὶ θὰ τύχουν τῆς ἀθανασίας κατὰ τὸ βραχὺ τοῦτο χρονικὸν διάστημα, ὁ Ἀπόστολος τὸ ὑποδεικνύει, ὡς φαίνεται, λέγων «πάντες ζωοποιηθήσονται» ⁽¹⁾, εἰς ἄλλο δὲ χωρίον, ὁμιλῶν περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων λέγει : «σὺ ὁ σπείρεις, οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ» ⁽²⁾. Πῶς λοιπὸν ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους ὁ Χριστὸς θὰ εὕρῃ ζῶντας θὰ ζωοποιηθοῦν διὰ τῆς ἀθανασίας, ἂν δὲν ἀποθάνουν, ἐφ' ὅσον λέγεται : «σὺ ὁ σπείρεις, οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ» ; Ἡ, ἐὰν, διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν κατὰλλήλως, δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἐσπαρμένα παρὰ τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων, ἅτινα μετὰ θάνατον ἐπανέρχονται εἰς τὴν γῆν συμφώνως πρὸς τὴν ἐτυμηγορίαν ἐναντίον τοῦ πατρὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους : «γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ». Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι αἱ λέξεις τοῦ Ἀποστόλου καὶ ἐκεῖναι τῆς Γενέσεως δὲν ἀναφέρονται εἰς ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ὁ Χριστὸς θὰ εὕρῃ ἀκόμῃ ἐν τῇ ζωῇ, ὅταν ἔλθῃ διότι, ἐφ' ὅσον «ἠρπάγησαν» εἰς τὸν αἴερα δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐσπάρησαν, δεδομένου ὅτι δὲν εἰσέρχονται εἰς τὴν γῆν καὶ δὲν ἐξέρχονται ἐκ ταύτης, εἴτε διότι δὲν διέρχονται διὰ τοῦ θανάτου, εἴτε διότι δὲν ἀποθνήσκουν παρὰ ὀλίγον ἐν μέσῳ τοῦ αἵερος χρόνον.

(1) Α'. Κορίνθ. ιε', 22.

(2) Αὐτόθι 36.

Ἄλλ' ἰδοὺ ὅτι ἀναφύεται ἕτερον ζήτημα ὡς πρὸς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον λέγει πρὸς τοὺς Κορινθίους ὁ Ἀπόστολος, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων «ὅτι πάντες θ' ἀναστηθῶμεν», ἢ κατ' ἄλλους κώδικας «ὅτι πάντες θὰ κοιμηθῶμεν». Διδομένου ὅτι ἡ ἀνάστασις δὲν δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ ἐὰν δὲν προηγηθῇ ὁ θάνατος, ὁ δὲ ὕπνος, δὲν δύναται νὰ εἶναι παρὰ ἐκεῖνος τοῦ θανάτου, πῶς ἅπαντες, θὰ κοιμηθοῦν ἢ θ' ἀναστηθοῦν, ἐὰν ὑπάρξῃ ἓνας τόσον μέγας ἀριθμός, τὸν ὁποῖον ὁ Χριστὸς θὰ εὕρῃ εἰς τὰ σώματα ἐκείνων, οἵτινες δὲν θὰ κοιμηθοῦν καὶ δὲν θ' ἀναστηθοῦν; Ἐὰν πιστεύσωμεν, ὅτι οἱ ἅγιοι, οἵτινες θὰ εὐρίσκωνται κατὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ ἀκόμη ἐν τῇ ζωῇ καὶ θὰ διακομισθοῦν εἰς προϋπάντησίν του, δεόν νὰ ἐξέλθουν ἐκ τῶν θνητῶν σωμάτων αὐτῶν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀνυψώσεώς των, καὶ νὰ εἰσέλθουν ἀμέσως εἰς τὰ μὲ ἀθανασίαν προικισμένα σώματά των, αἱ λέξεις τοῦ Ἀποστόλου: «σὺ δ' σπείρεις, οὐ ζωοπεῖται ἐάν, μὴ ἀποθάνῃ» ἢ «πάντες θ' ἀναστηθῶμεν, ἢ πάντες θὰ κοιμηθῶμεν», οὐδεμίαν παρουσιάζουν δυσκολίαν. Διότι δὲν θὰ ζωοποιηθοῦν διὰ τῆς ἀθανασίας, παρὰ μόνον ἀφοῦ διέλθουν διὰ τοῦ θανάτου, ἔστω καὶ μίαν στιγμὴν.

Ὅθεν θ' ἀναστηθοῦν διότι προηγήθη ὁ ὕπνος, καίτοι ὑπῆρξε βραχύτατος. Διὰ τὴν θὰ μᾶς ἐφαίνετο ἀπίστευτον, ὅτι ἡ πληθὺς αὐτῇ τῶν σωμάτων ὑπῆρξε τρόπον τινά, ἐσπαρμένη εἰς τὸν ἄερα, καὶ ἀνέστη ἐν τῇ ἀφθαρσίᾳ καὶ τῇ ἀθανασίᾳ, ἐφ' ὅσον πιστεύομεν, συμφώνως πρὸς τὰς τόσον σαφεῖς λέξεις τοῦ Ἀποστόλου, ὅτι ἡ σποδὸς τῶν παλαιῶν πτωμάτων θὰ μεταβληθῇ εἰς σώματα ἀθάνατα μετὰ τινος τόσον μεγάλης εὐδαιμονίας καὶ μιᾶς τόσον θαυμασίας ταχύτητος; Δὲν πρέπει νὰ σκεπτόμεθα, ὅτι οἱ ἅγιοι δὲν πρέπει νὰ ὑποσtioῦν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐτιμυγορίας: «γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ», ἐὰν τὰ σώματά των δὲν εἶναι ἐμπειπιστευμένα εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐὰν ἀποθάνουν καὶ ἀναστηθοῦν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀνυψώσεώς των εἰς τὸν ἄερα, διότι «εἰς γῆν ἀπελεύσῃ» σημαίνει θὰ ἐπανέλθῃς μετὰ θάνατον εἰς ὅ,τι ἦσουν πρὶν ἢ λάβῃς τὴν ζωὴν, τοῦτέστι νεκρός· θὰ εἶσαι ὅ,τι ἦσουν προτοῦ ζωοποιηθῆς. Πράγματι ὁ Θεὸς ἐνεφύσησεν εἰς ὀλίγον χῶμα πνοὴν ζωῆς, ὅτε ὁ ἄνθρωπος ἔγινε ψυχὴ ζῶσα. Εἶναι, ὡς ἐὰν εἶπεν: «εἶσαι ἔμψυχον χῶμα, πού δὲν ἦσουν προηγουμένως, θὰ γίνῃς δὲ χῶμα ἄψυχον, ὅπως ἦσουν». Τοιαῦτα εἶναι τὰ σώματα τῶν νεκρῶν πρὸ τῆς ἀποσυνθέσεώς των. Τὰ σώματα τῶν ἁγίων τούτων θ' ἀποσυντεθοῦν καὶ αὐτά, ὅταν ἀποθάνουν καὶ ὅπωςδήποτε ἀποθάνουν, δηλαδή ὅταν στερηθοῦν τῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν θ' ἀνακτήσουν ἀμέσως. Ὅθεν θὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν γῆν, διότι ἀπὸ ζῶντας ἀνθρώπους θὰ γίνουν γῆ,

καθὼς ἀκριβῶς μεταβάλλεται εἰς τέφραν ὅ,τι γίνεται τέφρα, εἰς γῆρας ὅ,τι γηράσκει εἰς πῆλινον ἀγγεῖον ἢ ἄργιλλος, ἥτις γίνεται ἀγγεῖον.

Ἀλλὰ πῶς θὰ γίνουν ὅλα αὐτά ; Ἡ ἀσθενὴς νόησίς μας δὲν δύναται παρὰ νὰ μορφώνη εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὑποθέσεις· τότε μόνον θὰ καταστῇ δυνατόν νὰ τὸ μάθωμεν. Πάντως, ἐὰν θέλωμεν νὰ εἴμεθα Χριστιανοί, ὀφείλομεν νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ἡ ἀνάστασις αὕτη, ἥτις θὰ γίνη, ὅταν ἔλθῃ ὁ Χριστός, διὰ νὰ κρίνῃ τοὺς ζῶντας καὶ τοὺς νεκρούς, θὰ πραγματοποιηθῇ ἐν σαρκί. Διὰ τὸ ὅτι ἀγνοοῦμεν, πῶς θὰ λάβῃ χώραν ἡ ἐν λόγῳ ἀνάστασις, ἡ πίστις μας δὲν εἶναι ματαία.

Τώρα, συνεπεῖς πρὸς τὴν ὑπόσχέσιν μας, ὀφείλομεν νὰ ἐκθέσωμεν, ἐφ' ὅσον παρίσταται ἀνάγκη, ὅ,τι ἀναγγέλλουν τὰ παλαιὰ προφητικά βιβλία σχετικῶς πρὸς τὸ θέμα τῆς τελευταίας κρίσεως. Πάντως φρονῶ, ὅτι τοῦτο πρέπει νὰ γίνη τόσον διεξοδικῶς, ὅσον εἶναι ἀναγκαῖον διὰ νὰ φωτισθοῦν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο οἱ ἀναγνώσται, οἱ ὅποιοι μέχρι τοῦδε παρηκολούθησαν πᾶν ὅ,τι ἔχομεν εἶπει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

Τεκμήρια τοῦ προφήτου Ἡσαΐου ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν κρίσιν.

«Ἀναστήσονται οἱ νεκροί, λέγει ὁ προφήτης Ἡσαΐας, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἐν τῇ γῇ, ἡ γὰρ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ ἱαμα αὐτοῖς ἐστίν, ἡ δὲ γῆ τῶν ἀσεβῶν πεσεῖται» ⁽¹⁾. Τὸ πρῶτον μέρος τοῦ στίχου τούτου ἀφορᾷ τὴν ἀνάστασιν τῶν μακαρίων. «Ἡ δὲ γῆ τῶν ἀσεβῶν πεσεῖται». Δέον νὰ νοηθοῦν ἐν προκειμένῳ τὰ σώματα τῶν κακῶν, οἵτινες θὰ βυθισθοῦν εἰς τὴν ἄβυσσον τῆς καταδίκης. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀνάστασιν τῶν δικαίων, σοβαρὰ καὶ βαθεῖα ἐξέτασις τοῦ χωρίου τούτου θὰ μᾶς πείσῃ, ὅτι πρέπει ν' ἀναγάγωμεν εἰς τὴν πρώτην (ἀνάστασιν) τὰς λέξεις «θ' ἀναστηθοῦν οἱ νεκροί», εἰς δὲ τὴν δευτέραν τὴν φράσιν : «ἐγερθήσονται καὶ οἱ ἐν τοῖς μνημείοις», οἱ δὲ δίκαιοι, τοὺς ὁποίους θὰ εὕρῃ ζῶντας ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν ἀνάρρησίν του, ὑποδεικνύονται ἐνταῦθα σαφῶς : «καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἐν τῇ γῇ· ἡ γὰρ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ ἱαμα αὐτοῖς ἐστίν». Ἰαμα τῆς υἱείας ἐννοοῦμεν ἐν προκειμένῳ κάλλιστα τὴν ἀθανασίαν.

---

(1) Ἡσ. ΚΣΤ, (26), 19.

Πράγματι ἀρίστη ὑγεία εἶναι ἐκείνη, ἥ ὁποία, διὰ νὰ διατηρηθῇ, δὲν ἔχει ἀνάγκη τῆς καθημερινῆς θεραπείας διὰ τῆς λήψεως τροφῶν. Τέλος (ὁ προφήτης), συνεχίζων τὴν ὁμιλίαν του περὶ τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως, ἐκφράζεται ἐνθαρρύνων διὰ τῆς ἐλπίδος τοὺς ἀγαθοὺς ὡς ἀκολουθῶς : «Τάδε λέγει ὁ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐκκλίνω εἰς αὐτοὺς ὡς ποταμὸς εἰρήνης καὶ ὡς χειμάρρους ἐπικλύζων δόξαν ἐθνῶν· τὰ παιδία αὐτῶν ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται καὶ ἐπὶ γονάτων παρακληθήσονται ⁽¹⁾. Ὡς εἴ τινα μήτηρ παρακαλέσει, οὕτως κἀγὼ παρακαλέσω ὑμᾶς καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ παρακληθήσεσθε. ⁽²⁾ Καὶ ὤψεσθε, καὶ χαρήσετε ἡ καρδίᾳ ὑμῶν καὶ τὰ ὀστέα ὑμῶν ὡς βοτάνη ἀνατελεῖ ⁽³⁾· καὶ γνωσθήσεται ἡ χεὶρ Κυρίου τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Καὶ ἀπειλήσει τοῖς ἀπειθοῦσιν. Ἰδοὺ γὰρ Κύριος ὡς πῦρ ἤξει καὶ ὡς καταιγὶς τὰ ἄρματα αὐτοῦ ἀποθοῦναι ἐν θυμῷ ἐκδίκησιν αὐτοῦ καὶ ἀποσκορακισμόν αὐτοῦ ἐν φλογὶ πυρός. Ἐν γὰρ τῷ πυρὶ Κυρίου κριθήσεται πᾶσα ἡ γῆ καὶ ἐν τῇ ῥομφαίᾳ αὐτοῦ πᾶσα σὰρξ· πολλοὶ τραυματῖαι ἔσονται ὑπὸ Κυρίου» ⁽⁴⁾.

Ὁ ποταμὸς οὗτος τῆς εἰρήνης, ὁ ὑπεσχημένος εἰς τοὺς δικαίους, εἶναι προφανῶς ἀφθονία εἰρήνης ἢ μεγαλυτέρα, πού δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Τὴν εἰρήνην ταύτην θ' ἀπολαύσωμεν τελικῶς, εἰρήνην, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλήσαμεν διεξοδικῶς εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο.

Ὁ ποταμὸς οὗτος, κηρύσσει ὁ Προφήτης, εἶναι ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ὁ Κύριος θὰ κατευθύνῃ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, εἰς τοὺς ὁποίους μίαν τόσον μεγάλην εὐδαιμονίαν ἐπαγγέλλεται, λέγει δηλαδή, ὅτι εἰς τὴν χώραν αὐτὴν τῆς εὐδαιμονίας, ἣτις εἶναι ὁ οὐρανός, τὰ πάντα θὰ κατακλυσθοῦν ἀπὸ τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ τούτου. Ἀλλά, δεδομένου ὅτι ἡ τοιαύτη εἰρήνη παρέχει τὴν τε ἀφθαρσίαν καὶ τὴν ἀθανασίαν καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ σώματα, ὁ προφήτης λέγει, ὅτι ὁ ποταμὸς οὗτος θὰ στραφῇ πρὸς ἐκεῖνους, διὰ νὰ ἐξορμήσῃ ἀπὸ τὰ ὕψη εἰς τὴν ἄβυσσον καὶ νὰ καταστήσῃ

(¹) Δηλαδή τὰ τέκνα των θὰ σηκωθοῦν ἐπάνω εἰς τοὺς ὤμους καὶ θὰ θωπεύονται ἐπὶ τῶν γονάτων καθήμενα.

(²) Ὅπως μιὰ μητέρα παρηγορεῖ τὰ τέκνα της, ἔτσι θὰ σᾶς παρηγορήσω καὶ ἐγὼ, θὰ λάβετε δὲ εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ τὴν παρηγορίαν ταύτην.

(³) Θὰ τὸ ἴδετε, καὶ ἡ καρδίᾳ σας θὰ εὐφρανθῇ καὶ τὰ ὀστέα σας θὰ βλαστήσουν ὅπως τὰ χόρτα.

(⁴) Ἡσ'. ΕΣΤ', 12 καὶ ἐφεξῆς.

τοὺς ἀνθρώπους ὁμοίους πρὸς τοὺς ἀγγέλους. Λέγοντες Ἱερουσαλήμ, δὲν πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ὑποδεδουλωμένην μετὰ τῶν τέκνων της, ἀλλὰ, μετὰ τοῦ Ἀποστόλου τὴν ἐλευθέραν, «ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν» ⁽¹⁾. Ἐκεῖ θὰ παρηγορηθῶμεν μετὰ τὰ ἔργα καὶ τὰς ἐνοχλήσεις τῆς θνητῆς ταύτης ζωῆς, φερόμενοι ἐπὶ τῶν γονάτων Αὐτοῦ ὡς μικρὰ παιδία. Ἄγνωστος μακαριότης, θωπεύουσα μὲ τὰς μᾶλλον θωπευτικὰς φροντίδας τὴν πρωτόπειρον νεότητά ἡμῶν. Εἶναι ἐκεῖ, ὅπου «θὰ ἴδωμεν» καὶ ὅπου ἡ καρδιά ἡμῶν θὰ εὐφρανθῇ. Καὶ τί θὰ ἴδωμεν; Δὲν τὸ λέγει. Ἀλλὰ τί ἡμπορεῖ νὰ εἶναι τοῦτο, ἐὰν μὴ ὁ Θεός, ἐφ' ὅσον πρέπει νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ἐπαγγελία τοῦ Εὐαγγελίου: «μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁψονται» ⁽²⁾. Καὶ ὅλα τὰ πράγματα, τὰ ὅποια δὲν βλέπομεν τώρα, ἀλλὰ τὰ πιστεύομεν, καὶ τῶν ὁποίων ἡ παράστασις, τὴν ὁποίαν σχηματίζομεν ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῆς διανοίας μας, εἶναι ἀπείρως κατωτέρα ἐκείνου, ὅπερ εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα, αὐτὰ θὰ τὰ ἴδετε, λέγει, καὶ ἡ καρδιά ὑμῶν θὰ εὐφρανθῇ: ἐδῶ τὰ πιστεύετε, ἐκεῖ θὰ τὰ ἰδῇτε.

Ἀλλά, διὰ ν' ἀποσοβήσῃ τὴν πλάνην (ἐκ τῆς παρερμηνείας) τῶν λέξεων: «καὶ χαρήσεται ἡ καρδιά ὑμῶν» καὶ διὰ νὰ μᾶς ἐμποδίσῃ νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι τὰ ἀγαθὰ τῆς οὐρανίας Ἱερουσαλήμ εἶναι ἀποκλειστικῶς ἀγαθὰ τοῦ πνεύματος, προσθέτει: «καὶ τὰ ὅσα ὑμῶν ὡς βοτάνη ἀνατελεῖ», λέξεις, δηλούσας τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων, καὶ τοῦτο διὰ νὰ διορθώσῃ μίαν παράλειψιν. Διότι αὕτη δὲν θὰ συντελεσθῇ, ὅταν ἔχωμεν ἴδει, ἀλλὰ θὰ ἴδωμεν, ὅταν θὰ ἔχῃ πραγματοποιηθῇ.

Ὅντως ὁ Προφήτης ὠμίλησεν ἤδη περὶ ἐνὸς νέου οὐρανοῦ καὶ μιᾶς νέας γῆς ἐπανειλημμένως καὶ κατὰ ποικίλους τρόπους εἰς τὰς προρρήσεις αὐτοῦ, τὰς σχετικὰς πρὸς τὴν εἰς τοὺς ἁγίους κατὰ τὴν συντέλειαν τῶν αἰώνων ὑπεσχημένην εὐδαιμονίαν: «ἔσται γὰρ ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινὴ, καὶ οὐ μὴ μνησθῶσι τῶν προτέρων, οὐδ' οὐ μὴ ἐπέλθῃ αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν, ἀλλ' εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα εὐρήσουσιν ἐν αὐτῇ· ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ ποιῶ ἀγαλλίαμα Ἱερουσαλήμ καὶ τὸν λαόν μου εὐφροσύνην. Ἀγαλλιάσομαι ἐπὶ Ἱερουσαλήμ καὶ εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῷ λαῷ μου καὶ οὐκέτι μὴ ἀκουσθῇ ἐν αὐτῇ φωνὴ κλαυθμοῦ οὐδὲ φωνὴ κραυγῆς» ⁽³⁾.

Ὁ Προφήτης ἔκαμε καὶ ἄλλας πολλὰς προρρήσεις, τὰς ὁ-

⁽¹⁾ Γαλ. 8', 26.

⁽²⁾ Ματθ. 8', 8.

⁽³⁾ Ἡσ. 66', 17 καὶ ἐπέκεινα.

ποίας τινές πνευματικοὶ ἄνθρωποι θέλουν νὰ συσχετίσουν πρὸς τὸ σαρκικὸν ἐκεῖνο βασίλειον τῶν χιλίων ἔτῶν. Διότι θέτει ἐδῶ τὰς συμβολικὰς ἐκφράσεις μετὰ τῶν λοιπῶν, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν προφητῶν, μὲ τὸν σκοπὸν, ὅπως ἓνα πνεῦμα εὐθὺ εὖρη, διὰ λυσιτελῶν καὶ σωτηρίων προσπαθειῶν, ἐδῶ πνευματικὴν τινα ἔννοιαν, ἢ σαρκικὴ ὅμως ὀκνηρία, ἢ δυσκίνησίᾳ τοῦ ἁμορφώτου πνεύματος τοῦ μὴ προπεπονημένου, δὲν φαντάζεται ὅτι εἶναι δυνατὸν ν' ἀνακαλύψῃ κάτι ὑπὸ τὸ λογοτεχνικὸν κέλυφος. Εἴπομεν ἄρκετὰ περὶ τῶν λόγων τοῦ προφήτου, τοὺς ὁποίους ἠνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν. Ὡς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ κείμενον, ἀπὸ τοῦ ὁποῖον ἐπὶ τινὰς στιγμὰς ἀπεμακρύνθημεν : «καὶ τὰ ὅστ' ὑμῶν ὡς βοτάνη ἀνατελεῖ». Διὰ νὰ δείξῃ, ὅτι δὲν ὁμιλεῖ ἐνταῦθα παρὰ περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν χρηστῶν ἀνθρώπων, προσθέτει : «καὶ γνωσθήσεται ἡ χεὶρ Κυρίου τοῖς φοβουμένοις αὐτόν». τί ἄλλο σημαίνει τοῦτο, ἐὰν μὴ, ὅτι «ἡ χεὶρ ἐκείνου, ὅστις διακρίνει τοὺς ὑπηρετοῦντας αὐτόν ἀπὸ ἐκείνους, οἵτινες τὸν περιφρονοῦν», καὶ ὅτι αἱ ἀπειλαὶ Του θὰ πλήξουν τοὺς στασιάζοντας ἢ, συμφώνως πρὸς ἄλλην μετάφρασιν, τοὺς ἀπίστους. Δὲν θὰ ὑφίσταται πλέον χρόνος δι' ἀπειλὰς, ἀλλ' αἱ ἀπειλαί, αἱ ἐκτοξευόμεναι σήμερον, θὰ εὗρουν τὴν πραγματοποίησίν των. Διότι «ἰδοὺ Κύριος ὡς πῦρ ἥξει καὶ ὡς καταιγὶς τὰ ἄρματα αὐτοῦ ἀποδοῦναι ἐν θυμῷ ἐκδίκησιν αὐτοῦ καὶ ἀποσκορακισμόν αὐτοῦ ἐν φλογῇ πυρός. Ἐν γὰρ τῷ πυρὶ τοῦ Κυρίου κριθήσεται πᾶσα ἡ γῆ καὶ ἐν τῇ ῥομφαίᾳ αὐτοῦ πᾶσα σὰρξ».

Τὸ πῦρ, ἡ καταιγὶς, ἡ ῥομφαία ὑπαινίσσονται τὰς ποινὰς τῆς κρίσεως. Ὁ δὲ Κύριος, ὅστις ἔρχεται, ὅπως τὸ πῦρ, δὲν ἔρχεται ἐναντίον ἐκείνων, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἀνάρρησίς του θὰ εἶναι βάσανος ; Τὰ ἄρματα τοῦ ἀναφερόμενα εἰς τὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν, δυνατόν εὐχερῶς νὰ ἐννοηθοῦν ὡς διακονίαι τῶν ἀγγέλων (*angelica ministeria*). Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο προσθέτει : «ἐν γὰρ τῷ πυρὶ Κυρίου κριθήσεται πᾶσα ἡ γῆ καὶ ἐν τῇ ρομφαίᾳ αὐτοῦ πᾶσα σὰρξ», δὲν πρέπει νὰ νοηθῇ ἀναφερόμενον εἰς τοὺς ἁγίους καὶ πνευματικοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς σαρκικοὺς καὶ γηϊνοὺς, περὶ τῶν ὁποίων λέγεται : «οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες» ⁽¹⁾ : καὶ «τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς θάνατος, τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος ζωὴ καὶ εἰρήνη» ⁽²⁾, ὡς καὶ εἰς ἐκείνους τοὺς ὁποίους καλεῖ σάρκα, λέγων : «οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις

(1) Φιλιπ. γ'. 19.

(2) Ρωμ. ή, 6.

τούτοις διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκα» (1). Ὅσον δὲ ἀφορᾷ ἐκεῖνο, ποὺ λέγει ὁ Προφήτης, ὅτι πολλοὶ θὰ τραυματισθοῦν ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ὁ τραυματισμὸς οὗτος θὰ εἶναι ὁ δεύτερος θάνατος. Δυνατὸν ν' ἀποδώσωμεν ὀρθὴν σημασίαν εἰς τὰς λέξεις : «τὸ πῦρ, ἡ ῥομφαία καὶ τὸ τραῦμα», διότι λέγει ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός : «Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν» (2), εἶδον δὲ οἱ μαθηταί : «διαμεριζομένας γλώσσας ὥσει πυρός» (3) ὅτε κατηλθεν ἐπ' αὐτῶν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Λέγει δὲ ἀκόμη ὁ Κύριος ἡμῶν : «Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἀλλὰ μάχαιραν» (4), ἡ δὲ Γραφὴ καλεῖ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ δίστομον μάχαιραν ἕνεκα τῶν δύο Διαθηκῶν (5). Ἐν τῷ Ἀσματι ἡ ἁγία Ἐκκλησία λέγει ὅτι εἶναι πληγωμένη ἀπὸ ἀγάπην, τραυματισμένη ἀπὸ τὰ βέλη τοῦ ἔρωτος (6). Ἐπειδὴ ὅμως βλέπομεν ἐνταῦθα, ὅτι ὁ Κύριος δέον νὰ ἔλθῃ διὰ ν' ἀσκήσῃ τὰς ἐκδικήσεις του, οὐδεμία διαφορομένη ἔννοια ἐμφιλογωρεῖ εἰς τὰς λέξεις ταύτας.

Ἐν συνεχείᾳ, ὑποδεικνύων διὰ μιᾶς λέξεως ἐκείνους, οἵτινες ὑπὸ τῆς κρίσεως ταύτης θ' ἀναλωθοῦν, συμβολίζων τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ τοὺς ἄσεβεῖς μὲ τὴν εἰκόνα κρεάτων ἀπαγορευομένων ὑπὸ τοῦ παλαιοῦ Νόμου· κρεάτων, τὰ ὅποια ἔφαγον, ἐπανέρχεται εἰς τὴν χάριν τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀπὸ τῆς πρώτης ἐλεύσεως τοῦ Σωτῆρος μέχρι τῆς τελευταίας κρίσεως, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλοῦμεν, ὅπου μᾶς ὀδηγεῖ, καὶ τερματίζει τὴν προφητείαν του. Ἐν τῇ ἀφηγήσει αὐτοῦ ὁ Κύριος λέγει, ὅτι θὰ ἔλθῃ νὰ συλλέξῃ πάντα τὰ ἔθνη, τὰ ὅποια θ' ἀκούσουν τὴν φωνὴν του καὶ θὰ γίνουν μάρτυρες τῆς δόξης του.

Διότι ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος : «πάντες γὰρ ἥμαρτον καὶ ὕστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ» (7). Ὁ Ἡσαΐας προ-

---

(1) Γέν. Στ', 3.

(2) Λουκ. ιβ', 19.

(3) Πράξ. β', 3.

(4) Ματθ. ι', 34.

(5) «Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνεργὴς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πάσαν μάχαιραν δίστομον καὶ διικνούμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ σώματος». Ἐβρ. δ', 12.

(6) Τὸ κείμενον τῆς Π. Δ. κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα ἔχει οὕτω : «στηρίζατέ με ἐν μύροις, στοιβάσατέ με ἐν μήλοις, ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ». Ἄσμα, Β', 5.

(7) Ρωμ. γ', 23.

σθίεται, ὅτι θὰ ἐκτελέσῃ τόσον μεγάλη θαύματα παρ' αὐτοῖς, ὥστε θὰ τοὺς κάμῃ νὰ πιστεύσουν εἰς αὐτόν· ὅτι θὰ πέμψῃ πολλοὺς ἐκλεκτοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς τὰ ξένα ἔθνη, εἰς τὰς μεμακροσμένους νήσους, αἱ ὁποῖαι οὐδέποτε ἤκουσαν νὰ ὁμιλοῦν περὶ αὐτοῦ, οὐδὲ εἶδον τὴν δόξαν του· ὅτι θὰ κηρύξουν τὸ Εὐαγγέλιόν του εἰς τὰ ἔθνη καὶ ὅτι θὰ ὀδηγήσουν τοὺς ἀδελφοὺς ἐκείνων, πρὸς τοὺς ὁποίους ὁμιλεῖ, τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀδελφοὺς Ἰσραηλίτας, εἰς τὴν αὐτὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ Πατρός· ὅτι θὰ φέρουν δῶρα εἰς τὸν Κύριον ἐπὶ ἵππων, ἐπὶ ἄρμάτων, δηλαδὴ τῇ παρεμβάσει εἴτε τῶν ἀγγέλων εἴτε τῶν ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι θὰ τοὺς ὀδηγήσουν εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν τῆς Ἱερουσαλήμ, ἣτις τώρα ἐξαπλοῦται πανταχοῦ τῆς γῆς ἐν τῷ προσώπῳ τῶν πιστῶν. Διότι οἱ ἄνθρωποι πιστεύουν ἐκεῖ, ὅπου βοηθοῦνται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ πορεύονται ἐκεῖ, ὅπου πιστεύουν. Ἄλλ' ὁ Κύριος παραβάλλει τούτους μὲ τὰ τέκνα τοῦ Ἰσραήλ, τὰ προσφέροντα θυσίας μετ' αἰνετικῶν ψαλμῶν εἰς τὸν ναόν του, ὅπερ πράττει ἡ Ἐκκλησία ἤδη πανταχοῦ, ὑπόσχεται δὲ ὅτι θὰ ἐκλέξῃ παρ' αὐτοῖς ἱερεῖς καὶ λευίτας, ὅπερ, βλέπομεν ἐπίσης συντελούμενον. Διότι βλέπομεν, ὅτι ἐκλέγουν τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς λευίτας οὐχὶ ἀναλόγως τῆς φυλῆς καὶ τοῦ αἵματος, ὅπως τοῦτο ἐγένετο ἐν τῇ ἱερατείᾳ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρών, ἀλλ' ὅπως ἁρμόζει εἰς τὸν νέον σύνδεσμον, ὅπου ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ὁ ὑπέρτατος ποντίφηξ, συμβουλευόμενος τὰς ἀρετὰς ἐκείνας, μὲ τὰς ὁποίας ἡ χάρις (τοῦ Θεοῦ) εὐδοκεῖ νὰ προικίσῃ τὰς καρδίας των. Ἡ περιοπὴ δὲ τῶν λειτουργῶν τούτων δὲν πρέπει νὰ κρίνεται ἐκ τοῦ ὑπουργήματος, τὸ ὁποῖον συχνάκις ἀποκτᾶται παρ' ἀναξίων, ἀλλ' ἐκ τῆς ὁμοιότητος, ἣτις δὲν δύναται νὰ εἶναι κοινὴ εἰς τοὺς ἀγαθοὺς καὶ τοὺς κακοὺς.

Ἀφοῦ ὁ Κύριος ὠμίλησε περὶ τῆς εὐσπλαγχνίας ταύτης διὰ τὴν Ἐκκλησίαν Του, αἱ συνέπειαι τῆς ὁποίας εἶναι κατάδηλοι καὶ γνωσταί, ὑπισχνεῖται εἰς τὸν καθένα τὴν πραγμάτων τοῦ σκοποῦ, τὸν ὁποῖον θὰ ἐκτελέσῃ, ὅταν ἡ τελευταία κρίσις θὰ ἔχει χωρίσει τοὺς ἀγαθοὺς ἀπὸ τοὺς κακοὺς. Ἴδου τί λέγει ὁ Κύριος διὰ τοῦ προφήτου αὐτοῦ ἢ ὁ προφήτης ἀπὸ μέρους τοῦ Κυρίου του : «ὃν τρόπον γὰρ ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινὴ, ἃ ἐγὼ ποιῶ μένει ἐνώπιον ἐμοῦ, λέγει Κύριος, οὕτως στήσεται τὸ σπέρμα ἡμῶν καὶ τὸ ὄνομα ὑμῶν. Καὶ ἔσται μῆνα ἐκ μηνὸς καὶ Σάββατον ἐκ Σαββάτου ἥξει πᾶσα σὰρξ τοῦ προσκυνῆσαι ἐνώπιον ἐν Ἱερουσαλήμ, εἶπε Κύριος. Καὶ ἐξελεύσονται καὶ ὄψονται τὰ κῶλα τῶν ἀνθρώπων ⁽¹⁾ τῶν παραβεβηκότων ἐν ἐμοί· ὁ γὰρ σκώληξ αὐτῶν

(1) Τὰ κῶλα τῶν ἀνθρώπων=τὰ μέλη τῶν ἀνθρώπων.

οὐ τελευτήσῃ, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς δρᾶσιν πάσῃ σαρκί» ⁽¹⁾. Ἐκεῖ, ἀπ' ὅπου ὁ προφήτης τερματίζει τὸ βιβλίον του, ὁ κόσμος θὰ πρέπει νὰ τελειώσῃ. Μεταφράσεις τινὲς ἀντὶ τὰ «κῶλα τῶν ἀνθρώπων» γράφουν τὰ «πτώματα τῶν ἀνθρώπων», ἐννοοῦσαι προφανῶς τὸν σωματικὸν τῶν καταδίκων κολασμόν, μολονότι συνήθως δὲν καλοῦν πτώματα, παρὰ τὰ σώματα χωρὶς ψυχὴν, ἐνῶ τὰ σώματα, περὶ ὧν ὁ λόγος, θὰ εἶναι ἔμψυχα, διότι ἄλλως θὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ πάσχουν. Δεδομένου ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ σωμάτων ἀνθρώπων ἀποθανόντων, ἀλλ' ἀποθανόντων δευτέραν φορὰν, ἴσως δὲν θὰ εἶναι ἀνόητον νὰ τὰ ὀνομάσῃ τις πτώματα. Ἐντεῦθεν ἡ λέξις τοῦ προφήτου: «θὰ πέσῃ ἡ γῆ τῶν ἀσεβῶν».

Τίς ἀγνοεῖ, ὅτι ἡ λέξις *cadaver* (πτῶμα) παράγεται ἐκ τινος λατινικῆς λέξεως, ἣτις σημαίνει «πίπτω», (*a cadendo esse appellata cadavera*). Ὡς πρὸς τὰ λοιπά, εἶναι φανερόν, ὅτι, ὁμιλῶν περὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐννοεῖ καὶ τὰς ἁμαρτωλὰς γυναῖκας, διότι οὐδεὶς θὰ ἐτόλμα ποτὲ νὰ εἴπῃ, ὅτι αἱ ἁμαρτωλαὶ γυναῖκες δὲν θὰ ὑποστοῦν καὶ αὐταὶ τὸ μαρτύριον. Τὸ ὄνομα τοῦ ἁνωτέρου φύλου, ὁπόθεν ἀπεσπάρσθη ἡ γυνή, χρησιμεύει πρὸς δῆλωσιν τῶν δύο φύλων ⁽¹⁾. Ἀλλά, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶναι σημαντικὸν διὰ τὸ ἐπὶ τάπητος θέμα ἡμῶν, εἶναι ὅ,τι λέγει ὁ Προφήτης ὁμιλῶν περὶ τῶν δικαίων: «ἐλεύσεται πᾶσα σάρξ». Διότι ὁ λαὸς ἐκεῖνος θ' ἀποτελῇται ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν, ὅχι ἐπειδὴ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ ἐνωθοῦν εἰς αὐτόν, δεδομένου ὅτι οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν θὰ εὗρίσκωνται ἐν μέσῳ τῶν βασιάνων, ἀλλά, ἐπαναλαμβάνω, δοθέντος ὅτι οἱ δίκαιοι ὑποδεικνύονται μὲ τὴν λέξιν «σάρξ», οἱ δὲ κακοὶ μὲ τὰς λέξεις «μέλη» ἢ «πτώματα», συμπεραίνομεν, ὅτι μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκός, τὴν ὁποίαν καθίστοῦν τόσον κατάδηλον αἱ ἐκφράσεις αὗται, θὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα τῆς κρίσεως, ἣτις θὰ χωρίσῃ τοὺς κακοὺς ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν.

⁽¹⁾ Καὶ ἔσονται εἰς δρᾶσιν πάσῃ σαρκί=καὶ θὰ χρησιμεύσουν ὡς θέαμα εἰς πάντας. Ἦσ. ΕΣΤ', 22 καὶ ἐφεξῆς.

⁽²⁾ Καὶ ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ (τοῦ Ἀδὰμ)... καὶ ᾠκοδόμησεν ὁ Θεὸς τὴν πλευράν, ἣν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς γυναῖκα. Γέν. Β'. 22.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

Ὁ Ἡσαΐας λέγει: «Οἱ ἀγαθοὶ θὰ ἐξέλθουν διὰ νὰ ἴδουν τὰ μαρτύρια τῶν κακῶν». Ποία τις θὰ εἶναι ἡ ἔξοδος αὕτη;

Ἀλλὰ πῶς θὰ ἐξέλθουν οἱ ἀγαθοὶ διὰ νὰ ἴδουν τὰ μαρτύρια τῶν κακῶν; Μήπως θὰ εἴπωμεν, ὅτι διὰ τινος μετατοπισμοῦ τῶν σωμάτων αὐτῶν θὰ ἐγκαταλείψουν τὰ εὐτυχῆ ἐνδικοτήματά των, διὰ νὰ μεταβοῦν εἰς τὸν τόπον τῶν ποινῶν καὶ γίνουν μάρτυρες τῶν βασάνων, τὰς ὁποίας οἱ κακοὶ ὑφίστανται; Ὁχι. Θὰ ἐξέλθουν, ἐπειδὴ θὰ ἔχουν γνῶσιν τοῦ πράγματος, (*egredientur per scientiam*). Θέλω νὰ εἴπω, ὅτι οἱ τὰς βασάνους ὑφιστάμενοι θὰ εἶναι ἔξω. Μήπως ὁ Κύριος ἡμῶν δὲν ὀνομάζη τὸν τόπον ἐκεῖνον τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον (*tenebras exterioris*), κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ ἀγαθοῦ δούλου, πρὸς τὸν ὁποῖον λέγει: «εἰσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου» ⁽¹⁾, διὰ νὰ μὴ πιστευθῇ, ὅτι οἱ κακοὶ εἰσέρχονται ἐκεῖ διὰ ν' ἀποκαλυφθοῦν, ἀλλὰ μᾶλλον, ὅτι οἱ ἅγιοι «ἐξέρχονται» τρόπον τινὰ πρὸς αὐτούς, διὰ τὸ ὅτι γνωρίζουν τὴν δυστυχίαν των, δεδομένου ὅτι δὲν ἀγνοοῦν τί συμβαίνει ἔξω, οἱ δὲ ὑφιστάμενοι τὰ μαρτύρια δὲν θὰ γνωρίζουν τί γίνεται ἐντός, εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου, ἐνῶ οἱ κατέχοντες τὴν χαρὰν ταύτην θὰ ἠξεύρουν τί θὰ συμβαίνει ἐντός τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐκείνου σκοτούς. Ἴδου διατὶ λέγεται: «θὰ ἐξέλθουν», διότι πᾶν ὅ,τι θὰ λάβῃ χώραν ἔξωθεν, δὲν θὰ διαφύγῃ τὴν γνῶσιν των. Διότι, ἀφοῦ οἱ προφητῆται ἠδύναντο νὰ γνωρίζουν τὰ πράγματα ταῦτα πρὶν ἢ συμβοῦν, διότι ὁ Θεὸς ἐπεκοινώνει ἔστω καὶ ὀλίγον, μετὰ τοῦ πνεύματός των, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ τ' ἀγνοοῦν οἱ ἀθάνατοι ἅγιοι, ὅταν ὁ Θεὸς «ἦ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν» ⁽²⁾. Τὸ ὄνομα καὶ τὸ σπέρμα τῶν ἁγίων θὰ ὑφίσταται εἰς τὴν μακαριότητα ταύτην. Αὐτὸ τὸ σπέρμα, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ ἅγιος Ἰωάννης: «ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει» ⁽³⁾, τὸ ὄνομα περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Ἡσαΐας λέγει: «ὄνομα αἰώνιον δώσω αὐτοῖς» ⁽⁴⁾. «Καὶ ἔσται μῆνα ἐκ μηνὸς καὶ σάββατον ἐκ σαββάτου, ὅπως ἀπὸ σελήνης εἰς σελήνην καὶ ἀπὸ ἀναπαύσεως εἰς ἀνάπαυσιν» ⁽⁵⁾ καὶ οἱ ἅγιοι θὰ εἶναι καὶ τὸ ἐν καὶ τὸ ἕτερον

⁽¹⁾ Ματθ. κε', 21.

⁽²⁾ Α'. Κορινθ. 15, 28.

⁽³⁾ Α'. Ἰωάνν. γ'. 9.

⁽⁴⁾ Ἡσ. ΝΣΤ', 5.

⁽⁵⁾ Ἡ παραπομπὴ εἰς τὸ ἐδάφ. 23 (Ἡσ, ΕΣΤ): *et erit eis mensis*

ὅταν ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ φευγαλέων σκιῶν θὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ φῶς, τὸ νέον καὶ τὸ αἰώνιον. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰς βασάνους τῶν καταδίκων, τὸ ἄσβεστον ἐκεῖνο πῦρ, ὃ ὄφεις, ὃ ὁποῖος θὰ εἶναι ἀδύνατον ν' ἀποθάνῃ, αὐτὰ τὰ ἐρμηνεύουν κατὰ τρόπον διάφορον. Οἱ μὲν τὰ ἀνάγουν εἰς τὸ σῶμα, οἱ δὲ εἰς τὴν ψυχὴν. Ἄλλοι πάλιν λέγουν, ὅτι τὸ πῦρ θὰ βασανίσῃ τὰ σώματα καὶ ὅτι ὁ ὄφεις ἀπεικονίζει τὰ μαρτύρια τῆς ψυχῆς, ὅπερ εἶναι ἀληθοφανέστερον. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ τόπος, διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς ἐν λόγῳ διαφορᾶς. Ἀντικείμενον τοῦ βιβλίου τούτου εἶναι ἡ τελευταία κρίσις, ὅπου θὰ λάβῃ χώραν ὁ χωρισμὸς τῶν ἀγαθῶν ἀπὸ τοὺς κακοὺς. Περὶ τῶν ἀμοιβῶν καὶ τῶν ποινῶν θὰ ὁμιλήσωμεν διεξοδικώτερον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Προφητεία τοῦ Δανιὴλ περὶ τοῦ διωγμοῦ τοῦ Ἀντιχρίστου, τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς βασιλείας τῶν Ἀγίων.

Ἰδοὺ ἡ προφητεία τοῦ Δανιὴλ περὶ τῆς τελευταίας κρίσεως, ἣτις κατ' αὐτὸν θὰ προηγηθῇ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀντιχρίστου καὶ ὀδηγεῖ μέχρι τῆς αἰωνίου βασιλείας τῶν ἁγίων. Ἀντιληφθεὶς, κατὰ τινὰ προφητικὸν ὁραματισμόν, τέσσαρα θηρία, ἀπεικονίζοντα τὰ τέσσαρα βασίλεια, ἐξ ὧν τὸ τελευταῖον κατεκτήθη ὑπὸ τινος βασιλέως, ὅστις εἶναι ὁ Ἀντίχριστος, εἶδε τὸ τελευταῖον βασίλειον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου, ἥτοι τὸ βασίλειον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ: «ἔφριξε τὸ πνεῦμά μου ἐν τῇ ἔξει μου, ἐγὼ Δανιὴλ, καὶ αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς μου ἐτάρασσόν με. Καὶ προσῆλθον ἐνὶ τῶν ἐστηκότων καὶ τὴν ἀκρίβειαν ἐζήτηουν παρ' αὐτοῦ μαθεῖν καὶ τὴν σύγκρισιν τῶν λόγων ἐγνώρισέ μοι» ⁽¹⁾.

---

ex mense et sabbatum ex sabbato tamquam luna ex luna et requies ex requie δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ πρωτότυπον: «*καὶ ἔσταται μῆνα ἐκ μηνὸς καὶ σάββατον ἐκ σαββάτου καὶ ἡξεῖ πᾶσα σὰρξ τοῦ προσκυνῆσαι ἐνώπιον ἐμοῦ ἐν Ἱεροουσαλὴμ, εἶπε Κύριος*».

(1) Δηλαδή: τὸ πνεῦμα μου κατελήφθη ἀπὸ φόβου εἰς ὅλον τὸ εἶναί μου, λέγει ὁ Δανιὴλ, καὶ οἱ ὀφθαλμοί μου ἐπληρώθησαν ἀπὸ μίαν ἄγνωστον ἀγωνίαν. Ἐπλησίασα ἓνα ἐξ αὐτῶν, πού ἦσαν παρόντες καὶ ἐζήτησα νὰ μάθω τὴν ἀλήθειαν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἔβλεπα καὶ μοῦ τὴν εἶπε. (Δαν. Ζ', 15.).

Ὁ προφήτης ἀφηγεῖται ὅτι ἤκουσε ἐκ τοῦ στόματος ἐκείνου, τὸν ὁποῖον ἠρώτησε καὶ ὁμιλεῖ ὥς ὑπὸ καθυπαγόρευσίν του: «ταῦτα τὰ θηρία τὰ μεγάλα τὰ τέσσαρα τέσσαρες βασιλεῖαι ἀναστήσονται ἐπὶ τῆς γῆς, αἱ ἀρθήσονται· καὶ παραλήψονται τὴν βασιλείαν ἅγιοι Ὑψίστου καὶ καθέξουσιν αὐτὴν ἕως αἰῶνος τῶν αἰώνων. Καὶ ἐζήτουν ἀκριβῶς περὶ τοῦ θηρίου τοῦ τετάρτου, ὅτι ἦν διαφέρον παρὰ πᾶν θηρίον, φοβερόν περισσῶς, οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροῖ καὶ ὄνυχες αὐτοῦ χαλκοῖ. Ἐσθίον καὶ λεπτύνον καὶ τὰ ἐπίλοιπα τοῖς ποσὶν αὐτοῦ συνεπάτει. Καὶ περὶ τῶν κέρατων αὐτοῦ τῶν δέκα τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐτέρου τοῦ ἀναβάντος καὶ ἐκτινάξαντος τῶν προτέρων τρία, ὧς οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ στόμα λαλοῦν μεγάλα καὶ ἡ ὄρασις αὐτοῦ μείζων τῶν λοιπῶν. Ἐθεώρουν καὶ τὸ κέρας ἐκεῖνο ἐποίει πόλεμον μετὰ τῶν ἁγίων καὶ ἴσχυσε πρὸς αὐτούς, ἕως οὗ ἦλθεν ὁ παλαιὸς ἡμερῶν καὶ τὸ κρίμα ἔδωκεν ἁγίοις Ὑψίστου» (1).

Ὁ χρόνος εἶχεν ἐπιστῇ, καὶ οἱ ἅγιοι ἐγένοντο κάτοχοι τοῦ βασιλείου. Ὁ Δανιήλ ἐκθέτει τὰ ἐρωτήματα ταῦτα, καὶ ἰδὸν ἡ ἀπάντησις ἐκείνου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνεται: «τὸ θηρίον τὸ τέταρτον, βασιλεῖα τετάρτη ἔσται ἐν τῇ γῇ, ἣτις ὑπερέξει πάσας τὰς βασιλείας καὶ καταφάγεται πᾶσαν τὴν γῆν καὶ συμπατήσῃ αὐτὴν καὶ κατακόψει. Καὶ τὰ δέκα κέρατα αὐτοῦ δέκα βασιλεῖς ἀναστήσονται καὶ ὀπίσω αὐτῶν ἀναστήσεται ἕτερος, ὃς ὑπεροίσει κακοῖς πάντας τοὺς ἔμπροσθεν, καὶ τρεῖς βασιλεῖς ταπεινώσει· καὶ λόγους πρὸς τὸν Ὑψιστον λαλήσει καὶ τοὺς ἁγίους Ὑψίστου παλαιώσει καὶ ὑπονοήσῃ τοῦ ἀλλοιωῖσαι καιροὺς καὶ νόμον, καὶ δοθήσεται ἐν χειρὶ αὐτοῦ ἕως καιροῦ καὶ καιρῶν καὶ γε ἡμισυ καιροῦ. Καὶ τὸ κριτήριον καθίσει καὶ τὴν ἀρχὴν μεταστήσουσι τοῦ ἀφανίσαι καὶ τοῦ ἀπολέσαι ἕως τέλους. Καὶ ἡ βασιλεῖα καὶ ἡ ἐξουσία καὶ ἡ μεγαλωσύνη τῶν βασιλέων τῶν ὑποκάτω παντὸς τοῦ οὐρανοῦ ἐδόθη ἁγίοις Ὑψίστου, καὶ ἡ βασιλεῖα αὐτοῦ βασιλεῖα αἰώνιος, καὶ πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ αὐτῷ δουλεύσουσι καὶ ὑπακούουσιν. Ἔως ὧς δὶδε τὸ πέρας τοῦ λόγου. Ἐγὼ Δανιήλ, οἱ διαλογισμοί μου ἐπὶ πολὺ συνετάρασσόν με, καὶ ἡ μορφή μου ἠλλοιώθη ἐπ' ἐμοὶ καὶ τὸ ῥῆμα ἐν τῇ καρδίᾳ μου διετήρησα» (2).

Τινὲς ἐνόμισαν ὅτι τέσσαρα ταῦτα βασίλεια εἶναι τὰ τῶν Ἀσ-

---

(1) Δαν. Ζ', 15 καὶ ἐπέκεινα.

(2) Δαν. Ζ', 22 καὶ ἐπέκεινα.

συρίων, τῶν Περσῶν, τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Ρωμαίων, ἐκεῖνοι δέ, οἵτινες ἐπιθυμοῦν νὰ μάθουν ἐπὶ ποίων τεκμηρίων στηρίζονται, δυνανται νὰ συμβουλευθῶσι τὰ σχόλια τοῦ ἱερέως Ἰερωνύμου περὶ Δανιήλ, γραφέντα μὲ ἐπιμέλειαν καὶ σοφίαν. Ἀλλά, ἔαν δὲν εἶναι κανεὶς τόσον καθυστερημένος, δὲν θὰ θέσῃ ἐν ἀμφιβόλῳ τὰ ὑπὸ τοῦ Δανιήλ λεγόμενα τόσον σαφῶς, δηλαδή ὅτι ἡ τυραννία τοῦ Ἀντιχρίστου ἐναντίον τῶν πιστῶν, καίτοι μακρᾶς διαρκείας, θὰ προηγηθῇ τῆς τελευταίας κρίσεως καὶ τῆς αἰωνίου βασιλείας τῶν ἁγίων. Μᾶς πληροφοροῦν κατωτέρω, ὅτι ὁ καιρός, οἱ καιροὶ καὶ τὸ ἥμισυ καιρῶν σημαίνουν ἐν προκειμένῳ ἐν ἔτος, δύο ἔτη καὶ τὸ ἥμισυ ἐνὸς ἔτους, τοῦτέστι τρία καὶ ἥμισυ ἔτη. Ὅθεν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν, ὁ κατωτέρω ἀναφερόμενος, διασκεδάζει κάθε ἀσάφειαν, ἄλλωστε ὁ ἀριθμὸς τῶν μηνῶν τὴν ἐξαφανίζει. Εἶναι ἀληθές, ὅτι «οἱ καιροὶ» φαίνεται, ὅτι σημαίνουν χρόνον ἀόριστον, ἀλλά, εἰς τὴν Ἑβραϊκὴν δύναται τις νὰ ἐρμηνεύσῃ : «δύο χρόνοι», λόγῳ τοῦ δυϊκοῦ ἀριθμοῦ, τὸν ὁποῖον δὲν ἔχουν οἱ Λατῖνοι, τὸν ἔχουν οἱ Ἕλληνες, καὶ ὅστις λέγουν, ὅτι ἀπαντᾷται καὶ εἰς τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν. Ὡστε «καιροὶ» δηλοῖ ἐνταῦθα «δύο χρόνους». Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς δέκα βασιλεῖς ἀπεικονιζομένους ὡς δέκα ἀνθρώπους, ἀγνοῶ, ἂν πρέπει νὰ τοὺς ἐννοήσῃ τις ὡς τοὺς δέκα βασιλεῖς, τοὺς ὁποίους πρόκειται νὰ εὕρῃ ὁ Ἀντίχριστος κατὰ τὴν ἔλευσίν του. Φοβοῦμαι, ὅτι ἀπατῶμαι, ἴσως δὲν θὰ εὕρισκωνται κατὰ τὴν ἀπρόοπτον ἄφιξίν του τόσοι βασιλεῖς εἰς ὁλόκληρον τὴν Ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν. Πιθανῶς ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἐσημειώθη ἐκεῖ διὰ νὰ δηλώσῃ τὴν παγκοσμιότητα ὅλων τῶν βασιλέων, οἵτινες δέον νὰ προηγηθοῦν τῆς ἐλεύσεώς του. Συχνὰ μὲ τὸν ἀριθμὸν χίλια, ἑκατόν, ἑπτὰ καὶ μὲ ἄλλους ἀκόμη ἢ Γραφὴ ἐννοεῖ τὴν ὁλότητα ⁽¹⁾.

Ὁ Δανιήλ λέγει ἀλλαχοῦ : «καὶ ἔσται καιρὸς θλίψεως, θλίψις οἷα οὐ γέγονεν ἀφοῦ γεγέννηται ἔθνος ἐν τῇ γῇ ἕως τοῦ καιροῦ ἐκείνου· καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ σωθήσεται ὁ λαός σου, πᾶς ὁ γεγραμμένος ἐν τῷ βιβλίῳ. Καὶ πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐν γῆς χώματι ἐξεργεθήσονται οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον καὶ οὗτοι εἰς ὄνειδισμὸν καὶ εἰς αἰσχύνην αἰώνιον. Καὶ οἱ συνιέντες ἐκλάμπουσιν ὡς ἡ

(1) Sexcentos=ἑξακόσιοι ἐσήμαινεν εἰς τὴν Λατινικὴν ἀναριθμήτους, ἀπειραρίθμους. Ὁ Τερτουλλιανός, ἐπὶ παραδείγματι, παρεξηγῶν τὸν Ἡρόφιλον ὡς στηριχθέντα ἐπὶ προσωπικῶν του ἀνατομικῶν σπουδῶν καὶ φυσιολογικῶν παρατηρήσεων, καλεῖ αὐτὸν «lanius» ἥτοι σφαγέα : *Ille medicus aut lanius qui sexcentos exsecuit*—δηλαδή ἀνέταμε ἀπειραρίθμους (De anima, c. 10).

λαμπρότης τοῦ στερεώματος καὶ ἀπὸ τῶν δικαίων τῶν πολλῶν ὡς οἱ ἀστέρες εἰς τοὺς αἰῶνας» ⁽¹⁾. Τὸ χωρίον τοῦτο ὁμοιάζει πολὺ μὲ ἐκεῖνο τοῦ Εὐαγγελίου, ὅπου γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων. Διότι ὅσους τὸ Εὐαγγέλιον παρουσιάζει ἐντὸς τῶν τάφων, ὁ προφήτης καλεῖ αὐτοὺς «κεκοιμημένους ὑπὸ σωρὸν χώματος ἢ κατ' ἄλλην ἐρμηνείαν «μέσα εἰς τὴν σκόνιν τῆς γῆς». Ἐκεῖ λέγεται, ὅτι θὰ ἐξέλθουν, ἐδῶ, ὅτι θ' ἀναστηθοῦν. Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ: ἐκεῖνοι οἵτινες ἔπραξαν τὸ ἀγαθὸν διὰ ν' ἀναστηθοῦν εἰς τὴν ζωὴν· ἐκεῖνοι οἵτινες ἔζησαν κακῶς διὰ ν' ἀναστηθοῦν εἰς τὴν κρίσιν. Παρὰ τῷ Προφήτῃ: οἱ μὲν θ' ἀναστηθοῦν διὰ τὴν αἰώνιον ζωὴν, οἱ δὲ διὰ τὴν αἰσχύνην καὶ τὴν αἰωνίαν σύγχυσιν. Δὲν πρέπει δὲ νὰ εἴπῃ τις, ὅτι ὁ Εὐαγγελιστὴς καὶ ὁ Προφήτης διαφέρουν ἀπ' ἀλλήλων, διότι ἐκεῖνος μὲν λέγει: ὅλοι οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὰ μνήματα, οὗτος δέ: πολλοὶ ἐξ ἐκείνων τῶν εὐρισκομένων ὑπὸ σωρὸν γῆς, διότι ἐνίοτε μεταχειρίζεται τὴν λέξιν «πολλοὶ» ἀντὶ τῆς λέξεως ὅλοι: Ὁ Θεὸς λέγει πρὸς τὸν Ἀβραάμ: «καὶ ἔση πατὴρ πλήθους Ἑθνῶν» ⁽²⁾ ἀλλαχοῦ δὲ λέγει «καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς» ⁽³⁾. Περὶ αὐτῆς δὲ τῆς ἰδίας ἀναστάσεως λέγεται, ὀλίγον κατωτέρω πρὸς τὸν Δανιήλ: «καὶ σὺ δεῦρο· καὶ ἀναπαύου· ἔτι γὰρ ἡμέραι καὶ ὥραι εἰς ἀναπλήρωσιν συντελείας, καὶ ἀναστήσῃ εἰς τὸν κληρὸν σου εἰς συντέλειαν ἡμερῶν» ⁽⁴⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Τὸ τί λέγει ὁ Δαυῖδ εἰς τοὺς ψαλμούς του περὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου καὶ τῆς τελευταίας κρίσεως.

Οἱ ψαλμοὶ ὁμιλοῦν συχνὰ περὶ τῆς τελευταίας κρίσεως, ἀλλὰ παρεπιπτόντως καὶ δι' ὀλίγων λέξεων. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ παραλείψωμεν τὸ τί λέγει ὁ Δαυῖδ εἰς αὐτοὺς σχετικῶς πρὸς τὸ τέλος τοῦ κόσμου. «Κατ' ἀρχάς, σὺ, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ Οὐρανοί· αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις, καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἐλίξεις αὐτοὺς καὶ ἀλλαγήσονται· σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψου

⁽¹⁾ Δαν. IB', 1—3.

⁽²⁾ Γεν. IZ', 5.

⁽³⁾ Γεν. KB', 18.

⁽⁴⁾ Δαν. IB', 13.

σιν» (1). Διατί ὁ Πορφύριος, ὅστις ἐπαινεῖ τὴν εὐσέβειαν τῶν Ἑβραίων διὰ τὸ ὅτι λατρεύουν τὸν μέγαν καὶ ἀληθινὸν Θεόν, ἀκόμη φοβερὸν καὶ εἰς τὴν θειότητά του, κατηγορεῖ συχνά, συμφώνως πρὸς τοὺς χρησμοὺς τῶν θεῶν, τοὺς χριστιανοὺς ὡς τελείως παράφρονες, διότι λέγουν, ὅτι θ' ἀπολεσθῇ ὁ κόσμος;

Καὶ ὅμως εἰς τὰς Ἱερὰς Γραφὰς τῶν Ἑβραίων λέγεται πρὸς τὸν Θεόν, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου τρέμουν ἅπαντες οἱ θεοί, ὡς ἀναφέρει κάποιος μεγάλος φιλόσοφος : «οἱ οὐρανοὶ εἶναι ἔργον τῶν χειρῶν Σου καὶ θ' ἀπολεσθοῦν». Ὅταν οἱ οὐρανοὶ ἀπολεσθοῦν, οἱ οὐρανοί, οἵτινες εἶναι τὸ ὑψηλότερον καὶ ἀσφαλέστερον μέρος τοῦ κόσμου, μήπως ὁ κόσμος δὲν θὰ ἐξαφανισθῇ ; Ἐὰν αὕτη ἡ ἰδέα ἀπαρέσκη εἰς τὸν Δία, ἐπιρρίπτεται δέ, συμφώνως πρὸς τὸ βαρὺ κῦρος χρησμοῦ τινος, μομφὴ εἰς τοὺς χριστιανοὺς, διατί (ὁ Πορφύριος) δὲν θεωρεῖ ὡς παραφροσύνην τὴν σοφίαν τῶν Ἑβραίων, οἱ ὁποῖοι τὴν ἐφιλοξένησαν εἰς τὰ ἱερὰ βιβλία των ; Ἐὰν ἡ σοφία αὕτη ἀρέσῃ τόσον πολὺ εἰς τὸν ἐν λόγῳ φιλόσοφον, ὥστε νὰ τὴν ἀποδίδῃ εἰς τοὺς χρησμοὺς τῶν θεῶν, διαπιστοῖ τὴν μέλλουσαν καταστροφὴν τῶν οὐρανῶν, ποία τις εἶναι ἡ ἐσχάτη πλάνη καὶ ἡ ἀπάτη εἰς τὰ ἄρθρα τῆς πίστεως τῶν χριστιανῶν περισσότερον ἀπὸ ὅλα τὰ λοιπὰ τὸ δόγμα περὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου, ὁ ἐκμηδενισμὸς τοῦ ὁποίου θὰ συνεπιφέρῃ, αὐτὸς καὶ μόνον, τὴν ἐξαφάνισιν τῶν οὐρανῶν; Εἰς τὰ Ἱερὰ Βιβλία, ἅτινα εἶναι ἀναμφισβητήτως τὰ ἡμέτερα, καὶ τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι κοινὰ πρὸς ἐκεῖνα τῶν Ἑβραίων, δηλαδὴ εἰς τὰ Εὐαγγέλια καὶ τὰς Ἐπιστολὰς τῶν Ἀποστόλων ἀναγινώσκομεν «παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου» (2) «καὶ ὁ κόσμος παράγεται» (3) «παρέρχονται ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ», λέξεις ὀλιγώτερον δριμεῖαι, πρᾶγματι ἀπὸ τὰς λέξεις «θ' ἀπολεσθοῦν».

Ὡσαύτως εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἁγίου Πέτρου, ὅπου, λέγεται, ὅτι ὁ κόσμος, ὅστις ὑφίστατο τότε, ἀπωλέσθη διὰ τοῦ κατακλυσμοῦ, εἶναι εὐκόλον νὰ ἴδῃ τις, ποῖον μέρος τοῦ κόσμου ἠθέλησε νὰ ὑποδείξῃ ὁ Ἀπόστολος, πῶς ἀπωλέσθη καὶ ποῖοι εἶναι οἱ ἀνακαινισθέντες οὐρανοί, οἵτινες παρέμειναν διὰ ν' ἀναφλεγοῦν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως καὶ κατὰ τὸν ὀλεθρον τῶν κακῶν, καὶ ὅ,τι λέγει ὀλίγον κατωτέρω : «θὰ ἔλθῃ ἡ ἡμέρα τοῦ Κυρίου ὡς κλέπτης καὶ τότε οἱ οὐρανοὶ θὰ παρέλθουν μετὰ μεγάλου πατάγου, τὰ πεπυρακτωμένα στοιχεῖα θὰ διαλυθοῦν, ἡ δὲ

---

(1) Ψαλ. ΡΑ' (PB), 26, καὶ ἐφεξῆς.

(2) Α'. Κορίνθ. Ζ, 31.

(3) Α'. Ἰωάν. β', 17.

γῇ καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ θ' ἀναλωθῶσι διὰ τῆς πυρός». Καὶ προσθέτει : «ἐφ' ὅσον τὰ πάντα θ' ἀπολεσθούν, ποῖαι δέον νὰ εἶναι αἱ διαθέσεις τῆς καρδίας σας ;» Δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι οἱ οὐρανοὶ εἶναι ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὡς ἀνακαινισθέντας καὶ παραμείναντας διὰ τὸ πῦρ, τὰ δὲ στοιχεῖα, τὰ ὅποια, προώριστα νὰ γίνουν παρανάλωμα τοῦ πυρός, ἐκεῖνα, τὰ κατέχοντα τὴν χαμηλὴν περιοχὴν τοῦ κόσμου, ἐνδιαίτημα τῶν στροβίλων καὶ τῶν θυελλῶν, εἰς τὴν ὁποίαν περιοχὴν λέγει, ὅτι οἱ οὐρανοὶ ἀνεκαινίσθησαν ἀφίνοντες ἄθικτον τὸν θόλον τοῦ οὐρανοῦ, ὅπου εὐρίσκονται τὰ ἄστρα ⁽¹⁾. Διότι εἰς ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον γράφεται, ὅτι «οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ», δύναται τις νὰ δώσῃ ἄλλην τινὰ ὀρθοτέραν ἐρμηνείαν, δηλαδὴ ὅτι τοῦτο ἀποδεικνύει μᾶλλον, ὅτι οἱ οὐρανοὶ θὰ παραμείνουν, ἐφ' ὅσον τὰ ἄστρα θὰ πέσουν ἀπ' αὐτῶν. Εἴτε ἡ φράσις αὕτη εἶναι συμβολικὴ, ὅπερ φαίνεται πιθανώτερον, εἴτε πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι πρόκειται περὶ φαινομένου τινὸς εἰς τὴν κατωτέραν ἐκείνην περιοχὴν τῶν οὐρανῶν, καθὼς ἀκριβῶς περὶ τοῦ φαινομένου, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ Βιργίλιος λέγων : «Εἶδον ἀστέρα χαράσσοντα μεγάλην αὐλακα φωτὸς καὶ ἐξαφανιζόμενον εἰς τὰ δάση τῆς Ἰδης» ⁽²⁾. Ὅ,τι ἀνέφερα περὶ τοῦ ψαλμοῦ, φαίνεται ὅτι οὐδένα οὐρανὸν ἐξαιρεῖ ἐκ τῆς καταστροφῆς, τὴν ὁποίαν προαναγγέλλει. Διότι λέγει : «οἱ οὐρανοὶ εἶναι ἔργον τῶν χειρῶν τοῦ καὶ θ' ἀπολεσθούν». Ὅλοι (οἱ οὐρανοὶ) εἶναι ἔργον τοῦ ὅλοι δέον ν' ἀπολεσθούν.

Δὲν θὰ ζητήσουν ποσῶς νὰ ἐρμηνεύσουν τὰς λέξεις ταύτας τοῦ ψαλμοῦ διὰ τῶν λέξεων τοῦ ἁγίου Πέτρου, τὸν ὅποιον τόσον μισοῦν, οὔτε νὰ εἴπουν ὅτι ὁ ἀπόστολος οὗτος ἐνόησε τὸ μέρος ἀντὶ τοῦ ὅλου λέγων ὅτι ὁ κόσμος ἐξηφανίσθη διὰ τοῦ κατακλυσμοῦ, καθὼς ἀκριβῶς ὁ Δαυὶδ δὲν ἠθέλησε νὰ ὁμιλήσῃ, ὅταν εἶπεν, ὅτι θ' ἀπολεσθῶσιν οἱ οὐρανοί, ἀποκλειστικῶς περὶ τῆς κατωτέρας περιοχῆς τοῦ οὐρανοῦ. Δὲν θὰ ζητήσουν νὰ συναρ-

---

(1) Εὐθέως δὲ μετὰ τὴν θλίψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καὶ αἱ δυνάμεις οὐρανῶν σαλευθήσονται. Καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ τότε κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς καὶ ὄψονται τὸν Υἱὸν τοῦ Ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς. Ματθ. κδ', 29.

(2) Αἰν. II, 693—697. Ἰδῆ (Ida καὶ Ide) : α) ὄρος τῆς Κρήτης, β) ὄρος τῆς Φρυγίας. *Idaeus, Idaea, Idaeum* = Ἰδαῖος = (Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ μεγάλου μετεωρολίθου).

μονίσουν τὰς μαρτυρίας ταύτας ἐκ φόβου, μήπως ἐπιδοκιμάσουν τὴν ἰδέαν τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Πέτρου, καὶ ἀποδώσουν εἰς τὸν τελευταῖον ἐμπρησμόν τώσιν ἔντασιν, ὅποیان ἀποδίδει εἰς τὸν κατακλυσμόν, διότι διατείνονται, ὅτι εἶναι ἀδύνατον, ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος νὰ ἐξαφανισθῇ διὰ τῶν ὑδάτων ἢ διὰ τοῦ πυρός. Ὅθεν ἀναγκάζονται νὰ εἴπουν, ὅτι οἱ θεοὶ αὐτῶν ἐπήνεσαν τὴν σοφίαν τῶν Ἑβραίων, διότι δὲν εἶχον ἀναγνώσει τὸν ἐν λόγῳ ψαλμόν.

Πρόκειται ἀκόμη ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἐνάτῳ ψαλμῷ περὶ τῆς τελευταίας κρίσεως, ὅταν λέγῃ ὁ Δαυΐδ : «ὁ Θεὸς ἐμφανῶς ἥξει, ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐ παρασιωπήσεται πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καυθήσεται, καὶ κύκλῳ αὐτοῦ καταιγὶς σφόδρα. Προσκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω καὶ τὴν γῆν τοῦ διακρίναι τὸν λαὸν αὐτοῦ· συναγάγετε αὐτῷ τοὺς δόσιους αὐτοῦ τοὺς διατιθεμένους τὴν διαθήκην αὐτοῦ ἐπὶ θυσίαις» (1).

Βλέπομεν ἐδῶ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐρχόμενον, ὡς ἐλπίζομεν, ὅπως κρίνῃ ζῶντας καὶ νεκρούς. Διότι θὰ ἔλθῃ ἐμφανῶς διὰ νὰ κρίνῃ τοὺς ἀγαθοὺς καὶ τοὺς κακοὺς, Αὐτός, ὅστις ἦλθεν ἤδη κρυπτόμενος, ὅπως ἀδίκως κριθῇ ὑπὸ τῶν κακῶν. Θὰ ἔλθῃ, λέγω, ἐμφανῶς καὶ δὲν θὰ σιωπήσῃ, δηλαδή θὰ λαλήσῃ ὡς κριτῆς, ἀφοῦ ἐφάνῃ κρυπτόμενος ἐνώπιον τοῦ κριτοῦ αὐτοῦ, ὅτε ὠδηγήθῃ εἰς τὸν θάνατον, ὡς πρόβατον συρόμενον εἰς τὸ σφαγεῖον, ὡς ἄμνός σιωπηλὸς ἐνώπιον ἐκείνου, πρὸς τὸν κείρεται. Βλέπομεν τὴν πρόρρησιν παρὰ τῷ Ἡσαΐα, τὴν δὲ πραγματοποιήσιν της εἰς τὸ Εὐαγγέλιον.

Εἶδαμεν ἤδη πῶς πρέπει νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὰς λέξεις «πῦρ» καὶ «καταιγὶς», ὅτε ὠμιλήσαμεν περὶ τοῦ χωρίου τούτου. Ἀλλὰ θὰ καλέσῃ τὸν οὐρανὸν «ἄνω» (*advocabit coelum sursum*). Εἶναι οἱ ἅγιοι καὶ οἱ δίκαιοι ὁ οὐρανὸς οὗτος. Ὁ ψαλμωδός, καθὼς ἀκριβῶς καὶ ὁ ἀπόστολος, θέλει νὰ εἴπῃ, ὅτι θὰ ἀχθῶμεν εἰς τὰς νεφέλας εἰς προὔπαντησιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τοῦ ἀέρος. Διότι, κατὰ γράμμα, διατί τὸ «ἄνω» ὠνομάσθη οὐρανός, ὡς ἐὰν ἡδύνατο νὰ εὑρίσκειται κάπου ἄλλου; Ὅσον δὲ ἀφορᾷ ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἀκολουθεῖ, «καὶ ἡ γῆ», διὰ νὰ ἐνεργήσῃ τὸν χωρισμόν τοῦ λαοῦ του, ἐὰν ὑπονοήσωμεν, ὅτι θὰ καλέσῃ, χωρὶς νὰ προσθέσωμεν «πρὸς τὰ ἄνω», ἡ πίστις δὲν ἀντιτίθεται εἰς τὸ νὰ ἐννοήσωμεν μὲ τὴν λέξιν «ὁ οὐρανός» τοὺς μέλλοντας νὰ κρίνουν καὶ μὲ τὴν λέξιν «γῆ» τοὺς μέλλοντας νὰ κριθοῦν. Καὶ τότε ἡ φράσις: «θὰ καλέσῃ τὸν οὐρανὸν «ἄνω» (*sursum*) δὲν θὰ σημαίνῃ πλεόν: θ' ἀνυψώσῃ

(1) Ψαλμ. ΜΘ' (N'), 3 καὶ ἐπέκεινα.

τοὺς ἁγίους εἰς τὸν αἴερα, ἀλλ' ὅτι θὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς ἔδρας, ὅπου θὰ δύνανται νὰ διαδραματίζουν πρόσωπον κριτοῦ. Ἡ ἀ-
κόμη: θὰ καλέσῃ τὸν οὐρανὸν «ἄνω», δηλαδή τοὺς ἀγγέλους εἰς
τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τῶν οὐρανῶν, διὰ νὰ κατέλθῃ κατόπιν
μετ' αὐτῶν καὶ νὰ κρίνῃ τὸν κόσμον. Θὰ καλέσῃ ἐπίσης γῆν ἐκεῖ,
ὅπου εὐρίσκονται οἱ ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι δέον νὰ κριθοῦν ἐπὶ
τῆς γῆς. Ἐὰν πρέπει νὰ ὑπονοήσωμεν, σχετικῶς πρὸς τὴν λέξιν
«γῆ» τὰς δύο λέξεις, «θὰ καλέσῃ» καὶ «ἄνω», εἰς τρόπον ὥστε
θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ: «θὰ καλέσῃ τὸν οὐρανὸν ἄνω, καθὼς
ἀκριβῶς καὶ τὴν γῆν, ὡς πιστεύσωμεν, κατὰ τὴν γνώμην μου, ὅτι
οἱ ἄνθρωποι θ' ἀνυψωθοῦν εἰς τὸν αἴερα εἰς προϋπάντησιν τοῦ
Χριστοῦ, τὸν ὅποιον καλεῖ οὐρανὸν ἕνεκεν τῶν ψυχῶν των καὶ
γῆν λόγῳ τῶν σωμάτων των. Ἀλλὰ τί σημαίνει νὰ διακρίνῃ
τὸν λαόν Του; Τοῦτο δηλοῖ, ὅτι θὰ χωρίσῃ διὰ τῆς κρίσεως τοὺς
ἀγαθοὺς ἀπὸ τῶν κακῶν, ὅπως χωρίζουν ἀπὸ τῶν κριῶν τὰς
ἀμνάδας.

Τοιαύτη ωραία ἀποστολὴ μόνον εἰς τοὺς ἀγγέλους ἀνατίθε-
ται Ἀλλὰ ποῖοι εἶναι αὐτοὶ οἱ δίκαιοι: «Οἱ διατιθέμενοι τὴν
διαθήκην αὐτοῦ ἐπὶ θυσίαις» ⁽¹⁾. Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἔγκει-
ται ἡ ζωὴ τῶν ἁγίων. Διότι, εἴτε τὰ φιλανθρωπικὰ ἔργα δέον
νὰ προκρίνονται ἀπὸ τὴν προσφορὰν θυσιῶν, κατὰ τὴν ῥῆσιν
ἐκεῖνην τοῦ Θεοῦ: «διότι ἔλεος θέλω καὶ οὐ θυσίαν καὶ ἐπί-
γνωσιν Θεοῦ ἢ ὀλοκαυτώματα» ⁽²⁾, εἴτε ἡ φράσις ἐπὶ θυ-
σίαις δηλοῖ τὰ ἔργα φιλανθρωπίας, χρησιμεύοντα διὰ νὰ τιμῶσι
τὸν Θεόν, ὅπως λέγουν ὅτι μία γῆϊνη ἐνέργεια λαμβάνει χώραν
ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐνθυμοῦμαι, ὅτι ὠμίλησα περὶ τῶν ἔργων αὐτῶν
εἰς τὸ δέκατον τοῦ ἔργου τούτου βιβλίον. Τὰ ἔργα ταῦτα εἶναι ἡ
ὑπακοὴ εἰς τὴν Διαθήκην τοῦ Θεοῦ, διότι ἐξετελέσθησαν ἐν ὄψει
τῶν ἐπαγγελιῶν, τῶν διαλαμβανομένων εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην.

Διὸ καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν, ὅταν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς
περισυλλέξῃ τοὺς ἁγίους καὶ τοὺς θέσῃ εἰς τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, θὰ
τοὺς εἴπῃ: «δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς μου κληρο-
νομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβο-
λῆς κόσμου. Ἐπείνασα γὰρ καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν» ⁽³⁾,
καὶ ὅ,τι ἄλλο ἀκολουθεῖ σχετικῶς πρὸς τὰ καλὰ ἔργα, ἅτιν' ἀπα-
ριθμεῖ, ὡς καὶ πρὸς τὴν ἀμοιβήν, τὴν ὁποίαν θ' ἀπονεύμῃ εἰς αὐ-
τὰ ἡ τελευταία κρίσις.

---

(1) Δηλαδή οἱ προτιμῶντες νὰ τηροῦν αὐστηρῶς τὸν Νόμον παρὰ νὰ
προσφέρουν θυσίας εἰς τὸν Θεόν.

(2) Ὡσ. ΣΤ', 3.

(3) Ματθ. κε', 34.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

Περὶ τῆς προφητείας τοῦ Μαλαχίου τῆς σχετικῆς πρὸς τὴν τελευταίαν κρίσιν καὶ περὶ ἐκείνων, οἵτινες δέον νὰ ἐξαγνισθοῦν δι' ἐξιλαστηρίων ποινῶν.

Ὁ προφήτης Μαλαχίας, καλούμενος ἐπίσης καὶ Ἄγγελος, τὸν ὁποῖον τινές, ὡς καὶ οἱ Ἑβραῖοι, στηριζόμενοι εἰς τὴν ἐκθεσιν τοῦ ἁγίου Ἱερωνύμου πιστεύουν, ὅτι εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Ἑσδρας, πολλὰ ἔργα τοῦ ὁποίου ἀποτελοῦν μέρος τῶν «κανονικῶν» βιβλίων, ὁμιλεῖ καὶ αὐτὸς περὶ τῆς τελευταίας κρίσεως : «ἰδοὺ ἔρχεται λέγει Κύριος παντοκράτωρ καὶ τίς ὑπομενεῖ ἡμέραν εἰσόδου αὐτοῦ ; ἢ τίς ὑποστήσεται ἐν τῇ ὀπτασίᾳ αὐτοῦ ; Διότι αὐτὸς εἰσπορεύεται ὡς πῦρ χωνευτήριον καὶ ὡς ποιά πλυνόντων ⁽¹⁾. Καὶ καθιεῖται χωνεύων καὶ καθαρίζων ὡς τὸ ἀργύριον καὶ ὡς τὸ χρυσίον· καὶ καθαρίσει τοὺς υἱοὺς Λευῖ καὶ χεεῖ αὐτοὺς ὥσπερ τὸ χρυσίον καὶ τὸ ἀργύριον· καὶ ἔσονται, τῷ Κυρίῳ προσάγοντες θυσίαν ἐν δικαιοσύνῃ. Καὶ ἀρέσει τῷ Κυρίῳ θυσία Ἰούδα καὶ Ἱερουσαλήμ, καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ αἰῶνος καὶ καθὼς τὰ ἔτη τὰ ἔμπροσθεν. Καὶ προσάξω πρὸς ὑμᾶς ἐν κρίσει καὶ ἔσομαι μάρτυς, ταχὺς ἐπὶ τὰς φαρμακοὺς ⁽²⁾ καὶ ἐπὶ τὰς μοιχαλίδας καὶ ἐπὶ τοὺς ὁμνύοντας τῷ ὀνόματί μου ἐπὶ ψεύδει καὶ ἐπὶ τοὺς ἀποστεροῦντας μισθὸν μισθωτοῦ καὶ τοὺς καταδυναστεύοντας χήραν καὶ τοὺς κονδυλίζοντας ὀρφανοὺς καὶ τοὺς ἐκκλίνοντας κρίσιν προσηλύτου καὶ τοὺς μὴ φοβουμένους με, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. Διότι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν καὶ οὐκ ἡλλοίωμαι» ⁽³⁾.

Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου δὲν συνάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι εἰς πολλοὺς θὰ ὑποβληθῶσιν ἐξιλαστήριοι ποιναί ; Δύναταί τις νὰ ἐννοήσῃ κάτι ἄλλο εἰς τὰς λέξεις : «τίς ὑπομενεῖ ἡμέραν εἰσόδου αὐτοῦ ; ἢ τίς ὑποστήσεται ἐν τῇ ὀπτασίᾳ αὐτοῦ ; Διότι αὐτὸς εἰσπορεύεται ὡς πῦρ χωνευτήριον καὶ ὡς ποιά πλυνόντων. Καὶ καθιεῖται χωνεύων καὶ καθαρίζων

⁽¹⁾ Ὡς ποιά πλυνόντων=ὡς χόρτον γναφέων.

⁽²⁾ Ἐπὶ τὰς φαρμακοὺς : φαρμακὸς=φαρμακεύς. γόης, μάγος, συνεκδοχ. ἄνθρωπος ἀποτρόπαιος, ἀχρεῖον ὑποκείμενον, κάθαρμα,

⁽³⁾ Μαλαχ. Γ'. 1 καὶ ἐπέκεινα.

ὥς τὸ ἀργύριον καὶ ὥς τὸ χρυσίον· καὶ καθαρίσει τοὺς υἱοὺς Λευῖ καὶ χεεῖ αὐτοὺς ὥσπερ τὸ χρυσίον καὶ τὸ ἀργύριον».

Ὁ Ἡσαΐας κάμνει τὴν αὐτὴν πρός αὐτοὺς : «ὅτι ἐκπλυνεῖ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων Σιών καὶ τὸ αἷμα ἐκκαθαριεῖ ἐκ μέσου αὐτῶν ἐν πνεύματι κρίσεως καὶ πνεύματι καύσεως» ⁽¹⁾. Ἐκτὸς ἐὰν ἰσχυρισθοῦν, ὅτι θὰ ἐξαγνισθοῦν καὶ ἐκλεπτυνθοῦν διὰ τοῦ χωρισμοῦ τῶν κακῶν κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν· ὅτι ὁ χωρισμὸς καὶ ἡ καταδίκη τῶν μὲν θὰ εἶναι ὁ ἐξαγνισμὸς τῶν ἄλλων, οἱ ὅποιοι θὰ λάβουν τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι οὐδέποτε πλέον θ' ἀναμιχθοῦν μετὰ τῶν κακῶν. Ὅταν δὲ λέγῃ : «καὶ καθαρίσει τοὺς υἱοὺς Λευῖ καὶ χεεῖ αὐτοὺς ὥς τὸ χρυσίον καὶ τὸ ἀργύριον καὶ ἔσονται τῷ Κυρίῳ προσαγόντες θυσίαν ἐν δικαιοσύνῃ. Καὶ ἀρέσει τῷ Κυρίῳ θυσία Ἰούδα καὶ Ἱερουσαλήμ», πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους θ' ἀποκαθάρῃ, θὰ εἶναι εὐάρεστοι εἰς τὸν Κύριον διὰ θυσιῶν δικαιοσύνης. Θ' ἀποκαθαρθοῦν ἀπὸ πᾶσαν ἀδικίαν, λόγῳ τῆς ὁποίας ἀπήρεσκον εἰς τὸν Θεόν, ὅταν δὲ ἀποκαθαρθοῦν, θὰ εἶναι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ὁ ἱερός ἄρτος (Hostiae) μιᾶς πλήρους καὶ τελείας δικαιοσύνης. Εἰς τὴν τοιαύτην κατάστασιν τί εὐαρεστότερον θὰ ἠδύναντο νὰ προσφέρουν εἰς τὸν Θεόν, ἐὰν μὴ ἑαυτοὺς τοὺς ἰδίους; Ἀλλά, διὰ νὰ πραγματευθῶμεν ἐμβριθέστερον τὸ ζήτημα τῶν ἐξιλαστηρίων ποινῶν, ἃς ἀναμείνωμεν.

Μὲ τὴν φράσιν τέκνα τοῦ Λευῖ, τοῦ Ἰούδα καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ δέον νὰ ἐννοήσωμεν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, συνιστάμενην ὅχι μόνον ἐκ τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ὅχι τοιαύτη, ὥς εἶναι τώρα, δεδομένου ὅτι ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν : «ἁμαρτίαν οὐκ ἔχομεν», χωρὶς ν' αὐταπατώμεθα ἢ νὰ ψευδῶμεθα ⁽²⁾, ἀλλ' ὅπως θὰ εἶναι, ὅταν ἀποκαθαρθῇ διὰ τῆς τελευταίας κρίσεως, ὅπως ὁ σῖτος διὰ τοῦ λίκνου, καὶ διὰ τοῦ πυρὸς δι' ὅσους θὰ εἶναι ἀναγκαία ἡ ποινή. Οὐδεὶς θὰ περιέρχεται εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ προσφέρῃ θυσίας διὰ τὰς ἁμαρτίας του. Ὅσοι πράττουν τοῦτο, προφανῶς ἀναγνωρίζουν, ὅτι εἶναι ἔνοχοι καὶ θυσιάζουν διὰ νὰ τύχουν συγγνώμης.

---

(1) Ἡσ. Δ', 4.

(2) Ἰωάν. Α', 1, 8.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣΤ'.

Περὶ τῶν θυσιῶν, τὰς ὁποίας οἱ ἅγιοι δὲ προσφέρουν εἰς τὸν Θεόν, καὶ δὲ εἶναι εἰς αὐτὸν τόσον εὐπρόσδεκτοι, ὅσον αἱ ἄλλοτε καὶ αἱ τῶν πρώτων ἡμερῶν.

Ὁ Θεός, βουλόμενος νὰ καταστήσῃ γνωστόν, ὅτι ἡ Πολιτεία Του θὰ εἶναι ἀπηλλαγμένη πάσης ἁμαρτίας, λέγει: ὅτι τὰ τέκνα τοῦ Λευὶ θὰ προσφέρουν θυσίας ἐν δικαιοσύνῃ, οὐχὶ ἐν καταστάσει ἁμαρτίας καὶ λόγῳ ἁμαρτίας. Ἐντεῦθεν ἡ φράσις: «καὶ ἀρέσει τῷ Κυρίῳ θυσία Ἰούδα καὶ Ἱερουσαλήμ, καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ αἰῶνος καὶ καθὼς τὰ ἔτη τὰ ἔμπροσθεν» (1). Ὅθεν οἱ Ἰουδαῖοι δὲν πρέπει νὰ ἐπιζητοῦν τὴν ἐπανοδὸν τῶν θυσιῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐφ' ὅσον αὐταὶ κατηργήθησαν. Διότι τότε δὲν ἐθυσίαζον (ἐν πνεύματι) δικαιοσύνης, ἀλλ' ἐν καταστάσει ἁμαρτίας, διότι ἔπραττον τοῦτο κατ' ἀρχὰς καὶ κυρίως διὰ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν των (2). Καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχιερεῖς, τοὺς ὁποίους πρέπει κατὰ τεκμήριον νὰ πιστεύωμεν δικαιότερους τῶν ἄλλων, ἐσυνήθιζαν: «πρότερον ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν θυσίας ἀναφέρειν, ἔπειτα τῶν τοῦ λαοῦ» (3). Ὅθεν εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ἐξηγήσωμεν τί ἐννοοῦμεν μὲ τό: «καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ αἰῶνος καὶ καθὼς τὰ ἔτη τὰ ἔμπροσθεν». Ἴσως πρόκειται περὶ τοῦ χρόνου, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ ἄνθρωποι ἦσαν εἰς τὸν παράδεισον. Ἀπηλλαγμένοι τότε ἀπὸ κάθε κηλίδας καὶ ῥύπον, προσέφερον ἑαυτοὺς εἰς τὸν Θεὸν ὡς τ' ἀγνότερα θύματα.

Ἀλλά, ἀφ' ὅτου, λόγῳ τῆς παρανομίας των ἐξεδιώχθησαν ἐκ τοῦ παραδείσου, κατεδικάσθη δὲ ἐν τῷ προσώπῳ των ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, οὐδεὶς, ἐξαιρέσει τοῦ Μεσολαβητοῦ καὶ τῶν βαπτισμένων παιδίων, εἶναι ἀπηλλαγμένος τῆς ἁμαρτίας, οὔτε τὸ παιδίον, ποὺ ἔχει μιᾶς ἡμέρας ζωὴν (4). Θ' ἀντιτάξετε ὅμως τὸ ὅτι ἐκεῖνοι προσφέρουν πράγματι ἀγνὰς θυσίας εἰς τὸν Θεόν, διότι πράττουν τοῦτο μετὰ πίστεως, διότι ὁ δίκαιος ζῇ μὲ τὴν πίστιν, μολονότι εἶναι κατάδηλον, ὅτι καὶ αὐτὸς αὐταπατάται, ἐφ' ὅσον λέγει ὅτι εἶναι ἀναμάρτητος, ἀλλὰ δὲν τὸ λέγει, διότι ζῇ

---

(1) Μαλαχ. Γ', 4.

(2) Λευ. ΙΣΤ', 6.

(3) Ἑβρ. ζ, 27.

(4) Ἰωβ. ΙΔ', 4.

ἐκ τῆς πίστεως ⁽¹⁾. Ὁ χρόνος οὗτος τῆς πίστεως δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ μὲ τὴν ἐσχάτην ἡμέραν, καθ' ἣν οἱ μέλλοντες νὰ προσφέρουν θυσίαν, θὰ ἔχουν ἤδη καθαρθῇ ὑπὸ τοῦ πυρὸς τῆς τελευταίας κρίσεως. Διότι πρέπει νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι, μετὰ τὴν τιμωρίαν ταύτην, οἱ δίκαιοι δὲν θὰ εἶναι ἔνοχοι οὐδεμιᾶς ἁμαρτίας. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συγκρίνωμεν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τὸν χρόνον αὐτὸν πρὸς ἐκεῖνον, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι, πρὸ τῆς ἀπιστίας, διῆγον εἰς τὸν παράδεισον βίον εὐδαιμονέστατον καὶ ἀθωότατον.

Τοῦτο δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ εἰς τὰς λέξεις : «καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ αἰῶνος καὶ καθὼς τὰ ἔτη τὰ ἔμπροσθεν». Διότι ὁ Ἡσαΐας, μετὰ τὴν ἐπαγγελίαν ἑνὸς νέου οὐρανοῦ καὶ μιᾶς νέας γῆς, μεταξὺ ἄλλων ἀποκαλύψεων, σχετικῶν πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἁγίων, τὴν ὁποίαν ἐκθέτει δι' αἰνιγμάτων ἢ ἀλληγοριῶν, εἰς τὰς ὁποίας δὲν ἠθελήσαμεν νὰ σταματήσωμεν, διὰ ν' ἀποφύγωμεν τὴν μακρογορίαν, λέγει : «κατὰ γὰρ τὰς ἡμέρας τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἔσονται αἱ ἡμέραι τοῦ λαοῦ μου» ⁽²⁾. Ποῖος ἀνέγνωσε τὰς Ἱερὰς Γραφὰς καὶ ἀγνοεῖ, ποῦ ἦτο φυτευμένον τὸ δένδρον τῆς ζωῆς, τοῦ ὁποίου οἱ ἄνθρωποι ἐστερήθησαν ὅτε συνεπείᾳ τῆς ἀνυπακοῆς των, ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τὸν παράδεισον, καὶ ὅτε ὁ Θεὸς ἔταξεν ὡς φρουρὸν τοῦ δένδρου τούτου, ἄγγελον φοβερὸν τὴν ὅψιν φέροντα ῥομφαίαν ἀπαστρέπτουσαν.

Ἐὰν θέλετε νὰ ἐκλάβετε τὰς ἡμέρας τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ ὁ προφήτης, ὡς τὰς ἡμέρας τῆς Ἐκκλησίας, αἵτινες ἤδη παρέρχονται, τὸ δὲ δένδρον τῆς ζωῆς ὡς τὴν συμβολικὴν τοῦ Χριστοῦ εἰκόνα, διότι εἶναι οὗτος ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, περὶ τῆς ὁποίας λέγει ὁ Σολομῶν : «ξύλον ζωῆς ἐστὶ πᾶσι τοῖς ἀντεχομένοις αὐτῆς» ⁽³⁾. Ἐὰν φρονῆτε, ὅτι οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ἔζησαν ἔτη πολλὰ ἐν τῷ παραδείσῳ ἐκ τοῦ ὁποίου τόσον ταχέως ἐξεδιώχθησαν, ὥστε νὰ μὴ διαιωνίζουσιν τὸ εἶδος των παρὰ μόνον ἐν ἔξορίᾳ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ δύναται τις νὰ εὗρῃ ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὰς λέξεις : «καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ αἰῶνος καὶ καθὼς τὰ ἔτη τὰ ἔμπροσθεν», συμφωνῶ μαζύ σας. Τώρα προβαίνω εἰς ἄλλων θεμάτων τὴν μελέτην. Δὲν δύναται τις νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς ὅλα τὰ ζητήματα ⁽⁴⁾. Εἶναι ἀρκετὸν

---

(1) Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν καθὼς γέγραπται· ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται· Ρωμ. α, 17.

(2) Ἡσ. ΕΕ', 22.

(3) Παρ. Σολ. Γ', 18.

(4) Ἐδῶ ἀπαστρέπτει ἡ εἰλικρινὴς μετριοφροσύνη ἑνὸς ἀληθινοῦ σοφοῦ, τὸ Σωκρατικὸν ἐν οἶδα ὅτι οὐδὲν οἶδα !

τὸ νὰ δεικνύῃ τις τὰς ἀληθείας ὠρισμένου τινὸς ἀριθμοῦ. "Αλλωστε δύναμαι νὰ διατυπώσω ἄλλην τινὰ τοῦ χωρίου αὐτοῦ ἐρμηνείαν. Μὴ πιστεύετε, ὅτι ἡ θαυμασία ἐκείνη ἐπαγγελία, ἡ ἐπανάγουσα τὰς παλαιὰς ἡμέρας καὶ τὰ πρῶτα ἔτη, περιορίζεται εἰς τὰς θυσίας τῶν Ἰουδαίων. Διότι τὰ θυσιαστήρια θύματα τοῦ ἀρχαίου Νόμου, ἅτινα ὁ Θεὸς ἤθελε τελείως κεκαθαρμένα καὶ ἄνευ οὐδενὸς ἐλαττώματος, ἀπεικόνιζον τοὺς ἐναρέτους ἀνθρώπους, ἄνευ κηλίδος, ὁμοίους πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, καθὼς ἀκριβῶς μετὰ τὴν (τελευταίαν) κρίσιν, ὁπότε οἱ ἅγιοι θ' ἀποκαθαρθοῦν διὰ τοῦ πυρός, ἐφ' ὅσον τοῦτο θὰ ᾔτο ἀναγκαῖον, οὕτω δὲν θὰ εὔρουν πλεον καμμίαν ἁμαρτίαν εἰς οὐδένα ἅγιον, καὶ συνεπῶς θὰ προσφέρουν ἑαυτοὺς ἐν δικαιοσύνῃ, ἄγνοι ὄντες καὶ ἄνευ οὐδενὸς ἐλαττώματος. Τότε θὰ εἶναι, καθὼς ᾔσαν ἀκριβῶς κατὰ τὰς παλαιὰς ἡμέρας, ὁπότε ἡ προσφορὰ θυσιῶν ἄνευ κηλίδων ἀπεικόνιζεν χωρὶς σκιᾶς τὴν θυσίαν τοῦ μέλλοντος. Ἡ καθαρότης τῶν σωμάτων, ἡ ἀπαιτούμενη ἀπὸ τὰ ζῶα, ποὺ ἐσφαγιάζοντο, θὰ εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀθάνατον σάρκα καὶ τὴν ψυχὴν τῶν ἁγίων.

Ἐν συνεχείᾳ, ὁ προφήτης, ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ἐκείνους, οἵτινες δὲν πρόκειται οὐδαμῶς ν' ἀποκαθαρθοῦν ἀλλὰ νὰ καταδικασθοῦν, λέγει : «καὶ προσάξω πρὸς ὑμᾶς ἐν κρίσει καὶ ἔσομαι μάρτυς ταχὺς ἐπὶ τὰς φαρμακοὺς καὶ τὰς μοιχαλίδας» ⁽¹⁾ (καὶ ἐπὶ ἄλλα ἐγκλήματα), τὰ ὅποια ἀπαριθμεῖ καὶ προσθέτει : «διότι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν καὶ οὐκ εἰλοίωμαι», ὡς ἐὰν ἔλεγεν : «ὅταν τὰ ἐγκλήματά σας σᾶς μεταβάλλουν ἐπὶ τὰ χεῖρω καὶ ἡ χάρις μου ἐπὶ τὰ βελτίω, ἐγὼ δὲν μεταβάλλομαι», λέγει δὲ ὅτι θὰ χρησιμεύσῃ ὡς μάρτυς, διότι ἐν τῷ δικαστηρίῳ του οὐδένα μάρτυρα καλεῖ.

Λέγει δὲ «καὶ ἐπιστραφήσομαι πρὸς ὑμᾶς», εἴτε διότι θὰ καταφθάσῃ διὰ μιᾶς καὶ ἐξ ἀπίνης εἴτε λόγῳ τῆς συντόμου ἐτυμολογίας, ἣτις θὰ πείσῃ τὰς συνειδήσεις δι' ὀλίγων λέξεων, καθὼς εἶναι γεγραμμένον : «ἥξει εἰς ἔλεγχον ἀνομημάτων αὐτοῦ» ⁽²⁾, ὁ δὲ Ἀπόστολος λέγει : «τῶν λογισμῶν κατηγορούντων ἢ ἀπολογουμένων ἐν ἡμέρᾳ, ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» ⁽³⁾. Ὁ Θεὸς καλεῖ ἑαυτὸν ταχὺν κριτὴν,

(1) Μαλαχ. Γ'. 5, τὸ λατινικὸν κείμενον : «et accedam, inquit, ad vos in iudicium, et ero testis velox super malefecos et super adulteras» (Malach, III, 5).

(2) Σοφ. Σολ. Α' 9.

(3) Ρωμ. β' 15 καὶ ἐπέκεινα.

διότι εἰς μίαν καὶ μόνην στιγμὴν θὰ ὑπενθυμηθῇ ὅ,τι πρέπει νὰ πείσῃ καὶ εἶναι ἄξιον κολασμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

**Περὶ τοῦ χωρισμοῦ τῶν ἀγαθῶν ἀπὸ τοὺς κακοὺς, ὡς συνε-
πείας τῆς τελευταίας κρίσεως.**

“Ὁ,τι εἶπον περὶ τοῦ ἰδίου προφήτου Μαλαχίου, πραγμα-
τευόμενος ἕτερόν τι θέμα εἰς τὸ δέκατον ὄγδον βιβλίον (τοῦ ἔρ-
γου αὐτοῦ), ἀφορᾷ ἐπίσης τὴν τελευταίαν κρίσιν : «καὶ ἔσονται
μοι, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, εἰς ἡμέραν, ἣν ἐγὼ ποιῶ
εἰς περιποίησιν, καὶ αἵρετιῶ αὐτοὺς ὃν τρόπον αἵρετίζει
ἄνθρωπος τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν δουλεύοντα αὐτῷ, καὶ ἐπι-
στραφήσεσθε καὶ ὤψεσθε ἀναμέσον δικαίου καὶ ἀναμέσον
ἀνόμου καὶ ἀναμέσον τοῦ δουλεύοντος Θεῷ καὶ τοῦ μὴ
δουλεύοντος» ⁽¹⁾.

Διότι ἰδοὺ ἡμέρα Κυρίου ἔρχεται καιομένη ὡς κλίβα-
νος καὶ φλέξει αὐτούς, καὶ ἔσονται πάντες οἱ ἀλλογενεῖς
καὶ πάντες οἱ ποιοῦντες ἄνομα, καλάμη καὶ ἀνάψει αὐ-
τοὺς ἡ ἡμέρα ἡ ἐρχομένη, λέγει Κύριος παντοκράτωρ καὶ
οὐ μὴ ὑπολειφθῇ ἐξ αὐτῶν ῥίζα οὐδὲ κλημα. Καὶ ἀνατελεῖ
ὑμῖν τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά μου ἥλιος δικαιοσύνης
καὶ Ἰασίς ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ, καὶ ἐξελεύσεσθε καὶ
σκιρτήσετε ὡς μοσχάρια ἐκ δεσμῶν ἀνειμένα, καὶ κατα-
πατήσετε ἀνόμους, διότι ἔσονται σποδὸς ὑποκάτω τῶν πο-
δῶν ὑμῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ἣ ἐγὼ ποιῶ, λέγει Κύριος παντο-
κράτωρ» ⁽²⁾.

“Ὅταν ἡ τοιαύτη διαφορὰ τῶν ποιῶν καὶ τῶν ἀμοιβῶν, ἡ
χωρίζουσα τοὺς ἀγαθοὺς ἀπὸ τῶν κακῶν, καὶ ἡ ὁποία δὲν φαί-
νεται ὑπὸ τὸν ἥλιον, ποὺ μᾶς φωτίζει εἰς τὴν πλήρη ματαιότη-
των ταύτην ζωὴν, θ' ἀπαστρέψῃ ὑπὸ τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης
εἰς τὴν λάμψιν τῆς μελλούσης ζωῆς, καὶ τότε θὰ εἶναι ἡ κρίσις
τοιαύτη ὁποία δὲν ὑπῆρξε ποτέ.

⁽¹⁾ Μαλαχ. Γ', 17.

²⁾ Μαλαχ. Δ', 1 καὶ ἐφεξῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'.

Ἐὰν δὲν ἀποδώσητε εἰς τὸν μωσαϊκὸν Νόμον σημασίαν πνευματικὴν, δὰ γίνετε ἔνοχοι μεμψιμοιριῶν λόγῳ τῆς σαρκικῆς αἰσθήσεώς σας.

Ὁ Μαλαχίας προσθέτει : «μνήσθητε νόμου Μωϋσῆ τοῦ δούλου μου, καθότι ἐνετειλάμην αὐτῷ ἐν Χωρὴβ πρὸς πάντα τὸν Ἰσραήλ» ⁽¹⁾. Εὐλόγως λοιπὸν συνδέει τὰς ἐντολάς καὶ τὴν κρίσιν, ἀφοῦ προηγουμένως ἔδειξε τὴν διαφορὰν, ἣτις δέον νὰ ὑφίσταται μετὰ τῶν τηρούντων καὶ τῶν καταφρονητῶν τοῦ Νόμου, θέλει πρὸς τούτοις, ὅπως οἱ Ἰουδαῖοι τὸν ἐρμηνεύουν πνευματικῶς καὶ ἀνακαλύπτουν ἐν αὐτῷ τὸν Χριστὸν ἐκεῖνον, τὸν κριτὴν, τὸν μέλλοντα, νὰ διακρίνη τοὺς ἀγαθοὺς ἀπὸ τῶν κακῶν. Ὁ Θεὸς δὲν λέγει εἰς μάτην πρὸς τοὺς Ἰουδαίους : «εἰ γὰρ ἐπιστεύετε Μωϋσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν» ⁽²⁾. Πράγματι, λόγῳ τοῦ ὅτι ἐξέλαβον κατὰ γράμμα τὸν Νόμον καὶ τὰς γῆϊνας ἐπαγγελίας του, ἀγνοοῦντες, ὅτι αὗται εἶναι μόνον τὸ ἀπεικόνισμα τῶν αἰωνίων ἀμοιβῶν, ἤρξαντο μεμψιμοιροῦντες καὶ εἶπον : «μάταιος ὁ δουλεύων Θεῷ καὶ τί πλέον ὅτι ἐφυλάξαμεν τὰ φυλάγματα αὐτοῦ καὶ διότι ἐπορεύθημεν ἰκέται πρὸ προσώπου Κυρίου παντοκράτορος; Καὶ νῦν ἡμεῖς μακαρίζομεν ἄλλοτρίους, καὶ ἀνοικοδομοῦνται πάντες ποιοῦντες ἄνομα, καὶ ἀντέστησαν τῷ Θεῷ καὶ ἐσώθησαν» ⁽³⁾. Μὲ τὰς λέξεις αὐτὰς ὁ Προφήτης παρορμαῖται ν' ἀναγγείλῃ τὴν τελευταίαν Κρίσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ κακοὶ δὲν θ' ἀπολαύσουν οὔτε τὴν σκιὰν τῆς εὐδαιμονίας, ἀλλὰ θὰ ὑποστοῦν ἐμφανῶς κάθε κακοδαιμονίαν, ἐνῶ τοῦναντίον οἱ ἀγαθοί, ἀπαλλασσόμενοι πάσης θλίψεως, θ' ἀπολαύσουν αἰωνίας εὐδαιμονίας, τῆς ὁποίας πάντες θὰ εἶναι μάρτυρες. Ὁ Προφήτης εἶχεν ἤδη διατυπώσει παράπονα τοιοῦτου εἴδους : «πᾶς ὁ ποιῶν πονηρόν, καλὸν ἐνώπιον Κυρίου καὶ ἐν αὐτοῖς αὐτὸς εὐδόκησε· καὶ ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης;» ⁽⁴⁾ Μεμψιμοιροῦν κατὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν λόγον, ὅτι ἐρμηνεύουν παρὰ πολὺ κατὰ γράμμα τὸν Μωσαϊκὸν νόμον.

⁽¹⁾ Μαλαχ. Δ', 4.

⁽²⁾ Ἰωάνν. ε', 46.

⁽³⁾ Μαλαχ. Γ', 14.

⁽⁴⁾ Μαλαχ. Β', 17.

Διὸ καὶ εἰς τὸ ἑβδομηκοστὸν δεύτερον ψαλμὸν λέγει ὁ Δαυίδ: «παρὰ μικρὸν ἔσαλεύθησαν οἱ πόδες, παρ' ὀλίγον ἐξεχύθη τὰ διαβήματά μου. Ὅτι ἐζήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις εἰρήνην ἀμαρτωλὴν θεωρῶν» ⁽¹⁾, ὅπερ τὸν ἔκαμε νὰ προσθέσῃ: «πῶς ἔγνω ὁ Θεός; Καὶ εἴ ἐστι γνῶσις παρὰ τῷ Ὑψίστῳ;» ⁽²⁾ Ἐν συνεχείᾳ: «Καὶ εἶπα· ἄρα ματαίως ἐδικαίωσα τὴν καρδίαν μου καὶ ἐνιψάμην ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου» ⁽³⁾. Διὰ νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα τοῦτο, τὸ ὁποῖον τοῦ ἐφαίνετο δύσκολον, δηλαδὴ περὶ τῆς εὐημερίας τῶν κακῶν καὶ τῆς κακοδαιμονίας τῶν ἀγαθῶν, λέγει: «καὶ ὑπέλαβον τοῦ γνῶναι τοῦτο· κόπος ἐστὶν ἐνώπιόν μου, ἕως εἰσέλθω εἰς τὸ ἁγίαστήριον τοῦ Θεοῦ καὶ συνῶ εἰς τὰ ἔσχατα αὐτῶν» ⁽⁴⁾. Διότι, κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν δὲν θὰ ἔχῃ οὔτω τὸ πρᾶγμα. Θὰ ἴδωμεν τὰ πάντα κατὰ τρόπον ὅλως διάφορον τοῦ σημερινοῦ, ὁπότε ἡ συμφορὰ τῶν κακῶν καὶ ἡ εὐτυχία τῶν δικαίων θ' ἀπαστράψουν εἰς τὰ ὄμματα πάντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

Ἀφίξεις τοῦ Ἡλίου πρὸ τῆς κρίσεως. Μεταστροφή τῶν Ἰουδαίων διὰ τῶν κηρυγμάτων αὐτοῦ ἀποκαλυπτόντων ὅσα ἦσαν συγκεκαλυμμένα εἰς τὰς Γραφάς.

Ὁ Μαλαχίας προειδοποιῶν τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι δὲν πρέπει νὰ λησμονήσουν τὸν Μωσαϊκὸν νόμον, διότι προέβλεπεν, ὅτι θὰ παρήρχετο ἀκόμη χρόνος πολὺς, πρὶν ἢ τὸν ἐρμηνεύσουν πνευματικῶς, ὅπως ἔπρεπε, προσθέτει ἀμέσως: «καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστελῶ ὑμῖν Ἡλίαν τὸν Θεσβίτην, πρὶν ἢ ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱὸν καὶ καρδίαν ἀνθρώπου πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, μὴ ἐλθὼν πατάξω τὴν γῆν ἄρδην» ⁽⁵⁾. Οἱ πιστοὶ πιστεύουν καὶ λέγουν, ὅτι εἰς τὸ τέλος τοῦ κόσμου οἱ Ἰουδαῖοι, ἐνήμεροι τῆς τελευταίας κρίσεως ἐκ τοῦ κηρύγματος τοῦ μεγάλου καὶ θαυμασίου προφήτου Ἡλίου, θὰ πι-

---

⁽¹⁾ Ψαλμ. ΟΒ', 2.

⁽²⁾ Αὐτόθι 11.

⁽³⁾ Αὐτόθι 13.

⁽⁴⁾ Αὐτόθι 16, 17.

⁽⁵⁾ Μαλαχ. Δ', 4.

στεύσουν εἰς τὸν ἀληθινὸν Μεσσίαν, εἰς τὸν Χριστὸν ἡμῶν. Ἡ ἐλπίς μας ἔχει ἰσχυρὸν ἔρεισμα, ὅταν τὸν ἀναμένωμεν ὡς πρόδρομον τοῦ Σωτῆρος, ὡς δικαστήν, διότι δυνάμεθα εὐκόλως νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὴν ζωὴν ἀκόμη. Ἡ Γραφή λέγει ἀπροκαλύπτως, ὅτι ἀνηρπάγη ἐκ τῆς γῆς ἐπὶ πυρίνου ἄρματος. Ὅταν θὰ ἔλθῃ θὰ καταστήσῃ γνωστὸν τὸ πνεῦμα τοῦ Νόμου εἰς τοὺς Ἰουδαίους, οἱ ὅποιοι δὲν τὸ ἐννοοῦν παρὰ μόνον σαρκικῶς, καὶ στρέψῃ τὴν καρδίαν τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱόν, ἢ μᾶλλον τὰς καρδίας τῶν πατέρων πρὸς τὰ τέκνα των, τῶν Ἑβδομήκοντα μεταχειρισθέντων τὸν ἐνικὸν ἀντὶ τοῦ πληθυντικοῦ. Ἡ ἐννοια λοιπὸν εἶναι, ὅτι τὰ τέκνα, ἅτινα εἶναι οἱ Ἰουδαῖοι θὰ ἐννοήσουν τὸν Νόμον, ὅπως οἱ προφῆται, οἵτινες εἶναι οἱ πατέρες εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ὁποίων συγκαταλέγεται καὶ ὁ Μωϋσῆς. Ἡ μεταστροφή τῶν πατέρων εἰς τὰ τέκνα θὰ πραγματοποιηθῇ. ὅταν ἡ πίστις τῶν πατέρων δὲν θὰ διαφέρει τῆς πίστεως τῶν τέκνων των, ἢ δὲ καρδία τῶν τέκνων θὰ στραφῇ πρὸς τοὺς πατέρας, ὅταν τὰ τέκνα συμφωνήσουν μετ' αὐτῶν.

Οἱ Ἑβδομήκοντα προσθέτουν, ὅτι ἡ καρδία τοῦ ἀνθρώπου θὰ στραφῇ πρὸς τὸν πλησίον του. Δὲν ὑπάρχει προσέγγιςις μεγαλύτερα τῆς τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱόν. Δύναται τις ν' ἀποδώσῃ εἰς τὰς λέξεις ταύτας τῶν Ἑβδομήκοντα, ἐμπνευσμένων μεταφραστῶν, ὑψηλοτέραν ἐννοιαν, καὶ νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ Ἡλίας θὰ στρέψῃ τὴν καρδίαν τοῦ Θεοῦ, τὸν πατέρα πρὸς τὸν υἱόν, ὅχι ἐπιτυγχάνων, ὅπως οὗτος τὸν ἀγαπᾷ, ἀλλὰ διδάσκων τοὺς Ἰουδαίους τὴν ἀγάπην ταύτην καὶ παρορμῶν αὐτοὺς οὕτω ν' ἀγαποῦν τὸν Χριστὸν ἡμῶν, τὸν ὁποῖον ἐμίσουν πρότερον. Τώρα, ὁ Θεός, εἰς τὰ ὅμματα τῶν Ἰουδαίων, ἀπέστρεψε τὴν καρδίαν Του ἀπὸ τὸν Χριστόν, τοῦλάχιστον τὸ πιστεύουν. Ἀλλ' ἡ καρδία τοῦ Θεοῦ θὰ στραφῇ δι' αὐτοὺς πρὸς τὸν Υἱόν Του, ὅταν, μεταμορφουμένων τῶν καρδιῶν των, θὰ μάθουν τὴν ἀγάπην τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν Αὐτοῦ. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς ἐκεῖνο, ὅπερ ἀκολουθεῖ : «καὶ ἡ καρδία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν πλησίον του», εἶναι ὁ Ἡλίας στρέφων τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἄνθρωπον, διότι, Θεὸς ὢν, δὲν φοβεῖται νὰ καταστῇ ὁ πλησίον μας ὑπὸ μορφὴν δούλου. Καὶ ὁ Ἡλίας θὰ ἐνεργήσῃ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον : «ἵνα μὴ ἐλθὼν πατάξω τὴν γῆν ἄρδην». Γῆ εἶναι πράγματι οἱ περὶ πολλοῦ ποιούμενοι μόνον τὰ τῆς γῆς ταύτης, καθὼς ἀκριβῶς οἱ σαρκικοὶ Ἰουδαῖοι, οἵτινες μεμψιμοιροῦν λέγοντες, ὅτι οἱ κακοὶ εἶναι εὐάρεστοι εἰς τὸν Θεὸν καὶ ὅτι εἶναι παραφροσύνη νὰ τὸν ὑπηρετῶμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη δὲν λέγει μὲν κατηγορηματικῶς, ὅτι ὁ Χριστὸς θὰ ἔλθῃ αὐτοπροσώπως διὰ νὰ κρίνῃ κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς κρίσεως, εἰς τινὰ ὅμως χωρία, ὅπου ὁμιλεῖ ὁ Θεός, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Χριστοῦ.

Αἱ Ἱεραι Γραφαὶ διαλαμβάνουν πολλὰ χωρία, σχετικὰ πρὸς τὴν τελευταίαν κρίσιν. Θὰ ᾔτο μακρογορία νὰ τ' ἀναφέρωμεν. Ὡς ἀρκεσθῶμεν εἰς τὸ ὅτι τὸ ἀπεδείξαμεν διὰ παραπομπῶν εἰς τε τὴν Παλαιάν καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην. Πλὴν ὅμως ἡ Παλαιὰ Διαθήκη δὲν ἀποδεικνύει τόσον σαφῶς ὅσον ἡ Καινή, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἔδει νὰ πράξῃ τοῦτο. Διότι, ὅταν ὁ Κύριος λέγῃ ὅτι θὰ ἔλθῃ ἢ ὅτι λέγεται ὅτι πρόκειται νὰ ἔλθῃ, δὲν ἔπεται, ὅτι ὁ ἐλευσόμενος θὰ εἶναι ὁ Χριστός, διότι ὁ Κύριος εἶναι ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ἐν τούτοις, ἅς προσπαθῶμεν νὰ τὸ ἀποδείξωμεν. Ἐν πρώτοις, ὅταν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὁμιλῇ ὡς Θεὸς εἰς τὰ προφητικὰ βιβλία βλέπομεν, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ λαλῶν, ὅταν δὲ αἱ φράσεις δὲν εἶναι τόσον σαφεῖς, ὅταν γίνεται λόγος περὶ τοῦ ὅτι ὁ Θεὸς θὰ ἔλθῃ διὰ νὰ κρίνῃ κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι οὗτος εἶναι ὁ Χριστός. Ὁ Ἡσαΐας ἀποδεικνύει θαυμασίως αὐτὸ πού λέγω. Διότι ὁ Θεὸς ὁμιλεῖ ὡς ἀκολουθῶς διὰ τοῦ προφήτου: «Ἄκουέ μου, Ἰακώβ καὶ Ἰσραήλ, ὃν ἐγὼ καλῶ· ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰμι εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ἡ χεὶρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν, καλέσω αὐτούς, καὶ στήσονται ἅμα καὶ συναχθήσονται πάντες καὶ ἀκούσονται, τίς αὐτοῖς ἀνήγγειλε ταῦτα; Ἀγαπῶν σε ἐποίησα τὸ θέλημά σου ἐπὶ Βαβυλῶνος, τοῦ ἄραι σπέρμα Χαλδαίων ⁽¹⁾. Ἐγὼ ἐλάλησα, ἐγὼ ἐκάλεσα, ἤγαγον αὐτὸν καὶ εὐώδωσα τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Προσαγάγετε πρὸς με καὶ ἀκούσατε ταῦτα· οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐν κρυφῇ λελάκηκα οὐδὲ ἐν τόπῳ γῆς σκοτεινῷ· ἡνίκα ἐγένετο. Ἐκεῖ ἤμην, καὶ νῦν Κύριος ἀπέστειλέ με καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ» ⁽²⁾. Εἶναι αὐτὸς πού ὠμίλησε πρὸ ὀλίγου ὡς ὁ Θεός, καὶ ὅμως δὲν θ' ἀντελαμβανόμεθα, ὅτι οὗτος εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ἂν δὲν προσέθετε: «καὶ νῦν Κύριος ἀπέστειλέ με καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ». Ὁμιλεῖ ἐδῶ

(1) Διότι σὲ ἀγαπῶ καὶ ἐξετέλεσα τὴν θέλησίν σου, ὡς πρὸς τὴν Βαβυλῶνα, ἐκμηδενίσας τὴν φυλὴν τῶν Χαλδαίων.

(2) Ἡσ. ΜΗ' 12—16.

ὥς θεράπων τοῦ μέλλοντος καὶ τοῦ παρελθόντος· οὕτω λέγει ὁ αὐτὸς προφήτης : «ὥς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη». Δὲν λέγει «ἀχθήσεται», ἀλλὰ μεταχειρίζεται χρόνον παρωχημένον ἀντὶ τοῦ μέλλοντος. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ὁμιλοῦν συνήθως οἱ προφῆται.

Ὑπάρχει ἐν ἄλλο χωρίον παρὰ τῷ Ζαχαρίᾳ, δεικνῦον καταφανέστατα, ὅτι ἡ Παντοδυναμία ἔπεμψε τὸν Παντοδύναμον (*quod omnipotentem misit omnipotens*). Ποῖος ἔπεμψε; Ποῖος ἐπέμφθη ; Ὁ Θεὸς Πατὴρ πέμπει τὸν υἱὸν Του. Διότι λέγει: «Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· ὀπίσω δόξης ἀπέσταλκέ με ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ σκυλεύσαντα ὑμᾶς, διότι ὁ ἀπτόμενος ὑμῶν ὥς ὁ ἀπτόμενος τῆς κόρης τοῦ ὀφθαλμοῦ αὐτοῦ. Διότι ἰδοὺ ἐγὼ ἐπιφέρω τὴν χειρὰ μου ἐπ' αὐτούς, καὶ ἔσονται σκῦλα τοῖς δουλεύουσιν αὐτοῖς, καὶ γνώσεσθε ὅτι Κύριος παντοκράτωρ ἀπέσταλκέ με» (1). Ὅθεν ὁ Κύριος λέγει, ὅτι τὸν ἔπεμψεν ὁ Παντοδύναμος· ἰδοὺ ἐπίσης ὁ Χριστὸς ὁμιλῶν πρὸς τ' ἀπολεσθέντα πρόβατα τοῦ οἴκου Ἰσραὴλ, καθὼς λέγει τὸ Εὐαγγέλιον: «οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπωλώλота οἴκου Ἰσραὴλ» (2), τὸν ὁποῖον παραβάλλει ἐνταῦθα πρὸς τὴν κόρην τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ Θεοῦ, λόγῳ τῆς ἀνεκφράστου ἀγάπης του. Εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν προβάτων τούτων συγκαταλέγονται καὶ οἱ ἀπόστολοι. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐνδοξον ἀνάστασίν του, διότι προηγουμένως, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, ὁ Ἰησοῦς δὲν εἶχεν ἀκόμη δοξασθῆ (3). Εἶχεν ἀποσταλῆ εἰς τὰ ἔθνη ἐν τῷ προσώπῳ τῶν ἀποστόλων. Ἐντεῦθεν ἡ πραγματώσις τῆς φράσεως τοῦ ψαλμωδοῦ: «ῥύση με ἐξ ἀντιλογίας λαοῦ, καταστήσεις με εἰς κεφαλὴν ἐθνῶν» (4), ἵνα οἱ ἐκμεταλλευνταὶ καὶ οἱ τύραννοι τοῦ Ἰσραὴλ καταστῶσι καὶ αὐτοὶ ὄχι μόνον οἱ δοῦλοι, ἀλλὰ καὶ ἡ λεῖα τοῦ Ἰσραὴλ. Τὴν ὑπόσχασιν ταύτην ἔδωκεν εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ : «δεῦτε ὀπίσω μου καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁλιεῖς ἀνθρώπων» (4). Λάφυρα λαμπρά, ὅμοια πρὸς ἐκεῖνα τὰ ἀρπαζόμενα ἐξ ὀχυροῦ φρουρίου, ἀλλ' ἁλυσόδετα διὰ χειρὸς ἰσχυροτέρας τῆς ἰδικῆς του.

Ὁ Κύριος λέγει ἀκόμη διὰ τοῦ αὐτοῦ προφήτου : «καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ζητήσω τοῦ ἐξῆραι πάντα τὰ ἔθνη τὰ ἐρχόμενα ἐπὶ Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἐκχεῶ ἐπὶ τὸν οἶκον Δαυὶδ καὶ ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας Ἱερουσαλήμ πνεῦμα χάριτος καὶ οἰκτιρμοῦ, καὶ ἐπιβλέψονται πρὸς με ἄνθ' ὧν

(1) Ζαχ. Β', 12—14.

(2) Ματθ. ιε', 24.

(3) Ἰωάν. ζ'. 39.

(4) Ψαλμ. ΙΖ', 44.

κατωχρήσαντο καὶ κόψονται ἐπ' αὐτὸν κοπετόν, ὡς ἐπ' ἀγαπητῷ καὶ ὀδυνηθήσονται ὀδύνην ὡς ἐπὶ τῷ πρωτοτόκῳ» (1). Μόνον ὁ Θεὸς δύναται νὰ ἐξολοθρεύσῃ πάντα τὰ ἔθνη, τὰ ἐχθρικῶς διακείμενα πρὸς τὴν ἱερὰν Ἱερουσαλήμ· τὰ κατ' αὐτῆς βαδίζοντα, δηλαδὴ τὰ ἀντίπαλά της ἢ ἀκόμη καὶ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐπέρχονται ἐναντίον της, διὰ νὰ τὴν ὑποδουλώσουν. Τίς δύναται νὰ δωρήσῃ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Δαυὶδ καὶ τοὺς ἐνοίκους του τὸ Πνεῦμα ἐκεῖνο τῆς χάριτος καὶ τοῦ οἴκτου, ἐὰν μὴ ὁ Θεός. Εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀποδιδόμενον εἰς Αὐτὸν καὶ ὑπὸ τοῦ προφήτου, καὶ ὅμως ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δεικνύει, ὅτι ὁ Θεὸς οὗτος ὁ τόσον μέγας καὶ τόσον θαυμασίος εἰς τὰ δημιουργήματά του εἶναι ὁ ἴδιος, ὅταν προσθέτῃ : «καὶ ἐπιβλέψονται πρὸς με ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο καὶ κόψονται ἐπ' αὐτὸν κοπετόν, ὡς ἐπ' ἀγαπητῷ καὶ ὀδυνηθήσονται ὀδύνην ὡς ἐπὶ πρωτοτόκῳ». Διότι κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην οἱ Ἰουδαῖοι αὐτοί, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐλάβανον τὸ Πνεῦμα τῆς χάριτος καὶ τοῦ οἴκτου θὰ μετανοήσουν διὰ τὸ ὅτι προσέβαλον τὸν Χριστὸν κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πάθους του, ὅταν θὰ τὸν ἴδουν νὰ ἔλθῃ ἐν μέσῳ τοῦ μεγαλείου του καὶ θὰ ἐξαναγκασθοῦν ν' ἀναγνωρίσουν τὸν Ἰησοῦν ἐκεῖνον, τὴν ταπεινοφροσύνην τοῦ ὁποίου οἱ πατέρες αὐτῶν διεκωμῶδησαν. Ἀλλ' οὐχὶ τοῦτο μόνον. Αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ πατέρες των, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐπιρρίψουν ἐναντίον ἑαυτῶν μοιφήν διὰ τὴν διάπραξιν τοιαύτης ἱεροσυλίας. Θὰ τὸν ἴδουν μετὰ τὴν ἀνάστασίν του, ὅχι διὰ νὰ μετανοήσουν, ἀλλὰ διὰ νὰ τιμωρηθοῦν. Ὅθεν δὲν ἀπευθύνεται πρὸς αὐτοὺς ἡ φράσις : «καὶ ἐκχεῶ ἐπὶ τὸν οἶκον Δαυὶδ καὶ ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας Ἱερουσαλήμ πνεῦμα χάριτος καὶ οἰκτιρμοῦ ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο» ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀπογόνους των, οἵτινες θὰ δώσουν πίστιν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Ἡλίου.

Ἴδου λοιπὸν τί θὰ εἴπωμεν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους : «ἐθανατώσατε τὸν Χριστόν», ἂν καὶ διὰ τὴν θεοκτονίαν ταύτην εἶναι ἔνοχοι οἱ πρόγονοί των, αὐτοὶ δὲ οἱ ἴδιοι θὰ θρηνησούν διὰ τὸ ὅτι, κατὰ τινὰ τρόπον, διέπραξαν ἐκεῖνο, διὰ τὸ ὁποῖον δὲν δύναται τις νὰ κατηγορήσῃ παρὰ μόνον τοὺς πατέρας των. Καίτοι, πιστοὶ καὶ ἐφωδιασμένοι μὲ τὸ πνεῦμα τοῦτο τῆς χάριτος καὶ τοῦ οἰκτιρμοῦ, δὲν δύνανται νὰ ὑποστοῦν καὶ αὐτοὶ τὴν ποινὴν, τὴν δικαίως διὰ τὴν ἀσέβειαν τῶν πατέρων των ἐπιβληθεῖσαν,

---

(1) Θὰ στρέψουν τὰ βλέμματά των πρὸς ἐμέ, τὸν ὁποῖον προσέβαλαν καὶ θὰ θρηνησούν, ὅπως δι' ἓνα τέκνον ἀγαπητὸν καὶ θὰ ὑποκύψουν εἰς τὴν θλιψίν των, ὡς ἐὰν ἔκλαιαν δι' ἓνα πρωτότυπον υἱόν. Ζαχ. ΙΒ', 9.

θὰ θρηνήσουν οὐδὲν ἥττον τὸ ἔγκλημα τῶν προγόνων των, ὡς ἔαν τὸ εἶχον διαπράξει αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, ὅ,τι δὲ θὰ προξενήσῃ τὴν ὀδύνην των, δὲν θὰ εἶναι τὸ σφάλμα αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ τὸ μαρτύριον διὰ τὸν θρίαμβον (τῆς ἀληθείας).

Οἱ Ἑβδομήκοντα λέγουν: «ἐπιβλέπονται πρὸς με ἄνθ' ὧν κατωρχήσαντο», ἀλλὰ τὸ Ἑβραϊκὸν κείμενον, κατὰ λέξιν μεταφραζόμενον, ἔχει ὡς ἀκολουθῶς: «θὰ στρέψῃ τὰ βλέμματα πρὸς με, τὸν ὁποῖον διεκέντησαν» (*et adspicient ad me, quem confixerunt*), λέξεις, αἱ ὁποῖαι ὑπενθυμίζουν μετὰ μεΐζονος ἐνεργείας τὴν σταύρωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πλὴν ὅμως ἡ λέξις «κατωρχήσαντο» (*illa insultatio*), τὴν ὁποίαν μεταχειρίζονται οἱ Ἑβδομήκοντα, ἀναφέρεται εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις τοῦ Πάθους. Πράγματι, δὲν παύουν, ἔστω καὶ ἐπὶ μίαν στιγμὴν, νὰ τὸν προσβάλλουν, ὅταν τὸν συλλαμβάνουν, δέκνουν τὰς χεῖράς του, τὸν σύρουν ἀπὸ δικαστηρίου εἰς δικαστήριον, τὸν στεφανώνουν μὲ ἀκάνθας, τὸν κτυποῦν μ' ἓνα καλάμι εἰς τὴν κεφαλὴν, τὸν ἐνδύουν μὲ μίαν γελοῖαν χλαμίδα, τὸν λατρεύουν πρὸς διακωμώδησιν γονυπετῶς, τὸν φορτώνουν μὲ τὸν σταυρὸν ἐπὶ τοῦ ὁποίου τὸν καθηλώνουν. Ὑιοθετοῦντες ἀμφοτέρως τὰς ἐκφράσεις αὐτάς, ἀντιλαμβανόμεθα ἀκόμη περισσότερον τὴν ἀλήθειαν τοῦ Πάθους τοῦ Κυρίου μας.

Κατὰ ταῦτα, ὅταν εἰς τὰς Ἱερὰς Γραφὰς ἀναγινώσκωμεν, ὅτι θὰ ἔλθῃ ὁ Θεός, ὅπως προεδρεύσῃ κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν, παρ' ὅλον ὅτι δὲν ὑποδεικνύεται προσωπικῶς, δέον νὰ ἐννοήσωμεν τὸν Χριστόν· διότι, καίτοι θὰ κρίνῃ ὁ Πατήρ, δὲν θὰ πράξῃ τοῦτο παρὰ διὰ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Πράγματι «οὐδὲ γὰρ ὁ Πατήρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ» ⁽¹⁾. Ὁ Υἱὸς θὰ ἔλθῃ νὰ κρίνῃ ὡς ἄνθρωπος, διότι ὡς ἄνθρωπος ἐκρίθη. Περὶ τίνος ἄλλου ὁμιλεῖ ὁ Θεός διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Χριστὸς ὀφείλει τὸ σῶμά του, ὅταν λέγῃ «Ἰακώβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἢ ψυχὴ μου· ἔδωκα τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν, κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐξοίσει. Οὐ κεκράξεται οὐδὲ ἀνήσει, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἔξω ἢ φωνὴ αὐτοῦ. Κάλαμον τεθλασμένον οὐ συντρίψει καὶ λίνον καμπνιζόμενον οὐ σβήσει, ἀλλὰ εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσιν. Ἀναλάμψει καὶ οὐ θραυσθήσεται, ἕως ἂν θῇ ἐπὶ τῆς γῆς κρίσιν καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιόσιν» ⁽²⁾. Εἰς τὸ Ἑβραϊκὸν κείμενον δὲν ἀναγινώσκομεν οὔτε Ἰακώβ

(1) Ἰωάν. ε', 22.

(2) Ἡσ. ΜΒ', 1 καὶ ἐφεξῆς.

οὔτε Ἰσραήλ, ἀλλὰ οἱ Ἑβδομήκοντα, θέλοντες νὰ μᾶς ὑποδείξουν, πῶς νὰ ἐννοήσωμεν ἐν προκειμένῳ τὴν λέξιν «θεράπων», λόγῳ τῆς μορφῆς δούλου ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὁ Ὑψιστος ἠυδόκησε νὰ ἐμφανισθῇ, τὸν ὑπέδειξαν διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνθρώπου, οἱ ἀπόγονοι τοῦ ὁποίου τοῦ προσέδωσαν τὴν ἐν λόγῳ τοῦ δούλου μορφὴν. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐδόθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ μορφὴν περιστερᾶς, ὅπως βεβαιοῖ τοῦτο τὸ Εὐαγγέλιον. Ἀνήγγειλε τὴν κρίσιν εἰς τὰ ἔθνη, προλέγων εἰς αὐτὰ τὸ μέλλον, τὸ ὁποῖον δὲν ἐγνώριζαν. Ἦτο τόσον γλυκύς, ὥστε νὰ μὴ κραυγάζῃ, καὶ ὅμως δὲν ἔπαυσε νὰ κηρύσσει τὴν ἀλήθειαν. Ἡ φωνὴ τοῦ δὲν ἠκούσθη καὶ ἀκόμη δὲν ἀκούεται παρ' ἐκείνων, οἵτινες, ἀποκοπέντες ἐκ τοῦ σώματός του, δὲν ὑπακούουν εἰς αὐτόν. Αὐτοὺς δὲ τοὺς ἰδίους τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς διώκτας του, τοὺς ὁποίους παρομοιάζει μὲ τεθραυσμένον κάλαμον, διότι τοὺς ἐγκατέλειψαν αἱ δυνάμεις των· μὲ λύχνον ἐσβεσμένον, διότι ἔχασαν τὸ φῶς των, δὲν τοὺς συνέτριψε, δὲν τοὺς ἐσβυσε, ἀλλὰ προσέφερεν εἰς αὐτοὺς χάριν, διότι δὲν ἤλθε νὰ κρίνῃ, τοῦναντίον ἤλθε διὰ νὰ κριθῇ ὑπ' αὐτῶν. Ἀνήγγειλε τὴν κρίσιν του συμφώνως τῇ ἀληθείᾳ, καθιστῶν γνωστὴν εἰς αὐτοὺς τὴν ὥραν τοῦ κολασμοῦ, ἃν ἐπέμενον εἰς τὴν ἁμαρτίαν των. Ἡ μορφὴ τοῦ ἔλαμψε ἐπὶ τοῦ ὅρους, τὸ δὲ ὄνομά του ἀντήχησεν εἰς ὁλόκληρον τὸ Σύμπαν. Οὔτε συνετρίβη οὔτε ἐθραύθη, ἀφοῦ οἱ διώκται αὐτοῦ δὲν κατώρθωσαν, ὥστε νὰ παύσῃ νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῷ ἰδίῳ ἑαυτῷ ἢ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ του. Ὡστε δὲν ἐπραγματοποιήθη καὶ δὲν θὰ πραγματοποιηθῇ ποτὲ ἡ φράσις αὐτῇ τῶν ἐχθρῶν του: «πότε ἀποθανεῖται, καὶ ἀπολεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ;» ⁽¹⁾ (ἕως ὅτου ἀποκατασταθῇ ἐπὶ τῆς γῆς ἡ κρίσις). Τὸ μυστικόν, ποὺ ἐζητούσαμεν, τὸ ἔχομεν εὔρει. Εἶναι ἡ τελευταία κρίσις, τὴν ὁποίαν θὰ ἐξαγγείλῃ ἐπὶ τῆς γῆς, ὅταν καταβῇ οὐρανόθεν. Αἱ τελευταῖαι λέξεις: «τὰ ἔθνη θὰ ἐλπίσωσιν ἐπ' αὐτόν», ἔχουν ἤδη ἐπαληθεύσει. Λοιπὸν ἐφ' ὅσον δὲν δύναται τις ν' ἀρνηθῇ τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ἃς πιστεύσῃ ὅτι δὲν παραδέχονται παρὰ μόνον ἀπὸ ἀναίδειαν. Τίς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ, ὅτι οἱ μὴ θέλοντες νὰ πιστεύσουν εἰς τὸν Χριστόν, εἶναι, ὅπως ἡμεῖς μάρτυρες, καὶ ὅτι τρίζουν τοὺς ὀδόντας καὶ ἰσχναίνονται λόγῳ ἐκείνου, τὸν ὁποῖον ἀπαρνοῦνται; Τίς θὰ ἐπίστευεν, ὅτι ἅπαντα θὰ ἔθνηθ' ἀνέθετον τὰς ἐλπίδας των ἐπ' αὐτόν, ὅτι προέβαινον εἰς τὴν προσωπικὴν κράτησίν του, ἔδεναν τὰς χεῖράς του, τὸν ἐπροπηλάκιζον, τὸν καθήλωναν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, οἱ δὲ μαθηταὶ του ἤρχισαν νὰ κλονίζωνται εἰς τὴν πίστιν των; Ὅτι ἤλπισεν ἓνας λη-

(1) Ψαλμ. Μ', 6.

στης ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τὸ ἐλπίζουν τὰ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διαδεδομένα ἔθνη σήμερον, ἔλαβον δὲ ὡς σύμβολον τὸν σταυρὸν ἐκεῖνον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου παρέδωσε τὴν τελευταίαν πνοήν, διὰ ν' ἀποφύγουν τὸν αἰώνιον θάνατον.

Κατὰ ταῦτα οὐδεὶς δύναται ν' ἀφιβάλλῃ, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον νὰ μὴ παραδέχεται, ὅτι ἡ τελευταία κρίσις, ὅπως περὶ αὐτῆς ὁμιλοῦν αἱ Γραφαί, θὰ γίνῃ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ. Ἴσως μερικὰ πνεύματα πείσμονα καὶ ἀπιστεύτως τετυφλωμένα ἄρνούνται νὰ παραδεχθῶν αὐτὰ τὰ τεκμήρια, τὰ ὅποια ἀπέδειξαν εἰς ὅλην τὴν γῆν, ὅτι εἶναι ἀληθινά. Ποιὰ εἶναι τὰ σημεῖα, τὰ ὅποια δεῖον νὰ φανοῦν κατὰ τὴν κρίσιν ταύτην ἢ ὀλίγον χρόνον πρὸ αὐτῆς ;

Ἴδου τὰ τεκμήρια : ἡ ἄφιξις Ἡλίας τοῦ Θεσβίτου, ἡ μεταστροφή τῶν Ἰουδαίων, ὁ διωγμὸς τοῦ Ἀντιχρίστου, ἡ κρίσις τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν, ὁ χωρισμὸς τῶν ἀγαθῶν ἀπὸ τοὺς κακοῦς, ἡ ἀνάφλεξις καὶ ἡ ἀνακαίνισις τοῦ κόσμου.

Ἄς πιστεύσωμεν, ὅτι ὅλα αὐτὰ θὰ συμβοῦν. Ἀλλὰ πῶς ; Κατὰ ποίαν τάξιν ; Τοῦτο θὰ διδάξῃ ἡ πεῖρα περισσότερον παρὰ ἡ νόησις τῶν ἀνθρώπων. Πάντως φρονῶ, ὅτι ταῦτα θὰ συμβοῦν καθ' ἣν τάξιν ἐξέθεσα.

Διὰ νὰ τερματίσωμεν τὸ ἔργον τοῦτο, μᾶς ὑπολείπονται ἀκόμη δύο βιβλία πρὸςπραγματεύσιν καὶ ἐλπίζομεν, ὅτι μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ θὰ τὰ πραγματευθῶμεν. Τὸ ὑπεσχέθημεν. Τὸ πρῶτον θὰ ὁμιλῇ περὶ τῆς τιμωρίας τῶν κακῶν, τὸ δεύτερον περὶ τῆς ἀμοιβῆς τῶν δικαίων. Θ' ἀνασκευάσω, συμφώνως πρὸς τὰς δυνάμεις, πὺν θὰ μοῦ δώσῃ ὁ Θεός, τὰς ἐπιπολαίας ἀντιρρήσεις τῶν δυστυχισμένων αὐτῶν, οἱ ὅποιοι πιστεύουν, ὅτι εἶναι ἱκανοὶ διὰ τῆς σοφίας των νὰ ἐκμηδενίσουν τὰς προφητείας καὶ τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Κυρίου, καὶ περιφρονοῦν ὡς γελοῖα σφάλματα τὰς σωτηρίου τροφὰς τῆς πίστεως. Ἐκεῖνοι δέ, οἵτινες εἶναι σοφοὶ κατὰ Θεόν, εὗρίσκουν τὴν ἀπόδειξιν ὅλων ἐκείνων, τὰ ὅποια, καίτοι φαίνονται σήμερον ἀπίστευτα, τεκμηριοῦνται οὐχ ἥττον ὑπὸ τῶν Ἱερῶν Γραφῶν, αἱ ὅποια εὗρίσκονται ἐκάστοτε πισταὶ εἰς τὴν παντοδύναμον ἀλήθειαν τοῦ Ὑψίστου. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ γνωρίζουν ὅτι αἱ Γραφαὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μᾶς ἀπατήσουν καὶ ὅτι ὅσα οἱ ἄπιστοι πιστεύουν ἀδύνατα, ὁ Θεὸς εὐκόλως δύναται νὰ τὰ πράξῃ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Συζητήσις ὁδηγοῦσα εἰς τὸ ζήτημα τῶν αἰωνίων ποινῶν, τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς καταδίκους μετὰ τοῦ διαβόλου, πρὶν ἢ γίνῃ λόγος περὶ τῆς αἰωνίας εὐδαιμονίας τῶν ἁγίων.

Δεδομένου ὅτι μὲ τὴν χάριν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, Κυρίου ἡμῶν, κριτοῦ ζώντων καὶ νεκρῶν, αἱ δύο Πολιτεῖαι, ἥτοι ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ τοῦ διαβόλου, ἔφθασαν εἰς τὸν προορισμόν, ὅστις ἐπεφυλάσσετο εἰς ταύτας, δέον νὰ συζητήσωμεν εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο ἐπιμελῶς, ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς θὰ μᾶς δώσῃ τὴν δύναμιν ταύτην, ἐπὶ τῆς φύσεως τῶν ποινῶν, αἱ ὁποῖαι ἀναμένουν τὸν διάβολον, ὡς καὶ πάντας τοὺς ἀνήκοντας εἰς αὐτόν.

Τὸ ὅτι προέκρινα ν' ἀκολουθήσω τὴν τάξιν ταύτην, καὶ νὰ ὁμιλήσω κατόπιν περὶ τῆς εὐδαιμονίας τῶν ἁγίων, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι, καίτοι αἱ βάσανοι τῶν μέν, ὅπως ἡ εὐδαιμονία τῶν δέ, δέον νὰ ὑφίστανται εἰς τὰ σώματα, φαίνεται ὅμως περισσότερο ἀπίστευτον τὸ ὅτι τὰ σώματα ὑφίστανται ἐν μέσῳ αἰωνίων βασάνων παρὰ ἐν μέσῳ εὐδαιμονίας ἀτέρμονος ἄνευ οὐδεμιᾶς ὁδύνης. Συνεπῶς, ὅταν θὰ δείξω, ὅτι τοιαύτη ποινὴ δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀπίστευτος, τοῦτο θὰ μὲ βοηθήσῃ πολὺ, διὰ νὰ πιστευθῇ εὐκολώτερον, ὅτι τὰ σώματα τῶν ἁγίων θ' ἀπολαύσουν ἀθανασίας τινὸς ἀπηλλαγμένης πάσης ὁδύνης. Ἡ τάξις αὕτη δὲν εἶναι διόλου ἀσύμφωνος πρὸς τὰς Ἱερὰς Γραφάς, ὅπου ἐνίστε ἡ μακαριότης τῶν ἀγαθῶν κατέχει τὴν πρώτην θέσιν, καθὼς ἀκριβῶς ἐν τῷ ἐπομένῳ χωρίῳ : «καὶ ἐκπορεύονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως» ⁽¹⁾, ἐνίστε ὅμως κατέχει δευτέραν θέσιν, ὅπως εἰς τὸ χωρίον : «ἀποστελεῖ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συλλέξουσιν ἐκ τῆς βασι-

---

(1) Ἰωάν. ε', 29.

λείας αὐτοῦ πάντα τὰ σκάνδαλα καὶ τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν» ⁽¹⁾, ἐπίσης καὶ εἰς ἓν ἄλλο : «καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον» ⁽²⁾.

Ὡσαύτως εἰς τὰς προφητείας, θέμα, τὸ ὁποῖον θὰ ἀπῆτει μακρηγορίαν, εὗρισκομεν, ἐὰν ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχήν μας, ὅτι ἀκολουθεῖται ἄλλοτε μὲν ἡ μία, ἄλλοτε δὲ ἡ ἑτέρα τάξις. Ὡς πρὸς ἐμέ, ἀνέφερα τὸν λόγον, δι' ὃν ἐξέλεξα τὴν δευτέραν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

**Σώματα δύνανται νὰ υπάρξουν αἰωνίως ἐν μέσῳ τοῦ
κατακαίοντος ταῦτα πυρός.**

Τί θὰ ἡδυνάμην ἄρά γε νὰ δείξω, διὰ νὰ πείσω τοὺς ἀπίστους, ὅτι ἀνθρώπινα σώματα ζῶντα καὶ ἔμψυχα δύνανται ὅχι μόνον νὰ μὴ ἐκμηδενίζωνται διὰ τοῦ θανάτου, ἀλλὰ καὶ νὰ διατηρῶνται ἐν μέσῳ τῶν αἰωνίων φλογῶν ; Πράγματι δὲν θέλουν νὰ ὑπομνήσω ἐν προκειμένῳ τὴν δύναμιν τοῦ Παντοδυνάμου· ἄξιον, ὅπως ἀποδείξω τοῦτο δι' ἐνὸς παραδείγματος. Ἐὰν εἴπωμεν εἰς αὐτούς, ὅτι ὑπάρχουν ζῶα, ἀναμφιβόλως φθαρτά, ἐφ' ὅσον εἶναι θνητά, τὰ ὁποῖα ζοῦν μέσα εἰς τὰς φλόγας, καὶ ὅτι εὗρισκομεν ἀγνοῶ ποῖον εἶδος σκωλήκων ἐντὸς ὕδατος τόσον θερμοῦ, ὥστε νὰ μὴ δύναται τις νὰ βυθίσῃ ἐντὸς αὐτοῦ ἀτιμωρητὶ τὴν χεῖρά του, καὶ ὅτι τὰ πλάσματα ταῦτα ὅχι μόνον δὲν ὑφίστανται κανένα κακόν, ἀλλὰ καὶ δὲν ἡμποροῦν νὰ ζήσουν ἐντὸς ἄλλου περιβάλλοντος, οἱ ἄπιστοι αὐτοὶ δὲν θὰ θελήσουν νὰ τὸ πιστεύσουν ἂν δὲν τὸ ἴδουν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ⁽³⁾. Ἡ, ἀκόμη καὶ ἂν προσαγάγωμεν σχετικὴν ἀπόδειξιν ὑπὸ τὰ ὄμματά των, θὰ ἐπιμείνουν εἰς τὴν ἀπιστίαν των καὶ θὰ ὑποστηρίξουν ὅτι τὸ παράδειγμα τοῦτο δὲν ἀρκεῖ, διὰ ν' ἀποδείξῃ τὸ προκείμενον ζήτημα, δεδομένου, ὅτι τὰ ζῶα ταῦτα δὲν ζοῦν αἰωνίως, διάγουν δὲ τὴν ζωὴν των ἐντὸς τοῦ πεπυρακτωμένου αὐτοῦ περιβάλλοντος,

---

⁽¹⁾ Ματθ. ιγ', 41.

⁽²⁾ Αὐτόθι κε', 46.

⁽³⁾ Εἶναι γνωστὸν ὅτι πλεῖστοι μονοκύτταροι ὁργανισμοὶ ἀντέχουν εἰς μεγίστην καὶ ταπεινοτάτην θερμοκρασίαν. Τοιοῦτοι εἶναι αἱ μικρογανισμοὶ (οἱ βάκιλλοι καὶ τὰ μικρόβια), δυνάμενοι νὰ ζοῦν καὶ νὰ διαβιῶνται ἐντὸς αὐτῶν διχοτομούμενοι εἰς θερμοκρασίαν 95°—100° ἄνω τοῦ μηδενὸς καὶ εἰς τοιαύτην 200°—250° ὑπὸ τὸ μηδέν.

χωρὶς νὰ πάσχουν διὰ τὸν λόγον, ὅτι εἶναι πλασμένα διὰ νὰ ζοῦν ἐντὸς αὐτοῦ καὶ διὰ νὰ πάσχουν, ὥς ἐὰν δὲν ἦτο δυσκολώτερον νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι τὰ ὄντα ταῦτα ἐπλάσθησαν μᾶλλον διὰ νὰ ζοῦν ἐντὸς τοῦ στοιχείου τούτου, διότι ἐκεῖνο, ποὺ προξενεῖ κατὰ πληξιν, εἶναι τὸ ὅτι ταῦτα ἡμποροῦν νὰ διάγουν τὴν ζωὴν των ἐντὸς τοῦ πυρός, χωρὶς νὰ πάσχουν. Λοιπόν, ἐφ' ὅσον πιστεύουν τὸ πρῶτον, διατὶ νὰ μὴ πιστεύουν καὶ τὸ δεύτερον ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Εἶναι συνέπεια τῆς σωματικῆς ὀδύνης τὸ ὅτι ἐπακολουθεῖ ὁ θάνατος τῆς σαρκός ;

Δὲν ὑφίσταται, λέγουν, σῶμα, τὸ ὁποῖον νὰ δύναται νὰ αἰσθάνεται τὴν ὀδύνην, χωρὶς ν' ἀποθνήσκη. Πόθεν γνωρίζομεν τοῦτο; Διότι, ὅσον ἀφορᾷ τὰ σώματα τῶν δαιμόνων, τίς ἀμφιβάλλει, ὅτι αἰσθάνονται τὸν πόνον, ἐφ' ὅσον αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ὁμολογοῦν, ὅτι ὑφίστανται μεγάλα μαρτύρια; Ἐὰν ἀπαντήσῃ τις, ὅτι δὲν ὑφίσταται σῶμα στερεὸν καὶ ὁρατόν, καί, διὰ νὰ τὸ εἰπωμεν μὲ μίαν λέξιν, σῶμα σαρκικόν, δυνάμενον νὰ αἰσθάνεται, χωρὶς ν' ἀποθνήσκη, τί ἄλλο λέγουν παρὰ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἡδυνήθησαν νὰ μάθουν οἱ ἄνθρωποι ἐκ τῆς σωματικῆς αἰσθήσεως των καὶ ἐκ τῆς προσωπικῆς πείρας των ; Διότι δὲν γνωρίζουν παρὰ μόνον σάρκα θνητήν, ὅλοι δὲ οἱ διαλογισμοὶ των περιόριζονται ἐν τούτῳ, ὅτι ὅσα δὲν γνωρίζουν ἐκ πείρας, δὲν ὑφίστανται.

Ἀλλά, ποῖος ὁ λόγος νὰ μορφώσωμεν ἐκ τῆς ὀδύνης ἐπιχείρημα, σχετικὸν πρὸς τὸν θάνατον, ἐνῶ αὕτη εἶναι μᾶλλον τεκμήριον τῆς ζωῆς ; Πράγματι, μολονότι διερωτώμεθα, ἐὰν δύναται τις νὰ ζῇ πάντοτε, ὅπωςδῆποτε εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ αἰσθανόμενος τὴν ὀδύνην δὲν ἡμπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ πλάσμα μὲ ζωὴν. Ἐπεταὶ ἐντεῦθεν, ὅτι ὁ πόνος δὲν προκαλεῖ ποσῶς τὸν θάνατον τῶν σωμάτων, ἀκόμη καὶ τῶν ὑποκειμένων εἰς τὸν θάνατον καὶ μελλόντων κάποτε νὰ τὸν δοκιμάσουν. Διὰ νὰ προκαλέσῃ ὁ πόνος πλάσματός τινος τὸν θάνατον, πρέπει ἡ ἐνότης τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ σώματος τοῦ πλάσματος τούτου νὰ εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ ὑποχωρῇ εἰς ἓνα πόνον σφοδρότατον καὶ ν' ἀφίπταται, διότι ἡ ἐνότης τῶν μελῶν καὶ ὅ,τι εἶναι ζωὴ εἶναι τόσον ἀσθενής, ὥστε νὰ μὴ δύναται ν' ἀνθέξῃ εἰς τὴν βίαν, τὴν προερχομένην ἐκ τινος μεγάλου ἢ ἀφορήτου πόνου. Ὅθεν ὁ δεσμὸς ὁ μέλλων νὰ συνδέσῃ τότε τὴν ψυχὴν μετὰ τοῦ σώματος, θὰ εἶναι τοιοῦτος, ὥστε, ὅπως δὲν θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ θραυσθῇ κατὰ τὴν πορείαν τοῦ

χρόνου, οὕτω δὲν θὰ εἶναι δυνατόν νὰ διαρραγῇ ὑπὸ τινος οἰ-
ουδήποτε πόνου. Κατὰ ταῦτα, παρ' ὅλον ὅτι δὲν ὑφίσταται τώρα
σὰρξ, δυναμένη νὰ ὑποφέρῃ τὸ συναίσθημα τοῦ πόνου, χωρὶς νὰ
ὑπόκειται εἰς τὸν θάνατον, θὰ ὑπάρξῃ τότε μία τοιαύτη, ὁποία
δὲν ὑφίσταται σήμερον. Πράγματι ὁ θάνατος δὲν θὰ εἶναι «μη-
δὲν» ⁽¹⁾ τότε, ἀλλ' αἰώνιος, δεδομένου ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν θὰ δύνα-
ται νὰ ζῇ στερουμένη τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ ν' ἀποφύγῃ τὴν ὀδύνην
θνήσκουσα. Ὁ πρῶτος θάνατος ἐκτοπίζει τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὸ σῶ-
μα ἀκουσίως της, ὁ δὲ δεύτερος συγκρατεῖ τὴν ψυχὴν εἰς τὸ σῶ-
μα, χωρὶς αὐτὴ νὰ τὸ ἐπιθυμῇ. Ὁ πρῶτος δὲ καὶ ὁ δεύτερος θά-
νατος ἔχουν τοῦτο τὸ κοινόν, δηλαδή ὅτι ἡ ψυχὴ τοὺς ὑφίστατα-
εἰς τὸ σῶμά της ἀκουσίως.

Οἱ ἀντιφρονοῦντες παρατηροῦν ὅτι δὲν ὑφίσταται τώρα
σὰρξ, δυναμένη νὰ κατατρούχεται ὑπὸ τῆς ὀδύνης, χωρὶς νὰ ὑπό-
κειται εἰς τὸν θάνατον, δὲν λαμβάνουν ὅμως ποσῶς ὑπ' ὄψιν των,
ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ὑπάρχει κάτι ἀνώτερον τοῦ σώμα-
τος. Τῷ ὄντι ὑφίσταται ἡ ψυχὴ, ἥτις διὰ τῆς παρουσίας της δί-
δει ζωὴν εἰς τὸ σῶμα καὶ κυβερνᾷ αὐτὸ διὰ νὰ πάσχη, χωρὶς νὰ
θεορίζεται ἀπὸ τὸν θάνατον. Ἴδου λοιπὸν κάτι, ποὺ ἔχει συναί-
σθησιν τῆς ὀδύνης, καὶ ὅμως δὲν παύει ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι ἀθά-
νατον. Ὅθεν ὅ,τι γνωρίζομεν ὑφιστάμενον εἰς πᾶσαν ψυχὴν τώ-
ρα, θὰ δημιουργηθῇ τότε εἰς τῶν καταδίκων τὰς ψυχάς. Ἄλ-
λωστε, ἐὰν ἐξετάσωμεν ἀκριβέστερον ὅ,τι καλοῦμεν σωματικὴν
ὀδύνην, θὰ ἴδωμεν, ὅτι αὕτη θίγει μᾶλλον τὴν ψυχὴν παρὰ τὸ
σῶμα. Ὅντως ἡ ψυχὴ καὶ ὅχι τὸ σῶμα δοκιμάζει τὴν ὀδύνην,
καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ αἰτία τοῦ πόνου προέρχεται ἐκ τοῦ σώματος,
καὶ πάσχει εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου τὸ σῶμα τραυματίζεται.

Κατὰ ταῦτα, ὅπως λέγομεν, ὁμιλοῦντες περὶ τοῦ σώματος,
ὅτι πάσχει καὶ ὅτι ζῇ, μολονότι ἡ αἴσθησις καὶ ἡ ζωὴ τοῦ σώμα-
τος ὑφίστανται εἰς τὴν ψυχὴν, οὕτω λέγομεν, προκειμένου περὶ
τῶν σωμάτων, ὅτι πάσχουν, καίτοι ὁ πόνος δὲν εἶναι δυνατόν
νὰ προσβάλλῃ τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν. Ὅθεν ἡ ψυχὴ αἰσθάν-
νεται τὴν ὀδύνην μετὰ τοῦ σώματος εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου τὸ σῶ-
μα πάσχει. Μόνον ἡ ψυχὴ τὴν αἰσθάνεται. Καίτοι δὲ ἐνοικοῦσα
ἐν τῷ σώματι, πάσχει ὅμως, συνεπείᾳ ἀοράτου τινὸς αἰτίας, ἀκό-
μη καὶ ὅταν τὸ σῶμα εἶναι ὑγιές. Εἶναι βέβαιον τὸ ὅτι ὁ πλού-
σιος, ὅστις ἐφώναζε εἰς τὸν ἄδην «ὀδυνῶμαι ἐν τῇ φλογί» ⁽²⁾
ἠσθάνετο πόνον. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὸ σῶμα, ἄψυχον ἢ ἔμψυ-
χον, τοῦτο, χωρὶς τὴν ψυχὴν, οὐδένα πόνον αἰσθάνεται. Ἐὰν λοι-

(1) Δηλαδή ἀπόλυτος ἐκμηδενισμός.

(2) Λουκ. ιστ' 24.

πόν ἦτο ὀρθὸν νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῆς ὀδύνης τὸν θάνατον, εἰς τρόπον ὥστε νὰ συναγάγωμεν, ὅτι τὸν θάνατον συνεπάγεται ἡ ὀδύνη, θὰ κατελήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ θάνατος θὰ προσέβαλλε μᾶλλον τὴν ψυχὴν, διότι αὐτὴν προσβάλλει ἡ ὀδύνη. Πλὴν ὅμως, δεδομένου ὅτι ἡ ψυχὴ, αἰσθάνεται μὲν ἐνδεχομένως τὴν ὀδύνην, δὲν ὑπόκειται ὅμως εἰς τὸν θάνατον, ποῖον σοβαρὸν λόγον ἔχομεν νὰ πιστεύωμεν, ὅτι τὰ σώματα ἀποθνήσκουν ἐπειδὴ θὰ κατατρώχωνται ὑπὸ τῆς ὀδύνης; Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ Πλατωνικοὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ ψυχὴ ὑπόκειται εἰς τὸν φόβον καὶ τὰς ἀψικαρδίας, εἰς τὴν ὀδύνην καὶ τὴν ἡδονήν, λόγῳ τοῦ γηίνου σώματός της καὶ τῶν μελῶν τοῦ ὑποκειμένων εἰς τὸν θάνατον ⁽¹⁾, ὅπερ παρώρμησε τὸν Βιργίλιον νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐκεῖθεν, δηλαδὴ ἐκ τοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον εἶναι γήϊνον καὶ ἐκ τῶν μελῶν τοῦ ὑποκειμένων εἰς τὸν θάνατον, προέρχεται εἰς τὸν ἄνθρωπον ὁ φόβος καὶ ὁ πόθος, ἡ ὀδύνη καὶ ἡ ἡδονή ⁽²⁾. Ἡμεῖς ὅμως ἀπεδείξαμεν εἰς αὐτοὺς εἰς τὸ δέκατον τέταρτον βιβλίον τοῦ ἔργου τούτου, ὅτι κατὰ τὴν γνώμην των, αἱ ψυχαί, ἀκόμη καὶ ἀπηλλαγμέναι παντὰς ῥύπου, προερχομένου ἐκ τοῦ σώματος, διακατέχονται ὑπὸ τινος ὀδυνηροῦ πόθου, ὅστις γεννᾷ εἰς αὐτὰς τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰ σώματά των. Ἀλλὰ, ὅπου ὑφίσταται πόθος, προφανῶς δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ καὶ ὀδύνη, διότι κάθε πόθος ἀνικανοποίητος, εἴτε διότι δὲν πραγματοποιεῖται ὁ σκοπός, τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκομεν, εἴτε διότι χάνομεν ὅ,τι εἴχομεν ἀποκτήσει, μεταβάλλεται εἰς ὀδύνην. Κατὰ συνέπειαν ἡ ψυχὴ, ἥτις αὐτὴ καὶ μόνη συναισθάνεται τὴν ὀδύνην ἢ τοῦλάχιστον τὴν συναισθάνεται ζωηρότερα, ἔχει κατὰ τὸν τρόπον της ἓνα εἶδος ἀθανασίας. Ἐντεῦθεν δὲν συνάγεται, φυσικά, ὅτι τὰ σώματα θ' ἀποθάνουν, ἐπειδὴ θὰ αἰσθανθοῦν τὴν ὀδύνην. Τέλος, ἐὰν τὸ σῶμα τυγχάνῃ ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν πάσχει ἡ ψυχὴ, διατί τοῦτο δύναται νὰ τῆς μεταδίδῃ τὴν ὀδύνην, ἐφ' ὅσον ἀδυνατεῖ νὰ τῆς δίδῃ τὸν θάνατον, ἐὰν μὴ διότι δὲν τῆς προκαλεῖ τὴν ὀδύνην, διὰ νὰ ἐπιφέρῃ τὸν θάνατον; Διατί λοιπὸν θὰ ἦτο ἄ-

---

(1) Ἐρώτων δὲ ἐπιθυμιῶν καὶ φόβων καὶ εἰδῶλων παντοδαπῶν καὶ φλυαρίας ἐμπέπλησιν ἡμᾶς πολλῆς (τὸ σῶμα) ὥστε τὸ λεγόμενον ὡς ἀληθὺς τῷ ὄντι ὑπ' αὐτοῦ οὐδὲ φρονῇ. σαι ἡμῖν ἐγγίγνεται οὐδέποτε οὐδὲν. Καὶ γὰρ πολέμους καὶ μάχας οὐδὲν ἄλλο παρὲς χειρὴ τὸ σῶμα καὶ αἰτούτου ἐπιθυμίαι. Φαίδ. XI, C.

(2) Metuunt, cupiuntque, dolent gaudentque Aiv. VI, 733.

πίστευτον τὸ ὅτι αἱ αἰώνιαι φλόγες δύνανται νὰ προξενοῦν τὴν ὀδύνην εἰς τὰ σώματα τῶν καταδίκων, χωρὶς νὰ δύνανται νὰ ἐπιφέρουν τὸν θάνατον, ὅπως τὸ σῶμα δύναται μὲν νὰ προσβάλλῃ τὴν ψυχὴν, χωρὶς νὰ δύναται νὰ τὴν θανατώσῃ; Ὅθεν ἡ ὀδύνη δὲν εἶναι διόλου ἐπιχείρημα ἀποδεικτικὸν τοῦ θανάτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Παραδείγματα εἰλημμένα ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς φύσεως καὶ δεικνύοντα ὅτι τὰ σώματα δύνανται νὰ παραμένουν ἐντὸς τῶν φλογῶν ἐν ζωῇ.

Ἐφ' ὅσον λοιπόν, ὅπως γράφουν συγγραφεῖς μελετήσαντες μετὰ τῆς μεγαλυτέρας περιεργείας τὴν φύσιν τῶν ζώων, ἡ σαλαμάνδρα ⁽¹⁾ ζῇ ἐν μέσῳ τῶν φλογῶν, καὶ ἔφ' ὅσον ὅρη τινὰ πασίγνωστα τῆς Σικελίας ἤδη ἀπὸ τῆς πλέον πολιᾶς ἀρχαιότητος καὶ ἐπὶ χρόνον μακρὸν δὲν ἔπαυσαν καταφλεγόμενα μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, διὰ νὰ καταφλέγονται καὶ εἰς τὸ μέλλον, χωρὶς ἡ ἀκραιότης των νὰ ὑφίσταται βλάβην τινά, εὐρίσκομεν εἰς τὰ ὄντα ταῦτα ἀρκούντως πειστικὰ τεκμήρια ὅτι πᾶν ὅ,τι καίεται δὲν κατακαίεται. Πρὸς τούτοις καὶ ἡ ψυχὴ δεικνύει, ὅτι τὸ ὑποκείμενον εἰς τὴν ὀδύνην δὲν ἀποθνήσκει ἐκ τῆς ὀδύνης. Διὰ ποῖον λόγον ζητοῦν ἀκόμη παραδείγματα διὰ ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι δὲν εἶναι ἀπίστευτον τὸ ὅτι τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ τιμωρούμενον δι' αἰωνίων ποινῶν δὲν χάνει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν μέσῳ τῶν φλογῶν, ὅτι καίεται χωρὶς νὰ καταταίεται καὶ ὅτι πάσχει, χωρὶς νὰ ἀποθνήσκη. Διότι ἡ σὰρξ θὰ προσλάβῃ κατ' οὐσίαν τοιαύτην δύναμιν παρ' Ἐκείνου, ὅστις ἐδώρησε δυνάμεις τόσον διαφοροποιουμένας καὶ τόσον θαυμασίας εἰς τὰ ἀντικείμενα τὰ προσπίπτοντα

---

(1) Ἡ «κ η λ ι δ ω τ ῆ σ α λ α μ ἄ ν δ ρ α», μικρὸν ἀμφίβιον, διαθέτει ὥς ὄπλον κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς καυστικὸν ὑγρὸν ἐκκρινόμενον ἐκ τῶν ἀδένων τοῦ δέρματός της, ὅπερ εἶναι θανατηφόρον διὰ τὰ μικρότερα εἶδη τῶν ἐρπετῶν, ἀμφιβίων καὶ ἄλλων ζώων. Ὡς ἐκ τούτου ἡ κηλιδωτὴ σαλαμάνδρα ἐθεωρεῖτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δηλητηριώδης. Ἀρχαῖος εἶναι ἐπίσης ὁ μῦθος, ὅτι ἡ σαλαμάνδρα δύναται νὰ ζῇ ἐν μέσῳ φλογῶν καὶ ὅτι ῥιπτομένη εἰς τὴν πυρὰν τὴν σβύνει. Τὸ ἐν λόγῳ ἀμφίβιον βιοῖ ἐντὸς ὑγρῶν καὶ σκοτεινῶν δασῶν, ἐντὸς κοιλοτήτων βράχων ἢ σπηλαίων, τὰ δὲ φῦλα συναντῶνται μόνον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ὀχείας, ἥτις συμπίπτει κατὰ Μάϊον—Ἰούνιον.

εἰς τὴν ὄρασίν μας, αἵτινες δὲν προκαλοῦν τὴν κατάπληξίν μας, ἀπλῶς καὶ μόνον, ἐπειδὴ εἶναι πολυάριθμοι. Πράγματι ποῖος παρέσχεεν εἰς τὴν σάρκα τοῦ παγωνιοῦ τὴν ιδιότητα νὰ μὴ ὑφίσταται ἀποσύνθεσιν μετὰ τὸν θάνατόν του, ἐὰν μὴ ὁ Θεός, ὁ ποιητὴς τῶν πάντων ; Ἐπειδὴ μοῦ ἐφαίνετο ἀπίστευτον τὸ γεγονὸς τοῦτο, κάποτε, ὅπου μοῦ παρέθεσαν εἰς τὴν Καρχηδόνα τεμάχιον ἀπὸ τὸ πτηνὸν τοῦτο, τὸ ὁποῖον εἶχαν μαγειρεύσει, ἔθεσα κατὰ μέρος τεμάχιον ἐκ τοῦ στήθους, τὸ ὁποῖον μοῦ ἐφάνη κατὰ τὴν φύσιν, μετὰ πάροδον δὲ ἀρκετοῦ χρόνου, κατὰ τὸν ὁποῖον κάθε ἄλλη σὰρξ θὰ ὑφίστατο ἀποσύνθεσιν, μοῦ παρουσίασαν τὸ τεμάχιον τοῦτο. Δὲν εἶχε καμμίαν κακὴν ὁσμὴν, ἥτις θὰ προσέβαλλε τὴν ὄσφρησιν ⁽¹⁾.

Τὸ ἔθεσαν πάλιν εἰς τὴν θέσιν του, μετὰ τριάκοντα δὲ ἡμερῶν παρέλευσιν εὐρέθη εἰς τὴν αὐτὴν κατάστασιν, ὅπως προηγουμένως. Τοῦτο συνέβη καὶ μετὰ τὴν πάροδον ἐνὸς ὁλοκλήρου ἔτους, ἡ μόνη διαφορὰ ἦτο ὅτι ἡ μᾶζα ἦτο ξηροτέρα καὶ μᾶλλον συνειλιγμένη. Ποῖος ἔδωκεν εἰς τὸ ἄχυρον τὴν ιδιότητα νὰ ἀντέχῃ εἰς τὸ ψῦχος, ἥτις καθιστᾷ αὐτὸ ἱκανὸν νὰ διατηρῇ τὴν χιόνα ἢ ὁποῖα τὸ καλύπτει, καὶ ἄλλην θερμοκρατικὴν ιδιότητα, λόγῳ τῆς ὁποίας ὠριμάζουν αἱ ἄωροι ὁπῶραι ;

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ αὐτὸ τὸ ἴδιον τὸ πῦρ, ποῖος γνωρίζει τί συμβαίνει, ὥστε πᾶν ὅ,τι καίεται νὰ λαμβάνῃ μαῦρον χρῶμα, ἐφ' ὅσον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τυγχάνει στιλπνόν, ὅτι ἀποχρωματίζει ὅσα ἐγγίζει, ἂν καὶ αὐτὸ ἔχῃ ἕνα τόσον ὠραῖον χρῶμα, καὶ ὅτι καταλείπει ἕνα τόσον μαῦρον ἄνθρακα ἐκ τίνος τόσον φωτεινοῦ δαυλοῦ ; Διότι τοῦτο δὲν συμβαίνει πάντοτε. Τοῦναντίον βλέπομεν λίθους, πυρακτουμένους ἐν λευκῷ, νὰ γίνωνται λευκοὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι. Ὅντως λευκαίνονται, ἐνῶ τὸ πῦρ εἶναι μᾶλλον ἐρυθρόν, καὶ ὅμως τὸ λευκὸν χρῶμα ἔχει μεγαλυτέραν σχέσιν μὲ τὸ φῶς, τὸ δὲ μέλαν μεγαλυτέραν μὲ τὸ σκότος. Τοιουτρόπως, ὅταν ἡ πυρὰ καίει εἰς τὰ ξύλα πρὸς ὀπτῆσιν τῶν λίθων, δημιουργεῖ ἀποτελέσματα ἀντίθετα ἐπὶ ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι διόλου ἀντίθετα. Διότι, καίτοι ἡ πέτρα καὶ τὸ ξύλον εἶναι διάφορα, ἐν τούτοις δὲν εἶναι ἀντίθετα οὐδαμῶς, ὅπως τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρῶτον δημιουργεῖ ἐπὶ τῶν λίθων, τὸ δὲ δεύτερον ἐπὶ τοῦ ξύλου ⁽²⁾, παρ' ὅλον ὅτι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ εἶναι στιλ-

(1) Σημειωτέον ὅτι τὰ παγώνια ἐτρώγοντο μέχρι τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ὁπότε οἱ ἄνθρωποι, σεβόμενοι τὸ θαυμάσιον κάλλος των, ἔπαυσαν νὰ τὰ σφάζουν.

(2) Δηλαδή ἡ φωτιά ἀσπρίζει τὰς πέτρας καὶ μαυρίζει τὰ ξύλα.

πνότατον. Πάντως ἡ ἐνέργειά του θὰ ἦτο ἐλλιπής, ἂν δὲν ἐνήργει καὶ ἐπὶ τοῦ ξύλου. Ἄλλὰ τί νὰ εἶπω περὶ τοῦ ἀνθρώπου ; Δὲν εἶναι ἄπορον τὸ ὅτι τυγχάνει τόσον εὐθρυπτος, ὥστε νὰ θραύεται μὲ τὸ πρῶτον κτύπημα καὶ νὰ συντρίβεται μὲ τὴν ἐλαφροτέραν πίεσιν, συνδεδυασμένην μὲ μίαν τοιαύτην στερεότητα ὥστε ὁ ἀνθρώπος νὰ μὴ ἀλλοιοῦται ὑπ' οὐδενὸς ὑγροῦ οὔτε νὰ ἐκμηδενίζεται ὑπὸ τοῦ χρόνου, ὅσονδῆποτε καὶ ἂν εἶναι μακρός, εἰς τρόπον ὥστε οἱ ὀροθετοῦντες τὰ ἐκ κληρονομίας κτήματα νὰ θέτουν παρὰ τὰς βάσεις τῶν ὀροσῆμων τεμάχια ἀνθρώπων διὰ νὰ χρησιμεύσουν ὡς ἀπόδειξις μετὰ πάροδον πολλῶν ἐτῶν ἐναντίον παντός, ὅστις θὰ ἡγείρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ κτήματος, ἰσχυριζόμενος ὅτι τὸ εὐρεθὲν ὀρόσημον δὲν ἦτο τὸ ὄριον τοῦ διεκδικουμένου ἀγροῦ ; Ποῖος ἔδωσεν εἰς τὸν ἀνθρώπου τὴν ἰδιότητα νὰ διατηρῆται ἀναλλοίωτος ἐπὶ τόσον χρόνον ἐντὸς ἐδάφους ὑγροῦ, ἐκεῖ ὅπου τὸ ξύλον σήπεται, ἐὰν ὅχι τὸ πῦρ, τὸ ὁποῖον, αὐτὸ καθ' ἑαυτό, καταστρέφει τὰ πάντα ;

Ἄς ῥίψωμεν ἐπίσης ἓνα βλέμμα εἰς ἓνα θαῦμα, ποὺ μᾶς παρουσιάζει ἡ ἄσβεστος. Ἀνεξαρτήτως τοῦ φαινομένου, περὶ τοῦ ὁποίου ὠμιλήσαμεν ἤδη ἄρκετά, ὅπερ συνίσταται εἰς τοῦτο ὅτι ἡ ἄσβεστος λευκαίνεται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πυρός, τὸ ὁποῖον μαυρίζει τὰ ἄλλα πράγματα, συγκεντρώνει, κατὰ τινα λίαν ἀπόκρυφον τρόπον, τὸ πῦρ τοῦ πυρός, καθισταμένη δὲ αὕτη καθ' ἑαυτὴν ψυχρὸς λίθος κατὰ τὴν ἀφήν, διατηρεῖ ἐν τούτοις τὸ πῦρ τόσον πολὺ συγκεκαλυμμένον, ὥστε νὰ παραμένῃ εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μας, ἀδιόρατον, ἀλλ' ἀνακαλυπτόμενον ὑπὸ τῆς πείρας, μολονότι δὲ δὲν φαίνεται, γνωρίζομεν ὅτι καθεύδει ἐντὸς τῆς ἄσβεστου, διὸ καὶ καλοῦμεν ταύτην ζῶσαν ἄσβεστον, ὡς ἐὰν τὸ ἐν αὐτῇ ὑπολανθάνον πῦρ ἦτο ἡ ἀόρατος ψυχὴ τοῦ ἐν λόγῳ ὀρατοῦ σώματος. Ἄλλὰ δὲν εἶναι καταπληκτικὸν τὸ ὅτι ἀναφλέγεται ὅταν σβύνῃ ; Πράγματι, διὰ ν' ἀφαιρεθῇ τὸ ἐν αὐτῇ ὑπολανθάνον πῦρ, πρέπει νὰ βυθισθῇ ἐντὸς τοῦ ὕδατος ἢ νὰ ῥιφθῇ ἐπ' αὐτῆς ὕδωρ, αὕτη δὲ ἡ ἄσβεστος, ἥτις πρότερον ἦτο ψυχρά, πυρακτοῦται διὰ τοῦ αὐτοῦ μέσου, διὰ τοῦ ὁποίου ψύχεται, ὅ,τι εἶναι θερμόν. Θὰ ἔλεγέ τις, ὅτι τὸ ἐντὸς τοῦ λίθου τούτου ὑπολανθάνον πῦρ ἐξέρχεται ἐξ αὐτοῦ, ὅταν ἐκπνέῃ, διὰ νὰ γίνῃ προσιτὸν εἰς τὰς αἰσθήσεις, κατόπιν δὲ ἡ ἄσβεστος αὕτη ψύχεται τόσον πολὺ δι' ἑνὸς εἵδους θανάτου, ὥστε δὲν δύναται πλέον ν' ἀναφλέγεται, εἰς ὅσονδῆποτε ὕδωρ καὶ ἂν βυθισθῇ. Τότε τὴν ὀνομάζομεν νεκρὰν ἄσβεστον, ἐνῶ προηγουμένως ἐκαλεῖτο ἄσβεστος ζῶσα. Τί δύναται τις νὰ προσθέσῃ εἰς τὸ θαῦμα τοῦτο ; Καὶ ὅμως προστίθεται κάτι ἄλλο. Πράγματι, ἐὰν, ἀντὶ τοῦ ὕδα-

τος, μεταχειρισθῶμεν ἔλαιον, ὅπερ εἶναι μᾶλλον στοιχεῖον τοῦ πυρός, ἢ ἄσβεστος δὲν γίνεται διόλου θερμότερα εἴτε βυθιζομένη ἐντὸς ἐλαίου εἴτε περιβρεχομένη δι' αὐτοῦ. Ἐὰν ἀνεγινώσκωμεν ἢ ἐμανθάνομεν αὐτὰ τὰ θαύματα δι' ἓνα λίθον τῶν Ἰνδιῶν, καὶ ἂν δὲν ἡδυνάμεθα νὰ πειραματισθῶμεν σχετικῶς ἡμεῖς οἱ ἴδιοι, ἀσφαλῶς θὰ ἐπιστεύαμεν ὅτι εἶναι ψεῦδος ἢ τοῦλάχιστον θὰ ἐμέναμεν κατάπληκτοι. Καὶ ὅμως ἔχομεν καθημερινῶς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας τὴν ἀπόδειξιν τῶν θαυμάτων τούτων, ἀλλὰ λόγῳ τῆς συχνότητός των καὶ ὅχι διότι ἀνῆκουν εἰς εἶδος ὀλιγώτερον θαυμαστόν, χάνουν δι' ἡμᾶς τὴν σημασίαν των, εἰς τρόπον ὥστε παύομεν νὰ θαυμάζωμεν μερικὰ ἀντικείμενα, τὰ ὅποια μετεφέρθησαν καὶ ἐξετέθησαν εἰς τὸν θαυμασμόν μας ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν Ἰνδιῶν, τοῦ πλέον ἀπομεμακρυσμένου αὐτοῦ μέρους τοῦ κόσμου (¹).

Πολλὰ πρόσωπα μεταξὺ ἡμῶν, ἰδίως δὲ οἱ χρυσοχόοι καὶ οἱ κοσμηματοπῶλαι κατέχουν ἀδάμαντας. Λοιπὸν ὁ λίθος οὗτος ἀντέχει εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ σιδήρου, καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ πυρός, ὅσονδῆποτε ἰσχυρὸν καὶ ἂν εἶναι. Λέγεται ὅτι δὲν ὑποχωρεῖ παρὰ μόνον εἰς τὸ αἶμα τοῦ τράγου (²). Ἀλλὰ οἱ κάτοχοι ἀδα-

---

(¹) «Ἐπειδὴ δὲν σκεπτόμεθα περὶ ὅλων αὐτῶν, λέγει ὁ Ἀγγλος φιλόσοφος Καρλάϊλ: — ο ἰ ἡ ρ ω ε ς ἐ ν τ ῇ λ α τ ρ ε ί α καὶ τ ῇ ἰ σ τ ο ρ ί α — παύομεν νὰ θαυμάζωμεν. Πέριξ ἡμῶν, ἐξαπλοῦται ὁ στεῶδες περιβάλλυμα παραδόσεων καὶ κενῶν λέξεων, ἐμπερικλεῖον πᾶσαν ιδέαν ἡμῶν σχετικὴν παρὸς τὰ θαύματα τῆς φύσεως. Τὸ ἐκ τῶν μαύρων νεφῶν ἐκτοξευόμενον πῦρ καλοῦμεν ἠλεκτρισμὸν καὶ κάμνομεν περὶ αὐτοῦ σοφὰς διαλέξεις. Πρὸς τούτοις παράγομεν ἠλεκτρισμὸν ἐκ τῆς ὑάλου καὶ τῆς μετάξης. Ἀ λ λ ἄ τ ῖ ε ἰ ν α ἰ α ὑ τ ὸ ς ὁ ἠ λ ε κ τ ρ ι σ μ ὁ ς. Π ὅ θ ε ν γ ε ν ν ᾶ τ α ἰ, π ὅ θ ε ν ἔ ρ χ ε τ α ἰ καὶ π ο ῦ π η γ α ῖ ν ε ἰ; »

(²) Ὁ ἀδάμας ἦτο γνωστὸς εἰς τὰς Ἰνδίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, μάλιστα εἰς τὴν χώραν ταύτην ὑπῆρχεν ἀνθηρότατον ἐμπόριον αὐτοῦ, καθ' ἣν ἐποχὴν ἦτο εἰς τὴν Εὐρώπην ὀλοτελῶς ἄγνωστος. Ἐν Ἑλλάδι τὴν λέξιν ἀδάμας μετεχειρίσθη πρῶτος ὁ Ἡσίοδος, δηλῶν δι' αὐτῆς, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς ἐτυμολογίας της—α στερητ. καὶ δαμάζω—μέταλλον λίαν σκληρόν. Κατὰ τινες ποιητὰς κατεσκευάζον ἀδάμαντας οἱ θεοί, τοὺς ὁποίους ἐχρησιμοποιοῦν πρὸς κατασκευὴν ὀπλων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων ἐχόντων ὑπερφυσικὴν ἀντοχήν. Αἱ ἀλύσεις τοῦ Προμηθέως καὶ τὸ κράνος τοῦ Ἡρακλέους ἦσαν ἐξ ἀδαμάντων. Πάντως ἀγνοοῦμεν ποίου εἶδους μέταλλον ἐνόουν οἱ Ἀρχαῖοι μὲ τὴν λέξιν «ἀδάμας». Μὲ τὴν σημερινήν της σημασίαν μεταχειρίζεται αὐτὴν πρῶτος ὁ Θεόφραστος. Τὸν ἀδάμαντα ἔφερον οἱ Ἕλληνες ἐξ Ἰνδιῶν, Ἀραβίας, Κύπρου,

μάντων τοὺς γνωρίζουν ἄρα γε καὶ τοὺς θαυμάζουν, ὅσον ἐκεῖνοι εἰς τοὺς ὁποίους ἡ ἰδιότης των αὕτη δεικνύεται διὰ πρώτην φοράν ; Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς ἐκείνους, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ ἐν λόγῳ ἰδιότης δὲν εἶναι καταφανής, ἴσως αὐτοὶ νὰ μὴ τὴν πιστεύουν ἢ, καὶ ἂν τὴν πιστεύουν, νὰ μὴν τὴν ἔχουν πειραματισθῇ σχετικῶς. Ἀλλὰ καὶ ἂν συνέβη, ὥστε νὰ τὴν ἔχουν ἀντιληφθῇ ἐκ πείρας, τὴν θαυμάζουν ἀκόμη τόσον περισσότερον ὅσον σπανιωτέρα εἶναι ἡ πείρα αὐτῶν ἐν προκειμένῳ. Μικρὸν ὅμως καὶ κατ' ὀλίγον ἡ συνήθεια νὰ τὴν ἐπαναλαμβάνουν κάμνει, ὥστε νὰ παύη κάθε κίνητρον θαυμασμοῦ. Γνωρίζομεν, ὅτι ὁ μαγνήτης ἔλκει τὸν σίδηρον κατὰ τρόπον, ποὺ ἐκπλήττει. Ὅταν τὸ εἶδα διὰ πρώτην φοράν, μὲ κατέλαβε ζωηρὰ ἔκπληξις. Ἐβλεπα πράγματι δακτύλιον σιδήρου νὰ ἔλκεται, νὰ ὑψοῦται καὶ νὰ μένῃ ἐκ τοῦ λίθου τούτου κρεμάμενος. Κατόπιν δέ, ὡς ἐὰν μετωχέτευε τὴν δύναμίν του, τὴν ὁποίαν ἀπέσπα ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ τὴν διεμοιράζετο μὲ τὸν σίδηρον, ὁ σιδηροῦς δακτύλιος, πλησιάζων ἕτερον τοιοῦτον, τὸν ἐκράτει ἀνηρητημένον καὶ μετέδιδεν εἰς αὐτὸν τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ὁ λίθος τοῦ εἶχε μετοχετεύσει διὰ πρώτην φοράν. Ἐπλησίασαν ἕνα τρίτον, ἐν συνεχείᾳ ἕνα τέταρτον, ὅλοι δὲ αὐτοὶ οἱ δακτύλιοι συνηνωμένοι ἐσχημάτιζον εἶδος ἀλύσεως ἐκ δακτυλίων, ὅχι προσδεδεμένων ἐπαλλήλως, ἀλλὰ συναπτομένων πρὸς ἀλλήλους ἑξωτερικῶς. Ποῖος δὲν ἔμενε κατάπληκτος ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς δυνάμεως τοῦ λίθου τούτου· δυνάμεως ὅχι μόνον ἐμφιλοχωρούσης ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ μεταδιδομένης διὰ μέσου τῶν δακτυλίων, συνανηρητημένων, τοὺς ὁποίους συνέδεον ἀόρατοι δεσμοί. Ἀλλ' ἐκεῖνο, ποὺ μοῦ ἀφηγήθη περὶ τοῦ λίθου τούτου ὁ ἀδελφός μου καὶ ἐπίσκοπος Σευῆρος Μελβετανός, εἶναι ἀκόμη καταπληκτικώτερον.

Πράγματι μοῦ ἀφηγήθη, ὅ,τι εἶδεν αὐτὸς ὁ ἴδιος. Ὁ Βαθανάριος, κάποιος ταξιδιώτης εἰς τὴν Ἀφρικὴν, τοῦ ἔδειξε κάποτε, ὁπότε ἦτο συνδαιτυμὼν του, λίθον μαγνήτου, τὸν ὁποῖον ἐτοποθέ-

---

Μακεδονίας καὶ τῶν Οὐραλίων. Παρὰ Ρωμαίοις ὁ ἀδάμας ἦτο λίαν ἐν χρήσει ὡς λίθος πολύτιμος, εἰσαγόμενος πάντοτε ἐξ Ἰνδιῶν καὶ ὑποκείμενος εἰς φορολογίαν. Εἶναι ἀμφίβολον, ἂν οἱ Ἀρχαῖοι ἐγνώριζον νὰ τὸν χαράττουν καὶ νὰ τὸν καθαρίζουν. Ἄν ὅμως τὸν ἐγνώριζον μόνον ὑπὸ τὴν ἄξεστον μορφήν του, ἦτο δυνατόν νὰ δίδουν εἰς αὐτὸν τόσην ἀξίαν ; Τεχνητῶς ἐπεξητήθη ἡ παραγωγή ἀδάμαντος ἐξ ἀνθρακος διὰ κρυσταλλώσεως αὐτοῦ εἰς τὴν θερμοκρασίαν βολταϊκοῦ τόξου (πειράματα Moissan) ἢ διὰ διαλύσεως εἰς τετηγμένον χάλυβα. Τοιουτοτρόπως παρεσκευάσθησαν μαῦροι ἀδάμαντες ἐλάχιστα διαφανεῖς καὶ ἄνευ ἐμπορικῆς ἀξίας.

τησεν ἐπὶ δίσκου ἀργυροῦ θέσας ἐπ' αὐτοῦ τεμάχιον σιδήρου. Κατόπιν, ἀναλόγως τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐκίνει ὑπὸ τὸν δίσκον τοῦτον τὴν χειρὰ του, ὁ σίδηρος ἐκινεῖτο πρὸς τὰ ἄνω, ἐνῶ ὁ ἀργυροῦς δίσκος, κείμενος μεταξὺ ἀμφοτέρων, οὐδεμίαν ἐπίδρασιν ὑφίστατο. Τὸ τεμάχιον σιδήρου παρέρυετο ἐπὶ τοῦ δίσκου μὲ μεγάλην τανταλντομένην ταχύτητα, ἥ ὁποία τοῦ μετεδίδετο κάτωθεν διὰ τῆς χειρὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου. Ἀνέφερα περὶ τοῦ λίθου τούτου ὅ,τι εἶδα ἐγὼ ὁ ἴδιος καὶ ἤκουσα παρ' ἐνὸς ἄλλου, πὺν πιστεύω ὡς ἐὰν τὸ εἶδα ἐγώ. Τώρα θ' ἀφηγηθῶ ὅ,τι ἀνάγνωσα : Τοποθετοῦντες ἀδάμαντα πλησίον μαγνήτου, βλέπομεν, ὅτι ὁ μαγνήτης δὲν ἔλκει πλέον τὸν σίδηρον, ἐὰν δὲ τὸν εἴλκε προηγουμένως, μόλις ἐπλησίαζε τὸν ἀδάμαντα, ἔπαυε νὰ τὸν ἔλκη. Οἱ μαγνήται οὗτοι μεταφέρονται ἐκ τῶν Ἰνδιῶν, ἐὰν ὁμῶς παύωμεν νὰ θαυμάζωμεν τὴν δύναμίν των, κατὰ μείζονα λόγον θὰ ἐκπληττώμεθα ὀλιγώτερον ἐκεῖνοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μᾶς ἔρχονται, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι δύνανται νὰ τοὺς προμηθεύωνται.

Ἴσως συμβαίνει δι' αὐτοὺς ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ λίθου τούτου, ὅ,τι γίνεται δι' ἡμᾶς ὡς πρὸς τὴν ἄσβεστον, διότι εἶναι γνωστὴ εἰς πάντα. Δηλαδή τὴν παρατηροῦμεν, χωρὶς νὰ ἐκπληττώμεθα διὰ τὸ ὅτι τὴν βλέπομεν ἀναφλεγομένην ἐντὸς τοῦ ὕδατος, κατὰ τρόπον ἐκπληκτικόν, ἐνῶ τὸ ὕδωρ σβύνει ἐν γένει τὴν πυράν, καὶ νὰ μένη ψυχρὰ ἐντὸς τοῦ ἐλαίου, τὸ ὁποῖον ἀντιθέτως ἀναδαυλίζει τὸ πῦρ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ὑπάρχουν πράγματα, τὸν ἀποχρῶντα λόγον τῶν ὁποίων ἀγνοοῦμεν, ἀλλὰ τὰ ὁποῖα δὲν δυνάμεθα νὰ θέσωμεν ἐν ἀμφιβολῳ.

Πάντως, ὅταν ἀναφέρωμεν εἰς τοὺς ἀπίστους τὰ παρελθόντα καὶ τὰ μέλλοντα θαύματα τοῦ Θεοῦ, τὰ ὁποῖα δὲν δυνάμεθα νὰ δείξωμεν εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς πείρας, ζητοῦν τὸν ἀποχρῶντα λόγον τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ἐπειδὴ δὲ ἀδυνατοῦμεν νὰ τοὺς τὸν δώσωμεν, διότι ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια τῆς νοήσεως τοῦ ἀνθρώπου, φαντάζονται ὅτι εἶναι ψευδῆ. Θὰ ἔπρεπεν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι νὰ μᾶς γνωρίζουν τὸν ἀποχρῶντα λόγον τόσων θαυμάτων, τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν ἢ βλέπομεν πραγματικῶς. Ἐὰν ἀναγνωρίζουν, ὅτι τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, ὀφείλουν νὰ ὁμολογήσουν, ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ λέγη τις, ὅτι ἐν ἀντικείμενον δὲν ὑπῆρξεν ἢ ὅτι δὲν θὰ ὑπάρξῃ ποτὲ διὰ τὸ ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ εὔρη τὸν ἀποχρῶντα λόγον τῆς ὑπάρξεώς του, διότι καὶ διὰ τὰ ἄλλα ἐκεῖνα

ἀντικείμενα ὑφίσταται ἡ αὐτὴ ἀδυναμία. Δὲν θὰ ὁμιλήσω λοιπὸν περὶ ὅλων τῶν θαυμάτων, τὰ ὅποια περιγράφονται εἰς τὰ βιβλία καὶ τὰ ὅποια, ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι οὔτε γεγονότα οὔτε πρόσκαιρα, εὐρίσκονται τὸ καθένα εἰς τὸν τόπον του, ὥστε ὅστισδήποτε θελήσῃ καὶ ἔχῃ τὴν δυνατότητα ἡμπορεῖ νὰ τὰ ἐλέγξῃ, ἐὰν εἶναι πραγματικά. Λέγουσιν ὅτι, ὅταν πλησιάζουν εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄλλας τοῦ Ἀκράγαντος ἢ τῆς Σικελίας διαλύεται, ὡς ἐὰν ἦτο ἐντὸς τοῦ ὕδατος, ἐνῶ, ῥιπτόμενον εἰς τὸ ὕδωρ, κροταλίζει, ὡς ἐὰν εὐρίσκετο ἐντὸς τῆς πυρᾶς ⁽¹⁾. Παρὰ τοῖς Γαραμαντινοῖς ⁽²⁾ ὑπάρχει μία κρήνη τὰ ὕδατα τῆς ὁποίας εἶναι τόσον ψυχρὰ κατὰ τὴν ἡμέραν, ὥστε νὰ μὴ δύναται κανεὶς νὰ τὰ πίνη, καὶ τὴν νύκτα τόσον θερμὰ, ὥστε νὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ τὰ ἐγγίξῃ ⁽³⁾. Εἰς τὴν Ἑπειρον ὑπάρχει μία πηγὴ, τὰ ὕδατα τῆς ὁποίας σβύνουν ἀναμμένους πυρσούς, ὅπως καὶ ἐκεῖνα ὅλων τῶν ἄλλων πηγῶν, ἀλλ' ἀνάπτουν καὶ πάλιν τοὺς ἐσβεσμένους πυρσούς, πρᾶγμα, ποὺ αἱ ἄλλαι πηγαὶ δὲν ἡμποροῦν νὰ τὸ κάμνουν ⁽⁴⁾.

Ἡ ἄσβεστος εἶναι λίθος τῆς Ἀρκαδίας, καλούμενος οὕτω, διότι, ἅπαξ πυρακτωθεὶς, δὲν εἶναι δυνατὸν πλέον νὰ σβύσῃ ⁽⁵⁾. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ὑπάρχει μία συκὴ, τὸ ξύλον τῆς ὁποίας δὲν πλέει ἐπὶ τοῦ ὕδατος ὅπως τὰ ἄλλα ξύλα, ἀλλὰ βυθίζεται ἐντὸς αὐτοῦ καί, — ὅπερ εἶναι ἐκπληκτικώτερον ἀκόμη, — ἀφοῦ παραμένει χρόνον τινὰ εἰς τὸν πυθμένα, ἀνέρχεται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ἐνῶ τὸ ὕδωρ, ποὺ τὸ διαποτίζει, ἔπρεπε νὰ τὸ καθιστᾷ βαρύτερον ⁽⁶⁾. Εἰς τὴν χώραν τῶν Σοδόμων ὑπάρχουν ὁπωροφόρα δένδρα, τὰ ὅποια βλαστάνουν πράγματι καλῶς, ἀλλ' ὅταν κανεὶς φέρῃ τὰς ὁπώρας τῶν δένδρων τούτων εἰς τὸ στόμα του, ἢ ὅταν τὰς πιέξῃ διὰ τῆς χειρὸς κόπτων τὸν φλοιόν, ἀποτεφροῦνται καὶ ἐξαφανίζονται ὡς καπνός ⁽⁷⁾. Λίθος τῆς Περσίας, πυρίτης ὀνομαζόμενος, καίει τὸ χέρι, ποὺ τὸν κρατεῖ, ἐὰν ἰσχυρῶς τὸν πιέξῃ, διὸ καὶ καλεῖται πυρίτης ἐκ τῆς λέξεως «πῦρ» ⁽⁸⁾. Εἰς τὴν Περσίαν ὑπάρχει ἀκόμη ἄλλος λίθος ἡ ἐσωτερικὴ λευκότης τοῦ ὁποίου αὐξάνεται ἢ ἐλαττοῦται ἀναλόγως τῶν φάσεων τῆς σελήνης ⁽⁹⁾. Εἰς

(1) Πλίν. lib. XXXI, 7.

(2) Γαραμαντινοὶ λαοὶ τῆς Λιβύης.

(3) Πλίν. lib. V, 5.

(4) Πλίν. lib. II, 103 ex Mela., lib. II, 3.

(5) Πλίν. lib. XXXVII, 10.

(6) Πλίν. lib. XXXIII, 7.

(7) Ἰώσηπος: lib. 4, de bello in Τάκ. lib. 5, Hist. 7.

(8) Πλίν. lib. XXXVI, 19 καὶ XXXVII 11.

(9) Πλίν. lib. XXXVII, 10.

τὴν Καππαδοκίαν αἱ φορβάδες συλλαμβάνουν ἐκ τοῦ ἀνέμου, ἀλλὰ οἱ πῶλοι, οἱ κατὰ τὸ τρόπον τοῦτον γεννηθέντες, δὲν ζοῦν περισσότερον τῶν τριῶν ἐτῶν ⁽¹⁾. Νῆσος τῶν Ἰνδιῶν, καλουμένη Τῆλος, θεωρεῖται ἄνωτέρα ὅλων τῶν ἄλλων νήσων, διότι τὰ δένδρα, τὰ εἰς τὴν νῆσον ταύτην βλαστάνοντα δὲν φυλλορροοῦν ποτέ ⁽²⁾.

Λοιπὸν οἱ ἄπιστοι, οἱ ἄρνούμενοι νὰ πιστεύσουν τὰς Γραφάς, ἃς μοῦ ἐξηγήσουν, ἐὰν δύνανται τ' ἀναρίθμητα ταῦτα θαύματα καὶ ἄλλα ὅμοια, τὰ ὅποια δὲν μανθάνομεν διόλου ἐκ τῆς ἀφηγήσεως τῶν γεγονότων καὶ τῶν παρελθόντων πραγμάτων, ἀλλ' ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν τόπων, ὅπου ἀκόμη εὐρίσκονται, καὶ περὶ τῶν ὁποίων δὲν θέλω νὰ μακρολογήσω, διότι ἄλλο ὀφείλω κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν νὰ πραγματευθῶ. Τὸ ὅτι δὲν πιστεύουν τὰς Ἱερὰς Γραφάς, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι δὲν τὰς θεωροῦν ὡς θείας, δικαιολογοῦν δὲ τοῦτο διὰ τὸ ὅτι διαλαμβάνουν τὴν ἀφήγησιν ἀπιστεύτων πραγμάτων, ὅπως ἐκεῖνα, περὶ τῶν ὁποίων τώρα ὁμιλοῦμεν. Ἐὰν μᾶς λέγουν, ὅτι οὐδεὶς λόγος συντρέχει νὰ παραδεχθῇ τις, ὅτι ἡ σὰρξ καίεται, χωρὶς ν' ἀναλίσκεται, ὅτι πᾶσχει, χωρὶς ν' ἀποθνήσκη καὶ ὅτι μεγάλοι διανοούμενοι θὰ ἠδύναντο νὰ ἐρμηνεύσουν ὅλα τὰ πράγματα τὰ θεωρούμενα καταπληκτικά, ἃς μᾶς ἐξηγήσουν τὰ ὀλίγα ἐκεῖνα θαύματα, τὰ ὅποια ἐμνημονεύσαμεν, καὶ ἅτινα εἶναι τοιαῦτα, ὥστε, ἐὰν δὲν ἤξευραν, ὅτι ὑφίστανται ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας, καὶ ἐὰν τοὺς ἐλέγαμεν, ὅτι θὰ ὑπάρξουν κάποτε, θὰ τὰ ἐπίστευον ἀκόμη ὀλιγώτερον παρὰ ὅσα ἄρνοῦνται νὰ πιστεύσουν τὴν στιγμὴν ταύτην, ὅταν λέγωμεν πρὸς αὐτούς, ὅτι κάποτε αὐτὸ θὰ συμβῇ.

Πράγματι, τίς ἐξ αὐτῶν θὰ μᾶς ἐπίστευεν, ἐάν, ὅπως λέγομεν, ὅτι ἡμέραν τινα θὰ ὑπάρχουν ζῶντα σώματα, ἅτινα θ' ἀναφλέγωνται καὶ θὰ πᾶσχουν, χωρὶς ν' ἀποθνήσκουν ποτέ, ἀνεγείλλομεν, ὅτι κατὰ τοὺς μέλλοντας αἰῶνας θὰ ὑπάρχη ἄλλας διαλυόμενον διὰ τοῦ πυρὸς καὶ κροταλίζον ἐντὸς τοῦ ὕδατος, ὡς νὰ εὐρίσκετο εἰς τὸ πῦρ ἢ ὅτι θὰ εὐρίσκεται μία πηγὴ, τὰ ὕδατα τῆς ὁποίας θὰ εἶναι τόσον θερμὰ κατὰ τὴν δροσερὰν νύκτα, ὥστε νὰ μὴ δύναται τις νὰ τὰ ἐγγίξῃ καὶ τόσον ψυχρὰ κατὰ τὴν καυστικήν ἡμέραν, ὥστε νὰ μὴ ἡμπορῇ τις νὰ τὰ πίνη· ἢ ὅτι θὰ ἴδουν ἓνα λίθον ὅστις θὰ καίῃ τὴν χεῖρα ἐκείνου, ποὺ θὰ τὸν πιέζῃ καὶ ὁ ὁποῖος, πυρακτούμενος πανταχόθεν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ σβύσῃ, καὶ τόσα ἄλλα πράγματα, τὰ ὅποια παρεσιώπησα; Ἐὰν λοιπὸν ἐλέγαμεν, ὅτι αὐτὰ θὰ συνέβαινον εἰς ἓνα μέλλοντα «αἰῶνα» οἱ δὲ ἄπιστοι, θὰ μᾶς ἀπήντων: ἐὰν θέλετε νὰ σᾶς πιστεύ-

(1) Solimus. XXVII καὶ Πλίν. VIII, 42.

(2) Πλίν. 12, II.

σωμεν, ἐξηγήσατέ μας τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεώς των», θὰ ἐδηλοῦμεν εἰς αὐτούς, ὅτι δὲν ἡμποροῦμεν νὰ τὸ κάμωμεν, δεδομένου ὅτι ἡ ἀσθενὴς νόησις τοῦ ἀνθρώπου ἡττᾶται ἐνώπιον τῶν θαυμαστῶν αὐτῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνώπιον ἄλλων ὁμοίων, θὰ ἐλέγαμεν δὲ συγχρόνως, ὅτι οὐχὶ ἄνευ λόγου ὁ Παντοδύναμος κάμνει, ὥστε νὰ ὑφίσταται ἐν ἡμῖν λόγος τις σταθερώτατος, τὸν ὁποῖον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ του εἶναι ἀνίκανον νὰ ἐξηγήσῃ, καὶ ὅτι, καίτοι ἐν μέσῳ ἐνὸς πλήθους πραγμάτων ἀγνοοῦμεν τὴν βούλησιν Αὐτοῦ, ἐν τούτοις εἶναι βέβαιον ὅτι οὐδὲν ἐξ ὧν θέλει εἶναι ἀδύνατον δι' Αὐτόν, καὶ ὅτι πιστεύομεν εἰς τοὺς λόγους Του, ὅταν κάτι μᾶς προλέγῃ, διότι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διανοηθῶμεν, ὅτι εἶναι ἀνίσχυρος ἢ ψεύστης. Ἀλλὰ ἐν τῷ μεταξὺ τί θὰ μᾶς ἀπαντήσουν οἱ ἐλεγκταὶ οὗτοι τῆς πίστεως καὶ ἐκδικηταὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ λόγου εἰς αὐτὰ τὰ πράγματα, ὥς πρὸς τὰ ὁποῖα δὲν δύναται νὰ μᾶς διαφωτίσῃ ὁ λόγος, ἀλλὰ τὰ ὁποῖα οὐδὲν ἥτιον ὑφίστανται καὶ φαίνονται ἀντιτιθέμενα πρὸς αὐτόν; Ἐὰν τὰ προαναγγείλωμεν διὰ κάποιο μέλλον, οἱ ἄπιστοι θὰ ζητήσουν νὰ ἐξηγήσωμεν τὸν λόγον των, καθὼς ἀκριβῶς μᾶς τὸν ζητοῦν δι' ὅσα παρουσιάζομεν εἰς αὐτοὺς ὥς μέλλοντα γενέσθαι. Κατὰ συνέπειαν, ὅπως ὥς πρὸς τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ παρ' ὅλον ὅτι τὸ πνεῦμα καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ ἀνθρώπου ἀδυνατοῦν ν' ἀποκαλύψουν εἰς ἡμᾶς τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεώς των, οὐδὲν κωλύει, ὅπως τὰ ἔργα ταῦτα ὑφίστανται, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ εὔρῃ τὸν λόγον ἐκείνων, τὰ ὁποῖα προαναγγέλλομεν, δὲν ἔπεται ὅτι δὲν θὰ ὑπάρξουν ποτέ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Ὅλα τὰ θαυμάσια πράγματα δὲν εἶναι τῆς φύσεως προϊόν, ἀλλὰ μερικὰ ἐξ αὐτῶν τροποποιοῦνται ὑπὸ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἄλλα ἐκτελοῦνται ἀπὸ τὴν τέχνην τῶν δαιμόνων.

Ἴσως μᾶς ἀπαντήσουν: αὐτὰ δὲν γίνονται, ἡμεῖς τὰ πράγματα αὐτὰ δὲν τὰ πιστεύομεν. Ὅ,τι εἶπαν ἢ ἔγραψαν εἶναι ψεῦδος, ἴσως μάλιστα θὰ συνεχίσουν κρίνοντες ὥς ἀκολούθως: ἐὰν πρέπει νὰ τὰ πιστεύωμεν, πιστεύσατε καὶ σεῖς, ὅτι ὑπῆρξε κάποτε ἢ ὅτι ὑπάρχει ἓνας ναὸς τῆς Ἀφροδίτης, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἷς λύχνος, τὸ φῶς τοῦ ὁποίου δὲν σβύνει ποτὲ οὔτε εἰς τὸν ἄερα οὔτε ἐν μέσῳ τῶν καταιγίδων καὶ τῶν βροχῶν, διὸ καὶ ὅπως ὁ

λίθος ἐκεῖνος ⁽¹⁾, οὕτω καὶ ὁ λύχνος οὗτος καλεῖται «λύχνος ἄσβεστος».

Δυνατὸν νὰ μᾶς εἴπουν τοῦτο, διὰ νὰ μᾶς φέρουν εἰς ἀμηχανίαν ν' ἀπαντήσωμεν δεδομένου ὅτι, ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ τὸ πιστεύωμεν, θὰ ἐξασθενίσωμεν τὴν αὐθεντίαν τοῦ βιβλίου, ὅπου τὰ θαύματα ταῦτα περιγράφονται, ἐὰν δὲ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι τὰ πιστεύομεν, θὰ ἐνισχύσωμεν τὰς θεότητας τῶν Ἑθνικῶν. Ἀλλά, ὅπως εἶπα εἰς τὸ δωδέκατον βιβλίον τοῦ ἔργου τούτου, δὲν εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ πιστεύωμεν ὅσα διαλαμβάνουν τὰ βιβλία τῶν Ἑθνικῶν, δοθέντος ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἱστορικοὶ αὐτῶν, καθὼς λέγει ὁ Οὐάρδων, διαφωνοῦν ὥς πρὸς πολλὰ σημεῖα ἀπὸ σκοποῦ καὶ ἐκ μεροληψίας, ἀλλ' ὥς πρὸς ἐκεῖνα, τὰ ὅποια δὲν ἀντιτίθενται πρὸς τὰ βιβλία, διὰ τὰ ὅποια ἡμεῖς δὲν ὀφείλομεν ν' ἀμφιβάλλωμεν ποσῶς, τὰ πιστεύομεν, ἐὰν θέλωμεν. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τοὺς τόπους ἐκείνους, ὅπου τὰ θαύματα ταῦτα προσπίπτουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, ἀρκεῖ, ὥς πρὸς τὰ πράγματα ἐκεῖνα τοῦ μέλλοντος, διὰ τὰ ὅποια θέλομεν νὰ πείσωμεν τοὺς ἀπίστους, τὸ ὅτι δυνάμεθα νὰ τὰ γνωρίζωμεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι καὶ τὸ ὅτι δὲν εἶναι δύσκολον νὰ εὕρισκωμεν αὐτόπτους μάρτυρας.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸν ἐν λόγῳ ναὸν τῆς Ἀφροδίτης καὶ τὸν ἄσβεστον λύχνον, οἱ ὁμιλοῦντες περὶ αὐτῶν ὅχι μόνον δὲν μᾶς φέρουν εἰς ἀμηχανίαν μεγάλην διὰ ν' ἀπαντήσωμεν, ἀλλὰ καὶ μᾶς παρέχουν εὐρύτατον στάδιον, ὅπως πράξωμεν τοῦτο. Πράγματι προσθέτομεν εἰς τὸν λύχνον τοῦτον τὸν ἄσβεστον θαύματα τῶν ἀνθρωπίνων τεχνῶν, μαγικῶν ἢ διαβολικῶν, ἀσκουμένων ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἢ αὐτῶν τῶν ἰδίων δαιμόνων· θαύματα, τὰ ὅποια δὲν δυνάμεθα νὰ θέσωμεν ἐν ἀμφιβόλῳ, χωρὶς νὰ προσβάλλωμεν τὴν ἀλήθειαν τῶν Ἱερῶν Γραφῶν, τὰς ὁποίας θεωροῦμεν ἀδιαβλήτους. Κατὰ ταῦτα, εἴτε ἡ ἀνθρωπίνη τέχνη ἔθεσε κάποιο μηχανήμα ἀσβέστου εἰς τὸν λύχνον αὐτόν, εἴτε ὅ,τι θαυμάζουν εἰς τὸν ναὸν αὐτὸν ὀφείλεται εἰς τὴν μαγείαν ⁽²⁾, εἴτε τέλος, δαίμων τις ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀφροδίτη, παρουσιάσθη μὲ τόσην ἐνάργειαν μὲ ὅσῃν ἀναφέρεται περὶ τοῦ θαύματος τούτου εἰς τὰ ὅμματα τῶν ἀνθρώπων καὶ παραμένει ὁρατός. Ἀλλά, οἱ δαίμονες ἐλκύονται εἰς τὸν ναὸν τοῦτον ὑπὸ πλασμάτων, τὰ ὅποια ἔπλασεν ὁ Θεὸς καὶ ὅχι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, ὑπὸ θελγήτρων ποὺ ποικίλ-

---

(1) Ἐννοεῖ τὸν ἀσβέστη.

(2) Σήμερον θὰ ἐλέγομεν, ὅτι τὸ πράγματι ἐκπληκτικὸν τοῦτο φαινόμενον τοῦ ἀσβέστου λύχνου ὀφείλεται εἰς τὴν χημείαν ἢ εἰς κάποιαν αὐθυποβολήν.

λουν, ὅπως καὶ αὐτοί, ὅχι ὑπὸ τροφῶν, καθὼς τὰ κτήνη, ἀλλὰ, ὅπως ἀρμόζει εἰς τὰ πνεύματα, ὑπὸ συμβούλων ἀνταποκρινομένων πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν ἑκάστου ἐξ αὐτῶν, καὶ τέλος διὰ τοῦ μέσου πολλῶν καὶ διαφόρων εἰδῶν λίθων, χόρτων, ξύλων, ζώων, γοητειῶν καὶ ἱεροτελεστιῶν. Ἀλλὰ, διὰ νὰ ἐλκύωνται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀρχίζουν νὰ τοὺς γοητεύουν διὰ πανουργίας πλήρους λεπτότητος (χάριτος) εἴτε μεταμοσχεύοντες εἰς τὴν καρδίαν τῶν ἀπόκρυφον δηλητηρίου, εἴτε ἐμφανιζόμενοι εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τὰ ψευδῇ θέλητρα τῆς φιλίας, καθιστάμενοι οὕτω τινὲς ἐξ αὐτῶν μαθηταί των, κατόπιν δὲ διδάσκαλοι τῶν μαζῶν, διότι εἶναι ἀδύνατον, ἐὰν δὲν τὸ μανθάνουν παρ' αὐτῶν τῶν ἰδίων, νὰ γνωρίζουν ὅ,τι ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ἐπιθυμεῖ ἢ ἀποκρούει, τὴν λέξιν διὰ τῆς ὁποίας τοὺς καλοῦν ἢ τοὺς ἀναγκάζουν νὰ προσέλθουν, πράγμα τὸ ὁποῖον παρέσχε στάδιον εἰς τὴν γένεσιν τῆς μαγείας καὶ τῶν παρομαρτουσῶν εἰς τὴν τέχνην ταύτην ἐνεργειῶν. Πρὸ πάντων οἱ δαίμονες διακατέχουν τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων, εἶναι δὲ προσφιλεστέρα ἢ διακατοχὴ αὐτῶν, ὅταν μεταμορφώνωνται εἰς ἄγγέλους τοῦ φωτός ⁽¹⁾. Ὑπάρχει λοιπὸν ἱκανὸς ἀριθμὸς γεγονότων καὶ χειρονομιῶν, τὰ ὁποῖα ὀφείλομεν ν' ἀποφεύγωμεν μετὰ τόσον μεγαλυτέρας φροντίδος, μεθ' ὅσης τ' ἀναγνωρίζομεν θαυμαστότερα, ἀλλὰ χρησιμεύουν ἐπίσης καὶ διὰ τὸν σκοπὸν, τὸν ἀπασχολοῦντα ἡμᾶς κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην. Πράγματι, ἐὰν οἱ ἀκάθαρτοι δαίμονες δύνανται νὰ ἐκτελοῦν τὰ πράγματα ταῦτα, πόσον μεγαλυτέραν δύναμιν θὰ ἔχουν οἱ ἅγιοι ἄγγελοι, πόσον δὲ θὰ εἶναι ἰσχυρότερος ὁ Θεὸς ἀπὸ ὅλους τούτους, Αὐτὸς ὁ δημιουργήσας τοὺς ἄγγέλους, οἵτινες εἶναι καὶ αὐτοὶ ἱκανοὶ νὰ ἐκτελοῦν τοιαῦτα θαύματα.

Ὅπως ὁ ἄνθρωπος, διαθέτων τὰ πλάσματα τοῦ Θεοῦ, ἐκτελεῖ διὰ τῶν μηχανικῶν καλουμένων τεχνῶν, τόσα θαύματα, ὥστε οἱ ἀγνοοῦντες τὰς τέχνας ταύτας νὰ τὰ πιστεύουν ὡς ἔργα τοῦ Θεοῦ, οὕτω συνέβη, ὥστε ἐπὶ τοῦ δαπέδου καὶ εἰς τὸν θόλον ναοῦ τινος νὰ τοποθετήσουν δύο μαγνήτας καταλλήλου μεγέθους. Εἰς τὸ κενὸν ἦτο μετέωρον σιδηροῦν ἄγαλμα μεταξὺ τῶν δύο μαγνητῶν τούτων προσπίπτον εἰς τὰ ὄμματα τῶν θεατῶν, οἵτινες, ἀγνοοῦντες τί εὗρίσκετο ἄνω καὶ κάτω, ἐθεώρουν τὸ φαινόμενον τοῦτο ὡς ἀποτέλεσμα τῆς θείας δυνάμεως.

Δὲν ἀποκλείεται λοιπόν, ὡς εἶπον ἄνωτέρω, νὰ ἐτοποθέτησαν κάτι παρόμοιον εἰς τὸν λύχνον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης μὲ

(1) Αὐτὸς γὰρ ὁ Σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός. Οὐ μέγας οὖν εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης, ὧν τὸ τέλος κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. Β' Κορινθ. ια', 14.

λίθον ἀσθέστου. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν αἱ ἐνέργειαι τῶν μάγων, τοὺς ὁποίους αἱ Γραφαί μας ἀποκαλοῦν δηλητηριαστὰς καὶ γόητας, ἠδυνήθησαν νὰ τοὺς ἀνυψώσουν εἰς τοιαύτην περιωπὴν, ὥστε περίφημός τις ποιητῆς νὰ πιστεύσῃ, ὅτι διατυπώνει τὰς σκέψεις τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τοῦ θέματος λέγων, προκειμένου περὶ τινος γυναικὸς κατόχου τῆς τέχνης ταύτης :

«Γνωρίζει, λέγει, ἡ ἱκανὴ αὐτὴ γόησσα τὴν τέχνην, νὰ συντρίβῃ τοὺς δεσμοὺς τοὺς σφυρηλατούμενους ἀπὸ τὸ ἐρωτικὸν πάθος, καθὼς ἐπίσης νὰ προκαλῇ ἐρωτικὰ μαρτύρια, ἐκτοπίζει μὲ τὰς γοητείας της, ὅπως θέλει τοὺς ποταμοὺς ἀπὸ τὸ ῥεῦμά των, τὰ ἄστρα ἀπὸ τὴν τροχίαν των. Κάτω ἀπὸ τοὺς τάφους καλεῖ τὴν τέφραν τῶν νεκρῶν. Εἰς τὴν φωνὴν της μὲνεται τὸ ἔδαφος ὑπὸ τοὺς πόδας. Ἀπὸ τῶν ὁρέων τὰς κορυφὰς κατέρχεται εἰς τὴν φωνὴν της ἡ πτελέα» ⁽¹⁾, κατὰ μείζονα λόγον ὁ Θεὸς δύναται νὰ ἐκτελῇ πράγματα ἀπίστευτα διὰ τοὺς ἀπίστους, ἀλλ' εὐχερῇ διὰ τὴν δυνάμιν του, διότι Αὐτὸς εἶναι ὁ δημιουργήσας τὰς δυνάμεις τῶν λίθων καὶ τῶν λοιπῶν ἀντικειμένων, τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων, διὰ τοῦ ὁποίου χρησιμοποιοῦν τὰς δυνάμεις ταύτας μὲ τρόπον θαυμαστόν, τὴν φύσιν τῶν ἀγγέλων ἰσχυροτέραν τῆς ζωϊκῆς φύσεως. Αὐτός, ὁ ποιήσας πάντα ταῦτα διὰ δυνάμεως, διὰ σοφίας ἥτις δρᾷ, ἐπιτάσσει καὶ ἐπιτρέπει σοφίας ἀνωτέρας ὅλων αὐτῶν τῶν θαυμάτων καὶ ὅχι ὀλιγώτερον θαυμασίας διὰ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἐδημιούργησε, παρὰ δι' αὐτὴν ταύτην τὴν δημιουργίαν των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ὡς πρὸς τὰ θαύματα ὁ ὑπέρτατος λόγος τοῦ πιστεύειν εἶναι ἡ παντοδυναμία τοῦ Δημιουργοῦ.

Διατί λοιπὸν ὁ Θεὸς δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ κάμῃ, ὥστε καὶ ν' ἀναστήνουνται τὰ σώματα τῶν νεκρῶν καὶ ἐκεῖνα τῶν καταδίκων νὰ βασανίζονται ἐν μέσῳ αἰωνίου πυρὸς Ἐκεῖνος, ὅστις ἐδη-

---

(1) Haec se carminibus promittit solvere mentes,
Quas velit, ast aliis duras immettere curas;
Sistere aquam fluviiis, et vertere sidera retro;
Nocturnosque ciet manes, mugire videbis
Sub pedibus terram, et descendere montibus onros;
Βιργιλ. Αἶν. IV, 487—491.

μιούργησεν εἰς τὸν οὐρανόν, ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς τὸν αἴρα, ἐντὸς τοῦ ὕδατος ἓνα κόσμον κατάμεστον θαυμάτων, διότι ὁ κόσμος εἶναι θαῦμα αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν μεγαλύτερον καὶ ὑπεροχώτερον ἐκείνων τῶν ὁποίων εἶναι πλήρης».

Ἄλλ' ἐκεῖνοι, μετὰ τῶν ὁποίων ἢ κατὰ τῶν ὁποίων, συζητοῦμεν καὶ πιστεύουν, ὅπως καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς Θεοῦ, ὅστις ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, καὶ ἐπενόησε θεούς· εἰς τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς Θεοῦ, ὅστις κυβερνᾷ τὸν κόσμον, ὥς μὴ ἀρνοῦνται τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ὑπόστασιν δυνάμεων, ἱκανῶν νὰ ἐκτελοῦν θαύματα εἴτε αὐθορμήτως, εἴτε προκαλοῦντες αὐτὰς τινος λατρείας καὶ ἰδιοτύπου ἱεροτελεστίας, εἴτε ὑπὸ τῆς μαγείας, εἴτε διακηρύσσοντες τῶν δυνάμεων τούτων τὴν ὑπόστασιν. Ὅταν δεικνύωμεν εἰς αὐτοὺς τὴν δύναμιν, τὴν τόσον θαυμαστήν, ἄλλων πραγμάτων, ἅτινα δὲν εἶναι οὔτε ἔμψυχα καὶ λογικὰ ὄντα, οὔτε πνεύματα προικισμένα μὲ νόησιν, δηλαδὴ πράγματα ὅμοια πρὸς ἐκεῖνα, περὶ τῶν ὁποίων παρέσχομεν μερικὰ παραδείγματα μᾶς ἀπαντοῦν συνήθως λέγοντες: «εἶναι δυνάμεις τῆς φύσεως· ἡ φύσις τῶν πραγμάτων τούτων ἐπλάσθη κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, πρόκειται δηλονότι περὶ ἰδιοτύπων ἐνεργειῶν τῆς φύσεως.

Ὅθεν ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἡ φλόξ μετατρέπει τὸ ἄλας τοῦ Ἀκράγαντος εἰς ὕδωρ, ἐνῶ τὸ ὕδωρ τὸ κάμνει νὰ κροταλίξη, τοῦτο δὲ γίνεται, διότι ἔτσι τὸ θέλει ἡ φύσις. Φαίνεται ὅμως, ὅτι τοῦτο συμβαίνει ἐναντίον (τῶν νόμων) τῆς φύσεως διότι ἡ φύσις δὲν ἐφωδίασε τὸ πῦρ μὲ τὴν ιδιότητα νὰ διαλύῃ τὸ ἄλας, καὶ ἀντιθέτως δὲν παρέσχε εἰς τὸ ὕδωρ τὴν δύναμιν νὰ κάμῃ νὰ τρίξη τὸ ἄλας, ἀλλ' εἰς τὸ πῦρ. Εἰς αὐτὸ ἀπαντοῦν, ὅτι ἀκριβῶς εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἁλάτος ἔγκειται νὰ ὑφίσταται τὴν ἀντίθετον ἐπίδρασιν ταύτην.

Τὸ αὐτὸ ἐπιχείρημα προσάγουν καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὴν πηγὴν τῆς Γαραμάνδης, ὅπου τὸ ὕδωρ εἶναι τὴν ἡμέραν ψυχρὸν καὶ θερμὸν τὴν νύκτα, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ δύναται τις νὰ τὸ ἐγγίξη, χωρὶς νὰ ἀλγῇ. Τὸ αὐτὸ ἐπιχείρημα ἐπίσης προκειμένου περὶ τῆς ἄλλης ἐκείνης πηγῆς, ἣ ὁποία, καίτοι ψυχρὰ εἰς τὴν ἀφήν, καὶ δυναμένη νὰ σβύνη ἀναμμένους πυρσούς, ὅπως αἱ ἄλλαι πηγαί, διαφέρει ἐν τούτοις τῶν λοιπῶν κατὰ τρόπον, προκαλοῦντα κατάπληξιν, δεδομένου ὅτι ἐπανανάπτει πυρσούς ἐσβεσμένους. Τὸ αὐτὸ ἐπιχείρημα πάντοτε διὰ τὸν λίθον, τὸν καλούμενον ἄσβεστον, ὅστις, καίτοι στερούμενος πυρός, καίει μὲ κάποιο περίεργον πῦρ κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ μὴ δύναται τις πλεόν νὰ τὸν σβύνη. Ἡ αὐτὴ ἀπάντησις δίδεται καὶ διὰ τὰ ἄλλα πράγματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἦτο ἀνιαρὸν ν' ἀπαριθμήσω, περὶ τῆς ἀντιθέτου πρὸς τὴν φύσιν καὶ ἀσυνήθους δυνάμεως τῶν ὁποίων

δὲν παρέχουν καμμίαν ἄλλην ἐξηγήσιν παρὰ μόνον τὸ ὅτι τοιαύτη τυγχάνει ἡ φύσις των. Σύντομος λόγος, τὸ ἀναγνωρίζω καὶ ἡ ἀπάντησις αὕτη ἀρκεῖ.

Ἀλλά, ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς εἶναι ὁ πλάστης ὅλων αὐτῶν τῶν φύσεων, διατί μᾶς ἀπαγορεύουν νὰ προσαγάγωμεν ἐν ἐπιχείρημα πειστικώτερον, ὅταν, ἀρνούμενοι νὰ πιστεύσουν προᾶγμά τι ὑπὸ τὸ πρόσχημα, ὅτι εἶναι ἀδύνατος ἡ ὑπαρξις του, λαμβάνουν, ἐὰν μᾶς ἐρωτήσουν, παρ' ἡμῶν τὴν ἀπάντησιν, ὅτι εἶναι ἡ βούλησις τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ, ὅστις βεβαίως δὲν ὀνομάζεται παντοδύναμος, παρὰ διότι δύναται νὰ πράττῃ ὅ,τι βούλεται ; Ὅθεν ὅλα τὰ θαύματα, τὰ παρ' Αὐτοῦ δημιουργηθέντα, ἐὰν δὲν ἦσαν ὁρατά, ἄλλα καθίσταντο γνωστὰ μόνον δι' ἀξιοπίστων μαρτύρων, θὰ ἐθεωροῦντο ἀσφαλῶς ἀπίστευτα, καὶ δὲν ὁμιλῶ περὶ τῶν θαυμάτων μόνον ἐκείνων, τὰ ὅποια μᾶς εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν ἄγνωστα, ἀλλὰ περὶ ὅσων μᾶς εἶναι περισσότερον γνωστά. Διότι διὰ τὰ πράγματα ἐκεῖνα, διὰ τὰ ὅποια δὲν ὑπάρχουν παρ' ἡμῖν ἄλλοι μύρτυρες, πλὴν ἐκείνων, τὰ ἔργα τῶν ὁποίων ἀναγινώσκουμεν καὶ τὰ ὅποια ἔγραψαν συγγραφεῖς, χωρὶς νὰ φωτίζωνται ὑπὸ τοῦ θείου φωτός, καὶ συνεπῶς δυνάμενοι νὰ πλανῶνται, ἐπιτρέπεται εἰς τὸν καθένα νὰ μὴ τὰ πιστεύῃ χωρὶς νὰ ἐπισύρῃ ἐφ' ἑαυτοῦ δικαιολογημένην μομφήν.

Δὲν θέλω ἐξ ἄλλου νὰ πιστεύουν τὰ πράγματα, περὶ τῶν ὁποίων ὠμίλησα ἀνωτέρω, ἀλλὰ καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος δὲν τὰ πιστεύω, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ποιά τις ἀμφιβολία εἰς τὸ πνεῦμά μου. Ἐν τούτοις ἐξαίρω ὅσα εἶδα ἐγὼ ὁ ἴδιος καὶ εἶναι εὐκόλον κανεῖς νὰ τὰ διαπιστώσῃ πειραματιζόμενος : τὴν ἀσβεστον, ἣτις ἀναφλέγεται ἐντὸς τοῦ ὕδατος καὶ μένει ψυχρὰ ἐντὸς τοῦ ἐλαίου· τὸν λίθον—μαγνήτην, ὅστις ἔλκει τὸν σίδηρον, ἀγνοῶ διὰ ποίας ἀοράτου ἀπορροφητικῆς δυνάμεως, αὐτός, ὁ ὅποιος ἀδυνατεῖ νὰ κινήσῃ καὶ ἐν ἄχυρον ἀκόμη· ἡ σὰρξ τοῦ παγωνιοῦ, ἡ ὁποία δὲν ἀποσυντίθεται, ἐνῶ ἔχει ἀποσυντεθῆ καὶ αὕτη ἀκόμη ἡ σὰρξ τοῦ Πλάτωνος· τὸ ἄχυρον, ὅπερ εἶναι τόσον ψυχρόν, ὥστε νὰ μὴ τήκεται ἐπ' αὐτοῦ τὸ χιόνι καὶ τόσον θερμόν, ὥστε νὰ ὠριμάζουν ἐπ' αὐτοῦ αἱ ὀπῶραι· τὸ πῦρ, ὅπερ εἶναι τόσον στιλπνόν, καὶ ὅμως προσδίδει λευκὴν ἀπόχρωσιν εἰς τοὺς λίθους ἐν συναρμονισμῷ μὲ τὴν λάμψιν του ἐνῶ, ἀντιθέτως πρὸς αὐτὴν τὴν ἰδίαν λάμψιν του, μαυρίζει τὰ πράγματα, πού καίει. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει ὡς πρὸς τὸ ἔλαιον, τὸ ὁποῖον εἶναι στιλπνόν, καὶ ὅμως κάμνει μαύρας κηλίδας, ὡς πρὸς τὸν ἄργυρον, ὅστις καίτοι λευκός, χαράσσει μαύρας γραμμάς. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει ἀκόμη καὶ ὡς πρὸς τὸν ἄνθρακα. Πράγματι, ἐντὸς ἰσχυροῦ πυρὸς μεταβάλλεται κατ' ἀντίθετον ἔννοιαν, ὥστε, ἀπὸ ξύλου ὠραιοτάτου, σκληροτάτου

καὶ φθαρτοῦ, καθίσταται μαῦρος, εὐθρυπτος καὶ ἄφθαρτος. Ἡ γνῶσις τῶν πολλῶν τοιούτων πραγμάτων εἶναι κοινὴ εἰς ἐμὲ μετὰ πολλῶν συνανθρώπων μου καὶ ἐκείνη πολλῶν ἄλλων μεθ' ὧν. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ πλεῖστα ἄλλα πράγματα, τῶν ὁποίων ἡ μνημόνευσις θ' ἀπῆται μακρογορίαν ὑπερβοίνουσαν τὰ ὅρια τοῦ βιβλίου τούτου.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀνέφερα, μαθὼν ταῦτα ἐκ τῶν βιβλίων καὶ ὅχι ἐξ ἰδίας πείρας, δὲν εὖρον ἀξιοπίστους μάρτυρας, δυναμένους νὰ μοῦ εἴπουν, ἐὰν εἶναι ἀληθὴ ἢ ὅχι, ἐξαιρέσει δι' ἐκεῖνο, πὺν ἀνέγνωσα περὶ τῆς πηγῆς ἐκείνης, ὅπου οἱ ἀναμμένοι πυρσοὶ σβύνουν, ἐνῶ οἱ ἐσβεσμένοι ἐπανανάπτουν, ὡς καὶ διὰ τὰς ὁπώρας τῶν Σοδόμων, αἱ ὁποῖαι φαίνονται ἔξωθεν ὠριμοὶ, ἐνῶ ἐσωτερικῶς εἶναι καπνός.

Ἐπίσης οὐδένα εὖρον δυνάμενον νὰ μοῦ εἴπῃ, ὅτι εἶδε τὴν κρήνην τῆς Ἡλείου, περὶ τῆς ὁποίας ὠμίλησα ἀνωτέρω, αὐτὸς ὁ ἴδιος, συνήντησα ὁμῶς πρόσωπα, πὺν ἐγνώριζαν ἄλλην τοιαύτην κρήνην ἐν Γαλατίᾳ ὅχι μακρὰν τῆς Γρατιανουπόλεως ⁽¹⁾. Περὶ δὲ τῶν ὁπωρῶν τῶν Σοδόμων, ὁμιλοῦν ὅχι μόνον ἐπιστολαὶ ἀξιόπιστοι ἀλλὰ καὶ πολλοὶ αὐτόπται μάρτυρες, οἱ ὁποῖοι, εἶμαι βέβαιος, ὅτι περιέγραψαν ὅ,τι ἀκριβῶς εἶδον. Ὡς πρὸς τὰ λοιπά, ὅσα γνωρίζω, δὲν μοῦ ἐπιτρέπουν οὔτε νὰ τὰ διαπιστώσω οὔτε νὰ μὴ τὰ παραδεχθῶ, διότι τὰ ἀνέγνωσα εἰς τὰ βιβλία τῶν ἱστορικῶν, εἰς τὴν μερίδα τῶν ὁποίων ἀνήκουν οἱ ἀντίπαλοί μας, καὶ διὰ νὰ δείξωμεν εἰς αὐτοὺς πόσα πράγματα ὑφίστανται, τὰ ὁποῖα πιστεύουν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, χωρὶς ἀπόδειξιν, παρὰ μόνον, διότι τὰ ἀνέγνωσαν εἰς τὰ ἔργα τῶν ὁπαδῶν των, ὅσας δὲν καταδέχονται νὰ παραδεχθῶν, ὅταν δὲν ἀναφέρωμεν εἰς αὐτοὺς τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεώς των, δηλαδὴ προκειμένου περὶ φαινομένων, ἅτινα ὑπερβαίνουν τὴν πεῖραν των καὶ τὴν νόησίν των, καὶ περὶ τῶν ὁποίων λέγομεν πρὸς αὐτούς, ὅτι τὰ ἐκτελεῖ ἓνας παντοδύναμος Θεός.

Ἀλλά, ποίαν ὀρθοτέραν καὶ πειστικωτέραν ἐξήγησιν δύναται τις νὰ παράσχῃ περὶ τοιούτων πραγμάτων, παρὰ νὰ δείξῃ, ὅτι ἡμπορεῖ νὰ ἐκτελῇ ὁ Παντοδύναμος Θεὸς καὶ ὅτι λέγεται, ὅτι θὰ τὰ ἐκτελέσῃ πράγματι εἰς ἓνα βιβλίον, ὅπου βλέπομεν, ὅτι ἔχει ἐκτελέσει πλῆθος πραγμάτων, τὰ ὁποῖα εἶχον προαναγγελθῇ; Λοιπὸν θὰ τὰ ἐκτελέσῃ, διότι προεῖπεν, ὅτι θὰ ἐκτελέσῃ πράγματα θεωρούμενα ἀδύνατα Αὐτός, ὅστις, συμφώνως πρὸς τὰς ἐπαγγελίας Του, ἔκαμεν, ὥστε ἄπιστα ἔθνη νὰ πιστεύουν τόσα ἀδύνατα πράγματα

---

(1) Γρατιανούπολις ἢ σημερινὴ Γρενόβλη Grenoble.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Δὲν ἀντίκειται πρὸς τὴν φύσιν τὸ ὅτι φαινόμενά τινα ἐμφανίζονται κατὰ τρόπον διάφορον ἐκείνου τὸν ὁποῖον γνωρίζομεν.

Ἐὰν οἱ ἄπιστοι μᾶς ἀπαντήσουν, ὅτι δὲν πιστεύουν ποσῶς ὅσα τοὺς ἀναγγέλλομεν περὶ τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων, ἅτινα καίονται, χωρὶς ν' ἀναλίσκωνται· δεδομένου, ὡς γνωστόν, ὅτι ἡ φύσις τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος διατελεῖ ὑπὸ μίαν ὅλως διάφορον κατάστασιν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ δύναταί τις νὰ ἐξηγήσῃ τὸ φαινόμενον τοῦτο, ὅπως τὰ λοιπὰ θάύματα τῆς φύσεως, περὶ τῶν ὁποίων ὁ λόγος ἀνωτέρω, καὶ ὡς πρὸς τὰ ὁποῖα παρατηρεῖτο: «πρόκειται περὶ φυσικῆς τινος ἰδιότητος, εἶναι ἡ φύσις τοῦ πράγματος τούτου», ἐνῶ γνωρίζομεν, ὅτι τοιαύτη δὲν εἶναι ἡ φύσις τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, τὰ Ἱερὰ Γράμματα μᾶς παρέχουν τὸ μέσον ν' ἀπαντήσωμεν: Διότι τὸ ἀνθρώπινον σῶμα διετέλει πρὸ τοῦ (προπατορικοῦ) ἁμαρτήματος ὑπὸ συνθήκας διαφόρους τῶν σημερινῶν, δηλαδή ἦτο πλασμένον κατὰ τρόπον, ὥστε οὐδέποτε νὰ ὑφίσταται τὸν θάνατον, ἐνῶ ἀπὸ τῆς στιγμῆς τοῦ ἁμαρτήματός του, εἶναι ἀδύνατον, εἰς ἣν ἀθλίαν κατάστασιν τὸ γνωρίζομεν, νὰ ἔχῃ μίαν ἄνευ τέλους ζωὴν. Ἐπίσης, κατὰ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν θ' ἀποκατασταθῇ εἰς συνθήκας διαφόρους τῶν σημερινῶν γνωστῶν.

Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἄπιστοι δὲν παραδέχονται τὰς Γραφάς, ὅπου ἀναφέρεται ποῖος ὑπῆρξεν ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ γήινῳ παραδείσῳ καὶ πόσον ἦτο ἀπηλλαγμένος τῆς ἀνάγκης ν' ἀποθνήσκῃ, διότι, ἂν τὰς παρεδέχοντο, δὲν θὰ ἐκοπιάζαμεν τόσον πολὺ νὰ συζητῶμεν μετ' αὐτῶν περὶ τῶν ποινῶν, ποὺ ἀναμένουν τοὺς καταδίκους, ὁφείλομεν ν' ἀναφέρωμεν ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν περιφημοτέρων σοφῶν των χωρία τινά, δεικνύοντα ὅτι πράγμα τι δυνατόν νὰ καταστῇ τελείως διάφορον ἀπὸ ὅ,τι τὸ γνωρίζομεν ἐν τῇ καθωρισμένῃ αὐτοῦ φύσει.

Ἀναγινώσκομεν λέξιν πρὸς λέξιν τὸ χωρίον εἰς τὰ ἔργα τοῦ Μάρκου Οὐάρρωνος «Περὶ τοῦ λαοῦ τῶν Ρωμαίων»: «Παρουσιάσθη εἰς τὸν οὐρανόν, λέγει ὁ συγγραφεὺς οὗτος, ἐν καταπληκτικῶν φαινόμενον. Πράγματι, ὅπως ἀφηγεῖται ὁ Οὐάρρων, ὁ ἀστὴρ Ἀφροδίτη, τὸν ὁποῖον ὁ Πλαῦτος καλεῖ Vesperugo καὶ ὁ Ὅμηρος Ἑσπερος ⁽¹⁾, μετέβαλε χρῶμα, μέγεθος, μορφήν

---

(1) Ἀφροδίτη ὁ δεύτερος κατὰ σειρὰν ἀποστάσεως ἀπὸ τοῦ Ἡλίου ἀστὴρ μετὰ τὸν Ἑρμῆν. Κατ' ἀρχὰς ὠνομάζετο Ἑσπερος, ὡς ἀστὴρ

καὶ κατεύθυνσιν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε παρατηρηθῇ ἄλλοτε καὶ ἔκτοτε οὐδέποτε ἄλλοτε παρατηρήθη. Ὁ Ἄδραστος τῆς Κυζίκου καὶ Δίων ὁ Νεαπολίτης, περίφημοι μαθηματικοί, ἔλεγον, ὅτι τοῦτο ἐγένετο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ὠγύγου».

Ἀναμφιβόλως ὁ μέγας οὗτος συγγραφεὺς, ὁ Οὐάρρων δὲν θὰ ὠνόμαζε τὸ φαίνόμενον τοῦτο θαῦμα, ἐὰν δὲν ἐφαίνετο ἀντιτιθέμενον πρὸς τὴν φύσιν, διότι καλοῦμεν θαῦμα παρὰ φύσιν ὅ,τι δὲν ὑφίσταται πραγματικῶς. Ὅντως, πῶς ὅ,τι γίνεται ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ὅσον ἡ θέλησις ἑνὸς τοιούτου δημιουργοῦ εἶναι ἡ φύσις πάσης δημιουργίας, δύναται ν' ἀντίκειται πρὸς τὴν φύσιν; Ἀλλὰ πρὸς τὸ παρὸν ἃς ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐπὶ τοῦ μοναδικοῦ σημείου τοῦ συνδεομένου πρὸς τὸ ἐπὶ τάπητος ζήτημα :

Τί ὑπῆρξε τόσον ἄρτίως ὠργανωμένον ἀπὸ τὸν ποιητὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅσον ἡ τελείως κανονικὴ τροχιά τῶν ἀστέρων; Τί ἐστηρίχθη ἐπὶ νόμων τόσον σταθερῶν καὶ καθωρισμένων; Καὶ ὅμως Ἐκεῖνος, ὁ κυβερνῶν μεθ' ὑπερτάτης ἐξουσίας καὶ δυνάμεως ὅ,τι ἐποίησεν, ὅταν τὸ ἠθέλησε ἕνας ἀστήρ, γνωστότερος πάντων τῶν λοιπῶν ὥς ἐκ τοῦ μεγέθους του, καὶ τοῦ φωτός του, μετέβαλε τὸ χρῶμά του, τὸ μέγεθός του τὴν μορφὴν του καί, ὅ,τι εἶναι ἀκόμη καταπληκτικώτερον, τὴν τροχίαν του καὶ τὸν διέποντα ταύτην νόμον ⁽¹⁾.

τῆς ἑσπέρας, Ἐωσφόρος ὡς ἀστήρ τῆς ἡμέρας καὶ Φωσφόρος ὡς ἀστήρ τοῦ φωτός. Ὁ Ὅμηρος καλεῖ αὐτὸν τὸν κάλλιστον ἀστέρα, βραδύτερον δὲ ὠνομάσθη Ἀφροδίτη, Κύπρις καὶ Παφία, τέλος δὲ καὶ Καλλιόπεια. Κοινῶς καλεῖται Ἀποσπερίτης καὶ Αὐγερινός.

(1) Ἡ Ἀφροδίτη κατὰ τὴν περὶ τὸν Ἥλιον περιφορὰν γράφει ἔλλειψιν ἔχουσαν ἐκκεντρικότητα ἐλαχίστην 0,0068, τὴν μικροτέραν δηλονότι πάντων τῶν πλανητῶν, συνεπῶς ἡ τροχιά τοῦ ἀστέρος τούτου ἐλάχιστα διαφέρει τοῦ κύκλου. Ὁ χρόνος τῆς περὶ τὸν ἄξονα περιστροφῆς εἶναι ἀβέβαιος. Ἡ Ἀφροδίτη οὐδέποτε ἀπομακρύνεται πολὺ τοῦ ἡλίου, καὶ ἡ μεγίστη ἀποχὴ αὐτῆς εἶναι 49°, ἀνατέλλουσα ἢ δύουσα πρὸ τοῦ Ἥλιου ἢ μετ' αὐτοῦ ὀλιγώτερον τῶν 3 ὥρῶν καὶ 30 λεπτῶν. Καὶ ὅταν μὲν εὐρίσκεται δυτικῶς τοῦ Ἥλιου, ἀνατέλλει πρὸ αὐτοῦ καὶ λάμπει ὡς Ἐωσφόρος, κατόπιν δέ, πλησιάζουσα πρὸς τὸν Ἥλιον, ἀποκρύπτεται ὑπὸ τοῦ φωτός αὐτοῦ καὶ ἔπειτα ἀναφαίνεται δυτικώτερον αὐτοῦ ὡς Ἑσπερος, μέχρις οὗ φθάσῃ τὴν μεγίστην ἀποχὴν. Ἡ Ἀφροδίτη παρουσιάζει αἰσθητὰς φάσεις, παρομοίας πρὸς τὰς σεληνιακάς, ὁρατὰς ὅμως μόνον διὰ διόπτρας. Τὸ ἄλβεδον τῆς Ἀφροδίτης εἶναι 0,88, ἥτοι ὁ πλανήτης οὗτος ἀντανεκλᾷ τὰ 88 ἑκατοστὰ τοῦ προσπίπτοντος ἐπ' αὐτοῦ ἡλιακοῦ φωτός, μολονότι δὲ ὁ ἀριθμὸς οὗτος θεωρεῖται ὑπερβολικὸς ὑπὸ τινων ἀστρονόμων, πάλιν καὶ ὁ ὑπὸ τούτων γενόμενος παρα-

“Οθεν ἐθορύβησεν ἀσφαλῶς τὰ δελτία τῶν ἀστρολόγων, ἐὰν ὑπῆρχον τοιαῦτα κατ’ ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, ὅπου κατεγράφοντο αἱ εἰς τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον κινήσεις τῶν ἀστέρων μετ’ ἀνεκδιηγήτων ὑπολογισμῶν ⁽¹⁾. δελτία ἀκολουθοῦντα τοὺς τολμήσαντας νὰ εἴπουν, ὅτι ὅσα ἐγένοντο εἰς τὸν ἀστέρα Ἑωσφόρον δὲν συνέβησαν οὐδέποτε ἄλλοτε καὶ δὲν ἔλαβον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης χώραν.

Εἰς τὰς Ἱερὰς Γραφὰς ἀναγινώσκομεν, ὅτι ἐσταμάτησε καὶ αὐτὸς ὁ ἥλιος, ὅταν κάποιος δίκαιος, ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ, ἐζήτησε παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦτο, ἕως ὅτου ἡ νίκη ἔσπευε τὴν μάχην, τὴν ὁποίαν διεξήγαγεν ⁽²⁾. Ἀναγινώσκομεν ἀκόμη, ὅτι ἐστράφη πρὸς τὰ ὀπίσω, ὅπως διαπιστώσῃ διὰ τοῦ θαύματος τούτου τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ νὰ προσθέσῃ δέκα πέντε ἔτι εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα προώριστο νὰ ζήσῃ ὁ βασιλεὺς Ἑζεκίας ⁽³⁾. Ὅταν ὁμως οἱ ἄπιστοι ἀκούουν νὰ ὁμιλοῦν περὶ τῶν θαυμάτων τούτων, τὰ ὁποῖα, θείᾳ συνάρσει, ἐκτελοῦν οἱ ἅγιοι, ἀποδίδουν αὐτὰ εἰς τὴν μαγείαν. Ἐντεῦθεν καὶ αἱ λέξεις ἐκεῖναι τοῦ Βιργιλίου:

Ἐκτοπίζει κατὰ βούλησιν μὲ τὰς γοητείας τῆς τοὺς ποταμοὺς ἀπὸ τὸ ρεῦμά των, τὰ ἄστρα ἐκ τῆς τροχιᾶς των ⁽⁴⁾.

Πράγματι ἀναγινώσκομεν εἰς τὰς Ἱερὰς Γραφάς, ὅτι ποταμός τις ἀνέτρεψε τὸ ρεῖθρόν του, ὅτε ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ἐπορεύετο ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, περὶ τοῦ ὁποίου

δεκτὸς 0,60 εἶναι μεγαλύτερος τοῦ ἀλβέδου τῆς γῆς 0,45. Διὰ τοῦτο τὸ φῶς τῆς Ἀφροδίτης εἶναι λευκότετον, ἀσυγκρίτως λευκότερον τοῦ σεληνιακοῦ. Αἱ τελευταῖαι φασματικαὶ ἀναλύσεις δεικνύουν, ὅτι εἰς τὸ φάσμα τῆς Ἀφροδίτης δὲν ὑφίστανται αἱ χαρακτηριστικαὶ ῥαβδώσεις τοῦ ὀξυγόνου καὶ τῶν ὑδρατμῶν, ὥστε ὁ πλανήτης οὗτος, ἵνα περιβάλλεται ὑπὸ ἀτμοσφαίρας, στερεῖται τῶν δύο τούτων ἀερίων, ἄνευ τῶν ὁποίων εἶναι δύσκολον νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ ὑπαρξὶς νεφῶν. Ἐδόθη λοιπὸν ἄλλη ἐρμηνεία, καθ’ ἣν ἡ λευκότης τῆς Ἀφροδίτης δυνατόν ν’ ἀποδοθῇ εἰς ἄλλην αἰτίαν πλὴν τῶν νεφῶν.

(1) Βλ. Die babylonische Geisteskultur von Prof. Dr Hugo Winckler, Leipzig 1919.

(2) Ἰησ. Ναυῆ ι’ 13.

(3) Ἰδοὺ ἐγὼ στρέψω τὴν σκιὰν τῶν ἀναβαθμῶν, οὓς κατέβη ὁ ἥλιος, τοὺς δέκα ἀναβαθμοὺς τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, ἀποστρέψω τὸν ἥλιον τοὺς δέκα ἀναβαθμούς, καὶ ἀνέβη ὁ ἥλιος τοὺς δέκα ἀναβαθμούς, οὓς κατέβη ἡ σκιά. Ἡσ. ΛΗ’, 8.

(4) Sistere aquam fluvis, et vertere sidera retro.

Βιργ. Αἰν. IV, 487—491.

ὠμιλήσαμεν ἄνωτέρω καὶ ὅτε τὸν διηγήθεν ὁ προφήτης Ἡλίας καὶ κατόπιν ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἑλισαίε, ⁽¹⁾ ὑπεμνήσαμεν δὲ πρὸ ὀλίγου ὅτι ὁ μεγαλύτερος τῶν ἀστέρων ἐπαλινδρομήσεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἑζεκίου. Ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ γεγονός τὸ ἀφορῶν τὸν ἀστέρα Ἑωσφόρον, ὁ Οὐάρεων δὲν λέγει, ἂν εἶχεν ἐκτελεσθῇ τῇ αἰτήσῃ ἀνθρώπου τινός.

Οἱ ἄπιστοι ἅς μὴ ἐπωφεληθοῦν τῆς εὐκαιρίας νὰ πυκνώσουν τὰ σκότη πρὸ τῶν ὁμμάτων αὐτῶν τῆς γνώσεώς των ὡς ἐὰν δὲν ἦτο δυνατόν διὰ τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ νὰ παράγονται φαινόμενα διάφορα ἐκείνων, τὰ ὅποια αὐτοὶ ἐγνώρισαν ἐκ τῆς ἰδίας ἀνθρωπίνης πείρας των εἰς τὴν φύσιν, παρ' ὅλον ὅτι ὅπως-δήποτε ἐκεῖνα, τὰ ὅποια εἶναι γνωστὰ εἰς πάντας δὲν εἶναι ὀλιγώτερον θαυμαστά καὶ θὰ ἐφαίνοντο ἀκόμη καὶ ἐκπληκτικὰ εἰς ὅσους θὰ τὰ ἐμελέτων, ἐὰν ὁ κόσμος δὲν ἐσυνήθιζε νὰ θαυμάζη παρὰ ὅ,τι εἶναι σπάνιον.

Τῷ ὄντι τίς δὲν θαυμάζει, ἔστω καὶ ἂν ἀκούῃ μόνον τὴν λογικὴν του, τὸ ὅτι ἐν μέσῳ ἑνὸς τόσον μεγάλου ἀριθμοῦ ἀνθρώπων καὶ μιᾶς τόσον μεγάλης ἐν τῇ φύσει ὁμοιομορφίας, καί-τοι ὁ καθεὶς ἔχει τὴν ἀτομικὴν μορφήν του, ἐν τούτοις ὅλοι ὁμοιάζουν τόσον, ὥστε, ἐὰν δὲν ὑφίστατο ἡ τοιαύτη ὁμοιότης, ἡ φυλὴ των δὲν θὰ διεκρίνετο ἀπὸ τὴν φυλὴν τῶν ζώων, συγχρόνως δὲ μία τοιαύτη ἀνομοιότης, ὥστε ἄνευ αὐτῆς οἱ ἀνθρωποὶ δὲν θὰ διεκρίνοντο οἱ μὲν ἀπὸ τοὺς δέ ; Οὕτω λοιπὸν ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους καλοῦμεν ὁμοίους μας, εἶναι διάφοροι. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τῆς ἀνομοιότητος μοῦ φαίνεται ἀκόμη καταπληκτικώτερον, διότι μία φύσις κοινὴ προϋποθέτει μᾶλλον τὴν ὁμοιότητα ⁽²⁾. Καὶ ὅμως ἐπειδὴ μόνον ὅ,τι εἶναι σπάνιον προκαλεῖ τὴν κατάπληξίν μας, ἐκπλησσόμεθα περισσότερον, ὅταν βλέπωμεν δύο ἀνθρώπους τόσον ὁμοιάζοντας πρὸς ἀλλήλους, ὥστε ν' ἀπατώμεθα συ-

---

⁽¹⁾ Δ'. Βασ. Β', 8—14.

⁽²⁾ Τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν μορφῶν καὶ ὄχι μόνον τῶν ἀνθρώπων, ἔγινε πάντοτε αἰσθητὸν ὡς θαῦμα καὶ προκαλεῖ τὴν ἐκπληξίν καὶ τὴν κατάπληξιν τῶν φιλοσόφων, ἐφ' ὅσον οὗτοι δὲν ἀτενίζουν διὰ τοῦ πρίσματος τῆς ξηρᾶς λογικῆς πρὸς τὴν ἀπειρίαν τῶν θαυμάτων τῆς φύσεως. Δὲν εἶναι οὔτε δύο φύλλα δένδρου ὅμοια ἀπολύτως, οὔτε δύο σταγόνες ὕδατος, οὔτε δύο καρδιακοὶ παλμοί, τὰ δὲ περὶ τοῦ σωσίου λεγόμενα εἶναι παραμύθια.

νεχῶς ἢ τοῦλάχιστον συχνά, ὅσάκις θελήσωμεν νὰ διακρίνωμεν τὸν μὲν ἀπὸ τὸν δέ.

Ἴσως ὅμως δὲν πιστεύουν ἀκόμη καὶ ἐκεῖνο, ποὺ ἀνέφερα, συμφώνως πρὸς τὴν ἀφήγησιν τοῦ Οὐάρωνος, ἐνὸς τῶν σοφωτέρων ἱστορικῶν των, ἢ ἴσως νὰ μὴ ἐξεπλάγησαν τόσον πολὺ μὲ τὸ παράδειγμα τοῦτο, διότι ἡ νέα τροχιά τοῦ ἀστέρος τούτου δὲν διήρκεσεν ἐπὶ χρόνον μακρόν, ἀλλ' ἐπανελάβε τὴν προηγουμένην τροχίαν του. Ὑπάρχει ὅμως ἐν ἄλλο φαινόμενον, τὸ ὁποῖον δύναται τις νὰ τοὺς δείξῃ καὶ τὸ ὁποῖον ἀρκεῖ, φρονῶ, νὰ τοὺς χρησιμεύσῃ ὡς προειδοποίησις, προκειμένου περὶ παρατηρήσεων ἐπὶ φυσικῶν πραγμάτων, γενομένων γνωστῶν, ὥστε νὰ μὴ ὑπερηφανεύωνται δι' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον γνωρίζουν, ὅπως προδιαγράφουν ἓνα μόνον εἰς τὸν Θεόν, ὡς ἐὰν Οὗτος νὰ μὴ δύναται νὰ μετατρέψῃ καὶ νὰ μεταβάλλῃ τὰ πράγματα ταῦτα κατὰ τρόπον ὅλως διάφορον ἐκείνου, τὸν ὁποῖον αὐτοὶ γνωρίζουν.

Κατὰ ταῦτα ἡ χώρα τῶν Σοδόμων δὲν ὑπῆρξε τοιαύτη, ὁποία εἶναι σήμερον, ἀλλ' εἶχε τὴν αὐτὴν ὄψιν, ὅπως αἱ λοιπαὶ ἐπίπεδοι χῶραι, καὶ ἦτο τόσον εὐφορος ἴσως δὲ καὶ εὐφορωτέρα, δεδομένου ὅτι εἰς τὰς ἱερὰς προφητείας παρεβάλλετο μὲ τὸν παράδεισον τοῦ Θεοῦ ⁽¹⁾. Ἀλλ' ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐπλήγη ὑπὸ τοῦ οὐρανίου πυρός, ὅπως διαπιστώνει τοῦτο εἰς τῶν ἱστορικῶν των [ὁ Τάκιτος] ⁽²⁾ καὶ ὅπως βλέπουν ὅλοι οἱ ἐπισκεπτόμενοι τοὺς τόπους ἐκείνους, προξενεῖ φρίκην ἢ θέα της λόγῳ τῆς σκοτεινῆς ἀποχρώσεώς της, ὀφειλομένης εἰς τὸ γινόμενον (ἐναντίον της) θαῦμα καὶ τῶν καρπῶν της, οἱ ὁποῖοι, ὑπὸ τὴν ψευδῇ ἐμφάνισιν τῆς ὠριμάνσεως, δὲν ἐμπεριέχουν ἐσωτερικῶς παρὰ τέφραν. Ἡ χώρα αὕτη δὲν ὑπῆρξεν ὁποία εἶναι σήμερον, ὁ δὲ Πλάστης ὁλοκλήρου τῆς φύσεως μετέβαλε τὴν φύσιν τῆς περιοχῆς ταύτης διὰ τεραστίας μεταμορφώσεως εἰς μίαν τόσον διαφορετικὴν καὶ δυσειδῆ φύσιν, ἢ τοιαύτη δὲ μεταμόρφωσις, ἢ μετὰ τόσῳ μακρὸν διάστημα γενομένη, διαρκεῖ ἐπὶ χρόνον τόσον μακρόν.

Ὅπως λοιπὸν δὲν ὑπῆρξεν ἀδύνατον εἰς τὸν Θεὸν νὰ δημιουργήσῃ τὴν φύσιν, κατὰ τὸ δοκοῦν Αὐτῷ, οὕτω δὲν Τοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ μεταβάλλῃ τὰς ὑπ' Αὐτοῦ δημιουργηθείσας φύσεις κατ' ἀρέσκειαν. Ἐντεῦθεν ἡ ἄφθονος δημιουργία καταπληκτικῶν πραγμάτων τὰ ὁποῖα καλοῦμεν τέρατα, θαύματα, ἰδιοτροπίας τῆς φύσεως, σημεῖα (prodigia), καὶ ἅτινα εἶναι τόσον πολλά, ὥστε, ἐὰν θελήσω ν' τ' ἀπαριθμήσω ἐν τῷ συνόλῳ των, τὸ ἔργον

⁽¹⁾ Γεν. ΙΓ'. 10.

⁽²⁾ Τάκιτος lib. 5.

μου τοῦτο δὲν θὰ ἑτεροματίζετο ποτέ. Ἡ λέξις *monstrum* ⁽¹⁾ λέγουν ὅτι παράγεται ἐκ τοῦ ῥήματος *monstro* ⁽²⁾, διότι ὑποδεικνύει καὶ δεικνύει κάτι· *ostenta* ⁽³⁾ ἐκ τοῦ *ostendo* ⁽⁴⁾, *portenta* ⁽⁵⁾, ἐκ τοῦ *portendo* ⁽⁶⁾ = θέτω πρὸ ἀφθαλμῶν, καὶ *prodigia* (σημεῖα), ὡς ἰσχυρίζονται, ἐκ τοῦ ὅτι προοιωνίζονται τὸ μέλλον. Ἀλλ' ἀπόκειται εἰς ἐκείνους, οἵτινες συνάγουν συμπεράσματα ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ν' ἀντιληφθοῦν πόσον ἀφίπνουν ν' ἀπατῶνται παρ' αὐτῶν, ἢ πῶς ἐκ τοῦ ἐνστίκτου τῶν πνευμάτων ἐκείνων, ἢ ἀποστολῇ τῶν ὁποίων συνίσταται εἰς τὸ νὰ δεσμεύουν δι' ἀλύσεων μιᾶς νοσηρᾶς περιεργείας τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι εἶναι τοιαύτης τιμωρίας ἄξιοι, προλέγουν καὶ ἀληθινὰ πράγματα, καὶ τέλος πῶς συμβαίνει, ὥστε ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν λέξεών των, τινὲς ἐξ αὐτῶν νὰ συνάδουν πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ, δι' ἡμᾶς ὅλα τὰ θαύματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα φαίνονται καὶ περὶ τῶν ὁποίων λέγεται, ὅτι ἀντίκεινται πρὸς τὴν φύσιν, ἀκόμη καὶ ὁ Ἀπόστολος ὠμίλησε σύμφωνα μὲ αὐτὴν τὴν συνήθειαν τῶν ἀνθρώπων, ὅταν εἶπεν ὅτι ἡ ἀγριελαία ἐμβολιασθεῖσα παρὰ φύσιν εἰς τὴν καλὴν ἐλαίαν ἔγινε μέτοχος τῆς καλῆς ⁽⁷⁾, ὅσον καὶ ἂν τὰ ὀνομάζουν τέρατα, θαύματα, ἰδιοτροπία τῆς φύσεως ἢ σημεῖα, ὀφείλουν νὰ μᾶς δείξουν, νὰ θέσουν πρὸ τῶν ὁμμάτων μας, νὰ μᾶς κάμουν νὰ ἴδωμεν καὶ νὰ μᾶς προείπουν ὅ,τι ὁ Θεὸς θὰ κάμῃ ἀπὸ τ' ἀνθρώπινα σώματα ὅ,τι προεῖπεν ὅτι θὰ κάμῃ, χωρὶς νὰ ἐμποδισθῇ ὑπὸ τινος οἰουδήποτε κωλύματος ἢ νὰ ἐξαναγκασθῇ ὑπὸ τινος οἰουδήποτε νόμου. Ἀλλὰ πῶς ἐξηγγεῖλε τοῦτο ἐκ τῶν προτέρων; Πιστεύω, ὅτι τὸ ἔδειξα ἀρκετὰ εἰς τὸ προηγούμενον βιβλίον, παραπέμπων εἰς

(1) *Monstrum* = σημεῖον θεῖον ἢ οὐράνιον σημεῖον, *monstra deorum* τὰ σημεῖα τῶν θεῶν, τέρας ὑπερφυσικὸν ὄν.

(2) *Monstro* = δεικνύω, — *alieni viam* δεικνύω τινὶ τὴν ὁδόν, — *aliquem digito* δακτυλοδεικτῶ τινα, δεικνύω, δηλῶ, διδάσκω, ὀδηγῶ.

(3) *Ostentum* = σημεῖον θαῦμα.

(4) *Ostendo* = προτείνω, ἐπιδεικνύω, δεικνύω, ἀποδεικνύω, ἐκθέτω, δηλῶ, δεικνύω, ἐκδηλῶ, φανερώνω.

(5) *Portentum* = σημεῖον, οἰωνός, πρόγνωσις.

(6) *Portendo* προσημαίνω, σημειώνω, ἀναγγέλλω, προοιωνίζομαι, εἰκάζω, προαισθάνομαι.

(7) «Εἰ δέ τινες τῶν κλάδων ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ ἀγριελαίος ὢν ἐνεκεντρίσθης ἐν αὐτοῖς καὶ συγκοινωνὸς τῆς ρίζης καὶ τῆς πιότητος τῆς ἐλαίας ἐγίνου» (Ρωμ. ια', 17).

τὰς Ἱερὰς Γραφάς, τόσον εἰς τὴν Καινὴν ὅσον καὶ εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ὅχι εἰς ὅλα τὰ χωρία τὰ περὶ τοῦ θέματος τοῦτου πραγματευόμενα, ἀλλ' εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἔκρινα κατάλληλα διὰ τὸ ἔργον μου τοῦτο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ τῆς Γέεννης καὶ τῶν αἰωνίων ποινῶν.

Οὕτω λοιπὸν ὅ,τι ὁ Κύριος προεῖπε μὲ τὰς λέξεις αὐτὰς διὰ τοῦ στόματος τοῦ Προφήτου: «ὁ γὰρ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσῃ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβεσθήσεται» ⁽¹⁾, ὁμιλῶν περὶ τῶν εἰς τοὺς καταδίκους ἐπιβαλλομένων ποινῶν, θὰ πραγματοποιηθῇ ἀναμφιβόλως. Πράγματι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, διὰ νὰ ἐπιστήσῃ περισσότερον τὴν προσοχὴν εἰς τὴν σκέψιν ταύτην, ἀπεικονίζων τοὺς σκανδαλοποιοὺς εἰς τὰ μέλη τοῦ ἀνθρώπου καὶ συνιστῶν νὰ τ' ἀποκόπτωμεν εἶπε: «καλὸν σοὶ ἐστὶ κυλλὸν ⁽²⁾, εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, ἢ τὰς δύο χεῖρας ἔχοντα ἀπελθεῖν εἰς τὴν γέενναν καὶ τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον» ⁽³⁾, καὶ ὡς πρὸς τὸν πόδα: «ἐὰν ὁ πούς σου σκανδαλίζῃ σε, ἀπόκοψον αὐτόν· καλὸν ἐστὶ σοὶ εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν χωλόν, ἢ τοὺς δύο πόδας ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὴν γέενναν, εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον, ὅπου ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται» ⁽⁴⁾, καὶ ἐν συνεχείᾳ ὡς πρὸς τὸν ὀφθαλμόν: «καὶ ἂν ὁ ὀφθαλμός σου σκανδαλίζῃ σε, ἔκβαλε αὐτόν· καλὸν σοὶ ἐστὶ μονόφθαλμον εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἢ δύο ὀφθαλμοὺς ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός, ὅπου ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται» ⁽⁵⁾, ἀφοῦ ὁ Κύριος δὲν ἐφοβήθη νὰ ἐπαναλάβῃ τρεῖς φορὰς τὴν αὐτὴν φράσιν εἰς τὴν ἰδίαν περικοπὴν, τίς δὲν θὰ πτοηθῇ ἀκούων νὰ ἐπαναλαμβάνεται ἐκ τοῦ θεϊκοῦ στόματος ἡ φοβερὰ ἀπειλὴ μιᾶς τοιαύτης τιμωρίας;

Οἱ θέλοντες ν' ἀναγάγουν εἰς τὰς ποινὰς τῆς ψυχῆς τὰ δύο αὐτὰ μαρτύρια, δηλαδὴ τὸ πῦρ καὶ τὸν σκώληκα, καὶ ὅχι εἰς ἐκεῖνας τοῦ σώματος, διατείνονται, ὅτι οἱ μέλλοντες νὰ χωρισθοῦν

⁽¹⁾ Ἱερ. ΕΣΤ', 24.

⁽²⁾ Κυλλός = κουλλός, μονόχειρ.

⁽³⁾ Μάρκ. θ', 42—43.

⁽⁴⁾ Μάρκ. θ', 45, 46.

⁽⁵⁾ Αὐτόθι 47.

ἀπὸ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, θ' ἀναλωθῶσιν ἀπὸ τοὺς πόνους μιᾶς ψυχῆς, ἡ μετάνοια τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἄκαρπος καὶ καθυστερημένη, καὶ λέγουν συνεπῶς, ὅτι οὐχὶ ἄνευ λόγου, ἐκλαμβάνουν τὴν λέξιν «πῦρ» ὡς δηλοῦσαν τὴν καυστικὴν ὁδύνην. Πράγματι λέγει ὁ Ἀπόστολος : «τίς σκανδαλίζεται καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;» ⁽¹⁾. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὸν σκώληκα, φρονοῦν ὅτι καὶ αὐτὸς ὑπονοεῖ τὴν ὁδύνην. Ὅντως εἶναι, λέγουν, γεγραμμένον : «ὥσπερ οὐκ ἐν ἱματίῳ καὶ σκώληξ ξύλῳ, οὕτως λύπη ἀνδρὸς βλάπτει καρδίαν» ⁽²⁾.

Ἄλλ' οἱ μὴ ὑποπεύοντες ποσῶς, ὅτι πρόκειται περὶ τῶν μελλοντικῶν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ποινῶν ἐν τῷ μαρτυρίῳ τούτῳ, ἰσχυρίζονται, ὅτι τὸ σῶμα θὰ βασανίζεται ὑπὸ τοῦ πυρός, ἐνῶ ἡ ψυχὴ θὰ κατατρώγεται, κατὰ τινα τρόπον, ὑπὸ τοῦ σκώληκος τῆς θλίψεως. Μολονότι εἶναι λίαν ἀξιοπίστευτον τοῦτο, ἐν τούτοις, δεδομένου ὅτι εἶναι μωρὸς ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι εἰς τὸν ἄδην τὸ σῶμα ἢ ἡ ψυχὴ θὰ εἶναι ἀπηλλαγμένη ὁδύνης, ἐγὼ προτιμῶ νὰ εἴπω, ὅτι τὸ πῦρ καὶ ὁ σκώληξ ἀναφέρονται καὶ τὰ δύο εἰς τὸ σῶμα, παρὰ νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι οὔτε τὸ πῦρ οὔτε ὁ σκώληξ τὸ ἀφοροῦν. Τὸ ὅτι λοιπὸν εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς δὲν γίνεται λόγος περὶ τῆς ὁδύνης τῆς ψυχῆς, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ὑπονοεῖται, ἔστω καὶ σιωπηρῶς, ὅτι, ὅταν τὸ σῶμα ὑποβληθῇ εἰς μίαν τοιαύτην βάσανον, θὰ καταθλίβεται καὶ ἡ ψυχὴ ὑπὸ τὸ βάρος ἀνωφελοῦς μετανοίας. Τῷ ὄντι ἀναγινώσκομεν εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην : «ἡ ἐκδίκησις [σαρκὸς] ἀσεβοῦς πῦρ καὶ ὁ σκώληξ» ⁽³⁾. Θὰ ἦτο δυνατόν νὰ λεχθῇ συντομώτερον : «ἡ ἐκδίκησις τοῦ ἀσεβοῦς». Διατί λοιπὸν ὁμιλεῖ περὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀσεβοῦς, ἐὰν μὴ διότι ἡ τιμωρία τοῦ σώματος θὰ εἶναι συγχρόνως τὸ πῦρ καὶ ὁ σκώληξ; Πιθανῶς ἠθέλησε νὰ εἴπῃ ἡ τιμωρία τῶν σωμάτων, διότι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θὰ εἶναι ἡ ἀφορμὴ τῆς τιμωρίας τοῦ ἀνθρώπου, θὰ εἶναι τὸ ὅτι ἔζησε συμφώνως πρὸς τὴν σάρκα αὐτοῦ, διότι λόγῳ τοῦ γεγονότος τούτου θὰ εἶναι θῦμα τοῦ δευτέρου θανάτου, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀπόστολος ὑπονοεῖ λέγων : «εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε, ἀποθνήσκειν» ⁽⁴⁾.

⁽¹⁾ Β' Κορίνθ. ια', 29.

⁽²⁾ Παροιμ. ΚΕ', 20.

⁽³⁾ Σοφ. Σαρ. Ζ', 19. Ὁ Ἱερὸς Αὐγουστίνος εἶχε ὑπ' ὄψιν του τὸ κείμενον τῆς Βουλγάτας, τὸ ὁποῖον ἔχει οὕτω : «vindicta carnis impii ignis et vermis», ἐνῶ τὸ κείμενον τῶν Ἑβδομήκοντα δὲν ἔχει τὴν λέξιν : «carnis».

⁽⁴⁾ Ρωμ. η', 13.

Ὁ καθείς δύναται νὰ ἐκλέξη τὴν σημασίαν τῆς ἀρεσκείας του, καὶ ν' ἀναγάγῃ τὸ πῦρ εἰς τὸ σῶμα καὶ τὸν σκώληκα εἰς τὴν ψυχὴν, τὸ μὲν πῦρ κατὰ τὴν κυριολεκτικὴν, τὸν δὲ σκώληκα κατὰ τὴν μεταφορικὴν ἔννοιάν του ἢ ν' ἀποδώσωμεν ἀμφοτέρω εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ σῶμα. Ἀνωτέρω ἀπέδειξα ἄρκετὰ διεξοδικῶς, ὅτι τὰ ζῶα δύνανται νὰ ζοῦν εἰς τὸ πῦρ, νὰ καίωνται, χωρὶς ν' ἀναλίσκωνται, νὰ πάσχουν, χωρὶς ν' ἀποθνήσκουν διὰ τινος θαύματος τοῦ παντοδυνάμου Δημιουργοῦ. Τὸ ν' ἀρνῆται τις τὸ γεγονὸς τοῦτο, σημαίνει ἄγνοιαν τοῦ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ποιητὴς παντὸς ὅ,τι θαυμάζομεν εἰς τὰ πλάσματα. Πράγματι Οὗτος εἶναι ὁ δημιουργήσας πάντα τὰ θαύματα ταῦτα, μεγάλα καὶ μικρὰ τοῦ κόσμου τούτου, περὶ τῶν ὁποίων ὠμλήσαμεν, καὶ ἀσυγκρίτως μεγαλύτερα ἀκόμη, περὶ τῶν ὁποίων δὲν ἐκάμαμεν διόλου λόγον, καὶ ὅλα τὰ θαύματα ταῦτα τὰ συνεκέντρωσεν εἰς ἓνα κόσμον δι' ἑνὸς θαύματος μεγαλυτέρου ὅλων τῶν λοιπῶν θαυμάτων. Ὅθεν ὁ εἰς τοῦτο ἀρεσκόμενος ἅς ἐκλέξη μίαν ἐκ τῶν δύο ἐκδοχῶν, τὴν ὁποίαν ἐνδεχομένως θὰ προέκρινε. Ἄς ὑποθέσῃ, ὅτι ὁ σκώληξ, ὑπὸ τὴν κυριολεκτικὴν σημασίαν του, ἀναφέρεται εἰς τὸ σῶμα ἢ ὅτι ἡ λέξις αὕτη, μεταφερομένη ἀπὸ τῆς σωματικῆς εἰς τὴν ἀσώματον σημασίαν της, ἀναφέρεται εἰς τὴν ψυχὴν. Ἀρά γε ποία ἐκ τῶν δύο σημασιῶν τούτων εἶναι ἡ ὀρθή; Τοῦτο θὰ τὸ δείξῃ καθαρὰ αὐτὸ τὸ ἴδιον τὸ γεγονός, ὅταν ἡ σοφία τῶν ἁγίων θὰ εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ περιέρχωνται εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ προσφεύγουν εἰς τὴν ἀτομικὴν πεῖράν των, ἀλλὰ θὰ εἶναι ἄρκετὴ δι' αὐτούς, ὅπως τὸ μάθουν, ἡ πλήρης καὶ τελεία γνώσις, ἥτις θὰ ὑπάρχῃ κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν. Τώρα δὲ «ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν» ⁽¹⁾, ὥσπου φθάσῃ ἐκεῖνο ὅπερ εἶναι τέλειον. Ἀρκεῖ νὰ μὴ πιστεύωμεν, ὅτι τὰ σώματα τῶν καταδίκων θὰ εἶναι τότε τοιαῦτα, ὥστε νὰ μὴ προσβάλλωνται παρ' οὐδενὸς πόνου σωματικοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

Τὸ πῦρ τῆς Γεέννης, ὑποτιθεμένου ὅτι θὰ εἶναι σωματικὸν πῦρ, θὰ δύναται νὰ καίῃ τὰ πονηρὰ πνεύματα, δηλαδὴ τοὺς δαίμονας, οἵτινες εἶναι ἀσώματοι ;

Ἐν προκειμένῳ γεννᾶται τὸ ζήτημα, ὑποτιθεμένου ὅτι τὸ πῦρ δὲν θὰ ἦτο ἀσώματον, ὅπως εἶναι ἡ ὀδύνη τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ σωματικὸν καὶ ὀδυνηρὸν εἰς τὴν ἀφῆν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ βα-

---

(1) Α΄, Κορίνθ. λγ', 9.

σανίζονται ὑπ' αὐτοῦ τὰ σώματα, πῶς θὰ δύναται νὰ εἶναι κο-
λασμός διὰ τὰ πονηρὰ πνεύματα, διότι θὰ εἶναι τὸ αὐτὸ πῦρ,
τὸ ὅποιον θὰ χρησιμεύῃ πρὸς τιμωρίαν τῶν τε ἀνθρώπων καὶ
τῶν δαιμόνων συμφώνως πρὸς τὴν ῥῆσιν τοῦ Χριστοῦ : «πορεύ-
εσθε ἀπ' εμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ
ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ» (¹).
Πιθανὸν οἱ δαίμονες νὰ ἔχουν κάποιο σῶμα, ὅπως ἐφάνη τοῦτο
εἰς τοὺς σοφοὺς (²), συνιστάμενον ἐκ τοῦ πυκνοῦ καὶ τοῦ ὑγροῦ
ἀέρος, τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ὁποίου αἰσθανόμεθα, ὅταν πνέῃ ὁ ἄνε-
μος. Ἐὰν τὸ στοιχεῖον τοῦτο δὲν ἡδύνατο νὰ ὑποστῇ τὴν ἐνέρ-
γειαν τοῦ πυρός, δὲν θὰ ἔκαιεν εἰς τὰ λουτρά, ὅπου θερμαίνεται.
Διὰ νὰ μᾶς καύσῃ, ἀρχίζει νὰ καίῃ αὐτὸ τὸ ἴδιον, καὶ ἐνεργεῖ ἐ-
κείνο, τὸ ὅποιον πάσχει. Ἐὰν ἰσχυρίζονται, ὅτι οἱ δαίμονες στε-
ροῦνται σώματος, δὲν πρέπει νὰ καταπονηθῶμεν εἰς μίαν τοιαύ-
την ἔρευναν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, οὔτε ν' ἀγωνιζώμεθα καὶ
νὰ συζητῶμεν περὶ αὐτοῦ.

Γράγματι διατί δὲν θὰ ἐλέγομεν, ὅτι καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ
ἄσώματα πνεύματα δυνατόν νὰ πάσχουν κατὰ τρόπον παράδοξον
— συμφωνῶ — ἀλλὰ πραγματικὸν ἐκ τῆς ὀδυνηρᾶς ἐντυπώσεως
ἐνθὺς σωματικοῦ πυρός, ἐφ' ὅσον τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, ὅπερ
εἶναι ἐπίσης ἄσώματον, δύναται νὰ ἐγκλείεται εἰς τὴν ζωὴν ταύτην
ἐντὸς σωματικῶν μελῶν καὶ εἰς τὴν ἄλλην νὰ εἶναι ἀναμφιβόλως
συνδεδεμένον διὰ τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος ; Τὰ πνεύματα τῶν
δαιμόνων, ἐφ' ὅσον στεροῦνται σώματος, ἢ μᾶλλον τὰ πνεύματα,
τὰ ὅποια καλοῦνται δαίμονες, καὶ τὰ ἄσώματα, θὰ ἐνωθοῦν με-
τὰ σωματικῶν πυρῶν, διὰ νὰ βασανίζονται, οὐχὶ ὅπως αὐτὰ
ταῦτα τὰ πυρά, μετὰ τῶν ὁποίων θὰ εἶναι συνηνωμένα, ἐμψυ-
χωθοῦν ὥς ἐκ τῆς μετ' ἐκείνων ἐνώσεως καὶ καταστῶσι ζῶντα
πλάσματα, συγκείμενα ἐκ πυρίνου σώματος καὶ ψυχῆς, ἀλλ' ὅ-
πως εἶπον, θὰ εἶναι συνηνωμένα διὰ θαυμασίων καὶ ἀδιαρρήκτων
δεσμῶν καὶ θὰ αἰσθάνονται βάσανόν τινα ἐκ τῶν πυρῶν τούτων,
χωρὶς νὰ μεταδίδουν εἰς αὐτὰ τὴν ζωὴν. Ὁ ἕτερος τρόπος, μὲ
τὸν ὅποιον τὸ πνεῦμα συνδέεται μετὰ τοῦ σώματος, διὰ νὰ δη-
μιουργήσῃ ἐν ἔμβιον πλάσμα ἐπίσης θαυμάσιον, δὲν δύναται νὰ
νοηθῇ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου : ἡ ἔνωσις ὅμως αὕτη εἶναι ὁ ἄν-
θρωπος.

Θὰ ἔλεγον λοιπόν, ὅτι τὰ ἄσώματα πνεύματα θὰ φλέγων-
ται, ὅπως ἐφλέγετο ὁ πλούσιος ἐκεῖνος εἰς τὸν Ἀδὴν λέγων : «ὁ-

---

(¹) Ματθ. κε', 41.

(²) Syn. VII, act. 4.

δυνῶμαι ἐν τῇ φλογὶ ταύτῃ» ⁽¹⁾, ἄν δὲν ἔβλεπον, ὅτι δυνατόν νὰ μᾶς ἀπαντήσουν εὐλόγως, ὅτι αἱ φλόγες αὗται ἦσαν ὅμοιαι εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, τοὺς ὁποίους εἶχεν ὑψώσει διὰ νὰ ἴδῃ τὸν Λάζαρον· μὲ τὴν γλῶσσαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐξελιπάρει σταγόνα ὕδατος· εἰς τὸν δάκτυλον τοῦ Λαζάρου, μὲ τὸν ὁποῖον ἐζήτει, ὅπως τοῦ δοθῇ ἡ χάρις αὕτη, ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ, ὅπου ἐν τούτοις αἱ ψυχαὶ εὐρίσκονται ἄνευ τοῦ σώματός των. Ὅθεν κατὰ ταῦτα καὶ αἱ φλόγες, πὺν τὸν κατέφλεγον καὶ ἡ σταγὼν τοῦ ὕδατος, τὴν ὁποίαν ἐζήτει ἦσαν ἀσώματοι, ὅπως οἱ ὁραματισμοὶ καθ' ὕπνον καὶ τ' ἀσώματα ἀντικείμενα, πὺν βλέπουν οἱ ἐκστατικοί, ἀντικείμενα ἔχοντα σωματικὴν ἐμφάνισιν. Διότι, καίτοι ὁ ἄνθρωπος δὲν βλέπει ἑαυτὸν διὰ τοῦ σώματος, ἀλλὰ διὰ τοῦ πνεύματος εἰς τοὺς τοιούτους ὁραματισμούς, ἐν τούτοις βλέπει εἰς αὐτοὺς τὸν ἑαυτὸν τοῦ τόσον ὅμοιον πρὸς τὸ σῶμά του, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ τὸν διακρίνῃ. Ὡστε ἡ γέεννα αὕτη, ἡ καλουμένη λίμνη πυρὸς καὶ θείου, ⁽²⁾ θὰ εἶναι πῦρ σωματικόν, πὺν θὰ βασανίζῃ τὸ σῶμα τῶν καταδίκων, δηλαδὴ εἴτε τὰ ὑλικά σώματα τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰ ἀερῶδη τῶν δαιμόνων, εἴτε τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων συνηνωμένων μετὰ τῆς ψυχῆς αὐτῶν, καὶ τὰ πνεύματα, ἅτινα καλοῦνται δαίμονες, ἀλλὰ στεροῦνται σώματος, τὰ ὁποῖα δὲν θὰ εὔρουν παρὰ βασάνους ἐκ τῆς ἐνώσεώς των μετὰ τοῦ σωματικοῦ πυρός, χωρὶς νὰ εὔρουν ἐν αὐτῷ τὴν ζωὴν, διότι καὶ διὰ τοὺς μὲν καὶ διὰ τοὺς δέ, θὰ ὑπάρχῃ μία καὶ μόνη πυρά, ὅπως τὸ λέγει αὕτη αὕτη ἡ Ἀλήθεια ⁽³⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Ἔγκειται εἰς τὴν οὐσίαν τῆς δικαιοσύνης καὶ ἡ εἰς ἓν παράπτωμα ἐπιβαλλομένη ποινὴ νὰ μὴ διαρκῇ παρ' ὅσον ἔχει διαρκέσει τὸ παράπτωμα ;

Ἀλλά, πολλοί, ἐναντίον τῶν ὁποίων ὑπερασπίζομεν τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ, θεωροῦν ὡς ἀδικίαν τὸ ὅτι καταδικάζεται τις εἰς αἰωνίας βασάνους διὰ παραπτώματα, ὅσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι μεγάλα, ἀλλὰ διαπραχθέντα ἐντὸς βραχείος χρονικοῦ διαστήμα-

---

(1) Λουκ. ιστ', 24.

(2) Ἀποκ. κ', 9.

(3) Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Ματθ. κε', 41.

τος, ὡς ἐὰν ἡ δικαιοσύνη, ὑπὸ οἰονδήποτε νόμον καὶ ἂν διέπεται, εἶχεν ὑπ' ὅψιν αὐτῆς νὰ τιμωρηθῇ τὸ χρονικὸν ἐκεῖνο διάστημα, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐξετελέσθη ἡ τιμωρητέα πράξις. Ὁ Τούλλιος (Κικέρων) γράφει, ὅτι ὑφίστανται ὀκτὼ εἴδη ποινῶν κατὰ τοὺς νόμους: τὸ πρόστιμον (*damnum*), τὰ δεσμά, ὁ δαρμὸς (ἡ μαστίγῳσις), τὸ ἀντίποινον (*talio*), ἡ ἀτίμωσις (*ignominia*), ἡ ἐξορία, ὁ θάνατος, ἡ δουλεία. Ποία τῶν ποινῶν τούτων περιορίζεται εἰς ἓνα χρονικὸν διάστημα τόσον βραχύ, ὅσον ἡ ταχυτάτη στιγμή, κατὰ τὴν ὁποίαν διήρκεσε τὸ ἀδίκημα εἰς τρόπον, ὥστε τοῦτο νὰ τιμωρηθῇ κατὰ χρονικὸν διάστημα τόσῳ μικρόν, ὅσον ἐκεῖνο, καθ' ὃ διεπράχθη τὸ ἀδίκημα, ἐκτὸς ἐὰν πρόκειται περὶ ἀντιποίνου; Διότι ἡ ποινὴ αὕτη συνίσταται εἰς τὸ νὰ ὑποστῇ τις τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον ἐπροξένησεν εἰς ἄλλον. Ἐντεῦθεν αἱ λέξεις ἐκεῖναι τῆς Γραφῆς: «Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος» ⁽¹⁾. Πράγματι δυνατόν νὰ συμβῇ, ὥστε ν' ἀπολέσῃ τις τὸν ὀφθαλμὸν αὐτοῦ ἐκ σκληρᾶς ἐκδικήσεως εἰς χρονικὸν διάστημα τόσον μικρόν, ὅσον διήρκεσεν ὁ χρόνος κατὰ τὸν ὁποῖον ἐξώρυξε τὸν ὀφθαλμὸν συνανθρώπου του ἐξ ἰδίας ὑπατιότητος καὶ κακίας. Ἀλλά, ὅσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι λογικὸν νὰ τιμωρῇται διὰ μαστιγώσεως ἓνα φίλημα, διδόμενον εἰς τὴν σύζυγον ἑνὸς ἄλλου, μήπως ἐκεῖνος, ὅστις ἔδωσε αὐτὸ τὸ φίλημα ἐν διαστήματι ἑνὸς δευτερολέπτου δὲν μαστιγοῦται κατὰ χρονικὸν διάστημα ἀσυγκρίτως μακρότερον, ἢ δὲ γλυκύτης τῆς ἡδονῆς, πολὺ μικρᾶς διαρκείας, δὲν ἐξιλεοῦται διὰ τόσον μακρᾶς ποινῆς; Ἀλλὰ πῶς;

Δέον νὰ κρίνωμεν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ κρατῇται τις εἰς τὰ δεσμά παρὰ μόνον κατὰ τὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον διήρκεσε τὸ ἀδίκημα, διὰ τὸ ὁποῖον ἐκρίθη ἄξιός νὰ ῥιφθῇ εἰς ταῦτα, ἐφ' ὅσον εἶναι δικαιότατον, ὅπως ἓνας δοῦλος ὑφίσταται πολλῶν ἐτῶν βασανιστήρια ἀλυσόδετος, διὰ τὸ ὅτι ἐκτύπησεν ἢ ἐτραυματίσεν τὸν κύριόν του δι' ἑνὸς πλήγματος ἢ μιᾶς λέξεως ταχέως παρερχομένης; Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸ πρόστιμον, τὴν ἀτίμωσιν, τὴν ἐξορίαν, τὴν δουλείαν, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ ποινῶν, συνηθέστερον ἐπιβαλλομένων, εἰς τρόπον ὥστε οὐδέποτε νὰ εἶναι ἀντικείμενον συγγνώμης τινός, λαμβανομένου ὑπ' ὅψιν τοῦ χρονικοῦ διαστήματος τῆς ζωῆς ταύτης, δὲν φαίνονται ὅμοιαι πρὸς αἰωνίους ποινάς; Διότι, τὸ ὅτι δὲν εἶναι αἰώνια πραγματικῶς, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἡ ζωὴ, ἣτις πλήσσεται δι' αὐτῶν, δὲν εἶναι αἰώνιος. Καὶ ὅμως τὰ διὰ τοιούτων μακροχρονίων

(1) *Εξοδ. Κ', 24.

ποινῶν τιμωρόμενα ἁμαρτήματα διαπράττονται ἐν βραχυτάτῳ διαστήματι χρόνου. Ὡστε οὐδεὶς εἶναι δυνατόν νὰ πιστεύῃ, ὅτι αἱ ποιναί, αἱ ἐπιβαλλόμεναι εἰς τοὺς ἐνόχους, δεόν νὰ τερματίζονται τόσον ταχέως ὅσον τὸ γεγονὸς ἀνθρωποκτονίας, μοιχείας, ἱεροσυλίας ἢ ἄλλου οἰουδήποτε ἐγκλήματος, τὸ ὁποῖον δεόν νὰ ὑπολογίζεται ὅχι συμφώνως πρὸς τὴν χρονικὴν διάρκειάν του, ἀλλὰ πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ἀδικίας καὶ τῆς ἀσεβείας. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν συνέπειαν μεγάλου τινὸς ἐγκλήματος καταδικαζομένου εἰς τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, μήπως οἱ νόμοι κρίνουν τὴν τιμωρίαν του συμφώνως πρὸς τὴν βραχυτάτην στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἐκτελεσθῇ ἡ θανατικὴ ποινὴ καὶ ὅχι συμφώνως πρὸς τὸ γεγονός, τὸ ὁποῖον χωρίζει τὸν κακοποιὸν διὰ παντός ἐκ τῆς κοινωνίας τῶν ζώντων; Ὅπως λοιπὸν ἐν τῇ θνητῇ πολιτείᾳ, ὅπου διάγομεν τὸν βίον μας, τίθεται ἐκποδὼν ἄνθρωπός τις διὰ τῆς ποινῆς τοῦ πρώτου θανάτου, οὕτως ἐν τῇ ἀθανάτῳ πολιτείᾳ πλήττεται διὰ τῆς τιμωρίας τοῦ δευτέρου θανάτου.

Διότι, καθὼς ἀκριβῶς οἱ νόμοι τῆς παρούσης πολιτείας δὲν δύνανται ν' ἀνακαλέσουν τὸν εἰς θάνατον καταδικασθέντα καὶ ἐκτελεσθέντα εἰς τὴν ζωὴν, οὕτω εἰς τὴν δευτέραν δὲν δύναται ν' ἀνακληθῇ εἰς τὴν αἰώνιον. Ποῦ λοιπόν, λέγουν οἱ ἄπιστοι, ἔγκειται ἡ ἀλήθεια τῶν λέξεων τοῦ Χριστοῦ : «τῷ γὰρ μέτρῳ, ᾧ μετρεῖτε ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν» ⁽¹⁾, ἐφ' ὅσον ἓνα πρόσκαιρον παράπτωμα τιμωρεῖται δι' αἰωνίας ποινῆς ; Οὗτοι δὲν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν, ὅτι οὐχὶ ὑπὸ ἔποψιν χρονικῆς διαρκείας, ἀλλὰ λόγῳ ἀμοιβαιότητος τῆς ποινῆς τοῦτο γίνεται, τοῦτέστιν ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, ὅτι ὁ διαπράξας τὸ κακὸν θὰ ὑποστῇ τὸ κακόν, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγένετο λόγος, ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον. Εἶναι ἀληθές, ὅτι δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὰς λέξεις αὐτὰς κατὰ τὴν κυριολεκτικὴν σημασίαν των ἐν σχέσει πρὸς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐλάλησεν ὁ Κύριος, ἐκφραζόμενος κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, διότι ὠμίλει περὶ τῶν ἐτυμηγοριῶν καὶ τῶν κυρώσεων, ὁπόθεν τεκμαίρεται, ὅτι ὁ ἀδίκως δικάζων καὶ καταδικάζων κρίνεται, δικαίως δικαζόμενος καὶ καταδικαζόμενος, κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον, καίτοι δὲν λαμβάνει ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔδωκε. Πράγματι ἡμάρτησεν ἐν τῇ κρίσει του καὶ πάσχει διὰ τῆς κρίσεως, ἀλλὰ διέπραξεν ἀδικίαν διὰ τῆς καταδίκης, τὴν ὁποίαν ἀπήγγειλε καὶ δὲν θὰ ὑποστῇ παρὰ ὅ,τι εἶναι δίκαιον νὰ πάθῃ δι' αὐτῆς ταύτης τῆς καταδίκης τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν.

(1) Λουκ. στ'. 38.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

Τὸ μέγεθος τῆς πρώτης παρανομίας, διὰ τὴν ὁποίαν εἶναι ἄξιος τῆς αἰωνίου ποινῆς ἐκεῖνος, ὅστις εἶναι ἔξω τῆς χάριτος τοῦ Σωτῆρος.

Τὸ ὅτι αἱ αἰώνιαι ποιναὶ φαίνονται σκληραὶ καὶ ἄδικοι εἰς τὰς αἰσθήσεις τῶν ἀνθρώπων, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι αἱ αἰσθήσεις ἡμῶν, προωρισμέναι ν' ἀπολεσθῶν, στεροῦνται τοῦ συναισθήματος τῆς πραγματικῆς καὶ ὑψίστης ἐκείνης σοφίας, τῆς καθιστάσης ἡμᾶς ἱκανοὺς νὰ διαγινώσκωμεν ποῖον ἔγκλημα διεπραξάμεν κατὰ τὴν πρώτην παρανομίαν. Πράγματι, ὅσον περισσότερον ὁ ἄνθρωπος ἀπελάμβανε τότε τὸν Θεόν, τόσον μεγαλυτέρα ἦτο ἡ ἀσέβεια μὲ τὴν ὁποίαν τὸν ἐγκατέλειπε, γενόμενος ἄξιος αἰωνίου ποινῆς, ἐφ' ὅσον ἀπέπνιξεν ἐν ἑαυτῷ ἐν ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ εἶναι αἰώνιον. Ἴδου πῶς ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος ὑπέστη τὴν καταδίκην του : ἐκεῖνος, ὅστις κατ' ἀρχὴν ἐγένετο ἔνοχος τοῦ παραπτώματος τούτου, ἐτιμωρήθη μεθ' ὁλοκλήρου τῆς φυλῆς, ἥτις εὗρίσκετο ἐν αὐτῷ ὡς εἰς ῥίζαν του. Ὅθεν οὐδεὶς ἄνθρωπος δύναται ν' ἀποφύγῃ τὴν δικαίαν τιμωρίαν, ἥτις ὀφείλεται εἰς αὐτόν, ἐὰν μὴ διὰ τινος εὐσπλαγχνίας καὶ χάριτος, αἱ ὁποῖαι δὲν ὀφείλονται εἰς αὐτὸν παντάπασιν, διὸ καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος διηρέθη εἰς δύο μέρη : εἰς ἓν ἐκ τῶν ὁποίων δεικνύεται ποῖαν δύναμιν ἔχουν ἡ χάρις καὶ ἡ εὐσπλαγχνία, καὶ εἰς τὸ ἕτερον ἡ δικαία ἐκδίκησις. Αἱ δύο αὗται θεϊκαὶ ἰδιότητες δὲν ἀποδεικνύονται εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον ταυτοχρόνως, διότι, ἂν ὅλοι παρέμενον αἰωνίως εἰς τὰς βασάνους μιᾶς δικαίας καταδίκης, ἡ χάρις καὶ ἡ εὐσπλαγχνία τοῦ Λυτρωτοῦ εἰς οὐδένα ἔξ αὐτῶν θὰ ἀπήστραπεν.

Τοῦναντίον, ἐὰν πάντες μεθίσταντο ἀπὸ τοῦ σκότους εἰς τὸ φῶς, εἰς οὐδένα ἔξ αὐτῶν θὰ ἐφαίνετο τῆς ἐκδικήσεως ἡ αὐστηρότης. Πλὴν ὅμως ὑπάρχει κάτι περισσότερον ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς παρὰ ἀπὸ τῆς ἐτέρας. Ἐὰν ὅλοι ἐλάμβανον τὴν αὐτὴν μεταχείρισιν, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ λάβουν, οὐδεὶς θὰ ἐμέμφετο τὴν δικαιοσύνην τοῦ δικαίου ἐκδικητοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως ὑπάρχουν πολλοὶ ἀποφεύγοντες τὴν ἐκδίκησιν ταύτην, ὑπάρχει λόγος μεγίστος ν' ἀποδίδωμεν χάριτας εἰς τὸ μεγαλόφρον εὐεργέτημα τοῦ Λυτρωτοῦ μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Ἀπάντησις εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἰσχυρίζονται, ὅτι αἱ ποιναὶ τῶν ἁμαρτωλῶν μετὰ θάνατον δὲν ἔχουν ἄλλον σκοπὸν παρὰ νὰ τοὺς ἐξιλεώσουν.

Οἱ Πλατωνικοί, καίτοι διατείνονται, ὅτι οὐδὲν ἁμάρτημα μένει ἀτιμώρητον, ἐν τούτοις φρονοῦν, ὅτι αἱ ποιναὶ ἐν τῷ συνόλῳ των δὲν ἐπιδιώκουν ἄλλον σκοπὸν παρὰ τὴν ἡθικὴν βελτίωσιν τοῦ ἁμαρτωλοῦ· ὅτι ἐπιβάλλονται ἀπὸ τοὺς νόμους τῶν ἀνθρώπων ἢ ἀπὸ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν ἢ εἰς τὴν ἄλλην, εἴτε διότι ὁ ἁμαρτωλὸς ἔμεινεν εἰς τὴν ζωὴν ταύτην ἀτιμώρητος, εἴτε διότι ἐτιμωρήθη, χωρὶς νὰ βελτιωθῇ. Ἐντεῦθεν ἡ σκέψις τοῦ Μάρωνος (Βιργιλίου) ἐν τῷ χωρίῳ ἐκείνῳ, ὅπου, ἀφοῦ ὠμίλησε περὶ τῶν γηϊνῶν σωμάτων καὶ τῶν διὰ τὸν θάνατον προωρισμένων μελῶν, προκειμένου περὶ τῶν ψυχῶν λέγει :

Αὐτὴ ἡ γηϊνὴ ἔνωσις γεννᾷ τὸν πόθον
Ὁ φόβος, τὴν ἐλπίδα, τὴν ὁδύνην, τὴν ἡδονήν.

Ἀμέσως δὲ κατόπιν προσθέτει :

Ἡ ψυχὴ δὲν ἀπολαμβάνει πλέον τὴν λάμψιν τοῦ οὐρανοῦ
Αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ θάνατος θραύει τὸν γηϊνὸν ζυγὸν τῆς
Χωρὶς νὰ παύσῃ τὰ δεινὰ τῆς, ἡ στιγμή τοῦ θανάτου
Δὲν τὴν ἀποπλύνει ἀπὸ τοὺς ῥύπους τῆς ζωῆς
Μόνον ὁ χρόνος διὰ μακρῶν ποινῶν τὴν ἀπαλλάσσει
ἀπὸ τὰς κακίας, ποὺ ἔχουν αὐξήσει τὴν σκωρίαν των
Ἄχ! Πόσοι ἐξιλασμοὶ καὶ πόσα βάσανα!
Ἡ ψυχὴ, παιχνίδι τῶν ἀνέμων, φτερουγίζει
εἰς τῶν ἀέρων τὰς πνοάς, μέσα εἰς τὰς φλόγας,
Μέσα εἰς τὰ ὕδατα ἀποκαθαίρει ἀπὸ τὴν
ὑποστάθμησίν τῆς, τὰ βδελυρὰ πάθη, ποὺ τὴν ἐμόλυναν ⁽¹⁾.

Οἱ ἔχοντες τὴν πίστιν ταύτην διατείνονται, ὅτι μετὰ θάνατον ὑφίστανται ἐξιλαστήριοι ποιναί, ἐπειδὴ δὲ τὸ ὕδωρ, ὁ ἀήρ, τὸ πῦρ εἶναι στοιχεῖα ἀνώτερα τῆς γῆς, ἰσχυρίζονται, ὅτι ἕκαστον τῶν στοιχείων τούτων συμπράττει διὰ τῶν ἐξιλασθηρίων τιμωριῶν ν' ἀποπλύνῃ τοὺς ῥύπους, τοὺς προερχομένους ἐκ τῆς ἐπαφῆς μὲ τὴν γῆν. Ὁ ἀήρ ὑποδεικνύεται μὲ τὰς λέξεις :

---

(1) Αἰν. VI 733—742.

Ἡ ψυχὴ παιχνίδι τῶν ἀνέμων . . . .

τὸ ὕδωρ μὲ τὴν φράσιν :

. . . . ἐντὸς τῶν τεραστίων βαράθρων

τὸ δὲ πῦρ δι' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ ὀνόματός του, ὅταν λέγῃ ὁ ποιητής :

. . . . ὅπου φλέγεται μέσα εἰς τὰς φλόγας.

Ἡμεῖς προσβέβουμεν, ὅτι ὑπάρχουν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν ἀκόμῃ ἐξιλαστήριοι ποιναί, ἀλλ' ὅτι εἶναι τοιαῦται ὅχι δι' ἐκείνους, ἢ ζωὴ τῶν ὁποίων δὲν γίνεται καλυτέρα, ἢ καθίσταται μάλιστα χειροτέρα, καὶ διὰ τοὺς ὁποίους δὲν εἶναι παρὰ μόνον θλίψις αἱ ἐν λόγῳ ποιναί, ἀλλὰ δι' ἐκείνους, οἱ ὅποιοι, πληττόμενοι ὑπ' αὐτῶν, εὗρισκουν εἰς αὐτὰς τὴν ἡθικὴν ἐπανόρθωσίν των. Ὅλαι δὲ αἱ λοιπαὶ ποιναί, πρόσκαιροι ἢ αἰῶνιαι, ἀναλόγως τοῦ τρόπου, καθ' ὃν θὰ κριθῇ ὁ καθεὶς ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας, ἄλλοτε μὲν ἐπιβάλλονται εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὰς παρωχημένας ἁμαρτίας των ἢ δι' ἐκείνας ἐντὸς τῶν ὁποίων διαγουν ἀκόμῃ τὴν ζωὴν αὐτῶν οἱ ὑπ' αὐτῶν πληγέντες, ἄλλοτε δὲ διὰ τὰ ἐνισχύσουν ἢ τὰ δείξουν τὰς ἀρετάς των. Αἱ τοιαῦται δὲ ποιναί ἐπιβάλλονται τῇ μεσολαβήσει τῶν ἀνθρώπων ἢ τῶν ἀγγέλων, ἀγαθῶν ἢ κακῶν. Πράγματι, ὅταν τις ὑφίσταται τὸ κακόν, συνεπεία τῆς κακίας ἢ τῆς πλάνης ἐνὸς ἄλλου, ἐὰν οὗτος ἔξ ἀγνοίας ἢ ἀδικίας πρὸς ἐκεῖνον, ὅστις πάσχει τὸ κακόν, ἁμαρτάνῃ, ὁ Θεός, ἐπιτρέπων διὰ τινος μυστικῆς κρίσεως, ὅπως συμβαίῃ τοῦτο, δὲν ἁμαρτάνει. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰς προσκαίρους ποινὰς, ἄλλοι μὲν τὰς ὑφίστανται μόνον εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν, ἄλλοι εἰς τὴν ἑτέραν καὶ τέλος ἄλλοι καὶ εἰς αὐτὴν καὶ εἰς τὴν ἑτέραν ζωὴν, πάντως ὅμως πρὸ τῆς αὐστηροτάτης τελευταίας κρίσεως. Οἱ ὑφιστάμενοι τὰς προσκαίρους ποινὰς δὲν περιπίπτουν εἰς τὰς αἰωνίας τοιαύτας, αἵτινες δέον ν' ἀρχίσουν μετὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν, διότι εἴπαμεν ἤδη ἄνωτέρω, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον δὲν ἔχει συγχωρηθῇ εἰς αὐτοὺς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον, θὰ συγχωρηθῇ εἰς τὸν ἄλλον, ὅπως ἀποφύγουν τὰ αἰῶνια τοῦ μέλλοντος βασανιστήρια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Πᾶσα ἐνέργεια τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἥτις μᾶς ἀποσπᾷ ἀπὸ τὴν ἄβυσσον τοῦ κακοῦ, συνδέεται μὲ τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.

Πάντως, ὑπὸ τὸν βαρὺν ζυγόν, τὸν καταπονοῦντα τὰ τέκνα τοῦ Ἀδάμ, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐξέρχονται τοῦ μητρικοῦ κόλπου μέχρι

τῆς ἡμέρας, τῆς ταφῆς των εἰς τοὺς κόλπους τῆς μητρὸς πάντων ἡμῶν, τὸ κακὸν εἶναι κατὰ τοῦτο θαυμάσιον, καθ' ὅσον μᾶς καθιστᾷ ἐγκρατεῖς καὶ μᾶς κάμνει νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ἡ παροῦσα ζωὴ κατήντησε δι' ἡμᾶς τιμωρία, συνεπεία τοῦ ἁμαρτήματος τοῦ διαπραχθέντος εἰς τὸν γήϊνον παράδεισον καὶ ὅτι πᾶν ὅ,τι γίνεται ὑπὲρ ἡμῶν ὑπὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης δὲν συνδέεται παρὰ μὲ τὴν νέαν κληρονομίαν τοῦ νέου αἰῶνος, ἵνα, ἀφοῦ λάβωμεν ἐδῶ κάτω ἓνα ἐνέχυρον, δεχθῶμεν ἐν καιρῷ τῷ δέοντι τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ ἐνεχύρου τούτου. Πρὸς τὸ παρὸν ὁμῶς ἅς βαδίζωμεν μὲ τὴν ἐλπίδα, ἅς κάμνωμεν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐκάστοτε νέας προόδους καὶ ἅς θανατώσωμεν διὰ τοῦ πνεύματος τὰ ἔργα τῆς σαρκός ⁽¹⁾, διότι «ἔγνω Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ» ⁽²⁾, «ὅσοι γὰρ Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοι εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ» ⁽³⁾ ἐκ τῆς χάριτος καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς φύσεως, δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνον εἰς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου γενόμενος ἐκ τῆς πρὸς ἡμᾶς εὐσπλαγνίας Του, ἵνα ἡμεῖς, καίπερ υἱοὶ τοῦ ἀνθρώπου ὄντες, γίνωμεν υἱοὶ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς χάριτος.

Διότι Οὗτος, καίτοι ἀμετάβλητος ὢν, ἔλαβε παρ' ἡμῶν τὴν ἡμετέραν φύσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἠδυνήθη νὰ μᾶς δεχθῇ, καίτοι δὲ διατηρῶν τὴν θειότητά Του, συμμετέσχεν οὐχ ἥττον τῆς ἀδυναμίας μας, ἵνα ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ἐπὶ τὰ βελτίω μεταβαλλόμενοι, ἀποβάλλωμεν ὅ,τι μᾶς καθιστᾷ ἁμαρτωλοὺς καὶ θνητούς, διὰ τῆς συμμετοχῆς ἡμῶν εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀθανασίαν Του, καὶ ὅπως τὸ ἀγαθόν, πὺν ἐδώρησεν εἰς τὴν φύσιν μας, δυνηθῶμεν νὰ τὸ διατηρήσωμεν τετελεσμένον διὰ τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ, ἀποτόκου τῆς ἀγαθότητος τῆς φύσεώς Του. Διότι, ὅπως δι' ἑνὸς καὶ μόνου ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου ἐπέσαμεν εἰς ἓνα τόσο μεγάλο κακόν, οὕτω δι' ἑνὸς καὶ μόνου ἀνθρώπου, ὅστις εἶναι ὁ Θεός, ὁ δικαιολογῶν ἡμᾶς, θὰ φθάσωμεν εἰς τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸν τοῦτο ⁽⁴⁾.

Οὐδεὶς δικαιούται νὰ ὑπερηφανευθῇ, ὅτι μετέστη ἐκ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἕτερον, παρὰ μόνον ὅταν εὐρεθῇ ἐκεῖ, ὅπου δὲν ὑφίστανται πλέον πειρασμοί, καὶ ὅπου θὰ εὕρῃ τὴν εἰρήνην ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἐπιζητεῖ ἐν μέσῳ πολυαρίθμων ἀγώνων ἑνὸς πολέμου κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ σὰρξ κατέχεται ἀπὸ πόθους ἀντιστρατευομένους πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸ πνεῦμα ἀπὸ πόθους

---

(1) Ρωμ. η', 13.

(2) Β'. Τιμοθ. β'. 19.

(3) Ρωμ. η'. 14.

(4) Ρωμ. ε', 12.

ἐναντίον τῆς σαρκός (1). Ἀλλά, ὁ πόλεμος οὗτος οὐδέποτε θὰ ὑπῆρχεν, ἐὰν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις παρέμενε διὰ τοῦ αὐτεξουσίου της σταθερὰ εἰς τὴν χρησιότητα, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε πλασθῇ. Ἀλλὰ τώρα, μὴ στέργουσα ν' ἀπολαμβάνη εἰς τοὺς κόλπους τῆς εὐδαιμονίας τὴν εἰρήνην μετὰ τοῦ Θεοῦ, μάχεται καθ' ἑαυτῆς εἰς τὴν δυστυχίαν της, καίτοι δὲ ἡ δυστυχία αὕτη εἶναι τὸ ἀποκορύφωμα τῆς ἀθλιότητος, ἀξίζει ὅμως περισσότερο ἀπὸ τὴν πρώτην περίοδον τῆς ζωῆς ταύτης.

Πράγματι εἶναι προτιμότερον νὰ καταπολεμῶμεν τὰ ἐλαττώματα μας παρὰ νὰ ἐξουσιαζόμεθα ὑπ' αὐτῶν ἄνευ ἐλπίδος ν' ἀπαλλαγῶμεν ἡμέραν τινὰ ἀπὸ τούτων, ἀναμφιβόλως ἀναστενάζομεν μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου τούτου καὶ διακαιόμεθα ὑπὸ θεϊκοῦ ἔρωτος, ἵνα ἐξασφαλίσωμεν τὴν ἀπόκτησιν τῆς τελείως διατεταγμένης εἰρήνης, ὅπου τὰ κατώτερα πλάσματα ὑποτάσσονται εἰς τὰν ὀψιότερα εἰς μίαν μεγίστην σταθερότητα. Ἀλλ' ἄς μὴ θελήσῃ ὁ Θεὸς ὅπως ἀπολέσωμεν πᾶσαν ἐλπίδα νὰ τύχωμεν τοιούτου ἀγαθοῦ. Ἄλλως, ἐὰν συνέβαινε τοῦτο, θὰ ἔπρεπε νὰ προκρίνωμεν τὴν παραμονὴν μας εἰς τὴν ἀγωνίαν τοῦ παρόντος ἀγῶνος παρὰ νὰ ἐπιτρέψωμεν εἰς τὰ ἐλαττώματά μας νὰ μᾶς ἐξουσιάζουν χωρὶς ν' ἀμυνόμεθα ἐναντίον των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

Νόμοι τῆς χάριτος, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ὅλοι οἱ ἄνθρωποι δύνανται ν' ἀναγεννηθοῦν οἵανδήποτε ἡλικίαν καὶ ἂν ἔχουν.

Ἀλλὰ τοιαύτη εἶναι ἡ εὐσπλαγχνία τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ σκεύη οἴκτου, τὰ ὁποῖα παρεσκεύασε (2) ὥστε καὶ αὕτη ἔτι ἡ πρώτη ἡλικία τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ ἡ βρεφικὴ, ἡ ὑποτασσομένη εἰς τὴν σάρκα, ἄνευ μηδεμιᾶς ἀντιστάσεως, καὶ δευτέρα, ἡ καλουμένη παιδική, καθ' ἣν ἡ νόησις δὲν ἔχει εἰσέτι ἀναλάβει τὸν ἀγῶνα καὶ ζῇ ὑποκειμένη εἰς ὅλους τοὺς δελεασμοὺς τοῦ ἐλαττώματος, —διότι, ὁ ἄνθρωπος δύναται τότε νὰ ὁμιλῇ καὶ συνεπῶς φαίνεται ἐξεληθὼν ἐκ τῆς βρεφικῆς ἡλικίας, πλὴν ὅμως τὸ πνεῦμά του, λόγῳ τῆς ἀδυναμίας του, δὲν φαίνεται ἱκανὸν νὰ ἐκτελῇ ἐντολὰς—ἐὰν λέγω, τὰ ἀνθρώπινα ταῦτα πλάσματα ἐφοδιασθοῦν διὰ τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ τερματίσουν τυχὸν τὴν

---

(1) Γαλ. ε', 17.

(2) . . . ἡ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι ὁ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὁ δὲ εἰς ἀτιμίαν; Ρωμ. θ', 21.

ζωήν των, μεταφερόμενα ἐκ τῶν δυνάμεων τοῦ σκότους εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Χριστοῦ, ὅχι μόνον δὲν θὰ εἶναι προωρισμένα διὰ τὰς αἰωνίους ποινάς, ἀλλὰ καὶ οὐδεμίαν ἐξιλαστήριον τιμωρίαν θὰ ὑποστοῦν μετὰ θάνατον. Πράγματι ἀρκεῖ, ἡ πνευματικὴ ἀναγέννησις, ὅπως ὁ δεσμός, ποὺ συνάπτει ἡ σαρκικὴ ἀναγέννησις μετὰ τοῦ θανάτου μὴ ἀποβῇ τὸ παράπαν ἐπιβλαβὴς μετὰ θάνατον.

Ἄλλ' ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἔλθῃ εἰς ἡλικίαν τοιαύτην, ὥστε νὰ δύναται νὰ ἐκτελῇ ἐντολὰς καὶ ὅπως, διὰ νὰ ὑποταγῇ εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ νόμου, ὀφείλῃ νὰ διεξαγάγῃ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν ἐλαττωμάτων του καὶ μάλιστα μετὰ σθένους ἐκ φόβου, μήπως ἡ ἡλικία αὕτη τὸν παρασύρῃ εἰς ἁμαρτίας ἀξίας καταδίκης· ἐὰν ἁμαρτίαι αὗται δὲν ἔχουν ἐνισχυθῇ ὑπὸ μακρᾶς σειρᾶς νικηφόρων ἀγώνων, εἶναι εὐκολώτερον νὰ νικήσῃ τις τὴν ἑξιν τοῦ κακοῦ καὶ νὰ τὴν ἀναγκάσῃ εἰς ὑποχώρησιν· ἐὰν ὅμως τὰ ἐλαττώματα συνήθισαν νὰ νικοῦν καὶ νὰ κυριαρχοῦν, δὲν δύναται τις πλέον νὰ τ' ἀντιμετωπίσῃ ἐπιτυχῶς ἄνευ ἐνεργείας πλήρους δυσχερειῶν. Ἄλλωστε ὁ ἀληθινὸς θρίαμβος δὲν ὀλοκληροῦται εἰμὴ διὰ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἀληθινὴν δικαιοσύνην, ἣτις δὲν εὐρίσκεται παρὰ μόνον ἐν τῇ πίστει εἰς τὸν Χριστόν. Πράγματι, χωρὶς τὴν παρουσίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, συνεπικουροῦντος, ἡ ὑπαρξὶς τοῦ ἐπιτάσσοντος νόμου συντελεῖ, ὥστε αἱ ἀπαγορευτικαὶ διατάξεις του ν' αὐξάνουν τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ἁμαρτίαν, νὰ τὴν κάμνουν νὰ νικᾷ καὶ νὰ παρέχουν στάδιον εἰς τὸ ἔγκλημα τῆς ἀνυπακοῆς. Ἀναμφιβόλως, ἐμφανῆ ἐλαττώματα κατανικῶνται ἐνίοτε ὑπὸ κρυπτῶν ἐλαττωμάτων, ἅτινα φημίζονται ὡς ἀρεταί. Ἐπὶ κεφαλῇς αὐτῶν εὐρίσκεται ἡ ὑπεροψία καὶ ποιά τις καταστρεπτικὴ αὐταρέσκεια. Ὅθεν δὲν δύναται τις νὰ θεωρῇ τὰ ἐλαττώματα ταῦτα ὡς ἡττημένα παρὰ μόνον, ὅταν ἡττῶνται ὑπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Ἀλλά, τὴν ἀγάπην ταύτην τὴν δίδει ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεσάζοντος μεταξὺ Αὐτοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅστις συμμετέσχε τῆς θνητῆς καταστάσεώς μας, ὅπως καταστήσῃ ἡμᾶς αὐτοὺς συμμετόχους τῆς θειότητος Αὐτοῦ.

Πλὴν ὅμως ὀλίγιστοι εἶναι ἀρκοῦντως εὐτυχεῖς, ὥστε ἀπὸ τῶν ἀπαρχῶν τῆς ἐφηβείας των, ἐν μέσῳ τῶν ἀκολασιῶν καὶ τῆς ἀταξίας ἢ ἐν μέσῳ τῆς πλάνης ἐγκληματικῆς ἀσεβείας, νὰ μὴ ἔχουν διαπράξῃ ἁμαρτίαν τινὰ ἀξίαν καταδίκης, καὶ νὰ καταπνίξουν μετὰ μεγάλης μεγαθυμίας ὅ,τι ἡδύνατο νὰ τοὺς ἐξουσιάσῃ διὰ σαρκικοῦ δελεασμοῦ.

Πολλοί, ἀφοῦ λάβουν τὴν ἐντολήν, ἀφίνουν ἑαυτοὺς νὰ παρασύρονται ὑπὸ τοῦ ἐλαττώματός των, τὸ ὅποιον κυριαρχεῖ ἐπ' αὐτῶν, καὶ καθίστανται παραβάται τοῦ νόμου, ἀλλὰ κατόπιν

προσφεύγουν εἰς τὴν χάριν, ἥτις τοὺς βοηθεῖ διὰ τῆς πικρᾶς ὁδοῦ τῆς μετανοίας, καὶ δι' ἁγῶνος σφοδροτέρου καὶ λυσσωδεστέρου κατάγουν τὴν νίκην, καθυποτάσσουν τὸ πνεῦμα αὐτῶν εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἐξουσιάζουν πρὸς χάριν Αὐτοῦ τὴν σάρκα των.

Ὡστε πᾶς ὁ ἐπιθυμῶν ν' ἀποσοβήσῃ τὰς αἰωνίους ποινάς, ὅχι μόνον ὀφείλει νὰ λάβῃ τὸ βάπτισμα, ἀλλὰ καὶ νὰ δικαιολογηθῇ ἐν Χριστῷ, μεθιστάμενος οὕτω πραγματικῶς ἀπὸ τοῦ διαβόλου εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἀλλὰ, πρέπει νὰ εἴμεθα πεπεισμένοι, ὅτι δὲν θὰ ὑπάρχῃ πλέον θέσις ἐν τῷ μέλλοντι διὰ τὰς ἐξιλαστηρίους ταύτας ποινάς πρὸ τῆς τελευταίας καὶ φοβερᾶς κρίσεως. Πλὴν ὅμως δὲν δύναται τις ν' ἀρνηθῇ, ὅτι τὸ αἰώνιον πῦρ, αὐτὸ τοῦτο, θὰ εἶναι σφοδρότερον ἢ ἐλαφρότερον εἰς τοὺς μὲν παρὰ εἰς τοὺς δὲ ἀναλόγως, τῆς διαφορᾶς τῆς συμμετοχῆς των εἰς τὸ κακόν, εἴτε διότι ἡ σφοδρότης καὶ ἡ ζέσις του ποικίλλει συμφώνως πρὸς τὴν ποινὴν ἐκάστου, εἴτε διότι, καίπερ ἐξ ἴσου καυστικόν, κάμνει, ὥστε νὰ αἰσθάνεται τις ἄνισον μαρτύριον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Περὶ τῶν φρονούντων ὅτι αἱ ποιναὶ δὲν θὰ εἶναι δι' οὐδένα αἰώνιαι.

Ἦδη βλέπω, ὅτι δὲν πρόκειται πλέον περὶ εἰρηνικῆς τινος συζητήσεως παρὰ μόνον μετὰ τῶν ἡμετέρων ἐκείνων, οἵτινες λόγῳ τῆς εὐσπλαγχνίας των, ἀρνοῦνται νὰ πιστεύσουν, ὅτι αἱ ποιναὶ ὅλων ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ὁ δίκαιος κριτὴς θὰ κρίνῃ ἄξιους τῶν ποινῶν ἢ τοῦλάχιστον ἐνίων ἐξ αὐτῶν θὰ εἶναι αἰώνιαι, καὶ οἱ ὁποῖοι φρονοῦν, ὅτι τοῦναντίον μετὰ πάροδον χρονικοῦ διαστήματος, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μακροῦ, ἀναλόγως τῶν ἁμαρτιῶν ἐκάστου, θ' ἀπαλλαγοῦν τῶν ἐπιβληθεισῶν ποινῶν τούτων.

Ὑπὸ τῆς σκέψεως ταύτης, ἀποτόκου ὑπερμέτρου εὐσπλαγχνίας, ἄγεται ὁ Ὠριγένης, πιστεύων, ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ διάβολος καὶ οἱ ἄγγελοί του, ἀφοῦ ὑποστοῦν βασάνους κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σκληρὰς καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μακράς, θ' ἀπαλλαγῶσι τοῦ μαρτυρίου των, ὅπως εἰσέλθουν εἰς τὴν ὁμήγυριν τῶν ἁγίων ἀγγέλων. Ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία κατεδίκασε τὸν Ὠριγένην οὐχὶ ἄνευ λόγου τόσον διὰ τὴν γνώμην του ταύτην, ὅσον καὶ δι' ἄλλας ἀντιλήψεις του, ἰδίως δὲ λόγῳ τῶν κατ' αὐτὸν ἀδιαλείπτως ἀνανεουμένων ἐναλλαγῶν εὐτυχίας καὶ δυστυχίας καὶ τοῦ

«πήγαινε καὶ ἔλα» τῶν ψυχῶν μετὰ πάροδον αἰώνιον ἀπὸ τῶν ἡδονῶν τοῦ παραδείσου εἰς τὰς βασάνους τῆς κολάσεως. Πράγματι, δὲν ἔχανε τὸ εὐεργέτημα τῆς εὐσπλαγχνίας του, ὅτε κατεδίκασε τοὺς ἁγίους εἰς τὰς πραγματικὰς βασάνους τοῦ ἔξιλασμοῦ καὶ εἰς τὴν ψευδῇ μακαριότητα ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων δὲν θὰ ἠδύναντο ν' ἀπολαύσουν τὴν ἀληθινὴν καὶ ἀσφαλῆ χαρὰν, δηλαδὴ χαρὰν ἀπηλλαγμένην τοῦ φόβου καὶ βεβαίαν περὶ τῆς ἀπολύτου εὐδαιμονίας; Ἀλλά, ὁ οἶκτος τῶν φρονούντων, ὅτι αἱ βάσανοι πάντων τῶν ἀνθρώπων τῶν καταδίκων ὑπὸ τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ, εἶναι πρόσκαιροι, καὶ ὅτι ἡ εὐδαιμονία τῶν λυτρωθέντων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον ἐνωρὶς ἢ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον ἄργα ἀπὸ τὰς ποινὰς των νὰ εἶναι αἰώνιος, εὐρίσκεται εἰς μίαν ἀκόμη μεγαλύτεραν πλάνην. Ἐὰν ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ὀρθὴ καὶ ἀληθὴς διὰ τὸν λόγον, ὅτι εἶναι κατάμεστος εὐσπλαγχνίας, θὰ εἶναι τοσούτῳ μᾶλλον ἀληθεστέρα καὶ τοσούτῳ μᾶλλον ὀρθότερα καθόσον θὰ πληροῦται ὑπὸ μεγαλυτέρας τοιαύτης.

Ἡ τοιαύτη λοιπὸν εὐσπλαγχνία ἃς ἐπεκτείνεται καὶ ἃς ἐξαπλοῦται μέχρι τῶν καταδίκων ἀγγέλων, οἵτινες δέον ν' ἀπαλλαγοῦν τοῦ μαρτυρίου των κατόπιν αἰώνων τόσον μακρῶν, ὅσον τοὺς φαντάζονται. Διὰ ποῖον λόγον λοιπὸν ἡ πηγὴ τῆς εὐσπλαγχνίας ταύτης θὰ εἶναι ἀκένωτος δι' ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ δὲν θὰ στειρεύσῃ παρὰ μόνον διὰ τοὺς ἀγγέλους; Καὶ ὅμως οἱ συμμεριζόμενοι τὴν γνώμην ταύτην δὲν πηγαίνουν τόσον μακρὰν εἰς τὴν σκέψιν των καὶ οὔτε φθάνουν μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ πιστεύουν καὶ αὐτὴν τὴν λύτρωσιν τοῦ διαβόλου. Ὅστι-σδήποτε ἀποτολμήσῃ τοῦτο, θὰ ὑπερβάλῃ αὐτοὺς ἀναμφιβόλως, ἀλλὰ συγχρόνως θὰ εὐρεθῇ ἐντὸς πλάνης καὶ ἀντιθέσεως πρὸς τὸν ἄνευ περιστροφῶν λόγον τοῦ Θεοῦ, τοσούτῳ μᾶλλον ἀναισχύντου καὶ τοσούτῳ μᾶλλον ἐνόχου, καθόσον θὰ πιστεύῃ, ὅτι δὲν ἐνδίδει αὐτὸς ὁ ἴδιος παρὰ εἰς συναίσθημα πληρεστέρας εὐσπλαγχνίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Περὶ τῶν φρονούντων ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν οὐδεὶς θὰ καταδικασθῇ χάρις εἰς τὴν παρέμβασιν τῶν ἁγίων.

Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι, ὅπως ἀντελήφθημεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι κατὰ τὰς συνδιαλέξεις μας, καίτοι σεβόμενοι, ὥς φαίνεται, τὰς Ἱερὰς Γραφάς μας, δὲν εἶναι ἄξιοι τῆς ἐκτιμήσεως ἡμῶν ἐξ αἰτίας τῶν ἡθῶν των. Ὑποστηρίζοντες τὴν ὑπόθεσίν των, ἀποδίδουν εἰς τὸν Θεὸν εὐσπλαγχνίαν ἔναντι τοῦ ἀνθρωπίνου γέ-

νους ἀκόμη μεγαλυτέρα παρὰ οἱ πρῶτοι. Πράγματι συμφωνοῦν ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς κακοὺς καὶ τοὺς ἀπίστους ἀπει-
θυνόμεναι ἀπειλαὶ εἶναι ἀληθιναί, ὅτι οἱ κακοὶ καὶ οἱ ἄπιστοι
εἶναι ἄξιοι τιμωρίας, ἀλλὰ προσθέτουν ὅτι ὁ οἶκτος θὰ κατισχύ-
σῃ, ὅταν ἐπιστῇ ἡ στιγμή τῆς τελευταίας κρίσεως. Ὁ Θεός, λέ-
γουν, ἐν τῇ εὐσπλαγχνίᾳ Του θὰ τοὺς συγχωρήσῃ τῇ παρακλήσει
καὶ τῇ παρεμβάσει τῶν ἁγίων Του, διότι οὗτοι, ἐφ' ὅσον προ-
σηύχοντο ὑπὲρ αὐτῶν, ὅτε ἦσαν ἐχθροὶ των δὲν θὰ προσεύχων-
ται τώρα πολὺ περισσότερον, ὁπότε θὰ τοὺς βλέπουν ταπεινω-
μένους, ἱκετευτικοὺς καὶ συντετριμμένους; Δὲν πρέπει, λέγουν,
νὰ πιστεύωμεν, ὅτι οἱ ἅγιοι θ' ἀπολέσουν τὰ «σπλάγχνα τῆς
εὐσπλαγχνίας των» (*viscera misericordiae*), διότι ἡ ἀγιότης αὐ-
τῶν θὰ εἶναι ὠλοκληρωμένη. Ἀφοῦ δὲ προσηύχοντο ὑπὲρ τῶν
ἐχθρῶν αὐτῶν, ὅτε καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι δὲν ἦσαν ἄνευ ἁμαρτίας,
δὲν θὰ προσεύχωνται διὰ τοὺς ἰδίους ἐχθρούς, ὅταν δὲν θὰ ὑ-
πάρχῃ πλέον ἐμπόδιον διὰ τὴν ἀποτελεσματικότητα τῆς προσευ-
χῆς των εἰς μίαν τοιαύτην κατάστασιν ἀγιότητος;

Ὅσοι τοῦλάχιστον συμφωνῶν, ὅτι οἱ ἄπιστοι καὶ οἱ ἄσε-
βεῖς θὰ βασανίζονται μὲν ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ἀλλ' ὅτι θ' ἀπαλ-
λαγῶσιν ὅλων τῶν κακῶν, στηρίζουν τὴν γνώμην των ἰδίᾳ ἐπὶ
τοῦ ψαλμοῦ ὅπου λέγεται: «μὴ ἐπιλήσεται τοῦ οἰκτειρῆσαι
ὁ Θεός; ἢ συνέξει ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐ-
τοῦ;» ⁽¹⁾ Ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, λέγουν, εἶναι ἡ δικαιοσύνη Του,
ἣτις θέλει, ὅπως οἱ μὴ ὄντες ἄξιοι τῆς αἰωνίου εὐδαιμονίας τι-
μωρῶνται, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, εἰς αἰωνίαν ποινήν,
ἀλλὰ, ἐὰν ἐπιτρέπῃ, τὸ μαρτύριον τῶν κακῶν νὰ εἶναι μακρὸν
ἢ νὰ ὑπάρχῃ δι' αὐτοὺς ἐν μαρτύριον, εἶναι βέβαιον ὅτι, ἐὰν
ἔχῃ οὕτω τὸ πρᾶγμα, ἡ ὀργὴ του θ' ἀναστείλῃ τὸ ῥεῦμα τῆς
εὐσπλαγχνίας Του. Πλὴν ὅμως λέγει ὁ ψαλμωδός, ὅτι οὐδὲν ὅμως
θὰ τὸ κάμῃ. Πράγματι δὲν λέγει: «ἡ ὀργὴ του θ' ἀναστείλῃ ἐπὶ
χρόνον μακρὸν τὴν εὐσπλαγχνίαν Του; ἀλλὰ «συνέξει ἐν τῇ ὀρ-
γῇ αὐτοῦ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐτοῦ».

Ἴδον λοιπόν, ὅτι κατ' αὐτοὺς αἱ ἀπειλαὶ τῆς κρίσεως τοῦ
Θεοῦ δὲν εἶναι ψευδεῖς, μολονότι δὲν πρέπει νὰ καταδικάζῃ κα-
νένα, καθὼς ἀκριβῶς δὲν δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι αἱ
ἀπειλαὶ Του διὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Νινευῆς ὑπῆρξαν ψευ-
δεῖς, καὶ ὅμως οἱ ἀντιφρονοῦντες λέγουν, ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον
προεῖπεν, ἄνευ οὐδενὸς ὅρου, οὐδέποτε εἶχε πραγματοποιηθῇ ⁽²⁾.
Ὅντως δὲν εἶπεν, ὅτι θὰ καταστραφῇ ἡ Νινευῆ, ἐὰν δὲν μετα-

⁽¹⁾ Ψαλμ. ΟΣΤ (ΟΖ'), 10.

⁽²⁾ Ἰωνᾶς Γ', 4.

νοήση καὶ ἂν δὲν μεταστραφῇ, ἀλλ' ἀνήγγειλε τὴν μέλλουσαν καταστροφὴν τῆς πόλεως ἄνευ οὐδενὸς περιορισμοῦ. Τὴν ἀπειλὴν λοιπὸν ταύτην θεωροῦν ἀληθινήν, διότι ὅ,τι προεῖπεν ὁ Θεὸς ἦσαν ἄξιοι νὰ τὸ ὑποστοῦν οἱ Νινευῖται, μολονότι δὲν ἐπρόκειτο νὰ πραγματοποιηθῇ ποτέ. Τῷ ὄντι, ἐὰν ἐσυγχώρησε τοὺς Νινευίτας ἐν τῇ μετανοίᾳ των, τὸ ἔκαμε, διότι δὲν ἠγνόει ὅτι θὰ μετενόουν, τοῦτο ὅμως δὲν τὸν ἠμπόδισε ν' ἀναγγεῖλῃ κατὰ τρόπον ἀπόλυτον τὴν μέλλουσαν καταστροφὴν. Ὅθεν ἡ πρόρρησις αὕτη, συνεχίζου, ἀπεδείκνυε τὴν πραγματικὴν Του αὐστηρότητα, δεδομένου, ὅτι οἱ Νινευῖται ἦσαν ἄξιοι τοιαύτης τύχης, δὲν ἦτο ὅμως ἀπότοκος τῆς εὐσπλαγχνίας Του, τὴν πορείαν τῆς ὁποίας οὐδέποτε ἐσταμάτησεν ἡ ὀργή, καὶ ἥτις ἀνέβαλε, λόγω τῶν ἱκεσιῶν αὐτῶν, τὴν ποινὴν διὰ τῆς ὁποίας ἠπείλυνε τὴν ἀναλγησίαν των. Ἐὰν λοιπὸν, λέγου, ἐφείσθη αὐτῶν ὁ Θεὸς ἀκόμη καὶ ὅταν, φειδόμενος αὐτῶν, θὰ ἐπίκραине ἓνα ἅγιον προφήτην, πόσον περισσότερον δὲν θὰ ἐφείδετο, μετὰ μεγαλυτέρου οἴκτου, ἁμαρτωλῶν, ἐκλιπαρούντων ἔλεος, ὅταν ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἅγιοι παρεκαλέσουν Αὐτὸν νὰ τοὺς συγχωρήσῃ;

Ἄλλ' ὅ,τι ὑποπτεύονται εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας των, εἶναι τὸ ὅτι αἱ Ἱεραὶ Γραφαὶ δὲν ὁμιλοῦν ποσῶς περὶ τῆς συγγνώμης ταύτης, διὰ νὰ ὑπάρξουν περισσότεροι ἁμαρτωλοὶ βελτιούμενοι ἐκ φόβου μακροχρονίων ποινῶν, ἴσως μάλιστα αἰωνίων, καὶ περισσότεροι δεόμενοι ὑπὲρ τῶν ἀμετανοήτων. Ἐνίοτε δὲν σκέπτονται, ὅτι αἱ θεῖαι προφητεῖαι ἐτήρησαν πλήρη σιγὴν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Πράγματι, τίς εἶναι λέγου, ἡ σημασία αὐτῶν τῶν λέξεων: «ὥς πολὺ τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητός σου, Κύριε, ἧς ἔκριψας τοῖς φοβουμένοις σε» ⁽¹⁾, ἐὰν μὴ ἐννοήσωμεν, ὅτι αἱ ἄφθονοι καὶ μυστικαὶ γλυκύτητες τῆς θεϊκῆς εὐσπλαγχνίας ἀπεκρύβησαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἵνα συγκρατοῦνται διὰ τοῦ φόβου οἱ ἁμαρτωλοί; Προσθέτουν ἀκόμη, ὅτι διὰ τὸν αὐτὸν λόγον εἶπεν ὁ Ἀπόστολος: «συνέκλεισε γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπείθειαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ» ⁽²⁾, διὰ νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι οὐδεὶς θὰ καταδικασθῇ παρ' Αὐτοῦ.

Πάντως οἱ ἐνστερνιζόμενοι δὲν φθάνουν μέχρι τοῦ σημείου νὰ εἴπουν, ὅτι ὁ διάβολος καὶ οἱ ἄγγελοί του θὰ σωθοῦν ἢ τοῦλάχιστον, ὅτι δὲν θὰ καταδικασθοῦν. Δὲν διαπνέονται ὑπὸ τοῦ συναισθήματος τοῦ οἴκτου παρὰ μόνον ἔναντι τῶν ἀνθρώπων, ὑπερασπίζονται δὲ πρὸ παντὸς τὴν ὑπόθεσίν των, ὑπισχνούμενοι

(¹) Ψαλμ. Λ'. 20.

(²) Ρωμ. ια', 32.

τὴν καθολικὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ Θεοῦ εἰς ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος, δηλαδὴ ἀπατηλὴν τινα ἀτιμωρησίαν διὰ τὰ ὀλέθρια ἥθη των. Πλὴν ὅμως οἱ ὑποσχόμενοι τὴν αὐτὴν ἀτιμωρησίαν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν δαιμόνων καὶ τοὺς δορυφόρους του, πλειοδοτοῦν ἀκόμη καὶ ἐπ' ἐκείνων, οἵτινες κηρύσσουν τὴν θεϊκὴν ἐπιείκειαν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Περὶ τῶν ὑποσχνουμένων τὴν ἀτιμωρησίαν δι' ὅλους τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ εἰς τοὺς αἵρετικούς ἀκόμη, λόγῳ τῆς συμμετοχῆς των εἰς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι, ὑποσχόμενοι τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν αἰωνίων ποινῶν, ἐὰν ὅχι εἰς πάντας ἐκείνους, οἵτινες ἐξηγνίσθησαν ἐν τῷ βαπτίσματι τοῦ Χριστοῦ, συμμετέχοντες τοῦ σώματός του, ὅπως δὴ ποτε καὶ ἂν ἔζησαν, εἰς οἵανδὴ ποτε αἵρεσιν ἢ οἵανδὴ ποτε ἀσέβειαν ἔχουν περιπέσει. Στηρίζονται εἰς τὰς λέξεις αὐτὰς τοῦ Ἰησοῦ : «οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων, ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ φάγῃ καὶ μὴ ἀποθάνῃ. Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· ἐὰν τις φάγῃ ἐκ τοῦ ἄρτου τούτου ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ὁ ἄρτος δὲ ὃν ἐγὼ δώσω ἡ σὰρξ μου ἐστιν, ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς»⁽¹⁾. Ἐξ αὐτοῦ, ἰσχυρίζονται, προκύπτει κατ' ἀναγκαίαν συνάρτησιν, ὅτι ἀποφεύγουν τὸν αἰώνιον, θάνατον, διὰ νὰ εἰσέλθουν ἡμέραν τινὰ εἰς τὴν αἰωνίαν ζωὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Περὶ τῶν ἐπαγγελλομένων τὴν συγγνώμην ὅχι εἰς πάντας τοὺς χριστιανούς, ἀλλὰ μόνον εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἀνεγεννήθησαν εἰς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, εἰς οἵανδὴ ποτε ἐγκληματικὴν πράξιν καὶ εἰς οἵανδὴ ποτε πλάνην καὶ ἂν περιέπεσαν μετὰ τὴν ἀναγέννησίν των.

Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι, οἵτινες κάμνουν τὰς αὐτὰς ὑποσχέσεις, ὅχι εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἐδέχθησαν τὸ βάπτισμα τοῦ Χριστοῦ

---

(1) Ἰωάν. στ', 50—52.

καὶ τὸ μυστήριον τοῦ σώματός του, ἀλλὰ πραγματικῶς εἰς μόνους τοὺς καθολικοὺς (τοὺς χριστιανοὺς) οἵανδήποτε κακὴν ζωὴν καὶ ἂν διάγουν, προσάγουν δὲ ὡς αἰτιολογίαν τὸ ὅτι εὐρίσκονται ἐν τῷ σώματι ἐκείνῳ, περὶ τοῦ ὁποίου λέγει ὁ Ἀπόστολος : «ὅτι εἷς ἄρτος, ἐν σῶμα οἱ πολλοὶ ἐσμεν· οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἄρτου μετέχομεν» ⁽¹⁾, εἰς τρόπον ὥστε καὶ ἂν καθ' ὑπόθεσιν περιέπεσαν μεταγενεστέρως εἰς αἵρεσιν τινα ἢ εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν τῶν Ἑθνικῶν, διὰ τὸν μόνον λόγον, ὅτι ἔλαβον τὸ βάπτισμα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἔφαγον ἐν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ τὸ σῶμά του, δηλαδή ἐν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, δὲν πρόκειται ποτὲ ν' ἀποθάνουν αἰωνίως, ἡμέραν τινα θὰ τύχουν τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἢ δὲ ἀσέβειά των, ὅσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι μεγάλη, θὰ δυνηθῇ τὸ πολὺ νὰ παρατείνῃ καὶ νὰ ἐπιβαρύνῃ τὰς ποινὰς των, ἀλλ' οὐδέποτε θὰ καταστήσῃ αὐτὰς αἰωνίους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

Περὶ τῶν φρονούντων, ὅτι οἱ ἐμμένοντες σταθεροὶ ἐν τῇ καθολικῇ πίστει καὶ ἐν περιπτώσει ἀκόμη καθ' ἣν ὁ θῖος αὐτῶν ὑπῆρξεν αἵσχιστος, εἰς τρόπον ὥστε νὰ γίνουν ἄξιοι τῆς κολάσεως τοῦ πυρός, θὰ σωθοῦν οὐδὲν ἥττον λόγῳ τοῦ ἐρείσματος τῆς πίστεως.

Ὑπάρχουν τινές, οἱ ὁποῖοι ἐξ αἰτίας τῆς ἀκολούθου ῥήσεως τῆς Γραφῆς : «ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος οὗτος σωθήσεται» ⁽²⁾, δὲν κάμνουν ὑποσχέσεις τοιαύτης φύσεως παρὰ μόνον εἰς τοὺς ἐμμένοντας ἐν τῇ καθολικῇ (χριστιανικῇ) Ἐκκλησίᾳ, μολονότι ζῶσι κακῶς ἐν αὐτῇ καὶ οἱ ὁποῖοι θὰ σωθοῦν διὰ τοῦ πυρός δυνάμει τοῦ ἐρείσματος, περὶ οὗ ὁ Ἀπόστολος λέγει : «θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός. Εἰ δέ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον χρυσόν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην, ἐκάστου τὸ ἔργον φανερόν γενήσεται· ἢ γὰρ ἡμέρα δηλώσει· ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται· καὶ ἐκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι τὸ πῦρ δοκιμάσει» ⁽³⁾.

Λέγουν λοιπόν, ὅτι πᾶς χριστιανὸς καθολικός, οἵανδήποτε

---

(1) Α'. Κορίνθ. ι', 17.

(2) Ματθ. κδ', 13.

(3) Α'. Κορίνθ. γ', 11—13.

καὶ ἂν εἶναι ἡ ζωὴ του, ἔχει τὸν Χριστὸν ὡς θεμέλιον, τὸ θεμέλιον δὲ τοῦτο δὲν ἐλλείπει παρὰ ἀπὸ τοὺς αἱρετικούς, τοὺς ἀποσπασθέντας ἐκ τῆς ἐνότητος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Ἰδοὺ διατί κατὰ τὴν κρίσιν των, λόγῳ τοῦ θεμελίου τούτου πᾶς καθολικὸς χριστιανὸς οἷονδήποτε οἰκοδόμημα καὶ ἂν ᾠκοδόμησεν ἐκ ξύλου, ἐκ χόρτου, ἐξ ἀχύρου ἐπὶ τοῦ θεμελίου τούτου, θὰ σωθῇ διερχόμενος μόνον διὰ τοῦ καθαυτηρίου πυρός, δηλαδή θέλει ἀπαλλαγῇ τῶν φλογῶν ἐκείνων, αἵτινες θὰ πλήξουν κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν τοὺς κακοὺς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ΄.

**Περὶ τῶν φρονούντων, ὅτι τὰ ἐγκλήματα τῶν φιλελεημόνων
δὲν δὲ κριθοῦν κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν, ὅπως καταδικασθοῦν.**

Συνήντησα καὶ ἄλλους τινὰς φρονοῦντας, ὅτι μόνον οἱ παραμελοῦντες νὰ προσφέρουν ἀξιοπρεπεῖς ἐλεημοσύνας διὰ τ' ἁμαρτήματά των, θὰ καοῦν ἀπὸ τῆς Κολάσεως τὸ πῦρ κατὰ τινὰ ῥῆσιν τοῦ ἀποστόλου Ἰακώβου : «ἡ γὰρ κρίσις ἀνέλεος τῷ μὴ ποιήσαντι ἔλεος» ⁽¹⁾. Λέγουν λοιπόν, ὅτι ὁ φιλεύσπλαγχνος καὶ ἂν ἀκόμη δὲν μετέβαλε τὰ ἥθη του καὶ ἔζησε κατ' ἀναίσχυντον καὶ ἐγκληματικὸν τρόπον, ἐν μέσῳ τῶν ἐλεημοσυνῶν του, θὰ εὕρῃ εὐσπλαγχνίαν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ εἴτε ἀποσοβῶν κάθε καταδίκην εἴτε μετὰ τινὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μακρὸν χρόνον τῆς καταδίκης ἀπαλασσόμενος. Ἰδοὺ διὰ ποῖον λόγον κατ' αὐτούς, αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ δικαστὴς τῶν ζώντων καὶ τῶν νεκρῶν δὲν ἠθέλησε νὰ νοηθῇ, ὅτι θὰ ὠμίλει περὶ ἄλλου πράγματος, οὔτε δι' ἐκείνους, οἵτινες, θὰ εὐρεθοῦν εἰς τὴν δεξιάν του καὶ εἰς τοὺς ὁποίους θὰ δωρήσῃ τὴν αἰώνιον ζωὴν, οὔτε διὰ τοὺς εὐρεθησομένους εἰς τὴν ἀριστεράν του, τοὺς ὁποίους θὰ καταδικάσῃ εἰς αἰωνίας ποινάς, ὅσας δήποτε ἐλεημοσύνας καὶ ἂν ἔκαμαν ἢ παρέλειψαν ⁽²⁾.

Εἶναι ἡ σημασία, τὴν ὁποίαν ὡσαύτως ἀποδίδουν εἰς τὴν ἡμερησίαν ἐκείνην δέξιν τῆς Κυριακῆς προσευχῆς «καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν» ⁽³⁾, διότι εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, ὅτι ὁ

⁽¹⁾ Ἰάκ. β', 13.

⁽²⁾ Ματθ. κε', 34 καὶ ἐξῆς.

⁽³⁾ Ματθ. στ'. 12.

συγχωρῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐκεῖνου, ὅστις τὸν ἔθιξεν, καὶ δὲν διατηρεῖ καμμίαν ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τούτου, κάμνει μίαν ἔλεημοσύνην. Ἀλλά, ὁ Κύριος, αὐτὸς ὁ ἴδιος, συνέστησε τόσον πολὺ τὴν χειρονομίαν ταύτην, ὥστε νὰ εἴπῃ : «ἐὰν γὰρ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος» (¹). Εἰς τὴν τοιαύτην λοιπὸν ἔλεημοσύνην ἀναφέρεται ἡ φράσις τοῦ ἀποστόλου ἁγίου Ἰακώβου, καθ' ἣν ὁ μηδέποτε ἀσκήσας εὐσπλαγχνίαν θὰ κριθῇ ἄνευ εὐσπλαγχνίας. Ἀλλά, συνεχίζουν οἱ ἀντίπαλοί μας, ὁ Κύριος εἰς οὐδεμίαν προέβη διάκρισιν μεταξὺ τῶν μεγάλων καὶ τῶν μικρῶν ἁμαρτιῶν. Οὗτος εἶπεν : «ἐὰν γὰρ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις, τὰ παραπτώματα αὐτῶν ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος». Συμφώνως πρὸς τὰς λέξεις ταύτας, φρονοῦσιν, ὅτι οἵαιδήποτε καὶ ὅσον μεγάλοι καὶ ἂν εἶναι αἱ ἁμαρτίαι, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἔζησέ τις μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας τῆς ὑπαρξέως του, θ' ἀφεθῶσι δυνάμει τῆς καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀπαγγελλομένης προσευχῆς, ἀρκεῖ νὰ συγχωρῇ ἐκ βαθέων καρδίας πάντα, ὅστις τὸν προσέβαλε καθ' οἷονδήποτε τρόπον, ἐὰν ὁ τελευταῖος οὗτος ζητήσῃ συγγνώμην διὰ τὸ σφάλμα του. Θ' ἀπαντήσω μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ εἰς ὅλας τὰς γνώμας ταύτας, τοῦτο δὲ καὶ θὰ εἶναι τὸ τέρμα τοῦ παρόντος βιβλίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Κατὰ τῶν ἰσχυριζομένων, ὅτι δὲν θὰ ἐπιβληθῶσιν αἰώνιαι ποιναὶ οὔτε εἰς τὸν διάβολον οὔτε εἰς τοὺς κακοὺς.

Ἐν πρώτοις ὀφείλομεν νὰ ἐξετάσωμεν καὶ νὰ μάθωμεν διὰ ποῖον λόγον ἡ Ἐκκλησία δὲν ἠδύνατο ν' ἀνεχθῇ τὴν γνώμην τῶν ὑπισχνουμένων εἰς τὸν διάβολον τὸν ἐξαγνισμὸν καὶ τὴν συγγνώμην του, ἔστω καὶ κατόπιν τῶν μεγαλυτέρων καὶ μακροχρονιωτέρων ποινῶν. Διότι τόσαι ἁγίαι προσωπικότητες γνωρίζουσαι κατὰ βάθος τὴν τε Παλαιὰν καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην δὲν ἠρνήθησαν εἰς τοὺς ἀγγέλους ὁποιοιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν καὶ ὅσονδήποτε μεγάλοι καὶ ἂν ὑπῆρξαν, τὸν ἐξαγνισμὸν καὶ τὴν μακαριότητα τοῦ βασιλείου τῶν Οὐρανῶν, κατόπιν τόσον μεγάλων ποινῶν καὶ οἰασδήποτε ὑποτιθεμένης φύσεως, ἐλαυνόμενοι ὑπὸ συναισθήματος φθόνου, ἀλλὰ μᾶλλον διότι ἀντελήφθησαν, ὅτι ἡ ἐτυμηγορία, τὴν ὁποίαν θ' ἀπαγγείλῃ, καθὼς εἶπεν, αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν λέγων «πορεύεσθε ἀπ'

(¹) Ματθ. 6, 14.

έμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἁγγέλοις αὐτοῦ» (¹), οὔτε θ' ἀκυρωθῇ, οὔτε θ' ἀτονίσῃ, διότι διὰ τῶν λέξεων τούτων δεικνύει, ὅτι ὁ διάβολος καὶ οἱ ἁγγελοὶ αὐτοῦ δέον νὰ φλέγωνται ἐντὸς αἰωνίου πυρός. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ ὡς πρὸς τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῆς Ἀποκαλύψεως «καὶ ὁ διάβολος ὁ πλανῶν αὐτοὺς ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός καὶ τοῦ θείου, ὅπου καὶ τὸ θηρίον καὶ ὁ ψευδοπροφήτης, καὶ βασανισθήσονται ἡμέρας καὶ νυκτὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων» (²).

Αἱ λέξεις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων» ἔχουν τὴν αὐτὴν σημασίαν, ὅπως ἀνωτέρω ἡ λέξις «αἰώνιον». Ἀλλά, αἱ φράσεις αὗται, κατὰ τὸ ὕφος τῆς Γραφῆς, δὲν σημαίνουν συνήθως ἄλλο τί παρὰ διάρκειαν ἄνευ τέλους. Κατὰ ταῦτα δὲν ὑφίσταται ἄλλη αἰτία καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ εὗρεθῇ δικαιότερα καὶ ἀποδεικτικωτέρα εἰς τὰ ὅμματα τῆς πραγματικωτέρας εὐσεβείας, διὰ νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀλήθειαν στερεὰν καὶ ἀκλόνητον τὸ ὅτι διὰ τὸν διάβολον καὶ τοὺς ἁγγέλους αὐτοῦ δὲν ὑφίσταται οὐδεμία μεταβολὴ (nullum regressum) εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἁγίων, παρὰ τὴν ἀλήθειαν ἐκείνων, δηλαδὴ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἡ Γραφή, ἣτις οὐδένα ἑξαπατᾷ, μᾶς λέγει, τοῦτέστιν, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐφείσθη αὐτῶν οὐδόλως, καὶ μάλιστα ὅτι κατεδίκασεν αὐτοὺς ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι τοὺς ἔρριπεν εἰς τὰ σκοτεινὰ δεσμοτήρια τῆς Κολάσεως, ὅπως παραμείνουν ἐντὸς αὐτῶν καὶ τιμωρηθοῦν κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν, ὅποτε θὰ τοὺς δεχθῇ εἰς τοὺς κόλπους τοῦ τὸ αἰώνιον πῦρ καὶ θὰ τοὺς βασανίσῃ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ἐὰν ἔχῃ οὕτω τὸ πρᾶγμα, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἢ τουλάχιστον τινὲς ἐξ αὐτῶν, θ' ἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα τῶν πονῶν μετὰ ὅσονδήποτε καὶ ἂν ὑποτεθῇ μακρὸν χρονικὸν διάστημα, χωρὶς ν' ἀτονίσῃ ἡ πίστις εἰς τὰς αἰωνίους τῶν δαιμόνων πονάς ; Πράγματι, ἐὰν ἐκεῖνοι, πρὸς τοὺς ὁποίους θὰ λεχθῇ : «πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἁγγέλοις αὐτοῦ», ἅπαντες ἢ οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν δὲν πρόκειται νὰ εὗρισκωνται αἰείποτε εἰς τὰς φλόγας ταύτας, ποῖος λόγος συντρέχει νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ὁ διάβολος καὶ οἱ ἁγγελοὶ τοῦ θὰ εὗρισκωνται ἐντὸς αὐτῶν πάντοτε ; Μήπως τυχαίως ἢ ἐτυμηγορία, ἡ ὁποία θ' ἀπαγγελθῇ κατὰ τῶν κακῶν ἁγγέλων καὶ τῶν ἀνθρώπων, θὰ εἶναι ἀληθὴς διὰ τοὺς ἁγγέλους καὶ διὰ τοὺς ἀνθρώπους ψευδής ; Θὰ εἶχεν ὁμως οὕτω τὸ πρᾶγμα, ἐὰν

(¹) Ματθ. κε', 41.

(²) Ἀποκ. κ', 10.

δὲν ἐπραγματοποιεῖτο ὅ,τι εἶπεν ὁ Θεός, ἀλλ' ὅ,τι φρονοῦν οἱ ἄνθρωποι, ὅτι θὰ ἴσχυεν ἐν προκειμένῳ. Πλὴν ὅμως, ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχη οὕτω, οἱ θέλοντες ν' ἀποσοβήσουν τὰς αἰωνίας ποινάς, δὲν πρέπει νὰ προσάγουν ἐπιχειρήματα ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τοῦναντίον νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὰς θείας ἐντολάς του, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ἀκόμη καιρὸς.

Ἐξ ἄλλου, διατὶ νὰ ἐννοοῦν μὲ τὴν λέξιν «αἰώνιαί ποιναί» τὰς φλόγας, τὰς διαρκούσας ἐπὶ χρόνον τινά, καὶ μὲ τὴν λέξιν «αἰωνία ζωὴ» ζωὴν τινὰ χωρὶς τέρμα, ἐφ' ὅσον ὁ Χριστός, ὁμιλῶν περὶ ἀμφοτέρων, τὰς ἐμπερικλείει εἰς τὴν ἀκόλουθον μοναδικὴν καὶ ἰδίαν φράσιν: «καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον» ⁽¹⁾. Τὸ ὅτι τὰς ἀποκαλεῖ αἰωνίας, ὀφείλεται ἀναμφιβόλως εἰς τὸ ὅτι πρέπει νὰ ἐννοηθῇ, ὅτι τόσον ἢ μία ὅσον καὶ ἡ ἄλλη θὰ εἶναι μὲν μακροχρόνιοι, ἀλλ' οὐχὶ ἄνευ τέλους, ἢ ὅτι ἀμφοτέραι θὰ εἶναι αἰώνια καὶ χωρὶς τέρμα. Ὅντως εἰς τὰς λέξεις αὐτὰς ἀντιτίθεται κάτι τὸ ἴσον πρὸς ἄλλο τι ἴσον. Ἀφ' ἐνὸς πρόκειται περὶ αἰωνίας ποινῆς ἀφ' ἐτέρου περὶ αἰωνίου ζωῆς. Ὡστε τὸ νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ἡ ἐννοια τῆς μόνης αὐτῆς καὶ ἰδίας φράσεως εἶναι τὸ ὅτι ἡ αἰωνίος ζωὴ δὲν θὰ ἔχη τέρμα, ἡ δὲ αἰωνία ποινὴ θὰ τερματίζεται, δὲν θὰ εἶναι τὸ ἀποκορύφωμα τῆς μωρίας; Ἐπομένως, ὅπως ἡ αἰώνιος, ζωὴ τῶν ἁγίων δὲν θὰ ἔχη τέλος, οὕτως ἡ αἰωνία ποινὴ τῶν καταδικαζομένων εἰς αὐτὴν θὰ εἶναι ἐπίσης ἀτελεύτητος. Τοῦτο δὲ εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Κατὰ τῶν φρονούντων, ὅτι θὰ δοθῇ χάρις κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν εἰς πάντας τοὺς ἐνόχους, λόγῳ τῆς δεήσεως τῶν ἁγίων.

Ἀλλὰ τοῦτο ἀπευθύνεται ἐξ ἴσου πρὸς πάντας ἐκεῖνους, οἵτινες, ὑπερασπίζοντες αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τὴν ὑπόθεσιν των, δὲν παύουν ν' ἀντιστρατεύωνται πρὸς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καίτοι φαίνονται ὑποστηρίζοντες τὸν οἶκτόν Του καὶ στηρίζοντες τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων Του ὅχι εἰς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θὰ εἶναι ὄντως ἄξιον νὰ πάθουν οἱ ἄνθρωποι καὶ ὅχι εἰς τὸ γεγονός διὰ τὸ ὁποῖον ὀφείλουν νὰ πάθουν πραγματικῶς. Οἱ ἀντιφρονοῦντες λέγουν λοιπόν, ὅτι ὁ Θεὸς θὰ τοὺς συγχωρήσῃ, εἰσακούων τὴν δέησιν τῶν ἁγίων, οἱ ὁποῖοι θὰ τοῦ τὸ ζητήσουν τοσοῦτω μᾶλλον ζωηρότερον, ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν των, καθόσον θὰ εἶναι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἅγι-

⁽¹⁾ Ματθ. κε', 46.

ώτεροι, ἢ δὲ προσευχή των θὰ εἶναι τοσούτῳ μᾶλλον ἀποτελεσματικὴ καὶ ἀξιοτέρα νὰ εἰσακουσθῇ, καθόσον τότε θὰ εἶναι ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας.

Διατί λοιπὸν αἱ ψυχαὶ αὗται ἐν καταστάσει ὠλοκληρωμένης καὶ τελείας ἀγιότητος δὲν θ' ἀπευθύνουν τὴν αὐτὴν προσευχὴν πλήρη εὐσπλαγχνίας καὶ ἀγιότητος, δυναμένην δὲ ν' ἀποκτήσῃ τὰ πάντα, ὑπὲρ τῶν ἀγγέλων, διὰ τοὺς ὁποίους παρεσκευάσθη τὸ αἰώνιον πῦρ, ἵνα ὁ Θεὸς ἀπαλύνῃ τὴν ἐτυμηγορίαν Του, μεταβάλλῃ αὐτὴν εἰς ἐπιεικεστέραν καὶ ἀποσπάσῃ αὐτοὺς ἐκ τῶν φλογῶν; Ἰσως ὑπάρχουν τινὲς φρονοῦντες, ὅτι ὄντως οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ λέγοντες, ὅτι οἱ ἅγιοι ἄγγελοι θὰ δέωνται ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν ἁγίων ἀνθρώπων, καταστάντων ὁμοίων των, διὰ τοὺς καταδίκους ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους, ἵνα διὰ τῆς εὐσπλαγχνίας τοῦ Θεοῦ, μὴ πάθουν ὅ,τι πράγματι ἦσαν ἄξιοι νὰ ὑποστοῦν. Πλὴν ὅμως οὐδεὶς ἔχων πίστιν ὑγιᾶ εἶπε τοιοῦτόν τι οὐδὲ πρόκειται νὰ εἴπῃ. Ἄλλωστε οὐδεὶς λόγος θὰ ὑφίστατο, ὅπως ἡ Ἐκκλησία, τὴν ὁποίαν ὁ Θεός, Κύριός της, διέταξε νὰ προσεύχεται ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς, μὴ πράττῃ τοῦτο ὑπὲρ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν ἀγγέλων του!

Ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἐκκλησία δὲν προσεύχεται τώρα οὐδαμῶς ὑπὲρ τῶν κακῶν ἀγγέλων, τοὺς ὁποίους γνωρίζει ὡς ἐχθρούς, εἶναι ἡ ἰδίᾳ μὲ ἐκείνην, ἥτις δὲν θὰ τῆς ἐπιτρέψῃ ποτὲ νὰ προσευχηθῇ κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν ὑπὲρ αὐτῶν τούτων τῶν ἀνθρώπων, τῶν καταδικασθέντων εἰς τὰς βασάνους αἰωνίου πυρός, καίπερ οὕσα ἀγιωτάτη. Διότι δεομένη τώρα ὑπὲς ἐκείνων, τοὺς ὁποίους, μετὰ τῶν ἀνθρώπων γνωρίζει ὡς ἐχθρούς, πράττει τοῦτο, διότι ἔχουν ἀκόμη τὸν καιρὸν νὰ προβοῦν εἰς μετάνοιαν καρποφόρον. Πράγματι τί ζητεῖ παρ' αὐτῶν ὁ Θεὸς παρὰ ὅπως τὸ λέγει ὁ Ἀπόστολος, ἵνα τοὺς καλέσῃ εἰς μετάνοιαν «καὶ ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, ἐζωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα» (¹). Τέλος, ἐὰν διὰ τινος ἐξ αὐτῶν εἶχε τὴν βεβαιότητα ἐκείνου, τὸ ὅποιον εἶναι πράγματι καὶ ἂν ἐγνώριζε ποιοὶ τινες, οἱ ὁποῖοι μολονότι εὕρισκόμενοι ἀκόμη εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν, εἶναι προωρισμένοι νὰ βαδίσουν εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον μετὰ τοῦ διαβόλου, δὲν θὰ προσευχηθῇ ὑπὲρ αὐτῶν, ὅσον καὶ δὲν θὰ προσευχηθῇ ὑπὲρ ἐκείνου. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἔχει βεβαιότητα δι' οὐδένα, προσεύχεται μόνον ὑπὲρ πάντων τῶν ἀνθρώπων ἐχθρῶν αὐτῆς, οἵτινες ζοῦν ἀκόμη σωματικῶς. Πάντως ὅμως δὲν εἰσακούεται ὡς πρὸς πάντας, δὲν εἰσακούεται πράγματι παρὰ δι' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι καίτοι ὄντες ἐχθροὶ αὐτῆς,

---

(¹) Β'. Τιμ. β', 26.

εἶναι οὐχ ἥτιον προωρισμένοι νὰ εἰσακούωνται ὑπὸ ταύτης καὶ οἱ ὅποιοι πρόκειται νὰ γίνουν τέκνα της. Ἐὰν δὲ μεταξὺ αὐτῶν, οἱ ὅποιοι πρόκειται νὰ διατηρήσουν μέχρι τοῦ θανάτου αὐτῶν καρδίαν μετανοοῦσαν καὶ ἂν πρότερον ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας ὄντες, δὲν γίνουν τέκνα της, δέεται αὕτη ὑπὲρ αὐτῶν, ἥτοι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν τοιούτων ἀθλίων, ὅταν οὗτοι δὲν εὐρίσκωνται πλέον εἰς τὴν ζωὴν; Καὶ διὰ ποῖον λόγον δὲν τὸ κάμνει; Μήπως διότι κατατάσσει εἰς τὴν φατρίαν τοῦ διαβόλου ἐκείνους, οἵτινες δὲν μετέστησαν εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ Χριστοῦ, ὅταν ἔζων ἐπὶ τῆς γῆς ἀκόμη;

Ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσευχηθῇ τις οὔτε κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν ὑπὲρ τῶν κακῶν ἀγγέλων εἶναι ἡ ἰδίᾳ μὲ ἐκείνην, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν δικαιούται τις νὰ δεηθῇ οὔτε ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων τῶν μελλόντων νὰ καταδικασθοῦν εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. Εἶναι ὡσαύτως ἡ ἰδίᾳ, διὰ τὴν ὁποίαν, καίτοι προσεύχονται ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων, τῶν εὐρισκομένων εἰσέτι εἰς τὴν ζωὴν, ἐν τούτοις δὲν πράττουν τοῦτο ὑπὲρ ἐκείνων, οἵτινες ἀπέθανον εἰς τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἀσέβειαν. Διότι, ἐὰν αἱ δεήσεις εἴτε τῆς Ἐκκλησίας εἴτε εὐσεβῶν τινων ψυχῶν εἰσακούωνται προκειμένου περὶ τινων παραπτωμάτων ⁽¹⁾ εἶναι αἱ

---

(1) Εἰς τὴν περικοπὴν ταύτην παρεμβάλλεται ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἐρ ἁ σ μ ο υ χωρίον τι μὴ εὐρισκόμενον εἰς τὰς λοιπὰς ἐκδόσεις καὶ μὴ σχετιζόμενον οὔτε μὲ τὰ προηγούμενα οὔτε μὲ τὰ ἐπόμενα. Τὸ χωρίον τοῦτο ἔχει ὡς ἀκολούθως : «Διότι αἱ δεήσεις αὗται εἴτε αὐτῆς ταύτης τῆς Ἐκκλησίας εἴτε εὐσεβῶν τινων ψυχῶν διὰ τινος ἀποθανόντας δὲν εἰσακούονται διόλου, καίτοι οἱ ἀναγεννηθέντες ἐν τῷ Χριστῷ, ζῶσι τόσον κακῶς σωματικῶς, ὥστε νὰ εἰναι ἀνάξιοι τοιαύτης εὐσπλαγχνίας, καθὼς ἀκριβῶς δὲν διάγουν τὸν βίον των τόσον καλῶς, ὥστε νὰ μὴ ἔχουν ἀνάγκην τοιαύτης. Πρὸς τούτοις εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐκεῖνοι, οἵτινες εἶναι τοιοῦτοι καὶ ἐξηγνίσθησαν, μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων πρὸ τῆς ἡμέρας τῆς τελευταίας κρίσεως, διὰ τῶν ἃς ὑπέστησαν προσκαίρων ποινῶν, δὲν θὰ παραδοθοῦν εἰς τὰς βασάνους τοῦ αἰωνίου πυρός. Ἐὰν ἔχη οὕτω τὸ πρᾶγμα τί δύναται τις νὰ εἴπῃ περὶ ἐκείνων οἵτινες διάγουν τὸν αὐτὸν τρόπον ζωῆς κατὰ τὴν ἡμέραν ἀκριβῶς τῆς τελευταίας κρίσεως, δηλαδή περὶ ἐκείνων, τοὺς ὁποίους θὰ εὖρη ζῶντας ἄλλ' οἱ ὅποιοι κατὰ τινος τρόπον θ' ἀποθάνουν καὶ θ' ἀναστηθοῦν εἰς μίαν στιγμὴν, καὶ δὲν θὰ λάβουν καιρόν, ὥστε αἱ ὑπὲρ αὐτῶν δεήσεις τοῦ ἁγίου νὰ εἰσακουσθοῦν, εἴτε νὰ ἐξαγνισθοῦν πρὸ τῆς καθολικῆς κρίσεως διὰ τινος προσκαίρου ποινῆς ; Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, οἵτινες διηγόν,—συμφωνοῦμεν εἰς τοῦτο,—τοιαύτην ζωὴν, ὥστε, ἐὰν ἀπέθνησκον πρὸ τῆς τελευταίας κρίσεως, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξαγνισθοῦν διὰ προσκαίρων ποινῶν καὶ τῶν δεήσεων τῶν ἁγί-

τελούμεναι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν τῶν ἀνθρώπων, τῶν ἀναγεννηθέντων ἐν τῷ Χριστῷ καὶ ἡ ζωὴ τῶν ὁποίων δὲν ἦτο τόσον κακὴ, ὥστε νὰ κριθοῦν ἄξιοι τοιαύτης τινὸς εὐσπλαγχνίας οὔτε τόσον καλὴ, ὥστε νὰ πιστεύσῃ τις ὅτι δὲν ἔχουν ἀνάγκην τοιαύτης. Ὅπως ἀκριβῶς, ὅταν πραγματοποιηθῇ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν, θὰ ὑπάρξουν τινές, οἵτινες θὰ τύχουν εὐσπλαγχνίας μετὰ τὰς ἐξιλαστήριους ποινάς, πὺν ὑφίστανται αἱ ψυχαὶ τῶν θανόντων, καὶ δὲν θὰ ῥιφθοῦν εἰς τὰς αἰωνίους φλόγας, διότι ἄλλως δὲν θὰ ἦτο ἀληθὲς νὰ εἴπωμεν περὶ τινων ψυχῶν, ὅτι οὐδέποτε θὰ τύχουν ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν οὔτε εἰς τὸν ἕτερον, οὔτε κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἐὰν δὲν ὑπῆρχον ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐλάβανον τὴν συγγνώμην των, ἐὰν μὴ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον, τοῦλάχιστον εἰς τὸν μέλλοντα. Ἀλλά, ὅπως ἐλέχθη ὑπὸ τοῦ Κριτοῦ τῶν ζώντων καὶ τῶν νεκρῶν, «δεῦτε οἱ τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου», ἐνῶ πρὸς τοὺς ἄλλους : «πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ», καὶ κατόπιν : «καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον» ⁽¹⁾, θὰ ἦτο ὑπερμετρος ἀλαζονεία νὰ ἰσχυρισθῇ τις, ὅτι διὰ τινος ἐξ αὐτῶν, περὶ τῶν ὁποίων εἶπεν ὁ Θεός, ὅτι θὰ ῥιφθοῦν εἰς τὰς αἰωνίους ποινάς, αἱ ποινὰ αὗται δὲν θὰ εἶναι αἰώνιοι, μία γλῶσσα τόσον πολὺ ὑπεροπτική. δὲν θὰ ὠδήγει εἰς τὸ ν' ἀμφιβάλλωμεν ἢ μᾶλλον νὰ χάσωμεν ὡς πρὸς τὴν αἰωνίαν ζωὴν τὰς ἐλπίδας μας;

Κατὰ ταῦτα οὐδεὶς πρέπει νὰ ἐννοήσῃ τὰς ἀκολούθους λέξεις τοῦ ψαλμωδοῦ «μὴ ἐπιλήσεται τοῦ οἰκτερῆσαι ὁ Θεός; ἢ συνέξει ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐτοῦ;» ⁽²⁾ κατὰ τὴν ἐννοιαν, ὅτι ἡ ἐτυμηγορία τοῦ Θεοῦ θὰ εἶναι ἀληθινή, ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἀγαθοὺς καὶ τοὺς κακοὺς ἀγγέλους, ἢ τοιαύτη ὡς πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς ἀνθρώπους, καὶ ψευδής, ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀνθρώπους. Διότι τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ ψαλμωδοῦ ἀναφέρεται εἰς τὰ σκεύη τῆς εὐσπλαγχνίας καὶ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγ-

---

ων, δέον νὰ παραδοθοῦν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως εἰς τὰς αἰωνίους φλόγας, χωρὶς οὐδέποτε νὰ ἐξέλθουν ἐξ αὐτῶν συγκεχωρημένοι ; Ἡ δέησις τῆς Ἐκκλησίας, αὐτῆς ταύτης, καὶ τινων ἁγίων ψυχῶν θὰ εἰσακουσθῇ, ἀλλὰ δι' ἐκείνους, οἵτινες ἀνεγεννήθησαν κ. τ. λ.». *Oeuvres Complètes de Saint Augustin. Traduites en Français et annotées, Tome vingt-cinquième. La cité de Dieu etc. Librairie de Louis Vivès, éditeur, Paris 1870.*

(1) Ματθ. κε', 34 καὶ ἐφεξῆς.

(2) Ψαλμ. ΟΣΤ (ΟΞ) 10.

γελίας, εἰς τὴν ὁμήγουριν τῶν ὁποίων ἀνῆκε καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ προφήτης, ὅστις, ἀφοῦ ἀνεφώνησε : «μὴ ἐπιλήσεται τοῦ οἰκτειρῆσαι ὁ Θεός; ἢ συνέξει ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐτοῦ;» σενεχίζει εὐθὺς ἀμέσως ὡς ἀκολουθῶς : «καὶ εἶπα· νῦν ἡρξάμην, αὕτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου» (¹).

Ἀναμφιβόλως ἐξηγεῖ τί ἐννοεῖ μὲ τὰς λέξεις : «συνέξει ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐτοῦ». Ὅντως ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐπίσης ἡ θνητὴ ἐκείνη ζωὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος κατέστη ὅμοιος πρὸς τὴν ματαιότητα, αἱ δὲ ἡμέραι αὐτοῦ παρέρχονται ὡς σκιά (²). Ἄλλ' εἰς τὴν ὀργὴν ταύτην ὁ Θεὸς δὲν λησμονεῖ ποτὲ τὴν οἰκτίρμονα ἀγαθότητά Του, ἐφ' ὅσον ἀφίνει ν' ἀνατέλλῃ ὁ ἥλιος ἐπὶ τε τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν καὶ νὰ πίπτῃ ἡ βροχὴ αὐτοῦ ἐπὶ τῶν δικαίων καὶ τῶν ἀδίκων, (³) ἡ δὲ ὀργὴ του δὲν ἀναστέλλει ποσῶς τὴν πορείαν τῆς εὐσπλαγχνίας του, ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἐννοιαν τῶν λόγων τοῦ ψαλμοῦ ἀναφωνοῦντος «νῦν ἡρξάμην, αὕτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου», δεδομένου ὅτι κατὰ τὴν πλήρη ἀθλιότητος ζωὴν ταύτην, κατὰ τὴν ζωὴν ταύτην, ἥτις εἶναι ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, μετατρέπεται, τρόπον τινά, ἐπὶ τὰ βελτίω τὰ σκεύη τῆς εὐσπλαγχνίας Του, ἡ δὲ ὀργὴ Του, καίτοι παραμένουν εἰσέτι εἰς τὴν ἀθλιότητα καὶ τὴν διαφθορὰν τῆς παρούσης ζωῆς, δὲν ἀναστέλλει ποτὲ τὸν ῥοῦν του οἴκτου Του. Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἀλήθεια τοῦ ψαλμοῦ τούτου πραγματοποιῇται κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, δὲν παρίσταται ἀνάγκη νὰ τὴν ἐπεκτείνωμεν εἰς τοὺς τόπους ἐκείνους, ὅπου δέον νὰ τιμωρηθοῦν δι' αἰωνίας ποινῆς πάντες οἱ μὴ ἀνῆκοντες εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ. Πλὴν ὅμως, οἱ ἀρεσκόμενοι νὰ ἐπεκτείνουν τὴν σκέψιν ταύτην μέχρι τῶν βασάνων τῶν ἀσεβῶν, ἃς τὸ ἐννοήσουν τοῦλάχιστον κατὰ τὴν ἐννοιαν, ὅτι, καίτοι ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, ἡ ἐξαγγελθεῖσα διὰ τῶν αἰωνίων βασάνων ἀπευθύνεται πρὸς αὐτούς, ὁ Θεὸς δὲν θὰ συστενώσῃ ἐν τῇ ὀργῇ Του τὴν πορείαν τῆς εὐσπλαγχνίας Του καὶ θὰ ἐπιτρέψῃ νὰ μὴ ὑποστοῦν τιμωρίας τόσον αὐστηράς, ὅσον εἶναι ἄξιοι, ὅχι διότι ἐπιφυλάσσει τοιαύτας διὰ παντὸς ἢ τὰς καταργεῖ μίαν ἡμέραν, ἀλλὰ θ' ἀρχεσθῇ εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ αὐτὰς ἡπιωτέρας καὶ ἐλαφροτέρας δι' ἐκείνους, οἵτινες δὲν εἶναι τούτου ἄξιοι. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ θὰ παραμείνῃ, ἐν τούτους ὅμως,

(¹) Αὐτόθι 11 ; (καὶ εἶπα τώρα ἀρχίζω, ἡ μεταβολὴ αὕτη εἶναι ἔργον τῆς δεξιᾶς τοῦ Παντοδυνάμου).

(²) Ψαλμ. ΡΜΓ', 4. «ἄνθρωπος ματαιότητι ὁμοιώθη».

(³) Ματθ. ε'. 45.

καίτοι διατηρῶν τὴν ὁρχὴν αὐτοῦ ὁ Κύριος, δὲν θὰ σταματήσῃ τὸν ῥοῦν τῆς φιλανθρωπίας Του. Πάντως δὲν ἀποκρούω μὲν τὴν ἄποψιν ταύτην, εἶμαι ὅμως μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ τὴν ὑποστηρίξω.

Ἄλλωστε ἡ Ἱερὰ Γραφή, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν τὸ πράξω ἐγώ, ἀποκρούει καὶ καταδικάζει σαφῶς καὶ ἀπολύτως τὴν γνώμην ἐκείνων, οἵτινες ἰσχυρίζονται, ὅτι μᾶλλον ὑπὸ τύπον ἀπειλῆς καὶ οὐχὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων ἐλέχθη: «οἱ μὲν θὰ πορευθῶσιν εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον» ⁽¹⁾, κατόπιν: «καὶ βασανισθήσονται ἡμέρας καὶ νυκτὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων» ⁽²⁾, εἶτα δέ: «ὁ γὰρ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ σβεσθήσεται» ⁽³⁾, διότι οἱ Νινευῖται, οἵτινες κατὰ τὴν ζωὴν ταύτην προέβησαν εἰς μετάνοιαν καρποφόρον, ὥς ἐὰν εἶχον σπείρει εἰς τὸν ἄγρόν, ὅπου ὁ Θεὸς ἠθέλησε νὰ σπείρουν μετὰ δακρύων, ὅπως θερίσουν ἐκεῖ μετὰ χαρᾶς. Πάντως δὲν δύναται τις ν' ἀρνηθῇ, ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον προεῖπεν ὁ Κύριος ἐπραγματοποιήθη ἐν τῷ προσώπῳ των, ἐκτὸς ἐὰν λησμονήσουν, πῶς ὁ Κύριος ἐν τῇ ὁργῇ καὶ τῇ εὐσπλαγχνίᾳ Του ἐξολοθρεύει τοὺς ἁμαρτωλοὺς.

Πράγματι ἐξολοθρεύει αὐτοὺς κατὰ δύο τρόπους, εἴτε τιμωρῶν αὐτοὺς λόγῳ τῶν ἁμαρτιῶν των εἴτε, ὅπως ἐτιμώρησε τοὺς Νινευίτας, ἐκμηδενίζων τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν διὰ τῆς μετανοίας. Ὅθεν ὅ,τι προεῖπεν ὁ Θεὸς συνετελέσθη: ἡ ἁμαρτωλὴ Νινευὴ ἀνετράπη καὶ ῥυτιδίηται μία νέα Νινευὴ, ἥτις οὐδέποτε ὑπῆρξε πρότερον. Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὰ τεῖχη καὶ τὰ οἰκοδομήματα ἔμειναν ὄρθια, ἡ πόλις ὅμως αὕτη ὡς πρὸς τ' ἀνόσια ἦθη της ἐξολοθρεύθη ⁽⁴⁾. Ἴδου πῶς ὁ προφήτης ἦτο περίλυπος, διότι ὅ,τι προεῖπεν ὡς μέλλον νὰ συμβῇ, δὲν ἐπραγματοποιήθη, ὅπως ἐφοβοῦντο οἱ Νινευῖται, ἐν τούτοις ὅμως, ὅ,τι εἶχε προλεχθῇ ἐκ τῆς προγνώσεως τοῦ Θεοῦ συνέβη πράγματι, διότι ἐκεῖνος, ὅστις ἐνέπνευσε τὸν προφήτην, ἐγνώριζε πῶς θὰ ἐπηλήθευον οἱ λόγοι Του ἐπ' ἀγαθῷ.

Ἀλλά, οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐνόχου εὐσπλαγχνίας διὰ νὰ μάθουν ποία τις εἶναι ἡ ἔννοια τῆς Γραφῆς: «οὐ πολὺ τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητος, Κύριε, ἥς ἐκρυψας τοῖς φοβουμένοις σε» ⁽⁵⁾ ἃς ἀναγνώσουν ὅ,τι ἀκολουθεῖ: «ἐξειργάσω

⁽¹⁾ Ματθ. κε', 41.

⁽²⁾ Ἀποκ. κ', 10.

⁽³⁾ Ἡσ. ΕΣΤ', 24.

⁽⁴⁾ Δηλαδή ἐπλήγησαν τ' ἀνομήματά της.

⁽⁵⁾ Ψαλμ. Λ'. 20.

τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ σέ» (1). Τί σημαίνει «ἥς ἔκριψας τοῖς φοβουμένοις σε» καὶ «ἐξειργάσω τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ σέ», ἐὰν μὴ ὅτι ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι διόλου γλυκεῖα δι' ἐκείνους, οἵτινες καθιδρύουν τὴν δικαιοσύνην ἐπὶ τοῦ νόμου (2) καὶ ὄχι ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ, διότι δὲν τὴν γνωρίζουν παντάπασι; Τῷ ὄντι δὲν τὴν ἔχουν γευθῆ ποσῶς. Οὗτοι ἐλπίζουν εἰς ἑαυτοὺς τοὺς ἰδίους καὶ ὄχι εἰς τὸν Θεόν, ἡ δὲ ἀφθονος γλυκύτης Αὐτοῦ εἶναι δι' αὐτοὺς ἄγνωστος, διότι, ἐὰν φοβοῦνται τὸν Θεόν, ὁ φόβος αὐτῶν εἶναι δουλικός, μὴ στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ἀγάπης, δεδομένου ὅτι «φόβος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀγάπῃ» (3). Καθιστᾷ τελείαν καὶ πλήρη τὴν γλυκύτητα ἐκείνην εἰς τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτόν, ἐμπνέων εἰς αὐτοὺς τὴν ἀγάπην, τὴν ἀγάπην ἐκείνην, ἣτις κάμνει, ὥστε, δυνάμει τοῦ ἄγνου φόβου, οὐχὶ ἐκείνου, τὸν ὅποιον ἐξοστρακίζει ἡ ἀγάπη, ἀλλ' ἐκείνου ὅστις ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα συνεχίζεται, δὲν καυχῶνται ὅταν καυχῶνται παρὰ ἐν Κυρίῳ (4), διότι δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ Χριστός : «ἐξ αὐτοῦ δέ ὑμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις· ἵνα, καθὼς γέγραπται ὁ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχάσθω» (5).

Ἡ τοιαύτη δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, δῶρον χάριτος ἀνεξάρτητον τῶν (ἡθικῶν) ἀξιῶν μας, εἶναι ἄγνωστον εἰς ἐκείνους, οἵτινες, ὑπερήφανοι νὰ καθιδρύουν τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν δικαιοσύνην, ἀρνοῦνται νὰ καθυποτάσσωνται εἰς τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, ἣτις δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ τοῦ Χριστοῦ ἡ δικαιοσύνη. Ἀλλ' ἀκριβῶς εἰς τὴν δικαιοσύνην ταύτην ἐμφιλοχωρεῖ μετ' ἀσυγκρίτου ἀφθονίας ἡ γλυκύτης τοῦ Θεοῦ, περὶ τῆς ὁποίας ὁ ψαλμωδὸς λέγει : «γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι Χρηστὸς ὁ Κύριος (6)». Ὡς γευσθῶμεν λοιπὸν τὴν γλυκύτητα ταύτην κατὰ τὴν παραμονὴν μας ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ μὴ γευόμενοι ἀρκετὴν ἐξ αὐτῆς, ὥστε νὰ κορεσθῶμεν, πεινῶμεν καὶ διψῶμεν δι' αὐτὴν περισσότερον μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν θὰ κορεσθῶμεν ἐξ αὐτῆς, ὅταν τὸν ἴδωμεν ὅπως εἶναι (7) καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ πραγματοποιηθοῦν αἱ λέξεις τῆς Γραφῆς : «χορτασθήσομαι ἐν τῷ ὀφθῆναι μοι τὴν

---

(1) Αὐτόθι.

(2) Δηλαδή ἐπὶ τοῦ θετικοῦ ἀνθρωπίνου δικαίου.

(3) Α'. Ἰωάν. 8', 15.

(4) Ψαλμ. ΙΗ', 10.

(5) Α'. Κορίνθ. α', 30—31.

(6) Ψαλμ. ΛΓ', 9.

(7) Α'. Ἰωάνν. γ', 2.

δόξαν σου». Ἴδου πῶς ὁ Χριστὸς θέτει τὸ ἀποκορύφωμα εἰς τὴν ἀφθονον γλυκύτητά του διὰ τοὺς ἐλπίζοντας εἰς αὐτόν. Ἐὰν ὁμως πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ὡς γλυκύτητα, τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς ἀποκρύπτει εἰς τοὺς φοβουμένους αὐτόν, ἐκείνην, ἢ ὁποία οὐδέποτε θὰ τὸν ἀφίση νὰ καταδικάσῃ τοὺς ἀσεβεῖς, ἀλλὰ θὰ κάμῃ, ὥστε ἡ ἄγνοια τῆς συγγνώμης ταύτης καὶ ὁ φόβος τῆς καταδίκης τοὺς παροτρύνουν νὰ διάγουν βίον χρηστόν, πῶς θὰ τὴν καταστήσῃ πλήρη καὶ τελείαν δι' ἐκείνους, οἵτινες ἐλπίζουν εἰς αὐτόν, ἔάν, ὅπως λέγουν οἱ ἀντίπαλοί μας παραληροῦντες, αὕτῃ ἢ ἰδία ἡ γλυκύτης θὰ τὸν ἐμποδίσῃ νὰ καταδικάσῃ ἐκείνους, οἵτινες δὲν στηρίζουν ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἐλπίδα των; Πρέπει λοιπὸν ν' ἀναζητήσωμεν μίαν γλυκύτητα παρὰ τῷ Θεῷ, τὴν ὁποίαν καθιστᾷ τελείαν καὶ πλήρη διὰ τοὺς ἐλπίζοντας εἰς αὐτόν, καὶ ὅχι μίαν γλυκύτητα, τὴν ὁποίαν θὰ ἔπρεπε νὰ παρέχῃ εἰς ἐκείνους, οἵτινες τὸν περιφρονοῦν καὶ τὸν βλασφημοῦν. Εἰς μάτην λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ἐπιζητεῖ, ἀφοῦ ἐγκατέλειπε τὸ σῶμά του, ὅτι παρημέλησε ν' ἀποκτήσῃ, ὅτε ἔζη εἰς τὸν κόσμον τοῦτον.

Καὶ ὁ στίχος αὐτὸς τοῦ Ἀποστόλου : «συνέκλεισεν γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπειθειαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ» ⁽¹⁾ δὲν σημαίνει, ὅτι οὐδένα, θὰ καταδικάσῃ ὁ Θεός, τὰ προηγούμενα δεικνύουν τὴν σημασίαν τῶν λόγων του. Πράγματι, ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς μεταστραφέντας Ἑθνικοὺς καὶ πιστοὺς πρὸς τοὺς ὁποίους ἔγραφε τὰς ἐπιστολάς του ὁμιλῶν περὶ τῶν Ἰουδαίων, οἱ ὅποιοι ἡμέραν τινὰ θὰ πιστεύσουν, λέγει: «ὥσπερ γὰρ καὶ ὑμεῖς ποτὲ ἠπειθήσατε τῷ Θεῷ, νῦν δὲ ἠλεήθητε τῇ τούτων ἀπειθείᾳ. Οὕτω καὶ οὗτοι νῦν ἠπείθησαν τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐλεηθῶσι» ⁽²⁾.

Κατόπιν ἐπρόσθεσε τὰς λέξεις αὐτάς, μὲ τὰς ὁποίας οἱ ἀντίπαλοί μας λικνίζουν τὴν πλάνην των: «συνέκλεισε γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπειθειαν ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ» ⁽³⁾. Τί ἐννοεῖ ἄρα γε μὲ τὰς λέξεις «τοὺς πάντας», ἔάν μὴ ἐκείνους, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ, ὡς ἔάν ἔλεγεν ὑμᾶς καὶ ἐκείνους; Ὅθεν «συνέκλεισεν ὁ Θεὸς εἰς ἀπειθειαν πάντας τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Ἑθνικοὺς, τοὺς ὁποίους ἐγνώρισεν ἐν τῇ προγνώσει Του καὶ προοριζομένους νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Υἱοῦ Του, (Ρωμ. η', 29), ἵνα, ὄντες ἀμήχανοι, λόγῳ τῆς πικρίας τῆς ἀπιστίας των, καὶ μεταστρεφόμενοι διὰ τῆς μετανοίας καὶ τῆς πί-

(1) Ρωμ. ια', 32.

(2) Ρωμ. ια', 30—31.

(3) Αὐτόθι.

στεως εἰς τὴν γλυκύτητα τῆς θεϊκῆς εὐσπλαγχνίας, ἀναφωνήσουν μετὰ τοῦ ψαλμοῦ: «ὥς πολὺ τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητος, Κύριε, ἧς ἔκρυψας τοῖς φοβουμένοις σε;» (1). Ὅθεν κατευθύνεται ὁ οἶκτος Αὐτοῦ πρὸς πάντα τὰ σκεύη τῆς εὐσπλαγχνίας. Τί σημαίνει «πρὸς πάντα»; Σημαίνει τόσον πρὸς ἐκείνους, τοὺς ὁποίους προώρισεν, ἐκάλεσε καὶ ἐδόξασε μεταξὺ τῶν Ἑθνικῶν, ὅσον καὶ πρὸς ἐκείνους, ἐκ τῶν Ἰουδαίων, τοὺς ὁποίους προώρισεν, ἐκάλεσε καὶ ἐδόξασεν. Περὶ αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων πρόκειται, τοὺς ὁποίους δὲν θὰ καταδικάσῃ, ὅχι περὶ ὧν τῶν ἀνθρώπων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

Ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐβαπτίσθησαν μεταξὺ τῶν αἵρετικῶν καὶ θραδύτερον ἐγένοντο, ὡς ἐκ τῆς κακῆς ζωῆς των, χειρότεροι παρ' ὅσον ἦσαν, ἢ ἐκεῖνοι, οἵτινες μεταξὺ τῶν καθολικῶν (τῶν χριστιανῶν) ἐγένοντο σχισματικοὶ ἢ αἵρετικοί, ἢ ἐκεῖνοι, οἵτινες παρ' ἡμῖν, ἀφοῦ ἐδέχθησαν τὸ ὕδωρ τῆς ἀναγεννήσεως ἐκ τῶν χειρῶν τῶν καθολικῶν (τῶν χριστιανῶν), χωρὶς νὰ χωρισθοῦν ἀπὸ ἡμᾶς, δὲν ἔπαυσαν νὰ διάγουν ἐγκληματικὸν βίον, δύνανται δυνάμει τῶν μυστηρίων, ν' ἀποφύγουν τὰς αἰωνίους ποινάς ;

Ἄλλ' ὅς ἀπαντήσωμεν εἰς ἐκείνους, οἵτινες, καίπερ μὴ ὑπισχνούμενοι, ὡς καὶ οἱ προλεχθέντες, τὴν ἄφεσιν τῶν αἰωνίων ποινῶν εἰς τὸν διάβολον καὶ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, δὲν ἐπεκτείνουν τὴν χάριν ταύτην εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ τὴν περιορίζουν ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς ἐξαγνισθέντας διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐν Χριστῷ καὶ τοὺς συμετασχόντας εἰς τὸ σῶμα καὶ εἰς τὸ αἷμά του, καθ' οἷονδῆποτε τρόπον καὶ οἷανδῆποτε αἵρεσιν ἢ ἀσέβειαν διῆλθον τὴν ζωὴν των.

Ἀλλὰ ὁ Ἀπόστολος ἀποκρούει τὴν γνώμην ταύτην λέγων : «φανερὰ δέ ἐστι τὰ ἔργα τῆς σαρκός, ἅτινά ἐστι μοιχεία, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρεία, φαρμακεία, ἔχθραι, ἔρεις, ζῆλοι, θυμοί, ἐριθεῖαι, διχοστασίαι, αἰρέσεις, φθόνοι, μέθαι, κῶμοι καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, ἃ

---

(1) Ψαλμ. Λ', 20.

προλέγω ὑμῖν καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι» (¹). Ὡστε αἱ λέξεις αὐταὶ τοῦ Ἀποστόλου εἶναι ἀναμφιβόλως ψευδεῖς, ἐὰν τοιοῦτοι ἄνθρωποι, μετὰ τινα οἰονδήποτε χρόνον, δύνανται νὰ κατέχουν τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Δὲν εἶναι ὅμως ψευδεῖς, ἄρα δὲν θὰ τὴν κατέχουν διόλου, ἀλλὰ καὶ δὲν θὰ τὴν καθέξουν ποτέ, ὅθεν θὰ ὑποστοῦν τὰς αἰωνίους ποινάς, διότι δὲν ὑπάρχει μέσος ὁρος μεταξὺ τοῦ νὰ ὑφίσταται τις τὰς αἰωνίους ποινάς καὶ νὰ μὴ εὑρίσκειται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ ταῦτα, εὐλόγως διερωτώμεθα ὑπὸ ποίαν ἔννοιαν δέον νὰ ἐννοήσωμεν τὰς ἀκολουθοῦντας λέξεις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ: «οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ φάγῃ καὶ μὴ ἀποθάνῃ. Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ἐὰν τις φάγῃ ἐκ τοῦ ἄρτου τούτου ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα» (²). Αὐτοί, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπαντῶμεν τώρα περιῆλθον εἰς ἀδυναμίαν νὰ ἐννοήσουν τὸ χωρίον τοῦτο παρ' ἐκείνων, πρὸς τοὺς ὁποίους πρέπει τώρα ν' ἀπαντήσωμεν, καὶ οἱ ὁποῖοι παρέχουν τὴν ἀπαλλαγὴν, ἀπὸ τῶν αἰωνίων ποινῶν ὅχι μόνον εἰς τοὺς λαβόντας τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος, καὶ ἐκεῖνο τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ μόνον εἰς τοὺς καθολικούς, ὅσονδήποτε κακὴν ζωὴν καὶ ἂν διάγουν, διότι, λέγουν, δὲν ἔλαβον τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ μυστηριακὴν ἔννοιαν, ἀλλ' εἰς τὴν πραγματικότητα, δεδομένου ὅτι εὑρίσκονται ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ σώματι, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Ἀπόστολος εἶπεν: «ὅτι εἷς ἄρτος, ἐν σῶμα οἱ πολλοί» (³). Ὅθεν μόνον περὶ ἐκείνου, ὅστις εὑρίσκειται ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δηλαδή περὶ ἐκείνου, ὅστις εἶναι ἐν τῶν χριστιανικῶν μελῶν τοῦ σώματος τούτου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου οἱ Χριστιανοὶ λαμβάνουν τὸ μυστήριον εἰς τὰ βάθρα τῶν θυσιαστηρίων, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τρώγει τὸ σῶμα καὶ πίνει τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ.

Κατὰ συνέπειαν, ἐὰν οἱ αἱρετικοὶ καὶ οἱ σχισματικοί, ἀποχωρισθέντες τῆς ἐνότητος τοῦ σώματος τούτου δύνανται νὰ λαμβάνουν τὸ αὐτὸ μυστήριον, τοῦτο δὲν γίνεται κατὰ τρόπον ὥστε νὰ εἶναι ὠφέλιμον εἰς αὐτούς. Πολλοῦ γε καὶ δεῖ! Εἶναι μᾶλλον ἐπιζήμιον καὶ θὰ εἶναι ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν θὰ κριθοῦν αὐστηρότερον, ἀντὶ νὰ λυτρωθοῦν, ἔστω καὶ περισσότερον βραδέως, διότι δὲν εὑρίσκονται πλέον εἰς τὰ ἐνδικοτήματα τῆς

(¹) Γαλάτας ε', 19 καὶ ἐφεξῆς.

(²) Ἰωάνν. στ', 50—51.

(³) Α' Κορινθ. ι', 17.

εἰρήνης τῆς συμβολιζομένης διὰ τοῦ μυστηρίου τούτου.

Πλὴν ὅμως, ἐὰν φρονοῦν, ὅτι δὲν δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ μὴ εὐρισκόμενος ἐν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ τρώγει τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, σφάλλουν ὑποσχόμενοι εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἀπὸ τῆς ἐνότητος τοῦ σώματος περιέπεσαν εἰς αἵρεσιν ἢ μάλιστα εἰς εἰδωλολατρικὰς δεισιδαιμονίας, ὅτι ἡμέραν τινὰ θ' ἀπαλλαγῶσι τῶν φλογῶν αἰωνίας ποινῆς. Πράγματι ὀφείλουν ν' ἀντιληφθῶν ἐν πρώτοις πόσον εἶναι ἀνυποστήρικτον καὶ ἀπομακρυσμένον, ἀπὸ τὸ ὑγιὲς δόγμα ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι οἱ πλεῖστοι, ὅτι σχεδὸν ὅλοι ἐκεῖνοι, οἱ παρασχόντες στάδιον εἰς τὴν γένεσιν αἱρέσεων ἀσεβῶν, ἀπομακρυνόμενοι ἀπὸ τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, καὶ μάλιστα αἱρεσιάρχαι γενόμενοι, εὐρίσκονται εἰς καλυτέραν κατάστασιν ἀπὸ ἐκείνους, οἵτινες οὐδέποτε ὑπῆρξαν καθολικοὶ καὶ ἐνεπλάκησαν εἰς τὰ δίκτυά των. Ἐὰν δεχθῶμεν, ὅτι οἱ τοιοῦτοι αἱρεσιάρχαι ἀποσοβοῦν τὰς αἰωνίας ποινάς, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἐβαπτίσθησαν εἰς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἔλαβον τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, κατ' ἀρχήν, ἐν τῷ ἀληθινῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ, θὰ ἴδωμεν ὅτι, ὅλως ἀντιθέτως, ὁ ἐγκαταλείπων τὴν πίστιν καὶ μὴ ἀρκούμενος νὰ τὴν ἐγκαταλείψῃ, ἀλλὰ στρέφων ἐναντίον αὐτῆς τὰ ὅπλα του, εἶναι χειρότερος ἐκείνου, ὅστις οὐδέποτε ἐγκατέλειψεν ὅ,τι οὐδέποτε ἔσχε.

Ἐξ ἄλλου ἀντιτίθενται πρὸς τὰς λέξεις ἐκείνας τοῦ Ἀποστόλου, ὅστις ἀπαριθμήσας πάντα τὰ ἔργα τῆς σαρκός, ἐξαγγέλλει μετὰ τῆς αὐτῆς ἀληθείας: «ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι» ⁽¹⁾.

Ἄς παύσουν λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι τῶν ἐκλύτων καὶ κολασίμων ἡθῶν νὰ πιστεύουν ἑαυτοὺς ἐν ἀσφαλείᾳ, ἐπειδὴ παρέμειναν μέχρι τέλους εἰς εἰδός τι ἐπικοινωνίας μετὰ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὅς ἔχουν πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν φράσιν τῆς Γραφῆς: «ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται» ⁽²⁾, διότι, ἄδικον βίον διάγοντες, ἐγκαταλείπουν καὶ αὐτὴν τὴν δικαιοσύνην, τῆς ζωῆς των, ἣτις εἶναι ὁ Χριστός, παραδίδοντες ἑαυτοὺς εἰς τὴν πορνείαν, τὸ δὲ σῶμά των εἰς ἐν τῶν ἀκαθάρτων ἐκείνων ἐλαττωμάτων, τὸ ὄνομα τῶν ὁποίων δὲν ἡθέλησεν οὔτε καὶ ν' ἀναφέρῃ, ἢ παρασυρόμενοι εἰς ὅλας τὰς βδελυρότητας τῆς ἀσωτείας, καὶ τέλος ἐκτελοῦντες πράξεις περὶ τῶν ὁποίων λέγει ὁ Ἀπόστολος: «ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι». Λοιπὸν, οἱ τὰ τοιαῦτα πράττοντες εἶναι καταδικασμένοι εἰς τὰς αἰωνίους ποινάς, ὥς μὴ δυνάμενοι

⁽¹⁾ Γαλατ. ε', 21.

⁽²⁾ Ματθ. ι', 22.

νὰ συμμεθέξουν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Πράγματι, ἔαν ἐπιμείνουν εἰς τὰς παρεκτροπὰς ταύτας μέχρι τοῦ τέλους τοῦ βίου των, δὲν δικαιοῦνται νὰ ἰσχυρισθοῦν, ὅτι παρέμειναν μέχρι τέλους εἰς τὸν Χριστόν, δεδομένου ὅτι τὸ παραμένειν ἐν τῷ Χριστῷ σημαίνει παραμένειν ἐν τῇ πίστει. Ἀλλά, ἡ πίστις συμφώνως πρὸς τὸν ὁρισμὸν τοῦ ἰδίου Ἀποστόλου εἶναι πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη (¹) ἡ δὲ ἀγάπη, ὅπως τὸ λέγει ἄλλαχοῦ «ἡ ἀγάπη οὐ λογίζεται τὸ κακόν» (²). Δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν καὶ ὅτι τρώγουν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἐφ' ὅσον οὐδὲ κἂν συγκαταλέγονται μεταξὺ τῶν μελῶν του, διότι, χωρὶς νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν λοιπῶν, δὲν δύνανται νὰ εἶναι συγχρόνως τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ καὶ τὰ μέλη μιᾶς πόρνης (³). Πράγματι ὁ Κύριος λέγων: «ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἐν ἐμοὶ μένει κάγῳ ἐν αὐτῷ», μᾶς δεικνύει αὐτὸς ὁ ἴδιος τί σημαίνει τὸ νὰ μὴ τρώγῃ τὸ σῶμά του καὶ νὰ μὴ πίνῃ τὸ αἷμά του μόνον κατὰ μυστηριακὸν τρόπον, ἀλλ' εἰς τὴν πραγματικότητα, ὅπερ δηλοῖ, ὅτι μένει ἐν τῷ Χριστῷ καὶ ὁ Χριστὸς ἐν αὐτῷ. Πράγματι κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην, ὅστις δὲν μένει ἐν ἐμοὶ καὶ ἐγὼ δὲν μένω ἐν αὐτῷ δὲν δύναται οὔτε νὰ εἴπῃ οὔτε νὰ σκεφθῇ, ὅτι τρώγει τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅτι πίνει τὸ αἷμά του: Κατὰ συνέπειαν οὐδεὶς μένει ἐν τῷ Χριστῷ μὴ ὢν ἐν τῶν μελῶν του. Πλὴν ὅμως δὲν εἶναι ἐν τῶν μελῶν του, ὅτε γίνεται μέλος μιᾶς πόρνης, ἐκτὸς ἔαν διὰ τῆς μετανοίας παύσῃ νὰ εἶναι τοιοῦτον μέλος, καὶ συμφιλιούμενος μετὰ τὸν Θεὸν ν' ἀπολαύσῃ ἐνὸς τόσον μεγάλου ἀγαθοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣΤ'.

Τί δηλοῖ τὸ νὰ ἔχη τις τὸν Χριστόν ὡς ἔρεια καὶ εἰς ποίους ἐδόθη ἡ ἀπάντησις, ὅτι δὲν θὰ σωθοῦν, ἂν δὲν διέλθουν διὰ τοῦ πυρός ;

Ἀλλά, λέγουν οἱ καθολικοὶ Χριστιανοὶ (⁴) ἔχουν ὡς ἔρεια τὸν Χριστόν, τὴν μετὰ τοῦ ὁποίου ἐνότητα δὲν ἔχουν ἐγκαταλείψει, ὅσονδ' ἂν ἦτο ἀθλίον καὶ ἂν εἶναι τὸ οἰκοδόμημα τῆς ζωῆς, τὸ ὁποῖον ᾠκοδόμησαν ἐπὶ τοῦ ἐρείσματος τούτου ἐκ ξύλων, χόρτων ἢ ἀχύρων. Ὅντως ἡ ὀρθότης τῆς πίστεώς των τὴν ὁποίαν δίδει εἰς αὐτοὺς ὁ Χριστὸς ὡς ἔρεια, ὑποτιθεμένου,

---

(¹) Γαλάτ. ε', 6. (²) Α. Κορίνθ. ιγ', 4. Ρωμ. ιγ', 10. (³) Α', Κορινθ. στ' 57.

(⁴) Οἱ μὴ αἵρετικοί, οἱ γνήσιοι Χριστιανοί.

ὅτι δὲν τοὺς σώζει ἀπὸ ὅλας τὰς προσβολὰς τοῦ πυρός, ἐφ' ὅσον τὸ οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον ἀνήγειραν, προώρισται νὰ καῇ, τοῦλάχιστον θὰ δυνηθῇ νὰ τοὺς ἀποσπάσῃ μίαν ἡμέραν ἀπὸ τὰς αἰωνίους φλόγας.

Ὁ ἀπόστολος Ἰάκωβος ἀπαντᾷ εἰς αὐτοὺς μὲ δύο λέξεις: «Τί τὸ ὄφελος, ἐὰν πίστιν λέγῃ τις ἔχειν, ἔργα δὲ μὴ ἔχῃ;» ⁽¹⁾ Περὶ τίνος λοιπόν, ἐρωτοῦν οἱ ἀντίπαλοί μας, ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέγει: «αὐτὸς δὲ σωθήσεται ὡς διὰ πυρός»; Ἀλήθεια. Περὶ τίνος ὁμιλεῖ; ὅς τὸ ἐξετάσωμεν μαζί σας. Πάντως ἐκεῖνο, πὺ εἶναι βεβαιότατον, εἶναι τὸ ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀνθρώπου, ἀλλως τὸ δόγμα τῶν δύο ἀποστόλων θὰ εὗρίσκετο εἰς ἀντίφασιν, ἐφ' ὅσον ὁ μὲν εἰς θὰ ἔλεγε: καίτοι τὰ ἔργα του εἶναι κακὰ ἐν τούτοις ἢ πίστις αὐτοῦ θὰ τὸν σώσῃ, ὡς ἐὰν διήρχετο διὰ τοῦ πυρός, ἐνῶ ὁ ἕτερος βεβαιοῖ, ὅτι ὁ μὴ ἐκτελῶν τὰ ἔργα τῆς πίστεως δὲν σώζεται ἀπὸ τὴν πίστιν.

Θὰ εὗρωμεν λοιπόν ἐκεῖνον, ὅστις δύναται νὰ σωθῇ διερχόμενος διὰ τοῦ πυρός, ἐὰν ἐν πρώτοις εὗρωμεν τί σημαίνει τὸ νὰ ἔχωμεν τὸν Χριστὸν ὡς ἔρεισμά μας. Ἀλλά, αὕτῃ αὕτῃ ἢ εἰκὼν μᾶς τὸ δεικνύει ἀρκούντως. Εἰς ἐν οἰκοδόμημα οὐδὲν τίθεται πρὸ τοῦ θεμελίου· συνεπῶς πᾶς ὅστις ἔχει βαθύτητα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τὸν Χριστὸν ὡς θεμέλιον, ὅστις δὲν θέτει πρὸ αὐτοῦ πράγματα γῆϊνα καὶ πρόσκαιρα, ἔστω θεμιτὰ καὶ ἐπιτετραμμένα, ἔχει τὸν Χριστὸν ὡς θεμέλιον. Τοῦναντίον, ἐὰν θέτῃ τοιαῦτα πράγματα πρὸ τοῦ θεμελίου τούτου, παρ' ὅλον ὅτι θὰ ἐφαίνετο, ὅτι θὰ κατέχῃ τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ, δὲν ἔχει διόλου τὸν Χριστὸν ὡς θεμέλιον, διότι θέτει πρὸ αὐτοῦ τὰ πράγματα ταῦτα. Πολὺν περισσότερον, ἐὰν, περιφρονῶν τὰ παραγγέλματα ταῦτα τῆς σωτηρίας, ἐκτελῇ ἀπηγορευμένας πράξεις εἶναι πεπεισμένος ὅτι ἔθεσε τὸν Χριστὸν ὄχι πρὸ, ἀλλὰ μετὰ τὰ πράγματα ταῦτα, δεδομένου ὅτι ἔθεσεν εἰς δευτέραν μοῖραν ὅτι Οὗτος προδιαγράφει ἢ ἐπιτρέπει, ἐφ' ὅσον δὲν ἔπαυσε νὰ εἶναι δοῦλος τῶν παθῶν του διὰ τοῦ κακοῦ, παραβαίνων οὕτω ὅτι διατάσσει ἢ ὅτι ἀνέχεται; Ἐὰν λοιπόν ὁ χριστιανὸς ἀγαπᾷ μίαν πόρνην, καὶ συνενοούμενος μετ' αὐτῆς γίνεται μετ' αὐτῆς ἐν σῶμα, (Α'. Κορίνθ. στ'. 16), δὲν ἔχει πλέον τὸν Χριστὸν ὡς θεμέλιον.

Τοῦναντίον, ὅταν ἀνθρώπος τις ἀγαπᾷ τὴν σύζυγόν του ἐν τῷ Χριστῷ (Ἐφεσ. ε' 25), τίς ἀμφιβάλλει, ὅτι ἔχει τὸν Χριστὸν ὡς θεμέλιον; Ἐὰν τὴν ἀγαπᾷ, συμφώνως πρὸς τὸν αἰῶνα, σαρκικῶς μὲ τὸ ἐλάττωμα τῆς φιληδονίας, ὅπως οἱ ἀγνοοῦντες τὸν Θεὸν Ἑθνικοί, (Α'. Θεσσ. δ', 5), ὁ Ἀπόστολος, ἢ μᾶλλον ὁ

(1) Ἰάκ. 2, 14.

Χριστὸς διὰ τοῦ στόματος τοῦ Ἀποστόλου, ἐπιτρέπει τοῦτο συγκαταβατικῶς καὶ δύναται ἀκόμη καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην νὰ ἔχη τις τὸν Χριστὸν ὡς θεμέλιον, διότι, ἐὰν δὲν προκρίνη ἀπὸ τὸν Χριστὸν τίποτε, δηλαδή ἀπὸ τὴν στοργὴν καὶ τὴν φιληδονίαν του ταύτην, οἶονδῆποτε καὶ ἂν ἀνεγείρῃ οἰκοδόμημα, ἐκ ξύλου, χόρτου ἢ ἀχύρου, ἐν τούτοις τὸ θεμέλιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τὸ ἀνήγειρε, θὰ εἶναι ὁ Χριστὸς καὶ χάριν αὐτοῦ θὰ λυτρωθῇ, ἀλλ' ὡς διερχόμενος διὰ τοῦ πυρός, διότι τὸ πῦρ τῆς ψυχικῆς στενοχωρίας θὰ κατακαύσῃ τὰς ἀπολαύσεις καὶ τοὺς σαρκικοὺς ἐκείνους ἔρωτας, τοὺς ὁποίους δὲν δυνάμεθα νὰ καταδικάσωμεν λόγῳ τοῦ συζυγικοῦ συνδέσμου.

Τὸ πῦρ τοῦτο εἶναι ἡ χηρεία καὶ αἱ συμφοραί, πού ἀφαρπάζουν τὴν τοιαύτην εὐδαιμονίαν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Ἴδου πῶς οἱ τοιούτου εἶδους οἰκοδομήματα ἀνεγείροντες δὲν κατέχουν παρὰ οἰκοδομὰς ἐπιζημίους, διότι οὐδέποτε θὰ εἶναι κάτοχοι τοῦ κυρίου, τὸ ὁποῖον κατεσκεύασαν, καὶ θὰ πάσχουν διὰ τὴν ἀπώλειαν πραγμάτων, διὰ τὰ ὁποῖα ἦσαν εὐτυχεῖς καὶ τὰ ὁποῖα ἀπελάμβανον. Πλὴν ὅμως τὸ πῦρ τῶν δοκιμασιῶν θὰ τοὺς σώσῃ χάρις εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ θεμελίου, διότι, ἐὰν διώκτης (τοῦ Χριστιανισμοῦ) τοὺς ἡρώτα τί θὰ προσέκρινον τὸν Χριστὸν ἢ τὰς ἀπολαύσεις ἐκείνας, θ' ἀπεκρίνοντο, ὅτι προκρίνουν τὸν Χριστόν. Ἴδετε λοιπὸν ποῖος εἶναι συμφώνως πρὸς τὴν ῥῆσιν τοῦ Ἀποστόλου ὁ οἰκοδομῶν ἐπὶ τοῦ θεμελίου τούτου τὸν χρυσόν, τὸν ἄργυρον καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους : «ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ» ⁽¹⁾. Ἴδετε ἐπίσης ποῖος ὁ μὴ ἀνεγείρων οἰκοδόμημα ἐκ ξύλου, χόρτου ἢ ἀχύρου : «ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί» ⁽²⁾. Ἀλλὰ «ἐκάστου τὸ ἔργον φανερόν γενήσεται· ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει» ⁽³⁾. Ἀλλὰ ἡ ἡμέρα αὕτη εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς δοκιμασίας, δεδομένου ὅτι ἕκαστον ἔργον θ' ἀποκαλυφθῇ διὰ τοῦ πυρός. Ἡ ψυχικὴ στενοχωρία καλεῖται πῦρ ἐκεῖ, ὅπου λέγεται : «σκεύη κεραμέως δοκιμάζει κάμιнос καὶ πειρασμὸς ἀνθρώπου ἐν διαλογισμῷ αὐτοῦ» ⁽³⁾. Εἶπεν αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Ἀπόστολος, ὅτι τὸ ἔργον ἐκάστου θὰ κριθῇ διὰ τοῦ πυρός, πού θὰ δείξῃ ὁποῖον εἶναι. Τὸ ἔργον δ' ἐκείνου, ὅπερ θὰ παραμείνῃ ἢ ὅ,τι θὰ παραμείνῃ εἶναι αἱ σκέψεις τοῦ Θεοῦ. «Ἐκεῖνος θὰ λάβῃ ἀμοιβήν :

(1) Α' Κορίνθ. ζ' 32—33.

(2) Αὐτόθι, 33.

(3) Δηλαδή τὸ πῦρ τῆς καμίνου δοκιμάζει τὰ σκεύη τοῦ ἀγγειοπλάστου καὶ ἡ στενοχωρία τῆς ψυχῆς τὴν δικαιοσύνην τοῦ ἀνθρώπου. Σοφ. Σειρ. ΚΖ', 5.

δηλαδή θὰ τὴν λάβῃ συμφώνως πρὸς τὰς σκέψεις Του. Ἐκεῖνος ὅμως, τὸ ἔργον τοῦ ὁποίου θ' ἀναφλεγῇ, θὰ καταληφθῇ ὑπὸ τῆς ὀδύνης, διότι θὰ στερηθῇ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἠγάπησε, θὰ σωθῇ δὲ ἐκεῖνος, ὅστις δὲν θ' ἀποσπασθῇ ἀπὸ τὸ ἀκλόνητον αὐτὸ θεμέλιον ὑπὸ οὐδεμιᾶς ψυχικῆς ταραχῆς. Ἀλλ' ἀκόμη καὶ αὐτὸς δὲν θὰ σωθῇ, ἐὰν μὴ διέλθῃ διὰ τοῦ πυρός, διότι πᾶν ὅ,τι κατεῖχε, παρασυρόμενος ἀπὸ τὴν μέθην τοῦ ἔρωτος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ χάσῃ, χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ τῆς ὀδύνης τὴν καυστικὴν πνοήν. Ἰδού, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, τί πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν μὲ τὸ πῦρ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον οὐδένα θὰ τιμωρήσῃ, ἀλλ' ὅπερ εἶναι πλούτου πηγὴ διὰ τὸν μὲν, ὀδύνη διὰ τὸν δὲ καὶ δοκιμασία δι' ἀμφοτέρους.

Ἐὰν μὲ τὸ πῦρ, λόγος τοῦ ὁποίου γίνεται εἰς τὸ χωρίον τοῦτο, θελήσωμεν νὰ ἐννοήσωμεν ἐκεῖνον, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ὁμιλήσῃ ὁ Κύριος, ὅταν εἴπῃ «πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ καταραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον», (Ματθ. κε', 41), εἰς τρόπον ὥστε δεόν νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι μεταξὺ αὐτῶν συμπεριλαμβάνονται ἐκεῖνοι, οἱ ἀνεγείροντες ἐπὶ τοῦ θεμελίου, πὺν ἔλαβον, ἐν οἰκοδόμημα ἐκ ξύλου, χόρτου ἢ καλάμης, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ ἀξία τοῦ στερεοῦ θεμελίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ οἰκοδομήσουν καὶ τὸ ὁποῖον θὰ παραχωρηθῇ εἰς αὐτούς, δεόν νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὸ πῦρ τοῦτο, ἀφοῦ ἐπὶ τινὰ χρόνον διέλθουν ἐντὸς τῶν φλογῶν, λόγῳ τῶν παραπτωμάτων των, ποῖοι, φρονοῦμεν, ὅτι εἶναι ἐκεῖνοι τῆς δεξιᾶς του, πρὸς τοὺς ὁποίους θὰ εἴπῃ : «δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν» ⁽¹⁾, ἐὰν μὴ ἐκεῖνοι, οἵτινες θ' ἀνεγείρουν ἐπὶ τοῦ θεμελίου των οἰκοδόμημα ἐκ χρυσοῦ, ἀργύρου ἢ πολυτίμων λίθων ;

Πλὴν ὅμως τόσον οἱ ἐκ δεξιᾶς ὅσον καὶ ἐξ ἀριστερᾶς χειρὸς δεόν νὰ σταλῶσιν εἰς τὸ πῦρ, περὶ τοῦ ὁποίου ἐλέγχθη : «καὶ ὅμως δὲν θὰ σωθοῦν, ἐὰν δὲν διέλθουν διὰ τοῦ πυρός», ἐὰν πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὸ πῦρ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην, δεδομένου ὅτι καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ὀφείλουν νὰ ὑποστῶσι τὴν δοκιμασίαν τοῦ πυρός, περὶ τοῦ ὁποίου ἐλέγχθη : «ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται καὶ ἐκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι τὸ πῦρ δοκιμάσει» ⁽²⁾.

Λοιπόν, ἐὰν τὸ πῦρ δεόν νὰ θέσῃ ὑπὸ δοκιμασίαν καὶ τοὺς μὲν καὶ τοὺς δέ, ἵνα ἐκεῖνοι, τὸ ἔργον τῶν ὁποίων θ' ἀνθέξῃ,

---

⁽¹⁾ Ματθ. κε'. 34.

⁽²⁾ Α'. Κορίνθ. γ', 13.

δηλαδή ἐκεῖνοι, τὸ οἰκοδόμημα τῶν ὁποίων, ἐπὶ τοῦ παραχωρηθέντος θεμελίου ἀνεγερθέν, δὲν θὰ φθαρῇ, λάβουν τὴν ἀμοιβήν των, ἐκεῖνοι δὲ τὸ ἔργον τῶν ὁποίων θ' ἀναλωθῇ ὑπὸ τοῦ πυρός, τιμωρηθοῦν, εἶναι φανερόν, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τοῦ αἰωνίου πυρός, διότι μόνον οἱ ἐξ ἀριστερᾶς χειρὸς θὰ σταλοῦν εἰς τὸ πῦρ βάσει μιᾶς τελευταίας καὶ αἰωνίας καταδίκης, ἐνῶ διὰ τοὺς ἐκ δεξιᾶς δὲν θὰ εἶναι παρὰ (ἀπλῇ) δοκιμασία. Ἄλλ' ἰδοὺ ὁ τρόπος, καθ' ὃν τὸ πῦρ τοῦτο δοκιμάζει τοὺς μέν: δὲν κατακαίει οὐδ' ἀναλίσκει τὸ οἰκοδόμημα τὸ ὑπ' αὐτῶν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, ὡς θεμελίου ἀνεγερθέν, καὶ ἰδοὺ πῶς ἀναφλέγει τοὺς δέ: κατακαίει ὅ,τι ἀνήγειραν ἐπὶ τοῦ θεμελίου, καὶ εἶναι δι' αὐτοὺς τιμωρία. Ὅπως δὴποτε θὰ σωθοῦν, διότι ἡ εὐσπλαγχνία, πὺν κυριαρχεῖ παρ' αὐτοῖς, διετήρησεν ἀκλόνητον τὸν Χριστὸν διὰ τὸ θεμέλιόν των. Ἐὰν πρόκειται ὅμως νὰ σωθοῦν, εἶναι φανερόν, ὅτι θὰ παραμείνουν εἰς τὴν δεξιάν του καὶ θ' ἀκούσουν μετὰ τῶν λοιπῶν τὰς λέξεις: «δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν», καὶ ὅχι εἰς τὴν ἀριστεράν, ὅπου εὗρίσκονται ὅσοι οὐδέποτε θὰ σωθοῦν καὶ συνεπῶς θ' ἀκούσουν ν' ἀπευθύνονται πρὸς αὐτοὺς αἱ λέξεις: «πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον». Πράγματι οὐδεὶς θ' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν τοῦ πυρὸς τούτου, δεδομένου ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι θὰ ὑποστοῦν τὰς αἰωνίους ποινὰς ἐκεῖ, ὅπου ὁ σκόληξ, ὅστις θὰ καταβιβρώσκη αὐτοὺς δὲν θ' ἀποθάνῃ ποτέ, καὶ τὸ πῦρ, πὺν θὰ τοὺς καίῃ οὐδέποτε θὰ σβεσθῇ, (Ἡσ. ΜΣΤ', 24), καὶ ὅπου βασανισθήσονται ἡμέρας καὶ νυκτὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, (Ἀποκ. κ', 10).

Πάντως, ἐὰν ἰσχυρισθοῦν, ὅτι κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα, ὅπερ θὰ διαρροῦσῃ μετὰ τοῦ θανάτου τοῦ σωματός μας καὶ τῆς ἡμέρας τῶν ἀμοιβῶν καὶ τῶν ποινῶν, ἥτις θὰ λάμψῃ τὴν ἐπαύριον τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων, αἱ ψυχαὶ τῶν θανόντων δέον νὰ ὑποστῶσι τὰς φλόγας τοῦ ἐν λόγῳ πυρός, τοῦ μέλλοντος νὰ φεισθῇ ἐκείνων, οἵτινες δὲν θὰ ἔχουν κατὰ τὴν ζωὴν τοῦ σώματος των ἡθὴ καὶ ἔρωτας, διὰ τῶν ὁποίων φθειρεται ἐν οἰκοδόμημα ἐκ ξύλου, χόρτου ἢ καλάμης, ἀλλ' οἱ ὅποιοι τοῦναντίον θὰ αἰσθανθοῦν, εἴτε τότε μόνον, εἴτε εἰς τὴν ζωὴν ταύτην καὶ εἰς τὴν ἄλλην, εἴτε ἀποκλειστικῶς εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν, διότι τοῦτο οὐδόλως θὰ συμβῇ εἰς τὴν ἄλλην, ἐκείνους, οἵτινες θ' ἀνεγείρουν τοιαῦτα οἰκοδομήματα τὰ ὅποια θὰ καταλείπουν εἰς τὸ πῦρ τῶν προσκαίρων διαταραχῶν τὰς ἀφοσιώσεις τοῦ αἰῶνος ἀρχούντως λιτάς, ὥστε νὰ εἶναι ἄξιοι ν' ἀποσοβοῦν τὴν καταδίκην, δὲν ἀντιλέγω ποσῶς, διότι δυνατόν νὰ εἶναι ἀληθὲς τοῦτο. Δύναται

νὰ συμβῇ ὥστε ἡ διαταραχὴ αὕτη νὰ συνεπάγεται τὸν θάνατον καὶ αὐτοῦ τοῦ σώματος ἀκόμη, ὅστις εἶναι συνέπεια τοῦ πατορικοῦ ἁμαρτήματος, καὶ τὸ ἀνεγερθὲν οἰκοδόμημα ἐκάστου ἐξ ἡμῶν νὰ δοκιμασθῇ κατὰ τὸν χρόνον, ὅστις θ' ἀκολουθήσῃ τὸν θάνατον τοῦτον. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει ἐπίσης καὶ διὰ τοὺς διωγμούς, καθ' οὓς οἱ μάρτυρες ἔλαβον τὸν στέφανον, τὸν ὁποῖον «ὑφίσταται» κάθε χριστιανός.

Οἱ διωγμοὶ οὗτοι ὑποβάλλουν εἰς δοκιμασίαν, καθὼς τὸ πῦρ τὰ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀνεγειρόμενα οἰκοδομήματα. Φθείρουν τὰ μὲν μετ' ἐκείνων οἵτινες τὰ ἀνήγειραν, ἐὰν δὲν εὔρουν εἰς αὐτοὺς ὡς θεμέλιον τὸν Χριστόν. Φθείρουν τὰ δέ, χωρὶς νὰ θίγουν ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι τὰ κατεσκεύασαν, ἐὰν εὔρουν ὡς θεμέλιον ἐν αὐτοῖς τὸν Χριστόν. Οἱ κατασκευάσαντες τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα θὰ σωθοῦν, καίτοι οὐχὶ ἄνευ κόπου. Τέλος ὑπάρχουν τινές, τοὺς ὁποίους δὲν βλάπτουν ποσῶς αἱ διαταραχαὶ αὗται, διότι τοὺς εὐρίσκουν τοιούτους, ὁποῖοι πρέπει νὰ ὑφίστανται πάντοτε. Ἐπίσης, κατὰ τὸ τέρμα τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀντιχρίστου, θὰ ὑπάρξουν τοιαῦται διαταραχαί, ὁποῖαι οὐδέποτε ὑπῆρξαν προηγουμένως.

Τότε πόσα οἰκοδομήματα θὰ ὑφίστανται ἐκ χρυσοῦ ἢ ἀχύρου, ἀναγερόμενα ἐπὶ τοῦ ἐξόχου θεμελίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὰ ὁποῖα θὰ δοκιμάσῃ ἐξ ἴσου, διὰ νὰ φέρῃ τὴν χαρὰν εἰς τοὺς μὲν καὶ τὰς ὀδύνας εἰς τοὺς δέ, χωρὶς ὅμως νὰ καταστρέψῃ οὔτε ἐκεῖνα, ὅπου θὰ εὔρῃ χρυσὸν οὔτε ἐκεῖνα ὅπου θὰ εὔρῃ μόνον ἄχυρον, χάρις εἰς τὸ σταθερὸν θεμέλιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζονται; Ὅστις προτιμήσῃ ἀπὸ τὸν Χριστόν, δὲν λέγω μίαν σύζυγον, μετὰ τῆς ὁποίας δὲν συνδέεται παρὰ διὰ ν' ἀπολαύῃ τὰς ἡδονὰς τῆς σαρκός, ἀλλὰ τὰς λοιπὰς ἀφοσιώσεις, ἀλλοτριὰς πρὸς τὰς ἡδονὰς ταύτας, συνδυάζων μετ' αὐτῶν σαρκικὴν ἀγάπην δὲν ἔχει τὸν Χριστόν ὡς θεμέλιον. Δὲν θὰ σωθῇ λοιπὸν οὐδόλως ὑπὸ τοῦ πυρὸς τούτου, δὲν θὰ σωθῇ κατ' οὐδένα τρόπον, διότι δὲν θὰ εὐρίσκεται μετὰ τοῦ Σωτῆρος, ὅστις τὸ εἶπε σαφῶς: «ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμέ οὐκ ἔστι μου ἄξιος· καὶ ὁ φιλῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμέ οὐκ ἔστι μου ἄξιος» ⁽¹⁾.

Ἀλλά, ὁ μὴ προσκολλώμενος εἰς τοιαύτας ἀφοσιώσεις σαρκικάς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ προτιμᾷ ταύτας ἀπὸ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐνδεχομένως δὲ δοκιμαζόμενος, προκρίνει νὰ τὰς ἀπαρνηθῇ παρὰ ν' ἀπαρνηθῇ τὸν Χριστόν, οὗτος θὰ σωθῇ διὰ τοῦ πυρὸς, διότι ἡ ὀδύνη νὰ τὰς χάσῃ θὰ τὸν καύσῃ τοσούτῳ μᾶλλον,

---

(1) Ματθ. ι', 37.

καθόσον ἦτο εἰς τὰς ἀφοσιώσεις αὐτὰς περισσότερον προσκεκολλημένος εἰς τὰ ἐν λόγῳ ἀγαθὰ. Ἐν μιᾷ λέξει, ὅστις ἀγαπᾷ πατέρα, μητέρα, υἱὸν ἢ θυγατέρα κατὰ τὸν Χριστόν, δηλαδή μὲ ἀγάπην, ἀποσκοποῦσαν νὰ κάμνη ν' ἀποκτήσουν τὴν βασιλείαν του καὶ νὰ τοὺς προσκολλήσῃ μετ' αὐτῶν, ἢ ἂν δὲν ἀγαπᾷ εἰς αὐτοὺς παρὰ μόνον ὑπὸ τὴν ἰδιότητά των ὡς μελῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, θ' ἀπέχη πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ ἴδῃ τὴν ἀγάπην του προοριζομένην νὰ καῇ μὲ τὸ ξύλον, μὲ τὸ χόρτον ἢ μὲ τὸ ἄχυρον, ἀλλὰ θὰ παραστῇ τοῦναντίον εἰς τὴν θέαν οἰκοδομήματος ἐκ χρυσοῦ, ἀργύρου ἢ πολυτίμων λίθων. Πράγματι, πῶς θὰ δυνηθῇ νὰ τοὺς ἀγαπήσῃ περισσότερον ἀπὸ τὸν Χριστόν, ἐφ' ὅσον δὲν τοὺς ἀγαπᾷ παρὰ διὰ τὸν Χριστόν μόνον ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Ἐναντίον τῶν φρονούντων, ὅτι ἁμαρτία τις δὲν βλάπτει ποῶς τὸν ἁμαρτάνοντα ἐκεῖνον, ὅστις δὲν παύει ποτὲ νὰ ἐλεῇ τοὺς συνανθρώπους του, καίτοι διαπράττων κατ' ἐπανάληψιν τὴν ἁμαρτίαν ταύτην.

Ὑπολείπεται ν' ἀπαντήσωμεν εἰς ἐκείνους, οἵτινες διατείνονται, ὅτι μόνον οἱ ἁμαρτωλοί, οἱ παραλείποντες νὰ ἐλεοῦν ἀξιοπρεπῶς τοὺς συνανθρώπους των λόγῳ τῶν ἁμαρτιῶν των θὰ καίωνται ἐν μέσῳ τῶν αἰωνίων φλογῶν. Ἐπικαλοῦνται ἐν τῷ θέματι τούτῳ τὴν ῥῆσιν τοῦ ἀποστόλου Ἰακώβου : « ἡ γὰρ κρίσις ἀνέλεος τῷ μὴ ποιήσαντι ἔλεος· κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως » (1), καὶ κρίνοντας συμφώνως πρὸς τὰς λέξεις ταύτας, ὅτι ὁ εὐσπλαγχνιζόμενος τὸν πλησίον, καὶ ἂν ἀκόμη, μὴ ἀρεσκόμενος εἰς τὸ νὰ χαλινῶνῃ τὰ βδελυρὰ ἥθη του, ἐξακολουθῇ ἐν μέσῳ τῶν ἐλεημοσινῶν του νὰ διάγῃ βίον ἐγκληματικὸν καὶ ἐπαίσχυντον, δύναται ν' ἀναμένῃ κρίσιν κατάμεστον εὐσπλαγχνίας, δηλαδή νὰ ἐλπίζῃ ὅτι δὲν θὰ καταδικασθῇ ἢ τοῦλάχιστον, ὅτι θ' ἀμνηστευθῇ ἀπαλλασσόμενος τῆς καταδίκης μετὰ πάροδον ὥρισμένου χρονικοῦ διαστήματος. Κατὰ τὴν γνώμην τῶν οὕτω κρινόντων, ὁ Χριστὸς δὲν πρόκειται νὰ διακρίνῃ τοὺς εὗρισκόμενους εἰς τὴν δεξιάν του καὶ εἰς τὴν ἀριστεράν του, παρὰ μόνον στηριζόμενος εἰς τὴν ἄσκησιν ἢ τὴν παραμέλησιν τοῦ ἐκτελεῖν ἔργα

---

(1) Δηλαδή θὰ κριθῇ χωρὶς οἶκτον ὁ μὴ ἐλεήσας ποτὲ τὸν πλησίον του. Ἰακώβ. β', 13.

φιλανθρωπίας, ὅπως πέμψη τοὺς μὲν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν καὶ τοὺς δὲ εἰς τὰς αἰωνίας βασάνους. Τοιουτοτρόπως, διὰ νὰ πεισθοῦν, ὅτι αἱ ἁμαρτίαι αἱ καθ' ἑκάστην διαπραττόμεναι, ὅσονδήποτε μεγάλαι καὶ πολυάριθμοι καὶ ἂν εἶναι, δύνανται ν' ἀποσβεσθοῦν διὰ τῶν ἐλεημοσυνῶν, ἐπικαλοῦνται πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης των τὴν μαρτυρίαν τῆς προσευχῆς, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Κύριος μᾶς ἔχει διδάξει. Ὅπως δὲν πρέπει νὰ παρέρχεται οὔτε μία ἡμέρα, χωρὶς οἱ Χριστιανοὶ νὰ λέγουν αὐτὴν τὴν προσευχήν, οὕτως εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ καθημερινὸν ἁμάρτημα μὴ δυνάμενον νὰ συγχωρηθῇ διὰ τῆς προσευχῆς, ὅταν λέγωμεν : «ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν», ἐφ' ὅσον «καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν» (Ματθ. στ', 12). Ὁ Κύριος δὲν λέγει, συνεχίζουσιν : «ἐὰν συγχωρῇτε τὰς ἁμαρτίας εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὁ Κύριος θὰ συγχωρήσῃ τὰ μικρὰ ἁμαρτήματα, πὺν διαπραττετε καθημερινῶς, ἀλλὰ λέγει : «θὰ συγχωρήσῃ τὰ ἁμαρτίας μας» ⁽¹⁾. Κατὰ συνέπειαν, ὅσονδήποτε πολυάριθμα ἢ μεγάλα εἶναι τὰ καθημερινὰ ἁμαρτήματά σας, ὅσονδήποτε καὶ ἂν δὲν διορθώνωνται οἱ ἁμαρτωλοί, διὰ νὰ γίνουν καλύτεροι, φρονοῦν, ὅτι θὰ λάβουν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν διὰ τῆς ἐλεημοσύνης.

Εὐλόγως ὑπενθυμίζουν, ὅτι πρέπει νὰ κάμνῃ κανεὶς ἀξιοπρεπεῖς διὰ τὰς ἁμαρτίας του ἐλεημοσύνας, διότι, ἐὰν ἔλεγον, ὅτι κάθε ἐλεημοσύνη, ὅποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι, δύναται νὰ εἶναι ἀξία τῆς συγγνώμης τοῦ Θεοῦ δι' ὅλα τὰ παραπτώματα ὅσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι μεγάλα, ὅπως καὶ κάθε εἶδος ἐγκληματικῆς ἔξεως, ἥτις καθημερινῶς ἐμφανίζεται ὡς τοιαύτη, ἀξία τελείας συγγνώμης, θὰ ἔβλεπον, ὅτι λέγουν κάτι γελοῖον, κάποια μωρίαν, διότι ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ θὰ ἔφθανον μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἰσχυρισθοῦν, ὅτι ἓνας πλουσιώτατος ἄνθρωπος θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξαγοράσῃ, χάρις εἰς καθημερινὰς ἐλεημοσύνας του, μὲ μικρὸν ποσὸν χρημάτων τὰς ἀνθρωποκτονίας του, τὰς μοιχείας του καὶ στυγερά ἐγκλήματα κάθε εἶδους. Ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ ἰσχυρισθῇ κάτι μωρότερον καὶ ἐξωφρενικώτερον; Ἀναμφιβόλως, ἐὰν ζητήσωμεν τί πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν μὲ τὰς λέξεις : ἀξιοπρεπεῖς ἐλεημοσύναι διὰ τὰς ἁμαρτίας μας, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ ἀκόμη καὶ ὁ Πρόδρομος τοῦ Χριστοῦ λέγων : «ποιήσατε οὖν καρπὸν

---

(1) Ἐὰν γὰρ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ Πατὴρ Ὑμῶν ὁ οὐράνιος· ἐὰν δὲ μὴ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, οὐδὲ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν. Ματθ. στ' 14.

ἄξιον τῆς μετανοίας» (1), οὐδόλως θὰ εὕρωμεν ὅτι τὸ νὰ κάμνωμεν ἀξιοπρεπεῖς ἐλεημοσύνας, σημαίνει τὸ νὰ διαπράττωμεν καθ' ὅλην τὴν ζωὴν μας μέχρι τοῦ θανάτου μας ἐγκλήματα. Πρῶτον, διότι οἱ ἄρπαγες κλέπτουν πολὺ περισσότερα ἀπὸ τοὺς συνανθρώπους των παρ' ὅσα δίδουν εἰς τοὺς πτωχοὺς κατὰ τὰς πενιχρὰς γενναιοδωρίας των διὰ τῶν ὁποίων φαντάζονται, ὅτι τροφοδοτοῦν τὸν Χριστὸν καὶ ὅτι ἐξαγοράζουν τὴν ἄφεσιν τῶν ἐγκληματικῶν πράξεων των, ἢ μᾶλλον καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὸ διακαίωμα τοῦ διαπράττειν χωρὶς ν' ἀνησυχοῦν κακουργήματα. Ἀλλὰ καὶ ἂν δι' ἓν καὶ μόνον ἐγκλημα διαμοιράσουν εἰς τοὺς πτωχοὺς τοῦ Χριστοῦ ὅλα τὰ ἀγαθὰ των, χωρὶς νὰ παύσουν νὰ ἐκτελοῦν τοιαύτας πράξεις καὶ χωρὶς τὴν ἀγάπην ἐκείνων, ἥτις «οὐ λογίζεται τὸ κακὸν» (2) τοῦτο δὲν ὠφελεῖ εἰς τίποτε. Ὡστε τὸ νὰ κάμνη τις ἀξιοπρεπεῖς ἐλεημοσύνας, ὀφείλει ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του, διότι δὲν ἐνεργοῦμεν ἀξιοπρεπῶς, ἂν δὲν κάμνωμεν διὰ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν μας ὅ,τι κάμνομεν διὰ τὸν πλησίον, ἐφ' ὅσον ἀκούομεν αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν Κύριον λέγοντα : «ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν», ὃ δὲ γράψας τὴν Σοφίαν Σειράχ ἀναφωνεῖ : «ἀγάπα τὴν ψυχὴν σου γενόμενος εὐάρεστος τῷ Θεῷ» (3). Πῶς νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ μὴ ποιῶν ἐλεημοσύνην εἰς τὴν ψυχὴν του, διὰ νὰ εὐχαριστῇ τὸν Θεόν, ποιεῖ ἀξιοπρεπεῖς ἐλεημοσύνας διὰ τὰς ἁμαρτίας του ; Εἰς αὐτὸ ἀκριβῶς ἀναφέρονται αἱ λέξεις τῆς Γραφῆς : «ὁ πονηρὸς ἑαυτῷ τίνι ἀγαθὸς ἔσται;» (4)

Ἡ ἐλεημοσύνη βοηθεῖ τὴν προσευχήν, ὅθεν πρέπει νὰ ἔχωμεν ἐστραμμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν πρὸς τὴν ἀκόλουθον ῥῆσιν τῶν Γραφῶν : «Τέκνον ἡμαρτες, μὴ προσθῆς μηκέτι καὶ περὶ τῶν προτέρων σου δεήθητι» (5). Πρέπει νὰ κάμνωμεν ἐλεημοσύνας, ὅπως αὗται εἰσακούωνται, ὅσάκις προσευχόμεθα διὰ τὰ παραπτώματά μας καὶ ὅχι διὰ νὰ πιστεύωμεν, ἐφ' ὅσον ἐπιμένομεν διαπράττοντες ἁμαρτίας, ὅτι ἐξαγοράζομεν διὰ τῆς ἐλεημοσύνης μας τὴν ἄδειαν νὰ πράττωμεν τὸ κακόν.

Κατὰ ταῦτα, ὅταν ὁ Κύριος διακηρύσσῃ, ὅτι διὰ τοὺς εὐρι-

---

(1) Ματθ. γ', 8.

(2) Α'. Κορ. ιγ', 4.

(3) Τὸ κείμενον τῶν Ἑβδομήκοντα ἔχει οὕτω : «ἀγάπα τὴν ψυχὴν σου καὶ παρακάλει τὴν καρδίαν σου».

(4) Σοφ. Σειρ. ΙΔ', 5.

(5) Παιδί μου ἀμάρτησες καὶ πρέπει νὰ προσευχηθῇς, διὰ νὰ συγχωρηθοῦν τὰ ἁμαρτήματά σου. Σοφ. Σειρ. ΚΑ', 1.

σκομένους εἰς τὴν δεξιάν του, θὰ ἐνθυμηθῇ τὰς ἐλεημοσύνας των καὶ διὰ τοὺς εἰς τὴν ἀριστεράν του ἐκείνας, τὰς ὁποίας δὲν ἔκαμαν, πράττει τοῦτο, διὰ νὰ μᾶς δείξῃ πόσον αἱ ἐλεημοσύναι εἶναι λυσιτελεῖς διὰ τὴν ἀπόσβεσιν τῶν παλαιῶν ἁμαρτιῶν μας, καὶ ὅχι διὰ νὰ μᾶς μάθῃ νὰ τὰς συνεχίζωμεν μὲ τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς ποινῆς. Οὕτε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ νὰ κάμνωμεν ἐλεημοσύνας, σημαίνει, ὅτι δὲν θέλομεν νὰ βελτιοῦμεν τὴν ζωὴν μας ἀποβάλλοντες τὴν ἕξιν τοῦ περιπίπτειν εἰς ἁμαρτήματα. Διὰ τοῦτο αἱ λέξεις: «ἀμὴν λέγω ἡμῖν, ἐφ' ὅσον οὐκ ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε» ⁽¹⁾, δεικνύουν, ὅτι δὲν ἐκτελοῦμεν τὰ καθήκοντά μας, ὅταν φανταζώμεθα, ὅτι πράττομεν τοῦτο πραγματικῶς. Τῷ ὄντι, ὅστις δίδει ἄρτον εἰς χριστιανόν, κατατρυχόμενον ὑπὸ τῆς πείνης, δὲν θ' ἄρνηθῇ εἰς ἑαυτὸν τὸν ἄρτον ἐκεῖνον τῆς δικαιοσύνης, ὅστις εἶναι ὁ Χριστός, δεδομένου ὅτι ὁ Θεὸς δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν Αὐτοῦ τὸ τί δίδομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα, μὲ τὸ ὁποῖον τὸ δίδομεν. Ὅθεν ὁ ἀγαπῶν ἐν τῷ προσώπῳ χριστιανοῦ τὸν Χριστόν, προσφέρει εἰς τὸν χριστιανὸν τοῦτον τὴν ἐλεημοσύνην του ἐν τῷ πνεύματι, ὅτι πλησιάζει τὸν Χριστὸν καὶ ὅχι μὲ τὰς διαθέσεις ἀνθρώπου θέλοντος ν' ἀπομακρυνθῇ ἀπ' αὐτόν. Κατὰ ταῦτα, ὅσον περισσότερον ἀγαπῶμεν ὅ,τι καταδικάζει ὁ Χριστός, τόσον περισσότερον ἀπομακρυνόμεθα ἀπὸ τὸν Χριστόν. Πράγματι τί ὠφελεῖ τὸ νὰ ἔχη τις βαπτισθῇ, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει δικαιοσύνη; (quod baptisatur non justificatur?). Μήπως ὁ εἰπών: «ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ» ⁽²⁾, δὲν εἶπεν ἐπίσης: «ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεῖον τῶν Γραμματέων καὶ τῶν Φαρισαίων οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν» ⁽³⁾;

Διατί λοιπὸν ἐκ φόβου τοῦ πρώτου ἀποφθέγματος ὑπάρχουν τόσοι σπεύδοντες ἵνα βαπτισθοῦν, ἐνῶ ὁ φόβος τοῦ δευτέρου παρορμᾷ τόσον ὀλίγους ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν δικαίωσιν των; Ὅπως λοιπὸν, ὅστις λέγει εἰς τὸν ἀδελφόν του «ἄφρων», δὲν τοῦ τὸ λέγει παρὰ μόνον εἰς μίαν στιγμὴν ἀγανακτήσεως ἀπευθυνομένης ἐναντίον τῆς ἁμαρτίας καὶ ὅχι ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ του προσωπικῶς, ἄλλως «ἔσται ἔνοχος εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός» ⁽⁴⁾, οὕτω

⁽¹⁾ Ματθ. κε', 45.

⁽²⁾ Ἰωάν. γ', 5.

⁽³⁾ Ματθ. ε', 20.

⁽⁴⁾ Ματθ. ε', 22.

ἀντιθέτως, δὲν ἔλεεῖ τὸν χριστιανὸν ἐκεῖνος, ὅστις κάμνει τὴν ἐλεημοσύνην, χωρὶς ν' ἀγαπᾷ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ χριστιανοῦ τούτου τὸν Χριστόν. Ἀλλ' ὁ ἀρνούμενος νὰ δικαιωθῇ ἐν τῷ Χριστῷ δὲν ἀγαπᾷ τὸν Χριστόν.

Τὸ αὐτὸ ἰσχύει, ἐὰν ἄνθρωπός τις εἴπῃ εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ «εἶσαι ἄφρων» δηλαδή ἐὰν τὸν ὑβρίσῃ ἀδίκως, χωρὶς νὰ θελήσῃ νὰ τὸν θεραπεύσῃ ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν του, αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἁμαρτάνει, διὰ νὰ ἐξαγοράσῃ δὲ τὴν ἁμαρτίαν του, δὲν ὠφελεῖ πολὺ εἰς αὐτὸν τὸ νὰ κάμνῃ καλὰ ἔργα, ἐὰν δὲν προσφύγῃ ταῦτοχρόνως εἰς τὸ φάρμακον τῆς συμφιλίωσης, περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται λόγος εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον, ὅπου λέγεται πρᾶγματι : «Ἐὰν οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κᾶκεῖ μνησθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου καὶ ὑπάγε πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου καὶ τότε ἔλθων πρόσφερε τὸ δῶρόν σου» ⁽¹⁾, ὥστε μικρὰν σημασίαν ἔχει τὸ νὰ κάμνῃ τις ὅσας ἐλεημοσύνας θέλει δι' ἐν οἷονδῆποτε ἁμάρτημα, ἐὰν ἐξακολουθῇ ν' ἁμαρτάνῃ κατὰ τὴν συνήθειάν του.

Ἀναμφιβόλως ἡ καθημερινὴ προσευχή, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Κύριος μᾶς ἐδίδαξε, ὁπόθεν τὸ ὄνομα Κυριακὴ Προσευχή, ἐξαλείφει τὰς καθημερινὰς ἁμαρτίας, διότι καθημερινῶς λέγομεν «ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν», ὅχι δὲ μόνον λέγομεν, ἀλλὰ καὶ κάμνομεν ὅ,τι ἔπεται : «ὥς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν», λέγομεν ὅμως τὴν προσευχὴν ταύτην, διότι καθημερινῶς ἁμαρτάνομεν καὶ ὅχι διὰ νὰ ἔχωμεν τὸ δικαίωμα νὰ διαπράττωμεν ἁμαρτίας καθημερινῶς. Τῷ ὄντι ὁ Σωτὴρ ἠθέλησε διὰ τῆς προσευχῆς ταύτης νὰ μᾶς δείξῃ, ὅτι ὅσονδῆποτε δίκαιοι καὶ ἂν εἴμεθα ἐν μέσῳ τοῦ σκότους καὶ τῶν ἀδυναμιῶν τῆς παρούσης ζωῆς, οὐδέποτε εἴμεθα ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τινος ἁμαρτίας, διὰ τὰς ὁποίας νὰ μὴ ὀφείλωμεν νὰ ζητῶμεν εἰς τὰς προσευχάς μας συγχώρησιν, καθ' ὃν χρόνον συγχωροῦμεν τοὺς ἁμαρτάνοντας καθ' ἡμῶν, ἐὰν θέλωμεν νὰ συγχωρηθῶμεν καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι. Ὅταν λοιπὸν λέγῃ ὁ Κύριος : «ἐὰν γὰρ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ Πατὴρ ἡμῶν ὁ οὐράνιος», δὲν ἐννοεῖ, ὅτι, ὀχυρούμενοι ὀπισθεν τῆς προσευχῆς ταύτης, δυνάμεθα νὰ διαπράττωμεν ἁμαρτήματα καθημερινῶς εἴτε διὰ τῆς ἐξουσίας ἡμῶν, ἀποσοβοῦντες τὸν φόβον τῶν ἀνθρωπίνων νόμων, εἴτε διὰ τῆς ἐπιδεξιότητος μας ἐκμεταλλευόμενοι τοὺς συνανθρώπους, ἀλλ' ὅτι δέον νὰ μάθωμεν ἐκ τῆς προσευχῆς ταύτης, νὰ μὴ πιστεύωμεν τὸν ἑαυτὸν μας ἀναμάρτητον, καὶ ἂν ἀκόμη εἴμεθα ἀπηλλα-

(1) Ματθ. ε', 23.

γυμνοὶ τῶν ἐγκλημάτων, ὅπως ὑπέμνησε τοῦτο ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἱερεῖς τοῦ παλαιοῦ νόμου προκειμένου περὶ τῶν θυσιῶν, τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὁποίων προδιέγραψεν εἰς αὐτοὺς αὐτὸς ὁ ἴδιος διὰ τὰς ἰδικὰς τῶν ἁμαρτίας προτοῦ τὰς προσφέρουν διὰ τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ. Ὡς ῥίψωμεν βλέμμα προσεκτικὸν εἰς τὰς λέξεις ἐνὸς τόσο μεγάλου διδασκάλου, ὁποῖος εἶναι ὁ Κύριος ἡμῶν. Οὗτος δὲν εἶπεν: «ἐὰν συγχωρήσητε τὰς ἁμαρτίας τῶν ἀνθρώπων, ὁ οὐράνιος Πατὴρ θὰ συγχωρήσῃ τὰς ἰδικὰς σας, ὁποιαδήποτε καὶ ᾖ εἶναι», ἀλλ' εἶπεν ἀπλῶς «τὰς ἁμαρτίας των». Ἐδίδασκε μίαν καθημερινὴν προσευχήν, ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς δικαιοθέντας μαθητάς του.

Τί σημαίνουν λοιπὸν αἱ λέξεις «τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν», ἐὰν μὴ τὰς ἁμαρτίας ἐκεῖνας, ἅνευ τῶν ὁποίων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξετε, ὅσονδήποτε καὶ ᾖ ἔχετε δικαιοθῇ, ὅσονδήποτε καὶ ᾖ ἔχετε ἐξαγιασθῇ; Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι ἀκόμη καὶ ἐκεῖ, ὅπου οἱ θέλοντες νὰ εὑρουν εἰς τὴν προσευχήν ταύτην τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπράττουν καθημερινῶς ἐγκλήματα, ἰσχυρίζονται, ὅτι ὁ Κύριος ἠθέλησε νὰ ὁμιλήσῃ περὶ μεγάλων ἐγκλημάτων, δεδομένου ὅτι δὲν εἶπεν, ὅτι θὰ συγχωρήσῃ τὰς «μικρὰς ἁμαρτίας σας» ἀλλ' ἀπλῶς «τὰς ἁμαρτίας σας». Ἐὰν ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχήν μας εἰς ἐκεῖνον, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπηυθύνετο ἀκούοντες τὰς λέξεις: «τὰς ἁμαρτίας σας», ὀφείλομεν νὰ σκεφθῶμεν, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ μεγάλων ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ περὶ μικρῶν τοιούτων, δεδομένου ὅτι ἐκεῖνοι, πρὸς τοὺς ὁποίους ὠμίλει, δὲν εἶχον πλεονεξία ἁμαρτίας. Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ ἀκόμη αἱ μεγάλα ἁμαρτία, ἀπὸ τὰς ὁποίας ὀφείλει τις ν' ἀπομακρυνθῇ, ἐπανερχόμενος εἰς χρηστότερα ἦθη, δὲν συγχωροῦνται εἰς τοὺς ἀπαγγέλλοντας τὴν προσευχήν ταύτην, ἐὰν συγχρόνως δὲν κάμνουν ὅτι λέγεται ἐν αὐτῇ: «ὥς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν». Πράγματι, ἐὰν τὰ μικρότερα παραπτώματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα καὶ αὐτὴ ἀκόμη τῶν δικαίων ἡ ζωὴ δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένη, δὲν συγχωροῦνται κατὰ τρόπον διάφορον, κατὰ μείζονα λόγον ἐκεῖνοι, οἵτινες εἶναι φορτωμένοι μὲ ἀλύσεις ἁμαρτιῶν, τόσῳ μεγάλων ὅσῳ καὶ πολυαριθμῶν, καὶ ᾗ ἀκόμη παύσουν νὰ τὰς διαπράττουν, δὲν θὰ τύχουν συγγνώμης ποτέ, ἐὰν φανοῦν ἀδυσώπητοι διὰ τὰ παραπτώματα τῶν συνανθρώπων των ἀπέναντί των, διότι ὁ Κύριος λέγει: «ἐὰν γὰρ ἀφήτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ἡμῖν ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος» (Ματθ. ε, 15). Ὡς εἰς τοῦτο ἀναφέρεται ἡ ῥῆσις τοῦ ἀποστόλου Ἰακώβου: «ἡ γὰρ κρίσις ἀνέλεος τῷ μὴ ποιήσαντι ἔλεος· κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως» ⁽¹⁾.

(1) Ἰακ. β', 13.

Δέον ἐπίσης νὰ μᾶς ὑπενθυμίση τὸν ὑπηρέτην ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον ὁ κύριός του ἀπήλλαξεν ἀπὸ μίαν ὀφειλὴν δέκα χιλιάδων ταλάντων (Ματθ. ιη', 23) καὶ τὸν ὁποῖον κατόπιν κατεδίκασε νὰ τοῦ πληρώσῃ αὐτὸ τὸ ποσὸν διότι δὲν εἶχεν εὐσπλαγχνισθῇ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἕνα σύντροφόν του, ὅστις τοῦ ὥφειλε ἑκατὸ δηνάρια. Ἡ φράσις λοιπόν, τὴν ὁποίαν προσθέτει ὁ αὐτὸς ἀπόστολος ἐπαληθεύει ὡς πρὸς ἐκείνους, οἵτινες εἶναι τέκνα τῆς ἐπαγγελίας καὶ σκευὴ τῆς εὐσπλαγχνίας, (Ἰάκ. β'. 13), διότι καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ δίκαιοι, οἵτινες ἔζησαν εἰς τοιαύτην ἀγιωσύνην, ὥστε εἶναι αὐτοί, οἱ ὁποῖοι πρόκειται νὰ δεχθοῦν εἰς τὰ αἰώνια σκηνώματα ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐκέρδισαν τὴν φιλίαν των μὲ τοὺς θησαυροὺς τῆς ἀσεβείας, δὲν κατέστησαν δίκαιοι παρὰ διὰ τῆς εὐσπλαγχνίας ἐκείνου ὅστις τοὺς ἔσωσε καὶ ὅστις δικαιώνει τὸν ἀσεβῆ, ἀμείβει δὲ τοὺς ἀνθρώπους ὅχι δι' ἐκείνου, ὅπερ ὀφείλεται εἰς αὐτούς, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὴν χάριν του. Εἰς τὴν χορείαν ταύτην ἀνήκει καὶ ὁ Ἀπόστολος, ὅστις ἔλεγεν: «ἔτυχον εὐσπλαγχνίας, διότι ἦμην πιστός». (Πρβλ. Α' Κορ. ζ' 28).

Ἀλλὰ ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους οἱ δίκαιοι δέχονται εἰς τὰ αἰώνια ἐνδικοιτήματά των, δὲν διάγουν—πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν—μίαν τόσον ἁγίαν ζωὴν, ὥστε νὰ μὴ ἀποφεύγουν τὴν ψῆφον τῶν ἁγίων καὶ κατὰ συνέπειαν, ὡς πρὸς αὐτοὺς ἀκριβῶς, ἡ εὐσπλαγχνία κατισχύει τῆς κρίσεως.

Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ὁ ἐγκληματικώτερος τῶν ἀνθρώπων, ἐπανερχόμενος εἰς μίαν καλὴν καὶ ἀνεκτὴν ζωὴν, δὲν δύναται νὰ γίνῃ δεκτὸς εἰς τὰ αἰώνια ἐνδικοιτήματα, διὰ τὸ ὅτι ἐβοήθησε τοὺς ἁγίους μὲ τοὺς θησαυροὺς τῆς ἀδικίας του, θέλω νὰ εἶπω μὲ τὰ χρήματά του ἢ μὲ τὰ πλούτη, τὰ ὁποῖα κακῶς ἀπέκτησε ἢ ἀκόμη καὶ μὲ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα συνεκέντρωσε νομίμως, ἀλλὰ τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν εἶναι ἀληθινὰ πλούτη, καίτοι εἶναι δι' αὐτὸν τοιαῦτα, διότι ἀγνοεῖ ποῖα εἶναι τὰ ἀληθινὰ πλούτη, διὰ τῶν ὁποίων εἶναι ἐφωδιασμένοι οἱ δεχόμενοι τοὺς ἄλλους εἰς τὰ αἰώνια ἐνδικοιτήματά των. Ὅθεν ὑπάρχει ἐν εἶδος ζωῆς, ποὺ δὲν εἶναι οὔτε τόσον κακόν, ὥστε νὰ μὴ χρησιμεύῃ εἰς τίποτε εἰς ἐκείνους ποὺ τὸ διάγουν, διὰ ν' ἀποκτήσουν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, κάμνοντες ἀφθόνους ἐλεημοσύνας, διὰ νὰ ἔλθουν εἰς βοήθειαν τῶν ἀπόρων καὶ νὰ ἀποκτήσουν φίλους, δυναμένους νὰ τοὺς δεχθοῦν εἰς τὰ αἰώνια ἐνδικοιτήματά των· οὔτε τόσο καλόν, ὥστε οἱ διάγοντες τοῦτο νὰ δύνανται νὰ τύχουν τῆς αἰωνίας μακαριότητος, ἐὰν αἱ ἀρεταὶ ἐκείνων, μετὰ τῶν ὁποίων συνεδέθησαν διὰ φιλικῶν δεσμῶν δὲν ἀποκτῶσι δι' αὐτοὺς εὐσπλαγχνίαν.

Εἶμαι κατάπληκτος ἐπανευρίσκων καὶ παρ' αὐτῷ ἀκόμη τῷ

Βιργιλίῳ τὴν ἀκόλουθον σκέψιν τοῦ Κυρίου: «ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα, ὅταν ἐκλίπητε, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς» ⁽¹⁾, ἥτις σκέψις εὐρίσκει τὴν ἀντιστοιχίαν της εἰς τὴν ἐπομένην: «ὁ δεχόμενος προφήτην εἰς ὄνομα προφήτου μισθὸν προφήτου λήψεται, καὶ ὁ δεχόμενος δίκαιον μισθὸν δικαίου λήψεται» ⁽²⁾. Πράγματι ὁ Βιργίλιος εἰς τὴν περιγραφὴν αὐτοῦ τῶν Ἑλυσίων Πεδίων, ὅπου οἱ Ἑθνικοὶ πιστεύουν, ὅτι εὐρίσκονται αἱ ψυχαὶ τῶν εὐδαιμόνων νεκρῶν, θέτει εἰς αὐτὰ ὅχι μόνον ἐκείνους, οἵτινες εἰσῆλθον ἐκεῖ διὰ τὰς ἀρετάς των, ἀλλὰ προσθέτει:

«..κι' ἐκεῖνοι, ποὺ γιὰ τὰ καλὰ
ποὺ κάμανε, ἡ μνήμη τους
πρέπει νὰ στεφανώνεται μὲ δόξα» ⁽³⁾,

δηλαδή ἐκεῖνοι, οἵτινες εὐεργετοῦντες τοὺς συνανθρώπους των, ἀποκτοῦν δικαιώματα διαιωνίσεως τῆς μνήμης των. Αὕτῃ ἡ γλῶσσα ὁμοιάζει ἰδιαζόντως μὲ ἐκείνην, ποὺ ἀκούομεν ἐξερχομένην ἀπὸ χριστιανικοῦ στόματος, ὅταν ἓνας πιστός, ἐν τῇ ταπεινοφροσύνῃ του, ἀπευθύνεται πρὸς κάποιον ἅγιον συνάνθρωπόν του καὶ τοῦ λέγει: «μὴ μὲ λησμονήσης»! καταβάλλει δὲ πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως μὴ λησμονηθῇ. Ποῖον εἶναι τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς ζωῆς καὶ τίνες αἱ ἁμαρτίαι, αἵτινες κλείουν τὰς πύλας τοῦ βασιλείου τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δὲν τὰς κλείουν κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ μὴ δύνανται ν' ἀνοίγουν διὰ τῆς ἀξίας τῶν ἁγίων; Τοῦτο εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ εὕρη τις καὶ ἐπικίνδυνον νὰ τὸ καθορίσῃ.

Ὡς πρὸς ἐμὲ βέβαιον εἶναι ὅτι, μέχρι σήμερον, παρ' ὅλας τὰς προσπάθειάς μου, δὲν κατώρθωσα νὰ τὸ ἀνακαλύψω. Ἴσως τοῦτο δὲν ἀποκρύπτεται παρὰ μόνον, ὅπως μὴ χαλαροῦται ὁ ζήλος μας εἰς τὸ ν' ἀποφεύγωμεν ἁμαρτήματα παντὸς εἴδους. Διότι, ἐὰν ἐγνωρίζαμεν ποῖα εἶναι τὰ παραπτώματα ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων δύναται νὰ ζήσῃ τις παραμελῶν νὰ βελτιωθῇ (ἡθικῶς) διὰ τῆς μεταβολῆς τῆς ζωῆς του, χωρὶς ὅμως νὰ παύσῃ νὰ ἐπιζητῇ καὶ νὰ προσδοκᾷ τὴν παρέμβασιν τῶν ἁγίων, ἡ ἀνανδρία τῶν ἀνθρώπων θὰ παρέμενεν ἄνευ φόβου εἰς ἓν τοιοῦτον εἶδος ζωῆς, καὶ οὐδεμίαν προσπάθειαν θὰ κατέβαλλον, ὅπως ἐγκαταλείψουν τὸ εἶδος τῆς ζωῆς τοῦτο, ἀσκοῦντες τὴν ἀρετὴν. Θὰ

(1) Λουκ. ιστ'. 9.

(2) Ματθ. ι'. 41.

(3) Quique sui memores alios facere merendo Aiv. VI.

ἤρκοῦντο μόνον εἰς τὸ νὰ ζητοῦν τὴν ἀποφυγὴν τῶν συνεπειῶν μὲ τὰς ἀρετὰς τῶν ἄλλων, ἀποκτῶντες φίλους διὰ τῆς προσφορᾶς ἐλεημοσυνῶν, τροφοδοτουμένων ἀπὸ τὰ πλούτη τῆς ἀδικίας. Δεδομένου ὅμως, ὅτι ἀγνοοῦμεν σήμερον μέχρι ποίου σημείου δύνανται νὰ ἐπεκταθοῦν αἱ ἀδικίαι μας, χωρὶς νὰ παύσουν νὰ εἶναι συγγνωσταί, εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ ζῆλος τῶν προόδων μας διὰ τὸ ἀγαθὸν διαδηλοῦται διὰ τῶν προσευχῶν, τῶν συχνὰ ἐπαναλαμβανομένων, καὶ μιᾶς μεγαλυτέρας ἐπαγρυπνήσεως, συγχρόνως δὲ διὰ μιᾶς μεγαλυτέρας προσπαθείας ν' ἀποκτῶμεν φίλους μεταξὺ τῶν ἁγίων μὲ τοὺς θησαυροὺς τῆς ἀδικίας.

Πλὴν ὅμως, ἐὰν ἡ λύτρωσις, ποὺ ἀποκτῶμεν, εἴτε διὰ τῶν προσευχῶν μας, εἴτε διὰ τῆς παρεμβάσεως τῶν ἁγίων, ἔγκειται, —τοῦτο δὲ εἶναι ἀληθές,—εἰς τὸ νὰ μὴ ῥιπτώμεθα εἰς τὰς αἰωνίους φλόγας, δὲν φθάνει μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε, ἅπαξ ῥιπτόμενοι εἰς τὰς φλόγας. ν' ἀποσυρῶμεθα ἐξ αὐτῶν. Διότι καὶ οἱ ἰσχυριζόμενοι, ὅτι μὲ τὸ εὐφορον ἔδαφος, τὸ παράγον ἀφθόνους καρποὺς «ὃ μὲν ἑκατόν, ὃ δὲ ἐξήκοντα, ὃ δὲ τριάκοντα» ⁽¹⁾, δέον νὰ ἐννοήσωμεν τοὺς ἁγίους, οἱ ὅποιοι θ' ἀπελύτρωνον, ἀναλόγως τῆς ἁγιότητός των, οὗτοι μὲν τριάκοντα, ἐκεῖνοι ἐξήκοντα, οἱ ἄλλοι ἑκατὸν ψυχάς, πιστεύουν συνήθως, ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο θὰ ἐπέλθῃ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως καὶ οὐχὶ μετ' αὐτήν. Τινὲς βλέποντες, ὅτι ἡ ἔνοχος ἀτιμωρησία, τὴν ὁποίαν ὑπόσχονται εἰς ἑαυτοὺς, στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς γνώμης, ἣτις φαίνεται ἐξασφαλίζουσα τὴν σωτηρίαν εἰς πάντας, διὰ τοῦ τοιούτου παράγοντος, ἔκαμαν, λέγουν, τὴν περίφημον παρατήρησιν, ὅτι πρέπει μᾶλλον νὰ ζῇ τις καλῶς, συγκαταλεγόμενος εἰς τὴν τάξιν ἐκείνων, οἵτινες διὰ τῆς παρεμβάσεως αὐτῶν ὀφείλουν νὰ σώζουν τοὺς ἄλλους ἐκ φόβου μήπως ὑπάρχουν εἰς τόσον μικρὸν ἀριθμόν, ὥστε, ἐκάστου ἐξ αὐτῶν συμπληροῦντος τὸ ποσὸν τῶν τριάκοντα, ἐξήκοντα καὶ ἑκατὸν ἀπολυτρώσεων, δὲν θὰ ὑπελείποντο πολλοί, μὴ δυνάμενοι ν' ἀπαλλαγῶσι τῶν ποινῶν διὰ τῆς μεσολαβήσεώς των, καὶ νὰ μὴ εὗρεθοῦν εἰς τὴν ὁμήγυριν ἐκείνων, οἵτινες ὑπὸ ματαίας καὶ αὐθαιρέτου ἐλπίδος ἐλαυνόμενοι, θὰ ἐστηρίζοντο εἰς τὰς ἀρετὰς τῶν συνανθρώπων των.

Ἡ ἀπάντησίς μου θὰ εἶναι, πιστεύω ἀρκετὴ εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι παραδέχονται, καθὼς ἀκριβῶς καὶ ἡμεῖς, τὴν αὐθεντίαν τῶν Ἱερῶν Γραφῶν, ἀλλὰ τὰς παρανοοῦν, καὶ δὲν βλέπουν εἰς αὐτὰς τὸ ὅ,τι λέγουν, ἀλλὰ τὸ ὅ,τι θέλουν αὐτοὶ νὰ λέγουν, τὸ τέρμα δὲ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης θὰ εἶναι ἐπίσης, καθὼς τὸ ἀνήγγειλα, καὶ τὸ τέρμα τοῦ παρόντος βιβλίου.

(1) Ματθ. ιγ' 8.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'./

Κατάστασις τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀνθρώπων.

Ὅπως ὑπεσχέθημεν εἰς τὸ προηγούμενον βιβλίον, τὸ παρὸν, ὅπερ θὰ εἶναι τὸ τελευταῖον τοῦ ὅλου ἔργου μας, θὰ περιέχῃ τὴν διατύπωσιν τῆς αἰωνίου μακαριότητος τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ. Δὲν καλεῖται αἰωνία κατὰ τὴν ἔννοιαν διαρκείας τινός, ἥτις θὰ ἐπεξετείνετο ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας, ἀλλ' ἡ ὁποία θὰ ἐτερματίζετο κάποτε, ἀλλ' ὀνομάζεται τοιαύτη κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς ῥήσεως τοῦ Εὐαγγελίου «καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος» ⁽¹⁾. Ἐπίσης δὲν θὰ εἶναι αἰωνία κατὰ τὴν ἔννοιαν, ὅτι, τερματιζομένη δι' ἐκείνους, ἐπαναρχίζει δι' ἄλλους, διαδεχομένους τοὺς πρώτους, ὅπερ θὰ προσέδιδεν εἰς αὐτὴν τὴν ὅψιν ποιᾶς τινος ἐπιφανειακῆς αἰωνιότητος, καθὼς ἀκριβῶς εἰς τὰ πράσινα δένδρα, ὅπου φαίνεται συνεχιζόμενον τὸ αὐτὸ πράσινον φύλλωμα, ἐφ' ὅσον τὰ νέα φύλλα διαδέχονται τὰ παλαιά, τὰ ὁποῖα μαραίνονται καὶ πίπτουν, διατηροῦντα οὕτω τὴν πρασι-νάδα τοῦ δένδρου, ἐπιφανειακῶς, ἀλλ' ἅπαντες αἱ πολῖται αὐτῆς θὰ εἶναι αἰώνιοι, οἱ δὲ ἄνθρωποι θ' ἀπολαμβάνουν ὅ,τι οὐδέποτε οἱ ἅγιοι ἄγγελοι ἐστερήθησαν. Τὸ θαῦμα τοῦτο θὰ ἐκτελέσῃ ὁ Θεός, παντοδύναμος δημιουργὸς τῆς Πολιτείας ταύτης, διότι τὸ ὑπεσχέθη, δὲν δύναται δὲ νὰ ψευσθῇ, διὰ νὰ πιστεύσωμεν δὲ εἰς τὰς ἐπαγγελίας του, ἐξετέλεσεν ἤδη θαύματα ὑπεσχημένα καὶ μὴ ὑπεσχημένα.

Πράγματι Οὗτος εἶναι, ὅστις, κατ' ἀρχήν, διεμόρφωσε τὸν κόσμον, πληρώσας αὐτὸν ἐξ ὅλων τῶν ὁρατῶν καὶ νοητῶν οὐσιῶν, οὐδὲν ὅμως ἀνώτερον τῶν πνευμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπροίκισε μὲ νόησιν, κατέστησε ἱκανὰ νὰ τὸν ὁραματίζονται καὶ νὰ τὸν περιλαμβάνουν, καὶ συνεκέντρωσεν εἰς κοινωνίαν, πὺν καλοῦμεν μὲ τὸ ὄνομα ἁγίαν πολιτείαν ἐν ὑψίστοις, εἰς τὴν ὁποίαν ἔρρισμα καὶ

⁽¹⁾ Λουκ. α'. 33.

εὐδαιμονία τῶν ἁγίων εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Θεός, ὁ Θεὸς λέγω, ὅστις εἶναι ὡς ἡ ζωὴ πάντων καὶ ἡ κοινὴ αὐτῶν τροφή.

Ὁ Θεὸς ἐφωδίασε τὴν νοητὴν φύσιν μὲ ἐλευθέραν βούλησιν (αὐτεξούσιον), ἥτις ἐπιτρέπει εἰς αὐτὴν νὰ ἐγκαταλείπη τὸν Θεόν, τὴν μακαριότητα, διὰ μίαν ζωὴν ἀτερματίστου ἀθλιότητος, προβλέπων, ὅτι ἄγγελοί τινες θὰ παρυσύροντο ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς ὑπεροψίας, ἥτις ἐνέπνευσεν εἰς αὐτοὺς τὴν σκέψιν ν' ἀρκεσθοῦν εἰς ἑαυτούς, διὰ νὰ διάγουν ζωὴν μακαρίαν καὶ τοὺς παρώθησε ν' ἀπαρνηθοῦν ἓνα τόσον ὑψηλὸν ἀγαθόν. Οὐδόλως ἀφῆρεσεν ἀπ' αὐτῶν τὴν δύναμιν ταύτην, πιστεύων, ὅτι ἦτο ἀξιοπρεπέστερον διὰ τὴν δύναμίν του καὶ τὴν ἀγαθότητά του ν' ἀποσπᾷ τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τὸ κακόν, παρὰ νὰ μὴ ἐπιτρέπη, ὅπως τὸ κακὸν ὑφίσταται. Ἀλλὰ τὸ κακὸν δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ ὑπάρχῃ, ἐὰν μία φύσις, ὑποκειμένη εἰς τὴν μεταβολήν, καίτοι ἀγαθή, πλάσθῃσα ὑπὸ τοῦ ὑπερτάτου Θεοῦ καὶ τοῦ ἀμεταβλήτου ἀγαθοῦ, τοῦ δημιουργήσαντος τὰ πάντα, δὲν διέπραττε τὸ κακὸν διὰ τῆς ἁμαρτίας. Πλὴν ὅμως, ἡ ἁμαρτία, αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, παρέχει τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι, ὡς φύσις, ἐπλάσθη ἀγαθή.

Πράγματι, ἐὰν αὕτη δὲν ἦτο μέγα ἀγαθόν, καίτοι κατωτέρα τοῦ Πλάστου, ἢ ἐγκατάλειψις τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶναι οἶονεὶ τὸ φῶς τῆς, οὐδέποτε θὰ ἦτο κακὴ δι' αὐτήν. Διότι, ὅπως ἡ τυφλότης εἶναι ἐλάττωμα τοῦ ὀφθαλμοῦ, ποὺ δεικνύει, ὅτι ἐπλάσθη, διὰ νὰ βλέπῃ τὸ φῶς, καὶ ὅτι κατὰ συνέπειαν εἶναι ἱκανὸς νὰ τὸ βλέπῃ, ἔξοχώτερον δὲ ἔξ ὅλων τῶν λοιπῶν ὀργάνων, ἄλλως δὲν θὰ ἦτο ἐλάττωμα δι' αὐτὸν τὸ νὰ μὴ ἀντιλαμβάνεται τοῦ φωτός, οὕτω ἡ φύσις, ἥτις ἀπελάμβανε τὴν θέαν τοῦ Θεοῦ, δεικνύει τὴν ἔσοχον προέλευσίν τῆς, δεδομένου ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δημιουργεῖ τὴν δυστυχίαν τῆς, εἶναι τὸ ὅτι δὲν ἀπολαμβάνει τὸν Θεόν. Εἶναι δὲ ἡ τοιαύτη αἰώνιος δυστυχία δικαία ποινὴ τῆς ἐκουσίας πτώσεως τῶν ἀγγέλων, ἐνῶ ἡ ἀγάπη τῶν ἀγγέλων, οἱ ὅποιοι παρέρμειναν πιστοὶ εἰς τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸν λαμβάνει, μὲ τὴν βεβαιότητα, ὅτι θὰ διατηρήσῃ τὴν τοιαύτην εὐδαιμονίαν αἰωνίως, τὴν ἀμοιβὴν αὐτῆς ταύτης τῆς εὐδαιμονίας. Ὅθεν Ἐκεῖνος, ὅστις ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον, τὸν ἔπλασε χρηστὸν καὶ προικισμένον μὲ αὐτεξούσιον. Ναὶ μὲν ὁ ἄνθρωπος εἶναι γήϊνον ζῶον, ἀλλ' ἀντάξιός τοῦ οὐρανοῦ, ἐὰν μένῃ ἀφωσιωμένος εἰς τὸν πλάστην του, ἀλλ' ἔξ ἴσου ὑποκείμενος εἰς τὴν δυστυχίαν, συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως, ἐὰν χωρίζεται ἀπ' Αὐτοῦ.

Ὁ Θεός, καίτοι προεῖδεν, ὅτι θὰ περιέπιπτεν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ἁμαρτίαν, παραβαίνων τὸν νόμον τοῦ Δημιουργοῦ του καὶ χωριζόμενον ἀπ' Αὐτοῦ, δὲν ἀφῆρεσεν ὅμως ἀπ' αὐτοῦ τὸ αὐτεξούσιον, διότι προεῖδεν συγχρόνως τὸ ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον θὰ ἀπέ-

σπα ἀπὸ τὸ κακὸν αὐτὸς ὁ ἴδιος. Πράγματι, ἐκ τῆς φυλῆς ταύτης, καταδικασθείσης τόσον μετὰ δικαιοσύνης ὅσον καὶ λογικῆς, ἐδημιούργησε διὰ τῆς χάριτός Του, πολυάριθμον λαὸν πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν πεπτωκότων ἀγγέλων καὶ ἐπανόρθωσιν τῆς ἀπωλείας των. Ἴδου πῶς ἡ πολυαγαπημένη Πολιτεία ἐν ὑψίστοις, μακρὰν τοῦ νὰ μειωθῇ ὥς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν της, ἴσως θὰ ἔχῃ τὴν εὐτυχίαν ν' ἀριθμῇ μίαν ἡμέραν πολὺ περισσότερα τέκνα της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ εἶναι αἰώνιος καὶ ἀμετάβλητος.

Γίνονται ἐκ μέρους τῶν κακῶν πολλά, ἀντιστρατευόμενα πρὸς τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τοιαύτη εἶναι ἡ σοφία Του καὶ τοσαύτη ἡ δύναμις Του, ὥστε ὅ,τι φαίνεται ἀντίθετον πρὸς τὴν βούλησίν Του, δὲν κατατείνει ὀλιγώτερον πρὸς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ τελικοῦ ἀποτελέσματος, δικαίου καὶ ἀγαθοῦ, ὅπερ Οὗτος προεῖδεν ἐν τῇ προγνώσει Του. Ἴδου πῶς συμβαίνει, ὥστε, ὅταν, ὁμιλοῦντες περὶ τοῦ Θεοῦ, λέγουν ὅτι μεταβάλλει τὰς διαθέσεις Του, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι ὀργίζεται κατ' ἐκείνων, ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἦτο καλῶς διατεθειμένος πρότερον νὰ εἶναι μᾶλλον αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, οἱ ὁποῖοι τὰς μεταβάλλουν καὶ μεταμορφοῦνται διὰ τοῦ τρόπου τούτου εἰς ὅσα ὑφίστανται. Τοιουτοτρόπως μεταβάλλεται ὁ ἥλιος εἰς τοὺς ἀσθενικοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ καθίσταται κατὰ τινα τρόπον ὀδυνηρός, ἐνῶ πρότερον ἦτο εὐχάριστος. Ἀντὶ νὰ τοὺς εὐχαριστῇ τοὺς τραυματίζει, καίτοι ὁ ἴδιος παραμένει ἀκριβῶς ὅπως ἦτο προηγουμένως.

Καλοῦν ὡσαύτως βούλησιν Θεοῦ ἐκείνην, τὴν ὁποίαν δημιουργεῖ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ὑπακούουν εἰς τὰς ἐντολὰς Αὐτοῦ. Περὶ τῆς βουλήσεως ταύτης ὁμιλεῖ ὁ Ἀπόστολος λέγων: «ὁ Θεὸς γάρ ἐστιν ὁ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν καὶ τὸ θέλει» ⁽¹⁾. Πρὸς τούτοις ὅ,τι ἐννοοῦμεν λέγοντες δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, δὲν εἶναι μόνον ἡ δικαιοσύνη ἐκείνη, ἐνεκα τῆς ὁποίας καλεῖται δίκαιος, ἀλλὰ καὶ διότι εἶναι ὁ ἐνεργῶν τὴν δικαιοσύνην ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Διὸ καὶ ὀνομάζουν νόμον Αὐτοῦ, ἐκείνον, ὅστις θὰ ἦτο ὀρθότερον νὰ ὀνομάζεται νόμος τῶν ἀνθρώπων, τὸν καλοῦν ὅμως οὕτω πῶς, διότι ἐδόθη παρὰ τοῦ Θεοῦ. Τῷ ὄντι ἦσαν ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, πρὸς τοὺς ὁποίους

---

(1) Φιλιπ. β', 13.

ἔλεγεν ὁ Ἰησοῦς : «καὶ ἐν τῷ νόμῳ δὲ τῷ ὑμετέρῳ» (1). Εἰς ἄλλο χωρίον ἀναγινώσκομεν : «ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ» (2). Ὁμιλοῦντες περὶ τῆς βουλήσεως τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐννοοῦν τὴν λέξιν βούλεσθαι, ὅπερ δὲν εἶναι τὸ βούλεσθαι αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ἀλλ' ἐκείνων, οἵτινες ἀνήκουν εἰς Αὐτὸν καὶ τοὺς ὁποίους κάμνει νὰ ἔχουν τὴν βούλησιν ταύτην. Ὅπως λέγουν, ὅτι γνωρίζει πρᾶγμα τι, ὅταν κάμνη, ὥστε ἐκεῖνοι οἵτινες ἡγνόουν τοῦτο νὰ τὸ γνωρίσουν, διότι λέγει «νῦν δὲ γνόντες Θεὸν μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ» (3), δὲν ἐπιτρέπεται νὰ πιστεύωμεν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐγνώρισε παρὰ μόνον κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἀνθρώπους, τοὺς ὁποίους εἶχε γνωρίσει ἀκόμη καὶ πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, (Α' Πέτρο. α, 20), ἀλλ' ὁ Ἀπόστολος λέγει, ὅτι ἐγνώρισε τότε, κατὰ τὴν ἔννοιαν, ὅτι ἔκαμε τοῦτο γνωστὸν εἰς αὐτόν. Εἶναι διάφοροι τρόποι τοῦ ὁμιλεῖν περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος, ἐὰν ἐνθυμοῦμαι καλῶς, εἰς τὰ προηγούμενα βιβλία. Ὅθεν κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην λέγομεν, ὅτι ὁ Θεὸς θέλει τὰ πράγματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα κάμνει νὰ θέλουν ἀνθρώποι ἀγνοοῦντες τὸ μέλλον. Οὕτω λέγεται, ὅτι ὁ Θεὸς κάμνει πλεῖστα πράγματα, τὰ ὁποῖα δὲν κάμνει αὐτὸς ὁ ἴδιος διόλου.

Πράγματι ὑπάρχουν πολλοί, οἱ ὁποῖοι θέλουν νὰ γίνουν ἅγιοι, διότι ὁ Θεὸς ἐνέπνευσε εἰς αὐτοὺς τὴν θέλησιν νὰ εἶναι τοιοῦτοι, ἀλλὰ δὲν καθίστανται ἅγιοι. Ἐπίσης ὑπάρχουν πολλοὶ ἀπευθύνοντες πρὸς Αὐτὸν εὐσεβεῖς καὶ ἀγίας προσευχὰς ὑπὲρ τῶν ἄλλων, χωρὶς Οὗτος νὰ ἐκτελῇ ὅ,τι τοῦ ζητοῦν, μολονότι εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος, ὅστις ἐδημιούργησεν εἰς αὐτοὺς τὴν βούλησιν νὰ προσεύχωνται δυνάμει τοῦ Ἀγίου Πνεύματός του. Ἐντεῦθεν προκύπτει, ὅτι ὅταν οἱ Ἅγιοι προσεύχωνται, συμφώνως πρὸς τὸν Θεόν, ὅπως ὅλοι οἱ ἀνθρώποι εἶναι ἅγιοι, δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς λέξεις : ὁ Θεὸς βούλεται καὶ οὐδὲν πράττει. Πλὴν ὅμως, καθόσον ἀφορᾷ τὴν βούλησιν, ἥτις εἶναι ἐν Αὐτῷ, καθὼς ἀκριβῶς καὶ ἡ πρόγνωσις αἰωνία, δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ἀσφαλῶς, ὅτι ἔπραξε πᾶν ὅ,τι ἠθέλησεν εἰς τε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ὄχι μόνον εἰς τὸ παρὸν καὶ τὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ μέλλον. (Ψαλμ. 123, 3). Ἀλλά, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει ἐπιστῇ ἡ στιγμή, κατὰ τὴν ὁποίαν ἠθέλησε τὰ πράγματα νὰ γίνουν, λέγομεν ὁμιλοῦντες περὶ ἐκείνου, ὅπερ προεῖδε καὶ προδιέθεσε πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, ὅτι θὰ γίνῃ, ὅταν τὸ θελήσῃ ὁ Θεός, προκειμένου δὲ ὄχι μόνον περὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ πράγματος,

(1) Ἰωάν. η' 17.

(2) Ψαλμ. ΛΣΤ', 31

(3) Γαλ. δ', 9.

ἀλλὰ καὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν πρέπει νὰ γίνη, λέγουμεν : τοῦτο θὰ γίνη, ἐὰν τὸ θελήσῃ ὁ Θεός, ὅχι διότι ὁ Θεὸς θὰ ἔχῃ τότε βούλησιν διάφορον ἐκείνης, τὴν ὁποίαν εἶχε μέχρι ἐκείνης τῆς στιγμῆς, ἀλλὰ διότι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον προδιέθεσεν ἐν τῇ ἀμεταβλήτῳ αἰωνιότητί του, θὰ πραγματοποιηθῇ (ὁριστικῶς) κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τῆς μακαρίας αἰωνιότητος τῆς ὑπεσχημένης εἰς τοὺς ἁγίους καὶ περὶ τῶν εἰς τοὺς ἀσεβεῖς ἐπιβαλλομένων αἰώνιων ποινῶν.

Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, διὰ νὰ παρασιωπήσωμεν ἄλλα πολλά, βλέπομεν πραγματοποιουμένην ἤδη ἐν τῷ Χριστῷ τὴν ἐπαγγελίαν τὴν γενομένην πρὸς τὸν Ἀβραάμ : «καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς» ⁽¹⁾. Κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον θὰ πραγματοποιηθῇ ἡμέραν τινὰ εἰς τὴν φυλὴν τοῦ Ἀβραάμ ὅ,τι εἶπε κάπου ὁ προφήτης : «ἀναστήσονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις» ⁽²⁾, ὥς καὶ ὅτι ἀναγγέλλει μὲ τὰς ἀκολούθους λέξεις ἀλλαχοῦ : «ἔσται γὰρ ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινὴ, καὶ οὐ μὴ μνησθῶσι τῶν προτέρων, οὐδ' οὐ μὴ ἐπέλθῃ αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν, ἀλλ' εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα εὐρήσουσιν ἐν αὐτῇ· ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ ποιῶ ἀγαλλίαμα Ἱερουσαλὴμ καὶ τὸν λαόν μου εὐφροσύνην. Ἀγαλλιᾶσομαι ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ καὶ εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῷ λαῷ μου καὶ οὐκέτι μὴ ἀκουσθῇ ἐν αὐτῇ φωνὴ κλαυθμοῦ οὐδὲ φωνὴ κραυγῆς» ⁽³⁾, ὥς καὶ τὸ παρ' ἄλλου προφήτου προλεχθέν : «κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πάντες οἱ ἐκ τοῦ λσού σου οἱ γεγραμμένοι ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς θὰ σωθοῦν, ὥς καὶ τὸ πλῆθος ἐκείνων, οἵτινες τώρα κοιμῶνται ἐντὸς τοῦ χώματος» ἢ, κατ' ἄλλους μεταφραστάς : «ὑπὸ σωρὸν χώματος, καὶ οἱ ὅποιοι θ' ἀναστηθοῦν, οὗτοι μὲν διὰ τὴν αἰώνιον ζωὴν, ἐκεῖνοι δὲ διὰ τὸν ὀνειδισμόν τῆς αἰωνίας συγχύσεως ⁽⁴⁾, ἢ ὅ,τι

(1) Γέν. ΚΒ', 18 καὶ ὅχι 8, ὅπως ἐν τῷ λατινικῷ κειμένῳ.

(2) Ἡσ. ΚΣΤ', 19, καὶ ΞΕ', 17.

(3) Ἡσ. ΞΕ', 17—19.

(4) Ἡ παραπομπή : Δανιὴλ ΙΒ, 1, 2 ἔχει ἐν τῇ μεταφράσει τῶν Ἑβδομήκοντα ὡς ἀκολούθως : «καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ

λέγει αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Δανιήλ ἄλλαχοῦ : «καὶ παραλήφονται τὴν βασιλείαν ἅγιοι Ὑψίστου καὶ καθέξουσιν αὐτὴν ἕως αἰῶνος τῶν αἰώνων» (¹), ὀλίγον δὲ κατωτέρω λέγει : «καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος» (²).

Τοιοιτοτρόπως πολλαὶ ἐπαγγελίαι, τόσον ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας ἀνέφερα εἰς τὸ εἰκοστὸν τοῦ ἔργου τούτου βιβλίον, ὅσον ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας παρέλειψα καὶ αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται εἰς τὰς ἰδίας Γραφάς, θὰ πραγματοποιηθοῦν ἡμέραν τινά, ὅπως ἐπραγματοποιήθησαν ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας πρὸ ὀλίγου ἐμνημόνευσα καὶ οἱ ἄπιστοι θέτουν ἐν ἀμφιβόλῳ. Διότι καὶ αἱ μὲν καὶ αἱ δὲ εἶναι τοῦ ἰδίου Θεοῦ, καὶ ἐγένοντο παρ' Ἐκείνου, πρὸ τοῦ ὁποίου τρέμουν αἱ θεότητες τῶν Ἑθνικῶν κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τούτου τοῦ Πορφυρίου ἐνὸς τῶν μεγαλυτέρων φιλοσόφων τῶν Ἑθνικῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Κατὰ τῶν κοσμικῶν σοφῶν, τῶν ἰσχυριζομένων, ὅτι τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, πλασμένον ἐκ χώματος, δὲν δύναται νὰ μετενεχθῇ εἰς τὰ οὐράνια ἐνδαιτήματα.

Ὑπάρχουν ἐπιστήμονες καὶ σοφοί, οἱ ὁποῖοι, παρὰ τὴν αὐθεντίαν, ἣτις ὠδήγησεν, ὡς τὸ εἶχε προείπει, πολλοὺς νὰ πιστεύσουν καὶ νὰ ἐλπίσουν, ὅτι τὰ πράγματα θὰ συμβοῦν, ὅπως ἐλέγχθη, φρονοῦν ὅτι εὖρον ὀριστικὸν ἐπιχείρημα ἐναντίον τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων, καὶ ἐπαναλαμβάνουν, ὅτι ἀνέγνωσαν εἰς τὸ τρίτον βιβλίον τῆς «Πολιτείας» τοῦ Κικέρωνος. Λοιπὸν ὁ

ἀναστήσεται Μιχαήλ ὁ ἄρχων ὁ μέγας ὁ ἐστηκὼς ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ λαοῦ σου καὶ ἔσται καιρὸς θλίψεως, θλίψεις οἷα οὐ γέγονεν ἀφ' οὗ γεγένηται ἔθνος ἐν τῇ γῇ ἕως τοῦ καιροῦ ἐκείνου, καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ σωθήσεται ὁ λαός σου, πᾶς ὁ γεγραμμένος ἐν τῇ βίβλῳ καὶ πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐν γῆς χώματι ἐξεργηθήσονται, οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον καὶ οὗτοι εἰς ὄνειδισμὸν καὶ εἰς αἰσχύνην αἰώνιον.

(¹) Δανιήλ Ζ' 18.

(²) Αὐτόθι 27.

Κικέρων, ἀφοῦ ἀνέφερεν, ὅτι ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Ρωμύλος ἐγένοντο θεοί, ὄντες προηγουμένως ἄνθρωποι, προσθέτει : «δὲν μετέβησαν ὅμως εἰς τὸν οὐρανὸν τὰ σώματά των, διότι ἡ φύσις δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὰ γήϊνα πλάσματα νὰ εὗρισκωνται ἐκτὸς τῆς γῆς». Αὐτὸ δὰ εἶναι τὸ μεγάλο ἐπιχείρημα τῶν σοφῶν τούτων, περὶ τῶν ὁποίων ὁ Κύριος γνωρίζει πόσον εἶναι αἱ σκέψεις αὐτῶν ματαιόδοξοι, (Ψαλμὸς 4Γ', 11).

Πράγματι, ἐὰν εἴμεθα μόνον ψυχὴ, δηλαδὴ πνεύματα ἄνευ σώματος, εἰς τὸν οὐρανὸν οἰκοῦντα καὶ ἀγνοοῦντα, ὅτι ὑπάρχουν σωματικὰ πλάσματα, βιοῦντα ἐπὶ τῆς γῆς, ἂν κάποιος μᾶς ἔλεγε: «κάποτε θὰ συνδεθῆτε διὰ θαυμασίων δεσμῶν μετὰ γηϊνῶν ὄντων, τὰ ὅποια θ' ἀγαπήσετε» δὲν θὰ εἴχομεν πολὺ ἰσχυροτέρους λόγους νὰ μὴ παραδεχθῶμεν, ὅτι θὰ ἐγίνετο τοῦτο πραγματικῶς, καὶ δὲν θὰ ἐλέγομεν, ὅτι ἐν ἄσώματον πλάσμα εἶναι ἀδύνατον νὰ συνδέηται διὰ σωματικῶν δεσμῶν; Καὶ ὅμως ἡ γῆ τυγχάνει κατάμεστος ψυχῶν, αἵτινες ζωοποιοῦν γήϊνα σώματα εἰς μίαν στενὴν καὶ ἀδιανόητον ἐνότητα. Διὰ ποῖον λόγον λοιπὸν ἡ βούλησις τοῦ ἰδίου Θεοῦ, ὅστις ἔθεσε ψυχὰς εἰς τὰ σώματα ταῦτα, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ μεταγάγῃ γήϊνον σῶμα εἰς τὸν οὐρανόν, ἐφ' ὅσον διὰ τῆς βουλήσεως ταύτης, μία ψυχὴ, ἥτις εἶναι ἀνωτέρα ἀπὸ πᾶν εἶδος οὐρανίου σώματος, ἠδυνήθη νὰ ἐνωθῇ μετὰ σώματος πλασμένου ἀπὸ χῶμα; Πῶς ἐν ἀδιόρατον ἄτομον γῆς ἠδυνήθη νὰ λάβῃ κάτι ἀνώτερον καὶ ἀπὸ ἓνα οὐράνιον σῶμα, εἰς τὸ ὁποῖον προσδίδει ζωὴν καὶ αἴσθησιν (ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ), ὃ δὲ οὐρανὸς δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ τὸ δεχθῇ εἰς τοὺς κόλπους του ἢ νὰ μὴ κρατῇ ἐντὸς αὐτοῦ ἄτομον γῆς προικισμένον μὲ αἴσθησιν καὶ ζωὴν, αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἐξ οὐσίας τινὸς ὑπεροχωτέρας ἀπὸ ὅλα τὰ οὐράνια σώματα ; Ἐὰν τὸ θαῦμα τοῦτο δὲν πραγματοποιῇται σήμερον, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι δὲν ἐπέστη ἀκόμη ὁ χρόνος, καθ' ὃν ὁ ἐκτελέσας τὸ θαῦμα, περὶ τοῦ ὁποίου πρὸ ὀλίγου ὠμίλησα, θαῦμα, ὅπερ, λόγῳ τοῦ ὅτι τὸ βλέπομεν καθημερινῶς, ἀπώλεσε διὰ τοὺς ὀφθαλμούς μας τὴν σημασίαν του, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον εἶναι πολὺ καταπληκτικώτερον παρὰ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον οἱ ἄπιστοι ἀρνοῦνται νὰ πιστεύσουν ὥς δυνάμενον νὰ ἐκτελεσθῇ πραγματικῶς.

Ὅντως, διατί βλέπομεν μὲ μικροτέραν κατάπληξιν τὰς ἄσωμάτους ψυχὰς, πολὺ ὑπεροχωτέρας ἀπὸ κάθε οὐράνιον σῶμα, συνδεομένας μὲ γήϊνα σώματα, παρὰ γήϊνα σώματα μεταγόμενα εἰς σωματικὰ μὲν ἐνδαιτητήματα βεβαίως, ἀλλ' οὐράνια ; Τοῦτο δὲν ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τὸ πρῶτον θαῦμα τὸ βλέπομεν καθημερινῶς καὶ εἶναι δι' ἡμᾶς διὰ τὴν στιγμὴν ταύτην γεγονός, ἐνῶ δὲν εὗρισκόμεθα ἀκόμη εἰς τὴν δευτέραν κατάστασιν καὶ δὲν τὴν

ἔχομεν ἴδει ποτέ ; Διότι εἶναι βέβαιον, ὅτι, ἐὰν συμβουλευθῶμεν τὸν ὑγιᾶ νοῦν, θὰ εὕρωμεν κάτι τὸ ἐκπληκτικώτερον εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ Θεοῦ, ὅστις διὰ τινος οἰουδήποτε μέσου συνδέει τὸ σωματικὸν μετὰ τοῦ ἁσώματου, παρὰ τὸ θαῦμα νὰ συνενώνη ὁμοῦ οὐράνια σώματα μετὰ γηϊνῶν, τὰ ὅποια ὅπωςδήποτε εἶναι σώματα, καὶ σώματα ὅσονδήποτε διάφορα καὶ ἂν τὰ φαντασθῇ τις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς σαρκὸς τὴν ὁποίαν τινὲς δὲν παραδέχονται, ἔστω καὶ ἂν πάντες τὴν πιστεύουν.

Τὸ ὅτι τοῦτο ἐφαίνεται ἄλλοτε ἀπίστευτον, εἶναι δυνατόν. Τώρα ὅμως ὁλόκληρος ὁ κόσμος πιστεύει, ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὅπερ ἦτο γηϊνὸν σῶμα, μετήχθη εἰς τὸν οὐρανόν, ἐξαιρέσει δὲ μικροῦ ἀριθμοῦ σοφῶν ἀνθρώπων ἢ ἀγαθῶν, τοὺς ὁποίους καταπλήσσει ἀκόμη τοῦτο, πάντες, σοφοὶ καὶ ἁμαθεῖς, πιστεύουν εἰς τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκὸς καὶ τὴν ἀνάβασιν αὐτῆς εἰς τὰ οὐράνια ἐνδικοιτήματα. Ἐὰν ὅ,τι οἱ τελευταῖοι οὗτοι πιστεύουν, εἶναι πιστευτόν, ἀφίνω τὸν ἀναγνώστην νὰ σκεφθῇ πόση εἶναι ἡ μωρία ἐκείνων, οἵτινες δὲν τὸ πιστεύουν. Ἐὰν τουναντίον εἶναι ἀπίστευτον, σημαίνει, ὅτι κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον πιστεύουν κάτι ἀπίστευτον. Ἴδου λοιπὸν δύο ἀπίστευτα πράγματα: τὰ σώματά μας θ' ἀναστηθῶν διὰ τὴν αἰωνιότητα, τοῦτο δὲ τὸ τόσον ἀπίστευτον πρᾶγμα θὰ πιστευθῇ παρ' ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς προεῖπε τὸ ἓν καὶ τὸ ἕτερον, πρὶν ἢ ἓν ἐκ τῶν δύο συμβῇ. (Ματθ' κστ' 13).

Ἐκ τῶν ἐν λόγῳ δύο ἀπιστευτῶν πραγμάτων βλέπομεν, ὅτι τὸ ἓν ἔχει συντελεσθῇ: ὁ κόσμος πιστεύει κάτι ἀπίστευτον. Διὰ τοῦτο λοιπὸν δὲν ἐλπίζει ὅτι θὰ ἴδῃ συντελούμενον καὶ τὸ ἕτερον, ἀπίστευτον, ὅπως τὸ πρῶτον, ὅπερ ἐν τούτοις συνετελέσθη, ἀφοῦ ὁ κόσμος ἐπίστευσε τὸ ἀπίστευτον ;

Τὰ δύο ταῦτα ἀπίστευτα πράγματα, ἐξ ὧν βλέπομεν τὸ ἓν συντελεσμένον καὶ τὸ ἕτερον μέλλον νὰ συντελεσθῇ, εὐρίσκονται προανηγγελμένα εἰς τὰς Ἱερὰς Γραφάς, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας ἐπίστευσεν ὁ κόσμος. Ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐπίστευσεν, ἐὰν τις ἐξετάσῃ καλῶς τὰ πράγματι, θὰ φανῇ ὅτι εἶναι ὀλιγώτερον πιστευτὸς ἀκόμη. Πράγματι πρόκειται περὶ ὀλίγων ἀνθρώπων ξένων πρὸς τὰς ἐλευθερίους τέχνας, ἀγροίκων, ἀγνοούντων τοὺς κανόνας τῆς γραμματικῆς, στερουμένων τῶν ὅπλων τῆς διαλεκτικῆς καὶ τῆς παρρησίας, ποὺ παρέχει ἡ τέχνη τοῦ λόγου· πρόκειται περὶ ἀλίων τινῶν, οἱ ὅποιοι ἐστὰ-

λησαν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ δι' αὐτῶν ἠλίευσε τόσους ἰχθῦς τῶν ὑπεροχωτέρων εἰδῶν καὶ τῶν σπανιωτέρων, ἀκόμη καὶ ἐκ τοῦ εἶδους τῶν φιλοσόφων. Εἰς τὰ δύο λοιπὸν ἀπίστευτα πράγματα ἃς προσθέσωμεν καὶ τὸ τρίτον, ἂν σᾶς ἀρέσῃ, καὶ ἔτσι θὰ ἔχωμεν τρία ἀπίστευτα πράγματα, τὰ ὅποια ἐν τούτοις ἔχουν συντελεσθῇ. Εἶναι ἀπίστευτον τὸ ὅτι ὁ Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν οὐρανὸν μετὰ τὸ σῶμά του. Εἶναι ἀπίστευτον τὸ ὅτι ὁ κόσμος ἐπίστευσεν ἓνα τόσον ἀπίστευτον πρᾶγμα καὶ εἶναι ἀπίστευτον τὸ ὅτι ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ, ταπεινῆς καταγωγῆς, εἰς μικρότατον ἀριθμὸν καὶ ἐστερημένοι γραμματικῆς μορφώσεως ἠδυνήθησαν νὰ κάμουν τὸν κόσμον νὰ πιστεύσῃ μετὰ τόσην ἀποτελεσματικότητά ἓνα τόσον ἀπίστευτον πρᾶγμα, καὶ μάλιστα τὸν κόσμον αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν σοφῶν.

Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀπιστεύτων πραγμάτων οἱ ἀντίπαλοί μας ἀποκρούουν τὸ πρῶτον, ἀλλ' ἀναγκάζονται νὰ παραδεχθῶν τὸ δεύτερον, οὐτινος τὴν αἰτίαν ἀδυνατοῦν νὰ εὑρουν, ἐὰν δὲν παραδεχθῶν τὸ τρίτον. Ὅντως εἶναι γεγονὸς ἀναγγελθὲν καὶ πιστευθὲν εἰς ὁλόκληρον τὴν ὑφήλιον ἡ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀνάβασίς του εἰς τὸν οὐρανὸν μετὰ τὸ σῶμά του, ἐὰν δὲν εἶναι πιστευτὸν τὸ γεγονὸς τοῦτο, εἰς τί ὀφείλεται τὸ ὅτι τὸ ἐπίστευσεν ὁλόκληρον τὸ Σύμπαν ; Ἐὰν πλῆθος ἀνθρώπων ὑψηλῆς περιωπῆς, μεγιστάνες, σοφοί, οἵτινες φέρονται γενόμενοι αὐτόπται μάρτυρες τῶν δύο τούτων γεγονότων καὶ οἱ ὅποιοι ἐφρόντισαν νὰ καταστήσουν ὅ,τι εἶδον γνωστὸν πανταχοῦ, δὲν εἶναι ἄπορον τὸ ὅτι ὁ κόσμος τοὺς ἐπίστευσεν, εἶναι δὲ περίεργος ἰσχυρογνωμοσύνη ἐκ μέρους τῶν ἀντιπάλων μας τὸ ὅτι ἀρνούνται νὰ τὸ πιστεύσουν. Ἀλλά, ἐὰν τὸ πιστεύῃ ὁ κόσμος βασιζόμενος ἐπὶ τῆς μαρτυρίας ὀλιγαρίθμων ἀνθρώπων ἀφανῶν, ταπεινῆς καταστάσεως καὶ ἀμαθῶν, οἵτινες εἶπον καὶ ἔγραψαν, ὅτι εἶδον τὸ γεγονός τοῦτο, πῶς συμβαίνει, ὥστε μία δρᾶξ ἀνθρώπων, ἀποτελούντων ἓνα χωριστὸν ὄμιλον ἰσχυρογνωμόνων ἀτόμων νὰ μὴ πιστεύῃ ὅ,τι εἶναι ἡ πίστις ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου ; Ὅθεν ὁ κόσμος δὲν ἐπίστευσε τὸν μικρὸν τοῦτον ἀριθμὸν ἀγραμμάτων μαρτύρων ἀφανοῦς καὶ ταπεινῆς καταγωγῆς, παρὰ διότι αὕτη αὕτη ἡ θεότης ἀπεκαλύφθη εἰς τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς κατὰ τρόπον θαυμάσιον, διότι ὅ,τι ἦτο ἐκ μέρους αὐτῶν ἄξιον πίστεως, ἦσαν μᾶλλον τὰ θαύματά των παρὰ οἱ λόγοι των. Πράγματι ὅσοι δὲν εἶδον τὸν Χριστὸν ἀνιστάμενον ἐκ νεκρῶν καὶ σωματικῶς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβαίνοντα, ἐπίστευσαν εἰς ἐκείνους, οἵτινες εἶπον πρὸς αὐτοὺς, ὅτι τὸν εἶδον, ὅχι μόνον διότι ἐμαρτύρουν περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διότι ἐπετέλουν καταπληκτικὰ θαύματα. Τῷ ὄντι ἀνθρώπους λαλοῦντας μίαν ἢ τὸ πολὺ δύο γλώσσας, τοὺς ἤκουον

αἰφνης ὁμιλοῦντας ὅλας τὰς γλώσσας τῆς οἰκουμένης (Πράξ. β', 8)· τοὺς εἶδον νὰ θεραπεύουν μὲ μίαν λέξιν ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ ἓνα τεσσαρακοντούτη χωλόν, ἥδη ἀπὸ τοῦ μητρικοῦ κόλπου (αὐτ. 3, 4). Τὰ ἐνδύματά των, τιθέμενα ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν, ἀπέδιδον εἰς αὐτοὺς τὴν ὑγείαν, ἡ δὲ σκιά των, πίπτουσα ἐπ' αὐτῶν, ἐθεράπευε διαφόρους νόσους ἀρρώστων, εὕρισκομένων εἰς τὰς ὁδοὺς, ὁπόθεν διήρχοντο. Ἐξετέλουν ἐπίσης πλῆθος ἄλλων θαυμάτων ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ. Τοὺς εἶδον μάλιστα ν' ἀνασταίνου καὶ νεκροὺς ἀκόμη.

Ἐὰν οἱ ἀντίπαλοί μας παραδέχονται, ὅτι αὐτὰ συνέβησαν πράγματι, ὅπως λέγουν, ἰδοὺ ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα θαύματα πλὴν τῶν πρώτων τριῶν. Καὶ ὅταν ἀκόμη, διὰ νὰ τοὺς κάμωμεν νὰ πιστεύσουν ἐν καὶ μόνον ἀπίστευτον πρᾶγμα, δηλαδὴ τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκὸς καὶ τὴν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνάβασίν της, συσσωρεύωμεν τοιοῦτον πλῆθος ἀπιστεῦτων πραγμάτων, καὶ πάλιν δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπερνικήσωμεν τὴν φρικαλέαν ἰσχυρογνωμοσύνην τῶν ἀπίστων καὶ νὰ ὁδηγήσωμεν αὐτοὺς εἰς τὴν πίστιν. Πλὴν ὅμως, ἐὰν δὲν πιστεύουν, ὅτι οἱ Ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ ἐπέτελεσαν ὅλα αὐτὰ τὰ θαύματα διὰ νὰ καταστήσουν πιστευτὴν τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀνάβασιν εἰς τὸν οὐρανὸν τοῦ Κυρίου των, τὸν ὁποῖον ἐκήρυσσον εἰς τοὺς ἀνθρώπους, εἶναι διὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν μέγα θαῦμα, ὅτι τὸ Σύμπαν ἐπίστευσεν ἄνευ θαυμάτων, καὶ τὸ θαῦμα τοῦτο μᾶς ἀρκεῖ.

✓ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'. ✓

Ἐὰν ἡ Ρώμη ἀπὸ τὴν ἀγάπην της ἀνεβίβασε τὸν Ρωμύλον, ἰδρυτὴν της, εἰς περιοπὴν Θεοῦ, ἡ Ἐκκλησία ἐπίστευσεν ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ Κύριός της, ἐπειδὴ τὸν ἠγάπησεν.

Ἄς ἀνακαλέσωμεν εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τὸ χωρίον ἐκεῖνο τοῦ Κικέρωνος, κατὰ τὸ ὁποῖον οἱ Ρωμαῖοι ἐπίστευσαν εἰς τὴν θειότητα τοῦ Ρωμύλου. Θ' ἀναφέρω τὰς λέξεις του, ἀκριβῶς ὅπως μᾶς μετεδόθησαν εἰς τὰ συγγράμματά του: «Ὅ,τι εὕρισκω καταπληκτικώτερον παρὰ τῷ Ρωμύλῳ, λέγει, εἶναι τὸ ὅτι πάντες οἱ λοιποὶ θεοί, οἱ δημιουργηθέντες ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἐδημιουργήθησαν εἰς χρόνους ὀλιγώτερον φωτισμένους, κατὰ τοὺς ὁποῖους τὸ πνεῦμα ἦτο περισσότερον διατεθειμένον νὰ προβαίνει εἰς ταιαύτας ἐπινοήσεις, δεδομένου, ὅτι εἶναι εὐκόλον νὰ μεταμοσχεύῃ τις τοιαύτας δοξασίας εἰς μὴ καλλιεργημένα πνεύματα. Ἀλλὰ, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ρωμύλου μᾶς χωρίζουν ἑξακόσια ἔτη

τοῦλάχιστον, κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ἐκείνην τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἐκαλλιεργοῦντο ἤδη ἀπὸ χρόνου μακροῦ, ἅπασαι δὲ αἱ πλάναι εἶχον ἐκτοπιστῇ ἀπὸ τὸ ἀκαλλιέργητον πεδῖον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς».

Ὀλίγον κατωτέρω ὁ Κικέρων ὁμιλεῖ ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, προκειμένου περὶ τοῦ Ρωμύλου πάντοτε. «Δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐντεῦθεν, ὅτι ὁ Ρωμύλος ἦτο πολλὰ ἔτη μεταγενέστερος τοῦ Ὀμήρου καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καθ' ἣν ἡ παιδεία καὶ οἱ σοφοὶ δὲν ἔλειπον, δὲν ὑπῆρχε πλέον στάδιον διὰ νέας ἐπινοήσεις. Διότι, ἐὰν ἡ ἀρχαιότης ἐδημιούργησε μύθους, ἐνίστε ἀγροίκου ἐπινοήσεως, ὁ ἀκόλουθος αἰὼν ἀπέρριπτε πᾶν ὅ, τι παρουσιάζετο μὲ τὴν σφραγίδα τοῦ ἀδυνάτου».

Τὸ ὅτι λοιπὸν εἷς τῶν σοφωτέρων καὶ εὐγλωττοτέρων ἀνδρῶν τοῦ κόσμου ὁ Μᾶρκος Τούλλιος Κικέρων ἀπορεῖ διὰ τὸ ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐπίστευσαν εἰς τὴν θειότητα τοῦ Ρωμύλου, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τοῦτο ἐγένετο εἰς ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνωνται δεκταὶ τοιοῦτου εἴδους φαντασιώσεις. Ἐν τούτοις ποῖος ἐπίστευσεν εἰς τὴν θειότητα τοῦ Ρωμύλου, ἐὰν μὴ ἡ γεννωμένη καὶ ἀνίσχυρος Ρώμη ;

Καθόσον δὲ ἀφορᾷ τὰς μετέπειτα γενεάς, αὗται ὀφείλον νὰ διατηρήσουν ὅ, τι παρέλαβον ἐκ τῶν παλαιῶν, ἐντὸς δὲ τῆς δεισιδαιμονίας ταύτης, ῥοφηθείσης, τρόπον τινά, μετὰ τοῦ μητρικοῦ γάλακτος ηὐξήθη ἡ τῶν Ρωμαίων πολιτεία καὶ ἀνῆλθεν εἰς τοιαύτην περιοπὴν δυνάμεως, ὥστε ἐκ τῆς κορυφῆς, ὁπόθεν ἡ κυριαρχία ἐξηπλοῦτο ἐπὶ πάντων τῶν ἐθνῶν, ὡς ἀπὸ τινος προεξοχῆς, μετεμόσχευσεν εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τὰς ἀντιλήψεις της, ἐὰν δὲ οἱ τελευταῖοι οὗτοι δὲν ἔβλεπον, τοῦλάχιστον ἔλεγον, ὅτι ὁ Ρωμύλος ἦτο θεὸς ἐκ φόβου, μήπως προσβάλουν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς τὴν πόλιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἦσαν ὑπόδουλοι, ἀπαρνούμενοι εἰς τὸν Ρωμύλον ἓνα τίτλον, τὸν ὁποῖον ἔδιδον εἰς αὐτὸν οἱ Ρωμαῖοι ὀλιγώτερον ἐξ ἀγάπης τῆς πλάνης των παρὰ ἐκ πλάνης τῆς ἀγάπης των. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν Χριστόν, τὸ ὅτι ἡ οὐράνιος καὶ αἰώνιος Πολιτεία, τῆς ὁποίας εἶναι ἱδρυτής, τὸν πιστεύει Θεόν, δὲν ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τὴν ἱδρυσε, διότι, ὅλως τοῦναντίον, ἐὰν πρόκειται νὰ ἱδρυθῇ παρ' αὐτοῦ, τοῦτο θὰ γίνῃ ἀκριβῶς διότι πιστεύει ὅτι εἶναι Θεὸς (ἡ πολιτεία αὕτη).

Ἡ Ρώμη ἦτο ἤδη κτισμένη καὶ ἀφιερωμένη εἰς τὸν Ρωμύλον, ὅτε ἀπενεμήθη εἰς αὐτὸν λατρεία εἰς τοὺς ναοὺς, ἐνῶ ἡ ἡμετέρα Ἱερουσαλὴμ διὰ νὰ κτισθῇ καὶ ἀφιερωθῇ ἔθεσεν ὡς θεμέλιον τὴν πίστιν, ὅτι ὁ ἱδρυτής αὐτῆς, ὁ Χριστός, εἶναι ὁ Θεός. Ἡ Ρώμη ἐθεοποίησε τὸν Ρωμύλον ἐξ ἀγάπης, ἡ Ἱερου-

σαλήμ ἠγάπησε τὸν ἰδρυτὴν της διότι ἐπίστευσεν, ὅτι οὗτος ἦτο ὁ Θεός. Ὅπως λοιπὸν ἡ Ρώμη προδιετέθη εἰς τὴν ἀγάπην της, ὅπως πιστεύσῃ προθύμως ἔστω καὶ ἐν ψευδὲς ἀγαθὸν ἐκείνου, τὸν ὁποῖον ἠγάπα, οὕτω καὶ ἡ ἑτέρα πολιτεία ἦτο προδιατεθειμένη εἰς τὴν πίστιν αὐτῆς, ὅπως ἀγαπήσῃ, χωρὶς ἱταμότητα, οὐχὶ ἓνα ψευδὲς ἀλλ' ἓνα πραγματικὸν ἀγαθὸν εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς πίστεώς της. Διότι, χωρὶς ν' ἀπαριθμήσωμεν τόσα πολλὰ καὶ τόσον μεγάλα θαύματα, ἀποδείξαντα τὴν θειότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, παρατηροῦμεν ἐν προκειμένῳ, ὅτι ὑπῆρξαν προφητεῖαι θεϊκαὶ καὶ λίαν ἀξιόπιστοι, ἀφορῶσαι τὴν θειότητα τοῦ Χριστοῦ, αἱ ὁποῖαι δὲν πρόκειται πλέον νὰ πραγματοποιηθοῦν δι' ἡμᾶς, ὅπως διὰ τοὺς πατέρας μας, ἀλλ' αἵτινες ἔχουν πραγματοποιηθῇ τώρα. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Ρωμύλον, ὅστις ἔδρυσεν τὴν Ρώμην καὶ ἐβασίλευσεν ἐν αὐτῇ, τοῦτο εἶναι γεγονός, τὸ ὁποῖον μᾶς ἀνακοινοῦν ἡ ἱστορία καὶ ἡ παράδοσις, οὐδεὶς προφήτης τὸ προανήγγειλε. Ἀλλὰ τὸ ὅτι ὁ Ρωμύλος κατετάχθη εἰς τὴν δμήγουριν τῶν θεῶν, εἶναι δοξασία, δὲν εἶναι γεγονὸς ἱστορικῶς ἀποδεδειγμένον, οὐδὲν δὲ σημεῖον, οὐδὲν θαῦμα δεικνύει, ὅτι συνέβη πράγματι τὸ γεγονὸς τοῦτο. Τῷ ὄντι ἡ περίφημος ἐκείνη λύκαινα, τὴν ὁποίαν ἔσχε τροφόν, αὐτὸ τὸ θαῦμα πῶς θὰ ἠδύνατο νὰ δείξῃ, ποίαν σημασίαν ἔχει διὰ νὰ παράσχῃ τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι ὁ Ρωμύλος ὑπῆρξε θεός; Διότι, καὶ ἂν ἀκόμη ἡ λύκαινα δὲν ἦτο μία παλλακὶς ἀλλὰ ζῶον τῶν δασῶν, δὲν ἦτο ἡ τροφὸς ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν; Καὶ ὅμως ὁ Ρέμος δὲν θεωρεῖται διόλου θεός. Ἐξ ἄλλου ποῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὅστις, βλέπων ὅτι ἀπηγορεύετο εἰς αὐτὸν νὰ διακηρύξῃ τὸν Ρωμύλον, τὸν Ἡρακλέα ἢ ἄλλον θνητὸν οἰονδήποτε ὡς θεόν, θὰ προέκρινε ν' ἀποθάνῃ παρὰ νὰ δώσῃ τὸ ὄνομα τοῦτο εἰς αὐτούς; Καὶ κάτι περισσότερον ἀκόμη: Ὑπάρχει ἄρα γε ἔστω ἐν καὶ μόνον ἔθνος, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ φοβῆται τὸ ῥωμαϊκὸν ὄνομα, ὥστ' ἐν' ἀντιδράσῃ πρὸς τοὺς Ρωμαίους; Ἀντιθέτως θὰ ἠδύνατο ν' ἀπαριθμήσῃ τὸ πλῆθος ἐκείνων, οἵτινες προέκρινον ν' ἀποθάνουν παρὰ ν' ἀπαρνηθοῦν τὴν θειότητα τοῦ Χριστοῦ; Καὶ τίς θὰ ἠδύνατο νὰ διεκτραγυδήσῃ τὴν σκληρότητα τῶν βασάνων, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἐτελεύτησαν;

Τοιοιουτοτρόπως ἤρκεσεν ὁ φόβος, μήπως προκαλέσουν ἐλαφράν τινα, ἐὰν μὴ πραγματικὴν ἀγανάκτησιν εἰς τοὺς Ρωμαίους, ὅπως παρορμήσῃ πολιτείας τινάς, ὑποτελεῖς εἰς τὴν Ρώμην, νὰ προσφέρουν εἰς τὸν Ρωμύλον θεϊκὰς τιμὰς, ἐνῷ οὐδεὶς φόβος ἠδυνήθη ν' ἀποτρέψῃ ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς γῆς ἀναρίθμητον πλῆθος μαρτύρων, ὅχι μόνον νὰ δοξάζουν τὸν Χριστὸν ὡς Θεόν, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν διακηρύσσουν ὡς τοιοῦτον μεγαλοφώνως. Ὅθεν δὲν ἐπρόκειτο περὶ τοῦ φόβου ἐλαφρᾶς τιнос ἀγανακτήσεως τῶν πνευ-

μάτων, ἀλλὰ περὶ μεγίστων καὶ πολυαρίθμων ποινῶν, περὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ θανάτου, ποινῆς, τὴν ὁποίαν φοβοῦνται οἱ ἄνθρωποι περισσότερον ἀπὸ ὅλας τὰς λοιπὰς. Καὶ ὅμως, μολονότι ἡ πολιτεία τοῦ Θεοῦ, ὅσονδῆποτε καὶ ἂν ἦτο ἀκόμη ὁδοιπόρος ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπηρίθμει πολυαρίθμους λαοὺς εἰς τὰς τάξεις της, ὅχι μόνον δὲν ἔλαβε τὰ ὅπλα διὰ τὴν πρόσκαιρον σωτηρίαν της, ἀλλὰ καὶ ἀπέκρουσε κάθε ἀγῶνα, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν αἰώνιον λύτρωσίν της. Οἱ πολῖται αὐτῆς ἐρρίπτοντο εἰς τὰς ἀλύσεις καὶ τὰς φυλακάς, ἐμαστιγοῦντο ἀνηλεῶς, ἐβασανίζοντο, τοὺς ἔκαιον, τοὺς ἐρράβδιζον, τοὺς ἀπηγχόνιζον, καὶ αὐτοὶ ἐπολλαπλασιάζοντο. Εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς των δὲν ἐφαίνετο, ὅτι ἠγωνίζοντο διὰ τὴν ἰδίαν σωτηρίαν των, ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ περιφρονήσουν τὴν σωτηρίαν των διὰ τὸν δημιουργὸν τῆς σωτηρίας.

Γνωρίζω, ὅτι εἰς τὸ τρίτον βιβλίον τῆς Πολιτείας τοῦ Κικέρωνος ἀναφέρεται, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ὅτι ἓνα καλῶς ὀργανωμένον κράτος δὲν διεξάγει ποτὲ ἓνα πόλεμον παρὰ μόνον διὰ νὰ φανῇ συνεπὲς πρὸς τὸν ὅρκον του ἢ χάριν τῆς ἰδικῆς του σωτηρίας. Ἀλλὰ τί σημαίνουν αἱ λέξεις «διὰ τὴν σωτηρίαν του» καὶ τί θέλει νὰ εἴπῃ μὲ αὐτὰς ὁ Κικέρων; Μᾶς δεικνύει τοῦτο εἰς ἄλλο χωρίον ὡς ἔπεται: «Συχνὰ συμβαίνει, ὥστε τὰ ἄτομα ν' ἀποσοβοῦν τὰς ποινὰς, τῶν ὁποίων εἶναι ἐνήμεροι καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ περισσότερον ἄγροικοι, δηλαδὴ τὴν πενίαν, τὴν ἐξορίαν, τὰ δεσμὰ καὶ τὴν μαστίγωσιν, δεδομένου ὅτι ὁ θάνατος προσφέρει εἰς αὐτοὺς ταχύτατον μέσον (ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν ποινῶν τούτων). Ἀλλὰ διὰ τὰ κράτη ὁ θάνατος ὅστις φαίνεται ἀπαλλάσσει τὸ ἄτομον ἀπὸ πάσης ποινῆς, εἶναι ποινή δι' αὐτὰ τὰ ἴδια, διότι ἐγκείται εἰς τὴν φύσιν ἐνὸς κράτους νὰ ὑφίσταται πάντοτε. Ὅθεν ὁ θάνατος δὲν εἶναι διὰ τὸ κράτος φυσικός, ὅπως εἶναι διὰ τὸν ἄνθρωπον, διὰ τὸν ὁποῖον τυγχάνει ἀναπόφευκτος καὶ ἐνίοτε μάλιστα ποιητός. Γοῦναντίον, ἐὰν ἓνα κράτος ἐξαφανισθῇ, εἴτε ἐκμηδενιζόμενον, εἴτε ἀποσβενύμενον, εἶναι δι' αὐτό, ἐὰν συγκρίνωμεν τὰ μεγάλα πράγματα μὲ τὰ μικρά, ὡς ἐὰν ὁλόκληρος ὁ κόσμος ἐκρημνίζετο μεταβαλλόμενος εἰς σωρὸν ἐρείπίων». Ὁ Κικέρων ἐκφράζεται μὲ τὸν τρόπον τοῦτον, διότι ἐπίστευεν, ὅπως ὅλοι οἱ Πλατωνικοί, ὅτι οὐδέποτε θὰ ἐξεμηδενίζετο ὁ κόσμος. Προκύπτει ἐντεῦθεν, ὅτι ἐὰν ἓν κράτος λαμβάνῃ τὰ ὅπλα διὰ τὴν σωτηρίαν του, ἐννοεῖ ὅτι πράττει τοῦτο χάριν τῆς διαιωνίσεώς του, καθὼς τὸ λέγει αὐτὸς ὁ ἴδιος, καίτοι τὰ ἄτομα, τὰ ὁποῖα τὸ ἀποτελοῦν γεννῶνται καὶ ἀποθνήσκουν, καθὼς ἀκριβῶς τὸ φύλλωμα τῆς ἐλαίας καὶ τῆς πικροδάφνης ὡς καὶ ἄλλων τοιούτων φυτῶν εἶναι αἰώνιον, παρ' ὅλον ὅτι τὰ φύλλα πίπτουν καὶ ἀνανεοῦνται ἐκάστοτε, διότι ὁ θάνατος, ὅστις κατὰ τὸν Κικέ-

ρωνα προσβάλλει τὸ ἄτομον, δὲν εἶναι ποινή, συχνάκις μάλιστα εἶναι τὸ τέρμα τῶν ποινῶν του, εἶναι τοῦναντίον τοιαύτη δι' ἓν ὁλόκληρον κράτος. Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ διερωτηθῶμεν, ἐὰν οἱ κάτοικοι τοῦ Σαγούντου καλῶς ἔπραξαν προτιμήσαντες νὰ ἐξολοθρευθῇ μᾶλλον ἢ πόλις των παρὰ νὰ παραβοῦν τὴν πίστιν αὐτῶν, ἥτις τοὺς συνέδεε μὲ τὸ κράτος τῶν Ρωμαίων, καίτοι οἱ κάτοικοι τῆς γήϊνης ταύτης πολιτείας ἐπηνέβησαν διὰ τὴν τοιαύτην προᾶξιν των.

Πάντως δὲν βλέπω διόλου πῶς ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἢ ἐν λόγῳ πολιτεία ἠκολούθησε τὴν ἀνωτέρω διατυπωθεῖσαν ἀρχήν, ἥτις δὲν ἐπιτρέπει εἰς ἓν κράτος νὰ λάβῃ τὰ ὅπλα δι' ἄλλο τι παρὰ διὰ τὴν ἔνορκον πίστιν καὶ διὰ τὴν σωτηρίαν του, διότι δὲν ἀναφέρεται οὐδαμῶς τί θὰ ἔπρεπε νὰ πράξουν οἱ ἄνθρωποι, εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν ἐν τῶν δύο τούτων πραγμάτων διέτρεχε τὸν κίνδυνον νὰ μὴ δύναται νὰ σωθῇ παρὰ μόνον διὰ τῆς ἀπωλείας τοῦ ἑτέρου. Ἐὰν οἱ κάτοικοι τοῦ Σαγούντου προέκρινον τὴν σωτηρίαν των, θὰ ἔπρεπε νὰ παραβοῦν τὴν ἔνορκον πίστιν των, ἐὰν δὲ προετίμων νὰ τηρήσουν τὴν δευτέραν, θὰ ἠναγκάζοντο νὰ θυσιάσουν τὴν πρώτην, ὅπως καὶ ἔπραξαν πράγματι. Ἀλλὰ τοιαύτη εἶναι ἡ σωτηρία τῆς πολιτείας τοῦ Θεοῦ, ὥστε αὕτη νὰ μὴ δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἢ μᾶλλον νὰ μὴ δύναται νὰ διασφαλισθῇ παρὰ μόνον μὲ τὴν πίστιν καὶ διὰ τῆς πίστεως, οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ εἰσέλθῃ ἐν αὐτῇ, ἅμα ὥς ἀπαρνηθῇ τὴν πίστιν. Ἡ πίστις αὕτη, ἀπότοκος μιᾶς καρδίας πλήρους γενναιοφροσύνης καὶ δυνάμεως, ἐδημιούργησε τόσους καὶ τόσον μεγάλους μάρτυρας, μάρτυρας ὁποίους δὲν εἶδεν ὁ κόσμος ποτὲ καὶ δὲν ἦδύνατο νὰ ἴδῃ, ὅταν ὁ Ρωμύλος ἐθεωρήθη ὡς θεός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Τὸ ὅτι ὁ κόσμος ἐπίστευσεν εἰς τὸν Χριστόν, ὑπῆρξε συνέπεια τῆς θεϊκῆς δυνάμεως καὶ ὅχι ἀνθρωπίνων πειστικῶν λόγων.

Ἀλλ' εἶναι γελοῖον νὰ ὁμιλήσῃ τις περὶ τῆς ψευδοῦς θειότητος τοῦ Ρωμύλου, προκειμένου περὶ τοῦ Χριστοῦ. Ἐν τούτοις, ἐὰν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ρωμύλου, οἵτινες προηγοῦνται περίπου ἕξ αἰῶνας ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κικέρωνος, συμφωνοῦν, ὅτι ὑφίστατο ἤδη τοιοῦτος πνευματικὸς πολιτισμός, ὥστε νὰ μὴ παραδέχωνται οἱ ἄνθρωποι κάτι μὴ δυνάμενον νὰ ὑπάρξῃ πραγματικῶς, κατὰ πολὺ μείζονα λόγον ἑξακόσια ἔτη βραδύτερον κατὰ τὴν

ἐποχὴν αὐτοῦ τοῦ Κικέρωνος, ἰδίως δὲ τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Τιβερίου, δηλαδή κατὰ τὸν πλέον πεφωτισμένον αἰῶνα, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν θὰ ἐθεώρει τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν σωματικὴν αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνάβασιν ὥς κάτι ἀπολύτως ἀδύνατον καὶ δὲν θὰ ἐφίμωνε τὴν ἀκοὴν καὶ τὴν καρδίαν του εἰς τὴν πίστιν ταύτην, ἐὰν ἡ ἀλήθεια τῆς Θεότητος καὶ ἡ διαρκὴς βοήθεια τόσων καταπληκτικῶν θαυμάτων, δὲν ἀπεδείκνυνον, ὅτι τὸ πρᾶγμα τοῦτο δὲν ἦτο μόνον δυνατόν, ἀλλ' καὶ ὅτι εἶχε συμβῇ εἰς τὴν πραγματικότητα; Ὅθεν, παρὰ τοὺς πολυαρίθμους καὶ μεγάλους διωγμούς, ἀρτίως ὠργανωμένους, ὥστε νὰ ἐμπνέουν τὸν τρόπον εἰς τὰς ψυχάς, καὶ νὰ τὰς ἀποτρέπουν ἀπὸ τὴν τοιαύτην πίστιν, τοῦτέστι ἀπὸ τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκὸς καὶ τὴν ἀθανασίαν, αἵτινες ἤρχισαν ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ, διὰ νὰ συνεχισθοῦν εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα, ἐπιστεύθησαν μὲ πίστιν ἀκλόνητον, διεκηρύχθησαν μετὰ μεγάλης παρρησίας καὶ διεδόθησαν εἰς ὁλόκληρον τὴν ὑφήλιον ὥς σπέρμα, προοριζόμενον νὰ γονιμοποιήσῃ τὸ αἶμα τῶν μαρτύρων, τοῦτο δὲ ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τὰς προρρήσεις τῶν προφητῶν διεδέχθη ἡ μαρτυρία τῶν θαυμάτων, μία δὲ νέα ἀλήθεια ὥς πρὸς τὸ ἔθος, ἀλλ' ἡ ὁποία οὐδόλως ἀντεστρατεύετο πρὸς τὴν νόησιν, διεισέδυσεν εἰς τὰς ψυχάς, ἕως ὅτου ὁλόκληρον τὸ Σύμπαν ἐνηγκαλίσθη διὰ τῆς πίστεως ὅτι εἶχεν ἀρχικῶς ἀποκρούσει μὲ μανίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Θαύματα ἐκτελεσθέντα διὰ νὰ ὁδηγήσουν τὸν κόσμον εἰς τὸ νὰ πιστεύσῃ τὸν Χριστὸν καὶ τὰ ὁποῖα δὲν ἔπαυσαν ἐκτελούμενα, ἀφότου ὁ κόσμος ἤρχισε νὰ πιστεύῃ.

Διατί ἄρα γε, ἐρωτοῦν, τὰ θαύματα, περὶ τῶν ὁποίων μᾶς ὁμιλεῖτε δὲν γίνονται καὶ σήμερον; Θὰ ἡδυνάμην ν' ἀπαντήσω, ὅτι ταῦτα ἦσαν ἀναγκαῖα προτοῦ πιστεύσῃ ὁ κόσμος, ἀκριβῶς διὰ νὰ τὸν κάμουν νὰ πιστεύσῃ· ἀνθρωποὶ τινες ζητοῦν ἀκόμη, διὰ νὰ πιστεύσουν, θαύματα, ἐνῶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι εἶναι ἓνα μεγάλο θαῦμα, ἐφ' ὅσον δὲν πιστεύουν ὅτι ὁλόκληρος ὁ κόσμος πιστεύει. Ἀλλὰ δὲν ὁμιλοῦν κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, παρὰ διὰ νὰ ἐμποδίσουν τοὺς συνανθρώπους των νὰ πιστεύουν εἰς τὴν ὑπαρξιν τῶν θαυμάτων τούτων. Εἰς τί λοιπὸν ὀφείλεται τὸ ὅτι διακηρύσσουν μετ' ἀκραδάντου πίστεως, ὅτι ὁ Χριστὸς ἀνῆλθεν εἰς τὸν οὐρανὸν σωματικῶς; Πόθεν ὀφείλεται τὸ ὅτι εἰς φωτι-

σμένους αἰῶνας, καθ' οὓς δὲν ἐπίστευον οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν ὑπαρξιν πραγμάτων, μὴ ὑφισταμένων εἰς τὴν πραγματικότητα, ὃ κόσμος ἐπίστευσεν ἄνευ θαυμάτων τὰ ἐκπληκτικώτερα καὶ τὰ μᾶλλον ἀπίστευτα πράγματα; Μήπως λέγουν, ὅτι ἦσαν πιστευτὰ καὶ δι' αὐτὸ τὰ ἐπίστευσαν; Διατί λοιπὸν οἱ κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ὁμιλοῦντες δὲν τὰ πιστεύουν; Ἡ σκέψις μας εἶναι συντομωτάτη: εἴτε θαύματα ἀπίστευτα, πάντως ὅμως πραγματικὰ καὶ ὁρατά, ἐγένοντο ἀφορμή, ὥστε νὰ προστεθῇ πίστις εἰς κάτι ἀπίστευτον καὶ ἀόρατον, εἴτε τὸ πρᾶγμα τοῦτο ἦτο τόσῳ πιστευτόν, ὥστε δὲν παρίστατο ἀνάγκη θαυμάτων, ὅπως γίνῃ ἀποδεκτόν. Ἐντεῦθεν προκύπτει πάντοτε ἡ καταδίκη τῶν ἀντιπάλων μας. Ἄλλ' ἰδὸν διὰ ποίου μέσου θὰ καταστήσωμεν ἀμήχανον τὴν ὑπερβολικὴν ματαιοδοξίαν των. Ἐγένοντο πολυάριθμα θαύματα—δὲν δύναται τις ν' ἀρνηθῇ τοῦτο—πρὸς διαπίστωσιν τοῦ μεγάλου καὶ σωτηρίου θαύματος τῆς ἀναβάσεως τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν μετὰ τοῦ σώματος, μετὰ τοῦ ὁποίου ἀνέστη. Πράγματι ὅλα τὰ θαύματα ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὰς Γραφὰς μετὰ πλήρους ἀληθείας, καθὼς ἀκριβῶς καὶ ἡ πίστις, τὴν ὁποίαν ἔδει νὰ καθιδρύσωσιν.

Ἡ φήμη τῶν θαυμάτων μετεδόθη πρὸς καθίδρυσιν τῆς πίστεως, ἡ δὲ παρ' αὐτῶν ἐγκαθιδρυθεῖσα πίστις τὰ καθιστᾷ μετὰ μεγαλυτέρας λάμπεως γνωστά: Πράγματι ἀναγινώσκουν τὴν ἀφήγησιν τῶν θαυμάτων ἐν μέσῳ τῶν λαῶν διὰ νὰ δημιουργήσουν μεταξὺ αὐτῶν τὴν πίστιν, οὐδέποτε δὲ θὰ τὴν ἀνεγίνωσκον, ἐὰν τὰ θαύματα δὲν ἐγίνοντο ἀποδεκτὰ διὰ τῆς πίστεως. Διότι ἀκόμη καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας μας γίνονται θαύματα ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ εἴτε διὰ μέσου τῶν μυστηρίων του, εἴτε διὰ τῶν δεήσεων καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν ἁγίων Του. Ἀλλὰ δὲν λάμπουν μὲ τὴν αὐτὴν λάμψιν, λόγῳ δὲ τούτου εὗρισκουν μικροτέραν ἀπῆχηςιν. Ὁ κανὼν τῶν Ἱερῶν Γραφῶν, ὅστις ἔδει νὰ καθορισθῇ, κάμνει ὥστε ν' ἀναγινώσκονται τὰ πρῶτα (θαύματα) πανταχοῦ καὶ τὰ ἐγχαράσσει εἰς τὴν μνήμην ὅλων τῶν λαῶν τῆς γῆς· ὅσον ὅμως ἀφορᾷ τὰ δεύτερα, μόλις κοινοποιοῦνται ἐκ τῆς πόλεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπιτελοῦνται ὡς καὶ εἰς πάντας τοὺς κατοίκους τοῦ τόπου τούτου. Διότι συχνάκις ὀλίγιστοι καθίστανται ἐνήμεροι τοῦ θαύματος τούτου, ἀποκλειομένων ὅλων τῶν λοιπῶν, οἱ ὁποῖοι τὸ ἀγνοοῦν, ἰδίως δὲ ὅταν γίνεται εἰς μίαν μεγάλην πόλιν, ὅταν δὲ τὸ ἀφηγοῦνται ἀλλαχοῦ εἰς ἄλλους, δὲν τὸ ἐξιστοροῦν μεθ' ἱκανοῦ κύρους, ὥστε νὰ γίνεται πιστευτὸν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας, ἄνευ οὐδενὸς δισταγμοῦ, παρ' ὅλον ὅτι πρόκειται περὶ πιστῶν εἰς τὸν Χριστόν, οἱ ὁποῖοι τὸ ἀφηγοῦνται εἰς ἄλλους πιστούς.

Ἐγένετο εἰς τὸ Μεδιόλανον, ⁽¹⁾ κατὰ τοὺς χρόνους, κατὰ ὁποίους κατῴκουν ἐκεῖ ἓνα θαῦμα : ἓνας τυφλὸς ἐπανέκτησε τὴν ὄρασίν του. Τὸ θαῦμα τοῦτο κατέστη δυνατόν νὰ γνωσθῇ ὑπὸ πολλῶν προσώπων, πρῶτον διότι τὸ Μεδιόλανον εἶναι μεγαλόπολις καὶ ἅψ' ἑτέρου διότι, τοῦ αὐτοκράτορος εὐρισκομένου τότε εἰς τὴν πόλιν ταύτην, τὸ ἐν λόγῳ θαῦμα ἐξετελέσθη ἐπὶ παρουσίᾳ μεγάλου πλήθους κατοίκων, οἵτινες προσέδραμον ὅπως τιμήσουν τὰ λείψανα τοῦ μάρτυρος ἁγίου Γερβασίου καὶ τοῦ ἁγίου Πρωτασίου. Τὰ σώματά των ἦσαν ἐπὶ χρόνον μακρὸν κεκρυμμένα χωρὶς οὐδεὶς νὰ γνωρίζῃ ποῦ κατέκειντο. Κάποιος δραματισμὸς ἀπεκάλυπεν εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ἀμβρόσιον τὸν τόπον, ὅπου τὰ σώματα τῶν δύο τούτων ἁγίων ἀνεπαύοντο, ἐκεῖ δὲ ἀκριβῶς ὁ τυφλὸς μας, ἀπαλλαγείς τοῦ παλαιοῦ σκότους, εἶδε τοῦ ἡλίου τὸ φῶς.

Ἀλλὰ εἰς τὴν Καρχηδόνα, ἐξαιρέσει μικροῦ ἀριθμοῦ προσώπων, οἵτινες ἤκουσαν νὰ ὁμιλοῦν περὶ τῆς θεραπείας τοῦ Ἰννοκεντίου, παλαιοῦ δικηγόρου παρὰ τῇ διοικήσει ⁽²⁾, θεραπείας γενομένης ἐπὶ παρουσίᾳ μας καὶ τῆς ὁποίας ὑπήρξαμεν αὐτόπται μάρτυρες, ὁ ἀδελφός μου Ἀλύπιος καὶ ἐγὼ κατὰ τὴν ἐπάνοδόν μας ἔκ τινος θαλασσίου ταξιδίου. Δὲν ἤμεθα ἀκόμη κληρικοί, ἀλλ' ὑπηρετούσαμεν τὸν Θεὸν ἤδη. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, εὐσεβέστατος καθὼς καὶ ὁλόκληρος ὁ οἶκός του, μᾶς ὑπεδέχθη εἰς τὸ ἐνδιαίτημά του, κατοικούσαμεν τότε πλησίον του. Εὐρίσκετο εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἱατρῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον προβῇ εἰς τὴν ἐξαίρεσιν πολλῶν συριγγίων περὶ τὸν πρωκτὸν καὶ συνέχιζον τὴν θεραπείαν των. Κατὰ τὴν τοιαύτην χειρουργικὴν ἐπέμβασιν εἶχεν αἰσθανθῇ φρικτοὺς πόνους διαρκείας μακρᾶς. Ἀλλὰ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συριγγίων τὸ ἐν εἶχεν ἀποσοβῆσαι τόσον πολὺ τὴν παρέμβασιν τῶν ἱατρῶν, οὕτως ὥστε οὗτοι δὲν μετεχειρίσθησαν, ὅπως θὰ ἔπρεπε, τὸ σιδηροῦν ὄργανον διὰ νὰ τὸ ἀνοίξουν. Ὅλα τὰ λοιπὰ συρίγγια, τὰ ὅποια εἶχον ἀνοίξει οἱ ἱατροί, εἶχον θεραπευθῇ, ἀλλὰ τοῦτο παρέμενεν ἀθεράπευτον παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας τῶν ἱατρῶν.

Ἀνήσυχος, λόγῳ τῆς ἐπιβραδύνσεως τῆς θεραπείας καὶ φοβούμενος νέαν χειρουργικὴν ἐπέμβασιν, τὴν ἀνάγκην τῆς ὁποίας τοῦ ὑπέδειξε κάποιος ἱατρὸς τῆς οἰκογενείας του, εἰς τὸν ὅποιον οἱ ἄλλοι ἱατροὶ δὲν εἶχον ἐπιτρέψει νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν πρώτην ἐγχείρησιν διὰ νὰ ἴδῃ μὲ ποῖον τρόπον ἐκτελεῖται, καὶ τὸν ὁ-

⁽¹⁾ Τὸ σημερινὸν Μιλᾶνον.

⁽²⁾ Praefectura = ἐπιστασία, ἐπιτήρησις, praefectus morum ἢ moribus, διοίκησις πόλεως νομοῦ κτλ.

ποιον ἱατρὸν αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Ἰννοκέντιος εἶχε διώξει εἰς μίαν στιγμὴν ἀγανακτήσεως ἐκ τῆς οἰκίας του καὶ τὸν παρέλαβε πάλιν μετὰ κόπου ἀνέκραξε : «Μήπως θὰ μὲ κρεουργήσετε πάλι ; Μήπως θέλετε νὰ παραδεχθῆτε ὅ,τι σᾶς ἔλαγεν ἐκεῖνος, τὴν παρουσίαν τοῦ ὁποίου ἀπεκρούετε ;» Οἱ θεράποντες ἱατροὶ κατειρωνεύοντο τὴν ἀμάθειαν ἐκείνου τοῦ ἀσκληπιάδου καὶ ἀπήλλασσον τὸν ἄνθρωπόν μας ἀπὸ τὸν φόβον διὰ λόγων καθησυχαστικῶν καὶ ὑποσχέσεων. Ἐπηκολούθησαν πολλαὶ ἡμέραι καὶ οὐδὲν ἔξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἐπεχείρουν, ἐπετύγχανε. Ἐν τούτοις οἱ ἱατροὶ δὲν ἐπέμενον ὀλιγώτερον ὑποσχόμενοι, ὅτι θὰ κατώρθωνον νὰ καταπολεμήσουν τὴν ἐστίαν τῶν συριγγίων, χωρὶς νὰ μεταχειρισθοῦν τὸν σίδηρον, ἐκάλεσαν δὲ καὶ ἕτερον γηραιὸν ἱατρόν, ἀπολαμβάνοντα ποιάν τινα φήμην.

Ἦτο ὁ Ἀμμώνιος, ὅστις ἔζη ἀκόμη κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν. Οὗτος ἐξήτασε τὴν πληγὴν, στηριζόμενος δὲ ἐπὶ τῆς θεραπευτικῆς ἀγωγῆς, ὀφειλομένης εἰς τὴν πεῖραν τῶν συναδέλφων του, κατέληξεν εἰς τὸ ἴδιον συμπέρασμα. Ὁ ἀσθενής, καθησυχάσας λόγῳ τῆς αὐθεντίας τοῦ νέου τούτου ἱατροῦ, κατειρωνεύετο καὶ ἐμυκτήριζε τὸν θεράποντα ἱατρόν του, ὥς ἐὰν εἶχεν ἤδη θεραπευθῇ. Παρῇλθεν ἕκτοτε χρόνος πολὺς ματαίων ἐλπίδων, οὕτως ὥστε οἱ πρῶτοι ἱατροί, καταπεπονημένοι καὶ ἀμύχανοι, ἀπεφάνθησαν τέλος, ὅτι δὲν ὑπῆρχε πλέον ἕτερον μέσον θεραπείας, παρὰ ἡ χρῆσις τοῦ σιδηροῦ ὀργάνου. Ὁ Ἰννοκέντιος ἔτρομοκρατήθη, ὥχρίασε καταληφθεὶς ὑπὸ ὑπερβολικοῦ φόβου. Μόλις συνῆλθε καὶ ἠδυνήθη νὰ ὁμιλῇ, ἀπεμάκρυνε τοὺς ἱατροὺς ἀπαγορεύσας εἰς αὐτοὺς νὰ ἐπανεμφανισθοῦν πρὸ τῶν ὁμμάτων του.

Κουρασμένος νὰ χύνη δάκρυα καὶ ὠθούμενος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, δὲν εἶχε πλέον ἄλλο καταφύγιον παρὰ νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν κάποιου Ἀλεξανδρίνου, ὅστις ἐθεωρεῖτο τότε ἱκανὸς χειρουργός, ὅπως προβῇ εἰς τὴν ἐγχείρησιν, τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὁποίας δὲν ἐνεπιστεύετο πλέον εἰς τοὺς ἄλλους. Ὁ χειρουργὸς οὗτος καταφθάνει, μὲ βλέμμα πεπειραμένου ἱατροῦ ἐξετάζει ἀπὸ τὰς οὐλὰς τὸ ἔργον τῶν πρῶτων ἱατρῶν ἐν συνεχείᾳ δὲ ὥς ἔντιμος ἄνθρωπος, συμβουλεύει τὸν ἀσθενῆ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς ἱατροὺς του νὰ ἐκτελέσουν τὴν ἐγχείρησιν καὶ ν' ἀπολαύσουν τῆς δόξης μιᾶς χειρουργικῆς ἐπεμβάσεως, ἣτις τόσον πολὺ τοὺς εἶχε στοιχίσει καὶ τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὑπερβαλλόντως ἐδοκίμαζε, προσθέσας ὅτι δὲν ὑφίστατο ἕτερον μέσον θεραπείας, πλην μιᾶς νέας ἐγχειρήσεως, καὶ ὅτι δὲν ἐσυνήθιζε νὰ ὑπεξαίρῃ τὴν δόξαν ἑνὸς ἔργου ἀπὸ ἀνθρώπους, τὴν τέχνην, τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν φροντίδα τῶν ὁποίων ἐθαύμαζε ἔξ αὐτῶν τούτων τῶν οὐλῶν,

καὶ ἂν ἀκόμη δὲν τοὺς ἔμενε παρὰ ὀλίγος καιρὸς διὰ ν' ἀπο-
λαύσουν τὴν δόξαν ταύτην.

Οἱ ἱατροὶ λοιπὸν οὗτοι ἔτυχον καὶ πάλιν τῆς ἐκτιμήσεως τοῦ
πελάτου των, ὅστις συνήνεσεν, ὅπως ἀνοίξουν διὰ τοῦ σιδηροῦ
ὄργάνου τὸν συριγγιώδη σωλῆνα, ὅστις δὲν ἦτο δυνατόν κατ'
ἄλλον τρόπον νὰ θεραπευθῇ, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Ἀλεξανδρίνου. Ἡ
ἐγχείρησις εἶχεν ἀναβληθῇ διὰ τὴν ἐπαύριον. Ὅταν οἱ ἱατροὶ
ἀπεμακρύνθησαν, οἱ πόνοι τοῦ Ἰννοκεντίου ἐπροξένησαν τόσῃν
ὀδύνην εἰς τοὺς ἀνθρώπους του, ὥστε θὰ ἐφαντάζετο τις, ὅτι
εὗρίσκετο εἰς κηδεῖαν, κατεβάλαμεν δὲ κάθε δυνατόν προσπά-
θειαν διὰ νὰ τὸν καθησυχάσωμεν. Ὁ Ἰννοκέντιος ἐδέχετο εἰς
τὴν οἰκίαν του ἁγίους ἀνθρώπους ὡς τὸν μακαρία τῇ λήξει ἐπίσκο-
πον τῆς Οὐζάλης Σατουρνῖνον, τὸν ἱερέα Γελόσιον καὶ διακόνους
τινας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Καρχηδόνας, ἐξ αὐτῶν εἷς καὶ μόνος εὗ-
ρίσκεται ἀκόμη εἰς τὴν ζωὴν, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου ἀναφέρω μετὰ
σεβασμοῦ: ὁ ἐπίσκοπος Αὐρήλιος, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐπανειλημμέ-
ως ὠμίλησα περὶ τοῦ γεγονότος, πὺν ἀφηγοῦμαι, ὁπότε ἀνεκα-
λούσαμεν εἰς τὴν μνήμην μας τὰ θαύματα, τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκ-
τελεσθέντα. Εὗρισκα πάντοτε τὴν μνήμην αὐτοῦ πιστὴν ἐπὶ τοῦ
πεδίου τούτου. Μίαν ἑσπέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸν ἐπεσκέφθη-
σαν οἱ φίλοι του κατὰ τὴν συνήθειάν των, ὁ Ἰννοκέντιος τοὺς
καθικέτευσε μὲ δάκρυα καὶ μὲ στεναγμούς, νὰ παρευρεθοῦν
μᾶλλον εἰς τὸν θάνατόν του παρὰ εἰς τοὺς πόνους του, διότι τοῦ
ἔμενεν ἀπὸ τὸ πρῶτον φρικτὸν μαρτύριον μία τοιαύτη ἐντύπωσις
τρόμου, ὥστε ἦτο βέβαιος, ὅτι θὰ ἐξέπνεεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν
ἱατρῶν. Οἱ ἐπισκέπται τὸν παρηγοροῦν, τὸν ἐξορκίζουν νὰ ἔχῃ
τὴν ἐμπιστοσύνην του εἰς τὸν Θεὸν καὶ νὰ ὑφίσταται τὴν θέλησιν
Του μετὰ θάρρους ἀνθρώπου ἀνδρείου.

Κατόπιν μετέβημεν εἰς τὸν τόπον, ὅπου ἐκάναμεν τὰς
προσευχὰς μας, ἐνῶ δὲ ἡμεῖς, κατὰ τὴν συνήθειάν μας ἐγονατί-
ζαμεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, αἴφνης γονυπετεῖ καὶ αὐτός, ὡς ἂν μία
δύναμις ἄορατος τὸν εἶχεν ὠθήσει, καὶ ἀρχίζει νὰ προσεύχεται.
Ἀλλὰ πῶς προσηύχετο, μὲ πόσῃν ζέσιν, μὲ πόσῃν κατάνυξιν,
μὲ πόσῃν ἔξαρσιν μὲ πόσον χεῖμαρρον δακρύων, μὲ πόσους στε-
ναγμούς καὶ λυγμούς! Ὅλα τὰ μέλη τοῦ σώματός του συνεταράσ-
σοντο. Ἦτο σχεδὸν ἀπόπληκτος. Δὲν γνωρίζω, ἂν οἱ ἄλλοι
προσηύχωντο ἢ ἂν ἡ προσοχὴ αὐτῶν ἦτο ἐστραμμένη πρὸς
ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον συνέβαινε, ἐγὼ δὲ δὲν ἤμποροῦσα διόλου νὰ
προσευχηθῶ καὶ δὲν ἐπρόφερα παρὰ μόνον τὰς λέξεις αὐτάς ἀπὸ
τὰ βάθη τῆς ψυχῆς μου: «Κύριε, ποίας δεήσεις τῶν δούλων σου
θὰ εἰσακούσης, ἂν δὲν εἰσακούσης αὐτάς;» Διότι μοῦ ἐφαίνετο,
ὅτι δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ κάμνῃ κάτι περισσότερον ἐκτὸς ἂν ἐξέ-

πνεε προσευχόμενος. Ἦγέρθημεν, καὶ ἀφοῦ ἐλάβαμεν τὴν εὐλογίαν τοῦ ἐπισκόπου, ἀπεχωρήσαμεν. Ὁ Ἰννοκέντιος ἐξηκολούθει νὰ προσεύχεται, οἱ δὲ φίλοι του τὸν ἐπεσκέφθησαν πάλιν τὴν ἐπομένην καὶ τὸν ἐξώρκιζον νὰ ἔχη θάρρος.

Ὅταν ἔφθασεν ἡ ἡμέρα ἐκείνη, ἡ ὁποία τόσον τρόπον ἐνέσπειρε, καταφθάνουν οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ, συνεπεῖς πρὸς τὴν ὑπόσχεσίν των. Εἰσέρχονται οἱ ἱατροί, παρασκευάζουν πᾶν ὅ,τι ἀπήτει ἡ περίστασις, προετοιμάζουν τὰ φοβερὰ σιδηρὰ ὄργανα ἐνῶ πάντες μένουν ἐκστατικοί. Οἱ ἔχοντες περισσότερον κῦρος ἐνισχύουν καὶ ἐξυψώνουν τὸ ἠθικὸν τοῦ ἀσθενοῦς. Ἐν τῷ μεταξύ τοποθετοῦν τὸν ἄρρωστον εἰς θέσιν κατάλληλον διὰ τὰς κινήσεις τῶν χειρουργῶν, λύνουν τοὺς ἐπιδέσμους, ἀπογυμνώνουν τὸ πάσχον μέρος τοῦ σώματος, ὁ ἱατρὸς ἐξετάζει διὰ τοῦ βλέμματος, κρατῶν δὲ τὸ ὄργανον εἰς τὰς χεῖρας του, κατευθύνει τὴν προσοχήν του εἰς τὸ συρίγγιον τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ διανοίξῃ. Τὸ ζητεῖ μὲ τοὺς ὀφθαλμούς, μὲ τὸ δάκτυλόν του, τέλος μὲ κάθε τρόπον καὶ δὲν εὐρίσκει παρὰ μίαν καλῶς κλεισμένην οὐλήν. Ἀφίνω τὸν ἀναγνώστην νὰ σκεφθῇ, διότι δὲν δύναμαι νὰ ἐκφράσω ἐγὼ ὁ ἴδιος διὰ λέξεων τὴν ἔξαρσιν τῆς χαρᾶς καὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς εὐγνωμοσύνης, διατυπωθεῖσαν διὰ πλήθους αἰνῶν πρὸς τὸν Θεὸν πάσης εὐσπλαγχνίας καὶ πάσης δυνάμεως παρ' ὅλων τῶν παρισταμένων ἐν μέσῳ δακρύων. Εἶναι εὐκολώτερον νὰ σχηματίσῃ τις μίαν ἰδέαν περὶ αὐτοῦ παρὰ νὰ τὸ εἴπῃ.

Εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν τῆς Καρχηδόνης μιὰ γυναῖκα πολὺ εὐσεβῆς ὀνομαζομένη Ἰννοκεντία, μέλος μιᾶς τῶν πρώτων οἰκογενειῶν τῆς πόλεως ἔπασχεν ἐκ καρκίνου τοῦ στήθους, ἀθεραπεύτου κατὰ τοὺς ἱατροὺς νοσήματος. Κατὰ κανόνα ἢ ἔξαιρουν ἐκ τοῦ σώματος τὸ ὑπὸ τῆς νόσου προσβεβλημένον ὄργανον διὰ νὰ παρατείνουν τὴν ζωὴν τοῦ ἀσθενοῦς καὶ ν' ἀποσοβήσουν ἀναπόφευκτον θάνατον, ἢ πρέπει, λέγει ὁ Ἱπποκράτης, νὰ παραιτηθοῦν ἀπὸ κάθε εἶδος θεραπείας.

Ἡ γυναῖκα, περὶ τῆς ὁποίας πρόκειται, εἶχε μάθει τοῦτο παρὰ τινος ἱκανοῦ ἱατροῦ οἰκογενειακοῦ φίλου της καὶ ἐστράφη διὰ τῶν προσευχῶν της ἀποκλειστικῶς πρὸς τὸν Θεόν. Προσεγγίζοντος τοῦ Πάσχα εἰδοποιήθη καθ' ὕπνον νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὸ βαπτιστήριον, πλησίον τῶν γυναικῶν, καὶ ν' ἀφήσῃ νὰ τῆς κάμῃ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τοῦ πάσχοντος μέρους τοῦ σώματος, ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, τὸν ὁποῖον αὕτη θὰ συνήντα ἐξερχόμενον τοῦ βαπτιστηρίου. Ἡ γυναῖκα αὕτη τὸ ἔκαμε καὶ ἐθεραπεύθη ἀμέσως, κατὰ τὴν ἰδίαν ἀκριβῶς στιγμὴν.

Ὁ ἱατρὸς, ὅστις τὴν εἶχε συμβουλεύσει νὰ μὴ προσφύγῃ εἰς οὐδὲν θεραπευτικὸν μέσον, εἰάν ἤθελε νὰ παρατείνῃ τὴν ζωὴν

της, ἐπὶ τινὰ ἀκόμῃ χρόνον, ἐπισκεφθεὶς αὐτὴν βραδύτερον καὶ εὐρὼν ταύτην τελείως θεραπευμένην ἀπὸ τὸ κακὸν τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐκ πρώτης ὄψεως διαγνώσει, τὴν ἐπίεσε νὰ τοῦ εἴπῃ, ποῖον μέσον μετεχειρίσθη διὰ νὰ θεραπευθῇ, διότι διεκαίετο ὑπὸ τοῦ πόθου, — τοῦτο δὲ ἐννοεῖται οἰκοθεν — νὰ μάθῃ τὸ φάρμακον, τὸ ὁποῖον διέψευσε τὴν ἐπιστήμην τοῦ Ἱπποκράτους. Πληροφορηθεὶς τὴν ἐνέργειάν της, μὲ φωνὴν καὶ μὲ βλέμμα πλήρη περιφρονήσεως, πὺν τὴν ἔκαμαν νὰ θορυβηθῇ, φοβηθεῖσα, ὅτι ἔξεστομίσε λέξεις προσβλητικὰς διὰ τὸν Χριστόν, ἀνέκραξε μὲ κάποιαν θρησκευτικότητα μεμιγμένην μετ' εὐγενείας : «καὶ ἐγὼ δὲ φανταζόμουν ὅτι θὰ μοῦ ἐλέγατε κάτι σπουδαῖον». Ἐπειτα, ἐπειδὴ ἡ γυνὴ αὕτη ἤρχισε νὰ τρέμῃ ἀπὸ τὴν φρίκην της, ὁ ἰατρὸς ἐπρόσθεσε: Αἶ, δὲν εἶναι καὶ τόσον καταπληκτικὸν τὸ ὅτι ὁ Χριστὸς ἐθεράπευσε ἓνα καρκίνον, ἐφ' ὅσον ἀνέστησεν ἐκ νεκρῶν ἓνα ἄνθρωπον, ἀποθανόντα πρὸ τεσσάρων ἡμερῶν. Ὅταν ἔμαθα τὸ γεγονὸς τοῦτο, ἐλυπήθην πάρα πολὺ βλέπων, ὅτι ἓνα τόσο μεγάλον θαῦμα γενόμενον εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν Καρχηδόνα παρέμεινεν ὀλοτελῶς ἄγνωστον. Ἐπίστευσα, ὅτι ἔπρεπε νὰ τῆς κάμω κάποιαν σχετικὴν παρατήρησιν καὶ νὰ τὴν ἐπιπλήξω (διὰ τὴν παρασιώπησίν της). Μοῦ ἀπήντησεν, ὅτι δὲν ἐτήρησε διόλου τὸ γεγονὸς τοῦτο μυστικόν. Τότε ἠρώτησα μερικὰς κυρίας, στενὰς φίλας, πὺν συνεδέοντο μετ' αὐτῆς, ἐὰν ἦσαν ἐνήμεροι τοῦ θαύματος τούτου, αὗται δὲ μοῦ ἀπήντησαν, ὅτι δὲν εἶχον τὴν παραμικρὰν γνῶσιν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον λοιπὸν ἀνεκοινώσατε τὸ γεγονὸς εἰς τὰς φίλας σας ; Τὰ πρόσωπα ταῦτα, πὺν συνδέονται μαζί σας μὲ στενοὺς φιλικοὺς δεσμούς, δὲν ἤκουσαν σχετικῶς οὔτε λέξιν. Κατόπιν, ἐπειδὴ αἱ πρὸς αὐτὴν ἐρωτήσεις μου ἦσαν πάρα πολὺ λακωνικαί, τὴν ἔκαμα νὰ μοῦ ἐπαναλάβῃ μὲ εἰρμὸν καὶ μὲ κάθε λεπτομέρειαν τὴν ἀφήγησιν τοῦ ἐν λόγῳ γεγονότος. Ἀκούσασαι τοῦτο αἱ φίλαι της κατελήφθησαν ὑπὸ θαυμασμοῦ καὶ ἀνέπεμψαν εἰς τὸν Θεὸν δόξαν.

Εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν (τὴν Καρχηδόνα) ὑπῆρχε κάποιος ἰατρὸς πάσχων ἐκ ποδάγρας. Ἐνεγράφη διὰ τὸ βάπτισμα, τὴν παραμονὴν δὲ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ μυστηρίου τούτου εἶδε καθ' ὕπνον μερικὰ παιδία κατάμαυρα καὶ οὐλότριχα, τὰ ὁποῖα ἐνόησεν, ὅτι ἦσαν δαίμονες καὶ τὸν ἠμπόδιζον νὰ βαπτισθῇ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο. Πλὴν ὅμως, παρὰ τὴν ἀπαγόρευσιν ταύτην καὶ παρὰ τοὺς σφοδροὺς πόνους, πὺν τὸν ἔκαμαν νὰ αἰσθανθῇ, ἐγγίζοντες τοὺς πόδας του, ὑπερενίκησε τὴν ἀντίστασίν των καὶ ἐβυθίσθη εἰς τὸ ὕδωρ τῆς ἀναγεννήσεως, ὅπως εἶχε τάξει, καὶ τότε ὅχι μόνον ἀπηλλάγη ἀπὸ τοὺς φρικτοὺς πόνους τοὺς ὁποίους ἠσθιάνετο καὶ οὐδέποτε ἔκτοτε ἠσθιάνθη, ἀλλὰ καὶ ἐθεραπεύθη ἀπὸ τὴν πο-

δάγραν. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ταύτην δὲν προσεβλήθη πλέον ἀπὸ τὸ ἐν λόγῳ νόσημα κατὰ τὰ μακρὰ ἔτη τοῦ βίου του. Ἀλλὰ ποῖος ἔμαθε τοῦτο; Ἐν τούτοις ἐγὼ καὶ τινες ἀδελφοί, εἰς τοὺς ὁποίους περιῆλθεν ἡ φήμη τοῦ γεγονότος, τὸ ἐμάθαμεν.

Κάποιος ἡθοποιὸς ἐκ Κουρούβης, προσβληθεὶς ὄχι μόνον ἐκ παραλυσίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ φοβερᾶς κήλης, ἐθεραπεύθη βαπτισθεὶς καὶ ἐθεάθη ἐξερχόμενος τοῦ λουτροῦ τῆς ἀναγεννήσεως ἀπηλλαγμένος τῆς διπλῆς ἀσθενείας του, ὥς ἐὰν οὐδέποτε εἶχε προσβληθῇ ἐξ αὐτῆς. Ἀλλὰ ποῖος τὸ ἔμαθεν ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς Κουρούβης, ἐξαιρέσει ὀλίγων προσώπων, ποὺ ἐπληροφορήθησαν περὶ τοῦ γεγονότος τούτου ἀλλαχοῦ; Μόλις περιῆλθεν εἰς γνῶσίν μας, ἐκαλέσαμεν (τὸν ἡθοποιὸν τοῦτον), κατ' ἐντολὴν τοῦ ἁγίου ἐπισκόπου Αὐρηλίου, εἰς τὴν Καρχηδόνα, παρ' ὅλον ὅτι εἵχομεν μάθει τὸ γεγονὸς τοῦτο παρὰ προσώπων, τὴν εἰλικρίνειαν τῶν ὁποίων δὲν ἠδυνάμεθα νὰ θέσωμεν ἐν ἀμφιβολῳ.

Κάποιος Ἑσπέριος, πρῶην δήμαρχος (Tribunitius), εὐρισκόμενος πλησίον μας, εἶναι κάτοχος εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Φουσάλης ἑνὸς ἀγροτικοῦ κτήματος, ποὺ ὀνομάζεται Zubedi. Ἀντιληφθεὶς, ὅτι ἡ ὀλεθρία ἐπίδρασις τῶν πονηρῶν πνευμάτων προσέβαλλε τὰ κτήνη του καὶ τοὺς δούλους του, ἦλθε κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου καὶ παρεκάλεσε τοὺς ἱερεῖς ν' ἀποστείλουν ἓνα συνάδελφόν των εἰς τὸ κτήμα του, ὅπως διὰ τῶν προσευχῶν του ἐξορκίσῃ τὰς ἐχθρικὰς δυνάμεις. Εἷς ἐξ αὐτῶν μετέβη πράγματι καὶ προσέφερε τὴν θυσίαν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ δεόμενος μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεων αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἐξαφανισθοῦν αἱ δοκιμασίαι αὗται. Ὁ Θεός, ἐν τῇ εὐσπλαγχνίᾳ Του τὰς ἐξηφάνισεν αὐτοστιγμεί. Ὁ Ἑσπέριος εἶχε λάβει παρὰ τινος φίλου του ὀλίγον χῶμα ἀπὸ τὴν ἁγίαν γῆν, τὴν ὁποίαν οὗτος ἔλαβεν ἐκ τοῦ τόπου, ὅπου εἶχε ταφῇ ὁ Ἰησοῦς Χριστός, καὶ ἀνέστη ἐκ νεκρῶν τὴν τρίτην ἡμέραν, καὶ τὴν ἐτοποθέτησεν εἰς τὸ δωμάτιόν του, διὰ νὰ προφυλάσσεται ἀπὸ κάθε κακόν. Ὅταν ὁ οἶκος αὐτοῦ ἀπηλλάγη πράγματι, διερωτήθη τί ἔπρεπε νὰ κάμῃ αὐτὸ τὸ χῶμα, τὸ ὁποῖον ἐκ σεβασμοῦ δὲν ἠθέλε νὰ διατηρήσῃ ἐπὶ χρόνον μακρὸν εἰς τὸ ὑπνοδωμάτιόν του. Τότε συνέβη, ὥστε ὁ συνάδελφός μου Μαξιμῖνος, ἐπίσκοπος τῆς Συνίτης καὶ ἐγὼ νὰ εὐρισκώμεθα ἐκεῖ πλησίον καὶ μᾶς παρεκάλεσε νὰ τοῦ κάμωμεν μίαν ἐπίσκεψιν. Τὸν ἐπεσκέφθημεν. Ἀφοῦ μᾶς ἀφηγήθη ὅ,τι ἀνεφέραμεν, μᾶς ἠρώτησε, ἐὰν ἔπρεπε νὰ τοποθετήσῃ αὐτὸ τὸ χῶμα κάπου ἐντὸς τῆς γῆς καὶ νὰ ἰδρῦσῃ τόπον τινὰ προσευχῆς, ὅπου οἱ χριστιανοὶ θὰ συνηθροίζοντο καὶ θὰ ἐτέλουν τὴν θείαν λειτουργίαν. Δὲν ἐφέραμεν καμμίαν ἀντίρρησην καὶ τοῦτο συνετελέσθη.

Ἐκεῖ εὐρίσκετο κάποιος νέος ἀγρότης προσβληθεὶς ἐκ παραλύσεως. Μαθὼν τί εἶχε συμβῆ, παρεκάλεσε τοὺς γονεῖς του νὰ τὸν διακομίσουν παρευθὺς ἐπὶ τόπου. Πράγματι διεκομίσθη ἤρχισε νὰ προσεύχεται καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν του ἀρτιμελής, θεραπευμένος.

Τριάκοντα περίπου μίλλια ἀπὸ τὴν Βασιλικὴν Ἰπῶνα κεῖται ἡ πόλις Βικτωριάννα, ὅπου εὐρίσκεται παρεκκλήσιον πρὸς τιμὴν τῶν μαρτύρων τοῦ Μεδιολάνου Πρωτασίου καὶ Γερβασίου. Ἐκεῖ διεκόμισαν ἓνα νέον, ὅστις εἶχεν ἐξαπίνης δαιμονισθῆ, καθ' ἣν στιγμὴν ἔλουε τὸν ἵππον του ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ κατὰ τὸ θέρος ἐντὸς βαθέος ποταμοῦ. Ἐξηπλώθη ἐντὸς τοῦ παρεκκλησίου τούτου ἡμιθανής, ἔλεγον μάλιστα, ὅτι εἶχεν ἀποθάνει, ὅποτε ἡ κυρία τοῦ τόπου ἦλθε, κατὰ τὴν συνήθειάν της, μετὰ τῶν γυναικῶν της καὶ τινων καλογραιῶν εἰς τὸ μέρος τοῦτο διὰ ν' ἀναπέμψουν εἰς τὸν Θεὸν ὕμνους καὶ νὰ κάμουν τὴν ἐσπερινήν των προσευχήν. Ἦρχισαν νὰ ψάλλουν ὕμνους. Τότε ὁ δαίμων τοῦ νεαροῦ ἀνδρὸς ἀφυπνίσθη, ὡς προσβληθεὶς ἀπὸ τὸν ἦχον τῶν φωνῶν, ἤρπασε τὸ ἅγιον βῆμα μ' ἓνα φοβερὸν φρικιασμὸν καί, εἴτε ἐπειδὴ δὲν ἐτόλμα, εἴτε ἐπειδὴ ἦτο ἀνίκανος νὰ τὸ συγκλονήσῃ, ἔμεινεν ἐκεῖ, ὡς ἐὰν ἦτο ἀλυσόδετος καὶ καθηλωμένος, κατόπιν δὲ μὲ θρηνώδη τόνον ὠμολόγησε ποῦ, πότε καὶ πῶς ἐγένετο κύριος τοῦ νέου καὶ τέλος ἐδήλωσεν, ὅτι θὰ ἐξήρχετο ἀπὸ τὸ σῶμά του, ἀναφέρων τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο τὰ μέλη, τὰ ὅποια ἠπεῖλει νὰ τοῦ ἀποκόψῃ ἐξερχόμενος, ἀφοῦ ὠμίλησε κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ἐξῆλθεν.

Ὁ εἰς ὀφθαλμὸς τοῦ νέου ἐκρέματο ἐπὶ τῆς παρειᾶς του, συγκρατούμενος ἀπὸ μίαν ἐσωτερικὴν φλέβα, ὡς ἀπὸ μίαν ῥίζαν. Ὀλόκληρος ἡ κόρη τοῦ ὀφθαλμοῦ ἐγένετο λευκή, ἐνῶ προηγουμένως ἦτο μαύρη. Ἐπὶ τῇ θέᾳ ταύτῃ ὅλοι οἱ παριστάμενοι, διότι πολλοὶ εἶχον προστρέξει, ἐλκυσθέντες ἀπὸ τὰς κραυγὰς του, ἤρχισαν νὰ προσεύχωνται, παρὰ δὲ τὴν χαρὰν των βλέποντες τὸν νέον ν' ἀνακτᾷ τὰς διανοητικὰς δυνάμεις του, ἦσαν ἐν τούτοις λυπημένοι διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ νεαροῦ ἀγρότου, καὶ ἔλεγον, ὅτι ἔπρεπε νὰ καλέσουν ἰατρόν. Τότε ὁ σύζυγος τῆς ἀδελφῆς ἐκείνου, ὅστις τὸν ὠδήγησεν εἰς τὸν τόπον αὐτόν, ἀνεφώνησεν: «ὁ Θεός, πὺν τὸν ἀπήλλαξεν ἀπὸ τὸ δαιμόνιον μὲ τὰς προσευχὰς τῶν ἁγίων, εἶναι ἀρκετὰ ἰσχυρός, ὥστε νὰ τοῦ ἀποδώσῃ τὸν ὀφθαλμόν». Ἀμέσως θέτει, ὅπως ἠδυνήθη, τὸν πίπτοντα καὶ κρεμάμενον ὀφθαλμὸν εἰς τὴν θέσιν του καὶ τὸν δένει μὲ ἓνα μανδῆλιον, τὸ ὅποιον ἐπίστευεν, ὅτι δὲν ἔπρεπε ν' ἀφαιρέσῃ παρὰ μόνον μετὰ ἑπτὰ ἡμερῶν πάροδον. Ὅτε τὸ ἀφήρεσεν, εὔρε τὸν ὀφθαλμὸν αὐτοῦ τελείως θεραπευμένον. Ἐγένοντο ἀ-

κόμη εἰς τὸν τόπον αὐτὸν καὶ ἄλλαι θεραπείαι, ἡ ἀφήγησις τῶν ὁποίων θ' ἀπῆτει μακρογορίαν.

Γνωρίζω εἰς τὴν Ἰππῶνα μίαν κόρην ἀπαλλαγεῖσαν ἀπὸ τὸ δαιμόνιον δι' ἐπαλείψεως διὰ τοῦ ἐλαίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἱερεὺς, ὑπὲρ αὐτῆς προσευχόμενος, ἔχυνε τὰ δάκρυά του. Γνωρίζω ἀκόμη ὅτι κάποιος ἐπίσκοπος προσευχηθεὶς δι' ἓνα νέον κατεχόμενον ὑπὸ τοῦ δαίμονος χωρὶς μάλιστα νὰ τὸν εἶχεν ἴδει, τὸν ἀπήλλαξεν ἀπὸ τὴν τοιαύτην ἐξουσίαν τοῦ ἀκαθάρτου πνεύματος αὐτοστιγμεί.

Κάτοικος τῆς Ἰππῶνος Φλωρεντίνος καλούμενος, πτωχὸς πρεσβύτης ὑπὸ θρησκευτικῶν συναισθημάτων διαπνεόμενος, ἐπαγγελλόμενος τὸν ῥάπτην πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς, εἶχε χάσει τὸ ἔνδυμά του καὶ δὲν εἶχε χρήματα διὰ νὰ τὸ ἀντικαταστήσῃ. Προσῆλθε λοιπὸν εἰς τὸ παρεκκλήσιον, τῶν Ἑῖκοσι Μαρτύρων, ἡ μνήμη τῶν ὁποίων τυγχάνει ἐνδοξοτάτη παρ' ἡμῖν καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτῶν ἓνα ἔνδυμα μεγαλοφώνως. Νέοι τινές, οἱ ὁποῖοι εὗρισκοντο ἐκεῖ μὲ διάθεσιν νὰ γελάσουν καὶ ἤκουσαν τὴν παράκλησίν του, τὸν συνώδευσαν κατὰ τὴν ἔξοδόν του μὲ τοὺς ἀηδεῖς ἀστεϊσμούς των, ὥς ἐὰν ἐζήτει ἀπὸ τοὺς μάρτυρας πεντήκοντα ὀβολοὺς (*quingagenos folles*), ⁽¹⁾ διὰ ν' ἀγοράσῃ ἓνα ἔνδυμα. Ὁ πτωχὸς πρεσβύτης ἐβάδιζε σιωπηλός, ὁπότε ἀντελήφθη ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ἓνα μέγαλον ἰχθυὶν ἀσπαίροντα, τὸν ὁποῖον ἡ θάλασσα εἶχεν ἐκβράσει. Τὸν περισυνέλεξε μὲ τὴν βοήθειαν τῶν νέων καὶ τὸν ἐπώλησεν ἀντὶ τριακοσίων ὀβολῶν εἰς ἓνα μάγειρον καλούμενον Κάτωνα, καλὸν χριστιανόν, ὅστις ἀφηγήθη κατόπιν τὸ γεγονός τοῦτο.

Ὁ Φλωρεντίνος ἐσκόπευε μὲ τὰ χρήματα τοῦ ἰχθύος ν' ἀγοράσῃ νῆμα διὰ νὰ τοῦ πλέξῃ ἡ σύζυγός του ἔνδυμα ὅσον ἡδύνατο καλύτερον. Ἀλλ' ὁ μάγειρος καθαρίζων τὸν ἰχθυὶν εὗρεν ἐντὸς τοῦ στομάχου του δακτύλιον ἐκ χρυσοῦ, τὸν ὁποῖον ἐξ αἰσθήμα-

---

(1) Ἡ λατινικὴ λέξις *folles*, τὴν ὁποίαν ἀποδίδομεν διὰ τῆς λέξεως ὀ β ο λ ό ς, παράγεται ἐκ μιᾶς ἄλλης λέξεως ἣτις σημαίνει τὸ βαλάντιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔθετον τὰ νομίσματα τοῦ εἴδους τούτου, ἅτινα ἦσαν ἄλλοτε μὲν μολύβδινα καὶ ἄλλοτε ἀργυρεᾶ. Τὰ νομίσματα, περὶ ὧν ὁ λόγος, ἦσαν μολύβδινα καὶ οὐχὶ ἀργυρεᾶ. Ὁ Σουΐδας διατείνεται, ὅτι αὐτὸ τὸ *folles* εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ ὀβολός, καθὼς ἀκριβῶς προκύπτει ἐκ τῶν λέξεων φ ό λ λ ε ς καὶ κ έ ρ μ α τ α. Γίνεται ἀκόμη λόγος περὶ τῶν *folles* εἰς τὸ βιβλίον VII contra Crescon. κεφαλ. XXIX καὶ ἀλλαχοῦ. (Βλ. *Oeuvres Complètes de Saint Augustin traduites et annotées* Paris, 1876, Tome vingt—cinquième σελ. 76. ὑπασ.

τας οἴκτου καὶ θρησκευτικοῦ τρόμου τὸν ἔδωκε πρὸς αὐτὸν λέγων : ἰδοὺ πῶς οἱ Εἴκοσι Μάρτυρες σοῦ ἐπλήρωσαν ἓνα ἔνδυμα.

Ὁ Ἐπίσκοπος Πρεϊέκτος, μετακομίσας εἰς τὴν Τιβιλίδα λείψανα τοῦ ἐνδοξοτάτου μάρτυρος Στεφάνου, συνεκέντρωσεν εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου τούτου πλῆθος πιστῶν. Μία τυφλὴ τοῦ τόπου παρεκάλεσε νὰ τὴν ὀδηγήσουν εἰς τὸν ἐπίσκοπον, ὅστις εἶχε φέροι τὰ λείψανα ταῦτα, καὶ προσέφερε εἰς αὐτὸν ἄνθη τὰ ὅποια εἶχε φέρει μεθ' ἑαυτῆς. Ὅταν τῆς ἐπέστρεψαν τὰ ἄνθη ταῦτα, τὰ ἐπλησίασεν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς της καὶ ἀνέκτησε τὴν ὄρασίν της. Πρὸς μεγάλην ἐκπληξίν των ὅλοι οἱ παριστάμενοι τὴν εἶδον νὰ προχωρῇ πλήρης χαρᾶς πρὸς αὐτοὺς καὶ νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν δρόμον πρὸς τὴν κατοικίαν της χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀνάγκην ὀδηγοῦ.

Τὰ λείψανα τοῦ αὐτοῦ μάρτυρος κατατεθέντα εἰς τὸ φρούριον τῆς Σινίτης, ἀποικίας κειμένης πλησίον τῆς Ἰπλῶνος εἶχον μεταφερθῇ ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπον τοῦ τόπου καλούμενον Λουκίλλον, τὸν ὅποιον συνώδευε τὸ ποίμνιόν του. Ἐνα συρίγγιον ἐκ τοῦ ὁποίου ἔπασχε πρὸ χρόνου μακροῦ καὶ ἐπρόκειτο νὰ ἐγχειρηθῇ ὑπὸ τινος φίλου του ἱατροῦ, ἐθεραπεύθη αἰφνιδίως, καθ' ἣν ὥραν ἔφερε τὸ εὐσεβὲς τοῦτο φορτίον καὶ οὐδέποτε πλέον προσεβλήθη ἀπὸ τὸ ἐν λόγῳ κακόν.

Εἰς τὰς Καλάμας κάποιος Ἰσπανὸς ἱερεὺς ὀνόματι Εὐχαίριος ἔπασχε ἐκ λιθιάσεως ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Οὗτος ἐθεραπεύθη ὑπὸ τῶν λειψάνων τοῦ αὐτοῦ ἁγίου, τὰ ὅποια ὁ ἐπίσκοπος Ποσίδιος ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ. Βραδύτερον ἢ πρόοδος ἄλλου τινὸς βαρέος νοσήματος ἔρριψε τὸν ἱερέα τοῦτον εἰς μίαν κατάστασιν τόσον πολὺ ὁμοιάζουσαν μὲ τὸν θάνατον, ὥστε ἐπρόκειτο νὰ τοῦ δέσουν τὰς χεῖρας. Ὁ ἀσθενὴς οὗτος ἀνέκτησε τὴν ὑγείαν του διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ μάρτυρος τούτου, ἐγγίσας τὰ λείψανα, ἥτοι τὸ ἔνδυμά του τὸ ὅποιον κατόπιν ἔθεσαν ἐπ' αὐτοῦ.

Ἐπίσης ὑπῆρχεν εἰς τὸν τόπον τοῦτον μεταξὺ τῶν πρώτων κατοίκων τῆς πόλεως ἄνθρωπός τις προχωρημένης ὁπωσδήποτε ἡλικίας καλούμενος Μαροιάλης, ὅστις ἀπεστρέφετο βαθέως τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἡ θυγάτηρ του ἦτο χριστιανή, ὃ δὲ γαμβρός του εἶχε λάβει κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τὸ βάπτισμα. Ἐπειδὴ εἶχε προσβληθῇ ὑπὸ τινος νόσου, ἡ θυγάτηρ του καὶ ὁ γαμβρός του τὸν παρεκάλεσαν μετὰ χειμάρρου δακρύων νὰ γίνῃ χριστιανός, ἀλλ' οὗτος ἀπήντησεν πρὸς αὐτοὺς μὲ κατηγορηματικὴν ἄρνησιν καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὀργῆς του τοὺς ἀπέπεμψε. Τότε ἐπῆλθεν ἡ σκέψις εἰς τὸν γαμβρόν του νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν μνήμην τοῦ μάρτυρος ἁγίου Στεφάνου καὶ τὸν ἰκέτευσε μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις του νὰ προσευχηθῇ δι' αὐτόν, ὅπως ὁ Θεὸς τοῦ ἐμπνεύσῃ τὴν ἀγαθὴν διάθεσιν τοῦ πνεύματος, διὰ νὰ ἐναγκαλισθῇ τὸ

ταχύτερον τὴν πίστιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὴν δέησιν ταύτην ἔκαμε μὲ πολλὰ δάκρυα καὶ στεναγμούς, διακατεχόμενος ὑπὸ τῶν θερμότερων συναισθημάτων εἰλικρινοῦς εὐσεβείας.

Κατόπιν ἀποχωρῶν, ἔλαβε κατὰ τύχην ἄνθη τινὰ ἐκ τοῦ Ἀγίου Βήματος καί, ἐπελθούσης τῆς νυκτός, τὰ ἐτοποθέτησεν εἰς τὸ προσκέφαλον τοῦ ἀρρώστου. Ὁ γέρων ἀπεκοιμήθη. Ἀλλά, πρὸ τῆς αὐγῆς ἀνεφώνησε παρακαλῶν νὰ καλέσουν τὸν ἐπίσκοπον ὅστις κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν εὗρίσκετο κατὰ τύχην πλησίον μου εἰς τὴν Ἰππῶνα. Ὁ ἀσθενής, πληροφορηθεὶς, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος ἦτο ἄπὼν κατὰ τὴν στιγμήν ἐκείνη, ἐκάλεσε μερικοὺς ἱερεῖς. Οἱ ἱερεῖς καταφθάνουν, δηλοῖ εἰς αὐτούς, ὅτι πιστεύει, πρὸς μεγάλην δὲ ἔκπληξιν καὶ ἀπορίαν ὄλων τῶν παρόντων, δέχεται τὸ βάπτισμα. Ὁ γέρων αὐτός, ἐφ' ὅσον ἔζη, δὲν εἶχε πλέον παρὰ μόνον αὐτὰς τὰς λέξεις εἰς τὸ στόμα του : «Χριστέ μου, δέξου τὸ πνεῦμά μου», χωρὶς νὰ γνωρίζῃ, ὅτι αὗται ἦσαν αἱ τελευταῖαι λέξεις ἐκφωνηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ μακαρίου Στεφάνου, λιθοβοληθέντος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. Ἦσαν καὶ αἱ τελευταῖαι λέξεις αὐτοῦ διότι ὀλίγον μετὰ ταῦτα χρόνον ἐτελεύτησεν.

Ὑπῆρχον εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν δύο ἄνδρες πάσχοντες ἐκ ποδάγρας καὶ θεραπευθέντες ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ μάρτυρος. Ὁ εἷς ἦτο ἰθαγενής, ὁ ἕτερος ξένος. Ἡ θεραπεία τοῦ πρώτου ὑπῆρξε πλήρης, ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸν δεύτερον, οὗτος πληροφορηθεὶς τί θὰ ἔπρεπε νὰ κάμῃ ἐν περιπτώσει κατὰ τὴν ὁποίαν εἶχε νέας προσβολὰς τοῦ κακοῦ, τὸ ἔκαμε πράγματι ὁ δὲ πόνος, παρῆλθεν αὐτοστιγμεί.

Ὑπάρχει πόλις τις ὀνόματι Ἀουδούρα, ὅπου εὗρίσκεται ἐκκλησία, ἣτις διατηρεῖ τὴν μνήμην τοῦ μάρτυρος ἁγίου Στεφάνου. Ἐνα μικρὸ παιδάκι ἔπαιζεν εἰς τὴν αὐλήν, ὅταν βόες σύροντες ἓνα κάρρο, ἐκτραπέντες τῆς ὁδοῦ, συνέθλιψαν τὸ παιδί ὑπὸ τοὺς τροχοὺς τοῦ ὀχήματος. Τὸ παιδί ἐξέπνευσεν ἀμέσως, ἡ δὲ μήτηρ του τὸ ἐσήκωσε καὶ τὸ ἐπλησίασε εἰς τὰ Ἅγια Λείψανα, ὅχι δὲ μόνον ἐπανεῦρε τὴν ζωὴν, ἀλλὰ καὶ δὲν παρουσίαζε οὐδὲν ἵχνος τραύματος.

Εἰς τὴν Κασταλίαν περιοχὴν πλησίον τῆς Ἀουδούρας, μία καλογραία ἦτο ἀσθενής καὶ εἰς ἀπελπιστικὴν κατάστασιν. Μετέφεραν τὸ ἔνδυμά της εἰς τὸ αὐτὸ λείψανον, ἀλλ' ἡ καλογραία ἀπέθανε προτοῦ ἐπιστραφῇ τὸ ἔνδυμά της. Ἐν τούτοις οἱ γονεῖς της δὲν παρέλειψαν νὰ ἐνδύσουν τὸ πτώμά της μὲ τὸ ἔνδυμα τοῦτο, καὶ ἡ καλογραία ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ὑγείαν.

Εἰς τὴν Ἰππῶνα κάποιος Σῦρος καλούμενος Βάσος προσήχето πλησίον τῶν λειψάνων διὰ τὴν θυγατέρα του ἀσθενοῦσαν βαρέως. Εἶχε φέρει μεθ' ἑαυτοῦ τὸ ἔνδυμά της. Αἴφνης κα-

τέφθασαν τινὲς τῶν ὑπηρετῶν του, σπεύσαντες ἐκ τῆς οἰκίας του, ὅπως τοῦ ἀναγγείλουν, ὅτι ἡ κόρη του ἦτο νεκρά. Ἐπειδὴ προσήχετο, οἱ φίλοι του ἐδέχθησαν τοὺς ὑπηρέτας καὶ τοὺς ἡμπόδισε νὰ τοῦ εἴπουν ὅ,τι εἶχε συμβῇ ἐκ φόβου, μήπως ἐκσπάση εἰς λυγμοὺς ἐνώπιον τῶν ἄλλων. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν του, τὴν ὁποίαν ἐπλήρουν οἱ στεναγμοὶ τῶν ἰδικῶν του, ἔρριψε τὸ ἔνδυμα τῆς κόρης του ἐπὶ τοῦ σώματός της καὶ αὕτη ἐπανῆλθεν ἀμέσως εἰς τὴν ζωὴν.

Εἰς τὸν αὐτὸν τόπον ὁ υἱὸς ἐνὸς ἐφόρου δημοσίων εἰσπράξεων, καλούμενος Εἰρηναῖος ἀπέθανεν ἐκ νόσου. Τὸ σῶμά του ἔκειτο ἐκτάδην ἄνευ ζωῆς, ἡ δὲ κηδεία του παρεσκευάζετο ἐν μέσῳ δακρύων καὶ στεναγμῶν, ὁπότε εἰς ἐκ τῶν φίλων του, ἀφίνων εἰς τοὺς ἄλλους τοὺς παρηγορητικούς λόγους, ὑπέβαλε τὴν σκέψιν νὰ ἐπαλείψουν τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ μὲ τὸ ἔλαιον τοῦ μάρτυρος, τούτου δὲ γενομένου ὁ νεκρὸς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ζωὴν.

Πάντοτε εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν, ὅπου κατοικοῦμεν, ὁ πρῶην δήμαρχος (Tribunitius) Ἐλευσῖνος (Eleusinus) ἔθεσεν ἐπὶ τῶν λειψάνων τοῦ ἁγίου μάρτυρος εὗρισκομένων εἰς προάστειόν τι τὸ μικρὸν τέκνον του, τὸ ὁποῖον εἶχε πρὸ μικροῦ ἀποθάνει, κατόπιν δὲ μιᾶς προσευχῆς, συνοδευομένης ὑπὸ δακρύων, τὸ τέκνον του ἠγέρθη ζῶν.

Τί νὰ γίνη; Σπεύδω πιεζόμενος ὑπὸ τῆς ὑποσχέσεως νὰ τερματίσω τὸ ἔργον τοῦτο καὶ συνεπῶς δὲν δύναμαι ν' ἀφηγηθῶ πάντα τὰ θαυμάσια γεγονότα, ἅτινα περιῆλθον εἰς γνῶσιν μου, ἀσφαλῶς δὲ πολλοὶ ἀναγινώσκοντες τὰς σελίδας ταύτας, θὰ ὀργισθοῦν διὰ τὸ ὅτι παρέλειψα τόσα θαυμάσια γεγονότα τὰ ὁποῖα γνωρίζουν, ὅπως καὶ ἐγώ. Παρακαλῶ νὰ μὲ συγχωρήσουν καὶ νὰ λάβουν ὑπ' ὄψιν, ὅτι τοῦτο θὰ ἦτο δι' ἐμὲ μακροχρόνιον ἔργον τὸ νὰ εἰσέλθω εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας, τὰς ὁποίας ἡ ἀνάγκη ν' ἀποπερατώσω τὸ σύγγραμά μου τοῦτο μὲ ὑποχρεώνει νὰ παραλείψω. Πράγματι ἐὰν ἤθελα ν' ἀναφέρω ὅλας τὰς ἐκ θαυμάτων θεραπείας χωρὶς νὰ ὑπολογίσω τὰ λοιπὰ θαύματα, τὰ ἐκτελεσθέντα ὑπὸ τοῦ ἐνδοξοτάτου Στεφάνου εἰς τὰς Καλάμας μόνον καὶ τὴν Ἰππῶνα θὰ ὑπῆρχε ὑλικὸν διὰ πολλοὺς τόμους καὶ ἂν ἀκόμη δὲν θὰ ἠδύνατό τις νὰ περισυλλέξῃ παρὰ μόνον τὰ γεγονότα τῶν θεραπειῶν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα κατέγραψαν ὅπως ἀναγινώσκονται ὑπὸ τῶν λαῶν. Ἡμεῖς οἱ ἴδιοι προδιεγράψαμεν τοῦτο βλέποντες, ὅτι ἐπαναλαμβάνοντο κατὰ τὰς ἡμέρας μας θαύματα τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, ὅμοια πρὸς ἐκεῖνα τῶν «Ἀρχαίων Χρόνων» τὰ ὁποῖα δὲν ἔπρεπε διόλου νὰ ἐξαφανισθοῦν ἀπὸ τὴν μνήμην τῶν ἀνθρώπων.

Τὸ λείψανον τοῦτο εὗρίσκεται εἰς τὴν Ἰππῶνα μόλις πρὸ

δύο ἐτῶν, μολονότι δὲ δὲν προέβησαν, — εἶμαι βέβαιος περὶ τούτου — εἰς τὴν ἀφήγησιν ὅλων τῶν θαυμάτων, τὰ ὅποια ἐγένοντο ἔκτοτε, τὰ μνημονευθέντα γραπτῶς φέρουν τὴν στιγμὴν ταύτην τὸν ἀριθμὸν τοῦλάχιστον ἑβδομήκοντα. Ἀλλ' εἰς τὰς Καλάμας, ὅπου κατεῖχον πολὺν χρόνον πρὸ ἡμῶν τὰ λείψανα ταῦτα αἱ σχετικαὶ ἀφηγήσεις ἐπολλαπλασιάσθησαν πολὺ περισσότερον, ὃ δὲ ἀριθμὸς τῶν ἀναφερομένων θαυμάτων τυγχάνει πολὺ μεγαλύτερος.

Γνωρίζομεν ἀκόμη πολλὰ ἄλλα θαύματα, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ μάρτυρος ἐκτελεσθέντα εἰς τὴν Οὐζάλην, ἀποικίαν παρὰ τὴν Ἰτύκην, ὅπου ὁ ἐπίσκοπος Εὐόδιος διαιώνισε τὴν μνήμην του πρὶν διακομισθοῦν τὰ λείψανά του εἰς τὴν Ἰππῶνα. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει συνήθεια εἰς τὸν τόπον τοῦτον νὰ συντάσσουν τοιούτου εἴδους ἀφηγήσεις ἢ μᾶλλον δὲν ὑπῆρχε τοιαύτη συνήθεια, φαίνεται ὅμως ὅτι βραδύτερον ἤρχισαν νὰ προβαίνουν εἰς τὴν σύνταξιν τοιούτων. Τελευταίως εὐρισκόμην εἰς τὸν τόπον τοῦτον καὶ μετὰ τὴν ἄδειαν τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου παρεκάλεσα μίαν γυναῖκα, λίαν διακεκριμένης κοινωνικῆς καταστάσεως, καλουμένην Πετρωνίαν, νὰ μοῦ ἀφηγηθῇ τὸν θαυματουργὸν τρόπον μετὰ τὸν ὅποιον εἶχε θεραπευθῇ ἐκ μακρᾶς καὶ σκληρᾶς νόσου, ἣτις ἀνθίστατο εἰς ὅλας τὰς προσπαθείας τῶν ἱατρῶν, διὸ καὶ ὁ τρόπος τῆς θεραπείας ταύτης ἐγένετο γνωστός εἰς τὸν λαόν. Ἡ γυνὴ αὕτη ὑπήκουσε προθύμως καὶ ἀνέφερεν εἰς τὴν ἀφήγησίν της ἐν γεγονός, τὸ ὅποιον ἀδυνατῶ νὰ παρασιωπήσω, παρὰ τὴν μεγάλην σπουδὴν μου νὰ τερματίσω τὸ ἔργον αὐτό. Μᾶς εἶπε λοιπόν, ὅτι κάποιος Ἰουδαῖος τὴν συνεβούλευσε νὰ ζωσθῇ γυμνὴ ὑπὸ τὰ ἐνδύματα μετὰ πλόκαμον τριχῶν, ὅπου θὰ εὕρισκετο δακτύλιος φέρων ἐπὶ τοῦ πλαισίου του λίθον εὐρεθέντα εἰς τὰ νεφρὰ βοός. Ἐφωδιασμένη μετὰ τὸ φυλακτὸν τοῦτο, προσῆλθεν εἰς τὸ μνημεῖον τοῦ ἁγίου μάρτυρος.

Ἀλλά, ἡμέραν τινά, κατὰ τὴν ὁποίαν, ἀναχωρήσασα ἐκ Καρχηδόνος, εὐρέθη παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ Βαγράδα ποταμοῦ, ἀντελήφθη εἰς τοὺς πόδας της, ἐγειρομένη, τὸν περίφημον δακτύλιον τοῦ Ἰουδαίου. Κατάπληκτος, ἔθεσε τὴν χεῖρά της εἰς τὴν ἐκ βοστρύχων ζώνην της, ὅπου εἶχε τοποθετηθῇ ὁ δακτύλιος οὗτος.

Βλέπουσα ὅτι ἦτο τελείως ἐφηρμοσμένη εἰς τὸ σῶμά της μετὰ τοὺς κόμβους της, καὶ εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου τὴν εἶχε τοποθετήσῃ, ὑποπτεύθη ὅτι κάπου θὰ εἶχε θραυσθῇ καὶ ὅτι ὁ δακτύλιος θὰ εἶχε πέσει, ἐπειδὴ τὴν εὗρεν ἀκεραίαν διεῖδεν εἰς τὸ θαῦμα τοῦτο τὸ τεκμήριον τῆς θεραπείας της. Ὅθεν, ἀποσπάσασα τὴν ζώνην ταύτην μετὰ τοῦ δακτυλίου, τὴν ἔρριψεν εἰς τὸν ποταμόν. Οἱ μὴ πιστεύοντες ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ

μητρικοῦ κόλπου, χωρὶς ν' ἀλλοιωθῇ ἡ παρθενία τῆς Μητρός του καὶ ὅτι εἰσῆλθε, κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, ἐκεῖ ὅπου εὗρίσκοντο οἱ μαθηταί του, δὲν θὰ θελήσουν νὰ πιστεύσουν τὸ γεγονὸς τὸ ὁποῖον ἀνέφερα, ἀλλ' ἄς ζητήσουν σχετικὰς πληροφορίας καὶ ἂν τὸ εὗρουν ἐρειδόμενον ἐπὶ ἀποδείξεων, ἄς πιστεύσουν καὶ τὰ λοιπά. Ἡ γυνὴ εἰς τὴν ὁποίαν συνέβη τὸ γεγονὸς τοῦτο, εἶναι ἔνδοξον μέλος γνωστῆς οἰκογενείας, συνεζευγμένη μετ' ἀνδρὸς διακεκριμένου, κατοικεῖ δὲ εἰς τὴν Καρχηδόνα.

Ἡ πόλις εἶναι σημαντικὴ, τὸ πρόσωπον ὑψηλῆς περιοπῆς ὅθεν τὸ γεγονὸς δὲν δύναται ν' ἀποκρυβῇ εἰς τὸν θέλοντα νὰ τὸ ἐξετάσῃ. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι βέβαιον, εἶναι τὸ ὅτι ὁ μάρτυς ἡ παρέμβασις τοῦ ὁποίου ἐπέτυχε τὴν θεραπείαν της, ἐπίστευεν εἰς τὸν υἱὸν γυναικός, ἣτις παρέμεινε παρθένος· εἰς Ἐκεῖνον, ὅστις εἰσῆλθε, κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, ἐκεῖ ὅπου εὗρίσκοντο οἱ μαθηταί του· τέλος ἐπίστευσε τὸ γεγονὸς ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ὁποίου ἐμνημόνευσα ὅλα τὰ θαύματα, δηλαδὴ τὴν ἀνάβασίν του εἰς τὸν οὐρανὸν μετὰ τοῦ σώματός του, μὲ τὸ ὁποῖον εἶχε ἀναστηθῇ. Τὸ ὅτι τελοῦνται τόσα θαύματα τῇ παρεμβάσει του, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι προσέφερε τὴν ζωὴν αὐτοῦ διὰ τὴν πίστιν ταύτην.

Ἀκόμη καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν τελοῦνται πολυάριθμα θαύματα διὰ τῆς παρεμβάσεως Ἐκεῖνου, ὅστις ἀρέσει εἰς τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος τὰ ἐκτελεῖ κατὰ τὴν βούλησίν του. Ἐκεῖνος, ὅστις ἐτέλεσεν ὅλα τὰ θαύματα, τὴν ἀφήγησιν τῶν ὁποίων ἀναγινώσκομεν. Πλὴν ὅμως δὲν μεταδίδονται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ δὲν ἀποτελοῦν ἀντικείμενον τακτικῆς ἀναγνώσεως, ἡ ὁποία θὰ ἡμπόδιζε ν' ἀποσπῶνται ἐκ τοῦ πνεύματος καὶ νὰ ἐξαφανίζωνται ἐπὶ τῆς εὐκινήτου ἅμμου τῆς μνήμης τῶν ἀνθρώπων, διότι ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς τόπους ὅπου, ὅπως ἤρχισαν νὰ πράττουν ἐδῶ, ἡ ἀφήγησις τῶν ἐκτελεσθέντων θαυμάτων, γραφεῖσα παρὰ τῶν προσώπων τούτων ἠυνοήθησαν, ἀναγινώσκεται εἰς τὸν λαόν, οἱ παρόντες εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ταύτην τὰ ἀκούουν ὅπωςδὴποτε ἀλλὰ ὑπάρχουν πολλοί, οἵτινες δὲν παρίστανται διόλου. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν παρισταμένων ὀλίγοι μόνον διατηροῦν εἰς τὴν μνήμην των κατὰ ἀπὸ ὅσα ἤκουσαν καὶ οἱ ὁποῖοι διηγοῦνται κατὰ σχετικὸν εἰς τοὺς μὴ παρακολουθήσαντας τὴν ἀνάγνωσιν ταύτην.

Ἀναγινώσκεται εἰς τὴν Ἰππῶνα ἓνα θαῦμα ὃχι μεγαλύτερον ἐκείνων τὰ ὁποῖα πρὸ ὀλίγου ἀνέφερα, ἀλλ' ἐν τούτοις τόσον λαμπρὸν καὶ τόσον περίφημον, ὥστε, δὲν ὑπῆρξεν οὔτε ἓνας κάτοικος τῆς Ἰππώνας, ὅστις νὰ μὴ τὸ εἶχε ἴδει καὶ νὰ μὴ τὸ ἐγνώριζε. Τὸ θαῦμα τοῦτο οὐδέποτε εἶναι δυνατὸν νὰ λησμονηθῇ. Δέκα ἀδέλφια ἐκ τῶν ὁποίων τὰ ἑπτὰ ἦσαν ἀγόρια καὶ τὰ τρία κορί-

τσια, ἀνήκοντα εἰς διακεκριμένην οἰκογένειαν τῆς Καισαρείας ἐν Καππαδοκίᾳ, ἔλαβον τὴν κατάραν τῆς μητρὸς των, ὃ θάνατος τοῦ συζύγου τῆς ὁποίας τὴν ἀπεστέρησε πάσης δυνατῆς προστασίας. Ἡ γυνὴ αὕτη ἐδέχθη παρὰ τῶν τέκνων τῆς σκληροτάτην προσβολήν, ἥ δὲ θεία ἐκδίκησις τὰ ἐπληξεν ὅλα διὰ φρικώδους τρόμου (τρεμούλας) τῶν μελῶν των. Μὴ δυνάμενα νὰ ἀνέχωνται τὴν οἰκτρὰν ταύτην κατάστασιν ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν συμπολιτῶν των διεσκορπίσθησαν εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς περιοχὰς τοῦ ῥωμαϊκοῦ κόσμου.

Δύο ἐξ αὐτῶν, εἰς ἀδελφὸς καὶ μία ἀδελφή, ἦλθον εἰς τὴν Ἰππῶνα. Ὡνομάζοντο Παῦλος καὶ Παλλαδία, ἦσαν δὲ ἤδη γνωστοὶ εἰς πολλὰ μέρη λόγῳ τῆς συμφορᾶς των. Ἐφθασαν εἰς τὴν πόλιν ταύτην ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ Πάσχα καὶ ἐπεσκέπτοντο καθημερινῶς τὸ μνημεῖον, ὅπου ἀπέκειντο τὰ λείψανα τοῦ μάρτυρος, ἐνδοξοτάτου ἀγίου Στεφάνου, ἱκετεύοντες τὸν Θεὸν νὰ τοὺς συγχωρήσῃ, ὅπως ἀνακτήσουν τὴν ὑγείαν των. Παντοῦ ὅπου εὕρισκοντο, προσείλκυνον τὰ βλέμματα τοῦ λαοῦ. Πρόσωπά τινα, τὰ ὁποῖα τοὺς εἶχον ἰδεῖ ἀλλαχοῦ καὶ ἦσαν ἐνήμεροι τῆς αἰτίας τῆς νόσου των, ἀφηγοῦντο ταύτην, ὅσον ἠδύναντο εἰς τοὺς ἄλλους.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, τὴν πρωΐαν τῆς ὥραίας ταύτης ἑορτῆς τοῦ Κυρίου, ὁπότε μέγα πλῆθος λαοῦ εὕρισκετο εἰς τὸν ναόν, ὃ νέος ἐκράτει προσευχόμενος τὸ κιγκλίδωμα τοῦ μνημείου τῶν ἀγίων μαρτύρων. Ἐξαφνα καταπίπτει ὕπιος καὶ παραμένει ἐκτάδην ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ὡς ἐὰν εἶχεν ἀποκοιμηθῇ, ἀλλὰ χωρὶς νὰ αἰσθάνεται τὸν τρόμον ἐκεῖνον (τρεμούλαν), ὃ ὁποῖος δὲν τὸν ἄφινε οὔτε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ὕπνου του. Ὅλοι οἱ παριστάμενοι κατάπληκτοι ἐπὶ τῇ θέᾳ ταύτῃ κατελήφθησαν ἄλλοι μὲν ὑπὸ τινος δέους καὶ ἄλλοι ὑπὸ οἴκτου. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἠθέλησαν νὰ τὸν σηκώσουν, ἀλλὰ ἄλλοι τοὺς ἠμπόδισαν, ἰσχυριζόμενοι, ὅτι θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ ἀναμείνουν τὸ τέλος ὅλων αὐτῶν. Ὁ Παῦλος ἐγείρεται, δὲν τρέμει πλέον, ἔχει θεραπευθῇ καί, ἰστάμενος ὄρθιος, παρατηρεῖ τὸ πλῆθος, τὸ ὁποῖον ἔχει προσηλωμένους ἐπ' αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς. Οὐδεὶς ὑπῆρξε μὴ ἀναπέμψας αἶνους εἰς τὸν Θεόν. Ὁ ναὸς ἐπληροῦτο ἐξ ὅλων τῶν σημείων τοῦ ἀπὸ ἰαχὰς ἱκανοποιήσεως. Ἐσπευδον οἱ πιστὸι πρὸς ἐμὲ εἰς τὴν θέσιν ὅπου ἐκαθήμην καὶ ἐκ τῆς ὁποίας ἐπρόκειτο νὰ ἐγερθῶ, καὶ ὃ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου μοῦ διηγεῖτο ὃ καθεὶς τὸ γεγονὸς ὡς ἐὰν ἦτο πρῶτος αὐτός, ὃ ὁποῖος μοῦ τὸ ἀνεκοίνωνε. Ὑπὸ τὸ κράτος τῆς χαρᾶς μου ἀνέπεμπον αἶνους πρὸς τὸν Θεὸν ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδίας μου, ὁπότε ὃ νέος κα-

ταφθάνει αὐτός ὁ ἴδιος περιστοιχούμενος ὑπὸ τοῦ πλήθους καὶ πίπτει εἰς τοὺς πόδας μου. Τὸν σηκώνω καὶ τὸν ἀσπάζομαι, ἔπειτα δὲ προχωροῦμεν πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἐκκλησιαζομένων. Ὁ ναὸς ἦτο κατάμεστος καὶ ἀντηχοῦσε ἀπὸ κραυγᾶς χαρᾶς. Ἐξ ὅλων τῶν σημείων δὲν ἤκουέ τις παρὰ τὰς φωνάς : Χάριτας τῷ Θεῷ! Δόξα τῷ Ὑψίστῳ! Οὐδεὶς ἐσιώπα. Χαιρετίζω τὸν λαὸν καὶ αἱ ἰαχαὶ διπλασιάζονται πανταχόθεν.

Τέλος ἀποκαθίσταται ἡ σιωπὴ καὶ ἀρχίζομεν ν' ἀναγινώσκωμεν τὰ μαθήματα τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς. Ὄταν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ σημεῖον, τὸ ὁποῖον ἔδει νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς κείμενον τοῦ κηρύγματός μου, εἶπον λέξεις τινὰς σχετικὰς πρὸς τὴν ἐπισημότητα καὶ τὰ συναισθήματα χαρᾶς, τὰ ὁποῖα κατεῖχαν τὴν ψυχὴν πάντων, ἀφίνων τοὺς πιστοὺς νὰ θαυμάσουν τὴν εὐγλωττίαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἔργῳ τὸ ὁποῖον συνετελέσθη μᾶλλον παρὰ εἰς ὅλα τὰ κηρύγματά μου. Ὁ νέος ἐγευμάτισε μεθ' ἡμῶν καὶ μᾶς ἀφηγήθη τὴν δυστυχίαν του, ὡς καὶ ἐκείνην τῆς ἀδελφῆς καὶ τῆς μητρὸς του. Τὴν ἐπαύριον μετὰ τὸ κήρυγμα ὑπεσχέθην ν' ἀναγνώσω εἰς τὸν λαὸν τὴν ἀφήγησιν τοῦ θαύματος τούτου. Τὴν ἡμέραν ταύτην, ἥτις ἦτο ἡ τρίτη μετὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα, καθ' ὃν χρόνον ἀνεγίνωσκον τὴν ἀφήγησιν ταύτην εἰς τὸν λαόν, ἔδωσα ἐντολὴν νὰ τοποθετήσουν τὸν ἀδελφὸν καὶ τὴν ἀδελφὴν εἰς τὰς βαθμίδας τοῦ ἄμβωνος, ὁπόθεν ἐπρόκειτο νὰ ὁμιλήσω, πλῆθος δὲ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν εἶχον πρὸς αὐτοὺς προσηλωμένα τὰ βλέμματα. Ὁ ἀδελφὸς ἐστέκετο ὄρθιος, θεραπευμένος ἀπὸ τὴν φρικαλέαν του νόσον· ἡ ἀδελφὴ ἔτρεμεν ἀκόμη εἰς ὅλα τὰ μέλη της, οὕτως ὥστε οἱ μὲν ἰδόντες τὸν ἀδελφὸν πρὸ τῆς θεραπείας του ἠδυνήθησαν νὰ ἐννοήσουν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς εἶχεν ἐν αὐτῷ ἐπιτελέσει, δηλαδὴ ἐκεῖνο, διὰ τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ χαροῦν δι' αὐτὸν καὶ νὰ ζητήσουν δι' ἐκείνην.

Ἐν τούτοις, ὅταν ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἀφηγήσεώς των ἐτεροματίσθη, ἔδωσα ἐντολήν, ὅπως ἀποσυρθοῦν ἐκ τοῦ τόπου, ὅπου τοὺς εἶχον τοποθετήσει διὰ νὰ εἶναι ὁρατοὶ εἰς τὸν λαόν, ὅτε δὲ ἤρχισα νὰ ἐκφράζω σκέψεις τινὰς περὶ ἐκείνου, ὅπερ συνέβη, διεκόπην ἐν μέσῳ τοῦ λόγου μου ὑπὸ νέων ἰαχῶν χαρᾶς ἐκφωνομένων ἐκ τοῦ παρεκκλησίου τοῦ μάρτυρος. Ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι μὲ ἤκουον στρέφουν ἀμέσως τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸ μέρος τοῦτο καὶ ὁρμοῦν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Ἡ Παλλαδία, ἀφίνουσα τὴν βαθμίδα, ὅπου τῆς εἶπον ν' ἀναβῇ, ἔσπευσε νὰ προσευχηθῇ πλησίον τοῦ ἁγίου μάρτυρος. Μόλις ἤγγισε τὴν κιγκλίδα, καταπίπτει, καθὼς ἀκριβῶς καὶ ὁ ἀδελφὸς της, καὶ καταλαμβάνεται ὑπὸ εἶδους τινὸς νάρκης, ἐκ τῆς ὁποίας ἐγείρεται θεραπευμένη, ἐνῷ δὲ ἡμεῖς ἐζητούσαμεν νὰ ἴδωμεν τί συνέβη καὶ πόθεν προήρ-

χοντο αἱ χαρμόσυναι ἰαχαὶ τοῦ λαοῦ, τὸ πλῆθος εἰσέρχεται μὲ τὴν νεαρὰν κόρην εἰς τὴν βασιλικὴν ὅπου ἡμεῖς εὐρισκόμεθα καὶ τὴν ὁδηγοῦν θεραπευμένην ἐκ τοῦ τόπου, ὅπου ἀνεπαύοντο τὰ λείψανα τοῦ μάρτυρος. Τότε ἐξῆλθεν ἐκ πάντων τῶν στομάτων τοιαύτη κραυγὴ θαυμασμοῦ, ὥστε ἐφάνη, ὅτι οὐδέποτε θὰ ἐτερματίζοντο ὁ ἐνθουσιασμός καὶ τὰ δάκρυα. Τὴν ὠδήγησαν εἰς τὸν ἴδιον τόπον, εἰς τὸν ὁποῖον παρέμεινε μικρὸν χρόνον προηγουμένως, ἀκόμη ταρασσομένην ἐκ τοῦ τρόμου της. Διακατεῖχοντο ὑπὸ συναισθήματος χαρᾶς ὁμοίου πρὸς τὴν θλίψιν, τὴν ὁποίαν ἠσθάνθησαν πρὸ ὀλίγου, βλέποντες ταύτην εἰς μίαν κατάστασιν τόσον διαφορετικὴν.

Ἐπίσης διακατεῖχοντο ὑπὸ ἐνθουσιώδους θαυμασμοῦ, βλέποντες, ὅτι αἱ εὐχαὶ πάντων εἶχον εἰσακουσθῆ, τοσούτῳ μᾶλλον καθόσον ἐδεήθησαν ὑπὲρ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ὑγείας της. Πρὸς τὸν Θεὸν ἀνεπέμφθησαν τόσοι ὕμνοι, τόσοι ἰαχαὶ χαρᾶς, ὥστε τὰ ὦτα ἡμῶν μόλις ἠδυνήθησαν ν' ἀνισταθῶσιν. Ἀλλά, τί εὐρίσκετο εἰς τὸ βάθος τῶν ἐν θριάμβῳ τούτων καρδιῶν; Ἡ πίστις εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐσκόρπισε τὸ αἷμά του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ὅλα τὰ θαύματα, τὰ ὑπὸ τῶν μαρτύρων ἐκτελεσθέντα ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διαπιστώνουν τὴν πίστιν εἰς τὸν Χριστόν, διὰ τὸν ὁποῖον ἐδυσίασαν τὴν ζωὴν αὐτῶν οἱ μάρτυρες.

Ὅλα τὰ θαύματα ταῦτα δὲν εἶναι τεκμήρια διὰ τὴν πίστιν ἐκείνην, διακηρύσσουσιν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν μετὰ τοῦ σώματός του καὶ ἀνέβη εἰς τὸν οὐρανὸν μετ' αὐτοῦ; Πράγματι, ἐπειδὴ οἱ μάρτυρες ἦσαν οἱ μάρτυρες, δηλαδὴ ἡ ζωσα ἀπόδειξις τῆς πίστεως ταύτης, ἐγίνοντο ὁ στόχος τῆς ἐχθρότητος τοῦ κόσμου, τὸν ὁποῖον ἐνίκησαν οὐχὶ ἀνιτάσσοντες τὴν βίαν πρὸς τὴν βίαν, ἀλλ' ὑφιστάμενοι τὸν θάνατον. Διὰ τὴν πίστιν ταύτην ἀπέθανον ἐκεῖνοι, οἱ δυνάμενοι διὰ τῆς παρεμβάσεώς των νὰ ἐπιτύχουν πᾶσαν εὐνοίαν παρὰ τοῦ Κυρίου ὑπὲρ τῶν νεκρῶν. Διὰ τὴν πίστιν ταύτην ἐδεινσπάθησαν, ἡ δὲ θαυμασία καρτερία των συνωδεύθη ἀπὸ τὰ θαύματα τῆς δυνάμεως ταύτης. Πράγματι, ἐὰν ἡ ἀνάστασις τῆς σαρκὸς διὰ τὴν αἰώνιον ζωὴν δὲν εἶχεν ἐν τῷ Χριστῷ προηγηθῇ, ἡ δὲν πρόκειται νὰ πραγματοποιηθῇ, ὅπως ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν ἐξήγγειλεν, ἡ ὁ-

πως προείπον αὐτὴν οἱ προφηταί, πῶς συμβαίνει, ὥστε ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ὑπέστησαν τὸν θάνατον διὰ τὴν πίστιν, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀνάστασις αὕτη διακηρύσσεται, ν' ἀποκτήσουν μίαν τόσον μεγάλην δύναμιν; Εἴτε διότι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἐκτελεῖ τὰ θαύματα ταῦτα, καθ' ὃν θαυμαστὸν τρόπον ἐνεργεῖ χρονικῶς, αὐτός, ὅστις εἶναι αἰώνιος· εἴτε διότι τὰ ἐκτελεῖ διὰ τῶν θεραπεπόντων του· εἴτε διότι ἐκτελεῖ τινὰ ἐξ αὐτῶν διὰ τῶν ψυχῶν τῶν μαρτύρων, ὡς ἐὰν οὗτοι ἔζων ἀκόμη ἐδῶ κάτω ἐν σαρκί· εἴτε διότι τὰ ἐκτελεῖ διὰ τῶν ἀγγέλων, πρὸς τοὺς ὁποίους δίδει ἐντολὰς κατὰ τρόπον ἀόρατον, ἀμετάβλητον καὶ ἀσώματον, οὕτως ὥστε ὅ,τι ἀποδίδομεν εἰς τοὺς μάρτυρας δὲν ὀφείλεται παρὰ εἰς τὰς προσευχὰς καὶ τὴν παρέμβασίν των καὶ οὐχὶ εἰς τὴν δροσίν των· εἴτε τέλος, ἐπειδὴ ἐκ τῶν θαυμάτων τούτων ἄλλα μὲν ἐκτελοῦνται κατ' αὐτόν, ἄλλα δὲ κατ' ἐκεῖνον τὸν τρόπον, τὸν ὅποιον ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐννοήσωμεν, πάντως ἐν εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ὅλα τὰ θαύματα ταῦτα δὲν παύουν οὐδαμῶς νὰ εἶναι τεκμήρια συνηγοροῦντα ὑπὲρ τῆς πίστεως, ἣτις διακηρύσσει, ὅτι ἡ σὰρξ θ' ἀναστηθῇ διὰ τὴν αἰωνιότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Πόσον οἱ μάρτυρες, οἱ ἐκτελοῦντες δεῖα συνάρσει θαύματα, ἵνα λατρεύηται ὁ ἀληθινὸς Θεός, εἶναι περισσότερον ἄξιοι τοῦ σεβασμοῦ ἡμῶν, παρὰ οἱ δαίμονες, οἱ ὅποιοι ἐκτελοῦν θαύματα διὰ νὰ ἐκλαμβάνωνται ὡς θεοὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι.

Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο θὰ ὑπάρξουν τινές, οἱ ὅποιοι θὰ μᾶς ἀπαντήσουν, ὅτι καὶ οἱ θεοὶ των ἐκτελοῦν θαύματα. Ὡραῖον πρᾶγμα τὸ ὅτι ἐπὶ τέλους παραβάλλουν τοὺς θεοὺς των μὲ ἰδικούς μας ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι δὲν εὐρίσκονται πλέον εἰς τὴν ζωὴν. Μήπως θὰ εἴπουν καὶ ὅτι οἱ θεοί, ὅπως ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Ρωμύλος καὶ τόσοι ἄλλοι καταταχθέντες εἰς τὴν ὁμήγουριν τῶν θεῶν, δὲν εἶναι μόνον ἀνθρώποι ζήσαντες ἐδῶ κάτω; Ἀλλά, οἱ ἰδικοὶ μας μάρτυρες δὲν εἶναι διόλου θεοί, διότι γνωρίζομεν, ὅτι ὁ ἰδικός μας δὲν εἶναι παρὰ εἰς καὶ μόνος Θεός. Ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παραβάλωμεν τὰ θαύματα, τὰ ἐκτελεσθέντα εἰς τοὺς ναοὺς τῶν ψευδοθέων μετὰ τῶν ὀφειλομένων εἰς τὴν δύναμιν τῶν λειψάνων τῶν μαρτύρων μας. Καὶ ἂν ἀκόμη φαίνεται ὅτι μετὰ τῶν μὲν καὶ τῶν δὲ ὑφίσταται κάποια ὁμοιότης, ἐν τούτοις οἱ θεοὶ των ἠττήθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μας καθὼς ἀκριβῶς ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως οἱ μάγοι τοῦ Φαραώ, (Ἐξοδ. Η'). Οἱ

δαίμονες ἔξετέλεσαν θαύματα, διὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν ἀνάγκην μιᾶς ἀσεβοῦς ἀλαζονείας, ἥτις τοὺς ὥθησε νὰ γίνουν θεοὶ των. Τοῦναντίον οἱ μάρτυρες, ἢ μᾶλλον αὐτοὺς ὁ ἴδιος ὁ Θεός, διὰ τῆς προσευχῆς καὶ τῆς συμπαραστάσεως τῶν μαρτύρων, δὲν ἐκτελοῦν τὰ θαύματά των παρὰ μόνον πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πίστεως, ἢ ὅποια μᾶς κάμνει νὰ πιστεύωμεν, ὅτι δὲν εἶναι θεοὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, ἀλλ' ὅτι ἔχουν ἓνα καὶ μόνον Θεὸν μεθ' ἡμῶν.

Τέλος οἱ ἀντίπαλοί μας ὠκοδόμησαν ναοὺς, ἀνήγειραν βωμοὺς εἰς θεοὺς τοιούτους καὶ καθίδρυσαν ἱερεῖς καὶ θυσίας πρὸς δόξαν των. Ἡμεῖς τοῦναντίον δὲν ἀνεγείραμεν ναοὺς εἰς τοὺς μάρτυράς μας, ὡς ἔαν ἦσαν θεοί, ἀλλὰ διατηροῦμεν τὴν μνήμην αὐτῶν ὡς ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους ἐθέρισε μὲν ὁ θάνατος, ἀλλ' αἱ ψυχαὶ αὐτῶν ζοῦν παρὰ τῷ Θεῷ, ἔαν δὲ ἀνεγείρωμεν βωμοὺς εἰς τὴν μνήμην ταύτην, δὲν τὸ κάμνομεν, διὰ νὰ προσφέρωμεν θυσίαν εἰς τοὺς μάρτυρας, ἀλλ' εἰς τὸν Θεὸν τῶν μαρτύρων, τὸν μοναδικὸν Θεόν, ὅστις εἶναι καὶ ὁ ἰδικός μας. Κατὰ τὰς θυσίας, πού προσφέρομεν πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ τῶν βωμῶν τούτων, τὰ ὀνόματά των ἀπαγγέλλονται, ὡς ὀνόματα ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ, οἵτινες ἐνίκησαν τὸν κόσμον αὐτὸν ἐν ὀνόματί του, ἀλλὰ δὲν ἐπικαλεῖται αὐτοὺς ὁ ἱερεὺς, ὁ τελῶν τὴν θυσίαν, διότι τελεῖ ταύτην ὅχι δι' αὐτούς, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεόν, παρ' ὅλον ὅτι ἡ θυσία αὕτη τελεῖται εἰς τὸ προσευχητήριον, τὸ ἀνεγερεθὲν εἰς μνήμην των, δεδομένου ὅτι εἶναι ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχὶ τῶν μαρτύρων.

Ποίους θαυματουργοὺς πρέπει λοιπὸν νὰ πιστεύωμεν, ἐκείνους οἱ ὅποιοι θέλουν νὰ ἐκλαμβάνονται ὡς θεοὶ παρ' ἐκείνων, διὰ τοὺς ὁποίους ἐκτελοῦν τὰ θαύματα, ἢ ὅσους τὰ ἐκτελοῦν διὰ νὰ πιστεύσῃ ὁ κόσμος εἰς ἓνα καὶ μόνον Θεόν, ὅστις οὐδεὶς ἄλλος εἶναι εἰμὴ ὁ Χριστός; Ἡ ἴσως ἐκείνους, οἵτινες ἐπιθυμοῦν, ὅπως εἶναι ἱερὰ καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἐγκλήματά των; Ἡ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι δὲν θέλουν οἱ ἔπαινοί των νὰ εἶναι κάτι τὸ ἱερόν, ἀλλ' ἀνάγουν ὅλους ἐκείνους (τοὺς ἐπαίνους) τῶν ὁποίων ἦσαν ἄξιοι πραγματικῶς, εἰς τὴν αὔξησιν τῆς δόξης Ἐκείνου, ἐν ᾧ ἐπληρέθησαν. Διότι αἱ ψυχαὶ των ἐπληρέθησαν ἐν τῷ Κυρίῳ (Ψαλμ. ΛΓ', 3). Λοιπὸν ἄς τοὺς πιστεύσωμεν, ὅταν μᾶς λέγουν τὴν ἀλήθειαν καὶ ὅταν θαυματουργοῦν, διότι ἀπέθανον, διακηρύσσοντες τὴν ἀλήθειαν, ὅπως δυνήθοῦν νὰ ἐκτελοῦν τὰ θαύματα ταῦτα. Ὅθεν ἐκ τῶν ἀληθειῶν, τὰς ὁποίας διακηρύσσουν, ἡ πρώτη εἶναι, ὅτι ὁ Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν καὶ ἔδειξε πρῶτος αὐτὸς τὴν ἀθανασίαν τῆς ἀναστάσεως ἐν τῷ σώματί του, ἀθανασίαν, τὴν ὁποίαν μᾶς ὑπεσχέθη εἶτε εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ νέου αἰῶνος, εἶτε κατὰ τὸ τέρμα τοῦ παρόντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

Κατὰ τῶν μαθητῶν τοῦ Πλάτωνος, οἱ ὅποιοι, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ φυσικὸν βάρος τῶν στοιχείων, συμπεραίνουν, ὅτι γήϊνον σῶμα δὲν δύναται νὰ ὑπάρχη εἰς τὸν οὐρανόν.

Φιλόσοφοι, τὰς σκέψεις τῶν ὁποίων γνωρίζει πόσον εἶναι μάταιαι ὁ Θεὸς (Ψαλμ. 93,11), λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὸ βάρος τῶν στοιχείων, συνάγουσιν συμπεράσματα ἀντίθετα πρὸς τὸ μέγα τοῦτο δῶρον τοῦ Θεοῦ.

Πράγματι ὁ διδάσκαλος αὐτῶν, ὁ Πλάτων, ἐδίδαξεν αὐτούς, ὅτι τὰ δύο ταῦτα μεγάλα σώματα τοῦ κόσμου, τοποθετημένα εἰς μεγίστην ἀπόστασιν ἀπ' ἀλλήλων, συνδέονται καὶ συνενοῦνται μεταξύ των διὰ δύο σωμάτων: τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ ὕδατος. Ἐντεῦθεν, λέγουσιν, ἔπεται, ὅτι, ἐφ' ὅσον τὸ πρῶτον σῶμα, κινούμενον ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω, εἶναι ἡ γῆ, τὸ δεύτερον ὑπεράνω τῆς γῆς τὸ ὕδωρ, τὸ τρίτον ὑπεράνω τοῦ ὕδατος ὁ ἀήρ καὶ τὸ τέταρτον ὑπεράνω τοῦ ἀέρος ὁ οὐρανός, εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρχη σῶμα γήϊνον εἰς τὸν οὐρανόν, διότι ἕκαστον στοιχεῖον, διὰ νὰ μένῃ εἰς τὴν θέσιν του, ἰσορροπεῖ διὰ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ βάρους. Ἴδου διὰ ποίων ἐπιχειρημάτων ἡ ἀδυναμία τῶν ἀνθρώπων, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ματαιότητος, θέτει ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ.

Τί κάμνουν λοιπὸν εἰς τὸν ἀέρα τόσα γήϊνα σώματα, ἀφοῦ ὁ ἀήρ εἶναι τὸ ὑπεράνω τῆς γῆς τρίτον στοιχεῖον; Μήπως Ἐκεῖνος, ὅστις ἔδωκεν εἰς τὰ πτηνὰ τὴν ἱκανότητα νὰ στηρίζωνται εἰς τὸν ἀέρα διὰ πτερυγίων ἐλαφρῶν, δὲν δύναται νὰ προσδώσῃ εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ἀθάνατον γενόμενον, τὴν δύναμιν νὰ οἰκῇ εἰς τὰ ὕψη τοῦ οὐρανοῦ; Ἀλλὰ τὰ γήϊνα ζῶα, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ πετοῦν, εἰς τὴν τάξιν τῶν ὁποίων ἀνήκει ὁ ἄνθρωπος, διαβιοῦν, φυσικά, ἐπὶ τῆς γῆς, καθὼς ἀκριβῶς οἱ ἰχθῦς, οἵτινες ζῶσιν ἐντὸς τοῦ ὕδατος. Διατί λοιπὸν τὸ γήϊνον ζῶον δὲν λαμβάνει τὴν ζωὴν αὐτοῦ τοῦλάχιστον ἐκ τοῦ δευτέρου στοιχείου, ὅπερ εἶναι τὸ ὕδωρ, ἀλλ' ἐκ τοῦ τρίτου; Διατί, ἐφ' ὅσον ἀνήκει εἰς τὴν γῆν, δὲν δύναται νὰ ζῇ εἰς τὸ δεύτερον στοιχεῖον, ὅπερ εἶναι ἡ γῆ, χωρὶς νὰ πνίγεται αὐτοστιγμεί, καὶ διὰ ποῖον λόγον πρέπει νὰ εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ τρίτου διὰ νὰ ζῇ; Ἀπατῶνται λοιπὸν τὰ στοιχεῖα; Ὁχι! Ἡ φύσις δὲν ἀπατᾶται, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ σκέψις τῶν φιλοσόφων. Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ἐπαναλάβω ὅσα εἶπον ἤδη εἰς τὸ τρίτον τοῦ ἔργου τούτου βιβλίον, δηλαδή ὅτι ὑπάρχει πλῆθος σωμάτων γηϊνῶν καὶ βαρέων, ὅπως ὁ μόλυβδος, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ τεχνῖται προσέδωσαν τοιοῦτον σχῆμα, ὥστε νὰ δύναν-

ται νὰ πλέουν ἐπὶ τοῦ ὕδατος, καὶ ἀρνούμεθα ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὸν δημιουργὸν πασῶν τῶν δυνάμεων τὴν δύναμιν νὰ προσδώσῃ εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα τὴν ἱκανότητα ν' ἀναβαίνη εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐν αὐτῷ νὰ παραμένῃ;

Ἄλλωστε οἱ φιλόσοφοι οὗτοι δὲν εὗρισκουν ἐπιχείρημά τι εἰλημμένον ἐκ τῆς διατάξεως τῶν στοιχείων, τὸ ὁποῖον θὰ εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν, ὥπως τὸ ἀντιτάξουν πρὸς ὅσα εἶπον ἀνωτέρω. Πράγματι, ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τὴν διάταξιν τῶν στοιχείων τὸ πρῶτον τυγχάνει ἡ γῆ, τὸ δεύτερον τὸ ὕδωρ, τὸ τρίτον ὁ ἀήρ καὶ ὁ οὐρανὸς τὸ τέταρτον, δὲν προκύπτει, ὅτι ἡ φύσις τῆς ψυχῆς δὲν εὗρίσκεται ὑπεράνω τούτων πάντων. Τῷ ὄντι, ἐὰν ὁ Πλάτων δὲν παραδέχεται, ὅτι αὕτη εἶναι σῶμα, ὁ Ἀριστοτέλης τὴν θεωρεῖ ὡς πέμπτον σῶμα. Πλὴν ὅμως, ἐὰν αὕτη εἶναι πέμπτον σῶμα, εἶναι προφανές, ὅτι τυγχάνει ἀνωτέρα παντὸς σώματος. Λοιπὸν τί κάμνει ἐντὸς τοῦ γηίνου σώματος; Τί κάμνει ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς ὕλης ἢ οὐσίας αὕτη, ἥτις εἶναι λεπτοτέρα ταύτης; Τί κάμνει ὑπὸ τὸ βάρος ἐκεῖνο, μία φύσις ἐλαφροτέρα τῶν λοιπῶν φύσεων, ἐν πλάσμα ζωηρότερον πάντων τῶν λοιπῶν; Ἡ ἐξοχότης τῆς φύσεώς των δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ παράσχῃ εἰς τὸ σῶμα τὴν δυνατότητα ν' ἀναβαίνη εἰς τὸν οὐρανόν, ἐφ' ὅσον δὲ ἡ φύσις τῶν γηίνων σωμάτων δύναται νὰ συγκρατῇ τὰς ψυχὰς ἐδῶ κάτω, αἱ ψυχαὶ δὲν θὰ ἦσαν ἱκαναὶ καὶ αὗται νὰ ὑψώνουν εἰς τὸν οὐρανὸν τὰ σώματα;

Ἐὰν τώρα ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ζήτημα τὸ ἀφορῶν εἰς τὰ θαύματα τῶν θεῶν των, τὰ ὁποῖα ἀντιτάσσουν πρὸς τὰ θαύματα τῶν μαρτύρων μας, δὲν θὰ εὗρωμεν, ὅτι τοῦτα ἐκτελοῦνται ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ὅτι ὅλα ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἰδικὴν μας εὐτυχίαν; Πράγματι ἐξ ὅλων τῶν μεγάλων θαυμάτων, τῶν ἐκτελεσθέντων ὑπὸ τῶν θεῶν των, δυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν τὸ ἐκτιθέμενον ὑπὸ τοῦ Οὐάρρωνος, δηλαδὴ τὸ θαῦμα ἀγνῆς Ἑστιάδος, ἥτις κατηγορηθεῖσα ἀδίκως, ὅτι δὲν διετήρησε τὴν παρθενίαν της καὶ ἐκτεθειμένη νὰ ὑποστῇ τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου ἠντλησε, καθὼς λέγουν, ἐκ τοῦ Τιβέρεως ὕδωρ δι' ἐνὸς κοσκίνου καὶ τὸ παρουσίασεν εἰς τοὺς δικαστὰς αὐτῆς, χωρὶς νὰ χαθῇ οὔτε μία σταγὼν ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου. Ἀλλὰ ποῖος ἐκράτησε τὸ ὕδωρ αὐτὸ εἰς τὸ κόσκινον, παρ' ὅλον τὸ βάρος του; Ποῖος τὸ ἡμπόδισε νὰ χυθῇ ἕως τοῦ ἐδάφους διὰ τῶν ὀπῶν; Κάποιος θεός, ἴσως θ' ἀπαντήσουν, ἢ κάποιος δαίμων. Ἐὰν ὁ κάποιος αὐτὸς εἶναι θεός, εἶναι μεγαλύτερος τοῦ Θεοῦ τοῦ δημιουργήσαντος τὸν κόσμον; Ἐὰν εἶναι δαίμων, εἶναι ἀνώτερος τοῦ ἀγγέλου, θεράποντος τοῦ Θεοῦ, ποιητοῦ τοῦ Σύμπαντος; Πλὴν ὅμως, ὅσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι κατώτερος θεός, ἄγγελος ἢ δαίμων, ἀρὰ γε ἡδυνήθη νὰ καταργήσῃ

τοὺς νόμους τῆς βαρύτητος τοῦ ὑγροῦ στοιχείου μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε τὸ ὕδωρ νὰ φανῇ ὅτι μεταβάλλει τὴν φύσιν του, ὃ δὲ Θεός, ὁ παντοδύναμος δημιουργὸς ἀπάντων τῶν στοιχείων, δὲν ἠδύνατο ν' ἀφαιρέσῃ ἐξ ἑνὸς γηϊνοῦ σώματος τὸ βάρος, τὸ ὁποῖον τὸ κάμνει νὰ κλίνει πρὸς τὰ κάτω, ὅπως τὸ ζωογονημένον σῶμα ἐνοικῇ ἐν τῷ στοιχείῳ ἐκείνῳ, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπευθύμει τὸ ζωογονημένον πνεῦμα ⁽¹⁾;

Ὅθεν, ἐπειδὴ οἱ ἐν λόγῳ φιλόσοφοι τοποθετοῦν τὸν ἀέρα μεταξὺ τοῦ πυρὸς ἐπάνω καὶ τοῦ ὕδατος κάτω, πῶς συμβαίνει, ὥστε νὰ τὸν εὐρίσκωμεν συχνάκις μεταξὺ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ὕδατος ἢ μεταξὺ τοῦ ὕδατος καὶ τῆς γῆς; Πράγματι, τὰ νέφη δὲν εἶναι ὕδωρ; Καὶ ὅμως ὑπάρχει μεταξύ των ὁ ἀήρ καὶ ἡ θάλασσα. Ποῖος εἶναι, σᾶς ἐρωτῶ, ὁ νόμος τῆς βαρύτητος καὶ ποία ἡ διάταξις τῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα κάμνουν, ὥστε χεῖμαρροι σφοδρότατοι καὶ ὕδατοβριθέστατοι νὰ κρέμονται εἰς τὸν ἀέρα ἐντὸς τῶν νεφῶν, προτοῦ τρέξουν ὑπὸ τὸν ἀέρα ἐπὶ τῆς γῆς; Τέλος διατί ὁ ἀήρ εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον μεταξὺ τῶν ὑψηλῶν (ὀριζόντων) τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γυμνότητος τῆς γῆς καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ Σύμπαντος, ἐφ' ὅσον ἡ θέσις του εἶναι μεταξύ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ ὕδατος, καθὼς ἀκριβῶς ἡ τοῦ ὕδατος εἶναι μεταξύ αὐτοῦ καὶ τῆς γῆς;

Τέλος, ἐὰν ἡ διαδοχὴ τῶν στοιχείων εἶναι τοιαύτη, ὥστε τὰ δύο ἄκρα, ἥτοι τὸ πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ, νὰ συνδέωνται κατὰ τὸ Πλάτωνα διὰ δύο ἐνδιαμέσων στοιχείων, τοῦ ἀέρος δηλαδή καὶ τοῦ ὕδατος, εἰς τρόπον ὥστε ὁ οὐρανὸς νὰ κατέχῃ τὰ ἄνω καὶ ἡ γῆ τὰ κάτω, ὡς ἐάν τις ἔλεγε τὰ θεμέλια τοῦ κόσμου, καὶ ὅτι διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ γῆ δὲν δύναται νὰ εὐρίσκεται εἰς τὸν οὐρανόν, πῶς συμβαίνει, ὥστε νὰ ὑπάρχῃ πῦρ ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς γῆς; Διότι, κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν Πλατωνικῶν, τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα, τουτέστι ἡ γῆ καὶ τὸ πῦρ, πρέπει ἑκάτερον νὰ εὐρίσκεται εἰς ἰδιαίτερον χῶρον, οὕτως ὥστε, ὅπως οἱ Πλατωνικοὶ διατείνονται, ὅτι ὅσοι εἶναι κάτω δὲν εὐρίσκονται ἐπάνω, οὕτω καὶ ὅ,τι εἶναι ἐπάνω, δὲν εὐρίσκεται κάτω. Ὅπως λοιπόν, κατὰ τὴν γνώμην των, δὲν εἶναι ποτὲ δυνατόν νὰ εὐρίσκεται ἔστω καὶ μόνον γῆς εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτω δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ εὐρίσκεται οὔτε ἐν μόνον πυρὸς ἐπὶ τῆς γῆς. Πλὴν ὅμως, ὅχι μόνον εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς γῆς τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ εἰς τόσον μεγάλην ἀφθονίαν, ὥστε

---

(1) Τὸ χωρίον : ut in eodem elemento habitet vivificatum corpus in quo voluerit vivificans spiritus εἶναι δυσνόητον, διὸ καὶ ἀπεδόσαμεν τοῦτο περιφραστικῶς.

αἱ κορυφαὶ τῶν ὀρέων νὰ τὸ ἐξεμοῦν, χωρὶς νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι κατὰ τὴν πορείαν τῆς καθ' ἡμέραν ζωῆς, ὅχι μόνον βλέπομεν πῦρ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ τὸ βλέπομεν ἐξερχόμενον ἐκ τῆς γῆς, διότι προέρχεται ἀπὸ λίθους καὶ ἀπὸ ξύλα, τὰ ὅποια εἶναι γήϊνα σώματα. Οἱ Πλατωνικοὶ ἀπαντοῦν εἰς αὐτά, ὅτι τὸ πῦρ ἐκεῖ ἐπάνω εἶναι ἡρεμον, ἀγνόν, ἀβλαβὲς καὶ αἰώνιον, ἐνῶ τὸ πῦρ ἐδῶ κάτω εἶναι ταραγμένον, ἀτμῶδες, ἀλλοιωτὸν καὶ ἀλλοιούμενον. Καὶ ὅμως δὲν ἀλλοιώνει ποσῶς τὰ ὄρη, οὔτε τὰ ἄντρα τῆς γῆς, ὅπου καίει ἀκαταπαύστως. Ἀλλὰ παραδέχομαι, ὅτι τὸ πῦρ ἐκεῖνο διαφέρει ἀπὸ τὸ πῦρ τοῦτο διὰ τὸ ὅτι συνδέεται μετὰ τινος γηϊνῆς παραμονῆς. Διατί λοιπὸν νὰ μὴ πιστεύωμεν, ὅτι ἡ φύσις τῶν γηϊνῶν σωμάτων θὰ καταστῇ ἀδιάφθορος, διὰ νὰ συναρμονισθῇ πρὸς τὸν οὐρανόν, ὅπως τὸ ἀλλοιούμενον πῦρ συναρμονίζεται πρὸς τὴν γῆν; Ὅθεν οἱ Πλατωνικοὶ δὲν λέγουν κάτι τὸ ὀριστικῶς ἀποδεικτικόν, στηριζόμενοι ἐπὶ τοῦ νόμου τῆς βαρύτητος καὶ ἐπὶ τῆς τάξεως, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ στοιχεῖα διαδέχονται ἄλληλα, διὰ ν' ἀρνηθοῦν εἰς τὸν παντοδύναμον Θεὸν τὴν δυνατότητα νὰ καθιστᾷ τὰ σώματα ἡμῶν ἱκανὰ νὰ κατοικοῦν καὶ εἰς τὸν οὐρανόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ἐναντίον τῶν συκοφαντιῶν τῶν ἀπίστων, κατειρωνευομένων τοὺς Χριστιανούς, διότι πιστεύουν εἰς τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκός.

Ἀλλ' ἐπιμένοντες περισσότερον εἰς τὰ ἐρωτήματά των καὶ κατειρωνευόμενοι τὴν πίστιν μας εἰς τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκὸς οἱ ἀντίπαλοί μας ἐρωτοῦν συνήθως, ἐὰν καὶ τὰ ἐξαμβλωματικὰ σπέρματα πρόκειται ν' ἀναστηθοῦν. Προσέτι, λόγῳ τῶν ἀκολουθῶν λέξεων τοῦ Κυρίου : «καὶ θρίξ ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ ἀπόληται» ⁽¹⁾ μᾶς ἀπευθύνουν τὴν ἐρώτησιν, ἐὰν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ ἔχουν τὸ αὐτὸ ἀνάστημα καὶ τὴν αὐτὴν σωματικὴν ῥώμην, ἢ ἂν τὰ σώματα θὰ εἶναι ὥς πρὸς τὸ ἀνάστημά των διάφορα. Διότι, ἐὰν ὅλα τὰ σώματα πρόκειται νὰ εἶναι ἴσα, ποῦ θὰ εὔρουν τὰ ἐξαμβλωματικὰ σπέρματα, ὑποτιθεμένου ὅτι θ' ἀναστηθοῦν καὶ αὐταί, τὴν ὕλην, ἣτις ἔλειπεν ἀπὸ τὸ σῶμά των, ἢ ἂν δὲν ἀναστηθοῦν διὰ τὸν λόγον, ὅτι οὐδέποτε ἐγεννήθησαν, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνον διεχύθησαν, μᾶς ἀπευθύνουν τὴν αὐτὴν ἐρώτησιν, προκειμένου περὶ τῶν μικρῶν παιδίων, δηλαδή

---

(1) Λουκ. κα', 18.

πόθεν ταῦτα θὰ λάβουν τὴν σωματικὴν ἐκείνην ἀνάπτυξιν, τῆς ὁποίας, καθὼς βλέπομεν, ἐστεροῦντο τῶρα, ὑποτιθεμένου ὅτι ἀπέθανον εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην, διότι δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὰ παιδία ταῦτα δὲν θ' ἀναστηθοῦν, ἐφ' ὅσον εἶχον τὴν δύναμιν νὰ γεννηθοῦν καὶ ν' ἀναγεννηθοῦν. Ἐν συνεχείᾳ μᾶς ἐρωτοῦν περὶ τοῦ τρόπου, τὸν ὁποῖον πρόκειται νὰ ἐπιφέρει ἡ τοιαύτη γενικὴ ἰσότης, διότι ἐὰν πρέπει νὰ εἴμεθα ὅλοι τόσον ὑψηλοὶ καὶ τόσον παχεῖς, ὅσον ὑπῆρξαν ἐκεῖνοι, οἵτινες εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν εἶχον τὸ ὑψηλότερον καὶ παχύτερον σῶμα, μᾶς ἀπευθύνουν τὴν ἐρώτησιν ὅχι μόνον προκειμένου περὶ τῶν μικρῶν παιδίων, ἀλλὰ περὶ ὅλων τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ ἐρωτοῦν, πόθεν θὰ δυνηθοῦν νὰ μάθουν ὅ,τι λείπει ἀπ' αὐτοὺς σήμερον, ἐὰν ὁ καθείς δέον ν' ἀνακτήσῃ τότε ὅ,τι εἶχεν ἐδῶ κάτω. Ἐὰν πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὰς λέξεις τοῦ Ἀποστόλου : «εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ» ⁽¹⁾ καὶ τὰς ἄλλας : «ὅτι οὐς προέγνω καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ» ⁽²⁾, κατὰ τὴν ἐννοιαν, ὅτι τὸ ἀνάστημα καὶ ἡ φύσις τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ θὰ καταστοῦν τὸ ἀνάστημα καὶ ἡ φύσις ὅλων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι θὰ εὐρίσκωνται ἐν τῷ βασιλείῳ του, θὰ ἔπρεπε ν' ἀποσπάσωμεν κάτι ἀπὸ τὸ ἀνάστημα καὶ ἀπὸ τὸ πάχος τοῦ σώματος πολλῶν ἀνθρώπων.

Ἀλλὰ τότε τί θὰ γίνουν αἱ λέξεις : «καὶ θριξ ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ ἀπόληται», ἐφ' ὅσον τόση ἀπώλεια θὰ συμβῇ ὡς πρὸς τὸ σῶμα; Θὰ ἡδύνατό τις μάλιστα, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς τριχός, νὰ διερωτηθῇ, ἐὰν θὰ ἐπανήρχοντο ὅσαι τρίχες ἔκοψε τὸ ψαλίδι. Ἐὰν οὕτω εἶχε τὸ προᾶγμα, ποῖος δὲν θὰ κατελαμβάνετο ὑπὸ φρίκης ἐνώπιον τοιαύτης τινὸς δυσμορφίας; Διότι ἐξ αὐτοῦ προκύπτει, ὅτι θὰ ἔπρεπε καὶ οἱ ὄνυχες νὰ ἐπανεύρουν ὅ,τι ἡ μέριμνα τῆς καθαριότητος ἀφῆρεσεν ἐκ τοῦ σώματος. Ποῖον θὰ εἶναι τότε τὸ κάλλος τῶν σωμάτων ἐκείνων, τὸ ὁποῖον θὰ πρέπει νὰ εἶναι μεγαλύτερον εἰς τὴν ἀθάνατον ζωὴν, τὸ ὁποῖον κάλλος δὲν θὰ εἶναι εἰς τὴν ζωὴν ταύτην φθαρτόν; Ἐὰν ὅλα αὐτὰ δὲν ἐπανέλθουν, θὰ εἶναι σημαντικὴ ἀπώλεια. Πῶς λοιπὸν—οἱ ἀντίπαλοί μας συνεχίζουν—δὲν θὰ χαθῇ οὔτε μία θριξ ἐκ τῆς κεφαλῆς μας; Σκέπτονται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, προκειμένου περὶ τῆς εὐσαρκίας καὶ τῆς ἰσχνότητος, διότι ἐὰν ὅλοι θὰ πρέπει νὰ εἴμεθα ὅμοιοι, δὲν θὰ ὑφίστανται πλέον οὔτε ἰσχυνοὶ οὔτε εὐσαρκοί, καὶ συνεπῶς ἄλλοι μὲν θ' ἀποκτήσουν καὶ ἄλλοι θὰ χάσουν κάτι. Ὅθεν δὲν θ' ἀνακτήσουν ὅ,τι

⁽¹⁾ Ἐφεσ. δ'. 13.

⁽²⁾ Ρωμ. η'. 29.

ὑπῆρχε πρότερον, ἀλλὰ ἄλλοι μὲν θ' ἀποκτήσουν κάτι, ποὺ δὲν εἶχον προηγουμένως, καὶ ἄλλοι θὰ χάσουν ὅ,τι πρότερον εἶχον.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν φθορὰν καὶ τὴν ἀποσύνθεσιν τῶν σωμάτων μετὰ θάνατον, δεδομένου ὅτι μέρος ἐξ αὐτῶν θὰ μεταβληθῇ εἰς κόνιν καὶ μέρος θὰ ἐξαερισθῇ, ἄλλοι μὲν θὰ γίνουν βορὰ τῶν ζώων (τῶν σκολήκων), ἄλλοι ἀναλίσκονται ὑπὸ τοῦ πυρός· οὗτοι μὲν χάνονται εἰς ναυάγιον, ἄλλοι εἰς τοὺς κόλπους τῶν ὑδάτων, ὅπου ἡ σὰρξ αὐτῶν σήπεται μεταβαλλομένη εἰς ὕλιν ῥευστήν. Ταῦτα πάντα δὲν ἀποτελοῦν μικρὰν δυσκολίαν διὰ τοὺς ἀντιπάλους μας, οἵτινες δὲν πιστεύουν, ὅτι ὅλα τὰ στοιχεῖα ταῦτα δύνανται ν' ἀνασυντεθοῦν καὶ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν προηγουμένην κατάστασιν των. Ἀναφέρουν πρὸς τοῦτοις ὅλας τὰς δυσμορφίας, ὅλα τὰ ἐλαττώματα, εἴτε τὰ φυσικὰ εἴτε τὰ ἐπίκτητα, καὶ μνημονεύουν μετὰ φρίκης καὶ σαρκασμοῦ ὅλας τὰς ἐξαμβλωματικὰς γεννήσεις, διερωτώμενοι εἰς ποίαν κατάστασιν τὰ τέρατα ταῦτα θ' ἀναστηθοῦν. Ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι τὰ σώματά των οὐδεμίαν δυσμορφίαν θὰ ὑποστοῦν, εἶναι ἔτοιμοι νὰ μᾶς φέρουν εἰς ἀμηχανίαν, ἀναφέροντες τὰς οὐλὰς μετὰ τῶν ὁποίων, ὅπως διακηρύσσομεν, ὁ Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν.

Ἀλλά, ἡ μεγαλυτέρα δυσκολία, τὴν ὁποίαν μᾶς παρουσιάζουν, ἔγκειται εἰς τὸ νὰ μάθωμεν μὲ ποίαν σάρκα δέον ν' ἀναστηθῇ ἡ σὰρξ ἀνθρώπου, ὅστις ὑπὸ τῆς πείνης κατατρυχόμενος, τρέφεται ἐκ τῆς σαρκὸς τοῦ συνανθρώπου του, διότι ἡ σὰρξ τοῦ τελευταίου τούτου μετεβλήθη εἰς τὴν σάρκα τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἐτράφη ἐκ τῆς τοιαύτης τροφῆς, καὶ ἀντικατέστησεν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον τὸν ἔκαμε νὰ χάσῃ ἡ ἰσχύότης του.

Ἀρὰ γε ἡ σὰρξ αὕτη θὰ γίνῃ ἡ σὰρξ ἐκείνου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνῆκε πρότερον, ἡ σὰρξ ἐκείνου, ὅστις ἐτράφη ἐξ αὐτῆς; Τοιοῦτον εἶναι τὸ ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον μᾶς προβάλλουν διὰ νὰ γελοιοποιήσουν τὴν ἀνάστασιν καὶ διὰ νὰ «ὑποσχεθοῦν» εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου εἴτε, ὅπως ὁ Πλάτων διατείνεται, διαδοχὴν τινα ἀθλιοτήτων ἢ ψευδῶν εὐδαιμονιῶν, εἴτε, ὅπως πρὸςβεύει ὁ Πορφύριος, κατόπιν πολλῶν μεταβολῶν (μετεμψυχώσεων) διὰ μέσου διαφόρων σωμάτων, ὁριστικὸν τέρας τῶν συμφορῶν του, εἰς τὰς ὁποίας οὐδέποτε πλέον θὰ ἐπαναπέσῃ, ὅχι διότι θ' ἀποκτήσῃ σῶμα ἀθάνατον, ἀλλὰ διότι θ' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ πάσης σαρκός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Τὰ ἐξαμβλωματικὰ σπέρματα δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν τάξιν τῶν ὄντων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα δέον ν' ἀναστηθοῦν, ἐφ' ὅσον ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν νεκρῶν ;

Εἰς τὰς ἀντιρρήσεις ταύτας, τὰς ὁποίας ἐμνημόνευσα, ἀντι-

καθιστῶν τοὺς ἀντιπάλους μας ἐν τῷ θέματι τούτῳ, θέλω ν' ἀπαντήσω μὲ τὴν βοήθειαν τὴν ὁποίαν θὰ παράσχη ἡ εὐσπλαγχνία τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς προσπαθείας μου.

Δὲν τολμῶ οὔτε νὰ διαπιστώσω οὔτε ν' ἀρνηθῶ, ὅτι τὰ ἐξαμβλωματικά σπέρματα, ἡ ἣν νεκρὰ εἰς τὸν κόλπον τῆς μητρὸς των, ἀφοῦ λάβουν ζωὴν ἐν αὐτῷ, δὲν θ' ἀναστηθοῦν, μολονότι δὲν βλέπω τὸν λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον, δὲν θὰ ὑπῆρχε καὶ δι' αὐτὰ ἀνάστασις, ἐφ' ὅσον ἀνήκουν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν νεκρῶν. Πράγματι, εἴτε οὐδεὶς νεκρὸς πρόκειται ν' ἀναστηθῇ, καὶ θὰ ὑπάρχουν ἀνθρώπινοι ψυχαὶ αἰωνίως στερούμεναι τοῦ σώματος, ἀφοῦ προηγουμένως ἔσχον τοιοῦτον, ἔστω καὶ ἐντὸς τοῦ μητρικοῦ κόλπου, εἴτε, ἐὰν πᾶσα ἀνθρωπίνη ψυχὴ δέον ν' ἀνακτήσῃ κατὰ τὴν ἀνάστασιν τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον εἶχε πρότερον, εὐρισκομένη εἰς τὴν ζωὴν, ὅπουδῆποτε καὶ ἂν τὸ εἶχε, καὶ τὸ ἀφῆκε μετὰ θάνατον, ἀγνοῶ πῶς νὰ εἴπω, ὅτι πᾶν εἶδος νεκρῶν, ἔστω καὶ οἱ ἐν τῷ κόλπῳ τῆς μητρὸς αὐτῶν θνήσκοντες δὲν θὰ μετεῖχον τῆς ἀναστάσεως. Ἀλλὰ ὅποιανδῆποτε γνώμην καὶ ἂν ἔχη τις ἐπὶ τῶν πραγμάτων τούτων, δέον νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ, προκειμένου περὶ τῶν ἐξαμβλωματικῶν σπερμάτων, ὅ,τι θὰ εἴπω περὶ τῶν παιδίων, τὰ ὁποῖα ἤδη ἐγεννήθησαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Τὰ παιδιά δέον ν' ἀναστηθοῦν εἰς ἓν σῶμα ὁμοιον πρὸς ἐκεῖνο, ποῦ θὰ εἶχον ἐὰν θὰ ἔζων ;

Τί νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν παιδίων, ἐὰν μὴ ὅτι δὲν πρόκειται ν' ἀναστηθοῦν μὲ ἓν μικρὸν σῶμα, ὅπως ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον τὰ ἔπληξεν ὁ θάνατος, καὶ ὅτι διὰ τινος ἐνεργείας τόσον ταχείας ὅσον καὶ θαυμαστῆς θ' ἀποκτήσουν τὴν ἀνάπτυξιν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἔδει νὰ λάβουν βραδύτερον διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ χρόνου ; Διότι ἂν ἡ ῥῆσις τοῦ Κυρίου «καὶ θρίξ ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ ἀπόληται» σημαίνει, ὅτι οὐδὲν ἔξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα κατέχομεν θ' ἀπολεσθῇ, δὲν δηλοῖ, ὅτι δὲν θ' ἀποκτήσωμεν ὅ,τι μᾶς ἔλειπε προηγουμένως. Ἀλλά, ἀπὸ τὸ παιδίον, ποῦ πλήττει ὁ θάνατος, ὅ,τι ἐλλείπει εἶναι ἡ τελεία ἀνάπτυξις τοῦ σώματός του. Ἀπὸ ἓν παιδίον τέλειον ὅ,τι ἐλλείπει εἶναι ἡ τελεία ἀνάπτυξις τοῦ σώματός του ἡ ὁποία σταματᾷ, ὅταν τὸ θερίζῃ ὁ θάνατος, καὶ συνεπῶς δὲν δύναται νὰ μεγαλώσῃ. Ἀλλὰ ὅλοι οἱ ἀνθρώποι ἔχουν τὸ εἶδος τοῦτο τῆς τελειότητος ἤδη κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς συλλήψεώς των, ἀλλὰ δὲν τὸ ἔχουν παρὰ μόνον κατὰ

τρόπον ὀρθολογικὸν (sed habentem in rationem) ⁽¹⁾ καὶ οὐχὶ ὑλικόν, καθὼς ἀκριβῶς πάντα τὰ μέλη τοῦ σώματος εὐρίσκονται ἐν τῷ σπέρματι ἐν λανθανούσῃ καταστάσει, καίτοι πολλὰ ἐλλείπουν ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν γέννησιν, ἐπὶ παραδείγματι οἱ ὀδόντες καὶ ἄλλα ὅμοια ὄργανα. Ἐν τῷ σχεδίῳ λοιπὸν τούτῳ τῷ κεχαργμένῳ διὰ πᾶν εἶδος ὑλικοῦ σώματος, εὐρίσκεται κατὰ τινὰ τρόπον διαγεγραμμένον ἐκ τῶν προτέρων ὅτι δὲν ὑφίσταται ἀκόμη ἢ μᾶλλον ὅτι εὐρίσκεται ἤδη εἰς λανθάνουσαν κατάστασιν καὶ ὅτι θὰ ὑπάρξῃ ἢ θὰ ἐμφανισθῇ μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου. Ἐν τῷ σχεδίῳ τούτῳ εὐρίσκεται ἤδη τὸ παιδίον μικρὸν ἢ μέγα ἀναλόγως τοῦ ἀναστήματός του ἐν τῷ μέλλοντι. Εἶναι προφανές, ὅτι οὐδεμίαν ἀπώλειαν πρόκειται νὰ ὑποστῶμεν διὰ τὸ σῶμά μας συμφώνως πρὸς τὸ σχέδιον τοῦτο κατὰ τὴν ἀνάστασιν, δεδομένου ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη ὑποθέσωμεν, ὅτι ὅλοι θὰ εἶναι ὅμοιοι καὶ ὅτι θὰ ἔχουν ἀνάστημα γιγάντων, ἐκεῖνοι, ποὺ ἦσαν ἐδῶ κάτω γίγαντες, δὲν θὰ χάσουν τίποτε ἀπὸ τὸ προηγούμενον ἀνάστημά των, δεδομένου ὅτι δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ λάβῃ χώραν ἢ ἐν λόγῳ ἀπώλεια παρὰ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ῥῆσιν τοῦ Χριστοῦ ὅτι «καὶ θρίξ ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ ἀπόληται». Ἀλλωστε πῶς ὁ Δημιουργός, ὁ θαυμάσιος τεχνίτης, ὅστις ἀπέσπασε τὰ πάντα ἐκ τοῦ μηδενός, θὰ εὐρεθῇ ἐν ἀδυναμίᾳ νὰ προσθέσῃ εἰς ἐν ὃν ὅτι πρέπει νὰ προστεθῇ εἰς τοῦτο;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Ὅλα τὰ σώματα δέον ν' ἀναστηθοῦν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅπως τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ;

Ὅτι εἶναι βέβαιον εἶναι τὸ ὅτι ὁ Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν μὲ σῶμα ἴδιον μὲ ἐκεῖνο, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐτελεύτησε, δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν, ὅτι, ὅταν ἐπιστῇ ἡ στιγμή τῆς ἀναστάσεως, τὸ σῶμα αὐτοῦ, διὰ νὰ ἐξομοιωθῇ πρὸς τὰ μεγαλύτερα ἀναστήματα, θὰ πρέπει νὰ γίνῃ μεγαλύτερον ἀπὸ ὅσον ἦτο, ὅτε ἐνεφανίσθη εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἰς οἷαν κατάστασιν τὸν ἐγνώρισαν. Ἀφ' ἑτέρου, τὸ νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ὅλα τὰ λοιπὰ σώματα δέον νὰ λάβουν τὰς διαστάσεις τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου, θὰ ἐσήμενεν, ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ὑποστοῦν πολλὰς ἀπωλείας μερικὰ σώματα καίτοι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Κύριος ὑπεσχέθη, ὅτι οὐδεμία θρίξ ἐκ τῆς κεφαλῆς θὰ ἐχάνετο. Δὲν ἀπομένει λοιπὸν νὰ εἴπω-

---

(1) Δηλαδή ἐν λανθανούσῃ φυσιολογικῇ καταστάσει.

μεν παρὰ ἓν καὶ μόνον, δηλαδή τὸ ὅτι ὁ καθείς θὰ ἐπανακτήσῃ τὸ ἀνάστημα, πὺν εἶχεν εἰς τὴν νεότητά του, καὶ ἂν ἀκόμη ἀποθάνῃ εἰς προχωρημένην ἡλικίαν. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὅ,τι εἶπεν ὁ Ἀπόστολος περὶ τοῦ μέτρου τῆς τελείας ἡλικίας τοῦ Χριστοῦ, δέον νὰ ἐννοηθῇ κατ' ἄλλον τρόπον, δηλαδή κατὰ τὴν ἔννοιαν, ὅτι ὁ μυστηριακὸς ἡγέτης τῶν χριστιανικῶν λαῶν θὰ εὔρη ἐν τῇ μελλούσῃ τελειότητι πάντων τῶν μελῶν αὐτοῦ τὸ συμπληρωμένον μέτρον τῆς ἡλικίας του, ἢ, ἐὰν ἡ ῥῆσις αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων, πρέπει νὰ τὴν ἐννοήσωμεν κατὰ τρόπον τοιοῦτον, δηλαδή ὅτι τὰ σώματα τῶν νεκρῶν δὲν θ' ἀναστηθοῦν οὔτε ὑπὲρ τὴν νεότητα οὔτε ὑπ' αὐτήν, ἀλλ' εἰς τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν δύναμιν μὲ τὴν ὁποίαν γνωρίζομεν ὅτι ἦλθεν ὁ Χριστὸς ἐδῶ κάτω. Διότι κατὰ τοὺς σοφωτέρους ἄνδρας τοῦ αἰῶνος τούτου, ἡ νεότης διαρκεῖ σχεδὸν μέχρι τοῦ τριακοστοῦ ἔτους καὶ συστενοῦνται ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων, πέραν τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος φαίνεται ὅτι ἀρχίζει νὰ χάνῃ κάτι κατεργόμενος πρὸς τὴν ὥριμον ἡλικίαν καὶ τὸ γῆρας. Διὰ τοῦτον ἀκριβῶς τὸν λόγον ὁ Ἀπόστολος δὲν εἶπεν : «κατὰ τὸ μέτρον τοῦ σώματος ἢ τοῦ ἀναστήματος», ἀλλὰ «κατὰ τὸ μέτρον τῆς τελείας ἡλικίας τοῦ Χριστοῦ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

Τί πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν μὲ τὴν φράσιν : ὅτι οὓς προέγνω καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς λέξεις τοῦ Ἀποστόλου : «ὅτι οὓς προέγνω καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ» ⁽¹⁾, δυνάμεθα νὰ τὰς ἐννοήσωμεν ὡς δηλούσας τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον, καθὼς καὶ ἐκεῖνας, πὺν ἀναγινώσκομεν ἄλλαχοῦ : «καὶ μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦς ὑμῶν» ⁽²⁾. Ὅθεν καθιστάμεθα ὁμοιόμορφοι πρὸς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μεταμορφούμενοι, ἵνα μὴ συμορφωθῶμεν πρὸς τὸν αἰῶνα τοῦτον. Ἐπίσης δυνατὸν νὰ ἐννοήσωμεν τὰς λέξεις ταύτας καὶ ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἔννοιαν : «ὅπως (ὁ Χριστὸς) ἐγένετο ὅμοιος πρὸς ἡμᾶς, λόγῳ τῆς θνητῆς καταστάσεώς του, οὕτω θὰ γίνωμεν καὶ ἡμεῖς ὅμοιοι πρὸς αὐτὸν διὰ τῆς ἀθανασίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σχετίζεται πρὸς

⁽¹⁾ Ρωμ. η', 29.

⁽²⁾ Ρωμ. ιβ', 2.

τὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος. Ἐὰν τοῦναντίον αἱ λέξεις αὗται δὲν ἐπιδιώκουν ἄλλον σκοπὸν παρὰ νὰ μᾶς διδάξουν ὑπὸ ποίαν μορφήν δέον ν' ἀναστηθοῦν τὰ σώματά μας, ἢ συμμόρφωσις, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ λόγος, ὡς καὶ τὸ μέτρον, τὸ ἀναφερόμενον ἄλλαχού, δὲν πρέπει νὰ νοηθοῦν ὡς δηλοῦντα τὸ ἀνάστημα, ἀλλὰ τὴν ἡλικίαν, θ' ἀναστηθῶμεν λοιπὸν μετὰ σώματος τόσον μεγάλου, ὅσον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἴχομεν ἢ θὰ εἴχομεν κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν μας, παρ' ὅλον ὅτι ὀλίγον ἐνδιαφέρει ἡ μορφή τοῦ σώματος, ἐὰν εἶναι αὕτη ἢ τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἢ τοῦ γήρατος, ἐφ' ὅσον πᾶσα ἀναπηρία τόσον τοῦ σώματος ὅσον καὶ τῆς ψυχῆς θὰ ἐξαφανισθῇ. Κατὰ ταῦτα δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ προβαίνωμεν εἰς ἐργώδεις συζητήσεις μεθ' οἰουδήποτε ἰσχυριζομένου, ὅτι δέον ν' ἀναστηθῶμεν μετὰ σώματος ὁμοίου πρὸς ἐκεῖνο, ποὺ εἴχομεν ἐδῶ κάτω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Δέον αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν ἀνάστασιν νὰ διατηρήσουν τὸ φύλον των καὶ νὰ παραμείνουν γυναῖκες ;

Πολλοὶ στηριζόμενοι εἰς τὴν ῥῆσιν τοῦ Ἀποστόλου: «μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ εἰς ἄνδρα τέλειον εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ» ⁽¹⁾ καὶ εἰς τὴν ἑτέραν «συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Θεοῦ» ⁽²⁾ φρονοῦν, ὅτι αἱ γυναῖκες δὲν ἀναστήνουν μετὰ τὸ φύλον των καὶ ὅτι πᾶσαι πρόκειται ν' ἀναστηθοῦν μετὰ τὸ ἀνδρικὸν φύλον, δεδομένου ὅτι ὁ Θεὸς ἔπλασε μόνον τὸν ἄνδρα ἐκ τῆς ἰλύος, ἐνῶ ἀπέσπασε τὴν γυναῖκα ἐκ τοῦ ἀνδρός.

Πλὴν ὅμως ἡ γνώμη τῶν φρονούντων, ὅτι καὶ τὰ δύο φύλα δέον ν' ἀναστηθοῦν ἐξ ἴσου ⁽³⁾, μοῦ φαίνεται λογικώτερα. Διότι κατὰ τὴν ἀνάστασιν ἡ φιληδονία τῆς σαρκός, αἰτία τῆς σύγχυσεως, δὲν θὰ ὑφίσταται πλέον. Ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ ἦσαν γυμνοὶ πρὸ τοῦ ἁμαρτήματος, ἀλλ' οὐδεμίαν ἡσθάνοντο αἰδημοσύνην. Ὅθεν τὰ ἀναστηθησόμενα σώματα, ἀπηλλαγμένα τῶν ἐλαττωμάτων αὐτῶν, δὲν θὰ διατηρήσουν παρὰ μόνον τὴν φύσιν των. Ἀλλὰ εἰς τὴν γυναῖκα τὸ φύλον δὲν εἶναι ἐλάττωμα, ἀλλὰ φύσις.

(1) Ἐφεσ. δ'. 13.

(2) Ρωμ. η'. 29.

(3) Δηλαδή ἐκάτερος μετὰ τὸ φύλον του.

Ἀναμφιβόλως ἡ φύσις αὕτη δὲν θὰ εἶναι πλέον προωρισμένη διὰ σεξουαλικὴν ἔνωσιν καὶ τεκνοποιίαν. Αὕτη δὲν θὰ ἔχῃ ὀλιγώτερον τὰ ὄργανα τῆς γυναικός, ἐὰν ὅχι διὰ τὰ ἐκπληροῦ τὸν προηγούμενον προορισμόν της, ἀλλὰ τοῦλάχιστον διὰ τὴν ἀποτελεῖ μίαν νέαν ὥραιότητα, ἣ θέα τῆς ὁποίας δὲν θὰ προκαλῇ τὴν φιληδονίαν, δεδομένου ὅτι φιληδονία δὲν θὰ ὑφίσταται πλέον, ἀλλὰ θὰ μᾶς παρορμᾷ τὰ δοξάζωμεν τὴν σοφίαν καὶ τὴν ἐπιείκειαν τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἔπλασεν ὅ,τι δὲν ὑπῆρχε καὶ ἀπέσπασεν ἐκ τῆς διαφθορᾶς ὅ,τι ἔπλασεν.

Πράγματι ἐδέησε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὅπως ἡ γυνὴ ἀποσπασθῇ ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ, κοιμωμένου, διὰ τὰ προφητευθῇ ἀπὸ τότε ὁ Χριστὸς καὶ ἡ Ἐκκλησία, (Γέν. Β, 21), διότι ὁ ὕπνος τοῦ ἀνδρὸς ἦτο ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ, ἡ πλευρὰ τοῦ ὁποίου διανεώχθη διὰ πλήγματος ῥομφαίας ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ὅπου καθηλώθη ἅπνους, διὰ τὰ ἐκρέυση αἷμα καὶ ὕδωρ, ἦτοι τὰ μυστήρια, ἐπὶ τῶν ὁποίων ᾠκοδομήθη ἡ Ἐκκλησία. Εἶναι αὕτη αὕτη ἡ φράσις τῆς Γραφῆς, τὴν ὁποίαν μεταχειρίζεται, ὅπου δὲν λέγῃ, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησεν ἢ διεμόρφωσεν ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ, ἀλλ' ὅτι «ᾠκοδόμησεν τὸ σῶμα τῆς γυναικός» ⁽¹⁾. Διὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος καλεῖ τὴν Ἐκκλησίαν «οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ» ⁽²⁾. Ὅθεν ἡ γυνὴ εἶναι πλάσμα τοῦ Θεοῦ, καθὼς ἀκριβῶς καὶ ὁ ἀνὴρ, ἀλλ' ἀπεσπασθῇ (ἐκ τῆς πλευρᾶς) τοῦ ἀνδρὸς, διὰ τὰ δείξῃ τὴν ταπεινοφροσύνην καὶ τὰ εἶναι ὡς ἐκ τούτου ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ δημιουργήσας τὸ ἓν καὶ τὸ ἕτερον φύλον θ' ἀναστήσῃ ἀμφοτέρω.

Τέλος, αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὅτε τὸν ἠρώτησαν οἱ Σαδδουκαῖοι, οἱ μὴ παραδεχόμενοι τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκός, εἰς ποῖον ἐκ τῶν ἑπτὰ ἀδελφῶν θὰ ἀνῆκεν ἡ γυναῖκα, τὴ ὁποίαν ἔσχον ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον, διὰ τὰ δώσουν ἀπογόνους εἰς τὸν ἀποθανόντα ἀδελφόν των, ὡς προδιέγραφεν ὁ νόμος, ἀπήντησε: «πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφὰς μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ

---

(1) Καὶ ἐπέβαλεν ὁ Θεὸς ἑκστασιν ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ καὶ ὕπνωσε καὶ ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ καὶ ἀνεπλήρωσε σάρκα ἀντ' αὐτῆς. Καὶ ᾠκοδόμησεν ὁ Θεὸς τὴν πλευράν, ἣν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ εἰς γυναῖκα καὶ ἡγαγεν αὐτὴν πρὸς τὸν Ἀδάμ. Γέν. Β. 21 καὶ ἐπέκεινα.

(2) Ἐφεσ. δ' 12.

Θεοῦ» (¹). Μακρὰν δὲ τοῦ νὰ εἴπῃ, ὅπως ἀπτήει ἡ περίστασις, ὅτι ἡ γυναῖκα περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖτε δὲν θὰ εἶναι πλέον γυναῖκα, ἀλλὰ ἄνδρας, λέγει : «ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσιν οὔτε ἐκγαμίζονται, ἀλλ' ὡς ἄγγελοι Θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἰσι» (²), ἴσοι πρὸς τοὺς ἀγγέλους διὰ τὴν ἀθανασίαν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν, ὅχι ὡς πρὸς τὴν σάρκα, ὅχι ὡς πρὸς τὴν ἀνάστασιν, ἐφ' ὅσον οἱ ἄγγελοι δὲν ἔχουν ἀνάγκην τοιαύτης, ἀφοῦ δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀποθάνουν. Ὅτι λοιπὸν δὲν θὰ ὑπάρχῃ κατὰ τὴν ἀνάστασιν, δὲν θὰ εἶναι, κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ Κυρίου, αἱ γυναῖκες, ἀλλὰ οἱ γάμοι, δηλοῖ δὲ τοῦτο εἰς μίαν περίπτωσιν, καθ' ἣν ἡ πρὸς αὐτὸν ἀπευθυνθεῖσα ἐρώτησις ἦτο τοιαύτη, ὥστε θὰ ἦτο συντομώτερον καὶ εὐκολώτερον ν' ἀποκριθῇ, λέγων ὅτι ἡ γυναῖκα δὲν θὰ ἡδύνατο πλέον νὰ διατηρήσῃ τὸ φῦλόν της, ἐὰν εἶχε προῖδει, ὅτι πράγματι δὲ θὰ τὸ διетήρει. Ὅλως ἀντιθέτως βεβαιοῖ, ὅτι τὸ φῦλον θὰ ὑφίσταται ἀκόμη μεταχειριζόμενος τὴν φράσιν : «οὔτε γαμοῦσιν» ἀναφερομένην εἰς τοὺς ἄνδρας, «οὔτε ἐκγαμίζονται», σχετιζομένην πρὸς τὰς γυναῖκας. Ὅθεν τὸ φῦλον τὸ νῦν συνδεόμενον μετὰ γυναικὸς καὶ τὸ φῦλον τὸ ἐνούμενον μετ' ἀνδρὸς θὰ ὑφίστανται καὶ τότε, ἀλλὰ τὸ ἐν καὶ τὸ ἄλλο δὲν θὰ ὑπάρχουν διὰ τὴν τοιαύτην ἔνωσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Περὶ τοῦ τελείου ἀνθρώπου ἢ περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ, δηλαδὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἣτις εἶναι τὸ πλήρωμα τοῦ Χριστοῦ.

Ἀλλά, δεόν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἰς τὸ σύνολον τοῦ κειμένου τοῦ Ἀποστόλου, ὅπου ἀναφέρεται, ὅτι ὅλοι θὰ φθάσουν εἰς τὸν τέλειον ἄνθρωπον. Ἴδου κατὰ ποῖον τρόπον ἐκφράζεται : «ὁ καταβάς αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβάς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. Καὶ αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφῆτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μέχρι καταντήσω-

(¹) Ματθ. κβ', 29.

(²) Αὐτόθι κβ'. 30.

μεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα μηκέτι ὤμεν νήπιοι κλυδωνιζόμενοι καὶ παραφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας ἐν τῇ κυβεῖα τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ πρὸς τὴν μεθοδεῖαν τῆς πλάνης, ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἐνὸς ἐκάστου μέρους τὴν αὕξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται εἰς οἰκοδομὴν αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ» (1). Ἰδὸν ποῖος εἶναι ὁ τέλειος ἄνθρωπος, κεφαλὴ καὶ σῶμα συναρμολογούμενον ἐκ πάντων τῶν μελῶν, ἅτινα θ' ἀποκτήσουν τὴν τελειότητα κατὰ τὸν ὑποδειχθέντα χρόνον. Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ σῶμα τοῦτο προσλαμβάνει καθημερινῶς πολυάριθμα στοιχεῖα, ἐφ' ὅσον ἡ Ἐκκλησία καθιδρύεται, πρὸς τὰ ὁποῖα ἀπευθύνονται αἱ λέξεις : «ὕμεῖς δέ ἐστε σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους» (2), ἡ φράσις : «ὕπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ ὃ ἐστιν ἡ Ἐκκλησία» (3) καί, ἐν συνεχείᾳ, ἡ ῥῆσις : «ὅτι εἷς ἄρτος, ἐν σῶμα οἱ πολλοὶ ἐσμεν» (4).

Περὶ τῆς οἰκοδομήσεως ταύτης γίνεται λόγος ἐν τῷ χωρίῳ : «πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἀγίων εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ», τοῦ Ἀποστόλου συνεχίζοντος μὲ τὰς λέξεις : «μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ» καὶ ἐν τέλει δεικνύοντος ὡς πρὸς ποῖον σῶμα δέον νὰ ἐννοήσωμεν τὸ μέτρον τοῦτο, ὅταν λέγῃ : «ἵν' αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ, ὁ Χριστός, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας κατ' ἐνέργειαν ἐνὸς ἐκάστου μέρους». Ὅπως λοιπὸν ὑπάρχει ἐν μέτρον δι' ἕκαστον μέρος, οὕτως ὑφίσταται ἐν τοιοῦτον δι' ὁλόκληρον τὸ σῶμα, συναποτελούμενον ἐκ πάντων τῶν μερῶν, ἡ φύσις δὲ αὕτη εἶναι ἡ τοῦ πληρώματος, περὶ τοῦ ὁποίου λέγεται : «εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ», πληρώματος, περὶ τοῦ ὁποίου ἐκφράζεται ἄλλαχοῦ, ὁμιλῶν ὡς ἐξῆς περὶ

---

(1) Ἐφεσ. δ' 10 καὶ ἐφεξῆς.

(2) Α' Κορίνθ. ιβ', 27.

(3) Κολοσ. α', 24.

(4) Α' Κορίνθ. ι', 17.

τοῦ Χριστοῦ : «καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ». Ἀλλά, ἐὰν πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν τὰς λέξεις ταύτας ἀναφερομένας εἰς τὴν μορφὴν τῆς ἀναστάσεως, τὴν ὁποίαν ὁ καθείς θὰ προσλάβῃ, τί θὰ μᾶς ἡμπόδιζε νὰ ἐννοήσωμεν περὶ τῆς γυναικὸς ὅ,τι λέγεται περὶ τῆς γυναικὸς θεωροῦντες τὴν λέξιν «ἄνθρωπος» ὡς δηλοῦσαν τόσον τὸ ἐν ὅσον καὶ τὸ ἕτερον φύλον, καθὼς ἀκριβῶς ἐν τῷ χωρίῳ ἐκείνῳ τοῦ ψαλμοῦ : «εὐτυχὴς ὁ φοβούμενος τὸν Θεὸν ἄνθρωπος» (ψαλμ. 101, 1), ὅπου ἡ λέξις ἄνθρωπος σημαίνει συγχρόνως καὶ τὰς φοβουμένας τὸν Θεὸν γυναῖκας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Τὰ σωματικὰ ἐλαττώματα, τὰ παραβλάπτοντα τὴν εὐπρέπειαν τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου, δὲν δὲ ὑφίστανται κατὰ τὴν ἀνάστασιν. Κατ' αὐτὴν δὲν δὲ παραμείνῃ παρὰ ἡ οὐσία τῆς φύσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ποῖον καὶ ποσὸν δὲ συμβάλλουν ἐξ ἴσου εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ σωματικοῦ κάλλους.

Τί δὲ νὰ εἶπω περὶ τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν ὀνύχων; Ἀπαξ καλῶς ἐννοουμένου, ὅτι οὐδὲν μέρος τοῦ σώματος πρόκειται ν' ἀπολεσθῇ, ἢ ἀπώλεια τοῦ ὁποίου θὰ παρέβλαπτε τὴν ὠραιότητα τοῦ σώματος, ἐννοεῖται συγχρόνως καὶ τὸ ὅτι πᾶν ὅ,τι θ' ἀπετέλει δυσμορφίαν, δέον νὰ ἐξαφανισθῇ ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ τῆς σωματικῆς μάζης καὶ δὲν θ' ἀπομείνῃ εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, ὅπου ἡ ὠραιότης τῶν μελῶν θὰ παρεβλάπτετο. Καθὼς ἀκριβῶς εἰς ἄγγειον ἐξ ἄργιλλου, μεταβαλλόμενον καθ' ὁλοκληρίαν εἰς ἄργιλλον καὶ σχηματιζόμενον ἐκ νέου, δὲν εἶναι ἀπαραίτητον ἢ ἄργιλλος, ἢ διαμορφοῦσα τὴν λαβὴν, νὰ γίνῃ λαβὴ καὶ πάλιν, οὔτε ἐκείνη, ἢ σχηματίζουσα τὸν πυθμένα του, νὰ γίνῃ πυθμὴν ἐκ νέου, ἀλλὰ θὰ ἦτο ἀρκετὸν (ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ) ὅπως ἡ ὕλη τοῦ πρώτου ἀγγείου εὐρίσκεται εἰς τὸ δεύτερον, δηλαδὴ ὅπως ὁλόκληρος ἢ ἄργιλλος ἐπανευρεθῇ εἰς τὸ δεύτερον, χωρὶς νὰ ἔχῃ χάσει μὲρίον τι ἐκ τῆς μάζης τῆς. Καθὼς ἀκριβῶς ἐπίσης αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς καὶ οἱ ὄνυχες, συχνὰ ξυριζόμεναι ἢ ἀποκοπτόμεναι, δὲν ἐπανερχονται, χωρὶς νὰ ἐπιφέρουν ποῖαν τινα δυσμορφίαν, οὔτω δὲν θὰ ἐπανεέλθουν, χωρὶς νὰ ἔχουν ἀπολεσθῇ ἀπὸ τὸ ἐκ νεκρῶν ἀνιστάμενον σῶμα, δεδομένου ὅτι, χάρις εἰς τὴν μεταβλητικότητα τῆς ὕλης, θὰ ἐπανεμφανισθοῦν εἰς τὸ σῶμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκον πρότερον, διὰ νὰ καταλάβουν ταύτην

ἢ ἐκείνην τὴν θέσιν, χωρὶς νὰ διαταράξουν τὴν ἁρμονίαν τοῦ σώματος. Κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦτο λέγει ἀλαχοῦ : «ἀλλὰ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἡρίθμηνται» (¹). Ἐὰν κάμνω τὴν παρατήρησιν ταύτην, δὲν τὴν κάμνω, διότι πιστεύω, ὅτι θ' ἀπολεσθῇ κάτι, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ κατὰ φύσιν μέρος τοῦ σώματος, ἀλλὰ διότι πιστεύω, ὅτι πᾶν ὅ,τι ἀπετέλει δυσμορφίαν, ἥτις δεικνύει ἓν καὶ μόνον, τοῦτέστι τὸ ὅσον ἢ παροῦσα κατάστασις τῶν θνητῶν ἀνθρώπων εἶναι ποινή, νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν ἀκεραιότητα τῆς οὐσίας, ἀλλὰ κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ μὴ προκαλῇ πλέον δυσμορφίαν τινά. Διότι, ὅπως εἰς καλλιτέχνης, ὅστις δὲν εἶναι παρὰ ἄνθρωπος, δύναται νὰ χύσῃ ἐν μετάλλῳ καὶ νὰ καταστήσῃ ὥραϊον ἓνα ἄγαλμα, τὸ ὁποῖον κατεσκεύασε δύσμορφον ἀπὸ σκοποῦ, χωρὶς ν' ἀφήσῃ νὰ χαθῇ οὔτε ἓνα ἄτομον ἐκ τῆς οὐσίας του, ἀλλὰ ν' ἀφαιρέσῃ μόνον τὴν δυσμορφίαν του, εἰς τρόπον ὥστε, καίτοι ἀποβάλλει ἀπὸ τὸ πρῶτον ἄγαλμα κάποιαν ἀσχημίαν καὶ κάτι μὴ συναρμονιζόμενον πρὸς τὸ σύνολον τῶν μελῶν, δὲν ἐκτοπίζει τίποτε ἐκ τῆς μάζης, μὲ τὴν ὁποίαν τὸ κατεσκεύασεν, ἀλλὰ διαχέει καὶ μαλάσσει τὴν μᾶζαν ταύτην εἰς τὸ σύνολον, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ἐπαναληφθῇ ἡ δυσμορφία, χωρὶς ὅμως νὰ ἐλαττώσῃ, τίποτε ἐκ τῆς μάζης. Ἀφοῦ λοιπὸν πρᾶττει τοῦτο ὁ καλλιτέχνης, τί δυνάμεθα νὰ σκεφθῶμεν περὶ τοῦ παντοδυνάμου Δημιουργοῦ ; Δὲν δύναται Οὗτος ν' ἀφανίσῃ καὶ νὰ ἐκμηδενίσῃ ὄχι μόνον τὰς συνηθεστέρας δυσμορφίας τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐξαιρετικὰς τοιαύτας, τὰς τερατώδεις καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι συμβάλλουν, φυσικά, εἰς τὴν δυστυχίαν τῆς παρούσης ζωῆς, ἀλλ' ἀντιτίθενται πρὸς τὴν μέλλουσαν εὐδαιμονίαν τῶν ἁγίων, ἄνευ μηδεμιᾶς βλάβης τῆς οὐσίας τοῦ σώματος, μολονότι αὗται εἶναι ἐκφύματα αὐτῆς τῆς ἰδίας οὐσίας, ἀλλ' ἐκφύματα δυσειδῆ, προκαλοῦντα τὰς ἐν λόγῳ δυσμορφίας ;

Συνεπῶς οἱ κάτισχνοι καὶ οἱ λιπαροὶ δὲν θὰ εἶναι πλέον, ὅπως δὲν θὰ ἐπεθύμουν νὰ εἶναι εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν, ἐὰν θὰ ἠδύναντο νὰ μὴ εἶναι τοιοῦτοι, διότι τὸ κάλλος τοῦ σώματος συνίσταται εἰς κάποιαν ἀναλογίαν τῶν μερῶν, ἐνισχυομένην ἀπὸ τὴν γοητείαν καὶ τὸ χρῶμα. Ἐκεῖ, ὅπου ἐλλείπει ἡ τοιαύτη ἀναλογία, μᾶς ταράσσει ἓνα σωματικὸν ἐλάττωμα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐμφανές. Κατὰ συνέπειαν δὲν θὰ ὑφίστανται δυσμορφίαι προερχόμεναι ἐκ δυσαναλογίας τῶν μερῶν ἐκεῖ, ὅπου πᾶν τὸ ἐλαττωματικὸν ἐξαφανίζεται : τὸ ἔλαττον συμπληροῦται διὰ τινος μέσου, γνωστοῦ εἰς τὸν Δημιουργόν, τὸ δὲ μεῖζον διορθώνεται,

(¹) Λουκ. ιβ'. 7.

χωρὶς νὰ ὑφίσταται βλάβην τινὰ ἢ ὕλη. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν γοητείαν τοῦ χρώματος, πόσον μεγάλη δὲν θὰ εἶναι αὕτη ἐκεῖ, ὅπου οἱ δίκαιοι θ' ἀπαστράπτουν, ὅπως ὁ ἥλιος ἐν τῷ βασιλείῳ τοῦ Πατρὸς των ; (Ματθ. ιγ'. 43). Ἡ λάμψις τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, — ἃς τὸ πιστεύσωμεν — δὲν ἔλειπεν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπεκρύβη εἰς τὰ ὄμματα τῶν μαθητῶν του. Οἱ ἀνθρώπινοι ὀφθαλμοὶ των ἦσαν πολὺ ἀδύνατοι, ὥστε νὰ μὴ δύνανται ν' ἀνεχθοῦν τὴν λάμψιν ταύτην, εἰς ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἰδικοὶ του δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν, παρὰ μόνον ἐὰν τὸν παρετήρουν μετὰ προσοχῆς. Ἦτο ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἔδειξε πρὸς αὐτοὺς καὶ τοὺς ἄφησε νὰ ἐγγίσουν τοὺς τύπους τῶν ἡλῶν, συμμετέσχε δὲ εἰς τὸ νὰ συμπῆ καὶ νὰ συμφάγη μετ' αὐτῶν, ὅχι διότι εἶχεν ἀνάγκη τροφῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶχε τὴν δύναμιν νὰ τὸ κάμῃ. Ὅπως λοιπὸν ὑπάρχουν ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα δὲν βλέπομεν, μολονότι εἶναι παρόντα, καὶ ἄλλα, πού βλέπομεν, τὰ ὁποῖα εἶναι παρόντα, οὕτως ὑπῆρξεν καὶ ἡ λάμψις ἐκεῖνη, χωρὶς ὅμως νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ παρ' ἐκείνων, οἵτινες ἔβλεπον ἄλλα πράγματα. Εἶναι αὐτό, τὸ ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουν «ἀορασίαν» καὶ οἱ ἑρμηνεῖς, ἐλλείψει ἀντιστοίχου λέξεως, μεταφράζουν ἐν τῇ Βίβλῳ τῆς Γενέσεως «caecitatem» (τύφλωσιν). Εἶναι αὐτό, πὺν ἐδοκίμασαν ὡς κάτοικοι τῶν Σοδόμων, ὅτε ἐζήτουν τὴν θύραν τοῦ δικαίου, καὶ δὲν τὴν εὗρισκον. Ἐὰν εἶχον προσβληθῇ ἐκ τυφλώσεως, ἥτις συνίσταται εἰς τὸ νὰ μὴ βλέπῃ κανεὶς τίποτε, δὲν θὰ ἐζήτουν τὴν θύραν τοῦ δικαίου, ἀλλ' ὁδηγούς, οἵτινες θὰ τοὺς ἐπανωδήγουν ἐκ τοῦ τόπου, εἰς τὸν ὁποῖον εὗρισκοντο.

Ἀλλὰ δὲν γνωρίζω, πῶς συμβαίνει, ὥστε ἡ ἀγάπη μας πρὸς τοὺς μακαρίους νὰ μᾶς κάμνῃ νὰ ποθῶμεν νὰ βλέπωμεν ἐπὶ τοῦ σώματος αὐτῶν τὰς οὐλὰς τῶν πληγῶν, τὰς ὁποίας ἔλαβον ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἴσως θὰ τὰς ἴδωμεν πράγματι. Διότι αἱ οὐλαὶ αὗται δὲν θὰ εἶναι δυσμορφία, ἀλλὰ δόξα, θὰ εἶναι δὲ εἰς τὸ σῶμά των, ἐὰν μὴ σωματικὸν κάλλος, τοῦλάχιστον κάλλος ἀρετῆς. Ὅπωςδὴποτε δὲν προκύπτει ἐξ αὐτοῦ, ὅτι οἱ μάρτυρες, οἱ ἀπολέσαντες τινὰ τῶν μελῶν των, δὲν θὰ τὰ ἔχουν κατὰ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν, διότι ἐλέχθη πρὸς αὐτούς: «καὶ θρίξ ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ ἀπόληται». Ἀλλά, ἐὰν ἀνήκῃ εἰς τὴν τάξιν τοῦ νέου αἰῶνος, ὅπως τὰ δοξασμένα τεκμήρια τῶν πληγῶν τούτων ἐμφανίζονται εἰς τὸ ἀθάνατον σῶμά των, θὰ βλέπῃ τις τὰς οὐλὰς εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, ὅπου τὰ μέλη ἐπλήγησαν, ἀπεκόπησαν ἢ ἡκρωτηριάσθησαν, τὰ μέλη ὅμως ταῦτα θὰ ἐπαναδοθοῦν εἰς αὐτούς, δὲν θὰ τὰ ἔχουν οὐδαμῶς ἀπολέση. Ἐπειδὴ δὲ τότε δὲν ὑφίστανται πλέον σωματικὰ ἐλαττώματα,

ἃς μὴ ὀνομάζωμεν πλέον ἑλαττώματα τὰ τεκμήρια ταῦτα τῆς ἀνδρείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Κατὰ τὴν ἀνάστασιν ἡ φύσις τῶν σωμάτων, καθ' οἷονδήποτε τρόπον καὶ ἂν διασκορπίζεται, θὰ συνενωθῇ ἐκ πάντων τῶν μερῶν ἐν τῷ συνόλῳ τῆς.

Μακρὰν ἡμῶν ἡ σκέψις, ὅτι ἡ παντοδυναμία τοῦ Δημιουργοῦ θὰ εἶναι ἀνίκανος ν' ἀναστήσῃ τὰ σώματα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια κατεβρόχθισαν τὰ θηρία ἢ τὸ πῦρ, πᾶν ὅ,τι μετεβλήθη εἰς τέφραν, διελύθη ἐν τῷ ὕδατι ἢ ἐξητμίσθη. Μακρὰν ἡμῶν ἡ σκέψις, ὅτι οἷονδήποτε πρᾶγμα δύναται νὰ εὔρῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς φύσεως ἢ εἰς τὰ μυστήριά της ἓνα τόσῳ μυστικὸν κρησφύγετον, ὥστε νὰ ἐκφεύγῃ τῆς γνώσεως τοῦ Δημιουργοῦ καὶ νὰ διαφεύγῃ τὴν δύναμιν Του.

‘Ο Κικέρων θελήσας,—ἐφ’ ὅσον ἐπέτρεπον αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις του,—νὰ δώσῃ ἓνα ὄρισμόν τοῦ Θεοῦ εἶπεν: «Εἶναι πνεῦμα ἀνεξάρτητον καὶ ἐλεύθερον, ἀπηλλαγμένον πάσης θνητῆς συμμείξεως, γνωρίζον, κινοῦν τὰ πάντα καὶ ἐφωδιασμένον μὲ κίνησιν αἰωνίαν» ⁽¹⁾. ‘Ο Κικέρων ἠρύσθη ἀπὸ τοὺς μεγάλους φιλοσόφους τὸν ὡς ἄνω ὄρισμόν. “Ωστε, διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν σύμφωνα μὲ αὐτούς, ὑπάρχει πρᾶγμα τι δυνάμενον ν' ἀποκρυβῇ καὶ νὰ διαφύγῃ τὴν ἐνέργειαν Ἐκείνου, ὅστις τὰ πάντα κινεῖ!

Ἐν προκειμένῳ ὑπάρχει ἕδαφος διὰ τὴν λύσιν ἐνὸς ζητήματος, ποὺ φαίνεται δυσκολώτερον τῶν ἄλλων: εἰς ποῖον δέον νὰ ἐπανέλθῃ κατὰ τὴν ἀνάστασιν ἡ σὰρξ ἀποθανόντος ἀνθρώπου, ἥτις ἐγένετο σὰρξ ἐνὸς ἄλλου τοιούτου εὐρισκομένου εἰς τὴν ζωὴν; Διότι, ἐὰν ἀνθρωπὸς τις, παρωθούμενος ὑπὸ τῆς πείνης καὶ ὑπείκων εἰς τὰ ἐνστικτὰ του τρέφεται ἐξ ἀνθρωπίνης σαρκός,—δυστύχημα, παραδείγματα τοῦ ὁποίου ἀναφέρει ἡ ἀρχαία ἱστορία καὶ μᾶς γνωρίζει ἡ πεῖρα τῶν ἰδικῶν μας δυστυχισμένων καιρῶν,—δυναταί τις νὰ ἰσχυρισθῇ λογικῶς καὶ συμφῶνως πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ὅτι τὸ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον καταβροχθισθὲν ἐξῆλθε διὰ τῶν μυστικῶν διεξόδων τοῦ σώματος

---

(1) Mens quadam est soluta et libera secreta ab omni con-creationi mortali, omnia sentiens et movens, ipsaque praedita motu sempiterno. Tusc. Disput. I.

καὶ δὲν μετουσιώθη εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν τραφέντα ἐκ τῆς ἐν λόγῳ σαρκός, δεδομένου ὅτι ἡ ἰσχνότης αὐτοῦ, ἣτις ἦτο κατάδηλος καὶ ἐξηφανίσθη, δεικνύει ἄρκετὰ πόσα κενὰ ἡ τροφή ἐκείνη ἐπλήρωσεν ; "Ἀλλωστε παρατηρήσεις τινές, πρὸ ἑκάμα ἄνωτέρω, θὰ μὲ βοηθήσουν νὰ ὑπερνικήσω τὴν δυσκολίαν ταύτην.

Πράγματι ὁλόκληρος ἡ σὰρξ, τὴν ὁποίαν κατεβρόχθισεν ἡ πείνα, ἐξητμίσθη εἰς τὸν ἄέρα πλὴν ὅμως, ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ, δύναται, καθὼς εἶπαμεν, ν' ἀνακαλέσῃ πᾶν ὅ,τι εἶχε διασκορπισθῇ. Συνεπῶς ἡ σὰρξ αὕτη θὰ ἐπαναδοθῇ εἰς τὸν ἄνθρωπον, παρὰ τῷ ὁποίῳ ἤρχισε νὰ γίνεται ἀνθρωπίνη σὰρξ, διότι ὁ ἕτερος δὲν τὴν κατεῖχεν εἰμὴ ὑπὸ τύπον δανείου, καθὼς ἀκριβῶς τὸ χρῆμα, πρὸ ὁφείλομεν νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὸν δανειστήν. "Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον, μέρος τῆς οὐσίας τοῦ ὁποίου ἀπέσπασεν ὁ λιμός, οὗτος θὰ τὸ λάβῃ πάλιν ἐκ τῶν χειρῶν Ἐκείνου, ὅστις δύναται ν' ἀνακαλέσῃ (εἰς τὴν ζωὴν) ἀκόμη καὶ ἐκεῖνο, πρὸ ἐξητμίσθη. Καὶ ἂν ἀκόμη ἡ ῥηθεῖσα οὐσία θὰ ἐχάνετο κατὰ πάντα οἷονδήποτε τρόπον, καὶ δὲν θὰ παρέμενεν οὔτε ἓν ἄτομον εἰς τ' ἀπόκρυφα τῆς φύσεως βάθη, ὁ Παντοδύναμος θὰ ἠδύνατο νὰ τὴν ἐπανορθώσῃ κατὰ τὴν θέλησίν Του. Ἀλλά, συμφώνως πρὸς τὸν λόγον ἐκεῖνον τῆς ἀληθείας: «καὶ θρίξ ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ ἀπόληται» θὰ εἶναι μωρία νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι, ἐφ' ὅσον οὔτε μία θρίξ τοῦ ἀνθρώπου δύναται ν' ἀπολεσθῇ, εἶναι δυνατὸν νὰ χαθῇ τοιαύτη τις μάζα σαρκὸς καταβροχθισθεῖσα καὶ ἀναλωθεῖσα ὑπὸ τῆς πείνης.

Ἐξ ὅσων ἐμελετήσαμεν καὶ ἐπραγματεύθημεν κατὰ τὸ μέτρον τῶν ἀσθενῶν δυνάμεών μας, προκύπτει, ὅτι κατὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκός, τὸ σῶμα θὰ ἔχῃ αἰωνίως τὸ ἀνάστημα καὶ τὸ ὕψος ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θὰ ἀπῆται διὰ τὸν καθένα ἡ φυσικὴ ἀνάπτυξις τῆς νεότητός του, ἣτις συνετελέσθη ἡ παρέμεινεν ἀτελείωτος, καὶ ὅτι ὅλα τὰ μέλη τοῦ σώματος θὰ διατηρήσουν τὰς ἁρμονικὰς μεταξὺ των ἀναλογίας. Ἐάν, διὰ νὰ διατηρηθοῦν αἱ πλήρεις ἁρμονίας ἀναλογίαι αὗται ὅ,τι ἔδει ν' ἀποκοπῇ ἀπὸ τινος μέλους, ἀναπτυχθέντος ὑπερμέτρως εἰς σημείον τι, δέον κατόπιν νὰ κατανεμηθῇ ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς μάζης, εἰς τρόπον ὥστε οὐδεμία ἀπώλεια νὰ ὑφίσταται καὶ νὰ κυριαρχῇ μεταξὺ τῶν μελῶν οὐχὶ ὀλιγώτερον ἢ ἁρμονία, δὲν θὰ εἶναι μωρία τὸ νὰ φανταζώμεθα, ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ προστεθῇ κάτι εἰς τὸ σύνολον τοῦ σώματος, ἐφ' ὅσον δεχόμεθα, ὅτι ὅσα δημιουργοῦν δυσμορφίαν εἰς ἓν καὶ μόνον σημεῖον συσσωρευόμενα, ἐπεκτείνονται εἰς ὅλα τὰ σημεία, διὰ νὰ διατηρῇται ἡ ἁρμονία. Ἐπίσης, ἐὰν ἰσχυρισθῇ τις, ὅτι ἕκαστος ἐξ ἡμῶν πρόκειται ν' ἀναστηθῇ μετὰ τοῦ σώματος, πρὸ εἶχε θνήσκων, δὲν πρέπει ν' ἀποκρούσωμεν μὲ πολ-

λήν σφοδρότητα τὴν γνώμην ταύτην, ἀρκεῖ νὰ μὴ παραδεχώμεθα πᾶσαν ἐνδεχομένην δυσμορφίαν, πᾶσαν οἵανδὴποτε ἀδυναμίαν, βάρος ἢ φθοράν, ἐν συντόμῳ πᾶν ὅ,τι δὲν προσήκει εἰς τὸ βασιλειον ἐκείνο, ὅπου τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας καὶ τῆς ἀναστάσεως δέον νὰ εἶναι ἴσα πρὸς τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ, ἐὰν μὴ ὡς πρὸς τὸ σῶμα καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄.

Ἀνακαίνις τοῦ πνευματικοῦ σώματος, εἰς τὸ ποῖον θὰ μεταβληθῇ ἡ σὰρξ τῶν ἁγίων.

“Ὅ,τι λοιπὸν θ’ ἀφαιρεθῇ κατὰ τὴν ζωὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἢ μετὰ τὸ θάνατον ἀπὸ τῶν πτωμάτων, θὰ ἐπαναδοθῇ, θὰ μεταβληθῇ κατὰ τὴν ἀνάστασιν, καθ’ ὃν χρόνον ὅ,τι παρέμεινεν εἰς τὸν τάφον, θ’ ἀναστηθῇ προικισμένον μὲ ἀφθαρσίαν καὶ ἀθανασίαν, θὰ καταλίπη δὲ τὴν παλαιὰν φύσιν του, διὰ νὰ λάβῃ τὴν νέαν φύσιν σώματος πνευματικοῦ. Ἀλλά, καὶ ἐν περιπτώσει ἀκόμῃ, καθ’ ἣν, λόγῳ γεγονότος τινὸς ἢ τῇ ἐνεργείᾳ ἀνοικτιζόμενων ἐχθρῶν, ὁ λόκληρον τὸ σῶμα, θὰ ἔχῃ μεταβληθῇ εἰς τέφραν ἢ διασκορπισθῇ εἰς τὰ ὕδατα ἢ εἰς τὸν ἀέρα, ἐφ’ ὅσον τοῦτο εἶναι δυνατόν, ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ ἀπομείνει οὔτε ἵχνος ἐξ αὐτοῦ, ὅπωςδὴποτε δὲν θ’ ἀποσπασθῇ δι’ αὐτὸ ἀπὸ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Πλάστου καὶ οὔτε μία θριξ ἐκ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ θ’ ἀπολεσθῇ. “Ὅθεν ἡ πνευματικὴ σὰρξ θὰ ὑπόκειται εἰς τὸ πνεῦμα, χωρὶς νὰ παύσῃ νὰ εἶναι σὰρξ καὶ μόνον πνεῦμα. Σχετικὴν ἀπόδειξιν ἔχομεν ἐν τῇ καταστάσει τῆς ἡθικῆς ἐκπτώσεώς μας καὶ τῆς τιμωρίας μας.

Πράγματι, οὐχὶ πρὸς τὴν σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὸ πνεῦμα ἐκείνων ὁ Ἀπόστολος ἀπευθύνεται, ὅταν λέγῃ : «καὶ ἐγώ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ’ ὡς σαρκικοῖς» ⁽¹⁾, ὅταν δὲ εἰς τὴν ζωὴν ταύτην λέγῃ τις περί τινος, ὅτι εἶναι ἄνθρωπος πνευματικός, τοῦτο δὲν ἐμποδίζει ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς νὰ εἶναι ἀκόμῃ σαρκικός, ὡς ἐκ τοῦ σώματός του, καὶ νὰ βλέπῃ εἰς τὰ μέλη αὐτοῦ ἓνα νόμον ἀντιτιθέμενον πρὸς τὸν νόμον τῆς ψυχῆς του ⁽²⁾. Πλὴν ὅμως θὰ εἶναι ἀκόμῃ πνευματικός ἐν τῷ σώματί του, ὅταν αὐτὸ τὸ ἴδιον σῶμα ἀναστηθῇ ὑπὸ συνθήκας τοιαύτας, ὥστε νὰ ἴδῃ τις ἐν αὐτῷ ἐφαρμο-

(1) Α΄ Κορίνθ. γ’, 1.

(2) Πρβλ. Ρωμ. ζ’, 25.

ζομένην τὴν ῥῆσιν τῆς Γραφῆς : «σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν» (¹). Ἀλλὰ ποία τις εἶναι ἡ ὠραιότης τοῦ πνευματικοῦ σώματος καὶ μέχρι ποίου σημείου φθάνει ; Δεδομένου ὅτι πρὸς τὸ παρὸν οὐδεὶς γνωρίζει τοῦτο ἐκ πείρας, φοβοῦμαι δὲ ὅτι κάθε λέξις ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου θὰ εἶναι αὐθαίρετος. Πλὴν ὅμως, δεδομένου ὅτι ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ δὲν μᾶς ἐπιτρέπει διόλου νὰ παρασιωπῶμεν τὴν χαρὰν καὶ τὰς ἐλπίδας μας, καὶ ὅτι μία καρδιά διακατεχομένη ἀπὸ ἅγιον ζῆλον, ἀναφωνεῖ «Κύριε, ἡγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου» (²), ἃς προσπαθήσωμεν μὲ τὴν βοήθειαν αὐτοῦ τούτου τοῦ Κυρίου νὰ μορφώσωμεν μίαν ἰδέαν, ὅσον τὸ δυνατόν ὀρθοτέραν, συμφώνως πρὸς τὰ ἀγαθὰ, πὺν παρέχει Οὗτος εἰς τὴν ζωὴν ταύτην πρὸς τοὺς κακοὺς καὶ τοὺς ἀγαθοὺς, πόσον θὰ εἶναι τὸ μέγεθος τοῦ ἀγαθοῦ ἐκείνου, περὶ τοῦ ὁποίου ἀδυνατοῦμεν νὰ ὁμιλήσωμεν, ὅπως πρέπει, ἐφ' ὅσον ἐξ ἰδίας πείρας δὲν τὸ γνωρίζομεν. Διότι, χωρὶς νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τοῦ ὅτι ὁ Θεὸς ἔπλασε δίκαιον τὸν ἄνθρωπον, ὅτι ἐδώρησεν εἰς τὸ πρῶτον ζεύγος ζωὴν πλήρη ἀπολαύσεων ἐν τῷ γηϊνῷ παραδείσῳ, ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ εὐδαιμονία αὕτη τόσον μικρὸν χρόνον διήρκεσεν, ὥστε νὰ μὴ γίνῃ γνωστὴ οὔτε εἰς τὰ τέκνα τοῦ ζεύγους τούτου, ποῖος θὰ δυνηθῇ νὰ εἴπῃ μὲ ποῖα τεκμήρια ἀγάπης περιβάλλει ἀκόμη τὸ ἄνθρωπινον γένος ὁ Θεὸς εἰς τὴν ζωὴν ταύτην, τὴν ὁποίαν γνωρίζομεν καὶ εἰς τὴν ὁποίαν εὕρισκόμεθα ἀκόμη; Εἰς τὴν ζωὴν ταύτην, τοὺς πειρασμοὺς τοὺς ὁποίους ἀδιακόπως ὑφίστάμεθα ἢ μᾶλλον τὴν ὁποίαν δὲν παύομεν νὰ ὑφίστάμεθα ὡς πειρασμὸν καθ' ἅπασαν τὴν διάρκειάν της, ἐφ' ὅσον εὕρισκόμεθα εἰς αὐτὴν καὶ παρ' ὅλας τὰς προόδους, πὺν δυνάμεθα νὰ πραγματοποιήσωμεν εἰς ταύτην ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

Συμφοραὶ καὶ ὀδύναι, τὰς ὁποίας τὸ ἀνθρώπινον γένος ὑφίσταται συνεπείᾳ τῆς πρώτης παρακοῆς, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων δὲν δύναται ν' ἀπαλλαγῇ παρὰ μόνον μὲ τὴν χάριν τοῦ Χριστοῦ.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν πρωταρχικὴν καταγωγὴν μας, ἡ σημερινή ζωὴ μας,—ἐὰν δύναται τις νὰ τὴν καλέσῃ ζωὴν,—πλήρη τῶσων καὶ τῶσων μεγάλων κακῶν, εἶναι ἀπόδειξις, ὅτι ὀλόκληρον

(¹) Α'. Κορινθ. ιε', 44.

(²) Ψαλμ. κε', 8.

τὸ ἀνθρώπινον γένος κατεδικάσθη. Πράγματι τί ἄλλο δεικνύει τὴν φρικαλέαν καὶ παχυλὴν ἄγνοιαν, ἐξ ἧς προέρχονται ὅλαι αἱ πλάναι, ποὺ παρέλαβον ὅλα τὰ τέκνα τοῦ Ἀδὰμ εἰς τοὺς σκοτεινοὺς κόλπους των, εἰς τρόπον, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴ δύναται ν' ἀπαλλαγῇ ἐξ αὐτῶν ἄνευ μόχθου, ὀδύνης καὶ φόβου ;

Τί ἄλλο δεικνύει ἡ ἀγάπη αὐτὴ ἀκόμη πρὸς μάταια καὶ βλαβερὰ πράγματα, ὅποθεν γεννῶνται αἱ διαβρωτικαὶ φροντίδες, αἱ ταραχαί, αἱ θλίψεις, ἡ ἀχαριστία, αἱ ἐξωφρενικαὶ χαραί, αἱ ἔριδες, αἱ δίκαι, οἱ πόλεμοι, αἱ ἐκρήξεις ὀργῆς, αἱ ἐχθρότητες, αἱ ἀπάται, ἡ κλοπή, ἡ ἄρπαγῇ, αἱ ἀπιστίαι, ἡ ὑπεροψία, ἡ φιλοδοξία, ὁ φθόνος, αἱ ἀνθρωποκτονίαι, αἱ πατροκτονίαι, ἡ σκληρότης, ἡ ἀπανθρωπία, ἡ διαστροφὴ, ἡ ἀσέλγεια, ἡ ἀσέβεια, ἡ ἀναισχυντία, ἡ ἀσωτία, ἡ μοιχεία, ἡ αἱμομιξία, τόσαι φρικώδεις συνδέσεις παρὰ φύσιν καὶ βρωμερότητες, τὰς ὁποίας ἐρυθρίᾳ νὰ κατονομάσῃ κανεῖς : ἱεροσυλίαι, αἵρέσεις, βλασφημίαι, ἐπιορκίαι, καταδυνάστευσις τῶν ἀθῶων, συκοφαντίαι, μηχανορραφίαι, ἀπειθεῖαι, ψευδομαρτυρίαι, ἄδικοι δικαστικαὶ ἀποφάσεις, βιαιοπραγίαι, ληστεῖαι καὶ ἄλλα παρόμοια ἐγκλήματα, τὰ ὅποια δὲν ἐνθυμοῦμαι καὶ ἅτινα εἶναι οὐχὶ ὀλιγώτερον πιστοὶ φιλοξενούμενοι τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ; Ἐγκληματικαὶ πράξεις τῶν κακῶν, τὸ παραδέχομαι, ἀλλὰ μὴ ὀφειλόμεναι παρὰ εἰς τὴν πηγὴν ἐκείνην τῆς πλάνης καὶ τοῦ ἐκρούθμου ἔρωτος μὲ τὸν ὁποῖον ὅλα τὰ τέκνα τοῦ Ἀδὰμ ἔρχονται εἰς τὸν κόσμον ; Πράγματι τίς ἀγνοεῖ μὲ πόσῃν ἄγνοιαν τῆς ἀληθείας καὶ μὲ πόσῃν ἀφθονίαν ματαίων πόθων, ἐκδηλουμένων ἅμα ὡς παρέλθῃ ἡ παιδικὴ ἡλικία, ἔρχονται εἰς τὸν κόσμον αὐτόν ; Μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε, ἐὰν ὁ καθεὶς ἦτο ἐλεύθερος νὰ ζῇ ὅπως θὰ ἤθελε καὶ νὰ κάμνῃ ὅ,τι ἐπῆρχετο εἰς τὸν νοῦν του, θὰ διέπραττε πάντα ἢ σχεδὸν πάντα τὰ ἐγκλήματα, καὶ ὅλας τὰς ἀτιμίας, τὰς ὁποίας ἀνέφερα καὶ ἄλλας ἀκόμη, ποὺ δὲν ἔχω κατονομάσει.

Πλὴν ὅμως, δεδομένου ὅτι ἡ Θεία Πρόνοια δὲν ἐγκαταλείπει καθ' ὅλοκληρίαν ἐκείνους, τοὺς ὁποίους κατεδίκασε, καὶ ὅτι ὁ Θεός, δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὴν ὀργὴν Αὐτοῦ νὰ σταματᾷ τὴν πορείαν τῆς εὐσπλαγχνίας Του, ἀκόμη καὶ ἐντὸς τῶν κόλπων τοῦ ἀνθρώπινου γένους ὁ νόμος καὶ ἡ παιδεία ἐπαγρυπνοῦν ἐναντίον τοῦ σκότους, ἐντὸς τοῦ ὁποίου γεννώμεθα καὶ δημιουργοῦν ἕνα πρόχωμα εἰς τοὺς ὀρμητικοὺς χειμάρρους, πάντως χωρὶς νὰ εἶναι καὶ αὐτοὶ ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ πόνους καὶ θλίψεις ⁽¹⁾. Τῷ ὄντι πρὸς τί κατατείνουν τὰ μέσα ἐκεῖνα τῆς ἀπειλῆς, εἰς τὰ ὅποια προσφεύγουν διὰ νὰ καταπολεμήσουν τὴν ματαιοδοξίαν τῶν παι-

(1) Δηλ. ὁ νόμος καὶ ἡ παιδεία.

δίων ; Διατὶ αὐτοὶ οἱ παιδαγωγοί, αὐτοὶ οἱ διδάσκαλοι, αἱ διδασκαλικαὶ ῥάβδοι (*ferulae*) ⁽¹⁾, τὰ μαστίγια, τὰ λουριά (*lora*) καὶ ἡ παιδαγωγικὴ μέθοδος (*disciplina*) ἐκείνη, περὶ τῆς ὁποίας λέγει ἡ Γραφή, ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταφέρωμεν ῥαβδισμοὺς εἰς τὰ νῶτα καὶ τοῦ προσφιλεστέρου ἀκόμη τέκνου μας, εἰάν δὲν θέλωμεν νὰ γίνῃ ἀδάμαστον, ἐφ' ὅσον προχωρεῖ εἰς τὴν ἡλικίαν, καὶ ὅτι ἅπαξ σκληραγωγούμενον δὲν θὰ δυνάμεθα πλεόν ἢ μετὰ κόπου νὰ τὸ δαμάζωμεν ⁽²⁾ μεταγενεστέρως ; Πρὸς τί κατατείνουν ὅλαι αὐταὶ αἱ τιμωρίαι παρὰ διὰ ν' ἀποβάλλουν τὴν ἄγνοιαν, νὰ καταστέλλουν τοὺς διεστραμμένους πόθους, διπλοῦν κακόν, μὲ τὸ ὁποῖον ἐρχόμεθα εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ; Εἰς τί ὀφείλεται τὸ ὅτι λησμονοῦμεν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μετὰ τόσου κόπου μανθάνομεν ; Τὸ ὅτι ἡ ἀμάθεια δὲν μᾶς στοιχίζει τίποτε, ἐνῶ ἡ ἐπιστήμη μᾶς στοιχίζει τὰ πάντα ; Τὸ ὅτι ἀπαιτεῖται τόσος μόχθος διὰ νὰ εἴμεθα ἐπιμελεῖς καὶ τόσον ὀλίγος διὰ νὰ εἴμεθα ἀμελεῖς ; Μήπως ὅλα αὐτὰ δὲν δεικνύουν ποῦ μᾶς φέρει καὶ ποῦ μᾶς παρασύρει ἡ διεστραμμένη φύσις μας ἀπὸ τὸ ἰδικόν της βάρος καὶ ποίας βοηθείας ἔχει ἀνάγκην διὰ νὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὰς ῥοπὰς μας ; Ἡ ἀδράνεια, ἡ νωθρότις, ἡ ὀκνηρία, ἡ ἀμέλεια, εἶναι ἐλαττώματα ἀποφεύγοντα τὴν ἐργασίαν, ἐνῶ ἡ ἐργασία, ἥτις εἶναι τόσον ὠφέλιμος, εἶναι αὐτὴ αὕτη τιμωρία.

Ἀλλά, πλὴν τῶν ποινῶν, ἄνευ τῶν ὁποίων τὰ παιδία δὲν ἤμποροῦν νὰ μάθουν ὅ,τι ἐπιθυμοῦν οἱ γονεῖς των, οἱ ὅποιοι, αὐτοὶ οἱ ἴδιοι μόλις ἐπιζητοῦν κάτι ὠφέλιμον, μὲ πόσα κακὰ δὲν μαστίζεται τὸ ἀνθρώπινον γένος, μὲ κακὰ λέγω, τὰ ὁποῖα δὲν ὀφείλονται οὔτε εἰς τὴν πανουργίαν οὔτε εἰς τὴν ἀδικίαν τῶν κακῶν, ἀλλ' εἰς τὴν κοινὴν ἀθλίαν κατάστασιν ; Τοῦτο οὐδεὶς δύναται νὰ ἐκφράσῃ διὰ λέξεων οὔτε νὰ συλλάβῃ διὰ τῆς σκέψεως. Πόσαι ἀφορμαὶ φόβου, πόσαι συμφοραὶ κατὰ τὴν χρεῖαν καὶ τὰ πένθη, κατὰ τὰ ἐγκλήματα καὶ τὰς ποινάς, κατὰ τὰς ἀπογοητεύσεις καὶ τὰ ψεύδη τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰς καχυποψίας κατὰ τοὺς ἐκβιασμοὺς καὶ τὰ κακουργήματα, κατὰ τὰ πλημμελήματα τῶν συνανθρώπων ; Δὲν προέρχονται ἐκ τῆς ἀγνοίας καὶ τῆς πονηρίας τῶν ἀνθρώπων αἱ συλήσεις, ἡ αἰχμαλωσία, τὰ δεσμά, τὰ δεσμωτήρια, ἡ ἐξορία, τὰ βασανιστήρια, ὁ ἀκρωτηριασμός μελῶν τοῦ σώματος, οἱ βιασμοὶ πρὸς κορεσμόν ἐπαισχύντου πάθους καὶ τόσαι ἄλλαι φρικαλεότητες ;

Τί δὲ νὰ εἴπω περὶ τῶν πολυάριθμων μαστίγων, τῶν ἀ-

---

(1) *ferula* = 1) νάρθηξ, 2) ῥάβδος πρὸς τιμωρίαν ἀτάκτων μαθητῶν ἢ δούλων.

(2) Τὴν μέθοδον τῆς διαπαιδαγωγήσεως διὰ ῥαβδισμῶν καταδικάζει ὡς γνωστόν, καὶ ἡ σημερινὴ παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη.

πειλουσῶν ἔξωθεν τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου: τοῦ ἀφορήτου καύ-
σωνος καὶ τοῦ ψύχους, τῶν θυελλῶν, τῶν βροχῶν, τῶν πλημ-
μυρῶν, τῶν κεραυνῶν, τοῦ σειομένου καὶ διανοιγομένου ἑδά-
φους, περὶ τοῦ θανάτου ὑπὸ τὰ ἐρεΐπια, περὶ τοῦ φόβου τῶν
ἐπιθέσεων αὐτῶν τῶν ἰδίων ἀγρίων θηρίων, περὶ τῶν δηλητη-
ρίων, πὺν παράγουν τὰ φυτά, ὃ ἀήρ, τὰ ζῶα καὶ τὰ ὕδατα· περὶ
τῶν θανασίμων δηγμάτων, ὅχι μόνον τῶν θηρίων, ἀλλὰ καὶ τῆς
λύσεως, πὺν μεταδίδει ὁ κύων, ὃ ὑπὸ τῆς νόσου ταύτης διακα-
τεχόμενος, τὸ ζῶον, λέγω αὐτό, τὸ τόσῳ θωπευτικὸν καὶ πιστόν,
ἀλλὰ καθιστάμενον ἐνίοτε φοβερώτερον καὶ τρομερώτερον καὶ
τῶν λεόντων καὶ τῶν ὄφεων ἀκόμη, καὶ μὴ δυνάμενον νὰ πλη-
σιάσῃ τὸν ἄνθρωπον, χωρὶς νὰ τὸν καταστήσῃ λυσσῶντα διὰ
τοῦ μολυσματικοῦ δῆγματός του καὶ διὰ τοὺς γονεῖς του, τὴν
σύζυγόν του, τὰ τέκνα του φοβερώτερον καὶ ἀπὸ ἓνα ἄγριον
θηρίον;

Ποῖα κακὰ δὲν ὑφίστανται οἱ διασχίζοντες τὰ πελάγη, ποῖοι
κόποι καὶ μόχθοι δὲν εἶναι ὁ κλῆρος τῶν ὁδοιπορούντων εἰς τὴν
ξηράν; Ποῖος δὲν συναντᾷ κατὰ τὴν πορείαν του, ὅπουδῆποτε
καὶ ἂν κατευθύνεται, ἀδόκητα ἀτυχήματα; Ἐκ τίνος δημοσίας
πλατείας ἐπανερχόμενος, ὀλισθαίνει, καταπίπτει, θραύει τὴν κνή-
μην του, ὑποκύπτει εἰς τὴν ἐκ τῆς τοιαύτης πτώσεως πληγὴν του.

Τίς φαίνεται τόσον ἥρεμος ὅσον ὁ καθηήμενος ἐν ἀσφαλείᾳ;
Ὁ πρωθυερεὺς Ἡλὶ δὲν ἔπεσεν ἐκ τῆς καθέκλας του καὶ ἐφονεύ-
θη; Λάβετε τοὺς γεωργοὺς ἢ μᾶλλον ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ποῖος
δὲν φοβεῖται τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν ἢ τὰ ζῶα τὰ καταστρεπτικά
διὰ τὴν γεωργίαν; Πάντως εἶναι ἡσυχοί, ὅταν συλλέξουν τὸν καρ-
πὸν καὶ τὸν τοποθετοῦν εἰς τοὺς σιτοβολῶνας. Καὶ ὅμως γνωρί-
ζομεν πολλούς, οἵτινες εἶδον αἰφνιδίως ἓνα ἐκχειλισμένον ποτα-
μὸν νὰ παρασύρῃ τὰς ὥραιας αὐτὰς προμηθείας τοῦ σίτου καὶ
νὰ τρέπῃ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους (σιτοπαραγωγούς) εἰς φυγὴν.
Ποῖος δύναται νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς τὴν ἀθωότητά του, σκεπτόμε-
νος τοὺς μυρίους τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους ὁ δαίμων δύναται νὰ
τὴν προσβάλλει τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ὁ Θεὸς ἐπιτρέπει,
ὅπως οἱ δαιμόνες προσβάλλουν καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ βρέφη ἐξερ-
χόμενα τοῦ βαπτίσματος; Ἀλλά, ὑπάρχει κάτι ἀθωότερον εἰς τὸν
κόσμον, (ἀπὸ τὰ βρέφη αὐτά) ⁽¹⁾, καὶ τὰ βασανίζουν ἐνίοτε, εἰς

---

(1) Ἐδῶ πρόκειται περὶ ποιᾶς τίνος ἀντινομίας, διότι ὁ Ἱερὸς Αὐ-
γουστίνος λέγει πολὺ ὀρθῶς εἰς τὰς «Ἐξομολογήσεις» του : «εἰς τὰ παι-
διὰ ἀθῶα εἶναι ἡ ἀδυναμία τῶν ὀργάνων των, ἀλλ' ὅχι ἡ ψυχὴ των.
Εἶδα ἐγὼ ὁ ἴδιος ἓνα παιδί, πὺν τὸ κατέτρωγε ἡ ζήλεια. Δὲν ἤμπο-
ροῦσε ἀκόμη νὰ ὁμιλῇ, ἀλλὰ κάτωχρο καὶ μὲ μάτια γεμάτα φθόνο

τρόπον ὥστε νὰ μᾶς κάμνουν νὰ ἐννοῶμεν πόσον εἶναι ἀξιοθρήνητος ἡ ἀθλιότης τῆς ζωῆς ταύτης καὶ πόσον περιπόνητος ἡ εὐδαιμονία τῆς ἄλλης ζωῆς ;

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸ σῶμα, τὰ κακά, ἐστία τῶν ὁποίων τυγχάνει, εἶναι τόσον πολυάριθμα, ὥστε οἱ ἱατροὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὰ περιλάβουν ὅλα εἰς τὰ βιβλία των. Ἀλλά, καὶ ὥς πρὸς τὰ πλεῖστα τῶν κακῶν τούτων τὰ μέσα, τὰ χρησιμοποιούμενα πρὸς καταπολέμησίν των ἢ καταπράϋνσίν των εἶναι καὶ αὐτὰ ἓνα μαρτύριον. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀπαλλάσσεται ἐνὸς κακοῦ παρὰ δι' ἐνὸς ἄλλου κακοῦ. Δὲν εἶδον, ὅτι ἐνίστε ἡ βάσανος τῆς δίψης ἐξαναγκάζει τοὺς ἀνθρώπους νὰ πίνουν τὸ οὖρός των ἢ τὸ οὖρος ἄλλων, καὶ ὅτι τὸ βούκεντρον τῆς πείνης δὲν ἐπιτρέπει ν' ἀπέχωμεν ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα ὅχι μόνον τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπων σφαγέντων ἀπὸ σκοποῦ διὰ νὰ τραφοῦν ἐκ τῆς σαρκός των οἱ βουλιμιῶντες; Βλέπουν μητέρας νὰ καταβροχθίζουν ὅχι τέκνα τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἰδικά των, κατὰ τὴν λύσσαν τῆς βουλιμίας των, μὲ ἀπίστευτον σκληρότητα. Καὶ τέλος ὁ ὕπνος, τὸν ὁποῖον καλοῦν ἀνάπαυσιν ⁽¹⁾, ποῖος δύναται νὰ εἴπῃ πόσον συχνὰ διαταράσσεται ἀπὸ ὄνειρα καὶ ὀραματισμούς; Ποίους τρόμους δὲν ἐνσπείρει εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὰς αἰσθήσεις διὰ τῶν ἀπατηλῶν εἰκόνων, τὰς ὁποίας δημιουργεῖ καὶ ἐμφανίζει εἰς τὸ πνεῦμα μετὰ τοσαύτης ζωηρότητος, ὥστε νὰ μὴ δυνάμεθα νὰ τὰς διακρίνωμεν ἀπὸ τὰ πραγματικὰ ἀντικείμενα; Εἷς τινὰς μάλιστα περιπτώσεις νόσου ἢ δηλητηριάσεως οἱ τοιοῦτοι ψευδεῖς ὀραματισμοὶ συγκλονοῦν ἀκόμη χειρότερα καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐν ἐγρηγόρσει.

Συχνὰ καὶ ὁ ὑγιέστερος τῶν ἀνθρώπων καθίσταται παίγνιον μυρίων πολυποικίλων πανουργιῶν τῶν πονηρῶν πνευμάτων, τὰ ὁποῖα διὰ τῶν τοιούτων ὀραματισμῶν τὸν ἐξαπατοῦν, εἰς περίπτωσιν δὲ καθ' ἣν δὲν κατορθώνουν νὰ τὸν ἐλκύουν διὰ τοῦ μέσου τούτου, δὲν παύουν νὰ διασπείρουν τὴν ταραχὴν εἰς

ἐκοίτταζε τὸν ὁμογάλακτον ἀδελφόν του. Εἶναι ἀθῶο ἐκεῖνο τὸ παιδί, ποὺ ἀρνεῖται νὰ διαμοιρασθῇ πηγὴν πλήρη καὶ μάλιστα ὑπὲρ πλήρη γάλακτος μὲ ἓνα ἄλλο παιδί, ποὺ εἶναι ἐξ ἴσου σωματικῶς ἀδύνατον καὶ ἡμπορεῖ νὰ εὖρῃ εἰς τὴν ἰδίαν τροφὴν τὴν ζωὴν του ;». (Ἀγίου Αὐγουστίνου «ἐξομολογήσεις» καθ' ἡμετέραν μετάφρασιν, τευχ. α'. β' ἔκδοσις σελ. 9).

(1) Ὁ Εὐριπίδης, λέγει περὶ τῆς νυκτός ἐν σχέσει πρὸς τὸν ὕπνον : «Πότνια νύξ, ὕπνο δότειρα τῶν πολυπόνων βροτῶν ὥς εἰσοφὸς καὶ τοῖσι δυστυχούσιν ἐν κταία θεός».

τὰς αἰσθήσεις του διὰ τῆς ζέσεώς των, ὅπως ὑποβάλουν εἰς αὐτὸν τὸ ψεῦδος διὰ παντὸς οἰουδήποτε τρόπον.

Οὐδεὶς δύναται νὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς κολάσεως, ἀπὸ τὴν ἀθλίαν αὐτὴν ζωὴν, ἐὰν μὴ ἡ χάρις τοῦ Χριστοῦ, Σωτῆρός μας, Κυρίου μας καὶ Θεοῦ μας. Τοιαύτη εἶναι ἡ σημασία τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ, ἥτις δηλοῖ τὸν Σωτῆρα, εἶναι δὲ Σωτὴρ ἰδίως, διότι ἐμποδίζει, ὅπως μετὰ τὴν ζωὴν ταύτην, μὴ μᾶς ἀναμείνῃ ἑτέρα ζωὴ ἢ μᾶλλον ἀθλιώτερος θάνατος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Διότι, ἐδῶ κάτω, μολονότι τὰ ἅγια πράγματα καὶ αὐτοὶ οἱ ἅγιοι μᾶς δίδουν πολλὰς παρηγορίας καὶ φάρμακα διὰ τὰς συμφοράς μας, ἐν τούτοις ἡ χάρις τὴν ὁποίαν ζητοῦμεν, δὲν μᾶς χορηγεῖται πάντοτε ἐκ φόβου μήπως εἰς τὴν θρησκείαν μᾶς ὀδηγῇ τὸ συμφέρον ἀποκλειστικῶς, ἥτις θρησκεία δὲν πρέπει νὰ ἐπιζητῇται παρὰ διὰ μίαν ἄλλην ζωὴν παντὸς κακοῦ ἀπηλλαγμένην. Ἐὰν δὲ ἡ χάρις αὐτὴ ἔρχεται, ἐν μέσῳ τῶν κακῶν τούτων, εἰς βοήθειαν τῶν δικαίων, τοῦτο γίνεται, διὰ νὰ τοὺς κάμῃ νὰ ὑποφέρουν τὰ κακὰ ταῦτα μὲ καρδίαν τόσῳ περισσότερον πιστήν, ὅσῳ περισσότερον ἰσχυρὰ εἶναι αὕτη. Μήπως χρησιμεύῃ δι' αὐτὸ ἡ φιλοσοφία, τὴν ὁποίαν, καθὼς λέγει, ὁ Τούλλιος (Κικέρων) δὲν κάμνουν γνωστὴν οἱ θεοὶ παρὰ εἰς ὀλίγους μόνον ἀνθρώπους; Οὐδέποτε, λέγει, οἱ θεοὶ ἔκαμαν μεγαλύτερον δῶρον. Ἴδου λοιπὸν ὅτι καὶ οἱ ἀντίπαλοί μας ἀναγκάζονται νὰ ὁμολογήσουν, ὅτι ὅχι πᾶσα φιλοσοφία, ἀλλ' ἡ ἀληθινὴ φιλοσοφία εἶναι δῶρον τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ τὸ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν δίδει τὸ δῶρον τοῦ κατανοεῖν τὴν ἀληθινὴν φιλοσοφίαν, ἥτις εἶναι ἡ μοναδικὴ βοήθεια ἐναντίον τῶν ἀθλιότητων τῆς παρούσης ζωῆς, ὀφείλεται, ὡς φαίνεται ἀρκούντως σαφῶς εἰς τὸ ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος ἦτο καταδικασμένον εἰς συμφοράς, αἵτινες εἶναι ἑξαγνισμοὶ καὶ τιμωρία. Ἐὰν λοιπόν, κατὰ τὴν ὁμολογίαν των, δὲν ὑφίσταται δῶρον μεγαλύτερον ἐκ τῶν δώρων τοῦ Θεοῦ, δέον νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἐδημιουργήθη παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐκεῖνου, ὑπερῶν τοῦ ὁποίου ἀκόμη καὶ ἐκεῖνοι οἵτινες, δοξάζουν πολλοὺς θεοὺς, δὲν θέτουν κανένα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Ἐπάρχουν κακά, τὰ ὁποῖα, μὴ συγκαταριθμουμένων τῶν κοινῶν εἰς τοὺς ἀγαθοὺς καὶ τοὺς κακοὺς τοιούτων, εἶναι ἰδίως ὁ κλῆρος τῶν δικαίων.

Χωρὶς ν' ἀπαριθμήσωμεν τὰ κακὰ τῆς ζωῆς, περὶ τῶν ὁποί-

ων ὠμιλήσαμεν πρὸ ὀλίγου, παρατηροῦμεν, ὅτι οἱ δίκαιοι ἐδῶ κάτω ὑφίστανται καὶ αὐτοὶ ἐξ ἴσου τὰς ἰδιοτύπους δοκιμασίας των κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς κακίας, ὡς καὶ κατὰ τοὺς πειρασμούς των, τοὺς ἀγῶνας καὶ τοὺς κινδύνους, εἰς τοὺς ὁποίους ἐκτίθενται.

Πράγματι ὁ ἀγὼν δύναται νὰ εἶναι ἄλλοτε μὲν σφοδρός, ἄλλοτε δὲ ὀλιγώτερον ζωηρός, ἢ σὰρξ ὅμως δὲν παύει ποτὲ νὰ διακατέχεται ὑπὸ πόθων, ἀντιστρατευομένων πρὸς τὸ πνεῦμα οὔτε τὸ πνεῦμα νὰ ἔχῃ ἐπιθυμίας ἀντιθέτους πρὸς τὴν σάρκα. Ὡστε δὲν κάμνομεν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θέλομεν, καὶ δὲν θέτομεν παντάπασι ἐκποδὼν τὴν κακὴν ἐκείνην φιληδονίαν, παρ' ὅλον ὅτι τὴν καθυποτάσσομεν, ἐφ' ὅσον δυνάμεθα, μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, μὴ ὑποκύπτοντες εἰς ταύτην, καὶ καταφεύγοντες εἰς συνεχεῖς ἐπαγρυπνήσεις, ἵνα μὴ παρασυρῶμεθα ἐξαπατώμενοι ὑπὸ τῶν πιθανοτήτων, ἵνα μὴ ἀποπλανώμεθα ὑπὸ λέξεων ἀπατηλῶν, ἵνα μὴ ἀποτυφλωνώμεθα ἀπὸ τὰ σκοτὴ τῆς πλάνης, ἢ ὁποία μᾶς κάμνει νὰ ἐκλαμβάνωμεν τὸ κακὸν ὡς ἀγαθόν· ἵνα μὴ, παρασυρόμενοι ὑπὸ τοῦ φόβου, παραμελῶμεν ὅ,τι ὀφείλομεν νὰ πράττωμεν, ἢ, ὑπεύκοντες εἰς τὰ πάθη μας, νὰ κάμνωμεν ὅ,τι πρέπει ν' ἀποφεύγωμεν, ἀκόμη καὶ ὅταν δὲν ἀφίνωμεν τὸν ἥλιον νὰ δύῃ ἐπὶ τῆς ὁργῆς μας, τὴν μνησικακίαν νὰ μᾶς παρορμᾷ, ὅπως ἀποδίδωμεν κακὸν ἀντὶ ἀγαθοῦ, τὴν ἐπαίσχυντον καὶ ὑπέρμετρον θλίψιν νὰ μᾶς ἀπορροφᾷ, τὴν ἀχαριστίαν νὰ μᾶς κάμνῃ νὰ ὑπνώττωμεν, ὅταν πρόκειται ν' ἀναγνωρίσωμεν μίαν εὐεργεσίαν, τοὺς θορυβίους τῆς κακολογίας νὰ διαταράσσουν τὴν ἀγαθὴν συνείδησίν μας, τὰς αὐθαιρέτους κρίσεις περὶ τῶν συνανθρώπων μας νὰ μᾶς περιόγουν εἰς πλάνην· μίαν ἐσφαλμένην περὶ ἡμῶν γνώμην νὰ μᾶς καταβάλλῃ· τὴν ἁμαρτίαν νὰ ἐνεργῇ ἐπὶ τοῦ θνητοῦ μας σώματος, ὥστε νὰ ὑποκύπτωμεν εἰς τὰ πάθη μας, τὰ μέλη μας νὰ παρέχουν εἰς τὴν ἁμαρτίαν ὅπλα διὰ τὴν ἀδικίαν· τοὺς ὀφθαλμούς μας νὰ παρακολουθοῦν τὰς σφοδρὰς βδελυρὰς ἐπιθυμίας· τὸν πόθον τῆς ἐκδικήσεως νὰ κατὰγῃ θριαμβευτικὴν νίκην ἐναντίον μας, τὴν σκέψιν μας καὶ τὰ βλέμματά μας ν' ἀποπλανῶνται εἰς βδελυρὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα τὰ κολακεύουν, τὰ ὧτά μας ν' ἀκούουν μεθ' ἡδονῆς λέξεις ἀναρμόστους καὶ ἐπαισχύντους.

Ὅταν ἀρνούμεθα νὰ προβῶμεν εἰς πᾶσαν ἀπηγορευμένην ἐνέργειαν, ὅσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὸ θέλητηρον εἰς τὸ ὁποῖον μᾶς ὀδηγεῖ, καὶ ὅταν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον κατάρμεστον μόχθων καὶ κινδύνων δὲν στηριζώμεθα οὐδαμῶς εἰς τὰς δυνάμεις μας διὰ νὰ καταγάγωμεν τὴν νίκην, ἢ ὅτι δὲν ἀποδίδομεν τὴν νίκην εἰς αὐτάς, ἀλλ' εἰς τὴν χάριν Ἐκείνου, περὶ τοῦ ὁποίου λέγει ὁ Ἄ-

πόστολος : «τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ διδόντι ἡμῖν τὸ νῖκος διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» ⁽¹⁾ εἰς ἄλλο δὲ χωρίον : «ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντα ἡμᾶς» ⁽²⁾. Ἐν τούτοις ἃς μάθωμεν ὅτι, μετὰ τινος θάρρους, μετὰ τοῦ ὁποίου ἀγωνιζόμεθα ἐναντίον τῶν ἐλαττωμάτων μας, ἢ ἀκόμη καὶ ὅταν τὰ νικῶμεν καὶ θριαμβεύομεν ἐπ' αὐτῶν, ἐφ' ὅσον εὐρισκόμεθα ἐν τῷ σώματι τούτῳ, οὐδέποτε μᾶς λείπει ἡ αἰτία νὰ λέγωμεν πρὸς τὸν Θεόν : «καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν» ⁽³⁾. Πλὴν ὅμως ἐν τῷ βασιλείῳ ἐκείνῳ, ὅπου θὰ εἴμεθα πάντοτε μετὰ τῶν ἀθανάτων σωμάτων μας, δὲν θὰ ὑφίσταται πλέον στάδιον οὔτε διὰ τοὺς ἀγῶνας οὔτε διὰ τὰ χρέη, ὅπως καὶ δὲν θὰ ὑπῆρχε, ἐὰν ἡ φύσις ἡμῶν παρέμενε δικαία, ὅπως ἔχει δημιουργηθῆ. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται τὸ ὅτι ὁ συνεχῆς οὗτος πόλεμος, κατὰ τὸν ὁποῖον εὐρισκόμεθα ἐν κινδύνῳ καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου ποθοῦμεν ν' ἀπαλλαγῶμεν διὰ τινος νίκης τελικῆς, εἶναι μία τῶν μαστίγων τῆς παρούσης ζωῆς, ἥτις, καθὼς ἀποδεικνύουν καὶ μαρτυροῦν τόσα κακά, ἐπλήγη ὑπὸ καταδίκης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Περὶ τῶν ἀγαθῶν τὰ ὁποῖα ὁ Πλάστης ἐδώρησεν ἀφθόνως εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν, καίτοι φέρουσιν τὴν σφραγίδα τῆς καταδίκης.

Πρέπει νὰ ἴδωμεν τώρα πόσα καὶ ποῖα ἀγαθὰ Ἐκεῖνος, ὅστις ἐπλασε καὶ κυβερνᾷ τὰ πάντα, ἀνέμειξε μὲ τὰς συμφορὰς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἐκ τῶν ὁποίων συμφορῶν ἀπαστράπτει ἡ δικαιοσύνη τῶν ποινῶν τὰς ὁποίας εἰς αὐτὸ ἐπιβάλλει. Ἐν πρώτοις τὴν εὐλογίαν τὴν ὁποίαν ἔδωσε πρὸ τοῦ (προπατορικοῦ) ἁμαρτήματος : «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν», ⁽⁴⁾ δὲν τὴν ἀνεκάλεσε καὶ μετὰ τὸ ἁμάρτημα τοῦτο, οὕτως ὥστε ἡ γονιμότης παραμένει εἰς μίαν φυλὴν, τὴν ὁποίαν

⁽¹⁾ Κορινθ. ιε'. 57.

⁽²⁾ Ρωμ. η', 37.

⁽³⁾ Ματθ. στ', 12.

⁽⁴⁾ Conformatio = 1) διαμόρφωσις, διάπλασις, 2) χροιά conformatio vocis χροιά φωνῆς, 3) ιδέα, σκέψις conformatio animi ἡ ἀπλῶς conformatio, 4) ἐν τῇ ῥητορικῇ προσωποποιία.

κατεδίκασεν, τὴν θαυμασίαν δὲ δύναμιν τῶν σπερμάτων καὶ τὴν ἀκόμη περισσότερον θαυμασίαν δύναμιν ἐκείνων, οἵτινες τὰ δημιουργοῦν δύναμιν συμφυᾶ καὶ μετὰ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος οἶονεὶ συνταυτιζομένην, δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐκμηδενίσῃ ἢ ἐνέργεια, τῆς ἁμαρτίας, καίτοι αὕτη μᾶς καταδικάζει ν' ἀποθνήσκωμεν, εἰς τρόπον, ὥστε βλέπομεν, ὅτι ῥέουν εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν καὶ παρασύρονται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ρεύματος, εἰς δύναμαι νὰ ἐκφρασθῶ οὕτω, συγχρόνως τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον κληρονομεῖ ὁ ἄνθρωπος, παρὰ τοῦ πρώτου πατρός του, καὶ τὸ ἀγαθόν, ὅπερ ἔλαβε παρὰ τοῦ Πλάστου του. Εἰς τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα ἐμφιλοχωροῦν δύο τινά: ἡ ἁμαρτία καὶ ἡ ποινή διὰ τὴν ἁμαρτίαν εἰς τὸ ἀρχέγονον ἀγαθὸν ὑπάρχουν ἀκόμη δύο ἄλλα, ἡ διάπλασις (conformatio) καὶ ἡ σκέψις.

Ἀλλὰ καθόσον ἀφορᾷ τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον πραγματευόμεθα, ἔχομεν ἤδη εἰπεῖ ἀρκετὰ περὶ τῶν κακῶν, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον προέρχεται ἐκ τῆς ἰταμότητός μας, τοῦτο εἶναι ἡ ἁμαρτία, τὸ δὲ ἕτερον ἐκ τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ, δηλαδή ἡ τιμωρία· προτίθεμαι νὰ ὁμιλήσω τώρα περὶ τῶν ἀγαθῶν, τὰ ὁποῖα ὁ Θεὸς χορηγεῖ ἀκόμη εἰς τὴν φύσιν, τὴν ἐλαττωματικὴν καὶ καταδεδικασμένην, διότι, καταδικάζων τὴν φύσιν ταύτην, δὲν τῆς ἀφῆρεσεν ὅ,τι τῆς εἶχε δωρήσει, ἄλλως οὔτε θὰ ἦτο πλέον δυνατόν νὰ ὑφίσταται. Ἐξ ἄλλου δὲν παρητήθη παντὸς δικαιώματος ἐπ' αὐτῆς, καίτοι καθυποτάξας αὐτὴν πρὸς τιμωρίαν της εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ διαβόλου, δεδομένου ὅτι καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ διάβολος δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένος τῆς κυριαρχίας Του, διότι, ἐφ' ὅσον τυγχάνει φύσις, δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ Ἐκείνου, ὅστις ὑφίσταται πραγματικῶς, καὶ δίδει τὸ εἶναι εἰς πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει, καθ' οἷονδῆποτε τρόπον καὶ ἂν ὑπάρχῃ.

Ἐκ τῶν δύο λοιπὸν ἀγαθῶν, τῶν ἀπορρεόντων, ὥς εἶπεν, ἐκ τῆς ἀγαθότητός Του, ὅπως ἐκ τῆς πηγῆς αὐτῶν εἰς τὴν φύσιν, διαφθαρεῖσαν ὥς ἐκ τοῦ ἁμαρτήματος καὶ καταδικασθεῖσαν εἰς τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν, προσέφερεν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν μὲ τὴν εὐλογίαν Του τὸ δῶρον τοῦ ἀυξάνεσθαι καὶ πληθύνεσθαι κατὰ τὴν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἐποίει τὰ πρῶτα ἔργα Του, μετὰ τὰ ὁποῖα ἀνεπαύθη τὴν ἐβδόμην ἡμέραν. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν διάπλασιν (conformatio), αὕτη ἐμφιλοχωρεῖ εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἐνεργεῖ ἀκαταπαύστως (Ἰωάν. ε', 7). Πράγματι, εἰς ἀφήρει ἐκ τῶν ἀντικειμένων τὴν δραστηκὴν δύναμιν, ἥτις προέρχεται ἐξ Αὐτοῦ, δὲν θὰ ἡδύναντο νὰ κινῶνται οὔτε νὰ καταμετροῦν τὸν χρόνον διὰ τῶν κανονικῶν των κινήσεων, ἀλλὰ καὶ οὔτε νὰ παραμένουν, ἔστω καὶ ἐπὶ μίαν στιγμήν ἐν τῷ εἶναι τὸ

ὁποῖον ἔλαβον. Ὅθεν ὁ Θεός, πλάττων τὸν ἄνθρωπον, ἔθηκεν ἐν αὐτῷ ποιάν τινα γονιμοποιὸν δύναμιν, ἐπιτρέπουσαν εἰς αὐτὸν ν' ἀναπαράγῃ ἄλλους ἀνθρώπους, παρέχων εἰς αὐτοὺς τὴν δυνατότητα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀναπαράγονται.

Πάντως ὁ Θεὸς ἀφαιρεῖ τὴν δυνατότητα ταύτην κατὰ τὸ δοκοῦν Αὐτῷ ἀπὸ τινος ἀνθρώπου καὶ αὐτοὶ εἶναι στεῖροι, ἀλλὰ δὲν ἀνακαλεῖ ποσῶς τὴν εὐλογίαν, τὴν ὁποίαν ἅπαξ ἔδωκεν εἰς τὸν πρῶτον ἀνθρώπινον ζεῦγος ν' αὐξάνεται καὶ νὰ πληθύνεται. Ὅπως δὴποτε, καίτοι τὸ (προπατορικὸν) ἁμάρτημα δὲν ἔξεμηδένισε διόλου τὴν δύναμιν τοῦ ἀναπαράγεσθαι, αὕτη δὲν εἶναι πλέον, ὅπως θὰ ἦτο, ἐὰν ὁ ἄνθρωπος δὲν διέπραττε τὴν ἁμαρτίαν. Διότι, ἀφότου ὁ ἄνθρωπος, ἐκπεσὼν ἀπὸ τὴν δόξαν του, κατέστη ὁμοιος πρὸς τὰ κτήνη, γεννᾷ ἀκριβῶς ὅπως καὶ αὐτά, ἐν τούτοις ὅμως ὁ σπινθὴρ τῆς νοήσεως, ἐὰν δύναμαι νὰ ὁμιλήσω οὕτως, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ, δὲν ἔχει σβεσθῇ καθ' ὁλοκληρίαν. Ἐὰν ἡ διάπλασις (*conformatio*) δὲν παρεῖχεν εἰς τὴν τοιαύτην γονιμοποιὸν δύναμιν τὴν βοήθειάν της, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ προσδίδῃ τὴν μορφήν καὶ τὸ διάγραμμα τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους. Ὄντως, ἐὰν ὁ ἄνθρωπος, διὰ ν' ἀπαράγεται, δὲν εἶχεν ἀνάγκην τῆς ἐνώσεως τῶν φύλων, καὶ ἂν, ἐν τούτοις, ὁ Θεὸς ἤθελε νὰ πληρώσῃ ἀνθρωπίνων πλασμάτων τὴν γῆν, θὰ ἠδύνατο νὰ πλάσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἅπαντας κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, δηλαδή ὅπως ἔπλασε τὸν πρῶτον, χωρὶς νὰ παρίσταται ἀνάγκη τῆς ἐνώσεως ἀνδρὸς καὶ γυναικός.

Πλὴν ὅμως ἡ ἔνωσις αὕτη, ὁσάκις πραγματοποιεῖται, δὲν εἶναι δυνατὴ παρὰ διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Πλάστου. Ὅπως λοιπὸν εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ὁμιλῶν περὶ τοῦ πνευματικοῦ θεσμοῦ, τοῦ διαμορφοῦντος τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν εὐσέβειαν: «ὥστε οὔτε ὁ φυτεύων ἐστὶ τι οὔτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεὸς» ⁽¹⁾ οὕτω δύναται καὶ νὰ εἴπῃ, ὅτι, εἰς τὴν περίπτωσιν, ἣτις μᾶς ἀπασχολεῖ, οὔτε ἡ ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν γάμον, οὔτε τὸ σπέρμα του εἶναι κάτι, ἀλλὰ ὁ Θεὸς εἶναι ὁ δίδων τὴν μορφήν. Δὲν εἶναι ἡ μητέρα, ἡ ὁποία φέρει τὸν καρπὸν, ποὺ συνέλαβε καὶ τρέφει μετὰ τὴν γέννησίν του, ἡ πράττουσα κάτι, ἀλλ' εἶναι ὁ Θεὸς ὁ παρέχων τὴν ἀνάπτυξιν (τοῦ βρέφους), πράγματι εἶναι Αὐτός, ὅστις, δυνάμει τῆς ἀδιαπτώτου ἐνεργείας του, κάμνει, ὥστε τὰ σπέρματα ν' ἀναπτύσσουν τὰς ἁρμονίας των καὶ ν' ἀπαλλάσσονται τῶν λανθανόντων καὶ ἀοράτων πέπλων, οἵτινες τὰ ἀποκρύπτουν καὶ ἐμφανίζονται ὑπὸ τὰς ὁρατὰς μορφάς, ἐκείνου, τὸ ὁποῖον προσπίπτει ὥραϊον εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν. Εἶναι Ἐκεῖνος, ὅστις πλησιάζων καὶ συνδέων τὴν σωματικὴν φύσιν

---

(1) Κορινθ. Α, 3, 7.

πρὸς τὴν ἀσώματον, διὰ θαυμασίων δεσμῶν, τὴν μίαν ὡς ὑπερε-
τοῦσαν, τὴν ἑτέραν ὡς ἐξουσιάζουσαν, δημιουργεῖ τὸ ζωϊκὸν εἶδος.

Τὸ ἔργον τοῦτο, εἶναι τόσῳ θαυμάσιον καὶ τόσῳ μεγα-
λειῶδες, ὥστε προκαλεῖ τὴν κατάπληξιν παντός, ὅστις τὸ θεωρεῖ,
μετὰ προσοχῆς, ὅχι μόνον παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ, ὅστις εἶναι ζῶον
λογικόν, καὶ κατὰ συνέπειαν ὑπεροχώτερον καὶ εὐγενέστερον, ἀ-
πάντων τῶν ζῶων, ἀλλ' ἀκόμη καὶ τὴν μυῖαν, τὴν πλεον ἄδιό-
ρατον, καὶ τὴν δύναμιν ν' ἀναπέμπη ὕμνους πρὸς τὸν Πλάστην.

Εἶναι λοιπὸν αὐτός, ὅστις ἔδωκε τὴν νόησιν εἰς τὴν ψυχὴν
τοῦ ἀνθρώπου, τὴν νόησιν ἐκείνην, ὅπου ὁ λόγος καὶ ἡ νοημο-
σύνη εἶναι ἀδρανεῖς, τρόπον τινά, καὶ σχεδὸν μηδαμινοὶ κατὰ
τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν, ἀλλ' ἀφυπνίζονται καὶ ἀποκαλύπτονται,
ὅταν, προχωρούντων τῶν ἐτῶν, ἡ ψυχὴ καθίσταται προσιτὴ εἰς τὴν
γνώσιν καὶ τὴν παιδείusin, ἱκανὴ πρὸς διάγνωσιν τῆς ἀληθείας,
τῆς ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ δυναμένη νὰ ἀντλή ἐκ τῆς πηγῆς
τῆς σοφίας τὰς ἀρετὰς ἐκείνας τῆς φρονήσεως, τῆς δυνάμεως, τῆς
ἐγκρατείας καὶ τῆς δικαιοσύνης, αἵτινες καθιστῶσιν αὐτὴν ἱκα-
νὴν ν' ἀγωνίζεται κατὰ τῶν πλανῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἐλαττωμά-
των, τῶν μεταδιδομένων διὰ τοῦ αἵματος καὶ νὰ κατάγη, νίκη-
ν θριαμβευτικὴν ἐναντίον των ἐκ μόνου τοῦ πόθου πρὸς τὸ ὑπέρ-
τατον καὶ ἀμετάβλητον ἀγαθόν. Παρ' ὅλον ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν φθάνει
πάντοτε οὐδαμῶς μέχρι τοῦ σημείου τούτου, τὸ γεγονός, αὐτὸ
καὶ μόνον, ὅτι μία φύσις λογικὴ ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἱκανὴ
διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῶν ἀγαθῶν τούτων, δὲν εἶναι τὸ ἔργον τὸ
τόσον μεγαλειῶδες ὅσον καὶ θαυμαστὸν ἑνὸς ὄντος ἀγαθοῦ
καὶ παντοδυνάμου; Τίς θὰ ἠδύνατό ποτε νὰ ὁμιλήσῃ ἢ καὶ νὰ
σκεφθῇ περὶ ὅλων αὐτῶν προσηκόντως;

Πράγματι, χωρὶς νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν τέχνην τοῦ
εὖ ζῆν καὶ τὴν δυνατότητα νὰ φθάνωμεν εἰς τὴν ἀθάνατον εὐδαι-
μονίαν, τέχνην, ἣτις καλεῖται ἀρετὴ, καὶ τὴν ὁποῖαν μόνη ἡ χάρις
τοῦ Χριστοῦ παρέχει εἰς ἐκείνους, οἵτινες εἶναι τέκνα τοῦ βασι-
λείου καὶ τῆς ἐπαγγελίας, ποίας τέχνας τόσον πολυαρίθμους,
ὅσον καὶ θαυμαστὰς δὲν ἐφεῦρεν, ἄλλας μὲν ὠθούμενος ὑπὸ
τῆς ἀνάγκης, ἄλλας δὲ ἐπειδὴ ἀπλῶς τὸ ἠθέλησε, καταβάλλων τό-
σῃν εὐφυΐαν καὶ νοημοσύνην ἀκόμη καὶ εἰς πράγματα περιττά,
ἀλλὰ τί λέγω; Εἰς πράγματα ὀλέθρια καὶ ἐπικίνδυνα, ἀντικείμε-
νον τῶν ἐπιθυμιῶν του, εἰς τρόπον ὥστε τὸ γεγονός τοῦτο, νὰ εἴ-
ναι ἡ ἀπόδειξις τοῦ ἀσυγκρίτου ἀγαθοῦ, ὅπερ εἶναι μία φύσις
ἱκανὴ νὰ εὗρίσκη, νὰ μαρτυρῇ καὶ νὰ ἀσκῇ ὅλας αὐτὰς τὰς τέ-
χνας. Ποῖα θαύματα δὲν ἐπετέλεσεν ἡ βιομηχανία τοῦ ἀνθρώ-
που εἰς τὴν τέχνην τοῦ ἐνδύεσθαι καὶ τοῦ κατασκευάζειν κατοι-
κίαν; Ποίας προόδους δὲν ἔκαμεν εἰς τὴν γεωργίαν τὴν ναυτιλίαν;

Τί δὲν ἔφευρε καὶ τί δὲν ἐδημιούργησε κατὰ τὴν κατασκευὴν παντοειδῶν ἀγγείων, εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὴν γλυπτικὴν;

Ποῖα θαύματα δὲν συνεκέντρωσε, διὰ νὰ καταπλήσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν θεατῶν ἐν τῷ θεάτρῳ, αἱ παραστάσεις καὶ τὰ θεάματα τοῦ ὁποίου φαίνονται ἀπίστευτα; Ποῖα μέσα δὲν μετεχειρίσθη διὰ νὰ συλλαμβάνῃ, νὰ φονεύῃ ἢ νὰ δαμάζῃ τὰ ἐστερημένα νοήσεως ζῶα; Ἀλλὰ καὶ ποῖα δηλητήρια, ὅπλα καὶ μηχανήματα δὲν ἔφευρεν ἐναντίον αὐτοῦ τούτου τοῦ συνανθρώπου του ὁ ἄνθρωπος;

Πόσα φάρμακα καὶ βοηθήματα δὲν εὔρε διὰ νὰ διατηρῇ ἢ ν' ἀνακτᾷ τὴν ὑγίαν τοῦ σώματός του; Ποῖα φαγητὰ δὲν ἐπενόησε διὰ νὰ τέρπῃ τὸν οὖρανίσκον του; Πόσα διεγερτικά, διὰ νὰ τὸν διερεθίσῃ; Πόσον πλῆθος καὶ ποικιλίαν σημείων, εἰς τὴν πρώτην σειρὰν τῶν ὁποίων εὐρίσκονται ὁ προφορικὸς λόγος καὶ ἡ γραφή; Πόσον διανθίζει τοὺς λόγους του διὰ νὰ γοητεύῃ τὸ πνεῦμα; Πόσα εἶδη ποιήσεως, πόσα μουσικὰ ὄργανα διὰ νὰ τέρπουν τὴν ἀκοήν; Μετὰ πόσης ὀξυνοίας ὁ ἄνθρωπος ἀπέκτησε τὴν ἐπιστήμην τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν μεγεθῶν, ὡς καὶ τὴν γνῶσιν τῆς διατάξεως τῶν ἀστέρων; Τέλος μὲ πόσας γνώσεις δὲν εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου κατὰμεστος; Τίς θὰ ἠδύνατο νὰ τὸ εἴπῃ, ἰδίως ἀντὶ νὰ τὰς συγκεντρώνῃ μαζικῶς, θὰ τὰς ἀπηρίθμει λεπτομερῶς; Ὑπάρχει μήπως ὁ δυνάμενος νὰ σχηματίσῃ ἰδέαν τῶν ἐξόχων διανοιῶν παρὰ τοῖς φιλοσόφοις καὶ τοῖς αἵρετικοῖς διὰ τὴν ἄμυναν κατὰ τοῦ ψεύδους καὶ τῆς πλάνης; Διότι τὴν στιγμὴν ταύτην δὲν ὁμιλῶ παρὰ περὶ τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως, τῆς ἀποτελούσης τὸ ἐγκαλλώπισμα τῆς θνητῆς ζωῆς καὶ οὐχὶ περὶ τῆς πίστεως καὶ τῶν ὁδῶν τῆς ἀληθείας, τῶν ὁδηγουσῶν εἰς τὴν ἀποκτησιν τῆς αἰωνίας ζωῆς. Ὅθεν μία τόσον ὥραία φύσις, ἔργον τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, τοῦ ὑπερτάτου Θεοῦ, τοῦ κυβερνῶντος πᾶν ὅ,τι ἔχει πλάσει· τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶναι ἰσχυρὸς καὶ δικαιοτάτος, ἀσφαλῶς οὐδέποτε θὰ περιέπιπτεν εἰς τὴν ἀθλιότητα τῆς παρούσης ζωῆς, διὰ νὰ περιέλθῃ, ἐξαιρουμένων ἐκείνων, οἵτινες θ' ἀπολυτρωθοῦν, εἰς τὰς αἰωνίους ἀθλιότητας, ἐὰν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθον οἱ λοιποί, δὲν διέπραττε μέγα ἁμάρτημα.

Καὶ εἰς αὐτὸ ἀκόμη τὸ σῶμα, μολονότι εἶναι, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του κοινὸν μὲ ἐκεῖνο τῶν ζώων, ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν σωματικὴν ῥώμην κατώτερον τοῦ σώματος πολλῶν ἐξ αὐτῶν, μέχρι ποίου σημείου δὲν βλέπει τις ν' ἀπαστραπτῇ ἡ καλωσύνη τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ πρόνοια τοῦ Πλάστου; Ἡ ἐστία τῶν αἰσθήσεων καὶ τὰ λοιπὰ ὄργανα, αἱ ἀναλογίαι, ἡ συγκρότησις καὶ τὸ ἀνάστημα τοῦ σώματος ὁλοκλήρου, τὰ πάντα δὲν ἐξαγγέλλουν, ὅτι, ἐπλά-

σθη πρὸς ἐξυπηρέτησιν λογικῆς ψυχῆς; Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐπλάσθη εἰς οἷαν κατάστασιν βλέπομεν τὰ ζῶα, τὰ στερούμενα νοήσεως καὶ κύπτοντα πρὸς τὸ ἔδαφος, ἀλλὰ τὸ σῶμά του, στρεφόμενον πρὸς τὸν οὐρανόν, τοῦ λέγει ὅτι ὀφείλει νὰ κατευθύνῃ τὴν σκέψιν αὐτοῦ πρὸς τὰ ὕψη. Ἡ θαυμαστὴ εὐστροφία τῆς γλώσσης καὶ τῶν χειρῶν, τόσον κατάλληλος διὰ τὸν προφορικὸν λόγον καὶ τὴν γραφὴν ὥς καὶ διὰ τὴν ἄσκησιν τεχνῶν πολυαρίθμων, δὲν δεικνύουν ἀρκούντως ποία τις δέον νὰ εἶναι ἡ ψυχὴ ἢ ἐνοικοῦσα εἰς τοιοῦτον σῶμα; Καὶ κάτι περισσότερον ἀκόμη, ἀνεξαρτήτως τῆς σκέψεως περὶ τῶν λειτουργιῶν, αἵτινες δέον νὰ τελῶνται, ὑφίσταται τόση ἀναλογία καὶ ἁρμονία μεταξὺ τῶν διαφορῶν μελῶν, ὥστε τὸ σῶμα εἶναι ὥραϊον αὐτὸ καθ' ἑαυτό, δὲν θὰ ἡδύνατο δέ τις ἐν προκειμένῳ ν' ἀποφανθῇ, ἐὰν κατὰ τὴν δημιουργίαν του ἐλήφθη περισσότερον ὑπ' ὅψιν τὸ ὠφέλιμον παρὰ τὸ ὥραϊον, διότι εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐν τῷ σώματι δὲν βλέπομεν τίποτε τὸ ὠφέλιμον χωρὶς νὰ βλέπωμεν συγχρόνως καὶ τὸ ὥραϊον.

Τοῦτο θὰ προσέπιπτεν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς μας ἀκόμη ζωηρότερον, ἐὰν ἐγνωρίζαμεν τοὺς ἀριθμοὺς καὶ τὰ μέτρα, τὰ συνδέοντα ἁρμονικῶς μεταξὺ των ὅλα τὰ μέρη τοῦ σώματος. Ἴσως, περιεργαζόμενοι μετὰ δεξιότητος τὸ σῶμα, θὰ ἡδυνάμεθα ν' ἀνακαλύψωμεν τὰς ἁρμονικὰς σχέσεις εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ὄργανα τοῦ σώματος, ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ ἐκεῖνα τὰ περισσότερον ἀποκρυπτόμενα καὶ ἐκφεύγοντα τῶν ὀφθαλμῶν μας, δηλαδή τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο σύμπλεγμα τῶν φλεβῶν καὶ τῶν νεύρων, τῶν μυστικῶν τούτων τῆς ζωῆς, οὐδεὶς θὰ ἡδύνατο νὰ τὰ διαχωρίσῃ καὶ νὰ τ' ἀνακαλύψῃ. Πράγματι, παρ' ὅλας τὰς προσπάθειας τῆς δεξιᾶς καὶ σκληρᾶς χειρὸς τῶν ἰατρῶν, τῶν καλουμένων ἀνατόμων, τῶν ἀνατεμνόντων τὰ νεκρὰ σώματα, οἱ ὅποιοι ἐνιότε φέρουν τὴν ἐρευνητικὴν σιδηρᾶν μάχαιραν εἰς τὰ μέλη τῶν δυστυχισμένων (ἀρρώστων), τῶν ἐκπνεόντων εἰς τὰς χεῖράς των, καὶ ἀναδιφώντων διὰ σμίλης ἀρκούντως ἀπανθρώπου τὰς μάλλον ἀποκρύφους χώρας τοῦ σώματός μας, διὰ ν' ἀνακαλύψουν τὸ κακόν, αὐτὸ τοῦτο τὸ κακὸν καὶ τὸ μέσον τῆς θεραπείας του, οὐδεὶς ἡδυνήθη νὰ εὕρῃ καὶ οὐδεὶς ἐτόλμησε ν' ἀναζητήσῃ τὰς σχέσεις τῶν ἀριθμῶν καὶ τῆς φύσεως, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλῶ καὶ τὰς ὁποίας οἱ Ἕλληνες καλοῦν «ἁρμονίαν», καὶ ἥτις εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ τὸ ἐσωτερικὸν συγκροτεῖ τὸν ὁργανισμὸν τοῦ σώματός μας. Ἐὰν αἱ σχέσεις τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ μέτρου, αἵτινες κυριαρχοῦν ἀκόμη καὶ εἰς τὰ σπλάγχνα, εἰς τὰ ὁποῖα οὐδὲν ἵχνος ὥραιότητος ἐμφανίζεται, μᾶς ἦσαν γνωσταί, θὰ ἐγοητευόμεθα ἐκ τοῦ κάλλους μιᾶς διανοίας, αὐτὸ τοῦτο τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον

ἔχει ὀφθαλμούς, θὰ προέκρινε τοῦτο ἀπὸ τὸ κάλλος τοῦ προσπίπτοντος εἰς τὰ ὄμματα μας.

Ὑπάρχουν ἀκόμη εἰς τὸ σῶμα στοιχεῖα, τὰ ὅποια δὲν εὗρίσκονται εἰς αὐτὸ παρὰ μόνον διὰ τὸν στολισμὸν καὶ οὐχὶ διὰ τὴν χρῆσιν, τοιαῦτα εἶναι οἱ μαστοὶ εἰς τὸ ἀνδρικὸν σῶμα, τοιαῦτα εἶναι ἀκόμη καὶ ἡ γενειὰς εἰς τοὺς ἄνδρας, ἡ ὅποια μᾶλλον ὥς στολισμὸς παρὰ ὥς προστασία τοῦ προσώπου, ὅπως δεικνύει τοῦτο τὸ πρόσωπον τῆς γυναικὸς, ὅπερ στερεῖται τοιαύτης καὶ τὸ ὅποιον θὰ ἔπρεπε μᾶλλον παρὰ τὸ ἀνδρικὸν νὰ εἶναι ἐφωτισμένον μὲ γενειάδα, δεδομένου ὅτι τὸ πρόσωπον τῆς γυναικὸς εἶναι λεπτότερον ἀπὸ ἐκεῖνο τοῦ ἀνδρός, ὥστε οὐδὲν ὄργανον ἐξ ὧν βλέπομεν, — τοῦτο δὲ οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῇ — στερεῖται τῆς σφραγίδος τοῦ κάλλους, ὅπως εἶναι τὰ ὄργανα, τὰ διὰ τινὰ λειτουργίαν προοριζόμενα. Καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι πολλά, μὴ συνδυάζοντα τὸ ὠφέλιμον μετὰ τοῦ ὠραίου, ἐν τούτοις μοῦ φαίνεται, ὅτι, κατὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἐλήφθη περισσότερο ὑπ' ὅψιν τὸ ὠραῖον παρὰ τὸ ὠφέλιμον. Ἀλλὰ τὸ ὠφέλιμον δὲν διαρκεῖ παρὰ ὠρισμένον χρόνον, καὶ θὰ ἔλθῃ ἡ στιγμή, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν θὰ τὸ ἀπολαμβάνωμεν, ἀπαλλαγμένοι τῶν βδελυρῶν πόθων, ἀλλὰ μόνον τὸ ἀμοιβαῖον θέαμα τοῦ κάλλους μας. Ἴδου λοιπὸν ἐκεῖνο, διὰ τὸ ὅποιον ὀφείλομεν νὰ δοξάζωμεν πρὸ παντὸς τὸν Πλάστην, πρὸς τὸν ὅποιον ὁ ψαλμωδὸς ἀπευθύνεται μὲ τὰς λέξεις: «ἐξομολόγησιν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐνεδύσατο» ⁽¹⁾.

Τέλος ποῖαι λέξεις θὰ ἠδύναντο νὰ διαχαράξουν τὴν ἔκτασιν τοῦ ὠραίου καὶ τοῦ ὠφελίμου, τοῦ ὑπολοίπου τῶν πλασμάτων, τὴν ὠραιότητα καὶ τὴν ὠφελιμότητα τῶν ὁποίων ἡ γενναιοδωρία τοῦ Θεοῦ ἔθυσεν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὅτε ἀκόμη τὸν κατεδίκασεν εἰς τοὺς κόπους καὶ τοὺς μόχθους τῆς παρούσης ζωῆς καὶ τὸν ἐβύθισεν εἰς τόσας συμφοράς; Πόσα καὶ πολυποίκιλα κάλλη δὲν μᾶς παρουσιάζουν ὁ οὐρανός, ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα! Καὶ αὐτὴ ἡ δαψίλεια τοῦ φωτὸς εἰς τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην καὶ τὰ ἄστρα, τὰ σκιερὰ βάθη τῶν δασῶν καὶ τὸ ἄρωμα τῶν ἀνθέων, τὸ πλῆθος καὶ ἡ ποικιλία τῶν πτηνῶν μὲ τὰ διάφορα ἄσματα καὶ τὰ πολυποίκιλα χρώματά των· πόση ποικιλία μορφῶν εἰς τὰ μεγάλα καὶ τὰ μικρὰ ζῶα, τὰ μικρότερα τῶν ὁποίων διὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν εἶναι συγχρόνως καὶ τὰ θαυμαστότερα, διότι ἡ δρεῖσις τῶν ταπεινῶν μυρμηκῶν ⁽²⁾ καὶ τῶν μικρῶν

⁽¹⁾ Ψαλμ. ΡΓ', 1

⁽²⁾ Βλ. «Ο ἰ μ ῖ ρ μ η κ ε ς ἐ ν π ο λ έ μ ω κ α ἰ ε ἰ ρ ή ν η»

μελισσῶν μᾶς γοητεύει περισσότερον παρὰ ἡ θεά τοῦ τεραστίου σώματος τῶν φαλαινῶν. Πόσον μεγαλεῖον δὲν μᾶς παρουσιάζει αὐτὴ αὕτη ἡ θάλασσα! Ἐνδύεται μὲ πέπλους ὅτε μὲν κυανοῦς, ὅτε δὲ πρασίνοιο, ὅτε δὲ ὑποκυάνοιο. Πόσον μᾶς γοητεύει ἡ θεά της, ἀκόμη καὶ ὅταν εἶναι τρικυμισμένη, γοητεία τοσοῦτω μᾶλλον μεγαλυτέρα καθόσον δὲν κατεχόμεθα ὑπὸ τοῦ φόβου καὶ δὲν διατρέχομεν τὸν κίνδυνον νὰ ναυαγήσωμεν ⁽¹⁾. Πόση δαψίλεια τροφῶν πρὸς καταστολὴν τῆς πείνης! Πόση ποικιλία χυμῶν πρὸς καταπολέμησιν τῆς ἀηδίας, διαχειμῆνη πανταχοῦ ἀπὸ τὸ πλούσιον χερί τῆς φύσεως καὶ ὅχι ἀπὸ τὰ συνήθη μέσα τῆς μαγειρικῆς τέχνης!

Πόσα φάρματα πρὸς διατήρησιν ἢ ἀνάκτησιν τῆς ὑγείας, ἐν μέσῳ ὅλων τῶν πραγμάτων αὐτῶν! Πόση γοητεία κατὰ τὴν διαδοχὴν καὶ τὴν κανονικὴν ἐπάνοδον τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός! Πόσον εὐχάριστος θερμοκρασία, ὅταν πνέῃ ἡ αὔρα! Πόσα πλούσια ὑφάσματα δὲν μᾶς παρέχουν τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτά! Δὲν ἡμπορῶ νὰ τὰ εἴπω ὅλα, ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη περιορισθῶ εἰς ὅλα τὰ θαύματα, τὰ ὅποια συνεκέντρωσα ὁμαδικῶς διὰ νὰ τὰ διαχωρίσω ἀπ' ἀλλήλων, πόσον χρόνον θὰ κατηνάλισκον δι' ἕκαστον ἐξ αὐτῶν, διότι δὲν ὑπάρχει κανένα θαῦμα, μὴ συμπεριλαμβάνον καὶ ἄλλα πολλά! Καὶ ὅμως ταῦτα δὲν εἶναι παρὰ καταπραΰνσεις γενόμεναι πρὸς τλαιπῶρους καταδίκους καὶ ὅχι ἀκόμη τὰ ἔπαθλα τῶν μακαρίων.

* Αφοῦ λοιπὸν εἶναι τοιαῦται αἱ παρηγορίαι, ποῖαι θὰ εἶναι αἱ ἀμοιβαί; Τί θὰ δώσῃ εἰς ἐκείνους, τοὺς ὁποίους προώρισε Ἐκεῖνος, ὅστις ἐδώρησεν ὅλα τὰ πράγματα ταῦτα ἀκόμη καὶ εἰς ἐκείνους, ποὺ προορίζει διὰ τὸν θάνατον; Ποῖα ἀγαθὰ δὲν θὰ προσφέρῃ κατὰ τὴν μακαρίαν ζωὴν εἰς ἐκείνους, χάριν τῶν ὁποίων ἠθέλησεν, ὅπως ὁ μοναδικὸς Υἱὸς τοῦ ὑποστῇ τόσας βασάνους καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον; Διὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος, ὁμιλῶν περὶ τῶν προοριζομένων διὰ τὸ βασίλειον τῶν οὐρανῶν λέγει: «ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν

κατὰ τὸ Γερμανικὸν τοῦ καθηγητοῦ Sajo (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Α.Μ. τῆς Βασιλίσσης Σοφίας) ἡμετέραν μελέτην, ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἐκδοτ. Οἴκου Ἰωάννου Σιδέρη ἐν Ἀθήναις.

(1) Ὡς ἡδὺ τὴν θάλατταν ἀπὸ γῆς ὁρᾶν, οὕτως ἡδὺ καὶ τῷ σωθέντι μιμεῖσθαι τῶν πόνων!

χαρίσεται;» ⁽¹⁾. Λοιπὸν τί θὰ εἴμεθα, τί θὰ γίνωμεν, ὅταν πραγματοποιηθοῦν ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐπαγγελίαι; Ποῖα ἀγαθὰ θὰ λάβωμεν εἰς τὸ βασίλειον, ὅταν ἔχωμεν λάβει ἐνέχυρόν τι ἐν τῷ θανάτῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ ἡμῶν; Ποῖον θὰ εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν, ἀπηλλαγμένον παντὸς ἐλαττώματος, τὸ ὁποῖον τοῦτο δαμάζει καὶ καθυποτάσσει ἢ πρὸς τὸ ὁποῖον τοῦλάχιστον ἀντέταξεν ἄμυναν ἐπαινετήν, θ' ἀπολαύσῃ ἀδιαταράκτου εἰρήνης ἐν τῇ τελειότητι; Ποίαν ὥραίαν καὶ θαυμασίαν γνῶσιν περὶ ὅλων τῶν πραγμάτων, ὅταν ἀντλήσῃ, χωρὶς κόπον, ἐπιστήμην ἀπηλλαγμένην πάσης πλάνης εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐκ τῆς πηγῆς τῆς μετ' ἀπείρου εὐδαιμονίας καὶ ἄνευ οὐδενὸς μόχθου! Τί θὰ εἶναι τὸ σῶμα τοῦτο, ὑποτεταγμένον ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τόσον ζωογονουμένου παρ' αὐτοῦ, ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην τροφῆς, διὰ νὰ ὑπάρξῃ; Διότι δὲν θὰ εἶναι πλέον σῶμα ὑλικόν, ἀλλὰ σῶμα πνευματικόν, θὰ εἶναι μὲν σῶμα μὲ σάρκα προφανῶς, ἀλλὰ σὰρξ πάσης σαρκικῆς φθορᾶς ἀπηλλαγμένη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

Περὶ τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης τῶν καταπολεμούντων τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκός, τὴν ὁποίαν, ὡς εἶπον ἀνωτέρω πιστεύει ὁλόκληρος ἡ ὑφήλιος.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν φύσιν τῶν ἀγαθῶν, τὰ ὁποῖα θ' ἀπολαύσωμεν οἱ μακάριοι μετὰ τὴν ζωὴν ταύτην, οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι συμμερίζονται τελείως τὴν γνώμην μας, οὔτοι ὅμως ἀμφισβητοῦν τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκός, καὶ τὴν ἀρνοῦνται.

Ἀλλὰ πλεῖστα ἄτομα, σοφοὶ καὶ ἀμαθεῖς, ἄνθρωποι τοῦ κόσμου καὶ ἀπλοῖκοί, μὴ λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι δὲν παραδέχονται τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκός, ἐστράφησαν ἐκ βαθέων καρδίας καὶ μετὰ πίστεως πρὸς τὸν Χριστόν, ὅστις ἔδειξεν εἰς αὐτοὺς ἐν προκειμένῳ τὸ γεγονὸς τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἀναστάσεως, πράγμα τὸ ὁποῖον μωρία ἐθεωρεῖτο εἰς τοὺς τελευταίους. Διότι ὅ,τι προεῖπεν ὁ Θεός, τὸ ἐπίστευ-

---

(1) Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα ; Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν τίς καθ' ἡμῶν, ὅστις τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτὸν πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ πάντα ἡμῶν χαρίσεται ; Ρωμ. η'. 32.

σεν ὁ κόσμος προεῖπε δὲ ὁ Θεὸς ἐπίσης, ὅτι οἱ ἄνθρωποι θὰ τὸ πιστεύουν καὶ αὐτὸ κάποτε.

Δὲν εἶναι μαγικὴ ἐνέργεια (maleficii) τοῦ Πέτρου, τὴν ὁποίαν ἐπέτρεψεν ὁ Θεός, προλέγων τόσον χρόνον πρωτύτερα τὴν πίστιν ταύτην εἰς δόξαν ἐκείνων, οἵτινες πρόκειται νὰ τὴν συμμερισθοῦν. Διότι αὐτὸς ὁ Θεός, ὅπως τὸ εἶπα χιλιάκις καὶ ὅπως οὐδέποτε θὰ παύσω νὰ τὸ λέγω, εἶναι ἐκεῖνος τοῦ ὁποίου κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Πορφυρίου καὶ συμφώνως πρὸς τὰς ἀποδείξεις, πὺν ζητεῖ εἰς τοὺς χρησμοὺς τῶν θεῶν των, φοβοῦνται αἱ θεότητες τῶν Ἑθνικῶν, ἐξυμνεῖ δὲ ὁ Πορφύριος τὸν Θεὸν τοῦτον μέχρι τοῦ σημείου νὰ τὸν καλῇ ἓνα Θεόν, Πατέρα καὶ Βασιλέα. Δὲν πρέπει ὅμως οὐδόλως νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον προεῖπε, τὸ προεῖπε κατὰ τὸν τρόπον, τὸν ὁποῖον ἐννοοῦν ἐκεῖνοι, οἵτινες δὲν ἐπίστευσαν, ὅπως ὁ κόσμος, ὅτι προεῖπεν ὅτι ὁ κόσμος θὰ ἐπίστευε κάποτε. Διὰτί νὰ μὴ τὸ ἐννοήσωμεν μᾶλλον σύμφωνα μὲ τὴν πεποίθησιν τοῦ κόσμου, προαναγγελθεῖσαν τόσον χρόνον πρωτύτερα, παρὰ συμφώνως πρὸς τὰς κενὰς λέξεις ἀνθρώπων τινῶν οἵτινες ἀρνοῦνται νὰ πιστεύσουν ὅτι προελέχθη, ὅτι ὁ κόσμος θὰ ἐπίστευεν; Πράγματι ἰσχυρίζονται ὅτι πρέπει νὰ τὸ ἐννοοῦν κατὰ τρόπον διάφορον ἐκείνου, καθ' ὃν ὁ ὑπόλοιπος κόσμος τὸ ἐννοεῖ, διότι φοβοῦνται μήπως διατεινόμενοι ὅτι ὑπῆρξε κενὴ ἢ πρόρρησις αὕτη, προσβάλλουν τὸν Θεὸν τὸν ὁποῖον ὁμολογοῦν μετὰ τόσοῦ πατάγου, ἐν τούτοις τὸν προσβάλλουν περισσότερον ἰσχυριζόμενοι ὅτι πρέπει νὰ ἐννοῇται τοῦτο (ἀνάστασις τῆς σαρκὸς) ἄλλως καὶ ὅχι ὅπως τὸ πιστεύει ὁ κόσμος τὴν πίστιν τοῦ ὁποίου ἐπήνεσε, προεῖπε καὶ ἐπραγματοποίησεν αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Θεός.

Ἄρα γε Οὗτος δὲν δύναται νὰ κάμῃ, ὥστε ἡ σὰρξ νὰ ἀναστηθῇ καὶ νὰ ζῇ αἰωνίως, ἣ πρέπει νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι δὲν θὰ πράξῃ τοῦτο, διότι θὰ ἦτο ἓνα κακὸν καὶ πράγμα ἀνάξιον τοῦ Θεοῦ; Ἀλλὰ εἶπαμεν ἤδη πολλὰ περὶ τῆς παντοδυναμίας Του, ἣτις ἐξετέλεσε τόσα καὶ τόσα ἀπίστευτα πράγματα. Ἐὰν θέλουν νὰ μάθουν τί δὲν δύναται νὰ κάμῃ ὁ Θεός, ἐγὼ θὰ τοὺς τὸ εἶπω: δὲν ἢμπορεῖ νὰ ψεύδεται. Ἄς πιστεύσωμεν λοιπὸν ὅτι δύναται καὶ ἄς μὴ πιστεύουν ὅτι δὲν δύναται. Ἄς μὴ πιστεύουν οἱ ἀντίπαλοί μας, ὅτι ὁ Θεὸς δύναται νὰ ψεύδεται καὶ ἄς πιστεύουν ὅτι θὰ κάμῃ ὅτι ἔχει ὑποσχεθῇ, ἀλλ' ἄς τὸ πιστεύσουν, ὅπως τὸ ἐπίστευσεν ὁ κόσμος, τὴν πίστιν τοῦ ὁποίου προεῖδεν, ἐπήνεσε, ὑπεσχέθη καὶ ἔδωκεν. Μήπως τοῦτο εἶναι ἓνα κακόν; Ἀλλὰ πῶς θὰ τὸ ἀποδείξουν: διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν θὰ ὑφίσταται πλέον φθορὰ ἣτις εἶναι κακὸν τοῦ σώματος; Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν διάταξιν τῶν στοιχείων, συνεζήτησα ἤδη τὰς ἀντιρρήσεις, τὰς συνδε-

ομένας πρὸς τὸ ἐν λόγῳ ζήτημα, ὥς πρὸς δὲ τὰς λοιπὰς τοιαύτας, ὠμίλησα ἤδη ἄρκετά. Πόσῃν εὐστροφίαν θὰ ἔχη κάποτε ἐν ἄφθαρτον σῶμα, τὸ ἔδειξα, φρονῶ, εἰς τὸ δέκατον τρίτον βιβλίον δι' ἐκείνου, ὅστις εὐρίσκεται εἰς καλὴν ὑγείαν εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν, τὴν ὁποίαν δὲν δύναται τις νὰ παραβάλῃ πρὸς τὴν κατάστασιν τῆς ἀθανασίας. Οἱ μὴ ἀναγνώσαντες τὰς λεπτομερείας ταύτας ἢ οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ τὰς ἐπαναφέρουν εἰς τὴν μνήμην των ἅς ἀναγνώσουν τὰ προηγούμενα βιβλία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣΤ'.

Πῶς ἡ γνώμη τοῦ Πορφυρίου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ψυχὴ τῶν μακαρίων ἀποφεύγει κάθε εἶδος σώματος, ἀνασκευάζεται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ὑποστηρίζοντος, ὅτι ὁ ὑπέρτατος Θεὸς ὑπεσχέθη εἰς τοὺς κατωτέρους θεοὺς ὅτι οὐδέποτε θ' ἀπογυμνωδοῦν τοῦ σώματός των.

Ἀλλά, λέγουν, ὁ Πορφύριος διατείνεται, ὅτι διὰ νὰ εἶναι εὐδαίμων ἡ ψυχὴ, δεόν ν' ἀποφεύγῃ πᾶν εἶδος σώματος. Ὅθεν μάτην ἰσχυρίζομεθα, ὅτι τὸ σῶμα θὰ εἶναι ἄφθαρτον, ἐφ' ὅσον ἡ ψυχὴ δὲν δύναται νὰ εἶναι εὐδαίμων παρὰ μόνον, ἐὰν ἀποφεύγῃ πᾶν εἶδος σώματος. Ἀλλ' ἐπραγματεύθην τὸ ζήτημα τοῦτο, ἐφ' ὅσον μοῦ ἦτο δυνατόν, εἰς τὸ ἄνωτέρω μνημονευθὲν βιβλίον, καὶ δὲν θὰ προβάλω παρὰ ἐν καὶ μόνον ἐπιχείρημα : Ὁ διδάσκαλος ὅλων αὐτῶν ὁ Πλάτων ἅς διορθώσῃ τὸ βιβλίον του καὶ ἅς εἴπῃ, ὅτι οἱ θεοὶ των, αὐτοὶ οἱ θεοὶ τοὺς ὁποίους ἀναφέρῃ ὥς ἔχοντας οὐράνια σώματα, διὰ νὰ εἶναι εὐδαίμονες, δεόν ν' ἀποφύγουν τὰ σώματά των, δηλαδή ν' ἀποθάνουν, ἐνῶ ὁ ὑπέρτατος Θεός, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐπλάσθησαν, ὑπεσχέθη εἰς αὐτούς, διὰ νὰ τοὺς καθησυχάσῃ, ὅτι θὰ ἦσαν ἀθάνατα, ἥτοι ὅτι θὰ εὐρίσκοντο πάντοτε ἐντὸς τῶν σωμάτων των, ὅχι ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἀξιοὶ τοῦτο ἡ φύσις, ἀλλὰ διότι τοιοῦτος ἦτο ὁ σκοπὸς Του, ἐν τῷ σημείῳ δὲ τούτῳ ἀνασκευάζει ὅ,τι ὑποστηρίζουν, δηλαδή τὸ ὅτι δὲν πρέπει οὐδόλως νὰ πιστεύουν τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκός, ὥς ἀδύνατον πρᾶγμα, διότι εἶναι καταφανέστατον τὸ ὅτι ὁ Θεός, ὅστις δὲν ἐπλάσθη παρ' ἄλλου, ὑπόσχεται νὰ κάμῃ πρᾶγμα ἀδύνατον, ἐφ' ὅσον ὑπόσχεται εἰς τοὺς παρ' αὐτοῦ πλασθέντας θεοὺς τὴν ἀθανασίαν. Πράγματι, ἰδοὺ ἡ γλῶσσα τὴν ὁποίαν ὁ Πλάτων θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ ἐν λόγῳ ὑπερτάτου Θεοῦ (¹).

(¹) Προφανῶς τοῦ Διός.

«Ἐφ' ὅσον ἔχετε μίαν ἀρχήν, δὲν ἡμπορεῖτε νὰ εἰσθε ἀθάνατοι καὶ ἄφθαρτοι, πάντως δὲν θὰ διαλυθῇτε ποτὲ (εἰς τὰ ἔξ ὧν συνετέθητε) καὶ δὲν θὰ ἀποθάνετε, διότι ὁ θάνατος καὶ ἡ διάλυσις δὲν θὰ νικήσουν τὴν θέλησίν μου, ἥτις εἶναι ἰσχυρότερος δεσμός ἐξασφαλίζων τὴν ἀθανασίαν παρὰ ὁ δεσμός ἐκεῖνος, διὰ τοῦ ὁποίου ἔχετε συνδεθῇ (¹). Ἐὰν οἱ ἐννοοῦντες τὰς λέξεις ταύτας δὲν εἶναι μόνον μωροί, ἀλλὰ καὶ κωφοί, εἶναι ἀδύνατον ν' ὁμφιβάλλουν, ὅτι ὁ Θεός, ὑπὸ τοῦ ὁποίου οἱ ἄλλοι θεοὶ ἐπλάσθησαν ὑπεσχέθη εἰς αὐτούς, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἓν ἀδύνατον πρᾶγμα. Διότι εἷς Θεός, ὅστις λέγει : «Σεῖς οἱ ἴδιοι δὲν ἡμπορεῖτε νὰ εἰσθε ἀθάνατοι, ἀλλὰ θὰ εἰσθε ὡς ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς θελήσεώς μου τοιοῦτοι», λέγει ἄρα γε κἄτι ἄλλο παρὰ : «ἐκεῖνο πού δὲν ἡμπορεῖτε νὰ εἰσθε σεῖς, θὰ τὸ κάμω ἐγὼ νὰ εἰσθε;».

Ὅθεν ὑπεσχέθη νὰ κάμῃ ὅ,τι, κατὰ τὸν Πλάτωνα, εἶναι ἀδύνατον, καὶ θ' ἀναστήσῃ τὴν σάρκα, καθιστῶν ταύτην ἄφθαρτον, ἀθάνατον, πνευματικὴν. Διὰ ποῖον λοιπὸν λόγον κραυγάζουν, ὅτι ἐκεῖνο πού ὑπεσχέθη ὁ Θεός καὶ ὁ κόσμος ἐπίστευσεν εἰς τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Θεός ὑπεσχέθη, ὅτι θὰ τὸ ἐπίστευεν, εἶναι ἀδύνατον πρᾶγμα; Διότι καὶ ἡμεῖς διακηρύσσομεν μεγαλοφώνως, ὅτι ὁ Θεός, ὅστις, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἐκτελεῖ ἀδύνατα πρᾶγματα, δύναται νὰ ἐκτελέσῃ καὶ τὸ ἀδύνατον τοῦτο. Αἱ ψυχαί, διὰ νὰ γίνουν εὐδαίμονες, δὲν παρίσταται οὐδόλως ἀνάγκη ν' ἀποφεύγουν πᾶν εἶδος σώματος, ἀλλὰ νὰ λαμβάνουν ἄφθαρτον σῶμα, ἀλλὰ εἰς ποῖον ἄφθαρτον σῶμα εἶναι προσφορώτερον ν' ἀπολαμβάνουν τὰς αἰωνίους χαράς, ἐὰν μὴ εἰς τὸ σῶμα ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον ἐστέναζαν, ὅταν τοῦτο ἦτο φθαρτόν; Αἱ μακάριοι ψυχαὶ δὲν θὰ κατατρύχονται λοιπὸν ὑπὸ τοῦ μοιραίου πόθου τὸν ὁποῖον, ἀποδίδει εἰς αὐτοὺς ὁ Βιργίλιος, ὅταν λέγῃ : «θὰ ποιήσουν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰ σώματά των» (²). Ὅχι, λέγω, δὲν θὰ κατατρύχονται ποσῶς ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ σώματά των, καὶ θὰ τὸ ἔχουν ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, ὥστε τοῦτο θὰ ὑφίσταται πάντοτε καὶ δὲν θὰ τὸ ἐγκαταλείψουν ποτὲ οὔτε ἐπὶ βραχύτατον χρόνον συνεπεία τοῦ θανάτου.

(¹) Βλ. βιβλ. ιγ', κεφ. ιστ' καὶ serm CCXII κεφ. VIII.

(²) Rursus et incipiunt in corpore velle riverti (Αἰν. VI).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

**Ἰδέαι τοῦ Πλάτωνος ἀντίθετοι πρὸς τὰς ιδέας τοῦ Πορφυρίου.
Ἐὰν ὁ εἷς τῶν φιλοσόφων τούτων ἐδέχeto τὴν γνώμην τοῦ
ἄλλου οὔτε ὁ εἷς οὔτε ὁ ἄλλος θ' ἀπεμακρύνετο ἀπὸ τὴν
ἀλήθειαν.**

Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Πορφύριος διετύπωσαν μίαν γνώμην, ἣ ὁποία θὰ τοὺς ἔκαμνε χριστιανούς, ἐὰν ἠδύναντο νὰ τὴν διατυπώσουν ἀπὸ κοινοῦ. Ὁ Πλάτων εἶπεν : αἱ ψυχαὶ δὲν δύνανται νὰ ὑπάρξουν αἰωνίως ἄνευ σώματος, ὅπερ τὸν ὠδήγησεν εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν σοφῶν, μετὰ τινα πολὺ μακρὸν χρόνον, δέον νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὸ σῶμά των. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Πορφύριος ἀποφαίνεται, ὅτι μία ψυχὴ τελείως κεκαθαυμένη, ἅπαξ μεταβᾶσα εἰς τὸν Πατέρα, οὐδέποτε θὰ ἐπανήρχετο εἰς τὰ κακὰ τοῦ κόσμου αὐτοῦ. Ἐξ αὐτοῦ προκύπτει, ὅτι, ἐὰν ὁ Πλάτων συμμετεῖχε μετὰ τοῦ Πορφυρίου τῆς ἀληθείας, τὴν ὁποίαν συνέλαβε, δηλαδή ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν δικαίων καὶ τῶν σοφῶν ἀπηλλαγμέναι ὅλων τῶν ῥύπων των θὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰ ἀνθρώπινα σώματά των, καὶ ἂν ἀφ' ἑτέρου ὁ Πορφύριος ἀπεδέχeto μετὰ τοῦ Πλάτωνος τὴν ἀλήθειαν, ἥτις τῷ ἐνεφανίσθη, τουτέστιν ὅτι αἱ ἅγιοι ψυχαὶ οὐδέποτε θὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰς ἀθλιότητας φθαρτοῦ σώματος, καὶ ὅτι οἱ δύο οὗτοι φιλόσοφοι, ἀντὶ νὰ διακηρύσσουν ὁ καθεὶς τὴν ἰδικήν του ἰδιότυπον γνώμην, θὰ διετύπωναν καὶ οἱ δύο τὰς δύο ταύτας σκέψεις ὁμοῦ, θὰ ἔβλεπον φρονῶ, ὅτι τὸ γενικὸν συμπέρασμα εἶναι, ὅτι αἱ ψυχαὶ θὰ ἐπανέλθουν εἰς τὸ σῶμά των καὶ ὅτι τὸ σῶμα τὸ ὁποῖον θὰ λάβουν καὶ πάλιν θὰ εἶναι τοιοῦτον, ὥστε νὰ δύνανται νὰ ζῶσιν ἐν αὐτῷ εὐδαίμονες καὶ ἀθάνατοι. Διότι, ἐφ' ὅσον, κατὰ τὸν Πλάτωνα, αἱ ψυχαὶ τῶν ἁγίων δέον νὰ ἐπανέλθουν εἰς ἀνθρώπινα σώματα, καὶ ὅτι κατὰ τὸν Πορφύριον αἱ ἅγιοι ψυχαὶ δὲν πρόκειται ποτὲ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰς ἀθλιότητας τῆς ζωῆς ταύτης, ὁ Πορφύριος ἄς εἴπη μετὰ τοῦ Πλάτωνος : αἱ ψυχαὶ θὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰ σώματά των, ὁ δὲ Πλάτων ἄς εἴπη μετὰ τοῦ Πορφυρίου : αἱ ψυχαὶ οὐδέποτε θὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν ἀθλιότητα, καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου θὰ μείνουν σύμφωνοι εἰς τὸ ὅτι αἱ ψυχαὶ θὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰ σώματα, ὅπου οὐδὲν πλεον θὰ πάσχουν. Ἀλλά, τὰ σώματα ταῦτα δὲν θὰ εἶναι παρὰ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ὑπεσχέθη ὁ Κύριος, ὅστις πρόκειται νὰ καταστήσῃ τὰς ψυχὰς αἰωνίως εὐδαίμονας ἐν τῷ σώματί των. Εἶναι συμπέρασμα τὸ ὁποῖον θ' ἀποδεχθούν, φαντάζομαι, δηλαδή τὸ ὅτι ἐὰν αἱ ψυχαὶ τῶν ἁγίων πρό-

κειται νὰ ἐπανεέλθουν εἰς θνητὰ σώματα, θὰ ἐπανεέλθουν εἰς τὸ σῶμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπέστησαν τὰ κακὰ τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ ὑπηρέτησαν τὸν Θεὸν μετὰ πίστεως καὶ εὐσεβείας διὰ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰ κακὰ ταῦτα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'.

Εἰς ποῖον σημεῖον ὁ Πλάτων, ὁ Λαβέων καὶ ὁ Οὐάρρων θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξυπηρετηθοῦν ἀμοιβαίως, ἂν αἱ γνῶμαι αὐτῶν συνεχωρεύοντο εἰς μίαν καὶ μόνην.

Ἐπάρχουν πολλοὶ μεταξὺ ἡμῶν, οἱ ὅποιοι, γοητευμένοι ἀπὸ τὸν Πλάτωνα λόγῳ τοῦ θαυμασίου τρόπου τῆς ἐκφράσεώς του καὶ τινων ἀληθειῶν, τὰς ὁποίας ἐδίδαξε, ἰσχυρίζονται, ὅτι περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν ἔχει γνώμην ὁμοίαν πρὸς τὴν ἰδικήν μας. Ἄλλ' ὁ Κικέρων, ὅστις θίγει εἰς τὰ βιβλία τῆς «Πολιτείας» του (De Republica) δι' ὀλίγων λέξεων τὸ ζήτημα τοῦτο, μᾶς δίδει νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι διαβλέπει εἰς τὰς φράσεις ταύτας τοῦ Πλάτωνος μᾶλλον ἓνα παιγνίδιον παρὰ τὴν πρόθεσιν νὰ δατυπώσῃ ἀλήθειάν τινα. Πράγματι ὁ Κικέρων φαντάζεται κάποιον ἄνθρωπον ἐπανερχόμενον εἰς τὴν ζωὴν καὶ θέτει εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ ἀφήγησίν τινα συνάδουσαν πρὸς τὰς πλατωνικὰς ἀντιλήψεις. Ὁ Λαβέων ἀναφέρει ὡσαύτως, ὅτι δύο ἄνθρωποι, κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀποθανόντες συνηντήθησαν εἰς ἓν εἶδος σταυροδρομίου, λαβόντες δὲ βραδύτερον ἐντολὴν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ σώματά των, ἔδωσαν ἀμοιβαίαν ὑπόσχεσιν νὰ ζήσουν ὡς φίλοι, ὅπερ καὶ ἔπραξαν ἕως ὅτου τοὺς ἐπληξέ καὶ πάλιν ὁ θάνατος. Ἡ ἀνάστασις, περὶ τῆς ὁποίας μᾶς ὁμιλοῦν οἱ δύο συγγραφεῖς οὗτοι οὐδόλως διαφέρει τῆς ἀναστάσεως νεκρῶν τινων, τοὺς ὁποίους εἶδομεν ἀναστάντας καὶ ἀποδοθέντας εἰς τὴν ζωὴν, οὐχὶ ὅμως ὑπὸ συνθήκας δυναμένας ν' ἀπαλλάξουν αὐτούς, ὅπως ἀποθάνουν ἐκ νέου.

Ὁ Μάρκος Οὐάρρων εἰς τὰ περὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ ἔργα του ἀναφέρει ἐν ἀκόμῃ ἐκπληκτικώτερον γεγονός. Ἴδου αὐταὶ αὗται αἱ φράσεις του, τὰς ὁποίας μοῦ φαίνεται, ὅτι πρέπει ν' ἀναφέρω αὐτολεξεῖ: «Ἀστρολόγοι τινές, λέγει, ἔγραψαν, ὅτι, διὰ τὴν ἐπάνοδον τῶν νεκρῶν εἰς τὴν ζωὴν, ὑφίσταται κάποιος νόμος, τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες καλοῦν «παλιγγενεσίαν» καὶ συμφώνως πρὸς τὸν ὁποῖον τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ, πρότερον ἐν ἐνὶ σώματι ἡνωμένα, ἐπανασυνδέουν μετὰ πάροδον τετρακοσίων τεσσαράκοντα ἔτῳ τοὺς προτέρους δεσμούς των». Ὁ Οὐάρρων ἢ

οἱ ἄγνωστοι αὐτοὶ ἀστρολόγοι, διότι ὁ Οὐάρων δὲν κάμνει μνεΐα τῶν ὀνομάτων των, εἶπον κάτι πεπλανημένον ἀναμφιβόλως, δεδομένου ὅτι αἱ ψυχαί, ἅπαξ ἐπανελθοῦσαι εἰς τὰ σώματα, ὅπου εἶχον ἐνοικήσει, οὐδέποτε πλέον θὰ τὰ ἐγκατέλειπον. Ἐν τούτοις τὸ χωρίον τοῦτο δὲν παύει ν' ἀνατρέπη καὶ νὰ ἐκμηδενίσῃ τὰ ἐναντίον ἡμῶν περὶ τοῦ ἀδυνάτου ἐπιχειρήματα.

Πράγματι, ὅσοι συμμερίζονται ἢ συνεμερίσθησαν τὴν γνώμην ταύτην, δὲν ἐπίστευσαν ὅτι εἶναι ἀδύνατον, σώματα μεταβληθέντα εἰς κόνιν, τέφραν, ὕδωρ ἢ ἀέρα ἢ βορὰ θηρίων ἢ καὶ ἀνθρώπων γενόμενα, νὰ ἐπανέρχωνται εἰς τὰ σώματά των, τὰ ὁποῖα εἶχον πρότερον. Ἐὰν λοιπὸν ὁ Πλάτων καὶ ὁ Πορφύριος ἢ μᾶλλον οἱ εἰσέτι εἰς τὴν ζωὴν εὐρισκόμενοι ὁπαδοὶ των παραδέχωνται μεθ' ἡμῶν, ὅτι αἱ ἅγαι ψυχαί ἐπανέρχονται εἰς τὰ σώματά των, ὅπως διδάσκει ὁ Πλάτων; ἀλλ' ὅτι δὲν θὰ ἐπαναπέσουν πλέον εἰς τὴν ἀθλιότητα, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Πορφύριος, ὁπόθεν προκύπτει ἐκεῖνο, ποὺ διδάσκει ἡ Χριστιανικὴ πίστις, ἥτοι ὅτι αἱ ψυχαί θὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰ σώματά των, ἀλλ' ὅτι τὰ σώματα θὰ εἶναι τοιαῦτα, ὥστε αἱ ψυχαί θὰ εὐρίσκωνται ἐντὸς αὐτῶν ἀπηλλαγμένοι παντὸς κακοῦ, ὁφείλουν νὰ παραδεχθοῦν, ἐπίσης μετὰ τοῦ Οὐάρωνος, ὅτι θὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰ σώματα τὰ ὁποῖα εἶχον, καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου λύεται δι' αὐτοὺς ἕξ ὁλοκλήρου τὸ ζήτημα τῆς ἀναστάσεως τῆς σαρκὸς διὰ τὴν αἰώνιον ζωὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

Φύσις τοῦ ὁρατισμοῦ, ποὺ δὰ ἔχουν οἱ ἅγιοι περὶ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα.

Τώρα ἄς ἴδωμεν, ἐφ' ὅσον ὁ Κύριος θὰ εὐδοκήσῃ νὰ μᾶς ἀπονεύμῃ τὴν χάριν ταύτην, τὴν θὰ κάμουν οἱ ἅγιοι ἐντὸς τῶν ἀθανάτων καὶ πνευματικῶν σωμάτων των, εἰς τὴν σάρκα τουτέστιν ἐκεῖνην, ἣ ὁποία ἐφεξῆς δὲν θὰ ζῇ κατὰ σάρκα, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. Διὰ νὰ εἶπω τὴν ἀλήθειαν, ἀγνοῶ ποιά τις θὰ εἶναι ἡ ἐνέργεια ἢ μᾶλλον ἡ ἡρεμία καὶ ἡ ἀνάπαυσις αὕτη, διότι οὐδέποτε τὴν ἔχω ἴδει μὲ σωματικούς ὀφθαλμούς, ἐὰν δὲ εἶπω, ὅτι τὴν εἶδον μὲ τοὺς ὀφθαλμούς τοῦ πνεύματος καὶ τῆς διανοίας, τί εἶναι ἡ νόησις μας ἐν συγκρίσει μὲ κάτι τόσῳ ὑπέροχον;

Πράγματι εἰς τὴν ζωὴν ταύτην, καθὼς λέγει ὁ Ἀπόστολος βασιλεύει «ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ, ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν» ⁽¹⁾.

(1) Φιλιπ. δ' 7.

“Οθεν, ἐὰν οἱ ἅγιοι πρόκειται νὰ ζῶσιν ἐν τῇ εἰρήνῃ τοῦ Θεοῦ, εἶναι προφανές, ὅτι ἡ εἰρήνη αὕτη «ὑπερέχει πάντα νοῦν». Ἀλλὰ περὶ ποίου νοῦ πρόκειται ἐδῶ, ἐὰν μὴ περὶ τοῦ ἰδικοῦ μας ἢ πιθανῶς μάλιστα περὶ ἐκείνου τῶν ἀγγέλων; Διότι δὲν πρόκειται διόλου περὶ τοῦ νοῦ τοῦ Θεοῦ. Πλὴν ὅμως, ἐὰν οἱ ἅγιοι δέον νὰ διάγουν τὸν βίον των ἐν τῇ εἰρήνῃ τοῦ Θεοῦ, εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ εἰρήνη αὕτη εἶναι ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν. Τὸ ὅτι ὑπερέχει τὸν ἰδικόν μας νοῦν, δὲν γεννᾷ καμμίαν ἀμφιβολίαν, ἀλλὰ τὸ ὅτι ὑπερέχει καὶ τὸν νοῦν τῶν ἀγγέλων, διότι αἱ λέξεις «πάντα νοῦν» φαίνεται ὅτι δὲν κάμνουν καμμίαν διαφοράν, δέον νὰ τὸ ἐννοήσωμεν ὡς ἀναφερόμενον εἰς τὴν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς ὁποίας καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς εὐρίσκεται ἐν εἰρήνῃ. Οὗτος τὴν γνωρίζει κατὰ τρόπον τὸν ὅποιον οὔτε ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν οὔτε οἱ ἄγγελοί Του. “Οθεν «ὑπερέχει πάντα νοῦν» ἐξαιρουμένου τοῦ νοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ’ ἐπειδὴ θὰ λάβωμεν καὶ ἡμεῖς μέρος εἰς τὴν εἰρήνην κατὰ τὸν τρόπον μας θ’ ἀποκτήσωμεν ἐντὸς ἡμῶν μεταξὺ ἡμῶν καὶ μετ’ Αὐτοῦ τὴν ὑπερτάτην ἐκείνην εἰρήνην καθ’ ὅλον τὸ μέτρον διὰ τὸ ὅποιον θὰ εἴμεθα ἱκανοί.

Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον τὴν γνωρίζουν καὶ οἱ ἅγιοι ἄγγελοι καθ’ ὃ μέτρον εἶναι δι’ αὐτοὺς ἀρμόζον. Οἱ ἄνθρωποι τὴν γνωρίζουν εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν κατὰ τρόπον πολὺ κατώτερον τοῦ τῶν ἀγγέλων, ὅστισδήποτε καὶ ἂν εἶναι ὁ βαθμὸς τῆς τελειότητος, εἰς ἣν ἐξυψώθη ἡ ψυχὴ των. “Οντως πρέπει νὰ ἴδωμεν τίς εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὅστις εἶπεν : «ἐκ μέρους δὲ γινώσκωμεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν, ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται» ⁽¹⁾, καὶ ἄλλαχοῦ : «βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι’ ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» ⁽²⁾. Οὕτω τὸν βλέπουν τώρα οἱ ἅγιοι ἄγγελοι, οἵτινες ὠνομάσθησαν καὶ ἄγγελοι ἰδικοί μας, διότι, ἀποσπασθέντες ἀπὸ τὴν δύναμιν τοῦ σκότους καὶ διακομισθέντες διὰ τῆς δωρεᾶς τοῦ Ἀγίου Πνεύματος εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Χριστοῦ, ἤδη ἀρχίζομεν ν’ ἀνήκωμεν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀγγέλων τούτων, μετὰ τῶν ὁποίων θ’ ἀποκτήσωμεν ἀπὸ κοινοῦ τὴν ἁγίαν ἐκείνην καὶ γλυκυτάτην Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ περὶ τῆς ὁποίας ἔγραψα τόσα βιβλία. Οἱ ἄγγελοι οὗτοι, οἵτινες εἶναι ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, εἶναι λοιπὸν καὶ ἄγγελοι ἰδικοί μας καθ’ ὃν τρόπον ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι καὶ Χριστὸς ἰδικός μας.

Εἶναι οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, διότι οὐδέποτε ἐγκατέλειψαν τὸν

(¹) Α΄ Κορίνθ. ιγ΄. 9.

(²) Αὐτόθι, 12.

Θεόν, εἶναι δὲ ἄγγελοί μας, διότι ἤρχισαν νὰ μᾶς συγκαταλέγουν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν συμπολιτῶν των. Τοιοῦτοτρόπως εἶπεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός : «Ὅρατε μὴ καταφρονήσητε ἐνὸς τῶν μικρῶν τούτων· λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς» (¹). Θὰ τὸ ἴδωμεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι, ὅπως τὸ βλέπουν ἐκεῖνοι, ἀλλὰ δὲν τὸ βλέπομεν ἀκόμη κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν. Ἰδοὺ διατὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν, ὅπως εἶπον ἄνωτέρω «βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον». (²) Ὅθεν ἡ ἀμοιβή, ἡ ἐπιφυλασσομένη εἰς τὴν πίστιν μας, εἶναι ὁ ὁραματισμός, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ ἅγιος Ἰωάννης λέγει : «Οἶδαμεν δὲ ὅτι ἐὰν φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα ὅτι ὁψόμεθα αὐτὸν καθὼς ἐστι» (³). Ὅθεν μὲ τὰς λέξεις «τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ» δέον νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἀποκάλυψίν Του καὶ ὅχι μέρος τοῦ σώματος ὅμοιον πρὸς τὸ ἰδικόν μας, τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον.

Κατὰ ταῦτα, ὁσάκις μὲ ἐρωτοῦν, τί πρόκειται νὰ πράττουν οἱ ἅγιοι ἐντὸς τοῦ πνευματικοῦ σώματός των τούτου, δὲν λέγω ὅ,τι βλέπω, ἀλλ' ὅ,τι πιστεύω συμφώνως πρὸς τὴν ρῆσιν τοῦ ψαλμωδοῦ : «Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα».

Λέγω λοιπόν, ὅτι θὰ ἴδουν τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματί των, διὰ τοῦ σώματός των, ὅπως βλέπομεν τώρα τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τοὺς ἀστέρας, τὴν θάλασσαν, τὴν ξηρὰν καὶ πᾶν ὅ,τι ἐμπεριέχουν; Δὲν εἶναι μικρὸν αὐτὸ τὸ ζήτημα. Οὕτω φαίνεται δύσκολον νὰ εἴπωμεν, ὅτι οἱ ἅγιοι θὰ ἔχουν τότε σώματα τοιαῦτα, ὥστε νὰ μὴ δύνανται ν' ἀνοίγουν καὶ νὰ κλείουν τοὺς ὀφθαλμοὺς κατὰ βούλησιν, ἀλλ' εἶναι ἀκόμη δυσκολώτερον νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν ὁ κλείων τοὺς ὀφθαλμοὺς δὲν θὰ βλέπῃ διόλου τὸν Θεόν. Πράγματι, ἐφ' ὅσον ὁ προφήτης Ἐλισαῖος, ἀπὸντος τοῦ σώματός του, εἶδε τὸν θεράποντά του Γιεζὴ δεχόμενον δῶρα παρὰ τοῦ Σύρου Νααμάν, τὸν ὁποῖον ὁ προφήτης ἐθεράπευσε πάσχοντα ἐκ φοβερᾶς λέπρας, καίτοι ὁ θεράπων οὕτως ἐφαντάζετο, ὅτι ἡ τοιαύτη κακὴ πρᾶξις αὐτοῦ, θὰ διέφευγε τὰ ὄμματα τοῦ κυρίου του καὶ θὰ παρέμενε μυστική, οἱ ἅγιοι δὲν θὰ βλέπουν κατὰ πολὺ ἰσχυρότερον λόγον ἐντὸς τοῦ πνευματικοῦ σώματός των τὰ πάντα, ὅχι μόνον μὲ κλειστοὺς ὀφθαλμούς, ἀλλ' ἀκόμη καὶ ἀπουσιάζοντος τοῦ σώματός των ;

(¹) Ματθ. ιη'. 10.

(²) Κορινθ. ιγ' 12.

(³) Α'. Ἰωάνν. γ', 2.

Διότι τότε θὰ ἔλθῃ ἡ τελεία ἐκείνη κατάστασις, περὶ τῆς ὁποίας λέγει ὁ Ἀπόστολος: «ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται» (¹). Ἐν συνεχείᾳ, διὰ νὰ δείξῃ διὰ τινος παραβολῆς τὴν ἀπόστασιν μεταξὺ τῆς παρούσης καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς, ὅχι μόνον διὰ τὸν ἄνθρωπον ὅστις δὴποτε καὶ ἂν εἶναι, ἀλλὰ καὶ δι' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τοῦδε διὰ τὴν ἁγιότητά των διακρίνονται, προσθέτει: «ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην· ὅτε δὲ γέγονα ἄνθρωπος, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην» (²). Ἐφ' ὅσον λοιπὸν εἰς τὴν ζωὴν ταύτην, ὅπου τὸ δῶρον τοῦ προφητεύειν, τὸ ὁποῖον κατέχουν ὑπέροχοι ἄνθρωποι τυγχάνει, ἐν συγκρίσει πρὸς ὅ,τι θὰ εἶναι εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, καθὼς ἀκριβῶς ἡ κατάστασις τοῦ νηπίου ἐν συγκρίσει πρὸς ἐκείνην τοῦ ὠρίμου ἀνθρώπου, ὁ Ἑλισαῖος ἐπόμενον ἦτο νὰ ἴδῃ τὸν θεράποντά του λαμβάνοντα δῶρα εἰς ἓνα τόπον, ὅπου οὗτος δὲν ἦτο παρὼν.

Πρέπει λοιπὸν νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ὅταν ἐπιστῇ ἡ ἀπόλυτος τελειότης, ὅταν ἡ φθαρτὴ αὕτη σὰρξ δὲν θὰ βαρύνῃ πλέον τὴν ψυχὴν καὶ ὅταν αὕτη, ἀφθαρτος γενομένη, δὲν θὰ ταράσσεται πλέον παρ' οὐδενός, οἱ ἅγιοι θὰ ἔχουν ἀνάγκην, διὰ νὰ βλέπουν ὅ,τι θὰ βλέπουν, σαρκικῶν ὀφθαλμῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐχρειάσθησαν εἰς τὸν Ἑλισαῖον διὰ νὰ ἴδῃ, καίτοι ἀπὼν, τὸν θεράποντά του Γιεζὶ; Διότι, κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, τοιαῦται ἦσαν αἱ λέξεις πρὸς τὸν Γιεζὶ τοῦ προφήτου: «οὐχὶ ἡ καρδία μου ἐπορεύθη μετὰ σοῦ, ὅτε ἐπέστρεψεν ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τοῦ ἔρματος εἰς συνάντησίν σου;» (³) ἢ κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ ἱεροῦ Ἱερωνύμου ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς: «Τὸ πνεῦμά μου δὲν ἦτο παρὼν, ὅτε ὁ ἄνθρωπος οὗτος κατήλθεν ἐκ τοῦ ἔρματος διὰ νὰ μὲ προῦπαντήσῃ»; (Βουλγάτα). Ὁ προφήτης εἶδε τὸ γεγονὸς τοῦτο, μὲ τὴν θαυμασίαν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ,—οὐδεὶς περὶ αὐ-

(¹) Α'. Κορίνθ. ιγ'. 9.

(²) Δηλαδή: τώρα βλέπομεν τὸν Θεὸν ὡς διὰ μέσου κατόπτρου καὶ αἰνιγματωδῶς, ἀλλὰ τότε θὰ τὸν ἴδωμεν κατὰ πρόσωπον. Τώρα γνωρίζω, τὸν Θεὸν μόνον ἀτελῶς, τότε δὲ θὰ τὸν γνωρίσω, ὅπως γνωρίζω τὸν ἑαυτὸν μου. Α'. Κορίνθ. ιγ' 12.

(³) Βασιλ. Δ', Ε', 16.

τοῦ ἀμφιβάλλει—μέ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ πνεύματος. Ἀλλὰ πόσον μεγαλύτερον δὲν θὰ εἶναι τὸ θεῖον τοῦτο δῶρον, ὅταν ὁ Θεὸς θὰ εἶναι τὸ πᾶν εἰς πάντας; (Α΄ Κορινθ. ιε΄, 28).

Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, οἱ σαρκικοὶ ὀφθαλμοὶ μαθὰν ἐκτελοῦν ἀκόμη τὴν λειτουργίαν των, θὰ διατηρήσουν τὴν θέσιν αὐτῶν, τὸ δὲ πνεῦμα θὰ τοὺς χρησιμοποιοῖ διὰ τοῦ σώματος, πνευματικοῦ γενομένου. Πράγματι ἐκ τοῦ ὅτι ὁ προφήτης Ἐλισαῖος δὲν ἐχρειάσθη τοὺς ὀφθαλμούς του διὰ νὰ ἴδῃ ὁρατὸν Γιεζί, δὲν προκύπτει, ὅτι δὲν θὰ ἔβλεπε τὰ ἐνώπιον αὐτοῦ ἀντικείμενα, τὰ ὅποια θὰ ἦδύνατο νὰ ἴδῃ ὅπωςδῆποτε μετὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ πνεύματος, ἐὰν ἔκλειε τοὺς σαρκικοὺς ὀφθαλμοὺς του, καθὼς εἶδεν ὅτι συνέβαινεν ἐκεῖ, ὅπου δὲν ἦτο παρὼν. Λοιπὸν μακρὰν ἡμῶν ἡ σκέψις, ὅτι οἱ ἅγιοι εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν κλείοντες τοὺς ὀφθαλμούς, δὲν θὰ βλέπουν τὸν Θεόν, ἐφ' ὅσο θὰ βλέπουν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ πνεύματος.

Ἀλλὰ θὰ τὸν βλέπουν καὶ μετὰ τοὺς σωματικούς των ὀφθαλμούς, ὅταν τοὺς ἀνοίγουν; Ἐδῶ ἐγκεῖται τὸ ζήτημα. Εἰς τὸ πνευματικὸν ὅμως σῶμα, αὐτοὶ οὗτοι οἱ πνευματικοὶ ὀφθαλμοὶ δὲν ἔχουν ἄλλην τινὰ δύναμιν, πλὴν ἐκείνης, ποὺ ἔχουν τώρα ὅθεν οὐδεμία ἀμφιβολία ὑφίσταται, ὅτι δὲν θὰ δυνάμεθα νὰ βλέπωμεν τὸν Θεόν.

Θὰ εἶναι λοιπὸν ἐφωδιασμένοι μετὰ μίαν τελείως διαφορετικὴν δύναμιν, ἐὰν θὰ δυνάμεθα νὰ βλέπωμεν μετὰ τὴν βοήθειαν αὐτῶν τὴν ἀσώματον φύσιν, ἣτις δὲν περιορίζεται εἰς χῶρόν τινι ἀλλ' εἶναι πανταχοῦ ὁλόκληρος. Διότι, ἐφ' ὅσον ἐλέγχθη, ὅτι Θεὸς εὐρίσκεται εἰς τε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, πρᾶγμα τὸ ὅποιο εἶπεν αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς διὰ τοῦ στόματος ἑνὸς προφήτου «οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ;» ⁽¹⁾ πῶς θὰ εἴπωμεν τώρα, ὅτι εὐρίσκεται, ἐν μέρει εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐν μέρει εἰς τὴν γῆν; Εἶναι ὁλόκληρος εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ὁλόκληρος εἰς τὴν γῆν, οὐχὶ ἀλληλοδιαδόχως, ἀλλὰ ταυτοχρόνως, πρᾶγμα ἀδύνατον διὰ μίαν φύσιν σωματικὴν. Ὅθεν ἡ δύναμις τῶν ὀφθαλμῶν μας θὰ εἶναι πολὺ μεγαλυτέρα, ὅχι κατὰ τὴν ἔννοιαν ὅτι εἶναι ὀξυδερκέστεροι ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς, καθὼς λέγουσιν οἱ εἰδους τινὸς ἀετῶν ἢ ὄφρων, διότι ὅσονδῆποτε ὀξυδερκεῖς καὶ ἂν εἶναι ἡ ὄρασις, δὲν δυνάμεθα νὰ βλέπωμεν παρὰ μόνον ἀντικείμενα σωματικά, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἔννοιαν, ὅτι τὰ ὅμματά μας θὰ βλέπουν ἀσώματα ἀντικείμενα, ἴσως δὲ ἐδόθη διὰ μίαν σύγκλησιν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἁγίου ἀνθρώπου Ἰωβ ἐν τῷ σωματί του ἡ μεγάλη αὐτὴ δύναμις τῆς αἰσθήσεως, ὅταν λέγ

(1) Ἱερ. ΚΓ', 24.

«ἀκοὴν μὲν αὐτὸς ἤκουόν σου τὸ πρότερον· διὸ ἐφαύλισα ἑμαυτὸν καὶ ἐτάκην ἡγημαὶ δὲ ἑμαυτὸν γῆν καὶ σποδόν» ⁽¹⁾.

Εἶναι ὀληθές, ὅτι οὐδὲν κωλύει νὰ ἐννοήσωμεν τοῦτο ὡς σημαῖνον ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς, περὶ τῶν ὁποίων ὠμίλησεν ὁ Ἀπόστολος λέγων, ὅτι φωτίζει τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ πνεύματός σας. Ἀλλὰ τὸ ὅτι ὁ Θεὸς θὰ γίνῃ ὁρατὸς διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τούτων, ὅταν θὰ τὸν ἴδωμεν, περὶ αὐτοῦ οὐδεὶς χριστιανὸς ἀμφιβάλλει, ἀκούων μὲ καρδίαν πιστὴν τὰς λέξεις τοῦ θείου Διδασκάλου: «μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται» ⁽²⁾. Ἀλλὰ θὰ τὸν ἴδουν μὲ σωματικούς ὀφθαλμούς; Τοῦτο εἶναι τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον τώρα πραγματευόμεθα.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ῥῆσιν τῆς Γραφῆς: «καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ» ⁽³⁾, αὕτη δύναται ἄνευ οὐδεμιᾶς δυσκολίας νὰ ἐννοηθῇ ὡς ἀκολούθως: Πᾶς ἄνθρωπος θὰ ἴδῃ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐθεάθη ἐν σώματι καὶ γενήσεται καὶ πάλιν ἐν σώματι ὁρατός, ὅταν ἔλθῃ νὰ κρίνῃ ζῶντας καὶ νεκρούς.

Τὸ ὅτι τοῦτον δέον νὰ ἐννοήσωμεν μὲ τὰς λέξεις «τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ», ἀποδεικνύουν καὶ ἄλλα πολλὰ κείμενα τῶν Γραφῶν, πρὸ πάντων δὲ αἱ λέξεις, ποὺ εἶπεν ὁ σεβάσμιος ἐκεῖνος γέρον Συμεών, ὅστις λαμβάνων εἰς χεῖράς του τὸν Χριστὸν παιδίον ἀνέκραξε: «νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα κατὰ τὸ ῥημά σου ἐν εἰρήνῃ» ⁽⁴⁾, αἱ δὲ λέξεις ἐκεῖναι τοῦ Ἰώβ, περὶ τῶν ὁποίων ὠμίλησαμεν ἀνωτέρω, συμφώνως πρὸς τὴν ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης φιλοτεχνηθεῖσαν μετάφρασιν: «καὶ ὄψομαι τὸν Θεὸν ἐν σαρκί» (Ἰώβ, ΙΘ, 26) εἶναι προφανῶς προφητεία σχετικὴ πρὸς τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκός. Πάντως ὁ Ἰώβ δὲν λέγει: «διὰ μέσου τῆς σαρκός μου». Ἐὰν μετεχειρίσθῃ αὐτὴν τὴν ἔκφρασιν, αἱ λέξεις αὐτοῦ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐννοηθοῦν ἀναφερόμεναι εἰς τὸν Χριστόν, ὅστις εἶναι Θεός, καὶ ὁ ὁποῖος θὰ γίνῃ ὁρατὸς διὰ τῆς σαρκός εἰς τὴν σάρκα. Πλὴν ὅμως αἱ λέξεις: «ὄψομαι τὸν Θεὸν ἐν τῇ σαρκί μου», δυνατόν νὰ ἐννοηθοῦν, ὡς ἐὰν ἔλεγεν: «Ὅταν θὰ ἴδω τὸν Θεὸν θὰ εὕρισκωμαι εἰς τὴν σάρκα μου». Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὰς ἄλλας ἐκεῖνας λέξεις τοῦ Ἀποστόλου: «πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» (Α΄ Κορινθ. ιγ' 12) δὲν μᾶς ἀναγκάζουν διόλου νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι θὰ ἴδωμεν τὸν Θεὸν διὰ τοῦ σωματικοῦ προ-

(1) Ἰώβ ΜΒ', 5 καὶ 6.

(2) Ματθ. ε', 8.

(3) Λουκ. γ', 6.

(4) Λουκ. β', 29

σώπου, ὅπου ἐδρεύουν οἱ ὀφθαλμοί· τὸν Θεόν, τὸν ὁποῖον θὰ βλέπωμεν πάντοτε διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ πνεύματός μας. Ἐὰν ὁ ἐσωτερικὸς ἄνθρωπος ἐστερεῖτο προσώπου, ὁ Ἀπόστολος δὲν θὰ ἔλεγε: «ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος» ⁽¹⁾. Δὲν ἐννοοῦμεν δὲ ὑπὸ διάφορον ἐννοίαν τὴν ῥῆσιν τοῦ ψαλμωδοῦ «προσέλθετε πρὸς αὐτὸν καὶ φωτίσθητε καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ κατασχυνθῇ» ⁽²⁾, διότι διὰ τῆς πίστεως πλησιάζομεν τὸν Θεόν. Ἀλλά, ἡ πίστις δὲν ἀνήκει εἰς τὸ σῶμα ἀνήκει εἰς τὴν ψυχὴν. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν γνωρίζομεν μέχρι ποίου σημείου τελειότητος δύναται νὰ φθάσῃ τὸ πνευματικὸν σῶμα, δεδομένου ὅτι ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ὁμιλοῦμεν περὶ πραγμάτων, ὥς πρὸς τὰ ὁποῖα στερούμεθα πείρας, ἔλλείπει κειμένου τινὸς τῶν Ἱερῶν Γραφῶν, μὴ δυναμένου νὰ ἐξημενευθῇ κατὰ διάφορον τρόπον, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μᾶς συμβῇ παρὰ ὅ,τι ἀναγινώσκομεν: «λογισμοὶ γὰρ θνητῶν δειλοὶ καὶ ἐπισφαλεῖς αἱ ἐπίνοιαι ἡμῶν» ⁽³⁾.

Ἐὰν ἦτο βέβαιον δι' ἡμᾶς, κατὰ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τῶν φιλοσόφων, ἰσχυριζομένων ὅτι τὰ νοητὰ ἀντικείμενα δὲν προσπίπτουν παρὰ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς νοήσεως, τὰ δὲ αἰσθησιακὰ ἢ σωματικὰ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ σώματος, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ψυχὴ νὰ μὴ δύναται νὰ βλέπῃ τὰ νοητὰ ἀντικείμενα διὰ τοῦ σώματος, οὔτε τὰ σωματικὰ ἀπ' εὐθείας δι' αὐτῆς τῆς ἰδίας, θὰ ἦτο ἐξ ἴσου βέβαιον, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν δύναται νὰ εἶναι κατ' οὐδένα τρόπον ἀντιληπτὸς διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ σώματος, ἀκόμη καὶ πνευματικοῦ γενομένου. Ἀλλὰ ὁ συλλογισμὸς οὗτος δὲν ἀντέχει εἰς τὴν ἀληθινὴν διανόησιν καὶ εἰς τὸ κῦρος τοῦ προφήτου. Πράγματι ποῖος ἄνθρωπος θὰ ἦτο τόσο ξένος πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ὥστε νὰ τολμήσῃ νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ Θεὸς ἀγνοεῖ τελείως τὰ σωματικὰ πράγματα; Μήπως ἔχῃ σῶμα διὰ νὰ γνωρίζῃ μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τὰ πράγματα ταῦτα; Ἄλλωστε ὅ,τι εἶπα ὀλίγον ἀνωτέρω περὶ τοῦ προφήτου Ἑλισαίου δὲν δεικνύει ἀρκούντως σαφῶς, ὅτι τὰ σωματικὰ πράγματα δύνανται νὰ γίνονται ὁρατὰ καὶ ἄνευ ἐνεργείας τοῦ σώματος; Εἰς τὴν πραγμα-

---

(¹) Δηλαδή : ὅλοι δὲ ἡμεῖς, βλέποντες ὡς ἐντὸς ἑνὸς καθρέπτου τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου μὲ ἀποκεκαλυμμένον πρόσωπον, μεταμορφούμεθα εἰς τὴν ἰδίαν εἰκόνα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθὼς ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Κυρίου Β'. Κορίνθ. γ'. 18.

(²) Ψαλμ. ΛΓ', 6.

(³) Σοφ. Σολωμ. Θ'. 14.

τικότητα, τὸ ὅτι ὁ θεράπων (τοῦ Ἑλισαίου) ἔλαβε δῶρα ἥτο γεγονός σωματικὸν καὶ ὁμῶς εἶδεν αὐτὸ ὁ προφήτης (Δ' Βασιλ. Ε', 26) οὐχὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ σώματος, ἀλλὰ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ πνεύματος. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν εἶναι ἀποδεδειγμένον, ὅτι τὰ σώματα δύνανται νὰ γίνωνται ὁρατὰ διὰ τοῦ πνεύματος, εἶναι ἐκπληκτικὸν τὸ ὅτι θὰ εἶναι τοιαύτη ἡ δύναμις τοῦ πνευματικοῦ σώματος, ὥστε νὰ δύναται νὰ βλέπῃ ἀκόμη καὶ τὸ πνεῦμα; Διότι πνεῦμα εἶναι ὁ Θεός. Ἐπειτα δὲν λαμβάνομεν οὐχὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλλὰ διὰ τινος ἐσωτερικοῦ αἰσθητηρίου γνῶσιν τῆς ζωῆς μας, τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἣτις κάμνει, ὥστε νὰ ζῶμεν τώρα εἰς τὰ σώματά μας καὶ νὰ φύωνται καὶ νὰ ζοῦν τὰ γήινα ὄργανά μας, ἐνῶ ἡ ζωὴ τῶν λοιπῶν (ὀργάνων), καίπερ οὔσα κάτι τὸ ἀόρατον, γίνεται ἀντιληπτὴ διὰ τοῦ σώματος; Τῷ ὄντι πῶς διακρίνομεν τὰ ἔμβια ὄντα ἀπὸ τὰ μὴ τοιαῦτα, ἐὰν μὴ διότι βλέπομεν συγχρόνως τὰ σώματα καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν, τὴν ὁποίαν πάντως δὲν δυνάμεθα νὰ βλέπωμεν παρὰ μόνον διὰ τοῦ σώματος; Ἀλλὰ τὴν ζωὴν ἄνευ σώματος δὲν δυνάμεθα διόλου νὰ ἴδωμεν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς σαρκός.

Εἶναι λοιπὸν πιθανόν, εἶναι μάλιστα πολὺ πιστευτόν, ὅτι θὰ βλέπωμεν τότε τὰ αἰσθησιακὰ σώματα τοῦ νέου οὐρανοῦ καὶ καὶ τῆς νέας γῆς, καὶ δὲν θὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ βλέπωμεν ταυτοχρόνως ἐν μέσῳ μεγάλου φωτὸς διὰ τῶν σωμάτων, πὺν θὰ ἔχωμεν τότε, καὶ ὅτι θ' ἀντιλαμβανόμεθα, ὅπουδῆποτε στρέφοντες τὰ ὄμματά μας, τὸν Θεὸν πανταχοῦ παρόντα καὶ κυβερνῶντα τὰ πάντα, ἀκόμη καὶ τὰ σωματικὰ πράγματα, καὶ δὲν θὰ τὸν ἴδωμεν, ὅπως τὸν βλέπομεν τώρα, δηλαδὴ ὅπως ἀντιλαμβανόμεθα τὸ ἀόρατον ἐν αὐτῷ, ὅπερ καθίσταται ὁρατὸν διὰ τῆς γνώσεως τὴν ὁποίαν παρέχουν εἰς ἡμᾶς τὰ πλάσματά Του, (Ρωμ. α', 20) ὥς δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι καὶ μόνον ἐν μέρει, τοῦτέστι κατὰ τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ πίστις, ἣτις μᾶς κάμνει νὰ πιστεύωμεν, ἀσκεῖ μεγαλυτέραν ἐπίδρασιν ἐφ' ἡμῶν παρ' αὐτὴ αὕτη ἡ θεὰ τῶν σωματικῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἀντιλαμβανόμεθα. Ἀλλά, καθὼς ἀκριβῶς, ὅταν ἀνοίγωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς βλέπομεν—δηλαδὴ δὲν πιστεύομεν ἀπλῶς ὅτι βλέπομεν—τοὺς ἀνθρώπους νὰ ζοῦν καὶ νὰ ἐκτελοῦν τὰς κινήσεις τῆς ζωῆς, μολονότι ἄνευ τοῦ σώματος δὲν δυνάμεθα νὰ βλέπωμεν αὐτὴν ταύτην τὴν ζωὴν, τὴν ὁποίαν ἐν τούτοις ἀντιλαμβανόμεθα διὰ τοῦ σώματος ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας, οὔτω, ὅπουδῆποτε καὶ ἂν κατευθύνωμεν τὰ πνευματικὰ ὄμματα τοῦ σώματός μας, θὰ βλέπωμεν τὸν κυβερνῶντα τὰ πάντα ἁσώματον Θεόν. Ἡ θὰ βλέπωμεν τὸν Θεὸν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ σώματος, ὥς ἐὰν εἶχον ἐξιχθῇ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τελειότητος, ὥστε

νὰ ἔχουν μετὰ τοῦ πνεύματος ποιάν τινα ἀναλογίαν, καθιστῶσαν αὐτοὺς ἱκανοὺς νὰ βλέπουν τὴν ἀσώματον φύσιν. Πλὴν ὅμως θὰ ἦτο δύσκολον, καὶ μάλιστα ἀδύνατον ν' ἀποδείξωμεν διὰ τινος παραδείγματος ἢ διὰ τινος κειμένου τῶν Γραφῶν, ὅτι οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, ἢ—καὶ ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἶναι εὐνοητοτέρα,—ὁ Θεὸς θὰ εἶναι δι' ἡμᾶς τόσον ἐμφανὲς καὶ τόσον ὁρατὸς (*notus atque conspicuus*), ὥστε νὰ γίνεται καταφανὲς παρ' ἐκάστου ἐξ ἡμῶν, ἐν ἐκάστῳ ἐξ ἡμῶν· καταφανὲς ἐκ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν ἕτερον, καταφανὲς αὐτὸς καθ' ἑαυτόν, καταφανὲς εἰς τὸν νέον οὐρανὸν καὶ τὴν νέαν γῆν, ὡς καὶ εἰς πάντα τὰ πλάσματα, τὰ ὅποια θὰ ὑφίστανται τότε· ἐπίσης καταφανὲς διὰ μέσου τοῦ σώματος εἰς πᾶν ἀντικείμενον σωματικόν, ὅπουδῆποτε καὶ ἂν στρέφονται οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ πνευματικοῦ σώματος. Αἱ σκέψεις ἡμῶν θὰ εἶναι, διαφανεῖς διὰ τοὺς ἄλλους καὶ τότε θὰ ἐπαληθεύσουν αἱ λέξεις τοῦ Ἀποστόλου: «ὥστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὡς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν, καὶ τότε ὁ ἔπαινος γενήσεται ἐκάστου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ» ⁽¹⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Λ.

Ἡ αἰώνιος εὐδαιμονία ἐν τῇ Πολιτείᾳ τοῦ Θεοῦ. Τὸ αἰώνιον Σάββατον.

Ποία εὐδαιμονία τότε, ὅταν, ἐκτοπισθέντος παντὸς κακοῦ καὶ παντὸς ἀγαθοῦ θριαμβευτικῶς ἐμφανιζομένου, δὲν θὰ ὑφίσταται πλέον ἑτέρα τις ἀπασχόλησις παρὰ ν' ἀναπέμπωμεν ὕμνους πρὸς τὸν Θεόν, ὅστις θὰ εἶναι τὸ πᾶν διὰ πάντας, διότι ἄγνοῶ τί ἄλλο θὰ ἦτο δυνατόν νὰ πράττωμεν ἐκεῖ, ὅπου δὲν θὰ γνωρίζωμεν τὴν ἀνίαν τῆς ὀκνηρίας καὶ τὸ βούκεντρον τῆς ἀνάγκης. Ἀλλωστε τοῦτο μὲ διδάσκουν αἱ λέξεις ἐκεῖναι τοῦ ψαλμοῦ, ὅσάκις πλήττουν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἢ τὰ ὦτά μου: «μακάριοι οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ οἴκῳ σου, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων αἰναίσουσί σε» ⁽²⁾. Ὅλα τὰ μέλη, ὅλα τὰ ὄργανα τοῦ σώματος τὰ, ὅποια βλέπομεν τώρα ἐκτελοῦντα ἐξ ἀνάγκης διαφόρους λειτουργίας, ἀφθαρτα γενόμενα καὶ ἀπαλλασσόμενα τῶν νόμων τῆς ἀνάγκης ταύτης, οἵτινες θ' ἀντικατασταθοῦν ἐφεξῆς ὑπὸ τινος εὐδαιμονίας πλήρους, βεβαίας, ἀσφαλοῦς καὶ αἰωνίας, δὲν θὰ

⁽¹⁾ Α'. Κορίνθ. δ'. 5.

⁽²⁾ Ψαλμ. ΠΓ', 5.

ἔχουν πλεόν παρὰ ν' ἀναπέμπουν ὕμνους πρὸς τὸν Θεόν.

Διότι αἱ ἁρμονικαὶ αὗται σχέσεις τοῦ ἀριθμοῦ καὶ μέτρου, περὶ τῶν ὁποίων ὠμίλησα ἄνωτέρω, καὶ αἵτινες κρύπτονται σήμερον, θὰ ἐμφανισθοῦν τότε ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τοῦ σώματος, τὰ δὲ λογικὰ πνεύματα, γοητευμένα ἀπὸ τὸ νοητικὸν κάλλος, θὰ ἐκσπάσουν ἐν χορῶ εἰς ὕμνους μεθ' ὅλων τῶν μεγάλων καὶ θαυμαστῶν πραγμάτων, ἅτινα θὰ γίνωνται τότε ὁρατὰ πρὸς τιμὴν ἐκεῖνου, ὅστις εἶναι ὁ μέγας Τεχνίτης. Ἀλλά, ποῖαι θὰ εἶναι ἄρα γε αἱ κινήσεις τῶν σωμάτων τούτων; Δὲν τολμῶ ν' ἀποφανθῶ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, οὐδὲ εἶμαι κὰν ἱκανὸς νὰ τὸ ἀντιληφθῶ. Ὅπως δὲ ποτε, κινήσεις, στάσεις καὶ ὄψεις, τὰ πάντα θὰ εἶναι ἁρμονικὰ ἐκεῖ, ὅπου δὲν ὑφίσταται τίποτε δυνάμενον νὰ προσβάλλῃ τὴν εὐπρέπειαν.

Ἀσφαλῶς τὸ σῶμα θὰ πηγαίνει ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ ἐκεῖ, ὅπου θὰ θέλῃ τὸ πνεῦμα, τὸ δὲ πνεῦμα οὐδέποτε θὰ ἐπιθυμῇ κάτι, μὴ συναρμοζόμενον πρὸς τὸ πνεῦμα. Ἐκεῖ ἡ δόξα θὰ εἶναι δόξα πραγματική· δόξα μὴ ἀπονεμομένη οὔτε ἐκ πλάνης, οὔτε ἐκ κολακείας καὶ ἡ τιμὴ ἀληθινὴ τιμή, οὔτε ἀποκρουομένη παρ' ἐκεῖνου, τῆς ὁποίας εἶναι ἄξιος, οὔτε εἰς ἀναξίους χορηγούμενη. Ἄλλως τε δὲν θὰ ὑπάρχουν ἀνάξιοι διολισθαίνοντες εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον, ὅπου οὐδὲν πλεόν θὰ ἔχῃ νὰ ὑποφέρῃ τις οὔτε παρ' ἑαυτοῦ τοῦ ἰδίου οὔτε ἐκ μέρους ἄλλων. Ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἀρετῆς θὰ εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ δημιουργὸς τῆς ἀρετῆς ὅστις ὑπεσχέθη νὰ παραδίδεται εἰς ταύτην, ὥστε οὐδὲν μεγαλειωδέστερον καὶ ἀνώτερον ἀπὸ Αὐτὸν θὰ ὑφίσταται. Ὅντως, ὅτε ἀνέκραζε διὰ τοῦ στόματος τοῦ προφήτου: «καὶ ἔσομαι ὑμῶν Θεός, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι λαός», (Λεβ. ΚΣΤ, 12), ἤθελε μήπως νὰ εἴπῃ κάτι ἄλλο παρὰ: «εἶμαι ἐγὼ ἐκεῖνος, ὅστις θὰ τοὺς χορτάσῃ, ἐγὼ ἐκεῖνος, ὅστις θὰ εἶμαι δι' αὐτοὺς πᾶν ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος δύναται εὐσεβῶς νὰ ποιῇ· εἶμαι ἡ ζωὴ, ἡ σωτηρία, ἡ τροφή, ἡ ἀφθονία, ἡ δόξα, ἡ εἰρήνη, ἡ τιμή, θὰ εἶμαι τὰ ἀγαθὰ ἐν τῷ συνόλω των;» Τοιαύτη εἶναι καὶ ἡ ἀκριβὴς ἔννοια τῆς ῥήσεως τοῦ Ἀποστόλου: «ἵνα ἢ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν». Θὰ εἶναι τὸ τέλος τῶν πόθων μας, Αὐτός, τὸν ὁποῖον θὰ βλέπωμεν ἄνευ τέλους, θὰ ἀγαπῶμεν ἄνευ κόρου, θὰ δοξάζωμεν ἄνευ κοπώσεως. Τὸ δῶρον τοῦτο, τὰ συναισθήματα ταῦτα, αἱ λειτουργίαι αὗται θὰ εἶναι κοινὰ εἰς πάντας, ὅπως κοινὴ θὰ εἶναι καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ αἰωνία ζωὴ.

Ἄλλως τε, τίς δύναται ν' ἀντιληφθῇ, ἰδίως τίς δύναται νὰ διατυπώσῃ διὰ λέξεων τὴν διαφορὰν τῶν βαθμῶν τῆς τιμῆς καὶ τῆς δόξης ἀναλόγως τῆς διαφορᾶς τῶν (ἡθικῶν) ἀξιῶν; Καὶ ὅμως οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι οἱ βαθμοὶ οὗτοι ὑφίσταν-

ται. Εἶναι δὲ ἐν τῶν ἀγαθῶν τῆς εὐδαίμονος Πολιτείας ταύτης ὅτι οὐδεὶς κατώτερος τοῦ ἄλλου θὰ φθονῇ τὸν τασσόμενον ὑπεράνω ἑαυτοῦ, καθὼς ἀκριβῶς οἱ λοιποὶ ἄγγελοι δὲν ζηλεύουν ποσῶς τοὺς ἀρχαγγέλους. Ὁ καθείς θὰ ποθῇ τόσον ὀλίγον νὰ εἶναι ὅ,τι δὲν εἶναι πράγματι, ὅσον ἐν τῷ σώματι, ὃ δάκτυλος ποθεῖ νὰ εἶναι ὀφθαλμός, δεδομένου ὅτι ἀμφότερα τὰ μέλη ταῦτα, συντελοῦν εἰς τὴν ἁρμονικὴν ὁλοκλήρου τοῦ σώματος σύστασιν. Ὅθεν εἰς τὸ μικρότερον δῶρον, πού θὰ λάβῃ οὗτος ἢ ἐκεῖνος, θὰ προστεθῇ καὶ αὐτὸ τὸ ἄλλο δῶρον, νὰ μὴ ζητῇ περισσότερα.

Τοῦτο ὁμῶς δὲν σημαίνει, ὅτι, μὴ ὑφισταμένης τῆς γοητείας τοῦ ἁμαρτήματος, δὲν θ' ἀπολαμβάνωμεν πλέον τὸ αὐτεξούσιόν μας, τοῦναντίον ἢ βούλησις ἡμῶν θὰ εἶναι τοσοῦτω μᾶλλον ἐλευθέρα, καθόσον, ἀπηλλαγμένα παντὸς πειρασμοῦ, ὀδηγοῦντος εἰς τὴν ἁμαρτίαν, δὲν θὰ αἰσθάνεται πλέον παρὰ μίαν καὶ μόνην ἡδονὴν ἀκατανίκητον, δηλαδή τὸ νὰ μὴ ἁμαρτάνῃ ποτὲ ἐφεξῆς. Διότι τὸ πρωταρχικὸν αὐτεξούσιον, τὸ δοθὲν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καθ' ἣν στιγμὴν ἐδημιουργήθη εἰς τὴν πρωταρχικὴν του εὐθύτητα, ἦτο τὸ νὰ δύναται τις ν' ἁμαρτάνῃ ἢ νὰ μὴ ἁμαρτάνῃ. Τὸ μὴ ἁμαρτάνειν θὰ κατάγῃ κατὰ τοῦ ἁμαρτάνειν νίκην τοσοῦτω μᾶλλον μεγαλυτέραν, καθόσον δὲν θὰ ὑφίσταται πλέον ἢ δυνατότης τοῦ διαπράττειν ἁμαρτήματα. Ἀλλὰ τοῦτο θὰ ὀφείλεται εἰς τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχὶ εἰς τὴν δύναμιν τῆς φύσεως. Πράγματι ἄλλο τὸ νὰ εἶναι κανεὶς Θεὸς καὶ ἄλλο τὸ νὰ συμμετέχῃ τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός, ὡς ἐκ τῆς φύσεως Αὐτοῦ, δὲν δύναται ν' ἁμαρτάνῃ, ἐνῶ ὁ συμμετέχων τοῦ Θεοῦ λαμβάνει παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν. Ὡστε τοιαύτη εἶναι ἡ τάξις, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ὁ Θεός, ὅσον ἀφορᾷ τὸ δῶρον τοῦ αὐτεξουσίου : διὰ τοῦ πρωταρχικοῦ αὐτεξουσίου ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴ «ὀφείλῃ» ν' ἁμαρτάνῃ, διὰ τοῦ δευτέρου νὰ μὴ «δύναται» ν' ἁμαρτάνῃ. Τὸ πρωταρχικὸν αὐτεξούσιον ὡς μέσον ἀποκτήσεως ἀξιῶν (*ad comparandum meritum*), τὸ δεύτερον ὡς ἀμοιβὴ διὰ τὰς ἀξίας ταύτας.

Ἐπειδὴ ὁμῶς ἡ οὕτω δημιουργηθεῖσα φύσις ἡμάρτησεν, ἐφ' ὅσον ἡδύνατο νὰ μὴ ἁμαρτήσῃ, ἐσώθη διὰ μιᾶς πλουσιωτάτης χάριτος, ὥστε νὰ δυνηθῇ ν' ἀποκτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν, χωρὶς νὰ διαπράττῃ, καίτοι ἐλευθέρα οὔσα, ἁμαρτίας. Καθὼς ἀκριβῶς ἡ πρώτη ἀθανασία, τὴν ὁποίαν ἀπώλεσεν ὁ Ἀδὰμ διὰ τῆς ἁμαρτίας, εἶχε τοιαύτην δύναμιν, ὥστε νὰ μὴ προσβάλλεται τις διὰ τοῦ θανάτου καὶ ἡ δευτέρα νὰ μὴ ἀποθνήσκῃ οὐδόλως κανεὶς, οὕτω τὸ πρωταρχικὸν αὐτεξούσιον συνίστατο εἰς τὸ νὰ δύναται τις νὰ μὴ ἁμαρτάνῃ ποτέ, τὸ δὲ δεύτερον θὰ ἐγκτεται εἰς τὸ νὰ δύναται τις νὰ μὴ διαπράττῃ ἁμαρτίας, διότι ἡ βούλη-

σις πρὸς τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην, θὰ εἶναι αἰδῖος (inamissibilis) ὅπως καὶ ἡ βούλησις πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν. Πράγματι, ἐὰν ἁμαρτάνοντες, δὲν διετηρήσαμεν οὔτε τὴν εὐσέβειαν οὔτε τὴν εὐδαιμονίαν, ὅμως δὲν ἀπώλεσαμεν τὴν βούλησιν πρὸς τὴν δευτέραν. Ὅθεν ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Θεὸς οὐδέποτε δύναται ν' ἁμαρτάνῃ, πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι στερεῖται αὐτεξουσίου ; Ὅθεν ἡ βούλησις πρὸς τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ, ἥτις μᾶς ἀπασχολεῖ ἐνταῦθα, θὰ εἶναι εἰς πάντας ἐνιαῖα καὶ εἰς τὸν καθένα ἀδιαίρετος· θὰ εἶναι βούλησις ἐλευθέρα, ἀπηλλαγμένη παντὸς κακοῦ, κατάμεστος παντὸς ἀγαθοῦ καὶ θ' ἀπολαμβάνῃ τὴν γλυκύτητα τῶν αἰωνίων ἡδονῶν, λησμονοῦσα τὰ σφάλματα καὶ τὰς ἀθλιότητάς της, ἀλλὰ μὴ περιπίπτουσα εἰς τοιαύτην λησμοσύνην, ὥστε νὰ μὴ ἐνθυμῇται τὴν λύτρωσίν της καὶ νὰ μὴ δεικνύῃ τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῆς πρὸς τὸν Λυτρωτὴν.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν ἰδιάζουσιν εἰς τὴν ἡμετέραν διάνοιαν γνῶσιν, ἡ ψυχὴ θὰ ἐνθυμῇται τὰ περασμένα κακὰ, ἀλλ' ὥς πρὸς τὴν συναίσθησιν (sensum) τῶν κακῶν οὐδεμίαν θὰ διατηρῇ ἀνάμνησιν, καθὼς ἀκριβῶς οἱ ἱκανώτεροι ἰατροὶ εἶναι μὲν, ὥς ἐκ τῆς τέχνης αὐτῶν, ἐνήμεροι σχεδὸν πασῶν τῶν σωματικῶν νόσων, δὲν γνωρίζουν ὅμως ἐκ πείρας τοῦ σώματός των παρὰ μόνον ἐκείνας, τὰς ὁποίας αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ὑπέστησαν. Ὅπως λοιπὸν ὑφίστανται δύο τρόποι τῆς γνώσεως τῶν κακῶν, ἥτοι ἡ δύναμις τοῦ πνεύματος, εἰς τὰ ὅμματα τοῦ ὁποίου τὰ κακὰ δὲν διαφεύγουν, καὶ ἡ πείρα τῶν αἰσθήσεων, τὰς ὁποίας προσβάλλουν, διότι τὰ ἐλαττώματα γνωρίζονται κατὰ τρόπον διάφορον ἀπὸ τὴν μελέτην τῆς σοφίας παρὰ ἀπὸ μίαν κακὴν καὶ ἄτακτον ζωὴν, οὕτως ὑπάρχουν δύο τρόποι λησμοσύνης τῶν κακῶν. Ὁ μαθὼν ταῦτα ἐκ τῆς μελέτης καὶ τῆς γνώσεως, τὰ λησμονεῖ κατὰ τρόπον διάφορον ἐκείνου, ὅστις τὰ ἐγνώρισεν ἐξ ἰδίας πείρας καὶ τὰ ὑπέστη αὐτὸς ὁ ἴδιος. Ὁ πρῶτος τὰ λησμονεῖ, ὅταν παραμελῇ νὰ διατηρῇ τὰς γνώσεις του, ὁ δεύτερος, ὅταν παύῃ νὰ πάσχει.

Κατὰ τὸ νόημα τῆς δευτέρας λησμοσύνης, περὶ τῆς ὁποίας ἄνωτέρω ὠμίλησα, οἱ ἅγιοι θὰ λησμονήσουν ὅλα τὰ περασμένα κακὰ των, διότι θὰ εἶναι ἀπηλλαγμένοι ὅλων τῶν κακῶν, ὥστε νὰ μὴ διατηροῦν οὔτε τὴν μικροτέραν ἐντύπωσιν ἐξ αὐτῶν. Ἐν τούτοις, δυνάμει τῆς γνώσεως, ἥτις θὰ εἶναι μεγάλη παρ' αὐτοῖς, δὲν θὰ λησμονήσουν οὔτε τὰς ἰδικὰς των παρωχημένας συμφοράς, οὔτε τὴν αἰώνιον ἀθλιότητα τῶν καταδίκων. Πράγματι, ἐὰν ἔπρεπε νὰ λησμονήσουν, ὅτι ὑπῆρξαν κάποτε, πῶς θὰ ἠδύναντο νὰ ψάλλουν αἰωνίως, ὅπως λέγει ὁ ψαλμωδός, τοὺς οἰ-

κις τοῦ Κυρίου; (Ψαλμ. ΠΗ') (1). Ἀλλ' οὐδεὶς ψαλμὸς θὰ εἶναι ἀναμφιβόλως εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ εὐαρεστώτερος ἐκείνου, ὅστις θὰ ἐξυμνῇ τὴν δόξαν τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦ αἵματος τοῦ ὁποίου ἐλυτρώθημεν. Ἐκεῖ θ' ἀπαληθεύσῃ ἡ ῥῆσις; «σχολάσατε καὶ γνῶτε ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός» (2).

Θὰ εἶναι τότε τὸ ἀληθινόν, τὸ μέγα Σάββατον, τὸ ἀνέσπερον, τὸ ὁποῖον ὁ Κύριος μᾶς κατέστησε γνωστὸν κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ἐκεῖ, ὅπου λέγεται: «καὶ ἔπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἐποίησε, καὶ εὐλόγησεν ὁ Θεὸς τὴν ἡμέραν τὴν ἑβδόμην καὶ ἡγίασεν αὐτήν· ὅτι ἐν αὐτῇ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἤρξατο ὁ Θεὸς ποιῆσαι» (3). Ἀλλὰ θὰ εἴμεθα ἡμεῖς ἡ ἑβδόμη αὕτη ἡμέρα, ὅταν θὰ εἴμεθα κατὰμεστοὶ τῆς εὐλογίας Του καὶ τῆς καθαγιασέως Του. Ἐκεῖ ἐν τῇ ἀναπαύσει θὰ ἴδωμεν, ὅτι εἶναι ὁ Θεός, θὰ ἴδωμεν ὅτι ἠθελήσαμεν νὰ γίνωμεν, ὅτε κατεπέσαμεν εἰς τὸν ἑαυτόν μας, ἀποσπασθέντες ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ τείνοντες τὸ οὖς εἰς τὸν διαφθορέα, ὅστις μᾶς ἔλεγε: «ἔσεσθε ὡς θεοὶ» (4) καὶ μᾶς ἐχώρισεν ἀπὸ τὸν Ὑψιστον, ὅστις θὰ ἐδημιούργει ἐξ ἡμῶν θεοὺς οὐχὶ διὰ τῆς ἀποστασίας, ἀλλὰ διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν Του. Ἐπράξαμεν ἄλλο τι ἄνευ αὐτοῦ ἀπὸ τὸ νὰ περιπίπτωμεν εἰς τὴν ὀργὴν Του (5); Πλὴν ὅμως, ἀναπλασθέντες καὶ τελειότεροι γενομένοι διὰ χάριτος μεγαλυτέρας, θ' ἀπολαύσωμεν αἰωνίου ἀναπαύσεως βλέποντες ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Θεός, Αὐτὸς τοῦ ὁποίου θὰ εἴμεθα πλήρεις, ὅταν θὰ εἶναι ἐν πᾶσι τὸ πᾶν. Διότι τὰ καλὰ μας ἔργα, ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν ὅτι εἶναι ὀλιγώτερον ἰδικά μας παρὰ ἰδικά Του, θὰ καταλογισθοῦν εἰς ἡμᾶς, διὰ ν' ἀποκτήσωμεν τὸ ἀναμενόμενον Σάββατον δεδομένου ὅτι, ἐὰν τ' ἀποδώσωμεν εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους, θὰ εἶναι δουρικὰ ἔργα. Ἀλλά, προκειμένου περὶ τοῦ Σαββάτου, ἐλέχθη: «οὐ ποιήσει ἐν αὐτῇ πᾶν ἔργον (6)», ὅπερ παρώτρυνε τὸν προφήτην Ἰεζεκιήλ νὰ εἴπῃ: «καὶ τὰ σάββατά μου ἔδωκα αὐτοῖς τοῦ εἶναι εἰς σημεῖον ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ἀνὰ μέσον αὐτῶν τοῦ γνῶναι αὐτοὺς διότι ἐγὼ Κύριος ὁ ἁγιάζων αὐτούς» (7). Τοῦτο θὰ ἔχω

(1) Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῷ στόματί μου. Ψαλμ. ΠΗ (ΠΘ) 2.

(2) Ψαλμ. ΜΕ (ΜΣΤ), 14.

(3) Γέν. Β'. 2, 3.

(4) Γέν. Γ', 5.

(5) Ψαλμ. ΠΘ', 9.

(6) Δεύτερ. Ε', 14.

(7) Ἰεζεκ. Κ'. 12.

μεν ἀσφαλῶς, ὅταν ἀπολαύσωμεν τελείας ἀναπαύσεως καὶ ἴδωμεν ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Θεός.

Ἐὰν μετρήσωμεν, ὥς ἡμέρας, τοὺς αἰῶνας, διατυπουμενους διὰ διακεκριμένων ἐποχῶν εἰς τὰς Γραφάς, θ' ἀντιληφθῶμεν ἀκόμη καλύτερα, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Σαββάτου, δεδομένου, ὅτι εἶναι ἡ ἐβδόμη ἡμέρα τὸ Σάββατον. Πράγματι ὁ πρῶτος αἰὼν, ὅστις θὰ εἶναι ἡ πρώτη ἡμέρα, ὑπολογίζεται ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ μέχρι τοῦ κατακλυσμοῦ. Ὁ δεύτερος ἀπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ μέχρι τοῦ Ἀβραάμ, εἶναι οἱ δύο οὗτοι αἰῶνες ἴσοι ὅχι ὥς πρὸς τὸ διαρρεῦσαν χρονικὸν διάστημα, ἀλλ' ὥς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν γενεῶν, ὅστις ἀνέρχεται εἰς δέκα. Συμφώνως πρὸς τὸν ὑπολογισμὸν αὐτοῦ τούτου τοῦ εὐαγγελιστοῦ ἁγίου Ματθαίου ὑπάρχουν τρεῖς ἐποχαὶ μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἐκάστη τῶν ὁποίων περιλαμβάνει δέκα τέσσαρας γενεάς. Ἡ πρώτη διήκει ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ μέχρι τοῦ Δαυίδ, ἡ δευτέρα ἀπὸ τοῦ Δαυίδ μέχρι τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Βαβυλῶνος καὶ ἡ τρίτη ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Βαβυλῶνος μέχρι τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ἐν σαρκί, ἥτοι ἔχομεν ἐν ὧν πέντε ἐποχάς. Ἡ ἕκτη εὐρίσκεται ἐν πορείᾳ καὶ δὲν πρόκειται νὰ περιορισθῇ εἰς ὠρισμένον ἀριθμὸν γενεῶν, διότι ἐλέχθη : «οὐχ ὕμῶν ἐστὶ γινῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, οὗς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ⁽¹⁾. Μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Θεὸς θ' ἀναπαυθῇ κατὰ τὴν ἐβδόμην ἡμέραν, ὅταν κάμῃ ν' ἀναπαυθῇ ἐν ἑαυτῷ ἡ ἐβδόμη αὕτη ἡμέρα, ἥτις δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι. Θὰ ἦτο μακρογορία νὰ ὁμιλήσωμεν τὴν στιγμὴν ταύτην περὶ τῶν διαφορῶν αὐτῶν αἰώνων, ἐν τούτοις ἡ ἐβδόμη αὕτη ἐποχὴ θὰ εἶναι τὸ Σάββατόν μας, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἔχῃ ἐσπέραν, ἀλλὰ θὰ καταλήξῃ εἰς τὴν Κυριακὴν· λέγω τὴν Κυριακὴν καθ' ἡγεσίαν διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ προφητικῶς ἀπεικονίζουσιν ὅχι μόνον τὴν ἀνάπαυσιν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος. Τότε θὰ εὐρισκώμεθα ἐν ἀναπαύσει καὶ θὰ βλέπωμεν, θὰ βλέπωμεν καὶ θ' ἀγαπῶμεν, θ' ἀγαπῶμεν καὶ θὰ ὑμνῶμεν. Ἰδὸν τὴν θὰ ὑπάρχῃ κατὰ τὸ τέλος ἄνευ τέλους, διότι τί ἄλλο τέλος δύναται νὰ ὑπάρξῃ δι' ἡμᾶς παρὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ βασίλειον, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε θὰ ἔχῃ τέλος;

Μοῦ φαίνεται, ὅτι ἐξώφλησα μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, τὴν ὀφειλὴν μου, τὴν σχετικὴν πρὸς τὸ τεράστιον τοῦτο ἔργον. Οἱ εὐρίσκοντες τὸ ἔργον τοῦτο πάρα πολὺ ἢ πάρα πολὺ ὀλίγον ἐκτενές, ἃς μὲ συγχωρήσουν, ἀλλ' οἱ φρονοῦντες, ὅτι εἶπα ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἀρκετά, ἃς ἀποδώσουν χάριτας μετ' ἐμοῦ ὅχι εἰς ἐμέ, ἀλλ' εἰς τὸν Θεόν, ἀμήν.

(¹) Πράξ. α', 7.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

	σελ.
Α'. Ὁ Οὐάρρων φρονεῖ, ὅτι δυνατόν νὰ εὑρωμεν παρὰ τοῖς φιλοσόφοις διακοσίας ὀγδοήκοντα ὁκτὼ διαφόρους γνώμας περὶ τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ	1
Β'. Κατὰ ποῖον τρόπον ὁ Οὐάρρων, ἀνεξαρτήτως πασῶν τῶν παραλλαγῶν προβαίνει εἰς τριπλοῦν ὄρισμόν τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ, ἐμμένει ὁμως σταθερῶς εἰς ἓνα καὶ μόνον	7
Γ'. Ἐκ τῶν τριῶν αἱρέσεων, τῶν ἐπιδιωκουσῶν τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸν τοῦ ἀνθρώπου, ποία δέον νὰ προκρίνεται κατὰ τὸν Οὐάρωνα καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς παλαιᾶς Ἀκαδημίας συμφώνως πρὸς τὸν Ἀντίοχον	9
Δ'. Περὶ τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ὑπερτάτου κακοῦ ἐναντίον τῆς διδασκαλίας τῶν φιλοσόφων, ἰσχυριζομένων, ὅτι δύνανται νὰ εὑρουν εἰς ἑαυτοὺς τοὺς ἰδίους τὸ ὑπέρτατον ἀγαθόν.	12
Ε'. Ἡ κοινωνικὴ ζωὴ, ἀσφαλῶς λίαν περιπόδητος, εἶναι συχνὰ ἐκτεθειμένη εἰς πολλὰς παραλλαγὰς	20
ΣΤ'. Πόσον ὁ ἄνθρωπος ἀπατᾶται εἰς τὰς κρίσεις του, ὅταν ἡ ἀλήθεια εἶναι κρυμμένη	22
Ζ'. Περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν γλωσσῶν, τῆς διαθραυσούσης τὴν ἐνότητα τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, καὶ τοῦ κακοῦ ποὺ ἐμφιλοχωρεῖ εἰς τοὺς πολέμους καὶ ὅταν ἀκόμη οὗτοι εἶναι δίκαιοι	24
Η'. Ἡ φιλία τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπων δὲν δύναται νὰ διασφαλισθῇ, διότι οἱ κίνδυνοι τῆς παρούσης ζωῆς εἶναι ἀντικείμενον διαρκοῦς φόβου	26
Θ'. Περὶ τῆς φιλίας τῶν Ἀγγέλων, ἣτις δὲν δύναται νὰ εἶναι εἰς τὴν ζωὴν ταύτην καταφανής, λόγῳ τῶν ἀπατηλῶν ἐνεργειῶν τῶν δαιμόνων, οἱ ὅποιοι ἐσαγήνευσαν πολλοὺς ἀνθρώπους, πείθοντες αὐτοὺς νὰ λατρεύουν πολλὰς θεότητας	27
Ι'. Ποίους καρποὺς περισυλλέγουν οἱ Ἅγιοι ἀπὸ τὴν νίκην των ἐναντίον τῶν πειρασμῶν	28
ΙΑ'. Περὶ τῆς εὐδαιμονίας τῆς αἰωνίου εἰρήνης ὅπου οἱ Ἅγιοι πραγματοποιοῦν τὸν σκοπὸν των δηλαδὴ τὴν πραγματικὴν τελειότητά των	30

	σελ.
IB'. Ἡ μανία τῶν μαχομένων καὶ ὅλαι αἱ μέριμναι καὶ αἱ ἀνησυχίαι τῶν ἀνθρώπων κατατείνουν πρὸς τὴν εἰρήνην ὡς τελικὸν σκοπὸν, οὐδεμία δὲ φύσις ὑφίσταται, μὴ ποθοῦσα τὴν κατάστασιν ταύτην	31
IIΓ'. Περὶ τῆς παγκοσμίου εἰρήνης, ἥτις καὶ ἐν μέσῳ οἰωνδῆποτε διαταραχῶν, δὲν δύναται ν' ἀπολέσῃ τὸ εὐεργέτημα τοῦ φυσικοῦ νόμου. Διότι ὑπὸ τινὰ δίκαιον κριτὴν, τοιαύτη εἶναι ἡ κρατοῦσα τάξις, ὥστε ὁ καθείς ν' ἀποκτᾷ ὅ,τι τοῦ ἀξίζει κατ' ἐκλογὴν τῆς θελήσεώς του	
IIΔ'. Περὶ τῆς τάξεως καὶ τοῦ νόμου εἴτε τοῦ οὐρανοῦ εἴτε τῆς γῆς, δυνάμει τῶν ὁποίων ἐργαζόμεθα διὰ τὰ συμφέροντα τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἀκόμη καὶ κυβερνῶντες, καὶ τὴν ἐξυπηρετοῦμεν ἐξ ἴσου ἐπαγρυπνοῦντες ἐπὶ τῶν συμφερόντων της	40
IIΕ'. Περὶ τῆς φυσικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δουλείας, πρώτη αἰτία τῆς ὁποίας εἶναι ἡ ἁμαρτία. Συνεπεία τῆς αἰτίας ταύτης, ὁ κακῆς θελήσεως ἄνθρωπος, καίτοι δὲν εἶναι δούλος ἄλλου ἀνθρώπου, καθίσταται διὰ τῶν παθῶν του τοιοῦτος	42
IIΣΤ'. Περὶ τοῦ νομίμου δικαιώματος τοῦ κυριαρχεῖν	45
IIΖ'. Πόθεν ἡ οὐράνιος Πολιτεία δύναται νὰ ἔχῃ τὴν εἰρήνην μετὰ τὴν γῆιν τὴν τοιαύτην καὶ πόθεν προέρχονται ἐνδεχομένως αἱ διαφωνίαι μεταξὺ τῶν δύο Πολιτειῶν	46
IIΗ'. Πόσον ὁ σκεπτικισμὸς τῆς Νέας Ἀκαδημίας διαφέρει ἀπὸ τὴν ἀκλόνητον πίστιν τῶν Χριστιανῶν	49
IIΘ'. Περὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἡθῶν τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ	50
IIΚ'. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς ταύτης οἱ συμπολῖται τῶν ἀγίων εἶναι ἐπ' ἐλπίδι εὐδαίμονες	52
IIKA'. Ὑπῆρξε ποτὲ Ρωμαϊκὴ δημοκρατία κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ Σκιπίωνος ἀναφερομένους εἰς σχετικὸν διάλογον τοῦ Κικέρωνος ;	53
IIKB'. Ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν εἶναι ὁ ἀληθινὸς Θεός ; Δέον νὰ θυσιάσωμεν εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ;	56
IIKI'. Χρησιμοὶ τῶν θεῶν ἀναφερόμενοι εἰς τὸν Χριστόν, περὶ τῶν ὁποίων ποιεῖται μνείαν ὁ Πορφύριος	57
IIKΔ'. Συμφώνως πρὸς ποῖον ὁρισμὸν συμφωνοῦν εἰς τὸ ὅτι ὄχι μόνον οἱ Ρωμαῖοι, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη δύνανται νὰ ἰσχυρισθοῦν εὐλόγως ὅτι ἀποτελοῦν ἓνα λαὸν καὶ μίαν δημοκρατίαν	64
IIKE'. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρχουν ἀληθινὰ ἄρετα ἐκεῖ, ὅπου δὲν ὑφίσταται ἀληθινὴ θρησκεία	65
IIKΣΤ'. Περὶ τῆς εἰρήνης τοῦ λαοῦ, τοῦ ἀποταχθέντος ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ἐξαγιάζει τὴν χρῆσιν τῆς εἰρήνης ταύτης, εἰς τρόπον ὥστε αὕτη νὰ συμβάλλῃ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ὑψίστου κατὰ τὸν χρόνον τῆς παραμονῆς του εἰς τὸν κόσμον τοῦτον	66
IIKΖ'. Εἰρήνην εἰς τοὺς ὑπηρετοῦντας τὸν Θεόν. Κατὰ τὴν πορείαν τῆς προσκαίρου ταύτης ζωῆς δὲν δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν τελείαν ἐκείνην εἰρήνην, οὔτε νὰ τὴν ἀπολαύσωμεν ἄνευ διαταραχῆς	67
IIKH'. Ποῖός τις θὰ εἶναι ὁ θάνατος τῶν ἀσεβῶν ;	70

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟΝ

	σελ.
Α'. Μολονότι ὁ Θεὸς ἀσκει ἐν παντὶ χρόνῳ τὰς κρίσεις του, εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο δὲν θὰ πραγματευθῶμεν παρὰ περὶ τῆς τελευταίας κρίσεως μόνον	72
Β'. Ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ, καίτοι ἀδυνατοῦμεν νὰ τὴν ἐννοήσωμεν, ἀσκεῖται ἀκόμη καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἀντινομιῶν, πού παρορσιάζει ἡ ἀνθρωπότης	74
Γ'. Κατὰ τίνα τρόπον ὁ Σολομὼν ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ πραγματεύεται περὶ παντὸς ὅ,τι εἶναι κοινὸν καὶ εἰς τοὺς ἀγαθοὺς καὶ εἰς τοὺς κακοὺς	76
Δ'. Διὰ νὰ πραγματευθῶμεν περὶ τῆς τελευταίας κρίσεως, πρέπει πρῶτον ν' ἀναφέρωμεν τὰς μαρτυρίας τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ κατόπιν τὰς μαρτυρίας τῆς Παλαιᾶς	77
Ε'. Αἱ λέξεις τοῦ Σωτῆρος, αἱ ἐξαγγέλλουσιν τὴν κατὰ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος κρίσιν	78
ΣΤ'. Τί πρέπει κανεὶς νὰ ἐννοήσῃ μὲ τὰς λέξεις πρώτη καὶ δευτέρα ἀνάστασις	82
Ζ'. Περὶ ἐκείνου, πού γράφει ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἐν σχέσει πρὸς τὰς δύο ἀναστάσεις καὶ τὰ χίλια ἔτη. Πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὸ χωρίον τοῦτο	85
Η'. Περὶ τῆς αἰχμαλωσίας καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ διαβόλου	90
Θ'. Πῶς οἱ ἅγιοι θὰ συμβασιλεύσουν μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ χίλια ἔτη καὶ κατὰ τί διαφέρει ἡ βασιλεία αὕτη ἀπὸ τὴν αἰώνιον βασιλείαν	94
Ι'. Ποία ἀπάντησις δέον νὰ δοθῇ εἰς ἐκείνους, οἵτινες φρονοῦν, ὅτι ἡ ἀνάστασις ἀφορᾷ μόνον τὰ σώματα καὶ οὐχὶ τὰς ψυχάς	99
ΙΑ'. Περὶ τοῦ Γὼγ καὶ τοῦ Μαγὼγ, τοὺς ὁποίους, ἀπελευθερωθεὶς ὁ Σατανᾶς, θὰ παρορμᾷ νὰ καταδιώκουν μέχρι τέλους τοῦ κόσμου τὴν Ἐκκλησίαν	101
ΙΒ'. Ἄρα γε τὸ πῦρ, τὸ οὐρανόθεν κατελθὸν ἐπὶ τῶν ἀπίστων, τοὺς ὁποίους κατέφαγε, δηλοῖ τὸν σιῶνιον κολασμόν, ὅστις τοὺς ἐπιφυλάσσεται ;	103
ΙΓ'. Ὁ χρόνος τοῦ διωγμοῦ τοῦ Ἀντιχρίστου δέον νὰ ὑπολογισθῇ ἐντὸς τῶν χιλίων ἐτῶν ;	104
ΙΔ'. Περὶ τῆς καταδίκης τοῦ διαβόλου, τῆς σωματικῆς ἀναστάσεως πάντων τῶν νεκρῶν καὶ τῆς τελευταίας κρίσεως	106
ΙΕ'. Τίνες εἶναι οἱ νεκροί, τοὺς ὁποίους ἀποδίδει ἡ θάλασσα διὰ νὰ κριθοῦν, καὶ τίνες οἱ ὑπὸ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ Ἄδου ἀποδοθέντες	108
ΙΣΤ'. Περὶ τοῦ νέου οὐρανοῦ καὶ τῆς νέας γῆς	110
ΙΖ'. Περὶ τοῦ αἰωνίου δοξασμοῦ τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου	112
ΙΗ'. Ἡ ἀναγγελία τοῦ ἁγίου Πέτρου ἡ ἀφορῶσα τὴν τελευταίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ	114
ΙΘ'. Τὸ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου γραφὲν πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς. Τὴν παρουσίαν τοῦ Ἀντιχρίστου θὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ ἐμφάνισις τοῦ Χριστοῦ	116

	σελ.
Κ'. Ὅτι ὁ ἅγιος Παῦλος διδάσκει εἰς τὴν πρώτην ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν	120
ΚΑ'. Τεκμήρια τοῦ προφήτου Ἡσαΐου ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν κρίσιν	123
ΚΒ'. Ὁ Ἡσαΐας λέγει «Οἱ ἀγαθοὶ θὰ ἐξέλθουν διὰ νὰ ἴδουν τὰ μαρτύρια τῶν κακῶν». Ποία τις θὰ εἶναι ἡ ἔξοδος αὕτη;	130
ΚΓ'. Προφητεία τοῦ Δανιὴλ περὶ τοῦ διωγμοῦ τοῦ Ἀντιχρίστου, τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς βασιλείας τῶν Ἀγίων	131
ΚΔ'. Τὸ τί λέγει ὁ Δαυτὶδ εἰς τοὺς ψαλμούς του περὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου καὶ τῆς τελευταίας κρίσεως	134
ΚΕ'. Περὶ τῆς προφητείας τοῦ Μαλαχίου τῆς σχετικῆς πρὸς τὴν τελευταίαν κρίσιν καὶ περὶ ἐκείνων, οἵτινες δέον νὰ ἐξαγνισθοῦν δι' ἐξιλαστηρίων ποινῶν	139
ΚΣΤ'. Περὶ τῶν θυσιῶν, τὰς ὁποίας οἱ ἅγιοι θὰ προσφέρουν εἰς τὸν Θεόν, καὶ θὰ εἶναι εἰς αὐτὸν τόσον εὐπρόσδεκτοι, ὅσον αἱ ἄλλοτε καὶ τῶν πρώτων ἡμερῶν	141
ΚΖ'. Περὶ τοῦ χωρισμοῦ τῶν ἀγαθῶν ἀπὸ τοὺς κακοὺς. ὡς συνεπείας τῆς τελευταίας κρίσεως	144
ΚΗ'. Ἐὰν δὲν ἀποδώσῃτε εἰς τὸν μωσαϊκὸν Νόμον σημασίαν πνευματικὴν, θὰ γίνεσθε ἔνοχοι μεμψιμοιριῶν λόγῳ τῆς σαρκικῆς αἰσθήσεώς σας	145
ΚΘ'. Ἀφίξις τοῦ Ἡλίου πρὸ τῆς κρίσεως. Μεταστροφή τῶν Ἰουδαίων διὰ τῶν κηρυγμάτων αὐτοῦ ἀποκαλυπτόντων ὅσα ἦσαν συγκεκαλυμμένα εἰς τὰς Γραφὰς	146
Λ'. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη δὲν λέγει μὲν κατηγορηματικῶς, ὅτι ὁ Χριστὸς θὰ ἔλθῃ αὐτοπροσώπως διὰ νὰ κρίνῃ κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς κρίσεως, εἰς τινὰ ὅμως χωρία, ὅπου ὁμιλεῖ ὁ Θεός, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Χριστοῦ	148

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Α'. Συζήτησις ὁδηγοῦσα εἰς τὸ ζήτημα τῶν αἰωνίων ποινῶν, τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς καταδίκους μετὰ τοῦ διαβόλου, πρὶν ἢ γίνῃ λόγος περὶ τῆς αἰωνίας εὐδαιμονίας τῶν ἁγίων	154
Β'. Σώματα δύνανται νὰ ὑπάρξουν αἰωνίως ἐν μέσῳ τοῦ κατακαίοντος ταῦτα πυρὸς	155
Γ'. Εἶναι συνέπεια τῆς σωματικῆς ὀδύνης τὸ ὅτι ἐπακολουθεῖ ὁ θάνατος τῆς σαρκός;	156
Δ'. Παραδείγματα εἰλημμένα ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς φύσεως καὶ δεικνύοντα, ὅτι τὰ σώματα δύνανται νὰ παραμένουν ἐντὸς τῶν φλογῶν ἐν ζωῇ	159
Ε'. Ὑπάρχουν πράγματα, τὸν ἀποχρῶντα λόγον τῶν ὁποίων ἀγνοοῦμεν, ἀλλὰ τὰ ὅποια δὲν δυνάμεθα νὰ θέσωμεν ἐν ἀμφιβόλῳ	164

ΣΤ'.	“Ολα τὰ θαυμάσια πράγματα δὲν εἶναι τῆς φύσεως προϊόν, ἀλλὰ μερικὰ ἐξ αὐτῶν τροποποιοῦνται ὑπὸ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἄλλα ἐκτελοῦνται ἀπὸ τὴν τέχνην τῶν δαιμόνων	σελ. 167
Ζ'.	Ὡς πρὸς τὰ θαύματα ὁ ὑπέρτατος λόγος τοῦ πιστεύειν εἶναι ἡ παντοδυναμία τοῦ Δημιουργοῦ	170
Η'.	Δὲν ἀντίκειται πρὸς τὴν φύσιν τὸ ὅτι φαινόμενά τινα ἐμφα- νίζονται κατὰ τρόπον διάφορον ἐκείνου τὸν ὅποιον γνωρί- ζομεν	174
Θ'.	Περὶ τῆς Γεέννης καὶ τῶν αἰωνίων ποινῶν	180
Ι'.	Τὸ πῦρ τῆς Γεέννης, ὑποτιθεμένου ὅτι θὰ εἶναι σωματικὸν πῦρ, θὰ δύναται νὰ καίῃ τὰ πονηρὰ πνεύματα, δηλαδή τοὺς δαίμονας αἵτινες εἶναι ἀσώματοι ;	182
ΙΑ'.	Ἐγκτεται εἰς τὴν οὐσίαν τῆς δικαιοσύνης καὶ ἡ εἰς ἓν πα- ράπτωμα ἐπιβαλλομένη ποινὴ νὰ μὴ διαρκῇ παρ' ὅσον ἔχει διαρκέσει τὸ παράπτωμα ;	184
ΙΒ'.	Τὸ μέγεθος τῆς πρώτης παρανομίας, διὰ τὴν ὁποίαν εἴ- ναι ἄξιος τῆς αἰωνίου ποινῆς ἐκεῖνος, ὅστις εἶναι ἔξω τῆς χάριτος τοῦ Σωτῆρος	187
ΙΓ'.	Ἀπάντησις εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἰσχυρίζονται, ὅτι αἱ ποιναὶ τῶν ἁμαρτωλῶν μετὰ θάνατον δὲν ἔχουν ἄλλον σκοπὸν παρὰ νὰ τοὺς ἐξιλεώσουν	188
ΙΔ'.	Πρόσκαιροι ποινὰ τῆς παρούσης ζωῆς, εἰς ἃς ὑπόκειται ἡ ἀνθρωπίνη φύσις (ἰδὲ παρόραμα)	325
ΙΕ'.	Πᾶσα ἐνέργεια τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἥτις μᾶς ἀποσπᾷ ἀπὸ τὴν ἄβυσσον τοῦ κακοῦ, συνδέεται μὲ τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ μέλλοντος αἵωνος	189
ΙΣΤ'.	Νόμοι τῆς χάριτος, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ὅλοι οἱ ἄνθρωποι δύνανται ν' ἀναγεννηθοῦν οἵανδήποτε ἡλικίαν καὶ ἂν ἔχουν	191
ΙΖ'.	Περὶ τῶν φρονούντων ὅτι αἱ ποινὰ δὲν θὰ εἶναι δι' οὐδένα αἰώνιαι	193
ΙΗ'.	Περὶ τῶν φρονούντων ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν οὐ- δεὶς θὰ καταδικασθῇ χάρις εἰς τὴν παρέμβασιν τῶν ἁγίων	194
ΙΘ'.	Περὶ τῶν ὑπισχνουμένων τὴν ἀτιμωρησίαν δι' ὅλους τοὺς ἁ- μαρτωλοὺς καὶ εἰς τοὺς αἰρετικούς ἀκόμη, λόγῳ τῆς συμ- μετοχῆς των εἰς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ	197
Κ'.	Περὶ τῶν ἐπαγγελλομένων τὴν συγγνώμην ὅχι εἰς πάντας τοὺς χριστιανούς, ἀλλὰ μόνον εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἀνεγεννή- θησαν εἰς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, εἰς οἵανδήποτε ἐγκλη- ματικὴν πράξιν καὶ εἰς οἵανδήποτε πλάνην καὶ ἂν περιέπε- σαν μετὰ τὴν ἀναγέννησίν των	197
ΚΑ'.	Περὶ τῶν φρονούντων, ὅτι οἱ ἐμμένοντες σταθεροὶ ἐν τῇ κα- θολικῇ πίστει καὶ ἐν περιπτώσει ἀκόμη καθ' ἣν ὁ βίος αὐ- τῶν ὑπῆρξεν αἰσχιστος, εἰς τρόπον ὥστε νὰ γίνουν ἄξιοι τῆς κολάσεως τοῦ πυρός, θὰ σωθοῦν οὐδὲν ἥττον λόγῳ τοῦ ἐρεϊσματος τῆς πίστεως	198

ΚΒ'.	Περὶ τῶν φρονούντων, ὅτι τὰ ἐγκλήματα τῶν φιλελεημόνων δὲν θὰ κριθοῦν κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν, ὅπως καταδικασθοῦν	σελ. 199
ΚΓ'.	Κατὰ τῶν ἰσχυριζομένων, ὅτι δὲν θὰ ἐπιβληθῶσιν αἰώνιαι ποιναὶ οὔτε εἰς τὸν διάβολον οὔτε εἰς τοὺς κακοὺς	200
ΚΔ'.	Κατὰ τῶν φρονούντων, ὅτι θὰ δοθῇ χάρις κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν εἰς πάντας τοὺς ἐνόχους, λόγῳ τῆς δεήσεως τῶν ἁγίων	202
ΚΕ'.	Ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐβαπτίσθησαν μεταξὺ τῶν αἵρετικῶν καὶ βραδύτερον ἐγένοντο, ὥς ἐκ τῆς κακῆς ζωῆς των, χειρότεροι παρ' ὅσον ἦσαν, ἢ ἐκεῖνοι, οἵτινες μεταξὺ τῶν καθολικῶν (τῶν χριστιανῶν) ἐγένοντο σχισματικοὶ ἢ αἵρετικοί, ἢ ἐκεῖνοι, οἵτινες παρ' ἡμῖν, ἀφοῦ ἐδέχθησαν τὸ ὕδωρ τῆς ἀναγεννήσεως ἐκ τῶν χειρῶν τῶν καθολικῶν (τῶν χριστιανῶν), χωρὶς νὰ χωρισθοῦν ἀπὸ ἡμᾶς, δὲν ἔπαυσαν νὰ διάγουν ἐγκληματικὸν βίον, δύνανται δυνάμει τῶν μυστηρίων, ν' ἀποφύγουν τὰς αἰωνίους ποινάς ;	210
ΚΣΤ'.	Τί δηλοῖ τὸ νὰ ἔχη τις τὸν Χριστὸν ὥς ἔρεισμα καὶ εἰς ποίους ἐδόθη ἡ ἀπάντησις, ὅτι δὲν θὰ σωθοῦν, ἂν δὲν διέλθουν διὰ τοῦ πυρός ;	213
ΚΖ'.	Ἐναντίον τῶν φρονούντων, ὅτι ἁμαρτία τις δὲν βλάπτει ποσῶς τὸν ἁμαρτάνοντα ἐκεῖνον, ὅστις δὲν παύει ποτὲ νὰ ἐλεῇ τοὺς συνανθρώπους του, καίτοι διαπράττων κατ' ἐπανάληψιν τὴν ἁμαρτίαν ταύτην	219

BIBLION EIKOSTON ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Α'.	Κατάστασις τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀνθρώπων	228
Β'.	Ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ εἶναι αἰώνιος καὶ ἀμετάβλητος	230
Γ'.	Περὶ τῆς μακαρίας αἰωνιότητος τῆς ὑπεσχημένης εἰς τοὺς ἁγίους καὶ περὶ τῶν εἰς τοὺς ἄσεβεῖς ἐπιβαλλομένων αἰωνίων ποινῶν	232
Δ'.	Κατὰ τῶν κοσμικῶν σοφῶν, τῶν ἰσχυριζομένων, ὅτι τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, πλασμένον ἐκ χώματος, δὲν δύναται νὰ μετενεχθῇ εἰς τὰ οὐράνια ἐνδαιτήματα	233
Ε'.	Περὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς σαρκὸς τὴν ὁποίαν τινὲς δὲν παραδέχονται ἔστω καὶ ἂν πάντες τὴν πιστεύουν	235
ΣΤ'.	Ἐὰν ἡ Ρώμη ἀπὸ τὴν ἀγάπην τῆς ἀνεβίβασε τὸν Ρωμύλον, ἰδρυτὴν τῆς, εἰς περιωπὴν Θεοῦ, ἡ Ἐκκλησία ἐπίστευσεν ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ Κύριός της, ἐπειδὴ τὸν ἠγάπησεν	237
Ζ'.	Τὸ ὅτι ὁ κόσμος ἐπίστευσεν εἰς τὸν Χριστόν, ὑπῆρξε συνέπεια τῆς θεϊκῆς δυνάμεως καὶ ὄχι ἀνθρωπίνων πειστικῶν λόγων	241
Η'.	Θαύματα ἐκτελεσθέντα διὰ νὰ ὀδηγήσουν τὸν κόσμον εἰς τὸ νὰ πιστεύσῃ τὸν Χριστόν καὶ τὰ ὁποῖα δὲν ἔπαυσαν ἐκτελούμενα, ἀφότου ὁ κόσμος ἤρχισε νὰ πιστεύῃ	242

	σελ.
Θ'. Ὅλα τὰ θαύματα, τὰ ὑπὸ τῶν μαρτύρων ἐκτελεσθέντα ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διαπιστώνουν τὴν πίστιν εἰς τὸν Χριστόν, διὰ τὸν ὁποῖον ἐθυσίασαν τὴν ζωὴν αὐτῶν οἱ μάρτυρες	259
Ι'. Πόσον οἱ μάρτυρες, οἱ ἐκτελοῦντες θεία συνάρσει θαύματα, ἵνα λαιρεῦται ὁ ἀληθινὸς Θεός, εἶναι περισσότερον ἄξιοι τοῦ σεβασμοῦ ἡμῶν, παρὰ οἱ δαίμονες, οἱ ὅποιοι ἐκτελοῦν θαύματα διὰ νὰ ἐκλαμβάνωνται ὡς θεοὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι	260
ΙΑ'. Κατὰ τῶν μαθητῶν τοῦ Πλάτωνος, οἱ ὅποιοι, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ φυσικὸν βάρος τῶν στοιχείων, συμπεραίνουν ὅτι γήϊνον σῶμα δὲν δύναται τὰ ὑπάρχῃ εἰς τὸν οὐρανὸν	262
ΙΒ'. Ἐναντίον τῶν συκοφαντιῶν τῶν ἀπίστων, κατειρωνευομένων τοὺς Χριστιανούς, διότι πιστεύουν εἰς τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκὸς	265
ΙΓ'. Τὰ ἐξαμβλωματικά σπέρματα δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν τάξιν τῶν ὄντων ἐκείνων, τὰ ὅποια δέον ν' ἀναστηθοῦν, ἐφ' ὅσον ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν νεκρῶν ;	267
ΙΔ'. Τὰ παιδία δέον ν' ἀναστηθοῦν εἰς ἓν σῶμα ὅμοιον πρὸς ἐκεῖνο, πὺ θὰ εἶχον ἐὰν θὰ ἔζων ;	268
ΙΕ'. Ὅλα τὰ σώματα δέον ν' ἀναστηθοῦν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅπως τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ;	269
ΙΣΤ'. Τί πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν μὲ τὴν φράσιν : ὅτι οὓς προέγνω καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ	270
ΙΖ'. Δέον αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν ἀνάστασιν νὰ διατηρήσουν τὸ φῦλόν των καὶ νὰ παραμείνουν γυναῖκες ;	271
ΙΗ'. Περὶ τοῦ τελείου ἀνθρώπου ἢ περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ, δηλαδὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις εἶναι τὸ πλήρωμα τοῦ Χριστοῦ	273
ΙΘ'. Τὰ σωματικά ἐλαττώματα, τὰ παραβλάπτοντα τὴν εὐπρέπειαν τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου, δὲν θὰ ὑφίστανται κατὰ τὴν ἀνάστασιν. Κατ' αὐτὴν δὲν θὰ παραμείνῃ παρὰ ἡ οὐσία τῆς φύσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ποῖον καὶ ποσὸν θὰ συμβάλλουν ἐξ ἴσου εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ σωματικοῦ κάλους	275
Κ'. Κατὰ τὴν ἀνάστασιν ἡ φύσις τῶν σωμάτων, καθ' οἷονδήποτε τρόπον καὶ ἂν διασκορπίζεται, θὰ συνενωθῇ ἐκ πάντων τῶν μερῶν ἐν τῷ συνόλῳ τῆς	278
ΚΑ'. Ἀνακαίνισις τοῦ πνευματικοῦ σώματος, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ μεταβληθῇ ἡ σὰρξ τῶν ἁγίων	280
ΚΒ'. Συμφοραὶ καὶ ὀδύνη, τὰς ὁποίας τὸ ἀνθρώπινον γένος ὑφίσταται συνεπείᾳ τῆς πρώτης παρακοῆς, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων δὲν δύναται ν' ἀπαλλαγῇ παρὰ μόνον μὲ τὴν χάριν τοῦ Χριστοῦ	281
ΚΓ'. Ὑπάρχουν κακίαι, τὰ ὅποια, μὴ συγκαταριθμουμένων τῶν κοινῶν εἰς τοὺς ἀγαθοὺς καὶ τοὺς κακοὺς τοιούτων, εἶναι ἰδίως ὁ κληρὸς τῶν δικαίων	286
ΚΔ'. Περὶ τῶν ἀγαθῶν τὰ ὅποια ὁ Πλάστης ἐδώρησεν ἀφθόνως εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν, καίτοι φέρουσιν τὴν σφραγίδα τῆς καταδίκης	288

ΚΕ'.	Περὶ τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης τῶν καταπολεμούντων τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκός, τὴν ὁποίαν, ὡς εἶπον ἀνωτέρω πιστεύει ὁλόκληρος ἡ ὑφήλιος	σελ. 29
ΚΣΤ'.	Πῶς ἡ γνώμη τοῦ Πορφυρίου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ψυχὴ τῶν μακαρίων ἀποφεύγει κάθε εἶδος σώματος, ἀνασκευάζεται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ὑποστηρίζοντος, ὅτι ὁ ὑπέρτατος Θεὸς ὑπεσχέθη εἰς τοὺς κατωτέρους θεοὺς ὅτι οὐδέποτε θ' ἀπογυμνωθοῦν τοῦ σώματός των	298
ΚΖ'.	Ἰδέαι τοῦ Πλάτωνος ἀντίθετοι πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ Πορφυρίου. Ἐὰν ὁ εἰς τῶν φιλοσόφων τούτων ἐδέχετο τὴν γνώμην τοῦ ἄλλου οὔτε ὁ εἰς οὔτε ὁ ἄλλος θ' ἀπεμακρύνετο ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν	300
ΚΗ'.	Εἰς ποῖον σημεῖον ὁ Πλάτων, ὁ Λαβέων καὶ ὁ Οὐάρεων θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξυπηρετηθοῦν ἀμοιβαίως ἂν αἱ γνώμαι αὐτῶν συνεχωνεύωντο εἰς μίαν καὶ μόνην	301
ΚΘ'.	Φύσις τοῦ ὁραματισμοῦ, πού θὰ ἔχουν οἱ ἅγιοι περὶ τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα	302
Λ'.	Ἡ αἰώνιος εὐδαιμονία ἐν τῇ Πολιτείᾳ τοῦ Θεοῦ. Τὸ αἰώνιον Σάββατον	310

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑ΄. — ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄. (¹)

**Πρόσκαιροι ποινὰί τῆς παρούσης ζωῆς, εἰς ἃς ὑπόκειται
ἡ ἀνθρωπίνη φύσις.**

Ὑπάρχουν ἐλάχιστοι ἄνθρωποι μὴ ὑποστάντες ποινήν τινα εἰς τὴν ζωὴν ταύτην καὶ μὴ ὑφιστάμενοι παρὰ μόνον μετὰ θάνατον ποινάς. Καὶ ὅμως ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ἐκ φήμης γνωρίζομεν ἄνθρώπους, οἵτινες ἔφθασαν μέχρι τοῦ ἐσχάτου γήρατος, χωρὶς οὐδέποτε νὰ αἰσθανθοῦν τὸν ἐλάχιστον παροξυσμὸν πυρετοῦ, ἀφοῦ διήλθον ἐν πλήρει ἡρεμίᾳ τὸν βίον των.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁλόκληρος ἡ ζωὴ τῶν θνητῶν εἶναι ποινή, δεδομένου ὅτι ὁλόκληρος εἶναι πειρασμὸς ὅπως μᾶς διδάσκουν αἱ Ἱεραὶ Γραφαὶ λέγουσαι: «Πότερον οὐχὶ πειρατήριον ἐστὶν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς;» Πράγματι δὲν εἶναι μικρὰ ποινή ἢ ἔλλειψις γνώσεως ἢ ἡ ἀγνοία, ἀφοῦ κρίνουν πολὺ ὀρθῶς, ὅτι τὸ ν' ἀποφεύγωμεν τὴν τελευταίαν εἶναι πράγμα τόσῳ σημαντικόν, ὥστε ἐξαναγκάζομεν τὰ παιδιά διὰ λίαν ὀδυνηρῶν τιμωριῶν νὰ μανθάνουν τέχνας καὶ γράμματα. Αἱ γνώσεις δὲ ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας ἐξαναγκάζονται ν' ἀποκτοῦν διὰ τιμωριῶν, εἶναι, αὐταὶ καθ' ἑαυτάς, τόσον ὀδυνηραὶ διὰ τὰ παιδιά, ὥστε ἐνίοτε προτιμοῦν νὰ ὑφίστανται τὰς ποινάς, διὰ τῶν ὁποίων τὰ ἐξαναγκάζουν νὰ μανθάνουν, παρὰ νὰ μανθάνουν.

Ποῖος δὲν θὰ κατελαμβάνετο ὑπὸ φρίκης καὶ θὰ προέκρινε τὸν θάνατον, εἴαν τοῦ προέτεινον τὴν ἐκλογὴν ν' ἀποθάνῃ ἢ νὰ γίνῃ καὶ πάλιν παιδί; Διότι ὅχι μὲ γέλοια, ἀλλὰ μὲ δάκρυα ἐγκαινιάζει τὴν εἴσοδόν του εἰς τὴν ζωὴν, προφητεῦον κατὰ τινα τρόπον, χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζῃ, τὰ βάσανα, τὰ ὁποῖα θὰ ὑφίστατο; Ὁ μόνος, ὅστις ἐγέλα γεννώμενος ἦτο καθὼς λέγουν, ὁ Ζωροάστρης, ὁ γέλως δὲ αὐτοῦ οὗτος οὐδὲν ἀγαθὸν τοῦ προανήγγειλε.

(¹) Τὸ Κεφάλαιον τοῦτο δέον νὰ προστεθῇ εἰς τὴν 189 σελίδα τοῦ Δ' τεύχους, καθότι παρελήφθη ἐκ παραδρομῆς.

Πράγματι τὸν ἀναφέρουν ὥς ἐφευρέτην τῆς μαγείας, ἣτις δὲν τὸν ὠφέλησεν εἰς τίποτε, διὰ τὴν ματαίαν εὐδαιμονίαν τῆς παρούσης ζωῆς, ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν του. Ὡντως ἦτο βασιλεὺς τῶν Βακτριανῶν νικηθεὶς ὑπὸ τοῦ Νίνου βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων. Ἡ ῥῆσις τῆς Γραφῆς «Ζυγὸς βαρὺς ἐπὶ υἱοὺς Ἀδὰμ ἀφ' ἡμέρας ἐξόδου ἐκ γαστρὸς μητρὸς αὐτῶν ἕως ἡμέρας ἐπιστροφῆς εἰς μητέρα πάντων» ⁽¹⁾ δέον νὰ πραγματοποιηθῇ ἐπὶ λέξει τόσον, ὥστε τὰ μικρὰ παιδιὰ, καίτοι ἀπαλλασσόμενα, διὰ τῶν ὑδάτων τῆς ἀναγεννήσεως, τῶν δεσμῶν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, τὰ μόνα ἐπιφορτισμένα μὲ τοῦτο, δὲν ὑφίστανται ὀλιγώτερον μύρια κακά, ἐνίοτε δὲ πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι ἐκτεθειμένα εἰς τὴν ἐπιδρομὴν τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Εἶναι ἀληθές, ὅτι αἱ τοιαῦται δοκιμασίαι δὲν εἶναι ὀλέθριαι δι' αὐτά, ἐὰν αἱ ἐπιθέσεις αὗται καταλήγουν εἰς τὸ ν' ἀποδιώξουν τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ σώματος καὶ νὰ θέσουν εἰς τὴν ἡλικίαν αὐτὴν τέρμα εἰς τὴν ὑπαρξίν των.

---

(1) Σοφ. Σειρ. Μ', 1.